Peter Sokolovič

HLINKOVA GARDA
1938 – 1945

EDÍCIA
MONOGRAFIE

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

Peter Sokolovič

HLINKOVA GARDA
1938 – 1945

Ústav pamäti národa
Bratislava 2009

Peter Sokolovič

HLINKOVA GARDA
1938 – 1945

Edícia MONOGRAFIE

Vydal Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
www.upn.gov.sk

1. vydanie

Recenzenti PhDr. Igor Baka, PhD.
Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Martin Lacko, PhD.
Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Zodpovedná redaktorka Katarína Szabová
Jazyková redaktorka Marta Bábiková
Cover design Pavel Kastl
Grafická úprava Gabriela Smolíková
Sadzba a tlač Vydavateľstvo Michala Vaška

Foto na obálke Pochod gardistov počas osláv 14. marca
Zdroj: SNA, zbierka STK

ISBN 978-80-89335-10-7

OBSAH

Úvod

Hlinkova garda je fenomén, ktorý výrazne zasiahol do života na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Napriek jej relatívne krátkemu trvaniu zostáva dodnes jej pôsobenie pre mnohých historikov, ako aj laikov (podobne ako obdobie Slovenskej republiky) jedným z najrozpornejších miest v slovenských dejinách. Napriek tomu treba konštatovať, že problematika Hlinkovej gardy nie je v slovenskej historiografii doteraz spracovaná komplexne. Je to pozoruhodné aj preto, že HG bola organizáciou, ktorá sa pre mnohých stala symbolom režimu na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, a doteraz sa nenájde v historiografii jednoznačné vyjadrenie o nej. Vo väčšine publikovaných prác sa organizácia HG reflektovala zväčša len zo sekundárnej pozície popri spoločensko-politických dejinách Slovenskej republiky. Práce, ktoré by si dali za cieľ monotematické skúmanie gardy, možno najmä v historiografii do roku 1989 spočítať na prstoch jednej ruky. Z tohto obdobia je najhodnotnejšia práca Ladislava Suška Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania,[1] ktorá má napriek niektorým dobovým klišé nespornú vedeckú hodnotu a znamenala významný príspevok do historiografie. Jej prínosom je najmä široký pramenný záber, avšak skúma len obdobie do leta 1940. To bolo síce pre gardu prelomové, no zostáva na škodu, že autor vo výskume problematiky nepokračoval. Obdobie po salzburských rokovaniach sa tak v historiografii do roku 1989 v súvislosti s HG objavuje zväčša len veľmi sporadicky, resp. sa vyskytuje len v náznakoch popri skúmaní iných parciálnych problémov.

Opačná je situácia pri reflektovaní činnosti gardy po vypuknutí Povstania. Krátko po tejto významnej dejinnej udalosti boli založené Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, ktorých príslušníci sa viackrát zúčastnili na vraždách a perzekúciách partizánov či Židov. Autori sa poukázaním na túto temnú stránku dejín HG snažili často zdiskredito-

---

1 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea SNP 1969,* Banská Bystrica 1969.

vať nielen gardu samu, ale i celý systém Slovenskej republiky.[2] Cenné poznatky o pozadí fungovania organizácie možno získať tiež z prác Františka Vnuka, z ktorých najmä monografia *Mať svoj štát znamená život* je významným príspevkom k téme.[3] Jej prínos spočíva najmä v tom, že sa upriamuje na dlhoročného hlavného veliteľa gardy Alexandra Macha a v širokom zábere podáva vskutku rozsiahly faktografický materiál. Garda rezonuje i v spomienkových prácach viacerých politicky či spoločensky činných predstaviteľov Slovenskej republiky.[4] Špecifické zacielenie na Hlinkovu gardu však okrem spomínanej

2 Pozri napr. dielo vydané na objednávku straníckych špičiek GRYZLOV, G.: *Gardistické inferno*. Bratislava 1958. K ďalším prácam venovaným (aj) gardistickým represáliám v rokoch 1944 – 1945, z ktorých viaceré obsahujú aj cenné poznatky, pozri napr. KORČEK, J.: Protipovstalecká aktivita ľudáckych a nemeckých okupačných síl (september – október 1944). In: *Vojenské aspekty Slovenského národného povstania*. Žilina 1994. STANISLAV, J.: Represálie v zime 1944 – 1945. In: TAKÁČ, L. (zost.): *SNP v pamäti národa*. Bratislava 1994. ŠUFLIARSKY, J.: *Akcia Edelweiss*. Bratislava 1963 a i. Azda dokumentačne najcennejším je zborníkové dielo *Fašistické represálie na Slovensku*, aj to sa však venuje tematike HG len okrajovo. HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990.

3 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991. Niektorí autori však poukazujú na to, že Vnukova práca „*z viacerých objektívnych, resp. subjektívnych príčin ani zďaleka nepodáva uspokojujúci profil tejto osobnosti*". Porovnaj HRUBOŇ, A.: Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940. In: HRUBOŇ, A. (zost.): *Moderné dejiny Slovenska I.* Banská Bystrica 2008, s. 14.

4 Ide najmä o práce politického náčelníka HG Pavla Čarnogurského *6. október 1938* (Bratislava 1993) a *14. marec 1939* (Bratislava 1992), ktoré však ako viacero podobných prác „trpia" zacielením na iný objekt záujmu, popri ktorom sa garda stáva „len" kolorujúcou zložkou. Prínosné pre študovanie uvedenej problematiky sú *Moje rozpomienky na marcové udalosti* Karola Sidora, ktoré s komentárom vydal František Vnuk pod názvom *Takto vznikol slovenský štát* (Bratislava 1991). Udalostiam z marca 1939 sa venuje i v tomto období Sidorom odvolaný politický náčelník HG Karol Murgaš v knihe *Národ medzi Dunajom a Karpatmi* (Martin 1940), ktorá je však poznačená dobou svojho vzniku, začiatkom 40. rokov 20. storočia. Podobné slová možno aplikovať na viaceré publikácie z tohto obdobia, z ktorých zaujme najmä kniha BOHÚŇ, E.: *Hlinkova garda a slovenská revolúcia* (Bratislava 1940) doplnená množstvom originálneho obrazového materiálu, alebo monografia Ľuda Mistríka *HDG. Vznik a práca* (Bratislava 1941).

práce L. Suška či štúdie Y. Jelineka *Storm-troopers in Slovakia: the Rodobrana and the Hlinka Guard*[5] doteraz chýba.

Najmä v poslednom období sa situácia v skúmaní problematiky HG zmenila. Začalo sa jej totiž venovať viacero „mladých historikov“, napriek tomu doteraz nebola vydaná žiadna komplexná monografia o jej organizácii a činnosti, ktorá by mohla byť základom pre budúci výskum. Azda najobsiahlejšie tému HG postihol vo svojich prácach Vojtech Kárpáty, ktorý ju odborne opísal najmä zo stránky organizačnej štruktúry a symboliky.[6] Obsiahlejšie sa jej venoval i autor tejto monografie.[7] Skúmal však najmä regionálne dejiny trnavskej oblasti.[8] K hlbšiemu rozpracovaniu skúmanej problematiky prispeli i ďalší autori, ktorí sa jej

---

5 JELINEK, Y.: Storm-troopers in Slovakia: the Rodobrana and the Hlinka Guard. In: *Journal of Contemporary History,* 6, 1971, č. 3.

6 Pozri napr. KÁRPÁTY, V.: Symbolika Hlinkovej gardy. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia VI.* Nitra 2003. KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1. KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. In. *Pamäť národa*, roč. 2, 2005, č. 4, ako i práce venované Pohotovostným oddielom Hlinkovej gardy KARPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity). In: *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4. KARPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III*. Trnava 2004.

7 V štúdii SOKOLOVIČ, P.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 4. SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 1. SOKOLOVIČ, P.: Forma a zacielenie gardistických represálií v rokoch 1938 – 1939. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2008.

8 SOKOLOVIČ, P.: Vývoj Hlinkovej gardy v Trnave na pozadí formovania vzťahu k HSĽS v období do 6. októbra 1938. In: LACKO, M., DUCHOŇ, M., VARŠO, I. (zost.): *Historické rozhľady*, roč. I, 2004. SOKOLOVIČ, P.: Vzostup a pád Hlinkovej gardy v Trnave na pozadí pomoci vláde pri konsolidácii režimu. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007. SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2006. SOKOLOVIČ, P.: Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde v roku 1938. In: LACKO, M., DUCHOŇ, M., VARŠO, I. (zost.): *Historické rozhľady*, roč. II, 2005.

vo svojej ťažiskovej práci primárne nevenujú.[9] Siahli po nej aj historici zaoberajúci sa v prvom rade vojenskými dejinami, no tí sa zameriavajú najmä na činnosť HG v súvislosti s jej pôsobením vo vojenských konfliktoch, v ktorých boli nasadené aj jednotky HG. Vcelku dobre rozpracovaná je najmä problematika spoluúčasti HG na Malej vojne,[10] viacerí autori však venovali pozornosť aj ďalším aspektom.[11]

---

9 Z prác absolventov histórie možno spomenúť najmä diplomové práce: ŠIPOŠ, P.: *Organizácia a činnosť Hlinkovej gardy v Tatranskej župe*. Diplomová práca. Ružomberok, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2003, TOMANOVÁ, S.: *Organizácia a činnosť oddielov Hlinkovej gardy v Považskej Bystrici.* Diplomová práca. Ružomberok, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009. Čiastkové výsledky k predmetnej téme publikoval i Radoslav Repa, najmä v štúdii REPA, R.: Ozbrojené stretnutie v Prietrži. In*:* LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov II.* Trnava 2003, ako i Martin Lacko v komentovaných dokumentoch LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2. Jedným z prvých príspevkov k výskumu POHG bola štúdia Branislava Krasnovského Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945 (In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945.* Martin 2000), ktorej však chýba širšie porovnanie historického materiálu a vychádza zväčša len z jedného archívneho fondu. Parciálny problém organizácie pohotovostných oddielov skúmala vo svojej diplomovej práci *Politické procesy s gardistami v r. 1958* aj Monika Gieciová (Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004). Špecifickým aspektom HG sa venuje aj štúdia Mariána Uhrina Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939 (In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*, Prešov 2007) či Karola Fremala Ilegálna KSS vo vzťahu k Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži v rokoch 1939 – 1943. (In: ŠUCHOVÁ, X. (zost.): *Ľudáci a komunisti. Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov 2006).

10 Azda najkomplexnejšie spracoval načrtnutú problematiku Ján Korček v štúdii Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna*. Bratislava 1993. Igor Baka vo svojej štúdii Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a Slovenskou armádou (1939 – 1941) (In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1) zmapoval najmä formy koexistencie oboch organizácií, ktoré napriek propagandistickým vyhláseniam trpeli vzájomnou nevraživosťou niektorých členov. Tieto tendencie dokumentujú výsledky bádania uverejnené v zborníku CHYTKA, S. (zost.): *Ružomberská vzbura 1939.* Ružomberok 2000.

11 Napr. Miloslav Čaplovič v práci ČAPLOVIČ, M.: Československí dôstoj-

Na problematiku HG treba nazerať v širších súvislostiach zahraničnopolitickej, ako aj domácej politickej situácie v hektickom období rokov 1938 – 1939, ktoré majú svoje korene už v období krátko po 1. svetovej vojne. Garda totiž nežila len sama pre seba a bola naviazaná na spoločensko-politický život v rokoch jej fungovania. Aj preto pre celkové pochopenie spoločensko-politickej situácie či vzťahov v Slovenskej republike, a tým aj HG, je vhodné použiť práce autorov, ktorí už v minulosti detailnejšie rozpracovali politický systém a režim Slovenskej republiky so všetkými jeho aspektmi. Ide najmä o práce Valeriána Bystrického, Ladislava Deáka, Ľubomíra Liptáka, Ladislava Suška, Martina Lacka, Jozefa Jablonického či ďalších historikov, ktoré môžu pomôcť orientovať sa v okolnostiach a politickom pozadí fungovania HG.[12] Na tomto mieste ich netreba v poznámkovom aparáte uvádzať, väčšina z relevantných prác je však využitá v texte tejto monografie. Nemožno zabúdať ani na práce historikov, ktorí sa venujú primárne tzv. židovskej otázke. Práve táto problematika je jednou z najdôležitejších a spoločne s otázkou vplyvu HG na charakter režimu a jej miesta v ňom, ako aj s prekračovaním právomocí gardistami sú v organizácii prítomné počas celého jej trvania.[13] Zo zahraničných prác treba vyzdvihnúť najmä

níci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939) In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, zmapoval proces etablovania organizácie HG a snahy armády o kontrolu nad organizáciou. Svoje tézy rozvinul neskôr v monografii ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu (so zreteľom na Slovensko).* Bratislava 2001, ktorá je cenným prameňom poznania nielen pri skúmaní počiatkov gardy, ale i jej predchodkyne – Rodobrany.

12 Problematiku HG vo vzťahu k spoločnosti či politickému systému postihujú (samozrejme popri skúmaní iných problematík) aj viaceré zborníky. Pozri napr. LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945* či výstupy zo série konferencií Slovenská republika očami mladých historikov I – VII, ako aj mnohé iné.

13 Ide najmä o práce Ivana Kamenca. KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie.* Bratislava 1991, KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994, a iné, Eduarda Nižňanského NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stre-*

monografiu Tatjany Tönsmeyer *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*, v ktorej je jedna časť venovaná problematike nemeckých poradcov pre Hlinkovu gardu.[14] V uvedených prácach sa Hlinkova garda interpretuje rôzne. Nesporne bola organizáciou s fašistickými a nedemokratickými prvkami naviazanou na HSĽS. Tá mala na Slovensku po roku 1938 (s výnimkou menšinových strán) monopolné postavenie. Stala sa tak mocenským nástrojom jednej strany, paradoxom však je, že hoci vznikla v jej lone, časť jej členskej základne sa postupne začala čoraz viac radikalizovať a HG sa prostredníctvom svojich elít stala významnou silou, ktorá ovplyvňovala charakter slovenskej politiky v prospech tesnejšieho naviazania na Nemecko a etablovanie ideológie slovenského národného socializmu. Práve pre toto konanie bola a je pochopiteľne vnímaná ako šovinistická organizácia radikálnych prisluhovačov totalitného režimu s dôrazom kladeným na preberanie nacistických vzorov a jej výrazné protižidovské zameranie. Jej praktická činnosť a snahy vedúcich predstaviteľov o vplyv na politické smerovanie spoločnosti sú nespochybniteľným faktom dokazujúcim, že politika Hlinkovej gardy, najmä jej oficiálna formulácia prostredníctvom najvyšších kruhov bola výrazne šovinistická a pronacistická.

Azda najťažším krokom každého historika, ktorý by chcel správne uchopiť problematiku HG, je reflektovanie viacerých chronologických fáz a regionálnych špecifík vo vývoji organizácie. Aj HG sa vyvíjala a jej ciele a vplyv na charakter slovenskej politiky sa menili. Záviseli jednak od zahraničnopolitických pomerov a tlaku Nemecka na formovanie politického systému a smerovania Slovenskej republiky podľa nemeckých vzorov, na druhej strane od vnútorných špecificky slovenských impulzov. Ani členská základňa nebola homogénna. To však nie je ani pri porovnateľných masových organizáciách nič neobvyklé, najmä keď uvážime, že nie každý bol v HG dobrovoľne. Na mnohých ľudí – učiteľov, úradníkov, právnikov či umelcov – bol vyvíjaný nátlak na vstup do gardy, ktorá sa tak usilovala zvýšiť svoju

doeurópskom kontexte. Prešov 1999, ale aj ďalších autorov. Okrem I. Kamenca či E. Nižňanského vzťah HG k židovskej otázke možno dokumentovať využitím viaczväzkovej zbierky dokumentov *Holokaust na Slovensku*, ako aj prác mladších autorov ako J. Hlavinku, V. Slnekovej, M. Fiamovej a iných.

14 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Padderborn 2003.

prestíž postupne čoraz viac upadajúcu. Ľudovo povedané, nemožno všetkých členov HG hádzať do jedného vreca.

Pre pochopenie úlohy HG na formovaní politického systému je však rozhodujúci celkový charakter organizácie, jej ciele, smerovanie a miesto v spoločnosti. Ak sa na ňu pozeráme zhora, cez zmýšľanie a konanie jej elít, tak z tohto hľadiska HG skutočne bola šovinistická, pronacistická a protižidovská organizácia. Na druhej strane aj v jej vnútri možno nájsť veľký počet gardistov nesúhlasiacich s jej radikalizáciou. V období do Salzburgu stáli vo vedení HG rôzne skupiny, ktoré sa tiež vyvíjali, napríklad J. Kirschbaum. Na jeseň 1938 radikál, Ďurčanského prívrženec, veliteľ akademickej HG, po 14. marci zaviazaný Tisovi za funkciu generálneho sekretára HSĽS. Galan – Kirschbaumov človek, na druhej strane A. Mach, ktorého nemecký Zahraničný úrad krátko po 14. marci hodnotil ako prívrženca Sidora, postupne jeden z najradikálnejších zástancov tesnej spolupráce s Nemcami, Murgaš, najskôr polonofil, potom germanofil. Podobných príkladov možno nájsť oveľa viac.

Pre pochopenie charakteru organizácie, ktorý sa na regionálnej úrovni mohol diametrálne odlišovať od oficiálne prezentovanej politiky, je však nevyhnutné postihnúť organizáciu HG aj „zdola“. Bez analýzy členstva, aplikovania nariadení a uvedomení si regionálnych špecifík by bolo naše celkové hodnotenie neúplné. Už Gejza Medrický vo svojej knihe *Minister spomína* v niekoľkých vetách načrtol, že Hlinkovu gardu ako fenomén je veľmi ťažké zaškatuľkovať do jednotnej schémy, ktorá by bola aplikovateľná na každú regionálnu organizačnú jednotku:

„Kto by chcel čo i len v krátkosti načrtnúť históriu HG, bol by postavený pred sizyfovskú úlohu. Musela by to byť totiž nielen veľmi rozsiahla a dôkladná práca, opierajúca o množstvo dokumentárneho materiálu, ktorého niet a čiastočne ani nikdy nebolo, ale aj práca hodnotiaca a kritizujúca gardu v rozličných obdobiach jej existencie, ba takmer v každom meste alebo v obci. Časové a miestne rozdiely boli totiž nesmierne dôležité.

Ale neobstojí zovšeobecňujúci pohľad na gardistov ako krvilačných hrdlorezov, sadistov a surovcov, s akými sme sa stretávali v povojnovej literatúre, divadelných hrách a filmoch. Avšak bolo zlé... že vedenie gardy počas slovenského štátu urobilo z nej spolu so svojimi tlačovými orgánmi radikálneho nespokojenca, podnecujúceho nemecké kruhy proti koncepcii strany napríklad v židovskej otázke alebo vo veci národného

socializmu u nás.“[15] Aj preto sa táto práca snaží postihnúť obe stránky Hlinkovej gardy, ktorá na jednej strane vplývala na charakter režimu a spoločnosti, na druhej strane mala aj svoj vlastný život a mechanizmy, ktoré spätne vplývali na jej obraz v slovenskej spoločnosti.

Oddelenie oboch rovín je nesmierne náročné. Hlinkova garda získavala už počas autonómie Slovenska na jeseň 1938 výrazné právomoci, stala sa podľa predstaviteľov režimu akousi elitou národa. Neskôr jej boli pripísané zásluhy o vznik slovenského štátu. Na oplátku však žiadala pozície, ktoré si podľa vlastných slov jej členovia zaslúžili viac ako „prívrženci starého režimu“. Práve z tohto dôvodu do nej vstupovalo množstvo jednotlivcov, cítiacich možnosť zúčastniť sa bez väčšej námahy na delení koristi. Tí z nej postupne urobili organizáciu, ktorá stratila zvyšky dôvery, čo spočiatku v časti spoločnosti mala. Stala sa známa brutalitou, prekračovaním právomocí, konfliktami s bezpečnostnými zložkami či štátnou mocou, vládnucou stranou a v neposlednom rade snahami jej členov o ľahké zbohatnutie na úkor ostatných obyvateľov. Postupne sa jej oficiálna politika prezentovaná Hlavným veliteľstvom Hlinkovej gardy vyhraňovala a z organizácie, ktorá spočiatku výrazne zasiahla do slovenskej histórie, sa stala organizácia ziskuchtivcov, radikálnych protižidovských aktivistov a brutálnych vykonávateľov protižidovských nariadení. Aj z tohto dôvodu postupne redli jej rady v počiatočnom období relatívne široké a garda zostávala čoraz viac verná nie veľmi pozitívnemu obrazu, ktorý časom získala.

Hlinkova garda ako organizácia reprezentujúca radikálne snahy časti Slovákov o riešenie vtedajších problémov spoločnosti sa stala najvýraznejším symbolom nedemokratického režimu Slovenskej republiky. Na nej sa dá totiž azda najplastickejšie vykresliť postupné zavádzanie nedemokratických metód do spoločnosti, ktoré postihli nejednu, nielen židovskú rodinu. Na druhej strane objektívne prispela najmä v počiatočnom období napríklad k formovaniu slovenskej samostatnosti a jej upevňovaniu. Obraňovala národnú samostatnosť často však sprevádzanú excesmi niektorých jej členov. Gardisti zo svojich pozícií domnelých strážcov slovenského majetku a životov často svojvoľne nerešpektovali nariadenia a zákony, prekračovali právomoci, a to sa tiahlo dejinami organizácie od jej vzniku a vzrastu organizačnej štruktúry prakticky až po jej zánik.

15 MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*. Bratislava 1993.

HG však mala v spoločnosti aj iné úlohy, ktoré mala vykonávať na základe zákonných nariadení. Ich skutočná hodnota a uskutočnenie, ako pri prakticky každej gardistami organizovanej činnosti, však závisela od konkrétnych veliteľov a regionálnych špecifík. Mnohí velitelia sa chopili svojich funkcií inak ako ich kolegovia a vypäté násilie gardistov im bolo často cudzie. Postupne však aj oni boli zväčša pohltení a garda najmä v nadväznosti na výrazný „prínos“ do protižidovských akcií a deportácií stratila aj tých, ktorí v nej boli ochotní urobiť niečo pre celok, nie len pre seba. Aj preto bola a je vnímaná väčšinou len ako protižidovská organizácia plná ziskuchtivcov a agresívnych jedincov.

Treba si uvedomiť, že celkový ráz organizácie v jej regionálnych špecifikách je len ťažko postihnuteľný.[16] Akiste táto monografia nedá odpoveď na všetky otázky. To však ani nie je jej cieľom. Dúfam, že po jej prečítaní sa pred čitateľom vynorí plastický obraz života organizácie HG na základe fungovania jej vnútorných mechanizmov a poznania základných faktorov, ktoré determinovali aj činnosť nižších článkov organizačnej štruktúry HG. Práca na ich analýze však už bude úlohou ďalších historikov, ktorí sa zamerajú na špecifiká jednotlivých slovenských regionálnych veliteľstiev. Im bude patriť hlbší regionálny výskum v okresných archívoch, ktoré zaiste ukrývajú množstvo hodnotného materiálu k skúmanej problematike. Aj keď sa mnohé písomnosti gardistickej proveniencie z rozličných príčin nezachovali,[17] určite je ešte dosť prameňov na objektívne zhodnotenie špecifík miestnych či okresných organizácií Hlinkovej gardy. Na stránkach tejto monografie však pre rozsiahlosť témy a špecifickosť každého regiónu nebolo možné postihnúť všetky detaily, ktoré mohli vplývať na fungovanie tej-ktorej miestnej organizácie. Aj z tohto dôvodu pochádza jadro dokumentov zo Slovenského národného archívu, resp. fondu 604, ktorý

16 O postihnutie regionálnych špecifík sa v citovaných prácach pokúsili najmä V. Kárpáty, P. Šipoš, P. Sokolovič, ale aj R. Repa či Karol Janas v štúdii JANAS, K.: Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.

17 Po roku 1945 ich často zničili rodiny gardistov či sami bývalí gardisti zo strachu pred prenasledovaním, alebo sa stratili či boli zničené ešte počas evakuácie zo Slovenska v apríli 1945 (poprípade ich zničili orgány štátnej moci novej ČSR).

ukrýva písomnosti najmä gardistickej proveniencie z obdobia prakticky celého trvania organizácie až po jej zánik. Ďalšie fondy pomáhajú dokresliť naviazanie HG na štátny aparát a snahy o mocenský vplyv nad touto dôležitou inštitúciou.[18] Pomerne dôležitou súčasťou je aj reflektovanie pohľadu Nemecka na problematiku HG, ktoré gardu vnímalo z nadhľadu najmä v otázke jej kooperácie so stranou a jej vplyvu na slovenskú politickú scénu či tzv. riešenie židovskej otázky.[19] Veľa písomností a nariadení súvisiacich s Hlinkovou gardou možno nájsť aj vo fondoch okresných či notárskych úradov. Nariadenia celoštátneho významu nadriadené orgány distribuovali komplexne na celom území štátu. Aj z tohto dôvodu bolo logickým rozhodnutím detailne analyzovať fondy týkajúce sa uvedeného obdobia v jednom archíve. Veľký počet dokumentov preto pochádza z trnavskej pobočky Štátneho archívu Bratislava, ktorej fond Okresný úrad 1923 – 1944 je jedným z najzachovanejších v rámci Slovenska a ponúka dokumenty súvisiace s praktickou činnosťou HG a jej kooperáciou a reflektovaním z úrovne štátnej a verejnej správy. [20]

Peter Sokolovič

18 Ide najmä o fond 209 (ÚŠB), ale aj fondy MV či Národný súd a ďalšie, bez ktorých by obraz HG nebol kompletný.

19 Relevantné materiály k téme sú uložené najmä vo fonde SNA Alexandrijský archív, v ktorom sa nachádzajú kópie materiálov zaistených spojencami po 2. svetovej vojne, ale aj vo fondoch Národního archivu České republiky (f. 136 – Zahraničný úrad Berlín, resp. Auswärtiges Amt).

20 V uvedenom archíve sa nachádza aj cenná zbierka dokumentov k skúmanej problematike. ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945, katalóg RH a KSČ. Bratislava 1967.

I.

Hlinkova garda v období pred 6. októbrom 1938

1. Spoločenské predpoklady vzniku hnutia Hlinkovej gardy

Korene HG

Konštituovanie Hlinkovej gardy treba sledovať na pozadí spoločenských a politických udalostí zložitej doby 20. a 30. rokov 20. storočia. Práve v nej sa totiž utvárali podmienky smerujúce okrem iného i k uskutočneniu predstáv časti slovenských predstaviteľov o národnej emancipácii.[21] Treba si preto uvedomiť, že Hlinkova garda nevyrástla z rozhodnutia jedného človeka či úzkej skupiny ľudí, ale jej príchod v druhej polovici roka 1938 bol dozretím procesu riešenia slovenskej otázky, ktorá dlhšie rezonovala v unitárnom štáte. Autonomisticky orientovaným Slovákom šlo v tomto období najmä o obranu Slovákov ako svojbytného národa, ktorá mala byť zaručená presadením samosprávy Slovenska v rámci ČSR.[22] V zápase za autonómiu Slovenska

21 V súvislosti s formovaním Hlinkovej gardy si spoločensko-politickú situáciu v medzivojnovom Československu všímal najmä L. Suško.

22 K otázke autonómie Slovenska pozri aj HOENSCH, J. K.: *Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas.* Mníchov, Viedeň 1984, KRAMER, J.: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1928*. Bratislava 1962, LIPSCHER, L.: *Ľudácka autonómia – ilúzie a skutočnosť.* Bratislava 1957, SIDOR, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*. Bratislava 1943, BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935. In: ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava 2004. Podobne sa k otázke rovnoprávnejšieho postavenia Slovenska vyjadrovali aj Milan Hodža či Ivan Dérer. Pozri napríklad DÉRER, I.: *Mies-*

zohrala počas celého trvania spoločného československého štátu najvýznamnejšiu úlohu Hlinkova slovenská ľudová strana. Politické ciele HSĽS boli sympatické mnohým mladým Slovákom nespokojným s politikou tzv. čechoslovakistických strán. Preto sa aj celý proces konštituovania Hlinkovej gardy kontinuálne napájal na autonomistické snahy práve tejto strany.[23] Tragédiou však zostáva, že tento národnoemancipačný proces Slovákov vrcholil práve v období nacistickej expanzie v Európe, čo nieslo do budúcnosti isté negatívne vplyvy a dôsledky.

Okrem otázky štátoprávneho usporiadania republiky podľa predstáv HSĽS pôsobilo v 20. a 30. rokoch viacero iných faktorov, ktoré vohnali do jej radov množstvo prívržencov nespokojných s aktuálnou situáciou v Československej republike. Táto nepriala snahám o autonómiu Slovenska, keďže sa v praxi prezentovala idea jednotného československého národa deklarovaná v ústave z roku 1920,[24] a to nielen v politickom, ale i etnickom zmysle. Bola to najmä frustrácia Slovákov z hospodárskych pomerov, ktoré vonkoncom neprispievali k upokojeniu pomerov v spoločnom štáte.[25] Práve v tejto oblasti našla ľudová strana argumentačný zdroj pre svoje politické ciele,[26] k upokojeniu pomerov ale neprispievali ani necitlivé zásahy českých predstaviteľov v otázke náboženstva.[27] Proti kresťanskému Slovensku

to ľudovej autonómie byrokratický centralizmus. Bratislava 1927.

23 Pozri napr. BAKKE, E.: The making of czechoslovakism in the first Czechoslovak Republic. In: WESSEL, M. S. (zost.): *Loyalitäten in der Tschechoslovakischen Republik 1918 – 1938*. Mníchov 2004, s. 23.

24 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého (1918 – 1920)*. Praha 1925, s. 255, BROKLOVÁ, E.: *Československá ústava*. Praha 1992.

25 Pozri rozsiahlu správu pre J. von Ribbentropa o česko-slovenskej otázke a jej genéze v 20. a 30. rokoch. NAČR, f. 136, šk. 13, 207971 – 207976. „Informácia pre jeho excelenciu ríšskeho ministra zahraničných vecí".

26 HALLON, Ľ.: Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In: *Slovensko v Československu 1918 – 1939*, s. 363.

27 Podľa štatistiky z roku 1930 sa na Slovensku ku katolíkom hlásilo 71,6 percenta obyvateľov a 16,5 percenta vyznávalo protestantizmus augsburského vyznania. Pozri HOENSCH, J. K.: Die Grundlagen des Programms der Slowakischen Volkspartei vor 1938. In: HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei.* Mníchov 2000, s. 156. O vplyve katolíckej cirkvi na slovenskú politickú scénu pozri napr. BART-

stáli podľa skreslenej mienky mnohých Slovákov ateistické Čechy so svojím predvojom v podobe českej inteligencie. Spolu so situáciou profilujúcou sa na trhu práce, ktorá lukratívne miesta štátneho aparátu obsadzovala v súlade s politikou vládnych strán zväčša občanmi českej národnosti,[28] sa radikalizovala aj propaganda HSĽS a formovalo sa jej radikálne krídlo. Prevažne mladá generácia najmä začiatkom 30. rokov pociťovala krivdu nad preferovaním českých úradníckych, učiteľských[29] či iných pracovníkov ako zasahovanie do jej vlastných záujmov a neváhala svoj odpor dať patrične najavo, ak už nie inak, tak aspoň členstvom či sympatiami k ľudovej strane. Tieto faktory netreba so vznikom Hlinkovej gardy absolutizovať ani preceňovať, keďže sa nestali priamym iniciátorom procesov podieľajúcich sa na jej vzniku. Čiastočne však prispeli k upevneniu pozícií HSĽS, najmä jej profilujúceho sa radikálneho krídla, na ktorého pôde myšlienky na jej vytvorenie zreli už v 2. polovici 30. rokov. Hľadanie koreňov HG do jej vzniku treba preto skúmať na pozadí vývoja politiky HSĽS ako výraznej predstaviteľky slovenskej národne orientovanej vrstvy spoločnosti.

LOVÁ, A.: Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSĽS. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 126 – 151.

28 Podľa výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930 pracovalo v štátnej správe na Slovensku 23 556 českých úradníkov, zriadencov a robotníkov. Z toho najviac v súdnictve a štátnej správe 9 814 (9 046 Slovákov) v rezorte železníc 5 247 (18 157 Slovákov) v školstve 2 399 (7 122 Slovákov), vojenských gážistov z povolania 4 115 (523 Slovákov), a v poštovej službe 1 981 (4 328 Slovákov) BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 4, s. 597, SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 170.

29 K formovaniu slovenského školstva v 1. ČSR pozri napríklad MAGDOLENOVÁ, A.: Slovenské školstvo v predmníchovskom Československu. In: *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 2, MÁTEJ, J.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava 1976. Porovnaj KÁZMEROVÁ, Ľ.: K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In: *Slovensko v Československu 1918 – 1939*, s. 428, HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*, s. 119 – 120. Porovnaj MATULA, P.: *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938*. Prešov 2006.

HSĽS si nemohla želať lepšiu atmosféru na svoju činnosť. Vzbudila stav ohrozenia v širších vrstvách slovenského obyvateľstva a rozšírila rady nespokojencov rozmnožujúcich jej voličskú základňu. Už v priebehu 20. rokov získavala ľudová strana u slovenského obyvateľstva prestíž napriek silnému vplyvu celoštátnych strán, najmä agrárnej strany, Československej sociálnodemokratickej strany či živnostenskej strany, ktoré svoju praktickú politiku často stavali na negovaní zásad prezentovaných ľudáckymi predstaviteľmi. Tieto strany i prostredníctvom tlače polemizovali s ľudovou stranou najmä v otázkach pre ňu principiálnych – obmedzení centralistického čechoslovakizmu a nastolení autonómneho zriadenia na území Slovenska. HSĽS tak v obranných polemikách pomáhali vyprofilovať svoje požiadavky a ideový program, na ktorého základoch sa začali neskôr formovať aj prvé organizácie HG.

Predchodkyňa HG

V 20. aj 30. rokoch sa i v mestách radikalizoval jeden z najväčších politických nepriateľov HG – komunistická strana. Súviselo to najmä s prílevom vidieckeho obyvateľstva do miest a rozširovaním príslušníkov sociálne najslabších vrstiev spoločnosti prevažne z radov nemajetného a nezamestnaného poľnohospodárskeho či priemyselného robotníctva.

Spolu so sociálnymi demokratmi hlásajúcimi programovo podobné názory sa komunisti stali jednou z najvýznamnejších prekážok ľudáckych snáh o presadenie sa v slovenských mestách.[30] Sympatizanti ľudovej strany sa s nimi dostávali do konfliktov najmä na predvolebných zhromaždeniach a počas prejavov straníckych predstaviteľov. Politicky rozoštvaní radikálni komunisti, ako i agrárnici či socialisti, ktorým na druhej strane sekundovali horliví a nemenej radikálne naladení ľudáci, sa neváhali dokonca uchýliť k fyzickým napadnutiam či vražde. V dvadsiatych rokoch neboli krvavé konflikty na zhromaždeniach ničím neobvyklým. Eskalovali už v rokoch 1920 – 1921, keď

30 Ľudová strana a komunisti bojovali o podobný typ voličov. Ich programy sa prelínali najmä v sociálnej oblasti, ľudová strana však získavala prevahu v radoch autonomisticky orientovaných vrstiev spoločnosti, čím zasahovala aj do radov majetnejších skupín obyvateľstva.

cieľom socialistov bolo dokonca zavraždiť samého Andreja Hlinku.[31] Pre podobné problémy sa začali najmä od roku 1923 organizovať mladí prívrženci politiky HSĽS, ktorí podľa vzoru ostatných strán začali s podporou vysokých predstaviteľov strany vytvárať zárodky predchodkyne Hlinkovej gardy – Rodobrany.

Úlohou mladých ľudákov bolo chrániť zhromaždenia ľudovej strany a zároveň dbať na dodržiavanie poriadku. Mali *„dať dobrý príklad zachovania poriadku a týmto príkladom a skutkami pomôcť vládnej vrchnosti k udržaniu verejného poriadku*".[32] Ich úloha nebola zďaleka bezvýznamná. Ako už bolo spomenuté, od začiatku 20. rokov sa násilie na politických zhromaždeniach vymklo spod kontroly policajných zložiek a eskalovalo nielen zo strany komunistov či socialistov. V úlohe provokatérov sa často objavovali sami mladí ľudáci. Na nespočetnom množstve zhromaždení musela zasahovať polícia či četníci, často sa však stávalo, že i napriek vynaloženej námahe a snahe bezpečnostných zložiek o udržanie poriadku sa im nepodarilo skrotiť rozvášnený dav, ktorý proti sebe použil všetko, čo mu prišlo pod ruky. Neboli to len kamene alebo tehly, ale i bohatý arzenál zbraní počnúc palicami cez kovové tyče až po bodné či dokonca strelné zbrane, ktoré však boli skôr výnimkou ako pravidlom.[33]

V tomto ovzduší, keď si účasťou na politickom zhromaždení nemohol byť volič istý zdravím, ba dokonca často ani životom, sa začala formovať predchodkyňa Hlinkovej gardy, organizácia radikálnych stúpencov ľudovej strany. Pre svoje autonomistické a opozičné zacie-

31 Roku 1921 bol počas jeho návštevy v Trnave zabitý roľník Štefan Mikuš z Ratkoviec, z ktorého neskôr ľudácka propaganda spravila martýra položiaceho svoj život za Hlinkov. TISO, J.: Obhajovacia reč prezidenta Dr. Jozefa Tisa. In: *Zamlčaná pravda o Slovensku II. diel.* Bratislava 1999, s. 108. Po Mikušovi boli neskôr v období Slovenskej republiky na znak vďaky pomenované aj ulice na základe výnosu vlády SR, ktorá odporúčala ulice pomenované po československých dejateľoch a udalostiach premenovať po mŕtvych slovenských dejateľoch alebo historických osobnostiach. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Trnava, šk. 2, 1353/1940 adm. List OÚ v Trnave notárom okresu z 13. 1. 1940.

32 SNA, f. Policajné riaditeľstvo šk. 236, fascikel 213 – 381 – 7, materiál 65.

33 ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*. Bratislava 1967. Inventárne číslo 350, č. spisu 246/1926 prez. Katalóg je uložený v ŠA Bratislava, p. Trnava.

lenie sa stala politika ľudovej strany vhodným riešením pre „radikálov“, ktorým pomery v ČSR nevyhovovali. Otázka formy postavenia Slovenska v ČSR bola silne prítomná tak pri konštituovaní Rodobrany, ako i neskôr pri tvorení prvých organizácií HG. Nacionalistické tendencie rozhýbali vznik oboch organizácií a stali sa katalyzátorom ich praktickej činnosti. Ich spoločnou črtou je taktiež napojenie na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, ktorá ako prakticky jediná silnejšia strana hájila v parlamente záujmy slovenského autonomizmu. Je preto pochopiteľné, že mladí autonomisti, resp. rodobranci či neskôr gardisti sa upriamili na jej štruktúry. Jedným z dôvodov príťažlivosti ľudovej strany pre radikálov bolo nesporne i to, že až do začiatku roka 1927 boli ľudáci v opozícii, čím síce stratili vplyv na riadenie štátu, nemuseli však byť postavení pred problém riešenia ústupkov voči línii vlády najmä v otázke samosprávneho postavenia Slovenska.[34] V tomto čase sa do popredia v strane prepracúval Vojtech Tuka, ideový tvorca Rodobrany, ktorý sa netajil svojimi sympatiami k Mussoliniho fašistickému režimu.[35] Ako šéfredaktor *Slováka* a konateľ správneho výboru SĽS[36] mal dosah na jej ideové smerovanie. Stal sa v nej nositeľom radikálnych tendencií a tiež tvorcom myšlienky vytvoriť v jej lone usporiadateľské zbory. Navonok sa organizátorom Rodobrany stal síce právnik Vojtech Hudec, ako však upozornilo pražské prezídium ministerstva vnútra, „*myšlenka rodobranecká, hlavně však její propracování svědčí o zkušeném politikovi, podle všeho byl to Vojtěch Tuka*“.[37]

Ľudová strana pritom už pred vznikom Rodobrany združovala mladých katolíkov najmä v organizácii slovenskej odnože Orla. Mladí ľudáci sa v jeho radoch radikalizovali aj z toho dôvodu, že funkcie organizácie a vplyv na jej členstvo sa snažil prebrať Sokol. Príčiny radikalizácie Orla však netkveli ani tak v jeho katolíckom základe, ako skôr v opozícii voči „*pokrokárskym Čechom*“ a v odpore voči „*novo-*

34 LETZ, R.: Hlinkova slovenská ľudová strana (pokus o syntetický prehľad). In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945,* s. 36 – 37.

35 *Rodobrana*, 8. 8. 1926, s. 2.

36 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko).* Bratislava 2001, s. 84.

37 NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 2.

pečeným Slovákom a prišelcom", ktorí hatili cestu ľudovej strane za slovenskou autonómiou.[38] Bolo len logickým vyústením daného stavu, že príslušníci Orla zastávali na poradách SĽS tie isté funkcie ako neskôr Rodobranci. Nevyhli sa však viacerým nepremysleným akciám a rozporom s orgánmi výkonnej moci, bolo preto potrebné posunúť ich organizačný aparát na kvalitatívne vyššiu rovinu začlenením pod krídla strany. Podľa neskoršej analýzy centrálnych inštitúcií tým odvrátili od orolských jednôt nebezpečenstvo úradného rozpustenia, ktorému sa jednoty svojou činnosťou v jednotlivých prípadoch vystavovali.[39]

Podobne ako pri vzniku gardy, ktorá sa na miestnej úrovni v roku 1938 konštituovala s podporou HSĽS v obecných voľbách, aj pri vytvorení Rodobrany zohrali úlohu okrem nevyhnutnosti chrániť zhromaždenia strany pred útokmi neprajníkov voľby: „*Blížiace sa voľby boli dôkazom, aby strana zjednala zbor odhodlaných presvedčených straníkov, ktorí by získali pre stranu prívržencov svojou odhodlanosťou a zároveň zastrašovali politických protivníkov neľakajúc sa ani použiť násilie.*"[40] Na obdobie konštituovania Rodobrany si neskôr spomínal i neskorší dlhoročný hlavný veliteľ Hlinkovej gardy Alexander Mach. Podľa jeho slov bolo jej vytvorenie podmienené tým, „*že v Holíči bolo zhromaždenie ľudovej strany rozbité a hneď na druhý alebo tretí deň sa niektorí zišli a dohodli sa, že na obranu zhromaždení vytvoria Rodobranu*".[41]

Návrh na utvorenie Rodobrany bol schválený správnym výborom SĽS 13. januára 1923 vo forme „úpravy pre poriadateľov na zhromaždeniach, poradách a slávnostiach".[42] 31. januára 1923 úpravu podpísal aj Andrej Hlinka, a tým dal Rodobrane formu podliehajúcu organizácii strany. Pôvodne sa mali jej členovia organizovať podľa plánov oddelene od usporiadateľov zhromaždení, postupne však prišlo

38 Tamže.

39 Tamže, s. 6.

40 SNA f. PR, šk. 236, fascikel 213 – 381 – 7. Fašizmus na Slovensku.

41 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 902. Výpoveď Alexandra Macha.

42 SNA f. PR, šk. 236, fascikel 213 – 381 – 7. Fašizmus na Slovensku, s. 12. 20. januára 1923 schválil návrh aj klub poslancov a senátorov ľudovej strany. Porovnaj NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci", s. 2.

k ich zlúčeniu do jedného zboru, ktorý prijal formálne spoločný názov Rodobrana. Tento názov však bol zaužívaný skôr neoficiálne a aj sám Hlinka tvrdil, že boli akousi dobrovoľníckou políciou, usporiadateľmi, ktorí sa „*niekedy sami nazývajú Rodobranci*“.[43]

Ich úlohou bolo podľa neho dbať na poriadok, keďže polícia a četníctvo boli bezmocní proti „*nezodpovedným živlom*“, ktorých cieľom bolo „*terorizovať vodcov a prívržencov ľudovej strany, rozohnať zhromaždenie alebo umele spraviť zmätok, aby vrchnosť zhromaždenie rozpustila... aby konečne krv tiekla a národný smer bol kompromitovaný*“.[44] Podľa PMV však smerovali plány ľudovej strany s Rodobranou ešte ďalej. Okrem toho, že mali tvoriť základ brachiálnej moci pri uskutočňovaní autonomistického programu a mali byť strane „*k dispozici, kdyby shledala, že je tu vhodná příležitost, aby bojovala za své cíle i jiným, ostřejším způsobem než pouze tiskem a agitací*“, strana mala v úmysle vychovať si vlastné kádre, zbor straníkov a agitátorov, „*kteří by získávali svojí čilostí, rázností a odhodlaností pro stranu nové přívržence*“.[45]

V úprave sa tiež uvádzalo desatoro rodobraneckých prikázaní, ktoré bol povinný dodržiavať každý jej člen:

1. *„Buď verný svojmu slovenskému národu*
2. *Drž sa svojich slovenských zásad*
3. *Priznaj sa verejne k svojmu slovenskému a kresťanskému presvedčeniu*
4. *Cti a udrž zákonný a verejný poriadok*
5. *Bráň každého pred násilím*
6. *Buď oddaný svojim spolubratom*
7. *Zadrž disciplínu*
8. *Zachovaj mlčanlivosť*
9. *Získaj nových rodobrancov*
10. *Cti slobodu iného presvedčenia“.*[46]

43 SNA f. PR, šk. 236, fascikel 213 – 381 – 7. Fašizmus na Slovensku, s. 13

44 Tamže. Porovnaj NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 2.

45 NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 2.

46 Tamže, s. 3.

Program Rodobrany vo forme desatora nebol len normotvorným dokumentom pre jej členov. Prejavil sa na ňom kresťanský charakter organizácie a jej členov bolo často vídať na pobožnostiach, čím okrem svojej religiozity dávali najavo i svoju príslušnosť k národu v opozícii voči „*pohanským českým mravom*“. Práve protičeský akcent spájaný s neverectvom a socializmom bol v utvárajúcej sa organizácii veľmi silný. Podľa četníckeho veliteľstva mali v programe „*Postarati se, aby byli všude slovenské nápisy, by v úřadech na Slovensku byli pouze Slováci, rovněž jsou proti cizím dělníkům (míněni jsou Češi, Němci a všichni ti, kteří na Slovensko nepatří)*“.[47] Na zhromaždeniach ľudovej strany sa aj z ich radov (napriek deklarovaným kresťanským základom organizácie) ozývali proti prítomnosti Čechov na Slovensku heslá ako „*hanba im, von s nima, obesiť ich či otravu im*“. Podľa rodobrancov Česi tiež „*rozširujú mravnosti psov*“ a „*berú chlieb*“ slovenskému obchodníkovi a remeselníkovi...[48] Príznačné pre protičeský ráz organizácie sú slová Vojtecha Hudeca, ktorý sa na stretnutí členov v Horných Kľačanoch vyjadril, že po vyhlásení autonómie mali rodobranci bez vyzvania obsadiť kasárne, odzbrojiť českých vojakov a „*vybit*“ Čechov zo Slovenska.[49] Aj na tomto príklade vidieť styčné body Rodobrany s Hlinkovou gardou, ktorá už v roku 1938 hlásala podobné protičeské myšlienky, vsadené už do novej situácie.

Tiež pomer Čechov k Rodobrane, s ktorou mali viaceré české strany spoločný program založený na podobných zásadách, bol rezervovaný. Česká Národní obec fašistická v zásade vyznávala relatívne podobné myšlienky prameniace z fašistickej ideológie ako slovenská Rodobrana, avšak najmä prisilné akcentovanie myšlienky samosprávneho postavenia Slovenska rodobrancami bolo pre českých fašistov ťažko stráviteľnou prekážkou. Fašistické direktórium v Prahe sa na svojej schôdzke zaoberalo okrem iného aj aktuálnou otázkou pomeru NOF k Rodobrane. Väčšina členov zastávala podľa dochovaných správ názor, že s rodobrancami, resp. ľudovou stranou vôbec bolo treba komunikovať veľmi rezervovane a opatrne, najmä preto, že požiadavka autonómie bola podľa ich názoru nezlučiteľná s programom českého

47 ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ.* Inv. č. 396, č. spisu 816/26 prez.

48 Tamže, inv. č. 328, č. spisu 19/26 prez.

49 NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 7.

fašizmu.[50] Nie všetci českí fašisti zastávali podobný názor, hoci prevažoval. Niektorí jednotlivci, napr. prvý predseda NOF A. Klášterský vo svojom článku „Nerozumíte Slovensku" poukazoval na to, že „*české vládní umění... otrávilo nejvíce prostých, čistých a naivně důvěřivých duší*", čo zapríčinilo frustráciu Slovákov, a preto označovali českých prisťahovalcov výrazmi typu „*dobrodruzi na Slovensku,... čeládka*".[51] Podľa niektorých českých autorov tým myslel, že osídľovanie Slovenska fakticky prebiehalo tak, že českých zamestnancov tam často posielali za trest a že tam sociálnodemokratický minister školstva so súhlasom „hradu" dával veľmi zbožným Slovákom odstraňovať kríže zo škôl...[52] Klášterského články a im podobné vyjadrenia časti českých fašistov však neboli inšpirované len altruistickým postojom k Slovensku, ale aj vnútorným českým straníckym bojom proti politike „hradu". Pre tú sa slovenská otázka stala jednou zo súčastí politického boja. Ako však poznamenal M. Nakonečný, hoci poukazovali na zhubnú „hradnú" politiku voči Slovensku, predsa len boli podľa jeho slov mnohí českí fašisti zároveň čechoslovakistami.[53]

Ani pre rodobrancov však nebola otázka spolupráce aktuálna, práve naopak. Tzv. „československých fašistov" vnímali ako konkurenciu.[54] Už vo svojej úprave pre usporiadateľov sa voči nim ostro vyhranili a prízvukovali, že „*ako pod rúškom československého fašizmu nepriatelia sa pripravujú, tak musíme aj my sa chystať na obranu najsvätejších práv slobody*".[55]

Otázka prítomnosti fašistických ideí v Rodobrane je veľmi zaujímavá a zaslúžila by si iste hlbšie prepracovanie.[56] Je isté, že tieto

---

50 SNA, f. PR, šk. 236 fasc. 213 – 381 – 8.

51 NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 43.

52 Tamže.

53 Tamže.

54 Okrem NOF na Slovensku pôsobili viaceré fašistické organizácie so sídlom v Čechách, nezapustili však hlbšie korene a ich členstvo sa rátalo na desiatky, nanajvýš stovky. KAMENEC, I.: Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období. In: KAMENEC, I. (zost.) : *Hľadanie a blúdenie v dejinách.* Bratislava 2000, s. 97.

55 NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci", s. 2.

56 Okrem citovanej sondy do problematiky od Miloslava Čaploviča sa proble-

tendencie hrali pri koncipovaní jej programu významnú úlohu, ba že dokonca v istých črtách napodobňovala obdobné fašistické organizácie v zahraničí. Je preto pochopiteľné, že sa sformovala podľa vzoru talianskej organizácie Squadre d´Azione,[57] avšak s prihliadnutím na slovenské špecifiká.[58] Vo svojom tlačovom orgáne sa rodobranci prihlásili k fašistickým zásadám a podobne ako talianski fašisti sa netajili nenávisťou voči komunistom, ktorí chceli podľa nich uvrhnúť slovenský národ do „*mora ohňa a krvi, v ktorom už vopred je odsúdený na úplné zaniknutie*“.[59] Neskrývane tvrdili, že „*podstata fašizmu je zachovať národ a štát na zdravých nacionálnych zásadách a na náboženskom podklade. Len zdravý nacionalizmus, pevná náboženská morálka vie zachovať národ pred rozvratom, štát pred anarchiou... túto fašistickú myšlienku chce na Slovensku uskutočniť Rodobrana*“.[60] Na stránkach *Rodobrany* sa často objavovali články, v ktorých autori vyjadrovali obdiv k talianskemu fašizmu a Mussolinimu, ktorý pretvoril štát nachádzajúci sa dovtedy v kritickej situácii na štát, kde – podľa zidealizovaných predstáv mladých ľudákov všetko prekvitalo.[61] V neskorších hodnoteniach rodobrancov, ktoré analyzovali situáciu v Českosloven-

---

matikou Rodobrany zaoberá najmä zatiaľ neobhájená monotematická dizertačná práca Vojtecha Kárpátyho a sčasti aj štúdia KAMENEC, I.: Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období, s. 91 – 104.

57 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko),* s. 85.

58 Miestne skupiny rodobrancov o sile 20 – 25 mužov (ak bolo možné slobodných) sa nazývali „rodobranecké krídlo“. Viacero krídel tvorilo „rodobraneckú tlupu“, na ktorej čele stál náčelník. Niekoľko tlúp tvorilo skupinu, ktoré boli na Slovensku tri:
1. Západoslovenská so sídlom v Bratislave
2. Stredoslovenská so sídlom v Ružomberku
3. Východoslovenská so sídlom v Košiciach.

NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 5 – 6.

59 *Rodobrana*, 25. 7. 1926, s. 1.

60 Tamže.

61 Tamže, 8. 8. 1926, s. 2.

sku v dvadsiatych rokoch a činnosť svojej materskej organizácie,[62] takmer vždy zaznievali slová, v ktorých netajili jej fašistické zameranie: *„Rodobrana a fašizmus začínali na tej istej základni. Rodobrana nadviazala na fašistické boje, bola posmelená a povzbudená udalosťami a úspechmi fašizmu. Slováci vedení Hlinkom netajili svoje sympatie k fašizmu a k tomu novému poriadku, novému chápaniu národa a povinnosti jednotlivca k národu, čo priniesol fašizmus.*“[63] Pražské PMV tiež pozorne sledovalo prítomnosť fašistických ideí v novotvoriacej sa organizácii. Podľa neho po faktickom zániku organizácie Jednota slovenských Junákov[64] *„zahájila ludová strana akci separátní, vystihujíc dobře náladu obyvatelstva, na které slovo „fascista“ působilo zvlášť vábivě a vytvořila vlastní organizaci fascistickou...*“.[65]

Treba však poznamenať, že rodobranci popri tom považovali zjednodušene celé ľudácke hnutie za fašistické a z ich pohľadu stálo na výške doby. Fašistické znaky sa okrem akcentovania národného, sociálneho a rodovského princípu či neznášanlivosti voči iným politickým smerom a etnikám prejavovali aj v tom, že rodobranci dávali dôraz aj na telesnú zdatnosť svojho členstva. Organizovali cvičenia na nácvik nástupov, pochodov, ale aj narábanie so zbraňami. Podľa jednej správy už po svojom založení *„počali se řádným vojenským výcvikem a začali se ozbrojovat (valaškami, holemi, noži atd.)*“.[66] Podobné zbrane neskôr využívala (najmä v roku 1938) aj Hlinkova garda, treba však pripomenúť, že dôraz na telesnú zdatnosť a ozbrojovanie neboli len doménou rodobrancov, ale aj „konkurenčných“ organizácií, s ktorými často prichádzali do konfliktov. Aj z tohto dôvodu bývali strety nepriateľských skupín na predvolebných mítingoch často krvavé a hrozili aj smrteľnými zraneniami.

Dôležitú úlohu zohrávala v slovenskom prostredí tiež tradičná religiozita, a tým aj nedôvera voči cudzím, najmä českým organizá-

62 Pozri napr. *Náš boj*, 15. 5. 1943, s. 498.

63 *Gardista*, 28. 3. 1943, s. 2.

64 Členmi JSJ boli najmä sympatizanti Slovenskej národnej strany. Je zaujímavé, že podobne ako neskôr Rodobrana aj *„Jednota Slovenských Junákov sa rozhodla viesť boj proti Židom*“. NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál „Fašismus na Slovensku a slovenští rodobranci“, s. 12.

65 Tamže. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 2.

66 Tamže. Materiál „Fašismus na Slovensku a slovenští rodobranci“, s. 4.

ciám. Kresťanská orientácia Rodobrany[67] tak bola popri akcentovaní autonómie Slovenska najsignifikantnejšou, čím sa výrazne odlišovala od NOF. Rodobrana vyplnila miesto, ktoré by zostalo voľné pre organizácie podobného charakteru, bola postavená na čisto nacionálnej, a tým aj straníckej báze. Je to zjavné už z toho, že Národní obec fašistická nezapustila na Slovensku výraznejšie korene,[68] pretože Rodobrana bola chápaná ako jej slovenský pendant a mladým sympatizantom fašistických myšlienok bol bližší jej nacionálny charakter ako myšlienky českej NOF.[69] Pplk. v. v. Mildorf si neskôr v tejto súvislosti v správe Ríšskemu fašistickému veliteľstvu v Prahe povzdychol, že „*na Slovensku junáci nejsou. Pouze v Bratislavě jich mám 7 členů, se kterými teď začnu pracovat. Studentstvo je zde většinou ľudácké (slovenské), které je sice nespokojeno s dnešní formou Rodobrany, ale nebylo dosud příležitosti pro odpor jejich funkcionářů k přetřesu otázky kooperace*“.[70] Mildorfove slová síce pochádzajú až z roku 1928, ukazujú však jasne na neochotu slovenských predstaviteľov spolupracovať s českým fašistickým hnutím, a to najmä pre otázku slovenskej autonómie. K fašizmu ako takému však niektorí predstavitelia HSĽS nezaujímali natoľko negatívny postoj, ako by sa z formovania ich vzťahu k českým fašistom mohlo zdať. V článku z 31. decembra 1922 pod názvom „Slovenskí fašisti a politické strany“ poukázal *Slovák* na fakt, že „*naše stanovisko voči fašistom slovenským je jasné. Sme s nimi, ak sú z národa, s národom a pre národ slovenský. V opačnom prípade sme proti*

67 Spojenie kresťanskej orientácie a fašistických myšlienok je síce antimonistické, bolo však prispôsobené slovenským špecifikám. Rodobrana si z oboch ideológií zobrala to, čo jej v danej chvíli vyhovovalo. Z fašistických znakov najmä dôraz na národné upovedomenie, sociálnu spravodlivosť a telesnú zdatnosť (spojenú s ideou revolučnosti), obratne ich však preniesla do slovenského prostredia a prispôsobila voličstvu, resp. programu ľudovej strany akcentovaním náboženských zásad, ktorými sa okrem iného snažila vymedziť voči Čechom.

68 Podľa neskorších údajov z roku 1932 mala na Slovensku 5 jednôt a 370 členov z celkového počtu 37 328 členov organizovaných v 358 jednotách. NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*, s. 113.

69 Napriek tomu bolo viacero rodobrancov paralelne s členstvom v Rodobrane aj členmi NOF. Tamže, s. 77.

70 SNA f. PR, šk. 236, fascikel 213 – 381 – 7, Fašizmus na Slovensku.

nim“.[71] Šéfredaktorom *Slováka* bol v tom čase Vojtech Tuka, ktorý ako ideový zakladateľ Rodobrany forsíroval svoje myšlienky aj na stránky tohto periodika. Aj preto nemožno tézu o sympatiách niektorých ľudákov aplikovať na členstvo strany ako celok, na druhej strane je však tento a jemu podobné články a vyjadrenia znakom toho, že problematika fašizmu bola aj v radoch HSĽS veľmi živá. V tlačovom orgáne Rodobrany s rovnomenným názvom sa rodobranci neskrývane hlásili k fašistickým ideám.[72] K nim pridali tradičné protižidovské propagandistické vyjadrenia a vytvorili konglomerát aplikovaný na slovenské politické pomery. Protižidovské myslenie im nebolo cudzie a Židov obviňovali z ťažkej ekonomickej situácie na Slovensku, lebo „*tento druh pijavíc, ktorý zočil u ľudu pracovitosť, lásku a usilovnosť*“ podľa nich vydriapal Slovákom aj „*poslednú smidku chleba*“.[73] Na rozdiel od iných organizácií s fašistickými prvkami, ktoré sa na Slovensku organizovali aj neskôr, v priebehu tridsiatych rokov,[74] sa členská základňa Rodobrany rozširovala závratným tempom.[75]

Vzrast jej členstva a organizačnej štruktúry si nemohli nevšimnúť vrchnostenské orgány, ktoré voči členom organizácie viackrát viedli vyšetrovanie. Na manifestáciách či zhromaždeniach ľudovej strany sa totiž dopúšťali mnohých výtržností a často prichádzali do konfliktov nielen s politickými protivníkmi, ale aj s policajnými orgánmi. Pre viaceré opakujúce sa excesy, ale najmä zjavné protičeské tendencie bola organizácia nakoniec rozpustená. Tak znel oficiálne uvádzaný dôvod, na základe ktorého Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska zastavilo jej činnosť 30. 8. 1923.[76] Samozrejme netreba zabúdať na politické dôvody, ktorými sa centrálne orgány snažili oslabiť slovenské

71 *Slovák*, 31. 12. 1922, s. 1.

72 Pozri napr. *Rodobrana*, 8. 8. 1926, s. 2.

73 Tamže.

74 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 1887, 103/ prez.

75 Podľa PMV „*Rodobranecké organizace se dosti rozšířili a dosáhli i značného počtu členů*“. NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 7.

76 SNA, f. PR, šk. 236, fascikel 195 – 5 – 1. Správa o zastavení činnosti Rodobrany. Porovnaj NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál PMV „Rodobranci“, s. 8.

autonomistické hnutie. Tento skrytý, ale zjavný význam augustového zastavenia činnosti Rodobrany akiste zaregistrovala aj Slovenská ľudová strana, ktorá podala voči rozhodnutiu sťažnosť na najvyšší správny úrad v Brne. Odvolávala sa v nej najmä na fakt, že „*Rodobranci... sú členmi zákonitých miestnych skupín slovenskej ľudovej strany. Zastavenie ich účinkovania a síce bez vypočutia právnych zástupcov organizácie Slovenskej ľudovej strany je urážkou proti slobode. Urážka občianskej slobody je o to väčšia, že jednotlivé bezpečnostné úrady si zastavenie účinkovania tak interpretovali, že usporiadali domové prehliadky a zhabali súkromný majetok jednotlivých poriadateľov*“.[77] Akcia voči Rodobrane vôbec nebola náhodná, bola výsledkom dlhšieho procesu boja štátneho aparátu proti nej. Ten sa všemožne snažil zabrániť opätovnému oživeniu jej myšlienok a naliehal na podriadené orgány, aby sa čo najsvedomitejšie postarali o dodržiavanie nariadení na jej likvidáciu. Podľa správy župného úradu v Bratislave okresným náčelníkom zo 4. septembra 1923 mali úrady dbať najmä na to, aby boli zaistené všetky spisy a zbrane rodobrancov.[78]

Osudy Rodobrany i Hlinkovej gardy sú si v istých črtách veľmi podobné. Okrem spomínaných styčných bodov vznikli obe v období, ktoré neprialo autonomisticky ladenej politike. Dôležitejším faktom však je, že obe organizácie zneužívali svoje postavenie a prekračovali právomoci. Postupne sa stali viac známe násilím voči politickým či iným oponentom ako činnosťou v prospech strany či národa. Tento fenomén samozrejme nemožno vyčleniť len na základe napojenia oboch organizácií na HSĽS, má hlbšie korene. Tie sú spojené s aktuálnou mocensko-politickou situáciou a v prípade Hlinkovej gardy jej moc postupne narastala nadväzne na vzostup nacistického Nemecka a zavádzanie protižidovských nariadení.

Rodobranu sa síce podarilo v roku 1926 obnoviť, ale po viacerých konfliktoch bola v nadväznosti na známy Tukov proces po odsúdení jej ideového vodcu rozpustená.[79] Napriek tomu, ako to vidieť zo správ úradných miest, nepodarilo sa však celkom zamedziť organizovaniu rodobrancov (podľa neskorších nadnesených správ ich malo byť

77 Tamže. Odvolanie SĽS na najvyšší správny úrad v Brne.

78 Tamže. Obežník ŽÚ Bratislava okresným náčelníkom z 4. 9. 1923.

79 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko),* s. 94.

až 50 000[80]). Župný úrad v Bratislave v liste četníckym staniciam, ktorý im adresoval krátko po opätovnom rozpustení Rodobrany v roku 1929, skonštatoval, že existovala aj napriek rozpusteniu naďalej vo forme ilegálnych buniek organizovaných prakticky všade tam, kde bola založená miestna organizácia HSĽS.[81] Ako sa vyjadril pisateľ rozsiahleho materiálu venovaného genéze fašizmu na Slovensku určeného centrálnym inštitúciám, *„vnější známky činnosti a působení „rodobranců" z veřejnosti zmizely, na věci samé se však nezměnilo ničeho"*.[82] Na čele ilegálnej Rodobrany stál podľa župného úradu Alexander Mach. Vidieť, že myšlienka, s ktorou prišla nová organizácia v dvadsiatych rokoch, pretrvávala aj naďalej, i keď v inej forme a pod iným menom. Rodobranci sa sami medzi sebou dobre poznali, čo im umožňovalo neviesť záznamy o členstve, ktoré by mohli neskôr bezpečnostné zložky využiť proti nim. Na „maskovanie" svojej činnosti využívali najmä organizácie blízke ľudovej strane, t. j. najmä Orla, ktorý im poskytoval dobré krytie pred úradným prenasledovaním. Kontinuálne bol prioritou bývalých rodobrancov boj za slovenskú autonómiu, ktorú boli podľa bratislavského župného úradu *„odhodlaní dosiahnuť trebárs aj mocou"*.[83]

Myšlienky Rodobrany zostali naviazaním na ľudovú stranu prítomné v mysliach jej členov aj naďalej a stali sa základom, na ktorom sa začala v roku 1938 písať história Hlinkovej gardy. Jednotliví členovia Rodobrany sa poväčšine včlenili do novotvoriacej organizácie, čím jej čiastočne vtlačili podobný ráz, ako mala jej predchodkyňa. Hlinkova garda však mala o niečo viac šťastia a jej trvanie a mocenský vzrast boli badateľnejšie. Písal sa rok 1938, ktorý sa od dvadsiatych rokov výrazne odlišoval. Snahy niektorých slovenských predstaviteľov sa totiž mali dostať do kvalitatívne vyššej roviny v porovnaní s tým, o čo „bojovali" ich predchodcovia – mali dosiahnuť autonómiu Slovenska. Mali sa naplniť slová rodobrancov z roku 1926, ktorí sa dušovali, že

---

80 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Začiatok Rodobrany.

81 ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*. Bratislava 1967. Inventárne číslo 395, č. spisu 803/1929 prez.

82 NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23. Materiál „Fašismus na Slovensku a slovenští rodobranci", s. 26.

83 Tamže.

„môže sa blýskať, hrmeť, neustúpime, pokiaľ nedostaneme: slovenskú autonómiu, ktorá nám patrí dľa práva, ktorú podpísal sám prezident Masaryk. Nežiadame nemožnosť, len to žiadame, čo je naše a na čo sme čakali tisíc rokov! Keď nám to nechceli dať naši nepriatelia, žiadame to od našich bratov!!“.[84]

2. Formovanie prvých organizácií Hlinkovej gardy

Vznik prvých „buniek“ HG

Začiatkom 30. rokov došlo v HSĽS následkom odlišných postojov k taktike politického boja k vytvoreniu dvoch skupín vo vnútri strany – tzv. umiernených, zoskupených najmä okolo Jozefa Tisa, a „radikálov“, ktorých vedúcimi osobnosťami boli mladší funkcionári ako Alexander Mach a Karol Sidor. V tejto skupine nemožno nespomenúť silný prúd nástupistov na čele s vodcom mladej ľudáckej generácie Ferdinandom Ďurčanským, ktorý združoval veľké množstvo sympatizantov radikálneho smerovania HSĽS najmä z radov akademikov. Profilovanie tohto krídla ľudovej strany oproti „aktivistom“ sa výraznejšie prejavilo už na VII. zjazde HSĽS roku 1936 v Piešťanoch, kde bola schválená rezolúcia radikálnych koncepcií vo výraznom protikomunistickom duchu, ktorá sa odvolávala na prirodzené právo Slovákov na samourčenie.[85] Zásluhu na tom má najmä fakt, že opatrná politika krídla vedeného Jozefom Tisom, ktorý chcel zápas o autonómiu viesť parlamentnou cestou a demokratickými metódami, nebrala na vedomie nálady volajúce po zmene a výhodnú zahraničnopolitickú situáciu naklonenú snahám Slovákov o národnú samostatnosť. Veľký význam

84 *Rodobrana*, 15. 8. 1926, s. 2.

85 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 898. Piešťanský manifest. Pozri aj ROLKOVÁ, N.: Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905 – 1939 na podklade jej programových dokumentov. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 179, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991, s. 126 – 136, SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 184.

malo hnutie, ktoré už v roku 1937 pod heslom „Na Slovensku po slovensky“ podchytilo najmä akademickú mládež. Radikalizácia mladých autonomistov v tomto období bola nielen odpoveďou na pražský centralizmus, ale aj jednou z prvých snáh o vytvorenie novej organizácie, ktorá by nahradila uprázdnené miesto po dávnejšie rozpustenej Rodobrane. Alexander Mach ako jeden z hlavných protagonistov hnutia si neskôr spomínal, že už koncom roka 1937 sa v radoch radikálov vyprofiloval konkrétny zámer znovuoživiť myšlienku vytvorenia Rodobrany, organizácie, ktorá by mala vystupovať pod menom „garda úderníkov“, resp. „garda obrancov“. O tom, že ich plány boli postavené na reálnom základe, svedčí i fakt, že bola dokonca aj navrhnutá uniforma členov organizácie. Až nasledujúci rok však dal v nadväznosti na zahraničnopolitickú situáciu a ňou spôsobené vnútorné napätie v ČSR mladým autonomistom možnosť naplniť svoje plány.[86]

Na veľkej ľudáckej manifestácii v Žiline 25. januára 1938 za autonomistickú koncepciu radikálov postavil sa svojou autoritou sám Andrej Hlinka, ktorý sa vyslovil jednoznačne za odtrhnutie od Čechov slovami „*Ak nás Praha nepočuje, ak Pittsburská dohoda, autonómia nestane sa skutkom, tak povieme Prahe zbohom*“.[87] Bolo jasné, že politika strany sa v novom roku bude uberať práve týmto smerom. Známe heslo „*V novom roku do útoku!*“ pripisované Machovi[88] sa malo čoskoro naplniť.

Revolučný, burcujúci štýl a rétorika HSĽS zo začiatku roka pritiahli do jej radov aj veľký počet mládeže nespokojnej s postupom pražskej vlády v riešení slovenskej otázky. Táto časť mládeže sa začala čoraz viac exponovať v prospech „radikálneho“ krídla ľudovej strany.[89] Samotným impulzom k organizovaniu autonomistickej mládeže

86 MACH, A.: HG do roku 1941. In: *Kalendár HG na rok 1941*. Bratislava 1940, s. 40.

87 V *Slovenskej pravde* z 28. januára 1938 je zachytená práve táto verzia Hlinkovho výroku.

88 *Gardista*, Nový rok 1940, s. 1.

89 Skupina tzv. radikálov či aktivistov sa vyčleňovala v rámci mladej ľudáckej generácie už v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Spory v strane však boli hlbšieho charakteru. Pozri napr. HERTEL, M.: Rozpory v HSĽS v 20. rokoch 20. storočia. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 181 – 195.

sa po úspešných voľbách stala manifestácia za Pittsburskú dohodu 5. júna 1938 v Bratislave, na ktorej sa výrazne ukázala potreba spoločného postupu mladých autonomistov. Mala veľký ohlas aj v opozičnom tábore voči ľudovej strane. Kým ľudáci v nej videli triumf svojej autonomistickej politiky, tlačový orgán agrárnej strany *Zem* zapochyboval o takom vysokom počte mládeže na ľudáckej manifestácii, ako ho ľudáci prezentovali, pričom vyzdvihol organizovanie manifestácie agrárnej strany konanej už o deň na to, 6. júna 1938: „*Republikánska manifestácia predstihla ľudácku v každom ohľade. A čo zvlášť v republikánskej manifestácii kladne vynikalo, bolo to, že tu mala prevahu mládež. Tu mládež, u ľudákov stárež, hoci ľudáci dosť často dokazujú, že slovenská mládež ide za nimi.*“[90] Manifestácia za Pittsburskú dohodu mala podľa ľudákov ukázať pražským kruhom silu a sebavedomie slovenského národa, ktorý už podľa nich nechcel hrať podradnú úlohu, ale chce byť spoluzodpovedným pri tvorbe vlastných dejín, na čo právo bolo dané práve v tomto dokumente.

Pri zrode HG sa ukázal Alexander Mach ako dobrý stratég. Bol si vedomý, že nastal správny čas na podchytenie a zacielenie revolučných nálad. Už 11. júna[91] publikoval v *Slovenskej pravde* článok pod názvom „Hlinkove gardy“, ktorým oprášil vyše desať rokov starú rodobraneckú myšlienku vsadenú už do novej, rýchlo sa meniacej mocensko-politickej situácie s vedomím posunúť autonomistický „zápas“ do vyššej, aktívnejšej roviny. Okrem iného v ňom vyzýval na vytvorenie Hlinkových gárd, a to: „*1. gárd usporiadateľov, na starosti ktorých budú zhromaždenia, kultúrne akcie, kolportáž tlače. 2. gárd obrancov, ktoré by vystupovali len pri väčších manifestáciách a len pod zástavou strany, ako stráž poriadku.*“[92] Jeho článok našiel ohlas v centrálnych kruhoch, cenzúra celý náklad *Slovenskej pravdy* skonfiškovala a uvalila na noviny trojmesačný zákaz vydávania.[93] Napriek zásahu cenzorov sa však veľká časť vydania dostala k čitateľom, pretože redakcia obišla nariadenie o cenzúre a ešte pred konfiškáciou rozposlala znač-

90 *Zem*, 20. 6. 1938, s. 141.

91 Niektoré pramene udávajú ako dátum vydania novín s Machovou výzvou 12. jún, *Slovenská pravda* však vychádzala ako nedeľník a nedeľa pripadla práve na 11. jún 1938.

92 *Slovenská pravda*, 11. 7. 1938, s. 1.

93 Tamže, s. 156.

nú časť nákladu do všetkých krajov Slovenska.[94] Cenzúra *Slovenskej pravdy* vyvolala v autonomistických radoch živý ohlas. Necenzurovaný[95] *Slovák* z 12. 6. 1938 sa v článku „Hlinkove gardy" pozastavil nad postupom cenzorov a opätovne reprodukoval skonfiškované Machove pasáže. Ústredným motívom článku sa stala jeho veta, v ktorej sa vyjadril, že po vydarenej manifestácii netreba zaspať, ale treba zakladať Hlinkove gardy.[96] Vo svojom vydaní z 1. júla 1938 v článku „Máme si postaviť vlastné gardy?" *Slovák* opäť postuloval vytvorenie novej organizácie strany na základe Machovej výzvy, cenzúra však opäť zasiahla a noviny museli vyjsť s „vybielenými" pasážami.[97] Na Machovu výzvu zareagovali aj tzv. čechoslovácke periodiká. *A-zet* z 12. 7. 1938 sa pozastavil najmä nad znovuoživením Rodobrany, ktorú považoval za krajne fašistickú organizáciu. Podľa denníka „*je známo, že ideové mateřství těchto ludáckých nápadú je učení hákového kříže*..."[98]

Mach vo svojich vyjadreniach jasne deklaroval požiadavku vytvoriť novú organizáciu čisto politického charakteru podriadenú HSĽS. Jeho slová padli na úrodnú pôdu medzi mladými autonomistami po celom Slovensku. Zárodky Hlinkovej gardy sa mohli tvoriť, a akiste sa tvorili na viacerých miestach Slovenska. Podľa E. Hlaváča prvá organizácia HG vznikla v Bratislave, druhá vo Veľkom Rovnom a trnavskú organizáciu, ktorej vznik je zároveň doteraz i v historickej obci všeobecne prijímaný ako dátum vzniku celej organizácie, uvádza až ako tretiu v poradí.[99] Podobne sa vyjadril aj Alexander Mach,

94 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 176 – 177.

95 Neskôr vyšlo aj cenzurované vydanie, ktoré výzvu neobsahovalo.

96 *Slovák*, 12. 6. 1938, s. 2.

97 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí.* Bratislava 2003, s. 365.

98 ŠA Levoča, p. Sp. N. Ves, f. OÚ v Gelnici 1923 – 1945, šk. 60, 1880/38 prez. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi. *A – zet* pravdepodobne schematizovaním a spojením ideológie fašizmu a nacizmu pridelil novotvoriacej sa organizácii nacistický ráz, zrejme myslel na prvky fašizmu, ktorými bola známa už jej predchodkyňa Rodobrana.

99 HLAVÁČ, E.: Vznik a význam Hlinkovej gardy. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava 1941, s. 69. Túto ideu prevzali neskôr aj Nemci. Vo svojom elaboráte o HG z marca 1945 konštatovali, že po konštituovaní v uvedených

ktorý dokonca umiestnil okrem bratislavskej a trnavskej organizácie jednu z prvých „buniek“ HG aj do Viedne.[100] Žiaden z týchto dátumov však nemá také jednoznačné doloženie ako 28. júl 1938, dátum konštituovania HG v Trnave.[101] Viaceré miestne bunky vznikali na mnohých miestach na Slovensku popri sebe, a preto je pravdepodobné, že okrem uvedených pôsobili v čase ich vzniku aj ďalšie miestne „odbočky“. Presný vznik prvej organizácie je preto dosť ťažké určiť aj vzhľadom na nejednoznačné a nie všade používané pomenovanie mladých autonomistov ako Hlinkoví gardisti. Z právnej stránky možno za dátum vzniku organizácie pokladať vytvorenie jej orgánov ako napríklad predsedníctvo či oficiálne prijatie pomenovania organizácie v dokumentoch..., čo z pochopiteľných príčin viacerým tvoriacim sa bunkám chýbalo. Dobová tlač, ako i neskoršia propaganda však poväčšine prisúdili prvenstvo Hlinkovej garde v Trnave, preto sa jej budem venovať obšírnejšie, napriek tomu, že niektorí autori ju označujú za „*celkom izolovanú miestnu skupinku ľudí*“.[102] Podobne sa však o svojej organizácii vyjadrovali neskôr sami gardisti, ktorí skonštatovali, že „*až do vyhlásenia slovenskej autonómie bol jej význam nepatrný*“.[103] Pre tento postup hovorí viacero faktorov. V začiatkoch si budúci gardisti často hovorievali aj Hlinkova mládež, oproti tomu inde mohli používať meno Hlinkova garda, avšak prakticky nikto o nich nevedel. Aj preto možno vznik Hlinkovej gardy v Trnave, ktorý je doložený tak

miestach sa rýchlo začala organizovať „*po všetkých mestách a dedinách na Slovensku*“. Archiv bezpečnostních složek Praha, f. 135, č. zv. 3 – 4. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi.

100 Pozri SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 902. Výpoveď Alexandra Macha.

101 Materiál „Historický vývin Hlinkovej gardy“, ktorý bol súčasťou nemeckých dokumentov získaných spojencami po 2. svetovej vojne, uvádza ako deň vzniku Hlinkovej gardy v Bratislave 11. jún 1938, teda deň vyjdenia Machovho článku v *Slovenskej pravde*. Pravdepodobne jeho autor za deň vzniku organizácie postuloval práve Machove vyjadrenia bez konkrétneho základu skutočného konštituovania bratislavskej HG. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Historický vývin Hlinkovej gardy.

102 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 365.

103 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Začiatok Rodobrany.

menom, ako i dátumom vzniku a používaním názvu v dokumentoch (napr. vkladná knižka...) považovať napriek výhradám za vznik prvej organizácie HG. Jednotlivé aspekty sú však aplikovateľné nielen na jednu špecifickú organizáciu, ale aj na procesy, ktoré prebiehali v regionálnych odlišnostiach po celom slovenskom území.

Jozef Zavarský, mladý akademik a novinár, ktorý stál pri zrode gardy, vo svojom spomienkovom článku uvádzal, že presvedčenie na znovuoživenie Rodobrany sa v ňom vytvorilo už na jeseň v roku 1937: *„Sedel som v redakcii Slovenskej pravdy. Oproti sedel redaktor Šaňo Mach a prehrabúval sa vo svojom redakčnom stolíku. Odrazu otvoril zásuvku, z ktorej začal vyťahovať jednu po druhej čierne rodobranecké košele. Sám sa začudoval nad tým, ako sa tam mohli uchovať, veď toľko ráz bola v redakcii policajná prehliadka. Vypýtal som si jednu košeľu a vtedy skrsla u mňa pevná myšlienka oživiť znovu černokošeláčov, znovu utvoriť takú organizáciu, ktorá by bola postrachom pre vládny režim a obranou prác slovenského národa.“*[104] Treba si uvedomiť, čo Zavarský často zdôrazňoval že *„každý pohyb organizovať sa stretal sa s nebezpečenstvom prenasledovania zo stránky úradov, že každá nová organizácia autonomistická bola vlastne organizáciou ilegálnou*“. Preto aj prvé kroky k znovuoživeniu Rodobrany sprevádzala podľa jeho slov veľká obozretnosť iniciátorov.[105] Oveľa ľahšie by bolo podľa Zavarského implantovať nové myšlienky do už existujúcich spolkov, ktoré bolo možné sčasti označiť ako národné. Do úvahy prichádzala najmä organizácia telocvičnej jednoty Orla, ktorý ako-tak fungoval takmer v každej slovenskej dedine, avšak z funkčného hľadiska nevyhovoval z viacerých príčin. Prvým problémom bola jeho orientácia. Podľa Katolíckej akcie mal Orol okrem katolíckeho i národno-kultúrne poslanie, nie však politické.[106] Gardisti pritom jasne deklarovali úmysel stať sa spolkom politickým, súčasťou strany, čo stanovy Orla nedovoľovali napriek tomu, že jeho členskú základňu tvorili skoro bez výnimky ľudáci.[107] Zo začiatku bolo orolstvo prakticky jednotné, avšak po rozchode ľudovej strany so Šrámkovou stranou sa slovenská odnož Orla postupne dostávala pod vplyv HSĽS, dokonca mala vlastné odznaky,

104 *Gardista*, 28. 1. 1939, s. 7.

105 Tamže, 4. 2. 1939, s. 5.

106 *Trenčan,* 23. 7. 1938, s. 1.

107 Tamže, s. 1.

legitimácie, kancelárie i tlačový orgán, ale úradne nebola nikdy schválená. Vystupovala teda oficiálne pod záštitou celoštátneho orolstva, avšak už v dvadsiatych rokoch podľa periodík opozičných voči ľudovej strane niektoré jej jednoty tvorili materské bunky organizácie Rodobrany.[108] Z druhej strany ich zámerom nevyhovovala jeho závislosť od „pražských kruhov". Aj napriek enormným snahám predstaviteľov samostatnej slovenskej odnože o jeho úplnú samostatnosť, ktorých tribúnom bol najmä kňaz Alexej Izakovič, zostal celoštátnou orgnizáciou až do konca prvej republiky.[109] Bolo treba vytvoriť úplne novú organizáciu, ktorá by sa nespájala menom s nijakou už existujúcou inštitúciou, tobôž nie pod názvom Rodobrany, čo mohlo vyvolať v úradných miestach odpor.[110]

Podobne ako pri konštituovaní Rodobrany zohrali pri tvorení prvých organizácií HG významnú úlohu parlamentné voľby. Mládež „*oddaná Hlinkovej myšlienke*" položila základy budúcej spolupráce už počas májových predvolebných agitácií v prospech HSĽS. Paralelne v nich pôsobilo viacero skupín, ktoré sa spoznávali zväčša až v noci pred voľbami, z čoho vznikali často komické situácie, keď „*lepili autonomistické plagáty a stretli sa so skupinou domnele nepriateľskou, ktorá na prekvapenie lepila tie isté plagáty*".[111] Už v tomto období prichádzalo k prvým kontaktom budúcich gardistov s miestnymi Nemcami, s ktorými našli ešte pred vyhlásením autonómnej Slovenskej krajiny spoločného nepriateľa – komunistov. Vo viacerých mestách, najmä

108 *A – zet*, 12. 8. 1938, s. 2.

109 Orol bol v podstate celoštátnou organizáciou s ústredím v Brne, ktoré bolo ochotné prispievať len na celoštátnu organizáciu a slovenskí predstavitelia nemali dostatočné finančné zabezpečenie na financovanie nezávislej jednoty, čím sa stal pre ciele mladých autonomistov nepoužiteľným. (ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*. Bratislava 1993, s. 210.) Iniciatívu na úplnú kontrolu Orla ľudovou stranou vedúcu k osamostatneniu podporoval aj Andrej Hlinka, ktorý sa v *Slováku* z 5. augusta 1938 vyjadril v tom zmysle, že ak bude bránené osamostatneniu sa slovenského Orla od brnenského ústredia, v tom prípade bude meno Orla pochované a slovenská mládež sa bude organizovať pod iným menom (*A – zet*, 6. 8. 1938, s. 2.), čo sa však už začiatkom augusta darí prostredníctvom Hlinkových gárd.

110 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 177.

111 *Gardista*, 28. 1. 1939, s. 7.

tam, kde bola nemecká skupina početnejšia, pri „predvolebnom boji" s komunistami postupovali dokonca spoločne.[112] Podľa neskorších propagandistických vyjadrení si práve pred voľbami Nemci uvedomili, že gardisti sú ich najlepší priatelia, s ktorými bojujú za spoločnú vec.[113] Otázka kooperácie však ešte nebola natoľko aktuálna, aby obidve skupiny vytvorili významnejšiu formu spolupráce na politickom poli (napriek tomu, že časť gardistov mohla mať určité sympatie k politike Hitlera a najmä k jeho snahe o rozbitie ČSR, čo by mohlo znamenať posilnenie slovenských snáh o väčšiu mieru samostatnosti). Táto téma sa stala aktuálnou až po 6. októbri 1938, keď sa HG logicky začala v nadväznosti na politiku HSĽS a zahraničnopolitickú situáciu orientovať na Nemecko ako mocnosť, ktorá mala v budúcnosti spolupôsobiť pri teritoriálnych zmenách v strednej Európe.

Pred 6. októbrom však bolo nevyhnutné zabezpečiť lepšiu koordináciu a zoskupenie roztrieštených síl. Nadväznosť formujúcej sa skupiny autonomistov na myšlienky a sčasti i personálne obsadenie Rodobrany bola zjavná. Tajomnosť, idúca ruka v ruke s romantickým nádychom bola akiste sympatická mnohým horlivým mladíkom, na druhej strane však vyhovovala i starším rodobrancom, ktorí po zakázaní činnosti svojej materskej organizácie hľadali priestor na vyjadrenie a sčasti boli nápomocní i pri tvorení HG. Myšlienka znovuoživenia Rodobrany pod pôvodným názvom sa síce priam natískala, ale pre jej zlé skúsenosti so štátnou mocou by bol jej úspech pravdepodobne neistý. Bolo teda nevyhnutné založiť úplne novú organizáciu, ktorá by však využila niektoré prvky štruktúry a sčasti i personálne obsadenie svojej predchodkyne.

Prvá Hlinkova garda

Od konca mája roku 1938 sa začala formovať aj prvá organizácia Hlinkovej gardy, ktorá vznikla v Trnave na sklonku júla 1938. Sformovala sa z mladej generácie autonomistov, ktorá sa zaktivizovala v súvislosti s podporou HSĽS v obecných voľbách v máji 1938.[114] Pri

112 Tamže, 14. 3. 1940, s. 12.

113 Tamže.

114 V. Bystrický sa vyjadril, že to boli posledné demokratické voľby v Česko-Slovensku. Pozri BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na

volebnom boji sa však stretávali s viacerými problémami. Otvorená činnosť v prospech autonomistickej myšlienky narážala na odpor represívnych zložiek a mohla byť klasifikovaná ako protištátna činnosť s cieľom rozbitia republiky. Nemenej dôležitý faktor bol postoj obyvateľstva. Otvorená podpora volebného zápasu v prospech ľudovej strany sa stretávala s nebezpečenstvom krvavých zrážok s príslušníkmi nepriateľských strán voči ľudovej strane. Keďže v tomto období podobné zrážky neboli neobvyklé, ba naopak, stali sa akoby súčasťou „politickej kultúry" predvolebného boja, je nepochybne isté, že budúci gardisti (a nielen oni) pre prípad obrany využívali rôzne druhy zbraní. Tieto sa po etablovaní gardy, ktorá nebola ozbrojená strelnými zbraňami, stali neoddeliteľnou súčasťou ich výzbroje. V lete 1938 šlo najmä o krátke palice, poriská či opasky. V neskoršom období sa obľúbenou zbraňou stali krátke obušky či „žily", výborne sa hodiace na zastrašovanie a časté fyzické útoky voči svojim ideovým a politickým oponentom.

Budúci gardisti (v závislosti od konkrétneho regiónu) nadviazali aj styk s miestnymi organizáciami strany. Ten však pravdepodobne zostal len na úrovni poskytovania letákov a tlače a poväčšine neprerástol rámec technického zabezpečenia zo strany HSĽS. Ani trnavskí gardisti nedokázali vytvoriť širšie zázemie pre prepracovanejší systém zosúladenia autonomistických aktivít, avšak aj ich zásluhou vyzneli voľby pre ľudovú stranu víťazne.[115] Podobne ako na viacerých miestach na Slovensku voľby odzrkadľovali zmenu v myslení obyvateľstva, ktoré sa z veľkej časti pridalo na stranu HSĽS. O členstvo v nej prejavovalo záujem čoraz viac ľudí, ktorí neskôr jej i garde spôsobili vážne problémy.

Slovensku vo svetle obecných volieb v roku 1938. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, 4. 4, s. 439.

115 Z celkového počtu 12 075 odovzdaných hlasovacích lístkov Trnavčanov sa za HSĽS vyslovilo 3 277 voličov, čím sa stala vedúcou politickou silou v miestnom zastupiteľskom zbore. *Pamätná kniha mesta Trnavy*, s. 24. (Kniha je uložená v ŠA Bratislava, p. Trnava). Úspech oproti predchádzajúcim voľbám bol pre HSĽS výrazný. Počet jej členov v zastupiteľskom zbore sa zvýšil z 8 na 12, kým komunisti získali len 1 531 a sociálni demokrati 2 185 hlasov. Napriek dosiahnutému výsledku sa jej nepodarilo presadiť vlastného kandidáta vo voľbách na post starostu, čím si sčasti zúžila manévrovací priestor. V spojení s Československou stranou ľudovou a Stranou slovanskej jednoty však získala nemenej lukratívne miesto 1. miestostarostu.

Od prvej schôdzky 7. júla za zatiaľ neformálneho predsedu (nebol ešte zvolený výkonný výbor) bol považovaný úradník Spolku sv. Vojtecha, bývalý člen Rodobrany Jozef Baxa. Jednou z prvoradých úloh bolo vyriešiť vzťah novej organizácie k HSĽS. Jeho forma sa kryštalizovala už na prvých poradách v priebehu júla. Ako už bolo povedané, spolupráca medzi HG a ľudovou stranou bola zreteľná už v prvopočiatkoch organizovania gardistov. Impulz však pravdepodobne nevyšiel z prostredia strany, ale zdola, bez vedomia straníckych funkcionárov. Spočiatku bolo cieľom a programom na prvých poradách informovať členov o napätej vnútornej i zahraničnej situácii, poučovať ich prednáškami a politickými výkladmi a oboznamovať mládež s miestnou politickou situáciou a programom HSĽS.[116] Predstavy organizátorov však smerovali oveľa vyššie, nešlo im podľa vlastných vyjadrení o nejaké „*spolčeky*“, ale o „*spolok alebo organizáciu čisto politickú, čisto hlinkovskú*“.[117] Ak si tieto slová dáme do širších súvislostí, zistíme, že nemali na mysli organizáciu mládeže pod záštitou HSĽS ako ekvivalent telovýchovným spolkom združujúcim dorast ostatných politických strán.[118] Takto by totiž oslabili svoju predpokladanú údernosť. Šlo im o vytvorenie organizácie so širšou celoslovenskou pôsobnosťou, samozrejme dočasne pôsobiacej v regionálnom kontexte, „*ktorá by svojou mohutnosťou bola oporou autonomistického boja*“,[119] čím sa jednoznačne dávali do služieb radikálneho krídla strany. Konkrétna štruktúra členskej základne sa v tomto období síce ešte nevykryštalizovala, do gardy boli dvere otvorené prakticky každému jej sympatizantovi bez obmedzenia veku. To, že vznikla na mládežníckej pôde, určovalo v tomto období výrazne vekový priemer jej členov. Tí však boli v úzkom spojení so staršími rodobraneckými štruktúrami.

Horúcou otázkou sa stalo najmä zapojenie starších pracovníkov HSĽS do aktivít HG, čím by gardisti mohli ľahšie preniknúť do

116 Tamže, 4. 2.1939. s. 6.

117 Tamže, 11. 2. 1939, s. 9.

118 Mládež sa prostredníctvom telovýchovných spolkov najmasovejšie organizovala najmä pod záštitou agrárnej strany, sociálnodemokratickej strany (robotnícke telocvičné jednoty) a živnostenskej strany (fialové légie). Orol bol v týchto kruhoch všeobecne považovaný za politickú organizáciu HSĽS. *Trenčan*, 23. 7. 1938, s. 1.

119 *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 9.

miestnej organizácie strany, a tým posunúť vzájomnú spoluprácu na kvalitatívne vyššiu úroveň. Spolupráca s ľudovou stranou bola pre HG výhodná z viacerých dôvodov. Svoje úmysly mohla síce prezentovať na verejnosti i bez vedomia strany, chýbali jej však finančné prostriedky, tie bola MO HSĽS schopná vyčleniť pre jej potreby. Nemenej dôležitá pre nich bola i podpora úradných činiteľov a súhlas vrchnosti.[120] Otázka členstva v HSĽS bola pritom považovaná za nevyhnutnosť, dokonca členstvo v strane bolo jednou z podmienok prijatia do gardy.[121] Každý člen (samozrejme ak dovtedy nebol ľudákom) musel vypísať prihlášku do HSĽS.[122] Tento postup bol nutný najmä pre prípad odhalenia organizácie bezpečnostnými zložkami, pričom stranícke legitimácie mali poslúžiť na vysvetlenie schôdzok a krytie pred zásahmi úradov. Z tohto dôvodu nadviazala HG v priebehu druhej polovice júla styk s vysokými funkcionármi MO HSĽS.[123] Týmto krokom nastalo obdobie užšej spolupráce a prepojenia oboch organizácií.

Jednou z najdiskutovanejších a často nesprávne uvádzaných otázok je dátum a okolnosti vzniku prvej „bunky“ HG. Konštituovanie gardy sa zavŕšilo na schôdzke 28. júla 1938, keď sa oficiálne ustálil názov Hlinkova garda a bol zvolený 14-členný výkonný výbor.[124] Za

---

120 Napríklad v Trnave tým, že práve ľudáci mali v miestnom zastupiteľskom zbore až 12 mandátov, mohla sa garda v krízových situáciách opierať o podporu miestnej organizácie strany.

121 *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 9.

122 Tamže.

123 *Slovák*, 27. 7. 1938, s. 4.

124 *Gardista,* 18. 2. 1939, s. 14. Je pozoruhodné, že Zavarský za tajomníka tohto výboru označil H. (Hadriána) Radványiho, ktorý však podľa vlastných slov s gardou nemal vôbec nič spoločné. Aktivizoval sa síce v Hlinkovej mládeži, istý čas pôsobil dokonca ako veliteľ HM v Trnave, aj to však až v období Slovenskej republiky. Zároveň nemá vedomosti o tom, že by v tej dobe existoval v blízkom okolí nejaký iný H. Radványi, čo je dosť nepravdepodobné už vzhľadom na fakt, že ako menovca a exponenta HG by ho musel poznať (ak aj nie osobne, tak prostredníctvom starších bratov, ktorí v HG boli organizovaní). Takisto zaujímavý je fakt, že ako členov výkonného výboru označil niektorých mladých autonomistov, o ktorých H. Radványi tvrdí, že boli taktiež organizovaní neskôr v HM. Bolo by to pochopiteľné vzhľadom na fakt, že po vytvorení zákonného podkladu pre činnosť HG a HM spadali do vekovej kategórie organizovania k HM, kým v letných mesiacoch otázka vekovej hranice pre prijatie

predsedu (ešte nie veliteľa z údajných obáv pred reakciami politických protivníkov, ktorí už novú organizáciu označovali za ilegálnu a cvičiacu so zbraňou)[125] bol zvolený Jozef Baxa.[126] Významný gardistický funkcionár, istý čas okresný veliteľ HG Eugen Rott vo svojich zápiskoch o vývoji a činnosti HG videl udalosti trochu inak, ide však len o drobné rozdiely v porovnaní so Zavarského spomienkami. Za deň založenia HG považoval už 21. júl 1938 (v zápiskoch pravdepodobne tlačovou chybou udáva mesiac jún), keď na schôdzku mladých autonomistov po prvýkrát prišli funkcionári MO HSĽS, zatiaľ čo Zavarský za deň formálneho založenia HG uprednostnil 28. júl 1938, deň zvolenia predsedu a riadneho výkonného výboru gardy.[127] Ešte väčší zmätok do celej záležitosti okolo určenia dátumu vzniku prvej Hlinkovej gardy vniesol denník *Slovák*, ktorý pod článok „Prvá Hlinkova garda založená" z 3. augusta 1938 podpísal dátum 2. august. Tento si neskôr ako deň vzniku HG osvojila veľká časť historikov. Pritom v článku, ktorý taktiež vyšiel z pera Jozefa Zavarského, sa žiadny konkrétny dátum vzniku Hlinkovej gardy neuvádza, deň 2. august je len v jeho hlavičke v podobe *„–jz– Trnava, 2. augusta*", čiže ide o vydavateľský údaj, pravdepodobne dátum pod Zavarského originálom, ktorý poslal do redakcie, označuje deň napísania článku. V prípade Rottových a Zavarského spomienok však rozdiely nie sú v obsahu, lež v interpretácii historických faktov. Myšlienka založiť Hlinkove gardy pod týmto názvom bola zjavná už od vyjdenia Machovho článku v *Slovenskej pravde* z 11. júna, preto od prvých schôdzok mladých autonomistov môžeme sa s istou dávkou zveličenia vyjadrovať o novej organizácii už ako o garde, ktorá však z pragmatických dôvodov fungovala pred verejnos-

za člena gardy nebola dôležitá, čím sa do HG mohlo dostať množstvo členov, ktorí po určení vekovej hranice spadali pod „právomoc" HM.

125 Aj funkcia výkonného výboru bola z podobných obáv fakticky len formálna, pričom bol tento organizovaný ako zásterka na spôsob iných spolkov. *Gardista*, 18. 2. 1939, s. 14.

126 *Slovák*, 27. 7. 1938, s. 5, tamže, 3. 8. 1938, s. 3, tamže, 11. 8. 1938, s. 5, *Gardista*, 11. 2. 1939, s. 9, tamže, 18. 2. 1939, s. 14, *Trnavské noviny*, 13. 8. 1939, s. 3.

127 21. 7. 1938 ako deň vzniku Hlinkovej gardy udáva aj Milan S. Ďurica. Pozri ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 365.

ťou ako Hlinkova mládež (nemala nič spoločné s HM ako organizáciou ľudáckeho dorastu po 6. októbri 1938).[128]

Napojenie HG na štruktúry MO HSĽS a jej vplyv na gardu bol čoraz badateľnejší, spolupráca sa však zatiaľ uskutočňovala len na úrovni miestnych organizácií. Bolo to spôsobené najmä tým, že v letných mesiacoch bola HG prakticky len lokálnym spolkom bez širšieho celoslovenského dosahu. Je to pochopiteľné vzhľadom na fakt, že o jej existencii vedel len úzky okruh ľudí. Do povedomia širšej verejnosti sa dostala až po vyjdení prvých článkov v tlačovom orgáne ľudovej strany *Slovák*, ktoré narazili na tvrdý odpor českých a ľavicovo orientovaných novín.[129] Tradične protiľudácky vystúpili *Lidové noviny*, *A – zet*, *Esti Ujság* či *Zem*, ktorá 5. augusta uverejnila dlhší článok pod názvom „Hlinkove gardy". Varovala v ňom pred znovuoživením Rodobrany, pod kepienkom ktorej „*nahuckaní rodobranci vyhrožovali a pästne zakročovali u každého, kto len pohnutím prsta dal najavo, že nesúhlasí so všetkým, čo rečník hovorí*".[130] Práve *Zem* však zaujala najkonštruktívnejší prístup spomedzi periodík opozičných voči ľudovej strane. Napriek výhradám k novej organizácii a najmä jej napojenia na myšlienky Rodobrany tvrdila, že ak budú „*na ilegálnom podklade založené Hlinkove gardy zakladané za tým cieľom, aby sa ľudácka mládež kultúrne, nábožensky a národne zdokonaľovala práve tak, ako je tomu v iných organizáciách mládeže jednotlivých politických strán, nik nemôže mať námietky proti ich zakladaniu. Ak však je týmito novými ľudáckymi organizáciami sledovaný ten istý cieľ, ako tomu bolo u povestnej Rodobrany, tak nielen úrady, ale i celá slovenská verejnosť*

128 Eugen Rott takisto preobsadil vo svojich poznámkach o vývoji HG predsednícke kreslo, na ktoré namiesto Baxu dosadil predsedu MO HSĽS Dr. Orlického. V dňoch založenia HG bol však Dr. Orlický na dovolenke, takže sa nemohol zúčastniť schôdzok v priebehu júla. Rott tu mal na mysli akiste čestné predsedníctvo HG, ktoré neskôr prešlo na najvyšších funkcionárov HSĽS, pričom predseda HG sa po jej etablovaní začal nazývať veliteľom.

129 Ťažko porovnať Zavarského spomienky na vznik a vývoj HG s opozičnými periodikami z tohto obdobia, nakoľko neexistuje žiadny dôkaz, že by o formovaní sa novej autonomistickej organizácie v Trnave vedeli, čo je nepravdepodobné vzhľadom na fakt, že tento proces vôbec nereflektujú, preto aj napriek výhradám o neobjektívnosti týchto spomienok treba ich brať ako primárny prameň k skúmanému obdobiu.

130 *Zem*, 5. 8. 1938, s. 192.

musí sa energicky postaviť proti takýmto snahám.“ *A – zet* dokonca vo svojom ostrom článku neváhal nazvať Trnavu „*prvým „šťastným“ mestom, kde sa utvorila skupina mladých sfanatizovaných hlinkovcov pod názvom „Hlinkova garda*“.[131] Najväčší strach v týchto kruhoch naháňala spomienka na nenávidenú Rodobranu. Podľa oponentov následkom jej činnosti nebolo azda ľudáckeho zhromaždenia, na ktorom netiekla ľudská krv.[132]

Prostredníctvom polemík na stránkach novín sa Hlinkova garda dostávala do povedomia i autonomisticky orientovaného obyvateľstva, čo sa pozitívne odrazilo na jej organizačnej štruktúre a vzraste členskej základne. Tento trend bol však zatiaľ vecou prevažne horlivých národovcov, skutočný nárast počtu členov nastal až po prebratí moci do rúk HSĽS, keď samotná strana musela prehodnotiť svoj postoj voči HG.[133] Z článkov v *Slováku* z prelomu júla a augusta cítiť, že bola založená nová organizácia, ktorá sa nebála vysloviť vety už otvorene narážajúce na centralizmus pražskej vlády: „*Sme za heslo „Slovensko Slovákom“ a usilujeme sa ho uplatniť vo verejnom živote, čo sa nám už v začiatkoch darí za pomoci miestnej organizácie strany.*“[134] Z druhej strany sa však už v tomto období začala v garde formovať politika vytvárania nepriateľov Slovenska, ktorá bola zneužitá najmä v protižidovských akciách v čase autonómneho Slovenska a neskôr Slovenskej republiky: „*Z Hlinkovej gardy majú naši neprajníci akýsi strach. Židia, Česi a marxisti si len čosi pošuškávajú. Neide im do hlavy, ako sa môže Hlinkova garda tak rýchlo vzmáhať ...*“[135] Aj z neskorších analýz tohto obdobia vyplýva, že Hlinkova garda, ktorá „*vznikla tesne pred smrťou Andreja Hlinku v Trnave, mala antisemitský a protičeský ráz*“.[136]

---

131 *A – zet*, 14. 8. 1938, s. 2.

132 *Zem*, 5. 8. 1938, s. 192.

133 Napriek počiatočnému nepochopeniu niektorých členov HSĽS sa garda po 6. októbri začína etablovať na najvplyvnejšiu moc v štáte a nástroj mocenskej politiky ľudovej strany. Bližšie pozri ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*, s. 73 – 77.

134 *Slovák*, 3. 8. 1938, s. 3.

135 Tamže.

136 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Začiatok Rodobrany (materiál vypracovaný pravdepodobne pre SD slovenskými spolupracovníkmi analyzujúci históriu Hlinkovej gardy).

Voči Čechom a komunistom je postoj gardistov sčasti pochopiteľný. Česi ako symbol čechoslovakistickej politiky nemohli mať sympatie HG a komunisti boli pre ňu politickým nepriateľom číslo jeden. Podobný trend síce prezentovala aj HSĽS, ktorá však po 6. októbri 1938 začala v tejto oblasti za HG výrazne zaostávať. Do tohto dátumu však garda nepodnikla prakticky nijaké protižidovské či pročeské násilné akcie, čo sa však zmenilo krátko po vyhlásení autonómie, keď sa uskutočnili rozsiahle protižidovské demonštrácie pravdepodobne i za účasti členov gardy.

V predvečer autonómie

Treba jednoznačne konštatovať, že HG v období pred 6. októbrom bola organizáciou, ktorej pôsobenie ešte nemožno hodnotiť len na základe neskoršej protižidovskej činnosti.[137] Na tomto mieste mi nedá neparafrázovať myšlienku Pavla Čarnogurského, ktorý konštatoval, že aj pri najväčších výhradách voči garde sa jej príchod javí ako logický dôsledok.[138] Napriek očakávanému prílivu nových členov však v septembri ešte nebola tou politickou silou, ktorá by bola schopná zorganizovať celoslovenské vystúpenie, nadšenie v jej radoch však bolo veľké. Svoje organizačné schopnosti si gardisti mohli otestovať už 17. septembra, v ten deň sa skončilo pozastavenie vydávania *Slovenskej pravdy*. Ich hlavnou úlohou sa stala kolportáž novín a agitácia medzi obyvateľstvom. V tejto súvislosti sa v referáte gardistov uverejnenom v denníku *Slovák* medzi iným spomína odhodlanie zaplaviť mestá samou *Slovenskou pravdou*, *„až budú A – zetistom*

137 Napr. I. Kamenec tvrdí, že v garde *„sa od počiatku jej pôsobenia grupovali zväčša ľudia cítiaci vhodnú príležitosť využiť novú politickú konšteláciu na rýchlu osobnú kariéru i hmotné obohatenie sa*" (porovnaj s: KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991, s. 39), čo je síce sčasti pravda, podľa môjho názoru však najmä v počiatkoch organizovania a prílevu členstva (najmä do 6. októbra) prvotným impulzom väčšiny členov bol práve entuziazmus a národná hrdosť, čím však nemožno poprieť fakt, že do HG vstúpilo i v tomto období množstvo prospechárov.

138 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938,* s. 211. Táto formulácia je síce podávaná z pozícií HSĽS, treba si však uvedomiť, že vznik HG bol len vyústením autonomistických úsilí, ktoré boli doménou ľudákov.

vlasy dupkom stávať".[139] Je zaujímavé, že oficiálna politika strany už skôr nepodchytila organizáciu HG v širšom celoslovenskom kontexte tak, ako by to možno v obdobnom prípade urobila s radosťou iná politická strana. Vysvetliť sa to dá azda konzervativizmom najmä starších funkcionárov strany a obavou z revolučnosti gardy a tým spojených akcií.[140] I tento moment bol jedným z faktorov, ktoré upevnili naviazanie gardy na radikálne prúdy v strane, a tým aj jej ďalšiu orientáciu po 6. októbri 1938.

Spolupráca, aj to zväčša iniciovaná gardou, sa vyvíjala predovšetkým v lokálnom prostredí. Gardisti vykonávali na obvodných sekretariátoch „*drobnú prácu*" a dávali podľa vlastných slov pozor na to, „*aby sa v podnikoch nediala krivda slovenským zamestnancom*".[141] Nešlo im však o žiadne lokálpatriotstvo, mali v úmysle podchytiť národné hnutie na celom Slovensku, čo mohli dokázať jedine prostredníctvom podpory samotnej ľudovej strany. Na 24. septembra bolo zvolané prezídium HSĽS. Už dva dni pred tým gardisti vypracovali rezolúciu adresovanú predsedníctvu prostredníctvom Šaňa Macha, v jej v štyroch bodoch žiadali stranu: „*1. aby za žiadnych okolností neupúšťala od programu obsaženého v Pittsburskej dohode, 2. aby pri vyjednávaní s predstaviteľmi českého národa pristúpila na spoločnú dohodu len pod podmienkou autonómie Slovenskej krajiny, 3. aby sa HSĽS ujala vedenia na Slovensku, kým sa pomery neutíšia a kým sa nedostane Slovákom práv, zaručených Pittsburskou dohodou, čoho dôsledkom je, 4. aby sa rozhlasová propaganda bratislavského rádiožurnálu okamžite dostala do rúk tejto strany.*"[142]

V prvých dvoch bodoch garda podporovala spoločný cieľ – autonomistickú politiku strany. V prvom rade mali na mysli akiste záujmy národa ako celku, avšak i pre samu gardu vyplývali zo splnenia týchto požiadaviek nesporné výhody. Osnovatelia rezolúcie si uvedomovali, že jedine podpora bodov Pittsburskej dohody mohla zaručiť garde

139 *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 3.

140 Ivan Kamenec tvrdí, že jednou z pohnútok starších funkcionárov strany k rezervovanému postoju k HG bol v počiatočnom období personálny príklon k bývalej Rodobrane. KAMENEC, I.: Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období, s. 94.

141 *Gardista*, 18. 2. 1939, s. 14.

142 Tamže, 25. 2. 1939, s. 3.

nedotknuteľnosť zo strany represívnych zložiek a upevnenie mocensko-politického postavenia HSĽS tak, ako sa zaň postavila v bodoch 3 až 4, čo by umožnilo de facto i vzrast samej HG.[143] Jednoznačne z nej vyplývalo podriadenie svojho organizačného aparátu a členskej základne orgánom strany, pretože, ako sa ďalej v rezolúcii uvádza „*jedine HSĽS môže udržať na Slovensku poriadok a rozvahu obyvateľstva, čo je i doteraz jej zásluhou*".[144] Jej autor Jozef Zavarský nakoniec vyzval všetkých Slovákov „*aby čakali na pokyny Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a bezpodmienečne sa nimi riadili*".[145] Touto rezolúciou, ako už viackrát pred tým Hlinkova garda zásadne podporila proces národnej emancipácie slovenského národa, ktorý bol v týchto dňoch už prakticky nezvratný. Praha na čele s Edvardom Benešom si uvedomovala nevyhnutnosť riešenia slovenskej otázky. Za napätej situácie koncom septembra a začiatkom októbra definitívne dozrela myšlienka vytvorenia nového modelu vzťahu slovenského národa k českému.[146] Po prerušení vyjednávaní HSĽS s Prahou o koncepcii autonómie a ich následnom neobnovení po mníchovskom diktáte prijatom 30. septembra 1938, ktorý znamenal rozsiahle územné oklieštenie Československa, bola česká politická scéna akoby paralyzovaná. Napriek tomu, že vedúci ľudácki činitelia navonok vyjadrovali lojalitu spoločnému štátu, udalosti z Mníchova boli katalyzátorom, ktorý s určitosťou prispel k tomu, že sa HSĽS rozhodla situáciu riešiť vyhlásením autonómie Slovenska. Aj preto možno tvrdiť, že vzrast moci ľudovej strany a neskoršia monopolizácia moci v jej rukách boli z veľkej časti priamo závislé od vonkajších spoločensko-politických udalostí, na ktoré síce radikáli nemali priamy vplyv, avšak z hľadiska ich postojov k otázke autonómie Slovenska čiastočne prispeli k jej skorému vyriešeniu.[147]

---

143 Rezolúcia nadväzovala na komuniké ľudovej strany z 19. septembra 1938, v ktorom sa strana postavila za samosprávne postavenie Slovenska v spoločnom štáte na základe ustanovení Pittsburskej dohody. NAČR, f. 136, šk. 1, 17996 – 17997. Henckeho telegram č. 244 z 19. 9. 1938.

144 *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 3.

145 Tamže, s. 4.

146 Bližšie pozri napr. ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 78 – 130, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 166 – 173.

147 Niektorí autori tvrdia, že otázku kreovania autonómneho Slovenska nemožno priamo spájať s mníchovským diktátom. Sčasti je to pravdivé tvrdenie,

Na 6. októbra 1938 zvolala schôdzku výkonného výboru do Žiliny, na ktorej hodlala vyhlásiť autonómiu Slovenska i bez českého „dobrozdania“.[148]

V radoch Hlinkovej gardy, ktorá očakávala veľký deň Slovenska, to v týchto dňoch doslova vrelo. Aj napriek zákazu zhromažďovania (koniec septembra bol časom mobilizácie), robila podľa slov jej členov prípravy pre prípad ozbrojeného vystúpenia.[149] Na poslednej schôdzke 4. októbra, tesne pred žilinskou poradou strany, vyhlásila novú rezolúciu, v podstate podobnú prvej, v ktorej však svoje požiadavky ešte zostrila a rozpracovala do desiatich bodov. Rezolúcia mala význam i pre ďalšie smerovania HG. Garda v nej načrtla svoj vývoj po 6. októbri. Ako z nej vyplýva, autonómia bola pre ňu len medzistupienkom na ceste k úplnému osamostatneniu sa Slovenska. V ôsmom bode totiž žiadala, „*aby sa po prípadnom stroskotaní vyjednávania s českým národom Slovensko stalo samostatným, neutrálnym štátom podľa vzoru iných malých štátov a s podobným zriadením*“.[150] Gardisti totiž podľa vlastných slov rátali takmer s istotou s neúspechom vyjednávania a autonómiu považovali len za prvý krok, ktorý možno obísť i revolučnou cestou, ak to nebude možné inak: „*Boli sme pripravení na každý prípad, našťastie nebolo treba použiť ostrejších prostriedkov v dňoch slovenského prevratu.*“[151] Tento radikalizmus sa stal jej hlavnou devízou v „*novom Slovensku*“ a upevnil jej naviazanie na radikálny tábor strany ako nástroj na presadzovanie jeho politickej moci. Vstúpila doň ako organizácia, ktorá, ako to už bolo spomenuté, napriek

---

keďže otázka autonómie bola predmetom rokovaní medzi českými a slovenskými predstaviteľmi už oveľa skôr a nebola len naviazaním na mníchovské rozhodnutie. Na druhej strane si však treba uvedomiť, že slovenskí predstavitelia žili v reálnej dobe, v ktorej museli reagovať na aktuálne dianie a Mníchov k nemu rozhodne patril. Porovnaj napr. DEÁK, L.: Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika (1938 – 1945)*. Martin 2000, s. 9.

148 Tamže, s. 169, VNUK, F.: Predhistória udalostí, ktorých Sidorove „Poznámky“ sú zavŕšením. In: SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava 1991, s. 34 – 40, DEÁK, L.: Slovensko v strednej Európe, s. 9 – 11.

149 *Gardista*, 25. 2. 1939, s. 4.

150 Tamže.

151 Tamže, s. 4.

rezervovaným postojom umiernených ľudákov stávala sa v priebehu jesene hýbateľom politického diania. 6. októbra 1938 sa zavŕšila jedna etapa vývoja mladej organizácie, ktorá sa postupom času prepracovala na neprehliadnuteľnú moc v autonómnom Slovensku. Manifest slovenského národa posunul snahy Slovákov o vlastné samosprávne zriadenie do vyššej roviny, zatiaľ však ešte v spoločnosti s bratským národom.[152] Ani nemeckí pozorovatelia si nemohli nevšimnúť, že už týmto dokumentom sa súčasne slovenskí predstavitelia výrazne postavili proti „*židovskému marxizmu*".[153] Nemecký konzul v Bratislave Ernst von Druffel už 6. októbra hlásil, že v manifeste sa vyslovili za priateľské riešenie problémov v duchu Mníchovskej dohody.[154] Hlinkova garda tak mohla v tomto duchu (ako aj uplatnenia sebaurčovacieho práva) do budúcnosti hľadieť s perspektívou rýchleho vzrastu, ktorá sa čoskoro naplnila.[155] Ako však už bolo spomenuté, toto rozhodnutie síce vítala

152 *Slovák*, 7. 10. 1938, s. 1. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, fascikel 136 – 29/2, 442 265 – 442 329. Nemecký preklad Manifestu slovenského národa z 6. 10. 1938, 442 342.

153 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Bratislava 2008, Dokument 7, Telegram Druffela zo 6. 10. 1938, s. 50. V slovenskom origináli bol spomínaný židoboľševizmus (napriek tomu, že v katolíckych kruhoch bolo zaužívané spojenie „židovský marxizmus"). Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, 442342 – 442343.

154 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Nacisti vyhlásenie autonómie Slovenska privítali a zakonponovali do svojich plánov v strednej Európe. Pozri NAČR, f. 136, 442186 – 442187. Weizsäckerov telegram z 10. 10. 1938 nemeckým vyslanectvám. Podľa tohto telegramu stál v otázke Slovákov Berlín na platforme záverov Žilinskej dohody. Porovnaj tamže, 442188. Telegram Ernsta Woermanna (štátny podtajomník nemeckého ministerstva zahraničných vecí) Ernestovi von Druffelovi (nemecký konzul v Bratislave) z 9. 10. 1938. K Žilinskej dohode pozri viac tamže, 442338 – 4423401. Nemecký text z 6. 10. 1938. Porovnaj BYSTRICKÝ, V., PÍSECKÁ, B.: Žilinská dohoda 6. októbra 1938. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008, s. 271 – 301.

155 Nemožno paušálne tvrdiť, že slovenskí politickí predstavitelia a HG Mníchovskú dohodu prijali s nadšením, v konkrétnej situácii však (nakoľko vo svojom dodatku hovorila o budúcich rokovaniach s Maďarskom o jeho

a akceptovala, na druhej strane však už robila plány na skorý prechod moci do čisto slovenských rúk.

územných požiadavkách) považovali za logické, že jej ustanovenia bolo potrebné brať ako fakt, ktorý síce sčasti napomohol snahám Slovákov o autonómiu, napriek tomu ale treba pre objektívnosť pripomenúť, že tá už bola po rokovaniach s Benešom z konca septembra 1938 „na spadnutie“.

II.

Hlinkova garda v období autonómie

3. Vzrast moci na pozadí spolupráce s národnými výbormi

Etablovanie Hlinkovej gardy v prvých týždňoch autonómie

Po 6. októbri 1938 vzrastala moc Hlinkovej gardy prakticky zo dňa na deň. O to viac, že hnutie sa začalo rozširovať rýchlo po celom území Slovenska. Prispel k tomu aj fakt, že počiatočné chaotické vytváranie regionálnych a miestnych organizácií od seba nezávislých, ktoré vznikali na základe Machovej výzvy ešte pred vyhlásením autonómie, bolo nahradené už deň po 6. októbri koordinovanou organizáciou prostredníctvom horlivých členov strany. Impulzom bolo najmä oficiálne založenie HG v Bratislave 7. októbra 1938 Jánom Dafčíkom, no v prevažnej miere Karolom Murgašom,[156] ktorý sa stal dušou organizovania HG v prvých mesiacoch autonómie. Najvyšším (hlavným) a doživotným veliteľom sa stal Karol Sidor. To, že za hlavného veliteľa novovznikajúcej organizácie sa presadil práve on, akiste nebola náhoda. Jeho obľúbenosť v radoch obyvateľstva ho totiž predurčovala na prijatie funkcie veliteľa organizácie, ktorá mala podľa predstáv jej tvorcov aspoň v počiatočnom období spojiť Slovákov v snahách o rovnoprávne postavenie v spoločnom štáte s Čechmi. Niektorí autori poukazujú na to, že práve fakt, že sa stal doživotným veliteľom Hlinkovej gardy, bolo hlavným lákadlom pre množstvo dosiaľ váhavých Slovákov, aby sa prihlásili do jej radov.[157] Aj to bola akiste jedna z príčin, na

156 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 365.

157 KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*. Bratislava 2006, s. 84.

druhej strane sa myšlienka zakladania organizácií HG spájala najmä so zmenou na politickej scéne a väčšími možnosťami Slovákov organizovať sa v autonomistických, po 6. októbri už takpovediac národných organizáciách. Karol Sidor bol vhodnou osobnosťou na prevzatie funkcie veliteľa HG aj z toho dôvodu, že už počas napätých septembrových dní a mobilizácie armády zaujal voči formujúcim sa gardám pozitívny postoj. Vo svojom rozhlasovom prejave z 23. septembra 1938, v ktorom vyjadril podporu mobilizácii, využil príležitosť a vyzval mládež organizovanú v garde, aby v kritických chvíľach dbala na dodržiavanie verejného poriadku.[158] Okrem toho bol tiež známy ako sympatizant myšlienky zakladania podobných organizácií, ktorou sa nadchol ešte v roku 1918.[159] Podľa gardistov však určitú úlohu zohrala aj Sidorova snaha presadiť sa na slovenskej politickej scéne: „*Keď Dr. Tiso... menoval prvých slovenských ministrov, medzi ktorých sa však Sidor nedostal...*[160] *začal Sidor organizovať s Karolom Murgašom HG, kým Dr. Tiso prevzal vedenie strany*“.[161] Sidor mal v skutočnosti v tomto období v očiach obyvateľstva patričné renomé. Aj rýchly vzrast členskej základne Hlinkovej gardy možno sčasti prisúdiť tomu, že na čele organizácie stál práve on. Ako vyplynulo z jednej z neskorších početných analýz, ktoré sa neskôr vyhotovovali často aj na objednávku nemeckej SD „*Starí autonomisti a tí, ktorým slovenský nacionalizmus bol blízky húfne sa hlásili do HG, lebo mali dôveru väčšiu k Sidorovi*“.[162]

158 Tamže.

159 Tamže.

160 Príčiny, pre ktoré začal v tomto období Sidorov ústup zo slovenskej politickej scény, sú komplexné a neviažu sa len na situáciu po 6. októbri 1938. Čiastočne môžu súvisieť so smrťou Hlinku, na ktorého bol naviazaný, čiastočne aj s osobnostnými danosťami a v neposlednom rade s aktuálnou mocensko-politickou situáciou a postojmi Sidora v kritických dňoch. Týmto témam sa venuje viacero autorov. Pozri napr. KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*, ale aj VNUK, F.: Predhistória udalostí, ktorých Sidorove „Poznámky“ sú zavŕšením. In: SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát...*

161 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Začiatok Rodobrany.

162 Tamže.

V duchu slov Jozefa Tisa, ktoré vyslovil na VII. zjazde HSĽS v Piešťanoch, že snahou strany by malo byť jej vedúce postavenie ako jedinej reprezentantky slovenského národa, sa začal formovať aj režim autonómneho Slovenska. Heslo „*Jeden národ, jedna strana, jeden vodca*", vyslovené ešte v roku 1936, sa stalo nosnou ideou formujúceho sa režimu.[163] Hlinkova garda bola v tomto procese naviazaná na štruktúry strany a jej mocenský vzrast priamo závisel od antidemokratických tendencií režimu prejavujúcich sa v transformácii HSĽS na fakticky samovládnu stranu. Aj to bolo jednou z príčin, prečo si obe inštitúcie v počiatočnom období autonómneho Slovenska navzájom vyhovovali. Garda videla v snahách strany o odstavenie politických oponentov možnosť pre svoj mocenský vzrast. Na druhej strane HSĽS sa mohla pri formovaní režimu napriek rozličným počiatočným averziám svojich umiernenejších predstaviteľov oprieť o HG. Garda tak zdynamizovala prechod na model jednej strany.[164] Jej úloha pri posilnení režimu bola preto jednou z kľúčových, pre ktorú sa jej postavenie v spoločnosti výrazne posilnilo. Na rýchlom vzraste moci Hlinkovej gardy (ak už i nie počtu členstva, ktoré v krátkom čase dosiahlo na celom Slovensku počet 100 000[165]) mala akiste zásluhu politika ľudovej strany, ktorá sa v relatívne krátkom období vyrovnala s politickými protivníkmi a presadila viaceré opatrenia proti rôznym spolkom, inštitúciám a spoločenským organizáciám. Už 9. októbra ľudová strana pozastavila činnosť komunistickej strany, ktorej sa vytýkalo (nielen) nedostatočné vyzdvi-

---

163 Pozri KOČIŠ, A.: *Náš siedmy zjazd. Pamätnica VII. zjazdu HSĽS.* Bratislava 1936, s. 16. Porovnaj BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov II*. Bratislava 2003, s. 12.

164 HSĽS – SSNJ vznikla 8. 11. 1938. Aj spoluúčasť príslušníkov bývalých strán na vládnutí sa však postupne zmierňovala. Prvá autonómna vláda bola založená na pomernom zastúpení 3 (HSĽS): 2 (agrárnici), druhá z decembra 1938 3 (HSĽS): 1 (agrárnici): 1 (SNS) a tretia 4 (HSĽS): 1 (agrárnici): 1 (SNS). Pozri napr. BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 12 – 13. Porovnaj PODOLEC, O.: Genéza a úlohy Snemu Slovenskej krajiny v rokoch 1938 – 1939. In: CSÉFALVAY. F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna.* Bratislava 2000, s. 85 – 95.

165 Pozri pozn. 409.

hnutie slovenskej národnej otázky.[166] Primárnym impulzom k tomuto kroku však boli akiste ideologické rozpory oboch strán a snaha HSĽS vyrovnať sa s vplyvnou opozičnou silou. O týždeň na to, 16. októbra bola zastavená činnosť sociálnodemokratickej strany, ktorú HSĽS nepustila na žilinské rokovania.[167] Ostatné strany, s výnimkou Slovenskej národnej strany, ktorej bola napriek podobnému programu s ľudovou stranou zastavená činnosť 24. novembra, vydali spoločný manifest 8. novembra 1938, ktorým sa zlúčili s HSĽS.[168] Hlinkova garda podľa niektorých historikov na jednej strane pôsobila „*ako záloha HSĽS, podnecovateľka, ale aj vykonávateľka represívnych akcií*",[169] na druhej strane však medzi niektorými členmi strany nenachádzala oporu a vzbudzovala obavy. J. Tiso ju už na schôdzke funkcionárov strany 13. októbra 1938 označil za „*Sidorovu údernú organizáciu*", ktorá podľa jeho slov v danej situácii nebola žiadúca, pričom navrhoval, aby garda ako „*bočná vláda pána Sidora*" bola rozpustená.[170] Podobne sa vyjadril aj generálny tajomník HSĽS Martin Sokol, ktorý odmietal jej existenciu okrem iného aj preto, lebo nevznikla na právnom základe. Vyslovil zároveň požiadavku, aby sa gardy vliali do organizačnej štruktúry strany a žiadal, aby boli zakázané a zanikli.[171] Najrazantnejšie proti nej vystupoval Jozef Buday, ktorý sa ohradil najmä voči jednému z najagilnejších organizátorov HG Karolovi Murgašovi. Na spomínanom zasadnutí sa o Murgašovi dokonca vyjadril v tom zmysle, že „*z roz-*

166 O prechode komunistickej strany do ilegality a perzekúciách štátneho aparátu voči jej členom pozri SYRNÝ, M.: K problematike represií voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008, s. 55 – 79.

167 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 190 – 191.

168 Pozri ROGUĽOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, s. 96 – 104. Porovnaj BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 12 – 13.

169 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 191.

170 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 175

171 KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*, s. 85.

hlasových ampliónov, z ktorých sa v tých dňoch dosť často ozýva hlas hlavného organizátora Hlinkovej gardy, cítiť nielen mnoho zloby, ale aj zápach politického alkoholu".[172] Napriek tomu však rozpustenie gardy z už uvedených príčin prepojenosti oboch organizácií nebolo možné, strana by týmto krokom totiž stratila vplyvný nástroj na presadenie svojich snáh. To bola azda najhlavnejšia z príčin, ktoré pomohli Hlinkovej garde prekonať počiatočnú averziu niektorých konzervatívnych ľudáckych predstaviteľov. Karol Sidor ju síce obhájil, výrazne však podcenil jej radikalizáciu, najmä v otázke protižidovského zamerania. Ako sa neskôr vyjadril Rudolf Čavojský, Sidor „*nastavil svoje plachty tak, že mu pomáhali stále silnejúce vetry fašizmu*".[173]

HG a formovanie národných výborov

Pre pochopenie fenoménu pozoruhodného nárastu mocenského postavenia HG ale treba poukázať na viaceré javy, ktoré spoločne vplývali na organizáciu a umožnili jej etablovať sa veľmi rýchlo na slovenskej politickej scéne. Strana sa po 6. októbri mohla len z malej časti oprieť o pôvodný štátny aparát a aj preto sa Hlinkova garda javila ako najvhodnejšia organizácia, ktorá sa mohla stať napriek počiatočnej živelnosti mocenským nástrojom HSĽS. Vďaka nemu mohla garda rýchlejšie presadiť zmeny v štáte a spoločnosti, tie okrem iného viedli aj k posilneniu pozície jednej strany. Za mocenským vzrastom gardy nestála len ľudová strana a faktická pomoc režimu, ale aj novo sformované národné výbory. Tie v slovenskej historiografii doteraz nerezonovali v takej miere, ako napr. existencia národných výborov z roku 1918, 1944 či 1945 – 1989.[174] Hlinkova garda, ako na to poukážu

---

172 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 228

173 ČAVOJSKÝ, R.: *Spomienky kresťanského odborára*. Bratislava 1996, s. 44. Porovnaj KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*, s. 86.

174 Existuje len malé množstvo prác, ktoré sa venujú organizácii či fungovaniu štátnej správy v autonómnom Slovensku, resp. v rokoch 1938 – 1945 a popri tom venujú zmienku práve spomínaným výborom z roka 1938. Pozri napr. TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.* Bratislava

nasledujúce riadky, bola na ne úzko naviazaná a v spolupráci s nimi sa stala dôležitou a akceptovanou súčasťou novotvoriaceho sa štátneho aparátu.

Výbory sa formovali v prvých dňoch po vyhlásení autonómie, počas prechodného zmätku v spoločnosti, preto aj ich počiatočné fungovanie je zasadené do kontextu týchto udalostí. Išlo o „revolučné“ obdobie. Vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 vo svojich dôsledkoch znamenalo pre HSĽS a HG splnenie dávnych snov Slovákov o vlastnej správe svojho územia. Pre HG však malo ďalekosiahlejšie dôsledky než len radosť z novej vlády na Slovensku. Mohla vystúpiť z ilegality a rozvinúť svoju činnosť bez strachu pred zásahmi zo strany policajných zložiek, mohla rozvinúť zápas za vytvorenie samostatného slovenského štátu. Autonómia bola totiž pre radikálov len nevyhnutnou, a podľa možnosti čo najkratšou epizódou na ceste k samostatnosti.[175]

Radikalizmus v ich radoch bol do značnej miery pochopiteľný. Podľa gardistov bolo na Slovensku, v slovenských úradoch, školách i v iných štátnych i neštátnych inštitúciách stále množstvo „*nespoľahlivých neslovenských elementov*“, teda najmä Čechov, s ktorými sa bolo treba podľa exponovaných členov HSĽS a HG čo najskôr vyrovnať. Česká dominancia tkvela najmä v snahe o preferovanie českých štátnych zamestnancov v rozhodujúcich verejných funkciách. Napríklad z približne 4 300 četníkov bolo v októbri 1938 len čosi vyše 1 500 Slovákov a takmer 2 800 Čechov, pričom percentuálne obsadenie ria-

---

2003, s. 57 – 58. Viac informácií možno nájsť v monografiách súčasníkov venovaných obdobiu rokov 1938 – 1945, či v prácach reflektujúcich fungovanie Hlinkovej gardy v počiatočnom období existencie po 6. októbri 1938, ktorá bola na národný výbor veľmi úzko naviazaná. Preto aj pramennú základňu výskumu tvoria najmä archívne materiály mapujúce vzrast organizačnej štruktúry HG a jej činnosť z obdobia roka 1938, či všadeprítomná propaganda objavujúca sa na stránkach vtedajších periodík.

175 DEÁK, L.: Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti (1938 – 1939). In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika (1939 – 1945),* s. 15. V tomto bode narážali radikáli na koncepciu „umiernených“, ktorých reprezentoval aj predseda autonómnej vlády. Pre týchto podľa autora „*Žilinská dohoda v danom čase znamenala ukončenie zápasu za autonómiu*“.

diacich pozícií bolo na slovenskej strane až úboho nízke.[176] Opodstatnenosť snáh radikálov o vyriešenie problému českých zamestnancov samozrejme neznamená, že treba schvaľovať okamžité vyhnanie Čechov zo Slovenska, o ktoré sa neskrývane usilovali. Spôsob, aký navrhovali radikáli, a teda i Hlinkova garda, poukázal na to, že radikáli v HG sú vo viacerých otázkach ochotní zájsť oveľa ďalej, ako si to mohli umiernení predstavitelia strany želať.

Po novom prerozdelení moci po 6. októbri 1938 sa ukázala potreba zmeniť dovtedajší stav v prospech slovenských štátnych zamestnancov. Z veľkej časti najmä z mocensko-politických ambícií nového režimu, ktorý pochopil, že trvanie na poslovenčení štátneho aparátu bude musieť byť jednou z priorít na ceste k vytvoreniu „nového Slovenska". Tento proces však nebolo možné uskutočniť hneď. Masová nepremyslená akcia by mohla viesť k roztržke s Prahou[177] a slovenská strana nemala k dispozícii hneď adekvátnu náhradu za českých zamestnancov. Podľa historika Ľ. Liptáka sa v tomto období síce vytvorili základy vedenia novej štátnej mocenskej organizácie koncentrovanej v slovenských rukách, ľudová strana však nedisponovala z obdobia ČSR dostatkom kvalitných kádrov, ktoré by boli schopné okamžite prevziať moc na Slovensku.[178] Nebolo tak možné naplniť požiadavky radikálov a HG na vysťahovanie všetkých českých zamestnancov zo Slovenska. Formujúci sa štátny aparát bol prinútený v jednotlivých prípadoch postupovať v zmysle akejsi politickej amnestie exponentom československého režimu.[179] Gardisti tak do budúcnosti získali do rúk zámienku, ktorou mohli operovať ešte aj po auguste 1944, keď práve „nevyrovnanie sa" s českou otázkou označili ako jednu z príčin vypuknutia Povstania.

V prvých dňoch autonómneho Slovenska bolo pre štátny aparát v novej mocensko-politickej situácii dôležité nepodľahnúť radikálnym náladám nielen v riešení vzťahu Slovákov k českému úradníckemu elementu, ale ani vo vzťahu novoutvárajúcej sa štátnej moci k udržaniu poriadku na autonómnom území. Bolo treba vytvoriť právne akcepto-

176 BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 605.

177 Tamže, s. 608.

178 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 24.

179 Tamže.

vateľný typ organizácie, resp. orgán, ktorý by bol v „*revolučných časoch*“ schopný udržať Slovensko v tých medziach, ako si to želal nový štátny aparát. Hlinkova garda sa niektorým mohla javiť ako vhodná organizácia na výkon tejto funkcie, nebola však na to prispôsobená už vo svojej podstate. Nebola ešte natoľko akceptovaná, aby ako organizácia, ktorej členská základňa (hoci rýchlo vzrastala) bola schopná zaručiť požadované funkcie novotvoriaceho sa orgánu štátnej moci, i keď len vo funkcii akéhosi pomocného orgánu úradov. Preto sa do popredia dostal názor o potrebe vytvorenia NV, ktoré by dočasne prepojili priepasť medzi vládou a ešte stále právne fungujúcimi orgánmi dovtedajšej štátnej moci. Ďalšou nemenej významnou funkciou výborov bolo efektívne vykonávať kontrolu úradovania štátnej moci. HG tak nemohla vyhovovať ani pražskej vláde, ktorá v nej videla hlavný prúd radikálnych nálad v slovenskej spoločnosti. V tejto súvislosti je možné súhlasiť s Pavlom Čarnogurským, ktorý tvrdil, že *„celý štátny aparát, opretý o rozhodujúci element českej národnosti na Slovensku, vytvoril autonomistickú správu Slovenska skôr, ako sa vlastná slovenská vláda ujala moci“.* Vytvorila sa nová moc, *„aby sa slovenská vláda po príchode na Slovensko už mala o čo oprieť“.*[180] Je pritom nanajvýš zaujímavé, že práve národné výbory sa neskôr podľa propagandy stali tými, ktoré upozorňovali *„vládu na osoby, ktoré Slovensku... škodili“* a mali *„najväčší podiel na tom, že na tieto miesta boli menovaní naši ľudia“.*[181] V ponímaní jeho členov, z prevažnej časti ľudákov, však tými „škodcami“ slovenských záujmov boli najmä Židia a Česi. Je možné, ako to povedal už Pavol Čarnogurský, že Česi vytvorením výborov pravdepodobne chceli predísť masovejším prejavom nespokojnosti a protičeským či inak zameraným demonštráciám a násiliu. Práve národné výbory mali plniť funkciu akéhosi katalyzátora. Ich kredit mali zaručiť uznávaní a vplyvní občania tej-ktorej obce, ktorí ich mali tvoriť. Z českej strany pravdepodobne vyšiel len impulz, ktorého sa postupne chopili ľudácki predstavitelia, ktorí prebrali iniciatívu tvorenia NV a vtlačili im často veľmi protičeský ráz. Ďalšou významnou črtou novotvoriacej sa moci bolo i to, že predstavitelia miestnych straníckych štruktúr po dlhom „opozičnom pôste“ očakávali výhody prameniace z príslušnosti k vládnucej strane. Výbory sa tak stali dôležitým čini-

180 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 213.

181 *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

teľom tohto tlaku a stali sa fakticky *„prvým pokusom o ovplyvňovanie činnosti autonómnych obecných orgánov, ktoré nezodpovedali „duchu doby" a často mali ambíciu ich samozvane nahradiť"*.[182]

V Bratislave bol utvorený národný výbor 7. októbra 1938, deň na to, ako bol Jozef Tiso vymenovaný za ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.[183] Nová vláda bola ustanovená v ten istý deň, 7. októbra, v Prahe.[184] Bola však považovaná iba za súčasť československej vlády až do vytvorenia novej krajinskej vlády tak, ako to bolo načrtnuté v zákone o autonómii Slovenska.[185] Týmto nejednoznačným definovaním získali novotvoriace sa NV ešte väčšiu dôležitosť a vážnosť.

Oficiálne boli Slovenské národné výbory, tvoriace sa po celom Slovensku od nedele 9. októbra 1938, zriadené na pomoc vláde na udržiavanie poriadku.[186] Ich vytvoreniu predchádzala výzva rozširovaná tlačou a rozhlasom, v ktorej sa hovorilo: *„Vyzývame všetkých našich osvedčených, aby vzali do ruky iniciatívu tvorenia Dočasných slovenských národných výborov. Nech ich zostavia z osvedčených slovenských národovcov a hlavne nech dbajú o to, aby sa udržal dobrý styk s inojazyčným obyvateľstvom. Dočasné slovenské národné výbory nech budú na pomoc obecným radám a obecným zastupiteľstvám, aby tak zo vzájomnosti vznikla jedna slovenská vôľa udržať poriadok a zachovať slovenský národný majetok, čo znamená súčasne faktické prevzatie moci po všetkých slovenských obciach a mestách. O utvorení dočasných národných výborov posielajte nám stručné správy."*[187] Túto výzvu adresoval Karol Sidor, ktorý odmietol svoju účasť na zostavovaní novej vlády, všetkým *„našim osvedčeným",* čo bolo ne-

---

182 PODOLEC, O.: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, č. 4, 2003, s. 651.

183 TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 55.

184 O HSĽS v období autonómie pozri napr. BAKA, I.: Hlinkova slovenská ľudová strana od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov II*. Bratislava 2003, s. 11 – 16.

185 TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 55.

186 *Pamätná kniha mesta Trnavy,* s. 40.

187 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 213.

klamným ukazovateľom budúceho smerovania NV. Je príznačné, že súčasne s funkciou predsedu Slovenského národného výboru, v rámci ktorej bol poverený organizovaním výborov, ho zamestnávala i funkcia hlavného veliteľa HG. Podľa M. Katuninca spájal Sidor vznik a fungovanie národných výborov s tradíciou národných rád z obdobia štúrovskej generácie a považoval ich analogicky za stabilizačný faktor nového postavenia Slovákov v spoločnej republike.[188] Hlinkova garda mala byť v tomto kontexte vykonávateľom ich nariadení, ktoré mala aplikovať do spoločnosti. Aj z tohto dôvodu bolo spojenie gardy s NV pre Sidora potrebné a dôležité. Nie že by priamo agitoval za vytvorenie Hlinkových gárd. V súvise s výzvami na zakladanie nových dočasných orgánov je však zaujímavé, že takmer po celom Slovensku sa obe organizácie zakladali fakticky popri sebe.[189] Je pritom povšimnutiahodné že *„orgány doterajšej štátnej moci zostali v právnom chode a za ich spoluúčasti vytvorili síce bez zákonného podkladu, ale za to spontánne a v duchu predstáv novej štátnej moci orgán, ktorý spájal včerajšie so zajtrajším“*.[190] Hoci je táto formulácia Pavla Čarnogurského možno trochu zidealizovaná, predsa len nesie výpovednú hodnotu o vtedajšej situácii v autonómnom Slovensku. Keď v sobotu 8. októbra prichádzala slovenská vláda vlakom do Bratislavy, „nová moc“ už bola fakticky zakotvená.[191] O skutočnej plánovanej funkcii NV jasne hovorí obežník predsedníctva slovenskej vlády z 12. októbra 1938, v ktorom sa tvrdilo, že *„v sledovaní situácie a pri uspokojovaní obyvateľstva budú preto národné výbory veľmi vhodným pomocným orgánom úradov... Takto utvorené národné výbory, alebo im podobné útvary nech sú úradmi podľa možností dotazované na mienku v každom takom prípade, kde účelnosť alebo dosah zamýšľaného úradného opatrenia nemožno bezpečne predvídať, či už preto, že výsledok závisí od nálady obyvateľstva, alebo preto, že nie sú naisto známe všetky predpoklady úradného*

188 KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*, s. 85.

189 AÚPN, f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika HG v Párnici, ĽUPTÁK, Ľ.: *Čadca v boji o samostatnosť slovenského štátu – udalosti v prvých mesiacoch slovenskej samostatnosti.* Vydavateľské údaje neuvedené, SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 184.

190 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 213.

191 Tamže.

opatrenia. Mienka národného výboru je pre úrad síce nezáväzná, treba však brať na ňu vážny zreteľ pri hodnotení motívov zamýšľaných úradných opatrení".[192] Podľa niektorých autorov sa však napriek formulácii o nezáväznosti ich mienky stali reálnou protiváhou legálne zvolených orgánov.[193]

Spolupráca Hlinkovej gardy a NV

Úlohou národných výborov v prvých dňoch po 6. októbri 1938 bolo okrem iného udržať pokoj a poriadok na autonómnom území, no v skutočnosti robili skôr opak. Neprešiel ani deň a na slovenskom území sa uskutočnili prvé z veľkých protižidovských a protičeských vystúpení. Stalo sa tak už deň po vyhlásení autonómie. V piatok 7. októbra sa vo večerných hodinách konali manifestačné zhromaždenia na oslavu ustanovenia prvej slovenskej vlády.[194] Tieto udalosti ako prvé poukázali na možnosti zneužitia (aj) Hlinkovej gardy napriek tomu, že nebola ešte organizačne podchytená. V užšom predsedníctve strany sa nadhodila aj problematika ďalšieho smerovania či dokonca zrušenia Hlinkovej gardy.

Čo sa v tento deň vlastne stalo? Radostnú náladu z autonómie vyjadrili tisíce ľudí, zväčša študentov a mládeže, zapálením množstva fakieľ a lampiónov. Na druhej strane však množstvo prevažne mladých zradikalizovaných Slovákov skandovalo nenávistné heslá ako *„Slovensko Slovákom, Palestína Židákom, Židia von, Česi von"*.[195] Radikáli nimi vyjadrovali svoje dlho dusené názory na riešenie vzťahu k *„neslovenským a štátu nebezpečným elementom"*. Na mnohých miestach vyjadrili svoj radikalizmus strhnutím štátnych vlajok zo škôl

192 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Trnava, šk. l, č. 144/1938 prez.

193 PODOLEC, O.: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 652.

194 Porovnaj NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte.* Prešov 1999, s. 30.

195 ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*. Inv. č. 1868, č. spisu 2083/ 1938 prez.

a úradov i z obchodov českých obchodníkov.[196] Demonštrácie našli odozvu aj na najvyššej politickej úrovni. Sidora zastihla správa o udalostiach už v sobotu ráno v Prahe.[197] V osobitom vlaku, v ktorom sa viezla nová vláda z Bratislavy, prevládal názor, že Tiso ako predseda vlády sa v plánovanej reči z balkóna Národného divadla ostro postaví proti akýmkoľvek akciám na vlastnú päsť.[198]

Tvrdieva sa, že „revolučné časy" majú vždy svoje revolučné ustanovizne. Pokiaľ ide o kompetencie NV, podľa neskorších opisov súčasníkov bol najmä poradným zborom vlády v regionálnych, najmä personálnych otázkach, kde upozorňoval na *„osoby, ktoré Slovensku... škodili a mal najväčší podiel na tom, že na tieto miesta boli menovaní naši ľudia"*.[199] Takto charakterizoval prácu národného výboru redaktor Štefan Schultz, ktorý podčiarkoval Sidorovu ideu akejsi „pomocnej sily" slovenskej vlády. Národné výbory totiž nemali oprávnenie zasahovať do kompetencií vojenských ani vrchnostenských či výkonných orgánov, mali však byť na stráži a v prípade, že by tieto úrady nekonali svoje povinnosti, mali sťažnosti na ne oznámiť svojmu ústrediu.[200] Jedine ústredie malo zasiahnuť a vykonať sprostredkovateľskú službu medzi výbormi a vládou, ktorú mali všemožne podporovať pri vybudovaní nového slobodného Slovenska.[201] Podľa vládneho nariadenia z 12. októbra mali byť tiež informátormi úradov, keď išlo o vydanie nariadení, ktorých účinnosť úrady nemohli predpokladať.[202] Prax však

196 Tamže. Napríklad v Trnave za obeť padlo 898 okenných tabúľ, 2 výklady a niekoľko okenných rámov v celkovej hodnote asi 20 000 korún. Najväčší podiel viny na plienení nesú najradikálnejší aktivisti, ktorí sa neuspokojili s výsledkom manifestácie a po jej ukončení okolo 23. hodiny vnikli do Kapitulskej ulice, v ktorej sa sústreďovalo najviac židovských rodín a vybíjali okná až do príchodu četníkov a mestskej polície.

197 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 215.

198 Tamže, s. 215. Tak sa i stalo. Tiso vo svojej reči prenášanej rozhlasom napomínal najmä, aby zachovávali poriadok a spravodlivosť a apeloval na nemožnosť *„zneuctenia a znesvätenia skvelého ovocia autonómie nijakými známkami anarchie a rozkladu"*.

199 *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

200 *Slovenská pravda*, 12. 10. 1938, s. 1.

201 Tamže.

202 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Trnava, šk. 1, 144/ 1938 prez. Porovnaj:

ukázala, že byrokratické riešenie viacerých problémov by bolo iba na záťaž a bolo by nevýhodou v otázke rýchleho riešenia menších sporov, preto často národné výbory v spolupráci s Hlinkovou gardou obchádzali nariadenia a konali takpovediac na vlastnú zodpovednosť.

Medzi členmi výborov môžeme nájsť mená najvýznamnejších predstaviteľov politického života v mestách a na dedinách, samozrejme, vrátane elitných predstaviteľov HSĽS. Vo väčších mestách bol zo všetkých členov širšieho národného výboru zvolený tzv. užší národný výbor, v ktorom boli takmer výlučne ľudia lojálni novej vláde, teda vtedajší najvyšší predstavitelia HG a funkcionári HSĽS. To všetko napriek tomu, že Sidor deklaroval rovnoprávnosť členstva i príslušníkom ostatných bývalých politických strán. Z radov viacerých poslancov bol dokonca ako najvyšší predstaviteľ národných výborov kritizovaný za to, že pomocou nich si zabezpečovali bývalí príslušníci vládnych strán, najmä agrárnici, svoje dovtedajšie pozície.[203] Samozrejme, táto téza sa mohla v závislosti od regionálnych špecifík meniť a slová poslancov mohli mať svoje opodstatnenie. Ako sa vyjadril jeden zo zakladateľov Hlinkovej gardy na horných Kysuciach a autor textu známej gardistickej piesne „Kamaráti, na stráž“ Ondriš Jariabek, za členov výboru na Kysuciach boli pojatí „*všetci starí autonomistickí pracovníci*“.[204] Napriek tomu, že sa skladba výborov mohla regionálne meniť a svoje miesto si v nich mohli nájsť aj „neľudáci“, tieto tvrdenia platili vo veľkom počte výborov v mestách a na dedinách, kde bola silná organizácia ľudovej strany, keďže prevaha jej prívržencov v ňom bola viac ako zjavná. Je však zaujímavé, že negatívne stanovisko k národným výborom prezentovali aj Jozef Tiso a Martin Sokol. Tí tvrdili, že nakoľko v Žiline predstavitelia všetkých politických strán prijali program ľudovej strany, národné výbory týmto stratili svoje opodstatnenie a mali by byť nahradené na lokálnej úrovni práve miestnymi organizáciami ľudovej strany, ktorej uznesenia mali byť v danom meste či obci

---

SUŠKO, L.: *Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania 1938 – 1940*, s. 189. Zaujímavé je, že L. Suško udáva ako dátum nariadenia 14. október. Nemohol to byť ani dátum uverejnenia, nakoľko v *Úradných novinách* vyšlo až 19. októbra.

203 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938,* s. 225.

204 ĽUPTÁK, Ľ.: *Čadca v boji o samostatnosť slovenského štátu – udalosti v prvých mesiacoch slovenskej samostatnosti*, s. 3.

záväzné.[205] Straníckym predstaviteľom prekážalo na tvorení národných výborov najmä delenie moci. Podľa ich mienky sa mala koncentrovať v rukách strany, nie výborov, ktoré sa tvorili mimo jej organizačných štruktúr.[206] V tomto smere je pozoruhodná formulácia nachádzajúca sa v spomínanom obežníku z 12. októbra. Podľa nej mal okresný náčelník dbať na to, aby národný výbor pracoval v zmysle verejného poriadku a udržiavania autority úradov. Ak by však *„uloženie národného výboru nedávalo záruku, že jeho činnosť bude rozšafná a pozitívnym prínosom k prekonaniu mimoriadnych časov, bude povinnosťou pána okresného náčelníka, aby taktným zásahom dosiahol nápravy".*[207]

Vo viacerých miestnych výboroch bolo evidentné i prepojenie s miestnymi organizáciami Hlinkovej gardy. Do užšieho národného výboru boli zvolení mnohí významní gardisti, preto bola tendencia stierať hranice medzi HG a NV, najmä obyvatelia niekedy pokladali gardu a výbor za takmer totožnú organizáciu. Bolo to dané najmä nejednoznačnosťou a nekonsolidovanosťou pomerov. Isté však je, že HG bola s NV úzko spätá najmä vytvorenými predstavami o gardistoch ako strážcoch národného majetku, pokoja a osobnej bezpečnosti a tým, že vykonávala úlohy jeho predĺženej ruky, akejsi výkonnej moci a organizovanej sily.[208] Pri výkone týchto úloh narážala na viaceré problémy kompetencií nielen NV, lež i samotnej gardy. Práve tým, že bola najvhodnejším nástrojom na vykonávanie úloh súvisiacich s poslaním národného výboru, nemožno pri sledovaní jeho činnosti obísť vývoj tejto organizácie a sporov o charakter kompetencií v rôznych otázkach „národnej bezpečnosti". Na druhej strane i garda spoluprácou s výborom získala sčasti zákonnejší podklad na svoju činnosť. Gardisti si často, prakticky počas celej existencie HG, osobovali práva patriace do kompetencie výkonných orgánov, a to nielen v otázke civilných záležitostí, ale často zasahovali do takých vecí, ktoré vonkoncom nepatrili do ich pôsobnosti. Sčasti to bolo z nevedomosti, najmä v období

205 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 225.

206 Analogicky mali viacerí stranícki funkcionári vyhranený postoj k HG. Nebude akiste náhoda, že najvyšším predstaviteľom oboch „revolučných štruktúr" bol Karol Sidor.

207 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Tmava, šk. 1, 144/ 1938 prez.

208 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 189.

krátko po 6. októbri. Vtedy ešte v otázke kompetencií konkrétnych zložiek štátneho aparátu, ale najmä HG ako novovytvorenej organizácie panovala (napriek snahe Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy o vytvorenie rámca pre činnosť gardy) značná nejednotnosť vo výklade práv. Sčasti azda z prílišnej horlivosti, charakteristickej pre množstvo akcií, ktoré garda podnikla, sčasti však i z pomsty, najmä voči Čechom a iným *„nepriateľom Slovenska“.* Najmä do 14. marca vznikali časté spory medzi HG a bezpečnostnými orgánmi či úradmi o kompetencie prevažne v bezpečnostných otázkach. Službukonajúci členovia národného výboru, zväčša to boli gardisti, neváhali kontrolovať dokonca ani vojenské osoby, čo v armádnych kruhoch vyvolalo ostrú vlnu kritiky na národný výbor, resp. na HG ako vykonávateľku jeho nariadení. Armáda sa odvolávala najmä na rozkaz HVHG č. 5 o zákaze miešania sa civilných osôb do vojenských záležitostí, pričom upozorňovala, že *„kontrolu vojenských osôb sú oprávnení prevádzať iba četníctvo a vojenské dozorčie orgány“.*[209] Armáda reagovala najmä na množiace sa prípady, keď gardisti prehliadali vojakov. Členovia HG si dokonca dávali predviesť armádnych poddôstojníkov a prehliadali ich autá,[210] čím zjavne prekračovali svoje právomoci definované pre členov HG i národného výboru. Treba však dodať, že napriek takýmto „zlyhaniam“ garda a jej činnosť bola pod neustálym dozorom nadriadených orgánov, ktoré sa ju snažili udržať na uzde a v prípade porušenia nariadení neváhali vyvodiť patričné dôsledky.[211] Podobne boli na viacerých miestach vylúčení aj gardisti, ktorí z horlivosti, často však tiež v opitosti, chceli legitimovať vyšších dôstojníkov – poväčšine Čechov.[212]

Ani v radoch slovenských politických predstaviteľov nemohli svojvoľné akcie gardistov zostať nepovšimnuté. Výnosom predsedníctva slovenskej vlády č. 287/1938 zo dňa 3. novembra 1938 sa o kompetenciách gardy voči nadriadeným úradom písalo toto: *„HG je na pomo-*

209 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2247, 104/prez.

210 ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*, inv. č. 1872, č. spisu 2117/ 1938 prez.

211 Napríklad v prípade spomínanej sťažnosti bola na zadnej strane pripísaná veta „Na *vedomie všetkým, že patričný člen HG bol odstránený“.* Tamže.

212 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Okresného úradu v Kremnici Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 28. 2. 1939.

ci všetkým úradom a bezpečnostným orgánom pri ich výkonoch zabezpečujúc istotu slovenského národného majetku a bezpečnosť životov, ale má byť len na pomoci všetkým úradom a bezpečnostným orgánom pri týchto ich výkonoch. Žiada sa preto... aby jednotliví členovia HG sa nemiešali a nezasahovali do právomocí úradov a bezpečnostných orgánov, ale sa vo všetkých prípadoch obracali na bezpečnostné orgány.“[213] Toto nariadenie nebolo pritom novinkou. Už 11. októbra HVHG v Bratislave prostredníctvom svojho prvého obežníka žiadalo, aby každá jednotka HG vo svojom mieste poslala obecnému úradu oznámenie o založení s tým, že sa dáva tomuto orgánu k dispozícii na udržanie poriadku a chránenie slovenského národného majetku.[214] V tejto definícii je vidieť zjavná paralela medzi gardou a národným výborom, ich úlohy boli prakticky totožné s tými, ako boli formulované v Sidorovej výzve na ich zakladanie.[215]

Napriek tomu neprístojnosti členov *„predĺženej ruky Národného výboru“,* spôsobené najmä neznalosťou kompetencií neprestávali. V tomto smere je to sčasti prirodzené, veď prešlo len pár dní, nanajvýš týždňov od oficiálneho konštituovania HG a jej otázky pôsobnosti sa riešili priam za pochodu. Vďaka zachovanému archívnemu materiálu však máme množstvo správ o tom, že hľadanie zákonného rámca pre činnosť HG, a tým i pre praktickú činnosť národného výboru bolo čoraz intenzívnejšie. Tak vláda, ako i štátne orgány sa zjavne usilovali eminentne potlačiť prejavy rozpínavosti HG. V obežníku notárom a četníckym staniciam sa napríklad objavila požiadavka, aby bolo *„dožiadaniam HG v rámci platných predpisov vyhovované“,* ale v sporných otázkach bolo treba obrátiť sa na okresný úrad, aby vydal pokyn, pričom zistené neprístojnosti mali byť hlásené priamo okresnému úradu. Ten kládol na srdce veliteľom četníckych staníc, aby dbali

213 ŠA Bratislava, p. Tmava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2247, 104/ prez

214 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 218.

215 Napríklad trnavská HG nariadenie poslúchla už 14. októbra 1938, keď sa prostredníctvom svojho veliteľa dala *„slávnemu“* okresnému úradu v Trnave *„k dispozícii pri budovaní štátu a zabezpečení poriadku a pokoja dľa úpravy HVHG v Bratislave a žiada, aby ste to vzali na vedomie“*. ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*, inv. č. 1872, č. spisu 2117/ 1938 prez.

na to, *„aby členovia HG za žiadnych okolností neprekračovali rámec ich pôsobnosti, menovite aby neprevádzali prehliadky vozidiel a osôb v neprítomnosti bezpečnostných orgánov“*.[216] Bolo to zjavné okresanie práv národného výboru, ktorého výkonná zložka – Hlinkova garda sa takto musela sčasti podriadiť inštitúciám, ktoré voči nej nemali veľké sympatie. Najmä žandárstvo, polícia či armáda, teda inštitúcie, tradične vykonávajúce mnohé z úloh, ktoré si HG automaticky prisvojovala, a tým zasahovala do ich kompetencie, nemohli oplývať prehnanými sympatiami ku garde ako inštitúcii uzurpujúcej si práva na rozhodovanie v otázkach bezpečnosti. Na druhej strane sa v menovaných organizáciách nachádzal veľký počet Čechov, ku ktorým gardisti nemali najvrúcnejší vzťah.

Spolupráca HG a národného výboru mala aj účelový charakter, vyplýval zo špecifického vývoja Hlinkovej gardy v konkrétnej obci či meste a spočíval v prepojení jej funkcionárov na NV a miestnu organizáciu ľudovej strany. Garda samozrejme nevykonávala len úlohy zadané priamo výborom, avšak táto činnosť sa v jej histórii až do zrušenia národného výboru stala jednou z dominantných. Výnimočnosť mnohých miest, kde sa garda organizovala paralelne s národným výborom, alebo už fungovala pred jeho konštituovaním, je v tom, že velitelia gardy, ktorí mali funkciu i v národných výboroch, mohli často uznesenia výboru aplikovať rozkazom priamo oficiálnou cestou HG, čo zjednodušovalo spoluprácu a prepojenosť oboch inštitúcií. To nemožno akiste generalizovať pre celé vtedajšie slovenské územie, ale platí to na činnosť väčšiny existujúcich národných výborov z roku 1938. Samozrejme, ani opačne, činnosť NV nebola limitovaná len príkazmi pre HG na vykonávanie bezpečnostných akcií. Podľa už spomínaného článku mal výbor upozorňovať na *„osoby, ktoré Slovensku... škodili...“*. A tých, podľa vtedajších kritérií, sa na Slovensku našlo viac ako dosť. Na Slovensku rezonovali nielen stále nedoriešené otázky postavenia Čechov a Židov na autonómnom území, útoky boli namierené aj proti predstaviteľom „červených strán“, najmä komunistom, sociálnym demokratom a židovským stranám, hoci tieto boli už úradne rozpustené.[217] „Naši ľudia“ predstavovali v ponímaní národného výboru prívržencov politiky ľudovej strany. Lukratívne miesta štátneho apará-

216 Tamže, inv. č. 1872, č. spisu 2117/1938 prez.

217 BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 12.

tu totiž v predchádzajúcom období obsadzovali – v súlade s politikou československej vlády – prevažne českí občania.[218] Preto aj v národnom výbore, vzhľadom na jeho zloženie, musela sa riešiť otázka nahradenia Čechov domácimi zamestnancami jednoznačne. Tieto snahy NV o zbavenie sa českých zamestnancov veľmi jasne dokumentuje prípad istého Václava Hamerníka . Radikáli sa ho snažili zo Slovenska vyhnať aj tendenčným podávaním správ úradným miestam, v ktorých tvrdili, *„že Václav Hamerník... verejne nadával na nášho najexponovanejšieho ministra Karola Sidora a na slovenskú vládu, o ktorej tvrdil, že je len priechodná a že sa neudrží. Týmto sa snažil potupiť renomé našej slovenskej vlády a dôveru v nej zmenšovať... Národný výbor navrhuje, aby sa menovanému ako Čechovi dala výpoveď, čím by sa uprázdnilo miesto pre spoľahlivého Slováka“.*[219]

Radikalizácia HG

Nielen na Čechov sa zamerali útoky gardistov a členov NV. Podobne sa hľadelo aj na komunistov. V židovskej otázke zaujal národný výbor šalamúnsky postoj. Hoci po Viedenskej arbitráži sa prejavila istá stagnácia v organizovaní väčších protižidovských akcií, podnetom k najmasovejšiemu vyjadreniu protižidovských nálad sa stali gardistické zhromaždenia z decembra 1938. Jedným z nich bol aj slávnostný nástup Hlinkovej gardy trnavskej oblasti vo štvrtok 8. decembra 1938. Do neskorých večerných hodín sa v meste zdržalo množstvo *„nepovolaných živlov z okolitých dedín“,* ktorí „v *podnapilom stave chodili po meste a vykrikovali rôzne protižidovské heslá“.*[220] A od slov k činom nie je ďaleko. V nočných hodinách boli podpálené a zneuctené obe židovské synagógy a vybité výklady na viacerých židovských obchodoch.[221] Výtržnosti našli odozvu i v radoch vplyvných politikov a zarezonovali aj v rozhlasových prejavoch Alexandra Macha a Pavla Tep-

218 BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 597

219 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 27734/ 1938 adm.

220 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 38 472, 330/ adm.

221 Tamže. Porovnaj s *Pamätnou knihou mesta Trnavy,* s. 43.

lanského. Miestne organizácie HG, NV, ako i vládny komisár zaujali síce k násilným udalostiam odmietavé stanovisko, čím však apriórne neodsudzovali antisemitizmus ako taký. V plagátoch len oznamovali, že *„Proti výtržníkom bude prísne zakročené, lebo vybíjaním oblokov, krádežou tovaru a podpaľačstvom židovská otázka sa nevyrieši, ale ničí sa národný majetok a poškodzuje sa i prestíž nového Slovenska.“*[222] Národný výbor a HG tak v duchu politiky ľudovej strany síce odsúdili protižidovské výtržnosti, nie kvôli boju proti antisemitizmu, ale z dôvodu ničenia národného majetku a poškodzovaniu prestíže autonómneho Slovenska. Charakteristickým pre atmosféru týchto dní je propagandistický článok v miestnych novinách, v ktorom autor z pozícií dobovej propagandy síce odsúdil výtržnosti ako trestný čin, tvrdil však, že *„nemôžeme nepoukázať, že oni* (Židia – pozn. P.S.) *vlastne žnú, čo siali sami, alebo aspoň ich ľudia..“*[223]. Ako z uvedeného vidno, politika straníckych funkcionárov, ako i vysokých predstaviteľov HG a NV bola dvojtvárna. Na jednej strane síce odsudzovali ničenie majetku a násilnosti na Židoch, na strane druhej ich svojimi prejavmi prednesenými po 6. októbri podporovali a v mnohých prípadoch priamo prispeli k radikalizácii a protižidovským výtržnostiam.

Podobne sa organizovali gardisti aj v iných miestach Slovenska. 11. decembra sa za účasti približne 5 000 gardistov uskutočnil podobný manifestačný nástup HG trenčianskej oblasti, na ktorom rečníci Murgaš, Ján Farkaš či Štefan Polyák agitovali za naliehavosť riešenia českej a židovskej otázky. Ako poznamenal vo svojej správe Laurenz Karbus, podobne ako na väčšine západného Slovenska v tomto období obyvateľstvo podľa jeho slov nesúhlasilo s činnosťou vlády a v kruhu Hlinkovej gardy a Rodobrany sa prejavovala zjavná nespokojnosť

222 Tamže.

223 *Trnavské noviny*, 18. 12. 1938, s. 1. V súvislosti s protižidovskou politikou NV stojí za zmienku najmä list, v ktorom výbor žiadal pohotovosť mestskej polície dňa 27. októbra 1938 od 20.00 hodiny. Na tom by akiste nebolo nič zvláštne, oveľa zaujímavejší je však dôvod, pre ktorý sa mala pohotovosť polície konať. Národný výbor týmto listom totiž oznámil konanie prednášky na tému *„Židovstvo, boľševizmus, slobodné murárstvo, ich podstata, práca a cieľ“,* ktorá sa mala konať práve v tento deň v uvedenej hodine v miestnostiach mestského divadla. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. MsÚ Trnava, šk. 10, 23400/ 1938 adm.

s praktickou politikou strany, resp. vlády.[224] Aktivita gardistov začiatkom decembra 1938 v západoslovenských oblastiach organizovaním veľkých manifestačných zhromaždení mala byť pravdepodobne generálkou na plánované udalosti, ktoré mali dodať úlohe Hlinkovej gardy v slovenskej spoločnosti podľa nich adekvátny rozmer.[225] 12. decembra 1938 navštívili Karbusa zohorskí gardisti,[226] ktorí mu predostreli svoj plán na postup v otázke slovenskej vlády. Ako povedal jeden z nich, „*tak ako to je momentálne to už ďalej nejde. Vláda je príliš slabá, aby vyriešila najpodstatnejšie otázky. Mladému národu sa vládne starými metódami a je neúnosné, aby sa musel aj naďalej prizerať, ako je zneužívaná vôľa slovenského národa a ako sa táto neschopná vláda dopúšťa výčinov*“.[227] Farár Alojz Zemaník, jeden z najagilnejších gardistov v Zohore, ktorý podľa nemeckých dokumentov dokonca ako kňaz chodil po dedine v gardistickej uniforme a svojich veriacich nechal prisahať, aby inzultovali v prípade návštevy ich obce bývalého sociálneho demokrata Dérera, požiadal prostredníctvom Karbusa nacistické kruhy o podporu v „boji“ proti slovenskej vláde s tým, že hovorí v mene asi 15 000 gardistov, ktorým nebol ľahostajný ďalší osud Slovenska.[228] Reálnejšie sa o plánoch týchto odbojných skupín vyjadril Karbus v správe o náladách na západnom Slovensku. Upovedomil v nej svojich predstavených o plánoch rodobrancov a gardistov zorganizovať pochod na Bratislavu. Za účasti asi 50 000 gardistov mala byť počas volebnej nedele alebo bezprostredne po voľbách do slovenského snemu podľa plánov vyhlásená nová slovenská vláda nezávislá od Prahy.[229] Už v tomto období badať zjavný nesúlad v politike ľudovej stra-

224 SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates Dokumente I*. Bratislava 2008, dokument č. 147, s. 497.

225 Zo správy SD z 10. 11. 1938 sa dá vyčítať, že za radikalizáciou HG voči vláde a Tisovi mohol stáť čiastočne aj sám Jozef Tiso, nakoľko proti garde neváhal použiť aj „*zákerné*“ metódy. NAČR, f. 136, šk. 20, 442205 – 442207. List Viedenskej SD Zahraničnému úradu v Berlíne z 10. 11. 1938.

226 Farár Zemaník a roľník Štepan.

227 Tamže, dokument 148, s. 504

228 Tamže.

229 Tamže, dokument 147, s. 501. Novému parlamentu mali podľa plánov zabrániť v úvodnom zasadnutí.

ny, ktorú ovládli umiernenejší predstavitelia na čele s Jozefom Tisom, a v politike, ako sa vyjadril Karbus „*skutočných bojovníkov Hlinkovho ducha*“, ktorí útokom na Bratislavu sledovali cieľ odrezať mesto od vidieka a požiadať nemeckú ríšu o podporu novej vlády. Zlomovým bodom medzi oboma koncepciami slovenskej politiky sa stala česká a židovská otázka, ktorá sa mala podľa gardistov riešiť radikálne. Zároveň však mysleli aj na reakciu českej strany v podobe vojenského zákroku proti faktickému odtrhnutiu sa od Čiech. Pre tento scenár uvažovali so zatknutím Čechov žijúcich na Slovensku, ktorých by držali ako rukojemníkov.[230] Do plánov boli zasvätení viacerí gardisti a postup proti slovenskej vláde bol koordinovaný. Jedným z tribúnov podobných tendencií na západnom Slovensku bol Jozef Bílik (vystupujúci aj pod pseudonymom Záhorský). Okrem „literárnej a publicistickej“ činnosti[231] svoje myšlienky rozširoval medzi radovými gardistami, ako i študentmi a mládežou prostredníctvom mnohých prednášok. Na nich agitoval za potieranie Židov a k odboju proti slovenskej vláde, ktorú označil za „Schuschnikovštinu“.[232] „*Obviňoval ju z nečinnosti, oklamania slovenského národa a neschopnosti vládnuť, pričom nabádal poslucháčov k odbojovému združeniu, že si musia sami robiť poriadok a odstrániť všetkých záškodníkov a to jak Židov, tak aj tých, čo sa dali od nich kúpiť.*“[233] V hostinci „Skalická búda“ nadával na Tisa, že je vyžrané prasa, musí byť odstránený, lebo nič proti Židom nepodnikne, židovský zákon nevydá, lebo jeho brat má židovku za manželku a „*šéfovi propagandy Šaňovi Machovi nadával do „kurváčov“, ktorý „pojebal všetky kurvy v Piešťanoch*“.[234] Hoci podobné vyjadrenia o Machovi boli v tom čase rozšírené,[235] Záhorský bol za svoje vyjadrenia vyšetro-

230 Tamže.

231 Pozri napr. BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*. Trnava 1939.

232 NIŽŇANSKÝ, E.: *Holokaust na Slovensku I.*, s. 222 – 223.

233 Tamže, s. 223.

234 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 219, 107/prez.

235 SNA, f. 209, 209 – 840 – 1. Zo správy pre Ústredné veliteľstvo Rodobrany z 7. 11. 1939 vyplýva, že v skalickom kraji sa o Machovi napríklad rozprávalo, že „*berie vysoký plat, rád chodí po dedinách, tam si zareční, dobre sa naje. Kde môže, vyhľadáva dievčence, so svojou manželkou žije veľmi zle,*

vaný, dokonca 14. februára 1939 mu bol odobraný cestovný pas, ktorý mu však vzápätí 24. marca 1939 vrátili. Vedomý si podpory, ako sám hovoril „*verných Hlinkových gardistov*", čakal, až bude v Ilave zatvorený, pričom veril, že ho títo z väzenia vyslobodia. Svoje vyjadrenia pred svedkami odôvodňoval tým, že už nemôže ísť po ulici, „*lebo na mňa pokrikujú, že sa tu nič nerobí, židovská otázka sa nerieši a to sa tak nedá vydržat*". Svedkovia, ktorí vo veci vypovedali, tak učinili len s podmienkou, že nebudú musieť vystúpiť verejne. Nepodarilo sa zohnať svedkov, ktorí by boli ochotní proti Záhorskému svedčiť.[236] Môže to byť spôsobené akiste jeho napojením na vplyvné kruhy a z obavy z represií. Mal totiž za sebou údajne väčšinu miestnych Hlinkových gardistov,[237] ktorí by prípadného oponenta boli schopní veľmi rýchlo „priviesť k rozumu".[238]

Napriek tomu, že sa scenár pochodu na Bratislavu nenaplnil, gardisti však počas volieb nezostali nečinní. Strážili volebné miestnosti a často do nich vpúšťali len vybraných ľudí, čím prispeli sčasti k ich nedemokratickému priebehu.[239] Hlinkova garda sa napriek vyjadreniam radikálov zúčastnila spolu s jednou rotou FS aj slávnostného defilé pri príležitosti prvého zasadnutia Snemu Slovenskej krajiny 18. januára 1939. Podľa správ nemeckých účastníkov slávnosti najmä prítomnosť príslušníkov FS vyvolala medzi zástupcami ústrednej vlády nemilé

---

lebo mu táto všetko vyčíta. Rád sa zabáva po nočných lokáloch, opíja sa a rozhadzuje peniaze". Reči o Machovom záletníctve boli veľmi rozšírené. V jednej neskoršej správe zo zahraničného rozhlasového vysielania jej autor napočítal niekoľko Machových údajných mileniek. Najpikantnejšou z jeho erotických avantúr mal byť mimomanželský pomer s manželkou vyslanca Slovenskej republiky v Berlíne Matúša Černáka. NAČR, f. 136, šk. 80, 635279 – 635281.

236 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 219, 107/prez.

237 Tamže.

238 O Jozefovi Bílikovi-Záhorskom pozri bližšie SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra" protižidovského radikála z Trnavy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, č. 3, 2008, s. 33 – 46.

239 Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E.: Voľby do Snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitrensia VII*. Nitra 1998, s. 163 – 204.

prekvapenie,[240] v prípade ministra národnej obrany Jana Syrového až znepokojenie.[241]

Hlinkova garda bola koncom roka 1938 už natoľko etablovaná v slovenskej spoločnosti, že spolupráca s národnými výbormi pre ňu už nemusela znamenať posvätenie jej činnosti z úradných miest. Existencia NV sa tak či tak blížila ku koncu. Z vlastných slov ľudákov národný výbor bojoval za *„práva Slovákov a slovenčiny"* a mal zásluhu na tom, že *„na miesta uprázdnené po zamestnancoch, ktorí... Slovensku škodili, nastúpili naši ľudia, Slováci.*[242] *„Mnohí zadivením pozerali na jeho radikalizmus, ale doba revolučná je doba radikalizmu, doba nekompromisnosti, v ktorej nemožno brať ohľady, v ktorej nemožno pracovať v rukavičkách, v ktorej tvrdo ale čestne treba ísť za cieľom. A náš Národný výbor šiel... Každá práca podlieha kritike... Tí, čo to vytýkali, zabúdali, že Národný výbor predsa nebol nejakým výkonným orgánom, ale len poradným slovenským zborom našej vlády"*.[243] Lepšia charakteristika by sa ťažko hľadala. Hoci tieto slová sú prejavom dobovej propagandy, nie všetko z činnosti NV treba zavrhnúť len preto, že fungovali v „nesprávnej" dobe. O rozpustení NV rozhodlo Prezídium Krajinského úradu už 28. novembra 1938 a vláda Slovenskej krajiny 19. decembra 1938.[244] K ich zániku nepochybne prispel aj vzrast právomocí HSĽS ako „dozorného orgánu" nad činnosťou štátnej správy. V novej situácii na prelome rokov 1938 a 1939 tak už výbory nenašli opodstatnenie a stratili sa v minulosti. Posledné regionálne organizácie NV prestali existovať začiatkom roka 1939.[245]

Mnohé z výborov prekračovali v rozpore s nariadeniami vlády svoje právomoci, ruka v ruke s miestnymi organizáciami ľudovej strany a HG. Napriek ich proklamovanej funkcii stali sa často i výkonným or-

---

240 NAČR, f. 136, šk. 29, 442375 – 442379. List Nemeckého konzulátu v Bratislave Zahraničnému úradu v Berlíne z 26. 1. 1939. Von Druffel hovorí doslova o „*udivení*".

241 Podľa SCHVARC, M.: *„Úderka a výchovný nástroj hnutia" – Frewilige Schutzstaffel - Dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei, s. 46.*

242 *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

243 Tamže.

244 TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 58.

245 *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 1.

gánom. Vykonávateľom ich nariadení bola Hlinkova garda, ktorá s nimi bola úzko previazaná. Stala sa akousi predĺženou rukou výborov, ktoré zanikli na prelome rokov 1938 a 1939, keď už ich činnosť vzhľadom na etablovanie sa vládnej moci nebola potrebná.

4. Formovanie organizačnej štruktúry

Počiatky formovania HG

Po vyhlásení autonómneho Slovenska začiatkom októbra 1938 bola garda stále dobrovoľnou organizáciou, akýmsi spolkom, ktorý však získaval čoraz väčší vplyv. V jej rukách sa začali i prostredníctvom výkonu strážnej a pomocnej služby popri národných výboroch sústreďovať takpovediac neobmedzené právomoci, čím však často narážala na záujmy ostatných výkonných a silových zložiek štátneho aparátu.

Jedným z najaktívnejších organizátorov gardy v prvých dňoch a mesiacoch bol Karol Murgaš. Aj nacisti pochopili jeho úlohu a vplyv pri organizovaní HG. Podľa nich bol práve on „*rozhodujúcim mužom Hlinkových gárd*“.[246] Dôležitejšie však bolo, že v nemeckých kruhoch bol považovaný za „*mimoriadne schopného, jasného a energického človeka*“, ktorého pomer k Nemcom bol viac ako pozitívny.[247] V správach z rokov 1938 – 1939 mu dokonca často priraďovali prívlastok „*deutschfreundlich*“ ako takmer jedinému slovenskému politikovi.[248]

246 Okrem toho ho nazvali tiež organizačným šéfom, pobočníkom a osobným Sidorovým dôverníkom. SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates. Dokumente I*. Dokument č. 146, s. 491. Porovnaj SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD Donau z 7. 2. 1939.

247 Tamže.

248 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa veliteľovi Einsatzgruppe II. z 5. 5. 1939. Okrem tohto prívlastku Murgaša vnímali tiež ako „*veľkého germanofila*“.

Zástupcom hlavného veliteľa HG bol síce Alexander Mach, bol však podľa správy „*plne zamestnaný svojimi ďalšími úlohami*"[249] a nebol schopný zvládnuť aktivity spojené s vytváraním smerníc a organizačných rozkazov. V tomto období patril Mach „*k najvyťaženejším slovenským verejným činiteľom vôbec*".[250] Ani nemeckí predstavitelia ho nepovažovali za najschopnejšieho muža pre organizovanie HG a väčší dôraz kládli na dobré vzťahy s Murgašom. O Machovi sa dokonca v jednej zo svojich neskorších správ vyjadrili, že jeho pronemecké presvedčenie, ktorým sa neskôr tak často oháňal, mohlo byť len dočasným a prispôsobeným aktuálnym politickým pomerom.[251] Aj preto hlavná ťarcha organizovania gardy padla na Karola Murgaša, ktorý nelenil a začal s ňou už krátko po vyhlásení autonómie. 9. októbra bol vydaný ním podpísaný „*Organizačný rozvrh Hlinkových gárd*", ktorý však bol, ako sa uvádza i v bode 10, len dočasným návrhom prispôsobeným „*prechodným časom*".[252] Podľa tohto návrhu bola garda „*dobrovoľnou strážou slovenského národného majetku a slovenských národných ideálov*", ktorej členom mohol byť len človek „*Hlinkovho ducha*".[253] Výhrady voči novotvoriacej sa organizácii sa síce stále množili, napriek tomu radikáli na čele s veliteľom HG Karolom Sidorom jej existenciu obhájili a garda mohla pokračovať v budovaní „nového Slovenska". Z nemeckej strany sa garde prikladal už v období autonómie veľký význam. Je to badateľné už aj na tom, že už v tomto období bol do Bratislavy vyslaný Laurenz Karbus, ktorý mal podľa neskorších vyjadrení Karmasinovho spolupracovníka Karla Krausa pôsobiť ako „*poradca pre Hlinkovu gardu, predovšetkým v otázke výzbroje*".[254] Jeho

249 SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates. Dokumente I*. Dokument č. 146, s. 491.

250 HRUBOŇ, A.: Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940, s. 17.

251 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa veliteľovi Einsatzgruppe II. z 5. 5. 1939.

252 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Organizačný ozkaz HG z 9. 10. 1938. Je zaujímavé, že v návrhu sa nespomína okrem Murgaša žiadne iné meno, ako veliteľ v ňom dokonca nefiguroval ani Karol Sidor.

253 Tamže.

254 SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systé-

vyslanie je zaujímavé najmä preto, že systém nemeckých poradcov sa na Slovensku začal vytvárať až v období po salzburských rokovaniach v lete 1940. Podľa historika M. Schvarca je síce otázne, či bolo Karbusovo menovanie „odobrené“ aj súhlasom hlavného veliteľa HG Karola Sidora, isté však je, že Karol Murgaš ako jeho zástupca a náčelník politického štábu HG proti jeho menovaniu (hoc i polooficiálnemu) nič nenamietal, práve naopak, jeho rady a pokyny akceptoval.[255] Počiatky formovania Hlinkovej gardy tak boli podrobené aj dohľadu nemeckých predstaviteľov, ktorí mali dbať na to, aby sa smerovanie gardy a formovanie jej organizačnej štruktúry prispôsobilo čo najviac nemeckým predstavám.

Základom organizačnej štruktúry sa mala stať stotina skladajúca sa z dvoch polstotín. V každej stotine boli štyri čaty a v každej čate tri družstvá.[256] Garda postupne získavala síce široké právomoci, ich výkon však závisel od angažovanosti jednotlivých veliteľov a možností veliteľstiev, čo vzhľadom na nedostatok kvalitných dôstojníkov najmä v prípadoch menších veliteľstiev zlyhávalo. Množstvo úloh mali na starosti miestni velitelia, ktorí de facto určovali smer gardy. Rozhodovali napríklad o prijímaní nových členov, čo dokumentuje istý stupeň ľahkomyseľnosti v organizovaní HG v prvom období po 6. októbri.[257] Keďže pri tvorení organizácií HG absentovala praktická koordinácia z najvyšších miest, bolo nevyhnutné, aby štátny aparát vzhľadom na rastúci vplyv gardy celý proces zjednotil. Situáciou sa koncom októbra 1938 zaoberalo i predsedníctvo autonómnej vlády, ktoré vydalo oficiálne stanovisko k organizačnej štruktúre HG.[258] Krátko predtým bolo

---

me poradcov na Slovensku. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 3, s. 63.

255 Tamže.

256 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2117, 104/ prez. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. In. *Pamäť národa*, roč. 2, 2005, č. 4, s. 6.

257 ČARNOGURSKÝ, P.: *6 október 1938*, s. 237.

258 KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945, s. 6. Predsedníctvo vlády ešte len v hrubých kontúrach načrtlo základné úlohy a kompetencie HG, ktoré mala organizácia v budúcnosti vykonávať. Prvý návrh organizačnej štruktúry schválil predseda autonómnej vlády 28. 10. 1938, hoci organizačné rozkazy, ako interné smernice pre HG vydávalo HVHG už od polovice októbra. Tamže.

na Hlavnom veliteľstve Hlinkovej gardy zriadené organizačné oddelenie na čele s Karolom Murgašom, ktoré vydalo všetkým dočasným organizátorom a veliteľom HG Krajinský rozkaz č. 2 z 22. 10. 1938. Prízvukovalo v ňom, že od 24. októbra mali zodpovední funkcionári Hlinkovej gardy začať s organizovaním HG.[259] Rozkaz reflektoval úlohy Hlinkovej gardy v slovenskej spoločnosti a pokúšal sa z nej vytvoriť organizáciu postavenú na pevných základoch. Organizačne sa Hlinkove gardy ustanovili po celom Slovensku prevažne spoločne so vznikom národného výboru,[260] avšak až krajinský rozkaz č. 2 zaviedol prvky organizovanosti. Podľa neho bol najvyšším veliteľom Hlinkovej gardy zároveň predseda ústredného Slovenského národného výboru Karol Sidor.

Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy v Bratislave, ktoré bolo hierarchicky najvyššie postavenou zložkou organizácie, tvorili v tomto období traja náčelníci a sedem oddelení. Náčelníkom hlavného veliteľstva, ktorý bol v garde za najvyšším veliteľom a mal tak prvenstvo pred ostatnými náčelníkmi pri služobných hláseniach, sa stal kapitán v zálohe Ján Dafčík. Podľa rozkazu bolo jeho úlohou zaistiť v garde prítomnosť vojenského ducha a chápania služby. Okrem neho boli do funkcie náčelníka organizačného ústredia menovaný Karol Murgaš. Jeho úlohou bolo vydávanie organizačných rozkazov a udržiavanie stykov so slovenským dôstojníckym zborom armády, ktorý mal byť podľa gardistov nápomocný pri budovaní silného národného a slobodného Slovenska.[261] Ako náčelník politickej sekcie bol ustanovený neskorší dlhoročný hlavný veliteľ organizácie Alexander Mach, ktorý mal mať na starosti *„politickú výchovu členstva gardy Andreja Hlinku v duchu nášho zosnulého politického vodcu*“. Úlohu cirkvi[262] v auto-

---

259 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz č. 2 z 22. 10. 1938.

260 Pozri napr. ĽUPTÁK, Ľ.: *Čadca v boji o samostatnosť slovenského štátu – udalosti v prvých mesiacoch slovenskej samostatnosti, Pamätná kniha mesta Trnavy,* s. 40, AÚPN, f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika HG v Párnici.

261 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz č. 2. Slovenskí dôstojníci v aktívnej službe sa mali stať vojenskými poradcami oblastných veliteľstiev.

262 V HG sa (z hľadiska vierovyznania) združovali najmä katolíci, evanjelici boli v organizácii (logicky aj vďaka percentuálnemu podielu v spoločnosti) v menšine.

nómnom Slovensku potvrdilo zriadenie duchovnej správy pri HVHG, ktorá plnila funkciu samostatného oddelenia. Jej najvyšším predstaviteľom bol menovaný bratislavský kanonik Karol Körper so zástupcom Vojtechom Kleinom.[263] Úlohy duchovnej správy boli neskôr spresnené osobitným štatútom až v roku 1939, keď sa zástupcom hlavného duchovného pre HG v otázkach evanjelických veriacich stal Ladislav Jurkovič.[264] Je pritom zaujímavé, že obaja boli po salzburských rokovaniach v lete 1940 z HG vylúčení.[265] Menovanie evanjelického duchovného bolo síce krokom k zlepšeniu vzťahov katolíkov a evanjelikov v organizácii, avšak ten zostal prakticky až do konca napätý.[266]

Okrem duchovnej správy bolo zriadených ďalších šesť oddelení, na čele ktorých stáli ich vedúci. Mnohí z nich neskôr veľkou mierou zasiahli do formovania slovenských dejín v rokoch 1938 – 1945. Šéfom propagačného oddelenia sa stal poslanec slovenského snemu Pavol Čarnogurský. Sociálne oddelenie riadil Imrich Vašina a hospodárske Ján Horáček. Ocenením prínosu vysokoškolákov pre organizáciu bolo i zriadenie samostatného oddelenia pre akademickú Hlinkovu gardu na čele s Vilom Kovárom.[267] Mladí akademici mali podľa rozkazu plniť úlohy pomocníkov propagačného ústredia, zároveň však mali byť tiež k dispozícii pre administratívne funkcie jednotlivých náčelníkov.[268] Samostatným oddelením tiež disponovala železničiarska Hlinkova garda, ktorá sa neskôr transformovala na

263 Tamže.

264 *Duchovná správa HG*. Bratislava 1939, s. 11. Porovnaj s KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945, s. 6.

265 SNA, f. NS, 17/45 K. Körper, mikrofilm II. A – 869. Zápisnica spísaná s K. Körperom 12. 6. 1945.

266 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Bratislava 2008, Dokument 123 – S, s. 179 – 180. Správa SS-Hauptsturmführera Baidera pre SS-Standartenführera Chlieba z 25. 9. 1944 podpísaná Witiskom. O vzťahu evanjelikov k HG pozri osobitnú podkapitolu tejto práce.

267 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz č. 2.

268 Tamže. AHG bola rozpustená v roku 1940 v súvislosti so zmenami na politickej scéne.

Hlinkovu dopravnú gardu.[269] Na čelo oddelenia sa postavil známy organizátor HDG Jozef Ištvánčin. Železničiarska garda síce formálne podliehala rozkazom HVHG, na rozdiel od ostatných zložiek však mala v rámci gardy relatívne autonómne postavenie. Jediným neobsadeným oddelením v rámci HVHG zostalo v októbri 1938 zdravotné oddelenie. Už koncom mesiaca ho však na základe krajinského rozkazu č. 3 obsadil Ľudovít Režucha.

Najvyšším veliteľstvom v rámci organizačnej štruktúry HG bolo Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy. Jemu podliehali všetky nižšie zložky organizačnej štruktúry, ktoré sa profilovali postupne v priebehu jesene 1938. Oblastné veliteľstvá spadali pod priamu právomoc HVHG a bolo ich podľa krajinského rozkazu č. 2 štyridsať.[270] Pozostávali, resp. mali pozostávať z oblastného veliteľa, pobočníka, dôstojníka propagandy a spravodajstva, pisárov a jedného zbrojného majstra. Každé oblastné veliteľstvo malo zároveň vydržiavať hospodársku správu tvorenú z veliteľa, dvoch pisárov a skladníka. Keďže sa však i v priebehu októbra situácia s formovaním gardistickej organizácie menila, na základe nového krajinského rozkazu č. 3, ktorý bližšie dopĺňal a sčasti menil predchádzajúci rozkaz, sa ustálilo, že oblastným veliteľstvom sa stane aj Bratislava-mesto.[271] Bol ním tiež zvolený tzv. poradný zbor zložený z Jozefa M. Kristína, náčelníka výcviku a jeho pobočníka Aladára Kočiša. Okrem toho bol za šéfa propagačného oddelenia menovaný Alexander Mach a sociálne oddelenie po Vašinovi prevzal poradný zbor. Železničiarskej a akademickej garde boli ponechané relatívne autonómne výsady a zároveň bolo pod vedením Marcela Škoblu ustanovené osvetové oddelenie.[272] Ako vidieť i tieto skoré zmeny dokumentujú istú nejednoznačnosť v pomeroch, ktoré v jesenných dňoch vládli pri organizácii HG.

Pod oblastnými veliteľstvami hierarchicky figurovali okresné, mestské, obvodné a miestne veliteľstvá. Okresné veliteľstvo pozostávalo z „*veliteľa, prvej stotiny utvorenej v sídle polit. okresu, a z veliteľov ďalších stotín, utvorených z miestnych gárd*“. Bolo podriadené priamo oblastnému veliteľstvu a jeho veliteľom sa mohol podobne ako

269 O HDG pozri bližšie napr. MISTRÍK, Ľ.: *HDG. Vznik a práca*. Bratislava 1941.

270 Pozri časť prílohy.

271 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz č. 3.

272 Tamže.

v prípade nadriadeného veliteľstva stať výlučne dôstojník v zálohe, osvedčeného „*slovenského národného ducha*".[273] Malo byť vytvorené v každom sídle okresu, ak sa v ňom však vyskytlo mesto s viac ako 5 000 obyvateľmi, malo právo na vytvorenie vlastného veliteľstva, ktoré by bolo ekvivalentné okresnému veliteľstvu. Mestské veliteľstvá však v hierarchickej štruktúre nemali veľký význam a postupne sa z nej v priebehu nasledujúceho roka vytratili. Podobne sa v sídlach obecných alebo obvodných notariátov mohli tvoriť aj obvodné veliteľstvá HG, ktorých konštituovanie však bolo skôr výnimkou ako pravidlom. Mal ich viesť dôstojník alebo poddôstojník v zálohe a ich úlohou mala byť najmä spojovacia služba.[274] Aj z tohto dôvodu sa zriaďovali najmä v sídlach s bezproblémovým priamym komunikačným spojením so sídlom okresu. Pri väčšej komunikačnej efektivite mohlo byť jedno obvodné veliteľstvo tvorené i viacerými notárskymi obvodmi.[275] Najmenšou jednotkou v hierarchii organizačnej štruktúry veliteľstiev HG bolo miestne veliteľstvo. Každé z miestnych veliteľstiev malo zamestnávať 5 referentov: organizačného a osobného, ktorý viedol personálnu agendu, spracúval a evidoval korešpondenciu HVHG a dodával podklady a návrhy na usporadúvanie akcií HG miestnemu veliteľovi; propagačného, obdareného rečníckym talentom a zodpovedajúceho kritériám dlhoročného členstva v HSĽS; hospodárskeho, ktorý sa mal podľa možnosti dobre orientovať v účtovníctve a hospodárskej agende; výchovného a osvetového, ktorý mal na starosti prípravu a priebeh všetkých kultúrnych a osvetových podujatí usporadúvaných pod hlavičkou MVHG, a nakoniec výcvikového, ktorý zodpovedal za výcvik jednotlivca a útvaru HG.[276] Štáby miestnych veliteľstiev však postupne s upevňovaním organizačnej štruktúry a rozvetvovaním sfér pôsobnosti HG menili svoju podobu. Bol ustanovený napríklad telovýchovný referent, ktorý viedol cvičenia gardistov pre prípad verejného vystúpenia, organizoval cvičenia gardistov a tábory či exkurzie. Športový referent sa špecializoval na športy, ako futbal, volejbal, plávanie; du-

273 Tamže.

274 Tamže.

275 KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945, s. 7.

276 V ideálnom prípade mal byť záložným dôstojníkom alebo absolventom inštruktážnych kurzov. Tamže.

chovný sa mal starať o náboženský duchovný život medzi gardistami, ktorých mal utvrdzovať v dodržiavaní kresťanských zásad. Sociálny a zdravotný referent si mal všímať verejný poriadok v obci po zdravotnej a sociálnej stránke.[277] Okrem toho mal v neskoršom období, najmä po salzburských rokovaniach na starosti aj kontrolu dodržiavania protižidovských nariadení a národnosocialistických zásad. Mal tiež sledovať, či zamestnávatelia dodržiavali nariadenia o prednostnom práve gardistov na zamestnanie a podporovať gardistov v boji proti neduhom ako kartárstvo či opilstvo. Ďalšími referentmi boli napr. kultúrny, hospodársky a propagačný. Keď gardu pribrali na pomocné práce pri vykonávaní brannej výchovy, miestny štáb sa rozšíril aj o cvičiteľa brannej výchovy, vojenského poradcu, ktorý bol členom štábu len tam, kde miestny veliteľ nedosahoval dôstojnícku či poddôstojnícku hodnosť.[278] Dôležitým členom štábu bol i pobočník miestneho veliteľa, ktorý bol de facto vedúcim kancelárie miestneho veliteľstva a administratívnym pracovníkom spoluzodpovedným za prideľovanie prác a úloh jednotlivým referentom.[279]

Veliteľmi gardy sa mali stať osvedčení ľudáci a autonomisti, čo však nebolo možné splniť vzhľadom na nedostatok kvalitných veliteľov. Garda sa s týmto problémom pasovala prakticky až do konca existencie slovenského štátu, keď podobné komplikácie sprevádzali výber vhodných kandidátov na veliteľské funkcie v Pohotovostných oddieloch Hlinkovej gardy.[280] Hoci okresným či oblastným veliteľom HG sa mohol stať len dôstojník v zálohe, v krajinskom rozkaze č. 3 sa tiež spomínalo, že veliteľom v obciach do 500 obyvateľov mohol byť dočasne i nevojak.[281] Výber veliteľa na základe kritéria „vojenskosti“ však nebol jediným problematickým miestom organizácie veliteľského štábu HG. Vzhľadom na nedostatok vhodných kandidátov najmä v menších obciach sa do gardy dostávali vo veliteľských funkciách osoby, ktoré zďaleka nespĺňali na papieri napísané, no často nedodržia-

277 SNA, f. 604, 604 – 52 – 4. Okresný rozkaz OVHG Nová Baňa z 10. 10. 1940.

278 Tamže.

279 Tamže.

280 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz č.12 z 22. 9. 1944.

281 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3. Krajinský rozkaz č. 3.

vané kritériá politickej spoľahlivosti a členstva v strane. Na mnohých miestach sa stávali veliteľmi napríklad Maďari či Česi, ktorí v radoch gardistov nepožívali často dôveru a hlavné veliteľstvo bolo postupne zavalené množstvom často anonymných sťažností na ich správanie.[282]

Posilnenie pozícií a organizácie gardy v štáte

Dňa 28. októbra 1938 úlohu HG v spoločnosti výrazne posilnilo vládne nariadenie č. 15 o rozpustení všetkých polovojenských organizácií a uznaní Hlinkovej gardy za jedinú brannú organizáciu na území Slovenskej krajiny.[283] Vláda slovenskej autonómnej krajiny napriek tomu, že viacerí jej členovia s HG podľa vlastných slov príliš nesympatizovali, opäť pomohla Hlinkovej garde posilniť jej postavenie a vplyv na politický a spoločenský život, ktorý v tomto období rástol priam závratným tempom. Ukázalo sa, že pre vládu, resp. ľudovú stranu bola Hlinkova garda najlepšou a najvhodnejšou alternatívou a médiom, prostredníctvom ktorého sa mohla pokúsiť vyriešiť viaceré problémy slovenskej spoločnosti. Jednou z priorít vlády bola monopolizácia moci strany, k čomu malo prispieť aj nariadenie slovenskej vlády zo dňa 28. októbra 1938, ktorým boli s okamžitou platnosťou rozpustené všetky polovojenské a branné organizácie pôsobiace na území Slovenskej krajiny: Národné gardy, Sväzy stráže slobody, Národné strelecké jednoty, Sedliacka jazda, Strelecké jednoty, Dunajská stráž a im podobné organizácie. Boli rozpustené aj ozbrojené formácie telocvičných jednôt Sokol, Robotníckych telocvičných jednôt, Jednôt československého Orla, ale spolky rozpustené neboli.[284] Okrem spomenutých spolkov zastavenie činnosti postihlo viaceré najmä židovské spolky, tie boli násilne rozpustené. Mnohé zo spolkov sa však rozpustili samovoľne (napr. Klub československých cyklistov) a rozhodli sa „dobrovoľne“ vstúpiť do Hlinkovej gardy, čím si de facto zachránili majetok.[285] Hlinkova garda sa stala jedinou oprávnenou brannou orga-

---

282 AÚPN, f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika HG v Párnici.

283 *Úradné noviny*, roč. 1938, vl. nar. č. 15 z 28. 10. 1938.

284 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3, ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944. 392 – 1938, 33885, 330/ adm.

285 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 38190, 330/ adm.

nizáciou na území Slovenskej krajiny a získala právo „*podľa predloženého organizačného poriadku vybudovať svoju organizačnú sieť na území celej Slovenskej krajiny*“.[286]

Nový impulz na organizovanie Hlinkovej gardy priniesol až koniec roka 1938. V tomto období zasahovala garda do viacerých sfér spoločenského a politického života. Podľa výnosu slovenskej vlády č. 287/1938 zo dňa 3. novembra 1938 nemala byť len na pomoci všetkým úradom a bezpečnostným orgánom pri ich výkonoch, lež „*sa mala starať o nábožensko-mravnú a vlasteneckú výchovu mužskej mládeže od 18. roku“ a „pomocou školených dôstojníkov vychovávať svoje členstvo vo vojenskej disciplíne a v duchu brannosti*“.[287]

Ústavné zmeny v Česko-Slovensku v novembri síce v zásade nenarušili vplyv ústrednej česko-slovenskej vlády v Prahe na usporiadanie česko-slovenskej brannej moci, ale prispeli k upevneniu pozície Hlinkovej gardy na Slovensku a vytvorili priestor na zdokonalenie jej organizačnej štruktúry.[288] Zvýšená pozornosť sa v rámci HG mala venovať brannej výchove, pričom v nej mala vládnuť vojenská disciplína a členom gardy mohol byť len príslušník slovenského národa, ktorý sa dobrovoľne podriadil presne stanoveným organizačným a ideovým pravidlám.[289] Takýto charakter gardy, v ktorej radoch sa stále častejšie objavovali neskrývané tendencie podnecovať a vykonávať zákroky proti odporcom nového režimu na Slovensku,[290] nemohli zostať nepovšimnuté ani v pražských kruhoch. Takisto garda ako istý slovenský ekvivalent k oficiálnej česko-slovenskej armáde, ktorá mala (ako sa to snažila prezentovať aj Hlinkova slovenská ľudová strana) demonštrovať skutočnú silu Slovenska, spôsobovala ústrednej vláde viaceré problémy.

Rozpustenie HG zo slovenskej strany nebolo mysliteľné, preto obe strany pristúpili na kompromis, a tým mal byť postupný prechod

---

286 SNA, f. 604, 604 – 51 – 3, ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944. 392 – 1938, 33885, 330/ adm.

287 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2117, 104/ prez.

288 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*, s. 74.

289 Tamže.

290 Tamže.

gardy pod dohľad česko-slovenskej brannej moci. V tejto otázke sa z funkcie zástupcu hlavného veliteľa armády (ako styčný dôstojník pri vláde Slovenskej krajiny) angažoval najmä Ferdinand Čatloš. Jeho koncepciu zapojenia armády do aktivít HG si postupom času osvojilo i pražské MNO. Centrálna vláda a armádne kruhy si uvedomovali dôležitosť gardy. Rátali s tým, že po vydaní nariadenia slovenskej vlády, ktoré určilo práve HG za jedinú oprávnenú organizáciu vykonávať brannú výchovu, sa mechanizmus brannej výchovy zjednoduší. Ako však vyplýva z hlásení na centrálne MNO, „*Je však třeba odstranit nedúvěru,*[291] *kterou Slováci k centrálním úřadúm v Praze mají... aby táto nedúvěra byla v této věci úplně odstraněna, bylo by nutné zařídit ve všech řídících složkách branné výchovy patričný vliv HG*“.[292]

Na základe dohody medzi Karolom Sidorom a ministrom národnej obrany arm. gen. Janom Syrovým malo byť k oblastným veliteľstvám Hlinkovej gardy pridelených 40 aktívnych československých dôstojníkov – Slovákov, ktorí do konca decembra nastúpili na HVHG a všetky oblastné veliteľstvá.[293] Títo dôstojníci však služobne naďalej podliehali ministerstvu národnej obrany,[294] ktoré trvalo na tom, že nesmú byť členmi HG a nesmú nosiť na vojenskej rovnošate jej insígnie.[295] MNO v Prahe sa pravdepodobne spoliehalo na to, že bude môcť

291 Používanie „ú“ namiesto „ů“ podľa originálu.

292 VHA, f. KVV dôv. 1939. Pridelený generál do 15. 3. 1939. šk. 3, č. j. 4020, materiál 3 – 8 – 3.

293 Tamže, č. j. 4040, materiál 3 – 21 – 3. Hlásenie HVHG Bratislava KVV Bratislava s menoslovom aktívnych dôstojníkov – Slovákov pridelených Hlinkovej garde. Medzi dôstojníkmi sa nachádzajú známe mená, ako Jozef Turanec, Ondrej Zverin, Ján Šmigovský, Emil Kolener, Anton Ciprich a ďalší.

294 Tamže, č. j. 4009, materiál 3 – 6 – 4.

295 Ich kompetencie boli rozdelené do 6 okruhov: 1. na veliteľstvách HG zastupovali po všetkých stránkach záujmy vojenskej správy, 2. boli poradným orgánom veliteľa HG v úlohách uložených vojenskou správou, 3. pôsobili ako styční dôstojníci medzi voj. správou a vel. HG, resp. opačne, 4. mali právo zúčastňovať sa všetkých porád a zasadaní orgánov a veliteľstva HG, 5. pokiaľ sa to dotýkalo záujmov vojenskej správy, mali právo dohľadu, resp. kontroly nad materiálnym a finančným hospodárením HG, 6. boli odborným poradcom vo veciach organizačných a taktiež riadili technický výcvik HG. Cit. podľa ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*, s. 75. Porovnaj VHA, f. KVV dôv. 1939.

prostredníctvom svojich dôstojníkov, ktorí síce boli slovenskej národnosti, ale odchovaní v čechoslovakistickom prostredí na československých vojenských školách,[296] aspoň čiastočne kontrolovať a ovplyvňovať dianie v Hlinkovej garde. Na druhej strane sa niektorí súčasníci domnievali, že snaha o čo najrýchlejšiu dohodu s českou stranou o pridelení dôstojníkov bola záležitosťou Karola Sidora. Ten totiž údajne chcel takto dať svojmu praktickému zástupcovi v organizačných otázkach mantinely na činnosť. A to aj napriek svojmu kladnému postoju ku Karolovi Murgašovi, ktorého v prvých mesiacoch po konštituovaní autonómneho Slovenska považovali za najagilnejšieho organizátora gárd. Sidor tak konal najmä preto, že podobne ako viacerí umiernení predstavitelia strany (hoci bol v predchádzajúcom období považovaný za radikála) sa obával neúmernej radikalizácie novotvoriacej organizácie, ktorá by pod vplyvom nestáleho a výbušného Murgaša mohla mať negatívne dôsledky.[297] Motívom Sidorovej ústretovosti mohlo byť aj to, že takto pomohol aspoň čiastočne rozptýliť pochybnosti niektorých členov strany, že gardu by bolo možno použiť proti HSĽS.[298]

Centrálna vláda sa snažila podriadiť HG aj inými prostriedkami. Novelizáciou zákona o brannej výchove z februára 1939 zverila vykonávanie brannej výchovy výhradne Hlinkovej garde, pričom rátala s tým, že sa stane nielen vykonávateľkou brannej výchovy, ale i akousi záložnou armádou, ktorá by bola povolaná v čase mobilizácie.[299] Napriek tomu sa však i Hlinkova garda snažila ovplyvniť dôstojníkov rozličnými prednáškami na HVHG, čo sa stretlo s nedôverou armádnych kruhov.[300] Krajinské vojenské veliteľstvo síce poukazovalo na fakt, že

Pridelený generál do 15. 3. 1939. šk. 3, č. j. 7028, materiál 3 – 45 – 4.

296 Napriek tomuto tvrdeniu sa medzi viacerými dôstojníkmi dali nájsť aj takí, ktorí mali autonomistické zmýšľanie. Z neskoršieho obdobia z nich vynikli napríklad Turanec, ktorý bol za 1. SR povýšený dokonca na generála, Kolener, ktorý zohral významnú úlohu pri tzv. Homolovom puči, ale i Ján Šmigovský známy svojím postojom proti Povstaniu v roku 1944.

297 ČARNOGURSKÝ, P.: *14. marec 1939*, s. 36.

298 Tamže.

299 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*, s. 75.

300 VHA, f. KVV dôv. 1939. Pridelený generál do 15. 3. 1939. šk. 3, č. j. 4009, materiál 3 – 6 – 4. Náčrt listu KVV spojovaciemu dôstojníkovi pri slovenskej

vojenskej správe záleží na tom, „*aby tito důstojníci pracovali v plné shodě s představiteli HG*“, vyžiadalo si však, aby HVHG vždy informovalo vopred o svojich „*přáních, která by na tyto důstojníky byla činiteli HG kladena*“.[301] Vo svojom prípise vojenskej kabinetnej kancelárii pri slovenskej vláde žiadalo, aby všetky veci, ktoré by Hlinkova garda chcela v budúcnosti transformovať dôstojníkom, prerokovala najprv s Krajinským vojenským veliteľstvom, a to by vydalo stanovisko. Ako v liste ďalej poukázalo: „*Má-li v HG být branná výchova úspěšnou a v souladu se zájmy armády, je nutné, aby k programu branného výcviku HG mohla včas zajmout své stanovisko voj. správa, která chce branným snahám HG vyjít všestranně vstříc.*“[302] Postavenie armády bolo špecifické už v tom, že sa v nej len v minimálnej miere uplatňovali slovenskí velitelia a českí dôstojníci si v nej naďalej zachovali rozhodujúce pozície. Na základe vládneho nariadenia č. 382 z 23. decembra 1938 sa síce slovenská vláda zaviazala „*dať k dispozícii*“ českej strane zo Slovenska 9 000 zamestnancov českej národnosti, toto nariadenie sa však netýkalo vojenských gážistov z povolania pôsobiacich na Slovensku.[303] Jasne z toho vyplýva snaha pražskej vlády udržať si vplyv na túto významnú inštitúciu, predstavujúcu účinný nástroj na presadenie svojej moci.[304] Aj snahy o ovládnutie brannej výchovy v rámci HG boli zjavným dôkazom týchto tendencií.

---

vláde Čatlošovi. „*Důstojníci přideleni HG byli soustředeni... ve dnech 3., 4., 5./1. 1939 u hlavního velitelství HG, kde jim byli prosloveny přednášky, o jejichž obsahu nebylo KVV orientováno*“.

301 Tamže.

302 Tamže. List KVV Vojenskej kabinetnej kancelárii pri slovenskej vláde z 13. 1. 1939.

303 Bližšie pozri BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939 , s. 607 – 608.

304 Roku 1938 mala československá armáda 13 000 aktívnych dôstojníkov, z toho len 420 Slovákov, avšak len v nižších hodnostiach. Zo 140 generálov bol len jediný Slovák, Rudolf Viest, aj to len pre zachovanie dojmu slovenského zastúpenia v armáde pred oficiálnymi hosťami. Zo 433 plukovníkov nebol zároveň ani jeden slovenskej národnosti. Medzi 1 004 podplukovníkmi boli v československej armáde popri 35 Nemcoch a 10 ruských emigrantoch len Čatloš a Malár. Pozri ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 231.

Na pozadí brannej výchovy v HG sa začal odvíjať tiež zaujímavý súboj Hlinkovej gardy o postavenie na úkor konkurenčnej nemeckej organizácie FS, ktorá sa snažila v otázke brannej výchovy obyvateľstva dosiahnuť podobné postavenie ako HG. Hlinkova garda najmä v národnostne zmiešaných oblastiach strácala členskú základňu na úkor nemeckej organizácie. Okresný náčelník v Kremnici vo februári 1939 písal Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave, že v okolitých obciach rozkvitá organizácia FS, videl preto potrebu, „*aby HG v Kremnici bola po stránke výstupu a disciplíny prvotriedna, ináč sa ľahko dostane FS do prevahy i so svojimi nežiadúcimi následkami*“.[305] Podobné „protinemecké“ vyjadrenia neboli zďaleka ojedinelé. Z Kežmarku vyšla napríklad požiadavka, aby „*HG pôsobila čiste nacionálne, kultúrne a vo výchove brannej a kresťanskej a aby svojou disciplinovanosťou prevýšila Drill nemeckých ordnerov, ktorí menovite po tejto stránke mladým ľuďom imponujú*“.[306] Podobné vyjadrenia zaznievali aj z radov Hlinkovej gardy, nestali sa však pravidlom. Vzťah oboch organizácií determinovali už v tomto období regionálne špecifiká, početnosť nemeckej komunity, ako aj ideologické diferencie, ktoré sa na mnohých miestach ukázali v nadväznosti na nemecký pohľad na konfesionálnu otázku ťažko prekonateľné.

Zmeny v organizácii

Hlinkovu gardu nemohla prehliadať ani centrálna vláda, o čom svedčí i vydanie organizačného rozkazu č. 5 z 15. decembra 1938. Karol Sidor v ňom už nebol označovaný titulom najvyšší veliteľ, ale mal pridelenú hodnosť hlavný veliteľ HG, ktorá sa v tomto období začala udomácňovať. Táto funkcia v podstate zostala zachovaná až do konca existencie slovenského štátu, ale po vypuknutí Povstania si hlavné veliteľstvo ponechal pre seba Jozef Tiso,[307] prakticky však smerova-

305 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. List OÚ v Kremnici Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 28. 2. 1939.

306 Tamže. List OÚ v Kežmarku Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 7. 3. 1939.

307 Tiso bol súčasne najvyšším veliteľom HG. Faktické velenie HG však patrilo po septembri 1944 náčelníkovi HG Otomarovi Kubalovi.

nie organizácie mal na starosti náčelník HG Otomar Kubala.[308] Rozkaz rozdelil Hlinkovu gardu na zbory. Prvým bola Hlinkova mládež, ktorej členstvo sa rozdeľovalo na vĺčatá (6 – 10 rokov), orlov (10 – 14 rokov) a junákov (14 – 19 rokov).[309] Hlinkova mládež bola fakticky súčasťou HG, tvorila v nej však samostatnú zložku s vlastnými rozkazmi, štruktúrou a pravidlami, preto sa jej v tejto práci nebudem natoľko venovať.[310] Ako samostatná organizácia začala vystupovať už od apríla 1939, keď sa rozkazom HVHG z 28. apríla 1939 určili jej základné smernice.[311] Zostala však integrálnou súčasťou HG a definitívne sa osamostatnila až začiatkom júla 1940.[312] Hlinkova garda sa ako základný zbor členila na úderníkov (19 – 40 rokov), obrancov (40 – 60 rokov) a rodobrancov (bez rozdielu veku). Novinkou bolo, že sa rátalo aj s vytvorením gardistických jednotiek nie podľa vekového princípu, ale podľa ideových či odborových zameraní členstva. Umožňovalo sa tým napríklad tvorenie legionárskej, jazdeckej, poštovej, leteckej, motoristickej, cyklistickej gardy, ako i už organizovanej železničiarskej a akademickej HG.

V porovnaní s krajinskými rozkazmi z októbra však nastali v organizovaní gardy podstatné zmeny. Organizačný rozkaz č. 5 už nerozdeľoval veliteľstvá v pôvodnej forme, ale vypustil mestské a obvodné veliteľstvá. Ponechala sa však formulácia, že oblastným a okresným veliteľom by mal byť osvedčený autonomista – Slovák a dôstojník v zálohe. Miestne veliteľstvá mohli byť opäť obsadené na veliteľských miestach poddôstojníkmi či vojakmi v zálohe, nie však už nevojakmi ako podľa predchádzajúcich usmernení. Aj v tomto prípade sa prax vzhľadom na nedostatok kvalitných dôstojníkov a poddôstojníkov

---

308 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. mája 1946.

309 Podobne sa delili aj dievčenské organizácie HM na víly, tatranky a devy.

310 Pozri napr. MILLA, M.: *Hlinkova mládež (1938 – 1940)*. Bratislava 2008, BAKA, I.: *Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940*. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 3, KÁRPÁTY, V.: Hlinkova mládež do leta 1940. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*, s. 353 – 362.

311 Pozri SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Rozkaz HVHG č. 21 zo 4. 11. 1939 obsahujúci „zásadné rozhodnutie vo veci Hlinkovej mládeže".

312 Zákonom o HG a HM č. 166 z 4. 7. 1940.

najmä v menších mestách často obchádzala.[313] Každé veliteľstvo malo pozostávať z piatich referentov: organizačný a osobný viedol personálnu agendu, spracúval a evidoval korešpondenciu HVHG a dodával podklady a návrhy na usporiadanie akcií HG miestnemu veliteľovi; propagačný a politický mal byť obdarený rečníckym talentom a autonomistickým zmýšľaním; hospodársky sa mal podľa možnosti dobre orientovať v účtovníctve a hospodárskej agende, mal teda byť vybraný „*z radov bankových alebo hospodárskych úradníkov, obchodníkov...*“ ; ďalej výchovný alebo osvetový mal na starosti mravnú výchovu, prípravu a priebeh zábav, prednášok, všetkých kultúrnych a osvetových podujatí usporadúvaných pod hlavičkou HG. Mal tiež viesť knižnicu HG, mal byť vybratý z radov kňazstva, profesorov, učiteľov a kultúrnych pracovníkov.[314] Posledným bol výcvikový referent, ktorý mal byť podľa možností energický a spoľahlivý, „*aby bola disciplína HG na najvyššom stupni*“.[315]

Rozkazom sa tiež ustálilo zadeľovanie gardistov do útvarov. Rozlišoval a presne špecifikoval typy jednotiek, ktoré sa mohli tvoriť v rámci HG. Najmenšou jednotkou bolo družstvo pozostávajúce podľa miestnych pomerov z 8 – 15 gardistov. Malo mať jedného veliteľa, zástupcu a v optimálnom prípade 11 gardistov. Vyššou organizačnou jednotkou bola čata pozostávajúca z troch družstiev. Na jej čele bol veliteľ čaty spolu so svojím zástupcom. Štyri čaty tvorili stotinu a okrem obligátnych veliteľov boli ich členmi aj dvaja trubači, zdravotný poddôstojník a nosiči ranených. Gardistická zástava bola v hierarchii jednotiek HG nad stotinou a skladala sa zo štyroch stotín, veliteľa, jeho pobočníka, trubača, lekára, zdravotného poddôstojníka, pisára a nosičov obväzov. Tri zástavy mali tvoriť pluk s podobným zložením ako pri zástave s tým rozdielom, že namiesto jedného mal dvoch pisárov a bol doplnený podľa miestnych možností gardistickou plukovnou hudbou.[316] Samotné HVHG si uvedomovalo, že tento stav je síce optimálny, nie však prakticky vykonateľný. Aj preto povolilo podľa miest-

313 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Organizačný rozkaz č. 5.

314 O úlohe HG v oblasti kultúry pozri aj TOMANOVÁ, S.: *Organizácia a činnosť oddielov Hlinkovej gardy v Považskej Bystrici.* Diplomová práca. Ružomberok, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 52 – 61.

315 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Organizačný rozkaz č. 5.

316 Tamže.

nych pomerov a počtu obyvateľov tzv. úchylky, ktoré však mali byť len dočasné a postupne mali byť odstraňované. Za najvyššiu jednotku v organizačnej štruktúre zároveň určilo gardistickú divíziu, ktorej členenie sa malo určiť neskôr v priebehu fungovania organizácie.

Na to, aby bola organizácia HG plnohodnotnou, museli funkcionári HG vyriešiť aj problém uniformovania jej členov. Uniforma HG prešla počas vývoja organizácie viacerými zmenami. Napriek tomu, že v laickej verejnosti sa spája Hlinkova garda najmä s čiernou farbou, v počiatočnom období mali niektorí gardisti modré košele.[317] Na čiernu farbu prešla organizácia HG až v neskoršom období. Napriek tomu veľa gardistov pre finančnú náročnosť gardistickú uniformu vôbec nevlastnilo. Jej súčiastky boli totiž také drahé, že si ich vôbec nemohli mnohí členovia HG dovoliť a obmedzovali sa často len na čiapky – lodičky.[318] Napríklad čižmy k rovnošate od firmy Baťa stáli 159, resp. 229 korún, rovnošata z trvanlivej vlnenej látky podšitej klotonom schválená HVHG v počiatočnom období 290. Za 450 korún mohol gardista vlastniť rovnošatu z čisto vlnenej látky opatrenú hodvábnou podšívkou s čiapkou za 25 korún. Plášť sa dal kúpiť za 250, 290 či 450 korún podľa kvality použitej látky. Firma Trodev mala v ponuke rovnošaty HG za 260 korún a plášť za 245 korún a firma Rolný vo viacerých prevedeniach za 229, 266, 299 a 356 korún.[319] Ak si gardista zaumienil k rovnošate prikúpiť aj opasok či iné súčiastky, musel siahnuť do vrecka ešte hlbšie. Ústredná nákupňa HVHG vydala cenník pre župné veliteľstvá HG s cenami jednotlivých častí rovnošaty. Na základe neho určila nižšie ceny pre župné veliteľstvá, ktoré mohli hromadne podávať objednávky nákupni HVHG. Predajné ceny boli napr.: páska na rameno 3 koruny, resp. 5 korún, dobrovoľnícky odznak 10, resp. 25 korún, poľná čiapka 16 korún, vychádzková čiapka 60 korún, dýka 300 korún, dôstojnícky opasok 50 korún, opasok s dohodou 42 korún, výložky 3 koruny, kovový orol 3 koruny, zlatý vyšívaný 15 korún a strieborný 10 korún, odznaky (akademický, duchovný, lekára...) 5 korún, gombíky 0,20 – 0,50 korún, látka na plášť a rovnošatu

317 Výnimkou nebola ani biela košeľa (najmä u dôstojníkov).

318 Lodička stála okolo 20 – 25 korún.

319 Porovnaj ŠIPOŠ, P.: *Organizácia a činnosť Hlinkovej gardy v Tatranskej župe*. Diplomová práca. Ružomberok 2003.

50 korún, blúzová košeľa 45 korún, viazanka čierna 5 korún...[320] Na mnohých miestach bolo najmä na dedinách vídať namiesto uniformovaných gardistov mužov oblečených do miestnych krojov s gardistickými čiapkami. Viaceré veliteľstvá sa snažili svojim podriadeným pomôcť so zaobstarávaním uniforiem a organizovali napr. boxerské zápasy, na ktorých vyberali vstupné. Z neho potom kupovali gardistom uniformy alebo súčiastky výstroja.[321]

Hlinkova garda sa v priebehu decembra prepracovala na vplyvnú moc v autonómnom Slovensku. Už v októbri bola uznaná za jedinú brannú organizáciu na území Slovenskej krajiny, ešte väčší vplyv v tejto oblasti začala získavať až začiatkom decembra, keď boli na základe vládneho nariadenia č. 70 z 5. decembra 1938 schválené jej stanovy. Vláda nariadením zároveň rozpustila telovýchovné spolky na území krajiny a ich majetok pridelila pod správu HG.[322] Práve v súvislosti s odobratým majetkom rozpustených spolkov nastali viaceré komplikácie. Spolkový život bol pred týmto radikálnym zásahom relatívne pestrý a majetok spolkov znamenal pre HG výrazné prilepšenie, veď v období Slovenskej krajiny financovanie gardy bolo postavené prevažne na daroch a subvenciách sympatizantov.

Majetok rozpustených spolkov bol síce pod správou Hlinkovej gardy len dočasne, resp. sa dostal pod jej správu, ale HG sa ho nemienila vzdať. Pri rozpustení každého spolku bola na miestnom veliteľstve HG vypísaná zápisnica, v ktorej sa uvádzali dôvody vymazania spolku zo zoznamu spolkov a „*majetok, okrem vkladných knižiek, výkazov bežných účtov u peňažných ústavov a cenných papierov, ktoré zostali v tamojšej úradnej úschove bol odovzdaný podľa §5 cit. nariadenia a do ďalšieho opatrenia do správy miestneho veliteľstva Hlinkovej gardy*“.[323] Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky muselo do konca roka 1939 upozorniť okresné úrady, že „*majetok rozpustených spolkov bol HG daný len do správy v zmysle §5 spomínaného nariadenia č. 70/1939 uverejnenom v čiastke 66 Úradných novín, do vlastníctva*

320 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Cenník pre župné veliteľstvá HG.

321 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 196, 878/42 – žiadosti o podporu HG.

322 *Úradné noviny*, roč. 1938, vládne nariadenie č. 70 z 5. 12. 1938.

323 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 117, 107/prez.

však pripadol štátu.“[324] Ako to bolo vo viacerých prípadoch, aj v súvislosti s majetkom rozpustených spolkov zostali pomery dlhší čas neurovnané.[325] Správa majetku rozpustených spolkov mala Hlinkovej garde zaniknúť na základe zákona č. 145/40 Sl. z. dňom 22. septembra 1940.[326] Ministerským výnosom zostal však až do odvolania v správe HG s podmienkou, aby bežné udržiavacie trovy hradila Hlinkova garda. Tento stav trval ešte i v roku 1943, keď rozkazom z 22. júla upozorňovalo HVHG podriadené veliteľstvá, že sú povinné „*hradiť všetky verejné ťarchy (dane, dávky a pod.) a bežné udržovacie trovy*“.[327]

Okrem zisku z majetku rozpustených spolkov, ktorý však nebol vždy istý, bola HG financovaná z viacerých zdrojov. Štát prispieval garde len na určité výdavky (až na základe vládneho nariadenia č. 220 z 25. septembra 1939 mal štát zabezpečiť krytie výdavkov, ako chod veliteľstiev, platy zamestnancov... zo štátneho rozpočtu) preto si garda musela nájsť iné zdroje príjmov, ktoré by pokryli jej fungovanie či pomohli riešiť akútne problémy s ošatením gardistov do uniforiem. Jedným zo spôsobov získania finančných prostriedkov boli žiadosti o subvencie, ktoré zasielali veliteľstvá HG na okresy, mestá či župy. Okrem tohto zdroja bolo obľúbenou formou získavania finančných prostriedkov organizovanie športových a kultúrnych podujatí, ale aj výťažok z tzv. kinolicencií, nakoľko jednotlivé veliteľstvá HG prevádzkovali po území Slovenska desiatky kín. Netreba zabudnúť ani na zdroj azda najvýnosnejší – na židovský majetok, ktorý neskôr získavali gardisti formou nátlaku, keď nútili Židov prispievať na účet HG často nemalými sumami.

Zdalo sa, že organizačným rozkazom č. 5 sa zavŕšilo obdobie organizovania gardy. Pravdou je, že bolo len jeho počiatkom. Aj vzhľa-

324 Tamže.

325 Ešte 30. decembra 1940 oznamoval napríklad Obecný úrad v Trnave Okresnému úradu v Trnave, že bývalí velitelia Hlinkovej gardy navzdory viacerým vyzvaniam na vystavenie zoznamu zhabaného majetku inventár rozpustených spolkov nepodpísali. Tamže.

326 SNA, f. 604, 604 – 102 – 6. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG z 22. 7. 1943.

327 Tamže. HVHG podriadené veliteľstvá upozorňovalo, že nie sú povinné platiť dlžoby po rozpustených spolkoch, ale bolo spravodlivé, aby ich splácali, nakoľko majetok dostali do užívania.

dom na prítomnosť množstva „živlov“ sa musela garda začiatkom roka 1939 zreorganizovať a následne prijať smernice na svoju reorganizáciu. Tie boli vydané v lete 1939. Svoju úlohu však rozkaz čiastočne splnil. Podarilo sa mu zamedziť nejednoznačnosti v počiatočnom tvorení jednotiek HG a článkov organizačnej štruktúry. Doplnil krajinské rozkazy z októbra 1938 o určenie vekových limitov pre členstvo v jednotlivých formáciách HG a pomenoval i hodnosti veliteľov. Poddôstojnícke funkcie gardy boli určené: slobodník, ktorý pôsobil vo funkcii zástupcu veliteľa družstva, desiatnik, ktorý bol veliteľom družstva a čatár, ktorý bol zástupcom veliteľa gardistickej čaty. Dôstojníkov rozdelil rozkaz podľa veliteľských funkcií na veliteľov čaty, stotiny, zástavy, pluku, divízie, po ktorých nasledovali veliteľ oddelenia, zboru a hlavný veliteľ HG.[328] Označovanie gardistov hodnosťami podobne ako v armáde malo poukázať na polovojenský ráz organizácie, v neskoršom období však práve z tohto dôvodu prichádzalo medzi gardistami a vojakmi k viacerým nedorozumeniam prameniacim okrem iného z nezosúladenia hodností oboch organizácií. Hoci sa tieto rozpory snažila armáda aj HVHG riešiť,[329] prakticky až do konca trvania Slovenskej republiky zostali napriek propagandistickým vyhláseniam o jednote oboch organizácií vzťahy medzi nimi napäté, až nepriateľské.

Členstvo v HG

Okrem spomínaných organizačných zmien a ustanovení stanovil organizačný rozkaz č. 5 aj podmienky prijatia za člena HG. Dovtedy mal prakticky vo všetkom voľnú ruku príslušný veliteľ, čo sa malo organizačným rozkazom upraviť v tom zmysle, že za člena gardy mohol byť prijatý každý Slovák a kresťan, ak splní presne určené podmienky. Táto formulácia nadväzovala na schválené stanovy Hlinkovej gardy nariadením vlády z 5. decembra 1938. Bolo určené, že každý gardista musí byť pri prijímaní do organizácie beztrestný (s výnimkou trestu za autonomistickú činnosť), mravne zachovalý, mal žiť tiež usporiada-

328 Vedúci oddelení štábu hlavného veliteľstva mali hodnosť veliteľa pluku a vedúci oddelenia pri zbore veliteľa zástavy. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 117, 107/ prez.

329 Pozri VHA, f. MNO tajné, šk. 4, 1939, inv. č. 18. Správa HVHG ministrovi národnej obrany Čatlošovi z 6. 4. 1940, list Čatloša HVHG z 18. 4. 1940.

ným rodinným životom a nemal byť alkoholik. K ďalším podmienkam vstupu do gardy patrili tiež stopercentné zdravie bez zjavnej telesnej chyby a žiadna protiautonomistická činnosť spred 6. októbra 1938. Aby do HG nevnikli osoby, ktoré by nespĺňali tieto kritériá, bola miestnym veliteľstvám uložená povinnosť preskúmať všetkých dovtedy prihlásených gardistov, aby mohli byť ponechaní v HG len tí, ktorí vyhovovali podmienkam stanoveným v bode 11 organizačného rozkazu.[330] Jedna vec sú však nariadenia a druhá ich praktické vykonanie. Každé nariadenie, to o podmienkach prijatia do HG nevynímajúc, nie je totiž závislé od papiera, na ktorom je napísané, ale od veliteľa, ktorý ho vykonáva. Veľký počet veliteľov si svoje úlohy plnil z rozličných dôvodov veľmi nedbalo a tak vyzerala celá organizácia a členstvo. Počas roka 1938 sa totiž do gardy dostalo množstvo „nepovolaných osôb", ktoré vycítili príležitosť na ľahký zárobok, či sa snažili zakryť svoju predošlú „protiautonomistickú činnosť" či sympatie k opozičným stranám spred 6. októbra 1938. Takto sa do gardy dostalo okrem iného viacero bývalých komunistov. Otázka ich členstva v garde nie je ešte celkom objasnená, isté však je, že práve komunisti, možno podľa hesla „*Kto chce s vlkmi byť, musí s nimi vyť*", boli vo viacerých prípadoch tými najhorlivejšími realizátormi protižidovských akcií. Z viacerých správ o gardistických „prechmatoch" uložených v archívnych fondoch vyplýva práve toto zistenie, i keď ho samozrejme netreba generalizovať.[331] Napriek tomu treba pripustiť, že mnohí bývalí komunisti v snahe prekryť svoju minulosť sa správali takpovediac gardistickejšie ako sami gardisti.

V tejto súvislosti stojí za zmienku zápisnica četníckej stanice v Seredi, ktorá poodhalila priam brutálne metódy práce niektorých gardistov. Po tom, čo utýrali predsedu židovskej náboženskej obce Steinera, si predvolali obchodníka v Seredi Oskára Kluga. Gardisti Mičáni a Hrušovský od neho žiadali 30 tisíc korún. Keď sa zdráhal, počali ho vojenskými koženými opaskami biť po celom tele, najmä po zátylí hlavy: *„Keď Klug bol takto zúrive bitý prehlásil, že dá 5 tisíc*

330 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Organizačný rozkaz č. 5.

331 Pozri napr. tamže, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Okresného úradu v Seredi Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 13. 3. 1939 o „prechmatoch" gardistov, správa Četníckej stanice Čachtice Krajinskému veliteľstvu četníctva v Bratislave z 2. 3. 1939, ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*. inv. č. 1881, č. spisu 284/1939.

korún. Hrušovský mu odpovedal, že je to málo a počal Kluga biť železnou prackou opasku a povedal Mičánimu, aby kopal Kluga do vajec. Na to počal Mičáni kopať Kluga smerom do prirodzenia, dokopal ho do holenných kostí a stehien. Keď Klug pre bolesť nezniesol ďalej bitie, uvoľnil sa, že daruje na HG 30 tisíc korún a napísal šek na túto sumu.“[332] Podľa správy pre Prezídium Krajinského úradu možno zistiť, že všetci exponovaní členovia HG, ktorí vykonávali výtržnosti proti Židom, boli prívrženci KSČ (poprípade sociálnej demokracie), zväčša súdne trestaní.[333]

Prípad zo Serede je použitý na ilustráciu, pretože dokumentuje brutalitu členov HG a súčasne ich prepojenie na bývalú komunistickú stranu. Takisto v regionálnom kontexte možno nájsť množstvo zmienok o komunistoch v radoch HG. Dokonca jeden z najvyšších predstaviteľov gardy, župný veliteľ HG Jozef Bányai, (známy aj ako Útrata), bol „*po čsl. prevrate člen spolku maďarských akademikov*“, podľa neskoršej správy pre ÚŠB občiansky nezachovalý.[334] Jeho sympatie s komunistickou stranou spred 6. októbra 1938 boli verejným tajomstvom. Je zaujímavé, že samotná komunistická strana pôsobiaca v ilegalite schvaľovala začleňovanie svojich členov do HG a infiltrovanie jej členskej základne. Komunisti tak na jednej strane získavali cenné poznatky z „nepriateľského tábora“, na druhej strane malo byť členstvo v HG či FS vhodným prostriedkom na získanie možnosti vycvičiť členstvo predpokladaných organizácií Rudej gardy. Ústredný výbor ilegálnej KSS vydal pre funkcionárov strany dôverné inštrukcie, v ktorých odporúčal, aby sa členovia Rudých gárd hlásili do HG a FS najmä za účelom, aby sa postarali o výcvik, keďže sa predpokladalo, že medzi nimi budú prijatí aj nevojaci bez výcviku v zbrani.[335] O tom, že sa im to v mnohých prípadoch podarilo, svedčia aj viaceré doložené prípady prepojenosti ilegálnych komunistických odbojových skupín s Hlinkovou gardou, resp. jej členstvom. Napríklad 17. novembra 1942 odsúdil Krajský súd v Bratislave odbojovú komunistickú skupi-

332 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 1681, 114/ prez.

333 Tamže.

334 Tamže, 372 – 1940, 471, 121/ prez.

335 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí,* s. 465.

nu, v rámci ktorej boli na trest smrti odsúdení jej dvaja aktívni členovia – gardisti Viliam Zábojník a Miloš Uhlárik.[336] Podobných prípadov však bolo omnoho viac.

K prítomnosti komunistov v garde prispel i výklad spomínaného článku 11 organizačného poriadku, ktorý sa stretol s nejednoznačným prijatím u nižších zložiek organizačnej štruktúry. Namiesto formulácie o neprijatí člena protiautonomistickej strany do HG dal Hlavný štáb HG zmierňujúcu klauzulu, že do gardy môže byť prijatý aj ten, kto do 6. októbra bol v protiautonomistickej strane organizovaný, nevyvíjal však aktívnu činnosť. Paradoxne stanovil aj podmienku prijatia pre protiautonomistických exponentov, ktorí mali byť prijatí na 6 mesiacov ako čakatelia: „*Ak sa v tejto čakateľskej dobe osvedčia a dokážu, že ich presvedčenie je stále, môžu byť potom navrhnutí na definitívne prijatie za členov HG.*“[337]

Jednou z podstatných zásad pri prijímaní nového členstva do HG bolo, že každý nový člen bude prijatý len ako gardista bez prihliadnutia na dosiahnutú hodnosť v armáde a spoločenské postavenie.[338] Napriek tomu sa stávalo, že mnohí Slováci sa hlásili do gardy s vidinou funkcií či veliteľských hodností, ktoré by im podľa ich mienky mohli neskôr poslúžiť pri získavaní ďalších výhod. Hlavné veliteľstvo v tejto súvislosti vydalo dôverný rozkaz, v ktorom odsúdilo prípady, keď „*gardisti (a to bohužiaľ v prvom rade z radov inteligencie) nevidia svoje poslanie v práci – a len neúnavnej a sebaobetavej práci pre národ – ale v honbe po veliteľských miestach a distinkciách*“.[339] Apelovalo tiež na dôstojníkov a poddôstojníkov v zálohe, aby nežiadali automaticky veliteľské miesta i v garde, lebo „*na jej veliteľov sa kladú väčšie požiadavky ako na vojenských veliteľov*“.[340] Na záver pripomenulo, že nebude trpieť žiadne protekcionárstvo, nakoľko „*HG je organizácia s cieľom veľmi vážnym a dôležitým a každá mýlka v obsadení veliteľských miest by mohla mať ďalekosiahle dôsledky pre celý slovenský národ*“.[341] Ako sa neskôr ukázalo, prax bola zásadne odlišná.

---

336 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji 2*. Bratislava 2006.

337 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Vysvetlivky k organizačnému rozkazu č. 5.

338 Tamže, 604 – 66 – 4. Organizačný rozkaz č. 5.

339 Tamže, 604 – 66 – 2. Dôverný rozkaz HVHG č. 1 z 7. 2. 1939.

340 Tamže.

341 Tamže.

Jedným z najpálčivejších problémov, ktoré riešil organizačný poriadok HG, bol služobný postup. Načrtol jeho základné pravidlá, ktoré mali byť základom správneho a bezproblémového fungovania organizácie. Napriek tomu sa v nasledujúcom období často vinou nedisciplinovanosti gardistických veliteľov nedodržiavali a HVHG muselo viackrát vydávať osobitné rozkazy, v ktorých prízvukovalo nevyhnutnosť dodržiavania služobného postupu pri vybavovaní záležitostí. Formulácia pravidiel služobného postupu v rámci HG vychádzala zo zásady subordinácie jednotlivých veliteľstiev. Miestni velitelia boli oprávnení korešpondovať jedine s priamym predstaveným veliteľstvom, podobne ako nadriadenou inštanciou v korešpondenčnom styku pre okresné veliteľstvá bolo príslušné oblastné veliteľstvo.[342] Jedine to malo podľa organizačného rozkazu právo na korešpondenciu s HVHG, čo sa však nie vždy dodržiavalo. Mnohí gardisti svojimi sťažnosťami, žiadosťami či udaniami zavaľovali agendu hlavného veliteľstva do tej miery, že muselo vydávať viackrát rozkazy, v ktorých nariaďovalo prísne dodržiavanie služobného postupu. Na druhej strane však neskôr vo výnimočných prípadoch povolilo pre zrýchlenie vybavovania preskočiť gardistom nadriadené veliteľstvo priamo na HVHG alebo vyššiu inštanciu, podmienkou však bol súrny a naliehavý prípad, ktorý si vyžadoval urýchlené vybavenie. Napriek tomu mnohí gardisti svojou nedisciplinovanosťou žiadali často hlavné veliteľstvo o také veci, ktoré bolo často možné riešiť na lokálnej úrovni. Tento problém však nebol, ako by sa mohlo zdať, špecifický len pre počiatočnú fázu tvorenia organizačnej štruktúry a aparátu HG, mal hlbšie korene prameniace z nedisciplinovanosti gardistov a miestnych veliteľov a niesol sa s gardou po celé obdobie jej existencie.

5. Prvé prejavy rozpínavosti

Výtržnosti v mene Hlinkovej gardy

Byť členom Hlinkovej gardy prinášalo so sebou výhody. Práve množstvo výhod, ktoré vyplynuli z gardistickej legitimácie, prilákali do

342 Tamže, 604 – 66 – 4. Organizačný rozkaz č. 5.

jej radov viacero podľa neskorších vyjadrení „rozvratných živlov“.[343] Popri radikálnych prívržencoch ľudáckej politiky to boli najagilnejší realizátori perzekúcií voči prevažne židovskému obyvateľstvu. Hoci v období do 14. marca 1939 nemožno činnosť gardy vnímať výlučne ako zameranú na protižidovské akcie (aj keď tvorili najväčšiu časť ich agendy), práve tieto odsúdeniahodné udalosti boli v slovenskej spoločnosti najviac reflektované, viditeľné navonok. Práve problematika represií voči Židom je pri zaznamenávaní činnosti gardy najnáročnejšia, zato i najaktuálnejšia úloha. Nebyť neskoršieho Povstania a vytvorenia POHG, úloha gardy by sa v laickej verejnosti dodnes vnímala pravdepodobne len cez túto časť jej činnosti. Je to pochopiteľné, keďže mnohí z gardistov boli aktívni pri najbrutálnejších zákrokoch proti Židom a postupne sa aj úloha gardy v procese „riešenia židovskej otázky“ v rámci štátneho aparátu zoficiálnila.[344]

Oddeliť od seba problematiku výtržností gardistov a útokov proti Židom, ktoré boli často nariadené „zhora“ a podnietené rozkazmi nadriadených, či vyplývali z uplatňovania režimového protižidovského zákonodarstva, je veľmi zložité. Na jednej strane gardisti z vlastnej iniciatívy prenasledovali najmä Židov (ale nielen ich), na druhej strane boli postupne zapájaní do protižidovských opatrení vlády ako výkonný orgán. Treba však povedať, že nie všetka činnosť gardy bola zameraná proti židovským spoluobčanom, represie z ich strany pociťovala nielen táto skupina obyvateľstva, ktorá sa spoločne s Čechmi či tzv. čechoslovákmi stala stálym centrom ich záujmov. Terčom gardistickej svojvôle sa stávali často aj „obyčajní“ Slováci. Tí im nevyhovovali často z politickej stránky, alebo sa útokmi proti nim snažili gardisti riešiť svoje osobné problémy. Regionálna špecifickosť jednotlivých miestnych veliteľstiev tak bola badateľná aj v otázke represálií.

V období pred 14. marcom 1939 gardisti prekračovali svoje právomoci pomocného orgánu bezpečnostných zložiek a úradov a zo svojvoľne chápanej pozície strážcov slovenského majetku a životov zasahovali do viacerých sfér spoločensko-politického života. Bezpečnostné zložky a štátny aparát preto mnohé prejavy perzekúcií gardistov kritizovali. V období autonómie sa vyskytlo viacero prípa-

343 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Obežník Prezídia Krajinského úradu o reorganizácii Hlinkovej gardy „Hlinkova garda – prechmaty jednotlivých členov“.

344 Pozri napr. KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*.

dov vyšetrovania gardistov pre delikty, ktorých sa dopustili (nielen) na židovských spoluobčanoch. Z mnohých je zrejmé, že gardisti si boli vedomí svojho postavenia a prípadné trestné stíhanie pre nich často prakticky nebolo hrozbou. Už v tomto období je známe množstvo prípadov týrania Židov, násilného zhabania ich majetku, pod hrozbou mučenia a fyzických trestov boli nútení prepísať ho buď priamo na HG, resp. súkromné osoby. Jeden z takýchto prípadov sa odohral v Seredi, kde gardisti zapísali všetkých Židov a do zoznamu pripísali sumu, akú mal každý Žid zaplatiť od 20 do 4 000 korún. Pri tom, ako poukázal okresný úrad, „*mal každý Žid, ktorý túto čiastku zaplatí obdržať obraz Andreja Hlinku a to Židia, ktorí darovali menšie čiastky dostali menší obraz a Židia, ktorí darovali väčší obnos dostali väčší obraz*“.[345] Mnohí Židia v meste sa dostali do väzenia na staniciach HG a boli prepustení až potom, keď zaplatili požadované sumy, často presahujúce čiastky tisícov korún.[346]

Ovzdušie jesene 1938 kolorovali tiež početné protižidovské akcie menších skupiniek, v ktorých si najmä mladí Slováci násilníckej povahy vybíjali agresivitu. Medzi výtržníkmi sa mohli objaviť i členovia HG, ale ako v iných podobných prípadoch ich účasť nemusela byť pravidlom. Protižidovské akcie tohto charakteru vznikali veľakrát spontánne, keď sa stretla väčšia skupinka často podgurážených priateľov. Ich cieľom sa stali najmä okná domov židovských majiteľov alebo osamelí Židia v nočných hodinách v uliciach mesta. Množstvo Židov žilo v strachu pred bitkou a v nočných hodinách nevychádzalo von.[347] Výtržnosti a bitky boli priam pravidelné najmä v prvých dvoch mesiacoch roka 1939.[348] Židia sa sťažovali napríklad na to, že „*deň čo deň sú bez každého dôvodu napadnutí a dobití a jednotlivcom okná sa vybíjajú*“.[349] Došlo to až tak ďaleko, že obe židovské náboženské obce v Tr-

345 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Okresného úradu v Seredi Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 13. 3. 1939 o „prechmatoch“ gardistov.

346 Tamže.

347 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1939, 3991, 344/ adm.

348 Pozri napr. SLNEKOVÁ, V.: Židovská otázka na úrovni mesta – Trnava v období autonómie Slovenska. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitrensia V*. Nitra 1996, s. 185 – 197.

349 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I.* Zvolen 2000, s. 218.

nave listom z 25. januára 1939 žiadali ministerského predsedu Jozefa Tisa, aby zasiahol, pretože okresný úrad podľa nich zakročiť nechce a mestská polícia nič nepodnikne.[350] Predsedníctvo slovenskej vlády zaslalo 2. februára 1939 sťažnosť na vyšetrenie okresnému náčelníkovi s poukázaním *„ak pozorovanie poukazuje na výčiny členov Hlinkovej gardy, po dohode s miestnym veliteľom HG k tomu, aby bezodkladne bolo zjednané mierne ovzdušie v záujme ochrany života, zdravia a majetku miestneho obyvateľstva židovského vierovyznania až do zákonitej úpravy židovskej otázky"*.[351] Vyšetrovanie četníckej stanice potvrdilo, že sťažnosť sa v podstate zakladala na pravde. Poukázala na to, že výčiny boli vyprovokované hlavne slovenským vysielaním viedenského rozhlasu. Príslušníci HG v mnohých prípadoch tieto činy trpeli a páchateľov a rušiteľov poriadku skrývali aj tam, kde ich pri čine videli alebo poznali. Stávali sa totiž prípady, najmä ak šlo o vyšetrovanie výčinov proti židovským občanom, že členovia HG konajúci strážnu službu často neboli nápomocní četníctvu, ba dokonca marili jeho prácu a neprezradili rušiteľov poriadku ani v prípadoch, ak o nich vedeli, resp. aj ich pristihli pri čine. Napriek tomu četníci zaistili ako páchateľov troch miestnych mladíkov. Je príznačné, že na základe amnestie z 23. marca 1939 bolo proti nim trestné pokračovanie zastavené.[352]

V tomto prípade nešlo síce o gardistov, veľa deliktov sa však dialo i pod kepienkom gardy. Organizačná nepripravenosť a príliv členstva umožnili, aby sa do nej dostali živly, ktoré čoskoro začali vyčíňať, pričom šlo prevažne o finančné delikty.[353] Mnohí pochopili, že na novej organizácii, ktorá vykonáva rozličné úlohy patriace do kompetencií bezpečnostných či vrchnostenských orgánov prakticky bez pevnejšie usmernenia, sa dá dobre zarobiť. Ich pozornosť sa logicky obrátila tam, kde cítili peniaze – na bohatých občanov, vysoké percento z nich tvorili práve Židia. Ovzdušie nenávisti a strachu je živnou pôdou pre ľudí, ktorí si za svoj cieľ kladú obyčajné vybitie agresívnych chúťok či vlastné obohatenie. Motorom ich konania je taktiež často i honba za kariérou a vidina ľahkého zisku. Títo radikáli mali šťastie, že pomery

350 SNA, f. 209, 209 – 837 – 7. Správa trnavských Židov Jozefovi Tisovi z 25. 1. 1939.

351 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I.*, s. 219.

352 Tamže, s. 225.

353 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 235.

na autonómnom Slovensku nahrávali do karát práve takým ľuďom, ako boli oni. Pod záštitou ochrany ich majetku žiadali od Židov, ako i zámožnejších občanov väčšie či menšie sumy peňazí. Eklatantný je napr. prípad Rudolfa Helda, ktorý takto lákal peniaze od zámožných občanov, pričom na otázky, čo si praje, odpovedal *„snáď sa nepotrebujem ešte legitimovať, však viete dobre, kto som"* a ukázal pri tom pásku na pravej ruke s odznakom dvojitého kríža HG. Slúžke istého finančného radcu sa dokonca vyhrážal, že ak nepošle jej pán peniaze, vyhodí dom do povetria. Obchádzal domy Židov i niektorých Nežidov a pod zámienkou že je gardista a že ich stráži, žiadal od nich peňažité odmeny. Bol zadržaný, avšak spolu s viacerými protižidovskými výtržníkmi amnestiou krátko po 14. marci prepustený.[354]

Podobných príživníkov skrývajúcich sa za Hlinkovo meno bolo tak veľa, že vedenie Hlinkovej gardy sa snažilo dištancovať od ich výčinov najmä tvrdeniami, že nešlo o členov HG. Už začiatkom októbra sa vyskytli po celom Slovensku prípady obohacovania jednotlivcov, ktorí pod domnelou záštitou HG boli údajne poverení zbierkami na výdavky spojené s jej fungovaním. V nadväznosti na to už 17. októbra HVHG vydávalo prvý rozkaz, v ktorom sa ostro postavilo proti príživníkom tak v samotnej garde, ako i mimo nej. Okrem iného v ňom upriamilo pozornosť na to, „*že v prvých dňoch nadšenia sa do jej radov dostali i príživníci s pochybnou minulosťou využívajúci prvé chaotické dni tvorenia*" a upozornilo, že „*týchto príživníkov sa HG musí zbaviť a nemilosrdne s nimi zúčtovať*", pričom zároveň dodalo, že kto neoprávnene nosil pásku HG, toho ako podvodníka odovzdá trestným orgánom.[355] Ako sa možno dozvedieť z dobových dokumentov, boli to poväčšine len propagandistické vyjadrenia a okrem pár výnimiek sa hlavné veliteľstvo nepokúsilo uvedený problém riešiť.

Tieto a im podobné akcie však mali poväčšine charakter výtržníctva a na viacerých sa nedokázala účasť Hlinkových gardistov, i keď medzi výtržníkmi akiste boli aj členovia HG. Zúčastňovali sa

---

354 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 259, 108/ prez. Tamže, 371 – 1939, 270, 108/ prez.

355 Rozkaz vyšiel z porady HVHG konanej 17. októbra 1938, na ktorej HVHG rozhodlo pre rázny postup voči „*príživníkom*" a „*absolútne čistenie*". ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 236. Pozri taktiež SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 200.

na nich však na vlastnú pästʼ, bez oficiálnej záštity organizácie. Oveľa nebezpečnejšie boli takpovediac oficiálne (či mlčky) odobrené akcie činovníkov gardy voči židovským osobám a ich majetku. Tie radikáli vykonávali prakticky od prvých dní po vyhlásení autonómie. V úzko chápaných právomociach Hlinkovej gardy často svojvoľne zasahovali najmä voči hospodársky aktívnemu židovskému obyvateľstvu a bývalým príslušníkom komunistickej strany či rôznym „nepriateľom slovenského života". 23. novembra 1938 oznámil Jozef Klein, židovský majiteľ obchodu s módnym a pleteným tovarom, *„že členovia HG stoja mu pred domom a nevpúšťajú dnu žiadneho zákazníka od 16. novembra 1938, čím utrpel značnú hmotnú škodu a musel zavrieť obchod*".[356] Taktiež levočskí gardisti stáli v tomto období pred takmer každým židovským obchodom a upozorňovali nakupujúcich, že v meste je dostatok kresťanských obchodov, v ktorých môžu nakupovať bez podporovania Židov.[357] Podobných prípadov, keď si Hlinkova garda osobovala právomoci svojvoľného vykonávateľa poriadku, bolo na prelome rokov 1938/1939 viacero.[358] Četníci sa v spolupráci s úradmi podobným akciám snažili zabrániť, často však narážali na odpor gardy. Inkriminované prípady aj vyšetrili a predvolali členov HG, ktorí však, ako v prípade obchodníka Kleina, len *„držali stráž z nariadenia HSĽS, lebo Klein prevádza špinavý obchod, t. j. predáva brožúry bez akéhokoľvek živnostenského oprávnenia a udržuje tam styky s prívržencami rozpustenej komunistickej strany*", pričom udali, že *„ak Klein opäť svoj obchod otvorí, postavia tam opäť svoju stráž, aby mohol byť kontrolovaný*".[359] Zároveň jeden z gardistov uviedol, že nariadenie, aby nevpúš-

356 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 35419, 330/ adm.

357 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Četníckej stanice Levoča Okresnému úradu v Levoči.

358 Podobne napr. členovia Hlinkovej gardy v Novom Meste nad Váhom „držali stráž" pred židovskými obchodmi, zisťovali si, kto z kresťanov nakupuje v týchto obchodoch a *„miestami aj zabraňovali obyvateľstvu vstup do židovských obchodov, čo zapríčinilo u Židov veľký strach a rozrušenie*". Podľa správy Okresného četníckeho veliteľstva v Novom Meste nad Váhom *„stupňovanie nenávisti voči Židom zapríčiňuje ostrá protižidovská agitácia a viedeňský slovenský rozhlas*". Pozri NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I*, s. 200 – 203.

359 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 392 – 1938, 35419, 330/ adm.

ťali nikoho do obchodu, dostali priamo od národného výboru.[360] Na viacerých miestach si četníci nevedeli dať rady, pre nejednoznačnosť pomerov boli často bezradní, ako sa majú ku gardistom zachovať. Podľa správy četníckej stanice v Levoči jej pracovníci proti gardistickým perzekúciám nič nepodnikli, lebo aj keď prípady prechmatov oznámili levočskému prokurátorovi, ten im „*zdelil... aby nebolo vo veci nič podnikáno*".[361] V tomto období sa často stávalo, že viacerí obyvatelia, niekedy v uniforme HG, obchádzali židovské obchody a nútili Židov kupovať plagátiky s nápisom „Židovský obchod" po 10 Ks, ak boli odmietnutí, vyhrážali sa obchodníkovi, že mu zavrú obchod alebo plagát vyvesia proti jeho vôli.[362] Na tieto vyhrážky si väčšina Židov plagáty kúpila, ale len malá časť ich vyvesila do výkladu.[363] Konali tak pravdepodobne z oprávnených obáv pred výtržníkmi, ktorí sa odreagúvali ničením židovského majetku. Podľa tejto správy četníckej stanice tak konali na príkaz samotnej Hlinkovej gardy. Podobné plagáty s nápisom „Kresťanský obchod" predávali aj „kresťanským" obchodníkom po 5 Ks. Židovskí obchodníci sa dokonca vybrali intervenovať k okresnému náčelníkovi, ktorý im údajne odpovedal, že plagáty kupovať síce nemusia, za prípadnú škodu za vybité obloky však neručí.[364] Samotní velitelia Hlinkovej gardy sa „ponúkali" židovským spoluobčanom, že ich pred útokmi ochránia a zabezpečia im majetok proti poškodeniu. Veliteľ HG v Slovenských Raslaviciach napríklad za poplatok 10 000 korún od židovskej náboženskej obce sľúbil zachovanie poriadku v obci, aby Židia mohli „*spokojne a bezstarostne*" žiť spolu s nežidovskými spoluobčanmi.[365]

Židia, hoci ich gardisti na „každom kroku" priam terorizovali, sa však ešte v tomto období mohli relatívne spoľahnúť na bezpečnostné orgány. Tie dostávali množstvo podaní na nezákonný postup gardistov. V prípade vyberania poplatkov v Slovenských Raslaviciach na veli-

360 Tamže.

361 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Četníckej stanice Levoča Okresnému úradu v Levoči.

362 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I*, s. 221.

363 Tamže.

364 SNA, f. 209, 209 – 837 – 7. Správa trnavských Židov Jozefovi Tisovi z 25. 1. 1939.

365 SNA, f. MV, šk. 15, 5790/39

teľa HG podal sťažnosť Žid Adolf Atlas, lenže jeho žiadosti nebolo vyhovené. Štátne zastupiteľstvo v Prešove totiž sťažnosť zamietlo s tvrdením, že veliteľ HG svojím konaním nespáchal žiadny trestný čin a jeho snahou bolo len zachovať v obci pokoj.[366] Na druhej strane aj medzi gardistami sa našlo viacero členov, ktorí neschvaľovali brutalitu svojich kolegov. Viacerí z veliteľov HG boli najmä v počiatočnom období vyberaní a navrhovaní z radov učiteľov, advokátov či lekárov. Často sa stávali veliteľmi ešte v období krátko po vzniku organizácie, viacerí z nich vstúpili do gardy s idealistickými predstavami a prijali funkcie miestnych veliteľov v obciach len preto, lebo v dedine nebol nikto vhodnejší na túto pozíciu a ako verejné osoby požívali patričnú autoritu. Mnohí z nich však odsúdili prejavy násilia na Židoch, snažili sa zabrániť rabovaniu židovských krčiem a obchodov, za čo sa stali v garde nepopulárni a boli z nej neskôr prakticky vyštvaní.[367]

Okrem protižidovských výpadov sa garda zaoberala viacerými činnosťami podľa nej brániacimi „slovenské záujmy“. Na základe vlastných slov gardistov dávali pozor napríklad na dodržiavanie záverečných hodín a večerného pokoja v podnikoch a uliciach. Stali sa vraj dokonca akýmisi strážcami „mravnosti“. V podnikoch zabavovali podľa ich vyjadrení „*nemravné francúzske časopisy*“ a snažili sa o očistu spoločenského života, ktorú však, pravda, chápali často veľmi úzko a z pozícií radikálov ľudovej strany. V skutočnosti však táto činnosť nebola primárnou časťou ich „práce“. Je možné, že od veliteľov dostávali rozkazy, aby sledovali aj verejný život, popri tom sledovali aj nočný pokoj, no zasiahli najmä vtedy, keď ho rušili Židia či Česi. V mnohých prípadoch konali často impulzívne a bez zákonného podkladu. Vo väčšine sporov sa ohradzovali tým, že bránia úzko chápané slovenské záujmy, ktoré garde podľa nich plynuli z jej funkcie strážcov slovenských životov a majetku, neuvedomovali si však, resp. si uvedomovať nechceli, že majú konať len službu z poverenia nadriadených orgánov, a že im nepatria právomoci orgánov štátnej správy. Bránením „slovenských záujmov“ gardisti neargumentovali len pri akciách proti Židom. Terčom ich „prechmatov“ sa stali aj Česi, ktorí boli už pred 14. marcom „na zozname“ mnohých členov HG. V polovici decembra 1938 modranskí gardisti vyvalili dvere na byte miestneho českého učiteľa,

366 Tamže.

367 Tamže, 5496/39. List Četníckej stanice v Pukanci OÚ Pukanec z 19. 7. 1939

ktorého zbili a prikázali mu do 48 hodín opustiť mesto.[368] Podobne napadli aj žiakov vinárskej školy českej národnosti, ktorých „*bitím a kopaním*“ týrali a podobne ako ich učiteľovi im prikázali opustiť slovenské územie.[369] Podobné protičeské výtržnosti pritom neboli novinkou a udiali sa takmer hneď po vyhlásení autonómie. Na Hlinkovu gardu to v zatiaľ ešte spoločnom štáte s Čechmi nevrhalo dobré svetlo a stala sa symbolom podľa Čechov nespravodlivého zaobchádzania s českým obyvateľstvom.

Nevyberane sa správali k českému či židovskému majetku viacerí gardisti, ktorým však nestačilo týranie či finančné poplatky, ktoré im museli Židia či Česi vydať. Vedomí si svojej „beztrestnosti“, ako sa vyjadril jeden z četníckych veliteľov v správe pre Ústredňu štátnej bezpečnosti, „*nebol nik oznámený, nakoľko sa to stalo v búrlivých časoch, kedy by bolo udanie člena HG a tiež FS vyvolalo kritiku obecenstva...*“,[370] často kradli, čo sa dalo, či už v období pred, ako i po 14. marci 1939. Keď nenašli hľadaného Žida, ukradli mu napríklad cukor či iné komodity,[371] ulakomili sa však aj na obilie či vojenský materiál, keď ako pomocná sila vypomáhali pri odsune vojska.[372]

Paleta gardistických represií bola široká a závisela od konkrétneho regiónu. Začiatkom roka 1939 v radoch gardistov získalo „popularitu“ aj napádanie a zastrašovanie evanjelikov, v ktorých gardisti videli oporu čechoslovakistických tendencií.[373] Najmä na dedinách si gardisti začali riešiť staršie náboženské spory a neváhali napádať dokonca ani evanjelických duchovných na ich vlastných farách.[374] Evanjelické cir-

368 SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. Správa Okresného úradu v Modre Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 23. 3. 1939 o prechmatoch gardistov.

369 Tamže.

370 Tamže, 209 – 837 – 4. Správa Žandárskej stanice Slovenské Raslavice Ústredni štátnej bezpečnosti z 12. 3. 1940.

371 Tamže. Správa Žandárskej stanice Šoporňa Ústredni štátnej bezpečnosti z 13. 3. 1940.

372 Tamže. Správa Žandárskej stanice Senica Ústredni štátnej bezpečnosti z 16. 3. 1940.

373 V práci je na viacerých miestach použitý termín čechoslovakistický. Ide o dobové vyjadrenie, ktoré ako smer po roku 1938 nemalo na Slovensku oporu. V tomto prípade je používané vo význame pročeskoslovenský.

374 Pozri aj OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*. Bratislava 1947, s. 83 – 92.

kevné presbytérium sa dokonca na mimoriadnej porade uznieslo, že vyzve všetkých gardistov evanjelického náboženstva, aby okamžite vystúpili z Hlinkovej gardy.[375] Gardistické neprávosti voči evanjelikom však pokračovali naďalej. Veľký ohlas malo najmä fyzické napadnutie evanjelického farára Vojtecha Hrušku v Sučanoch: „*V noci o pol jednej hodine vtrhli neznámi gardisti do fary, vyrušili farára z nočného spánku a prinútili ho nielen k tomu, aby im otvoril bránu fary, ale i k tomu, aby sa obliekol a išiel s nimi do auta, ktoré už čakalo pred farou aj s druhými dvoma obeťami. Zaviazali mu oči a odviezli za Turany, teda asi 5 km. Tam ho vytiahli z auta a v poli ho ubili obuškami po hlave, tvári, chrbte, rukách – dlaniach a nohách na podošvách. Takto ubitého a dokrvaveného poslali ho domov s tým, aby v najbližšiu nedeľu odvolal z kazateľne všetky urážky ľudovej strany a gardistov. Ak to neurobí, v krátky čas prídu a porátajú sa s ním.*“[376] Incident vyvolal vlnu nevôle nielen v radoch evanjelikov, ale aj katolíkov. V Sučanoch sa dokonca zišiel dav ľudí, ktorý žiadal odzbrojenie a likvidáciu sučianskej gardy. Na jeho upokojenie muselo byť privolané aj vojsko, lebo četníci neboli napätú situáciu schopní zvládnuť. Propaganda označila celú udalosť za narafičenú zo strany evanjelikov. Podľa *Slovenskej pravdy* sa farár zranil na ceste z poľovačky a udalosť využil na zdiskreditovanie HG.[377] A. Mach využil prípad na propagandistické účely, keď na schôdzke zástupcov tlače okrem iného povedal: „*U nás na Slovensku sú tiež ľudia, ktorí zrejme zámerne usilujú sa rozvíriť pokojnú hladinu života a vyvolávajú nedorozumenia medzi evanjelikmi a katolíkmi. Tu napr. je známy prípad Hruškov v Sučanoch, s ktorým fechtujú naši nepriatelia v Budapešti. Verejnosť však bude prekvapená nad tým, kto túto vec urobil a mnohí budú veľmi nemilo dotknutí, že s tým nemajú nič spoločné gardisti, ani vôbec katolíci.*“[378] Či už sa farár Hruška poranil sám a pravdu mali gardisti, alebo ho skutočne napadli, nie je dnes také dôležité ako to, že garda na mnohých miestach voči evanjelikom skutočne nevyberane zasiahla. V tradične konfesionálne rozdelenom prostredí však treba podotknúť, že v niektorých prípadoch ani evanjelici

375 Tamže, s. 86.

376 Tamže, s. 87.

377 *Slovenská pravda*, 25. 5. 1939, s. 1.

378 OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 89.

neprispievali k upokojeniu situácie.[379] Pre HG však bolo náboženstvo často len prostriedkom, ako prekryť iné záujmy a znamenalo možnosť zasiahnuť cezeň nielen proti evanjelikom, ale prostredníctvom nich aj proti čechoslovákom či maďarónom.

Úloha HG pri vysťahovaní Židov po Viedenskej arbitráži

V jednom prípade však gardisti konali represie najmä voči Židom priamo z poverenia autonómnych orgánov, resp. Jozefa Tisa. Keď 2. novembra 1938 stratilo Slovensko Viedenskou arbitrážou 20% územia v prospech Maďarska, bol to jeden z impulzov pre predsedu autonómnej vlády na „vytrestanie" Židov za údajnú spoluzodpovednosť na tomto akte. Garde sa tak naskytla výhodná možnosť, aby preukázala svoju akcieschopnosť a organizovanosť ešte na jeseň 1938. Objektívne nespravodlivý rozsudok Viedenskej arbitráže z 2. novembra využila HSĽS a HG na silnú propagandu, ktorou živila nacionalistické nálady v širokých masách rozhorčeného obyvateľstva. Prejavovala sa uňho rastúca averzia voči činnosti maďarských orgánov na pridelenom území. Po arbitráži sa pomoc Hlinkovej gardy vláde pri výkone strážnej služby stala priam neoceniteľnou. Podľa nariadenia ministra Pavla Teplanského mala HG po celom území Slovenskej krajiny konať prehliadky rôzneho druhu, aby zabránila vývozu kapitálu z územia Slovenska.[380] Najmä v oblastiach tesne susediacich s okupovanými územiami boli husto nasadené strážne jednotky Hlinkovej gardy, často nie neoprávnene. Úlohou gardy bolo v súčinnosti s četníctvom vykonávať strážnu službu a s ňou spojené prehliadky osôb, najmä na vlakových staniciach a cestných komunikáciách, a tak zabrániť prevozu väčšieho množstva peňazí a cenností za hranice Slovenska. Pri prípadnom zabavení sa mali vydávať na četníckych staniciach potvrdené, stránkou podpísané záznamy, čo by týmto akciám dalo punc legálnosti. Prax však v mnohých prípadoch pravdepodobne pre zložitosť tohto procesu bola odlišná. Členovia HG vydávali potvrdenky na zabavené sumy na mieste, čo viedlo často k nepríjemnostiam a sťažnostiam cestujúcich

379 MITÁČ, J.: Bánovce nad Bebravou v rokoch 1943 – 1944 (Symbol oddanosti Dr. Jozefovi Tisovi až do dnešných čias). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania*. Bratislava 2009 (v tlači)

380 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 240.

na četníckych staniciach či priamo na okresných úradoch.[381] Gardistami zabavené peniaze poväčšine šli na účet miestnych či okresných veliteľstiev HG, alebo prúdili rôznymi smermi často na HVHG Bratislava.[382] Mnohokrát ich spätné vymáhanie bolo pre poškodených veľmi zložité. Gardisti preukázali v niektorých prípadoch až prehnanú horlivosť, čo mohlo mať často nepríjemné následky pre ľudí, ktorí neprenášali žiadne cennosti a ich batožiny či motorové vozidlá museli byť podrobené dôkladnej prehliadke. Zároveň sa množili prípady, keď členovia HG vykonávali strážnu službu nie z poverenia bezpečnostných orgánov a bez ich asistencie. Z tohto dôvodu vydávali okresné úrady nariadenia všetkým notárom a četníckym staniciam, aby dbali na zákonnosť vykonávaných akcií, najmä „*aby členovia HG za žiadnych okolností neprekračovali rámec ich pôsobností,... aby neprevádzali prehliadky vozidiel a osôb v neprítomnosti bezpečnostných orgánov*“.[383] Zároveň im kládli na srdce, ako je to napríklad v spomínanom prípise oblastnému veliteľstvu HG garde, že nebola oprávnená samostatne vykonať dajaké opatrenia zabezpečujúce istotu slovenského národného majetku a bezpečnosť životov.

Viedenská arbitráž bola nesporne veľkou krivdou na slovenskom národe, ktorú však obratne využili niektorí vedúci politickí činitelia (konali často emotívne) na útoky voči židovskému obyvateľstvu ako celku. Obviňovali ho zo straty južných území krajiny.[384] Vo viacerých mestách sa konali protižidovské demonštrácie, v Bratislave dokonca už 3. novembra. Bol pri nich ničený židovský majetok či dochádzalo k iným násilnostiam na Židoch, akoby za tichého súhlasu polície, ktorá sa na mnohých miestach stiahla z ulíc.[385]

Protižidovské výtržnosti, ktoré sa prehnali Bratislavou, a následná odpoveď slovenskej vlády podnietila okrem nespravodlivého

381 Pozri napr. sťažnosti občanov Márie Adamecovej a Jozefa Sonnenscheina spísané na Okresnom úrade v Trnave: ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2255, 104/ prez., tamže, 371 – 1939, 2524, 109/ prez.

382 Tamže, 370 – 1938, 2255, 104/ prez.

383 Tamže.

384 Pozri ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 241, KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 24 – 25.

385 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 241 – 242.

rozsudku Viedenskej arbitráže ešte jedna predchádzajúca udalosť. V predvečer viedenského rozhodnutia, 1. novembra 1938, usporiadala maďarská mládež manifestáciu pred hotelom Carlton za účasti zahraničných novinárov, na ktorej žiadala pripojenie Bratislavy k Maďarsku. Polícia nielenže zatkla viacero mladých Židov, ktorí sa demonštrácie zúčastnili, ale našla aj leták, na ktorom sa v mene Židov hovorilo okrem iného aj toto: „*Keď nás Slováci prenasledujú a vyháňajú, tak ich necháme a pôjdeme k Maďarom. Fašistickou nenávisťou zachvátení a rasistickým jedom presiaknutí slovenskí šovinisti, vedzte, že nebudeme vašimi obeťami. Keď nás vyháňate, ideme všetci naspäť. Nech žije veľké liberálne Maďarsko!*“[386] Židovské demonštrácie za pričlenenie k Maďarsku neboli len záležitosťou 1. novembra. Hoci bola manifestácia pred Carltonom poslednou rozbuškou, už anglický vyslanec v Prahe George Kennan vo svojej správe o „*židovskom probléme*“ z februára 1939 opisoval udalosti z októbra 1938. Podľa jeho slov bratislavskí Židia už v tomto čase žiadali pričlenenie mesta k Maďarsku.[387] Odpoveď sklamaných a pobúrených Slovákov, ale aj politikov bola po odtrhnutí južných území krajiny rýchla.

V deň bratislavských nepokojov navštívili Jozefa Tisa Jozef Faláth[388] a Jozef Kirschbaum. V prítomnosti Adolfa Eichmanna[389] a pracovníka SD-LA Viedeň, redaktora týždenníka *Völkischer Beobachter* Kuna Goldbacha predostreli predsedovi vlády a zároveň ministrovi vnútra plán na vyriešenie vzniknutého problému.[390] Plán vypracovali na porade v bratislavskom hoteli Carlton v izbe č. 431, kde bol ubytovaný Goldbach. Okrem nájomníka, Eichmanna a Falátha sa na stretnutí

386 Tamže, s. 242.

387 KENNAN, G. F.: *From Prague after Munich. Diplomatic papers 1938 – 1940*. Princetown 1968, s. 53.

388 Vedúci „Centrály pre riešenie židovského problému na Slovensku“.

389 M. Schvarc označil A. Eichmanna za „*neskoršieho výkonného realizátora „konečného riešenia židovskej otázky*“. Pozri SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 63.

390 Porovnaj HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2007, s. 40 – 41, FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska. In: *Pamäť národa*, roč. 4, č. 4, 2008, s. 8.

zúčastnil aj veliteľ 3. okrsku bratislavskej HG Juloslav Janek.[391] Práve plán z tejto porady predostreli ráno 3. novembra o 9. hodine Tisovi a pokladali ho za najvhodnejšie riešenie vzniknutého problému, aké navrhol Eichmann, avšak aplikované na slovenské pomery.[392] Nálada voči Židom bola na celom Slovensku zjavne vyostrená až do tej miery, že na základe príkazu inak relatívne pragmatického Tisa boli už o deň nato poverené okresné úrady, „*upovedomiť na základe nariadenia ministerstva vnútra najneskoršie do 12. hodiny dňa 4. novembra 1938 všetky okresné a četnícke stanice, ako aj vedúcich jednotiek Hlinkových gárd južného Slovenska, aby zadržali vo svojich obvodoch združujúcich sa Židov bez hmotných prostriedkov a postrkovali ich i so svojimi rodinnými príslušníkmi v hromadných transportoch na nákladných autách najneskoršie do 24. hodiny dňa 4. 11. 1938 cez nové hranice.*“[393] Už prvé dni, najmä v noci zo 4. na 5. novembra jednotky četníctva a Hlinkovej gardy vyvážali celé židovské rodiny v nákladných autách a autobusoch do miest a dedín za čiarou stanovenou Viedenskou arbitrážou.[394] Opatrenie bolo namierené najmä proti nemajetným Židom, zároveň sa však mali zaistiť majetní Židia s majetkom nad 500 000 Kčs,[395] aby sa nevyvážal do odstúpeného územia: „*V prvom rade nech sú však vypovedaní a vyhosťovaní nemajetní Židia. Ohľadom cudzincov Židov v pomere zamestnaneckom a samovoľne zárobkovo činných budú vydané dodatočné pokyny smerujúce k systematickému a postupnému riešeniu židovskej otázky tak, aby neboli poškodené hospodárske záujmy Slovenskej krajiny.*“[396] Vo večerných hodinách 4. novembra

391 Pozri MEDVECKÝ, M., SCHVARC, M.: Juloslav Janek – dobrodruh v osídlach spravodajských služieb. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 2, s. 39.

392 Tamže, s. 39 – 40. Porovnaj ŠA Bratislava, f. ľudové súdy v bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 587/46 Juloslav Janek, NIŽŇANSKÝ, E.: Internacionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra1999, s. 107 – 136.

393 NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v celoeurópskom kontexte*.

394 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 242.

395 Porovnaj FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska, s. 9.

396 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2246, 104/ prez.

Tiso pozmenil rozkaz v tom zmysle, aby boli vyvážaní zo Slovenska len Židia – cudzí štátni príslušníci a tí, ktorí nemali domovské právo v obci, kde sa zdržovali.[397]

Zároveň sa mali zapečatiť ich byty a obchodné miestnosti a zhabať ich peniaze a vkladné knižky. Najmä Hlinkova garda horlivo spolupracovala pri tejto akcii, ale väčšina deportovaných Židov sa vrátila späť, či už z vlastnej iniciatívy, alebo ich vrátili Maďari späť na hranice i s vyhosťujúcimi dokladmi.[398] Židia určení na deportáciu dostávali domov lístky, na ktorých im bolo oznámené, že „*nakoľko Váš pobyt na území krajiny Slovenskej je z dôvodu verejného kľudu a pokoja nežiadúci... hneď po doručení tohto výmeru musíte opustiť územie krajiny Slovenskej so súčasným zákazom návratu pod trestnými následkami*“.[399] Opatrenie bolo však 7. novembra zastavené, keďže južné oblasti prešli definitívne pod správu Maďarska. Napriek tomu sa napríklad vo Vranove nad Topľou začalo vysídľovanie až 7. novembra.[400] „Riešenie židovskej otázky“ v tomto období bolo ešte len v začiatkoch, avšak HG v ňom preukázala vysokú dávku horlivosti a tam, kde sa zúčastňovala priamo na protižidovských zásahoch, prekonala v nej i bezpečnostné orgány.[401] Napriek tomu gardisti pokračovali na mnohých miestach podľa pôvodných plánov. Je zaujímavé, že gardisti sa snažili využiť

397 NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v celoeurópskom kontexte*, s. 41. Porovnaj HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 41.

398 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 199.

399 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 370 – 1938, 2246, 104/ prez. Toto nariadenie bolo okrem Židov rozšírené taktiež o potulných cigánov.

400 Pozri MICHNOVIČ, I.: Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In: PEKÁR, M. (zost.): *Ročenka katedry dejín FHPV PU.* Prešov 2002, s. 62. V okrese Medzilaborce sa na základe dodatočného nariadenia Krajinského úradu v Medzilaborciach pristúpilo k vysídľovaniu tiež neskôr, podobne ako v okresoch Trebišov a Giraltovce, ktorým sa nedostal pôvodný Tisov príkaz. Pozri HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 42.

401 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 200.

odsun Židov za hranice na ozbrojenie Hlinkovej gardy. V Považskej Bystrici prišlo dokonca k roztržke medzi veliteľom polície a gardistami, keďže im policajný veliteľ odmietol pri vykonávaní nariadení o vysťahovaní Židov vydať zbrane.[402]

Pre úplnosť treba dodať, že opatrenia počas vysťahovávania Židov sa nedotkli len Židov samých, ale aj českých občanov, ktorí boli tiež vystavení teroru HG. Tá využila napätú situáciu po Viedenskej arbitráži a isté právomoci, ktoré získala pri akcii vysťahovania Židov a zaútočila aj proti Čechom, ktorí mali na území pričlenenom k Maďarsku často obchodné záujmy. Jeden z poškodených vypovedal o svojvoľnom zasahovaní HG do jeho práv nasledovne. Na obchodnej ceste do Galanty 4. novembra 1938 zastavili gardisti v Trnave ich vozidlo s tým, že s nimi musia ísť na prešetrenie na políciu: „*Tam byli přítomní policisté a četníci, ale nikdo z nich si nás nevšiml. Jedině Hlinkova garda si nás tam v místnosti obklopila, museli sme vyndati všechno z kapes, do kapes nám sahali, spočetli peníze, ptali se na jejich původ, zkrátka jednali s náma nejhanebnějším způsobem. Řekli nám, že nemáme žádné písemné prohlášení Společnosti, co tam máme dělati, naše legitimace neměli pro ně ceny, neměli jsme povolení slovenské vlády k pobytu a činnosti na Slovensku, na Slovensku nemáme jako Česi vůbec co dělati atd. Do Galanty že jeti nemůžeme, že Galanta bude ráno dne 5. t. m. obsazována maďarským vojskem a že i když by nás propustili, že za naši osobní bezpečnost na další cestě nikdo neručí. Abychom se vrátili a odjeli, odkud jsme přijeli. Dovolávali jsme se zastání policie a četnictva, ale pomoci ani ochrany jsme se u nich nedovolali, protože četnictvo a policie podléhá Hlinkově gardě a jen ona jest pánem. Tímto způsobem, neobvyklým v kulturním státě, kdy s námi smečka kluků osmnáctiletých s páskami na rukávech za přítomnosti policie a četnictva jednala jako s nějakými zločinci, bylo s námi zacházeno přes 2 hodiny*“.[403] Tento prípad nebol zďaleka ojedinelý a mnohí Česi si pri svojom pobyte na

402 JANAS, K.: K činnosti Slovenskej ľudovej strany v regióne na príklade Považskej Bystrice. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 332.

403 Pozri viaceré správy českých občanov, z ktorých niektorí boli na ceste po Slovensku zadržaní HG aj niekoľkokrát. NAČR, f. 225 (PMV), šk. 867, 225 – 867 – 23.

Slovensku museli vypočuť urážky a zažiť ponižovanie. Hoci sa vo svojich sťažnostiach obracali na centrálne inštitúcie s nádejou, že aspoň z ich strany sa im dostane zadosťučinenia, poväčšine zostala ich krivda nepovšimnutá. Protičeská praktická politika HG si tak aj popri procese „riešenia židovskej otázky" našla svoje uplatnenie v podobe šikanovania českých občanov, ktoré vyústilo neskorším vypovedaním zo slovenského územia.[404]

Prvé snahy o očistu

Ako už bolo spomenuté, povesť Hlinkovej gardy kazili výčiny výtržníkov, ktorí s ňou nemali okrem pásky na rukáve[405] nič spoločné. V jej radoch možno nájsť množstvo príživníkov. Od tých sa ale vedenie HG snažilo očistiť. Nebolo to však úplne možné. Mnohí z nich totiž, rovnako ako v širších radoch HG, zastávali dôležité miesta vo funkcionárskom aparáte. Už na porade HVHG 17. októbra 1938 sa HG rozhodla robiť výber pri prijímaní príslušníkov bývalých politických strán. Garda ako organizácia fakticky priamo naviazaná na HSĽS zastávala zdržanlivý postoj voči príslušníkom bývalých strán.[406] HVHG nebolo za rázne zastavenie procesu ich prijímania do gardy, ale stanovilo pre nich požiadavku, aby nevystupovali proti „slovenskej národnej cti" spred 6. októbra, na základe ktorej mohli byť do HG zaradení ako čakatelia.[407] Pre súčasných členov stanovila vydávať legitimácie a vyzvala všetky miestne gardy „*aby obratom poslali zoznamy svojich členov, na ktorých musí byť uvedené, odkedy je člen gardy organizovaný v strane, alebo v organizácii Hlinkovej mládeže*".[408] Je otázne, prečo Hlinkova garda, ktorá sa mala podľa jej predstaviteľov stať „po-

---

404 Pozri kapitolu 7.

405 V tomto období sa k páske HG či rozličným odznakom mohol dostať prakticky každý, kto mal záujem kúpiť si ich. Vo viacerých obchodoch bolo možné dostať jednotlivé časti gardistického vybavenia, ktoré neskôr ziskuchtiví Slováci využívali na vlastné obohatenie. Mnohí z nich nemuseli byť členmi HG, ale i tak ich výčiny boli často označované za „prácu" gardistov.

406 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 200.

407 *Slovenská pravda*, 18. 10. 1938, s. 1.

408 ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*, s. 236.

lovojenskou organizáciou vybranej elity národa“, v čase keď dosiahla už stotisícový počet,[409] prikročila ľahkovážne k ďalším náborom. Tým de facto sama umožnila, aby sa do nej dostalo aj množstvo neľudákov, ba aj kedysi protiľudácky orientovaných komunistov. Práve tí sa preukázateľne často a ochotne zapájali do aktivít narúšajúcich jej povesť. Neľudáci sa takisto dostali na popredné miesta v štruktúre HG. V rámci Hlinkovej gardy bol veľmi neobľúbený najmä minister československej vlády a veliteľ jazdeckej HG Teplanský. Bol jedným z tých, ktorí veľmi obratne využili pomery a nejasnosti v prijímaní nových členov. Po 6. októbri sa začal kajúcne tváriť ako horlivý ľudák. Už v decembri 1938 sa na gardistickom nástupe vyjadril slovami: „*... patril som k smeru, ktorý bol zlý. V zlu som ostať nemohol, išiel som tam, kam patrí každý Slovák, išiel som pod zástavu Andreja Hlinku.*“[410] Napriek týmto vyjadreniam nepožíval sympatie gardistov, ktorí sa snažili využiť hneď prvú príležitosť na jeho odstránenie. Po udalostiach tzv. Homolovho puču, keď Teplanský zostal ministrom v autonómnej vláde, „navštívili“ v jeho dome v dedine Suchá nad Parnou dňa 11. marca 1939 rodinu nenávideného ministra na autách traja členovia HG v rovnošatách vyzbrojení revolvermi. Domáhali sa vstupu kopaním do brány domu, avšak nepochodili, pretože sa ju neodvážili otvoriť, v areáli objektu totiž voľne pobehovali psy.[411] Stačili však pohroziť Teplanského manželke, že „*Váš pán je už zatknutý a pre vás si prídeme zajtra*“.[412] Je to len jeden z prikla-

409 Podľa nedatovanej správy, ktorá bola súčasťou dokumentov nemeckej proveniencie zabavených americkými orgánmi, mala v decembri 1938 Hlinkova garda 60 000 členov a počet cez 100 000 dosiahla až o pár mesiacov – v marci 1939 mala údajne okolo 120 000 členov. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. „Začiatok Rodobrany“. V niektorých nemeckých dokumentoch sa však objavuje aj nadnesený údaj o štvrťmiliónovom členstve. Porovnaj tamže. Úradný záznam „Hlinkova garda“ z 21. 11. 1942.

410 *Trnavské noviny*, 11. 12. 1938, s. 1.

411 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 502, 109/prez.

412 Tamže. V kruhu radikálov nenašiel pochopenie ani po 14. marci, keď naň prichádzali početné sťažnosti, v ktorých pisatelia tvrdili, že údajne štval proti vláde, bol zradcom slovenského národa a „*dokiaľ bude on náš ľud takto štvať, dotiaľ... nebude kľud*“. Anonymné sťažnosti na Teplanského prešetrili četníci, nepotvrdili nijaké z obvinení voči nemu. Práve naopak, vo svojej správe

dov snahy gardistov o očistu, ktorá bola koncom roka 1938 a začiatkom roka 1939 v gardistických kruhoch a na stránkach periodík veľmi aktuálna. Oficiálne miesta sa snažili celú situáciu uľahčovať upozornením, že *„je ľudské a varom prevratových dní úplne ospravedlniteľné, že sa dostali mnohí i nepovolaní do radov tých šľachetných a obetavých nadšencov, ktorí vedeli za myšlienku i trpieť*".[413] Napriek tomu začiatkom roka 1939 tlačový orgán HVHG *Gardista* veľmi tvrdo kritizoval vzdialenie sa od ideálov gardy: *„Naša vznešená gardistická myšlienka zaiste sa nemá vyjadrovať v gurážnom trieskaní pohárov o zem v podnapilosti, keď už nechceme priam povedať v opilosti... Gardista... mal by sa za všetkých okolností chovať vzorne... Rozhodne ani takíto ľudia do gardy, ktorá chce byť výkvetom národa nepatria. Teda i na týchto pozor pri prevádzaní očisty*".[414] Je isté, že najvyšší predstavitelia Hlinkovej gardy nemohli byť spokojní so vzniknutou situáciou, keďže množstvo „príživníkov" kazilo meno HG svojimi výčinmi. V osobitnom obežníku zareagovalo na prítomnosť takýchto členov vo svojich radoch viackrát i Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy. V jednom z nich s príznačným nadpisom „Hlinkova garda – Na stráž!" prízvukovalo, že *„HG očistí sa od všetkých národného a kresťanského ducha postrádajúcich živlov. Medzi sebou nestrpíme osobné spory a nedisciplinovanosť... Ľudia zháňajúci sa za ľahkými ziskami, za protekciou, za egoistickými chamtivými chúťkami nemajú čo hľadať medzi nami. HG takýchto ľudí nechce vidieť ani vo verejnom ani v spoločenskom živote. Zúčtuje so všetkými tými, čo využívali chvíle, keď statoční slovenskí pracovníci, či už členovia vlády alebo ich pomocníci zavalení horúčkovitou prácou nestihli preosiať každého, kto prichádzal s osobnými žiadosťami. Mnoho príživníkov sadlo si posledné týždne do nezaslúžených teplých miest, budiac tým pohoršenie medzi slovenským pracujúcim ľudom. Títo príživníci, karieristi a protekcionári, ktorých náš najvyšší veliteľ br. Karol Sidor nazval húsenicami, nebudú národom trpení. HG po svojom očistení sa od všetkých príživníckych elementov dáva sa slovenským vlád-*

z 31. mája 1939 tvrdili, že to bol slušný občan, „*ktorý vždy pomáha každému bez rozdielu strany*". Pozri ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 832, 110/ prez.

413 *Gardista*, 4. 2. 1939, s. 4.

414 Tamže.

nym činiteľom k dispozícii v boji proti korupcii, protekcionárstvu a egoizmu (chamtivosti)“.[415]

Z rozkazu hlavného veliteľa HG K. Sidora bolo pre narastajúce problémy s prílivom takýchto „príživníkov“ s účinnosťou od 3. februára 1939 zastavené prijímanie nových členov. Bolo nevyhnutné, aby osobitné okresné dôvernícke zbory preskúmali ich politickú a mravnú spoľahlivosť.[416] Týmto krokom sa organizačná štruktúra HG dostáva na kvalitatívne vyššiu rovinu, ale množstvo gardistov „nehodných členstva“ v HG zostalo pôsobiť i naďalej, niektorí dokonca na čelných pozíciách. V takejto situácii sa garda nachádzala koncom zimy 1939, keď sa zvýšila aj úroveň snáh niektorých jej členov o vlastnú štátnosť.

6. Hlinkova garda a tzv. Homolov puč

Spoločensko-politické okolnosti vojenského zákroku

Marec 1939 bol pre Slovákov časom veľkých spoločenských a politických zmien. Od získania autonómie 6. októbra 1938 prešlo územie Slovenska hlbokým spoločensko-politickým a územno-právnym vývojom. Vyhlásenie autonómie Slovenskej krajiny bolo však pre radikálov z HSĽS a HG len stupienkom na ceste k úplnému samourčeniu, len nevyhnutnou a čo možno najkratšou epizódou na ceste k samostatnosti. Hlinkova garda z úzko chápanej idey strážkyne slovenského majetku a životov sa postupne prepracovala na vplyvnú mocenskú silu na Slovensku a zasahovala prakticky do každej sféry spoločensko-politického života. Gardisti pritom vyjadrovali svoju nespokojnosť so štátoprávnym usporiadaním Československej republiky už od konca roka 1938. Situáciu v Česko-Slovensku pozorne sledovali i nacistické kruhy,[417] ktoré postupne čoraz viac podporovali radikálov

---

415 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník HVHG vydaný OVHG Prešov (nedatovaný, s určitosťou však zo začiatku roka 1939, podpísaný ešte Karolom Sidorom ako veliteľom HG).

416 *Gardista*, 4. 2. 1939, s. 1.

417 Berlín zaujímala problematika vzťahov Slovákov k Čechom už skôr. Pozri

zoskupených prevažne v HG v úsilí akcentovať myšlienky vytvorenia samostatného štátneho útvaru Slovákov. Slovenskí predstavitelia nezaháľali ani na politickom poli, kde zdôrazňovali slovenské požiadavky na väčšiu nezávislosť od Čechov. Je len prirodzené, že najväčšiu oporu hľadali radikáli v Nemecku, na ktoré sa naviazali s vierou, že im poskytne „pomoc“ v riešení vzťahu Slovákov k Čechom. Na druhej strane z pohľadu roku 1938 správne pochopili, že Nemecko sa v dohľadnom čase stane hlavným hráčom pri zmene hraníc v strednej Európe, čo im dávalo silný impulz na nadväzovanie kontaktov s nemeckými predstaviteľmi. Už začiatkom novembra 1938 sa stretol Vojtech Tuka (ktorý bol v tomto období oficiálne súkromnou osobou) so štátnym podtajomníkom Ernstom Woermannom, ktorému okrem iného nadhodil aj otázku o ďalšom smerovaní Slovenska a jeho vzťahu k spoločnému štátu s Čechmi.[418] Nacisti však Slovensko brali ako vhodný výmenný artikel pri snahách o rozbitie Česko-Slovenska a odmietali dať jednoznačné záruky, pretože čakali na vhodnú príležitosť na ešte razantnejší zásah ako na jeseň 1938. Práve na Tuku hľadeli ako na vodcu slovenských autonomistov hodlajúcich rozbiť spoločný česko-slovenský štát. Kurt Otto Rabl[419] ním vedenú skupinu nazval „*Independentisten*“, čím načrtol jej skutočné snahy o vlastnú štátnosť. Spoločne s Tukom do nej zaradil aj viacerých gardistov, ako Macha či Murgaša.[420]

Udalosti sa pohli značne vpred vo februári 1938. Zo začiatku sa aktivizovali najmä radikálnejší predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a HG. Alexander Mach už 5. februára 1939 na gardistickom nástupe v Rišňovciach vyslovil slová, ktoré sa stali symbolom ne-

napr. SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1*. Dokument 30, s. 82.

418 Tamže, dokument 36, s. 97.

419 K. O. Rabl bol nemecký poradca, vyslaný na Slovensko ako právny poradca DP už koncom prvej októbrovej dekády roka 1938. SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 66.

420 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1*. Dokument 77, s. 177. O Machovom postoji k otázkam štátnosti pozri HRUBOŇ, A.: Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940, s. 18 – 19.

skorších marcových udalostí. Vo svojom vyhlásení deklaroval, že podmienkou prežitia národa je len vlastná štátnosť.[421] Nemci, ktorí vedeli o záujme niektorých slovenských politikov na vyhlásení slovenského štátu už od októbra 1938, správne usúdili, že v ich politike sledujúcej podmanenie českých krajov sa práve Slováci mohli stať dôležitým jazýčkom na váhach.[422] Už 12. februára 1939 sa v Berlíne stretol Vojtech Tuka s Adolfom Hitlerom a vložil „*osud svojho národa*" do jeho rúk.[423] Na stretnutí, na ktorom bol prítomný aj vodca slovenských Nemcov Franz Karmasin, Hitler apeloval na Tuku, že jedine vyhlásenie štátnej samostatnosti môže pomôcť Slovákom nájsť východisko zo zložitej situácie, ktorá sa vykryštalizovala v súvislosti s nemeckými nárokmi na české územie a snahami Maďarov o rozšírenie svojich severných hraníc.[424]

Presne v deň rokovaní Tuku s Hitlerom sa zišli v Unhošti v Nouzovských lesoch niektorí československí ministri, ktorým organizátor stretnutia generál Alois Eliáš navrhol, aby sa pokúsili vývoj na Slovensku zvrátiť vojenským zákrokom.[425] Počítal však aj s tým, že Hlinkova garda by sa mohla okolitému svetu snažiť dokazovať, že volanie HG po samostatnosti je vôľou širokých más.[426] Podľa neho bolo preto nevyhnut-

---

421 Mach sa vyslovil v tom zmysle, že *„Mať svoj štát znamená život, nemať svoj štát znamená smrť slovenského národa"*. Na nástupe rečnil aj Murgaš, ktorý svoju reč zameral na právo Slovákov na územia, odstúpené Maďarsku po Viedenskej arbitráži. O zhromaždení v Rišňovciach pozri aj *Slovák*, 7. 2. 1939, s. 4. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 71, 588926 – 588929.

422 BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Československa. In: ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*, s. 208.

423 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920. Záznam zo stretnutia Adolfa Hitlera s Vojtechom Tukom v Berlíne 12. 2. 1939.

424 Nemci už skôr rátali s týmto variantom. V správach viedenskej SD-LA sa objavovali časté analýzy slovenských predstaviteľov a ich možný „prínos", resp. postoje v prípade vyhrotenia situácie. Pozri napr. SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 88, s. 203.

425 BYSTRICKÁ, B.: Homolov puč v českej a slovenskej historiografii. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*, s. 118.

426 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky 1*. Brno 1994, s. 112.: *„Hlinkova*

né zabezpečiť, aby sa gardisti a slovenskí Nemci nepostavili po plánovanom odvolaní vlády za Tisa a nepokúsili sa o prevrat. Ten by totiž mohol zásah zdiskreditovať pred zahraničím ako potlačenie vôle národa.[427]

Eliáš vo svojom pláne správne predpokladal, že nemecká intervencia vzhľadom na vrcholiace napätie je viac ako možná. Aj nemecký zásah však považoval spolu s niektorými kolegami za lepšie riešenie: „*Druhý případ – rozpad státu vnějším zákrokem je pro nás výhodnější, musíme-li už volit mezi dvěma zly. Svět se přesvědčí, že Hitler donutil Slováky, aby se prohlásili samostatnými a odtrhli se od Čechů, ani nacistická, ani ľudácká propaganda to nebude moci vyvrátit a sympatie světa zůstanou s námi.*“[428]

Napätie ešte zväčšil Tisov prejav ako predsedu vlády z 21. februára 1939,[429] v ktorom reagoval na predchádzajúce Tukove vyhlásenia o ceste k slovenskej štátnosti. Okrem iného v ňom tvrdil, že *„na pôde snemu budujeme si svoj vlastný štát, svoj slovenský štát. Pestujeme ideológiu suverenity národa slovenského.“*[430] Na základe jeho prejavu priniesol článok venovaný slovenskej štátnosti aj denník *Slovák*, ktorý poukázal na to, že osud strednej Európy, a teda ani Slovenska sa už nedal *„určovať bez veľkého nemeckého národa.“*[431] A „nemecký národ“ nezaháľal. Vidiac historickú možnosť nastolenia požiadavky odtrhnutia sa Slovenska od Čiech prišiel do Bratislavy na rokovanie rakúsky miestodržiteľ Arthur Seyss-Inquart, ktorý sa v Sidorovej vile snažil

---

garda s pomocí nacistů se již postará, aby pravá vůle národa nemohla být zjištěna. Česko-Slovensko se rozpadne a svět bude věřit, že se tak stalo z vůle slovenského lidu.“

427 Tamže, s. 113.

428 Tamže.

429 Karol Sidor a Jozef Tiso presadzovali evolučnú cestu k prípadnej samostatnosti ešte i pár dní pred konštituovaním slovenského štátu. Pozri SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát.* Bratislava 1991, s. 68 – 69. Sidorove spomienky na obdobie vzniku slovenskej samostatnosti možno nájsť ešte pod názvom Moje poznámky k historickým dňom v SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 898, 34/47 Karol Sidor, mikrofilm A – 941 a predchádzajúcich edíciách, napr. SIDOR, K.: *Moje poznámky k historickým dňom*. Middletown 1971.

430 *Slovák*, 22. 2. 1939, s. 1.

431 Tamže, 8. 3. 1939, s. 1.

štátneho ministra a Tisa ako predsedu krajinskej vlády presvedčiť, že Hitlerov návrh na okamžité odtrhnutie od Čechov, a tým rozbitie spoločného štátu by nevyhovovalo len Nemecku, ale aj Slovákom, pre ktorých bolo práve toto jediným správnym riešením.[432]

Vyjadrenia slovenských predstaviteľov o slovenskej štátnosti síce radikálne neovplyvnili proces rozpadu Česko-Slovenska, keďže hlavnú úlohu v ňom hralo Nemecko a jeho snahy o podmanenie si českých území. Urýchlili však obavy českých politikov o integritu spoločného štátu, a tým de facto aj nemeckú intervenciu.[433] V napätej situácii vyslali stranícki predstavitelia na pražské porady Karola Sidora, Pavla Teplanského a Jozefa Tisa s tým, aby obhajovali slovenské záujmy.[434] Vo štvrtok 9. marca 1939 začali rokovania, ktoré sa pre náhle udalosti nestihli dokončiť. Pod vplyvom napätej situácie sa vláda na čele s Beranom rozhodla uskutočniť februárový plán na vojenské spacifikovanie slovenských radikálov. Rátala totiž s tým, že nemecká strana nepodporí

432 SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 68 – 69. Sidor a Tiso sa však rozhodli neskĺznuť zo svojich pozícií zástancov evolučného procesu na ceste k štátnosti a rozhodli sa nepodstúpiť riziko rýchleho osamostatnenia, nakoľko agresívna politika Hitlera v nich vyvolala isté nie neopodstatnené obavy o osud Slovenska. KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*. Bratislava 2006, s. 89. O Sidorových postojoch v rokoch 1938 – 1939 pozri KATUNINEC, M.: Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). In: *Historický časopis*, roč. 48, 2001, č. 4, s. 636 – 649. Porovnaj BYSTRICKÝ, V.: Jozef Tiso a 14. marec 1939. In: BYSTRICKÝ, V.: *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008, s. 255.

433 Vplyv na nemecký zákrok pri dlhšie plánovanom rozbití Československa mali viaceré skutočnosti, nielen česká intervencia na Slovensku. Dôležitým bol napríklad i postoj Stalina, ktorý 10. marca prakticky vyslovil Hitlerovi svoje dobrozdanie na expanzívnu politiku. Pozri ĎURICA, M. S.: Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 21.

434 *Slovák*, 8. 3. 1939, s. 1. Jozef Tiso nakoniec do Prahy necestoval. Neskôr mu niektorí českí politici jeho nevycestovanie na porady vyčítali. Najmä po tom, ako sa dozvedeli o jeho rokovaniach s nemeckými emisármi, ho obviňovali z nezáujmu a z toho, že keď si nájde čas na Nemcov, mohol si ho nájsť aj na nich. Pozri aj SUK, P.: Prezident Emil Hácha a Slovensko v době mezi 9. – 14. březnem 1939. (Několik poznámek k meně či více známým faktům). In: PEKÁR, M. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*, s. 402 – 418.

proces osamostatňovania Slovenska.[435] Ako sa však ukázalo, nacistom nahrávali do karát rozbroje v štáte. Plán generála Eliáša však prezieravo počítal i s nemeckým zásahom, ktorý by viedol k rozbitiu ČSR. Dá sa predpokladať, že viacerí ministri s ním kalkulovali, napriek tomu sa však rozhodli vyriešiť „slovenský problém" radikálne.[436] O tom, že plán známy pod menom „Homolov puč"[437] bol relatívne dobre naplánovaný, svedčí i to, že v hlavných črtách svoje úlohy splnil. Za pomoci četníctva a vojska sa začal v noci z 9. na 10. marca 1939.

Dodnes niektorí historici zastávajú názor, že cieľom akcie bolo „*odmontovanie autonómie a reštaurácia pražskej hegemónie.*"[438] Ministri centrálnej vlády však nehovorili na stretnutí v Nouzovských lesoch o „odmontovaní autonómie". Tá mala byť zachovaná, len s určitými zmenami v jej ideologickom smerovaní. Hovorili najmä o výmene vlády Jozefa Tisa. U viacerých aktérov však možno predpokladať i tendencie na úplnú centralizáciu moci v štáte, zostali však v pláne potlačené do úzadia. Akokoľvek, udalosti, o ktorých sa popísalo už množstvo prác,[439] pomohli garde získať prestíž, o ktorú sa snažila opierať počas celého trvania Slovenskej republiky.

---

435 Nemeckí predstavitelia hrali voči Česko-Slovensku dvojakú politiku. Na jednej strane podporovali časť slovenských predstaviteľov v úsilí tlačiť na Prahu, na strane druhej ubezpečovali Prahu, že podpora slovenských snáh o vlastnú štátnosť nie je oficiálnou agendou Nemecka. Ešte aj 11. 3. 1939 vyjadrovali stanovisko, že slovenská otázka bola vnútorným problémom Česko-Slovenska a nebudú do nej zasahovať. NAČR, f. 136, šk. 20, 442256. Telegram von Druffela z 11. 3. 1939.

436 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky I.,* s.113.

437 Homolov puč je pomenovaný po gen. Bedřichovi Homolovi, ktorý bol veliteľom pozemného vojska na Slovensku so sídlom v Banskej Bystrici. Hladký priebeh vojenského zákroku v Bratislave a na západnom Slovensku mal na starosti gen. Vojta.

438 VNUK, F.: *Dedičstvo otcov*. Toronto, Bratislava 1991, s. 59. F. Vnuk mal odmontovaním na mysli postupné okliešťovanie právomocí autonómnej vlády.

439 Okrem citovaných prác o Homolovom puči sa zmieňuje obsiahlejšie napr. Pavol Čarnogurský. Pozri ČARNOGURSKÝ, P.: *14. marec 1939*. Bratislava 1992. Bližšie pozri BYSTRICKÁ, B.: Homolov puč v českej a slovenskej historiografii, s. 117 – 121.

HG a vojenský zásah na Slovensku

Pred marcovými udalosťami českí politici pokladali HG za relatívne silnú, snažili sa ju preto vtesnať do zákonných medzí a vytvoriť z nej organizáciu, ktorej úlohou by bola najmä branná výchova.[440] Vzhľadom na jej nedostatočnú výzbroj ju však z vojenskej stránky podceňovali, čo sa im stalo sčasti osudným počas obsadenia Slovenska vojskom a četníkmi. Začiatkom marca nebola totiž HG prakticky ozbrojená. V súkromnej držbe mohlo byť niekoľko zbraní, najmä revolverov a starších pušiek z prvej svetovej vojny, skutočná sila HG by však nemohla postačovať proti lepšie vyzbrojenému českému vojsku a četníkom.[441] Napriek tomu sa však v mnohých bodoch predstavitelia centrálnej moci stretli už pri príchode na Slovensko s odporom. Nebolo to len náhodné civilné obyvateľstvo.[442] Aktivizovala sa i garda, v ktorej už dlhšie rástol odpor proti českej prítomnosti na Slovensku.[443] Jej akcieschopnosť a konkrétna úloha v marcových dňoch závisela vo veľkej miere od angažovania miestnych veliteľov a sily četníkov a vojska, ktoré sa samozrejme sústreďovalo najmä na väčšie mestá a dôležité podniky či úrady. Gardisti sa na viacerých miestach podľa svojich možností skutočne snažili postaviť sa vojakom, ktorým chceli zabrániť v príchode z Čiech napríklad i prípravami na podmínovanie

440 VHA, f. KVV dôverné. Pridelený generál do 15. 3. 1939. Šk. 3, materiál 3 – 8 – 3, inv. č. 4020, materiál 3 – 22 – 12 , inv. č. 4041, materiál 3 – 26 – 4, inv. č. 4050. Porovnaj s ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939*, s. 73 – 82.

441 Podľa Henckeho správy z 11. 3. 1939 bola sila vojska a četníctva poslaného na Slovensko značná. Centrálna vláda poslala na Slovensko „*výrazné posily četníctva*" a ďalšie transporty armády čakali na Morave. NAČR, f. 136, šk. 1, 17619 – 17620. Henckeho správa Zahraničnému úradu v Berlíne z 11. 3. 1939. Podľa inej správy na Slovensko smerovali „*menšie vojenské transporty*" a transporty četníctva neustávali. Tamže, 17626. Správa Henckeho z 11. 3. 1939.

442 Išlo napríklad o miestne ženy idúce z trhu, ktoré vítali prichádzajúcich četníkov ohadzovaním nakúpenou zeleninou a pľuvancami, ale aj iné prejavy obyvateľstva namierené proti četníkom či vojakom. *Trnavské noviny*, 6. 4. 1940, s. 1.

443 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 162, 117/prez.

železničných tratí.[444] Hlavnou náplňou práce však bolo organizovanie akejsi domobrany vytváraním hliadok HG ozbrojených súkromnými zbraňami, ktoré mali poukázať na odhodlanie gardistov nepoddať sa. Vo viacerých mestách to boli práve gardisti, ktorí organizovali demonštračné pochody, často za aktívnej podpory predstaviteľov nemeckej menšiny.[445] Hoci minister zahraničných vecí František Chvalkovský v rozhovore s talianskym vyslancom po začatí operácií tvrdil, že centrálna vláda „*s veľkým napätím očakávala reakcie zahraničia, najmä Nemecka na pražský zásah proti slovenskej vláde*",[446] s takou rozsiahlou podporou niektorých predstaviteľov nemeckej menšiny akiste nepočítal.[447] Práve tá sa v posledných dňoch existencie ČSR snažila vytvoriť dojem destabilizácie pomerov v štáte, a tým fakticky odobriť jeho rozpad, ktorý nahrával plánom Nemecka.[448]

Proti organizovanej armáde však len oduševnenie nestačí. Gardisti potrebovali kvalitnú a najmä početnú výzbroj, ktorou by mohli „českým samozvancom", ako v tomto období nazývali vojakov a četníkov, aspoň ako-tak konkurovať. Niektoré zbrane vlastnila garda ešte z roku 1938, keď prešiel pod jej správu majetok Národnej gardy.[449] Okrem zbraní v súkromnej držbe mohli gardisti v prípade potreby použiť i rozličné nože, palice či boxery, podobne ako v Rodobrane,[450] a to naj-

444 *Trnavské noviny,* 20. 4. 1940, s. 3.

445 Na druhej strane sa stávali aj prípady, keď inak (najmä v židovskej otázke) horliví gardisti len vyčkávali.

446 NAČR, f. 136, šk. 1 , 17633 - 17634. Henckeho telegram č. 88 z 10. 3. 1939.

447 Podľa jednej zo slovensky vysielaných správ budapeštianskeho rozhlasu *„Nemci na Slovensku s Inž. Karmasinom v čele pokladajú za ústavnú vládu slovenskej krajiny vládu Dr. Tisa"*. NAČR, f. NS, TNS 3/47, šk. 80. Za dokumenty z fondu NS (NAČR) ďakujem Pavlovi Sukovi.

448 Aktivita nemeckej menšiny sa vystupňovala najmä 12. a 13. marca, keď v mestách organizovala dokonca bombové útoky. SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, fascikel 1, s. 5 – 6, SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 160. V Bratislave dokonca internovali štyroch Nemcov usvedčených z príprav útoku na Sidora, na nemecký zákrok však museli byť prepustení.

449 *Úradné noviny*, roč. 1938, nariadenie č. 70 z 28. 10. 1938.

450 UHRIN, M.: Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými ro-*

mä v pouličnom boji, ku ktorému sa na mnohých miestach schyľovalo. Obsadením Slovenska sa však situácia veľmi zmenila. Na priebeh udalostí neskôr spomínal Karol Murgaš, ktorý na tú dobu typickým propagandistickým protičeským tónom o „začiatku slovenskej revolúcie“ povedal: *„Kasárenskí generáli nerátali so slovenskou mentalitou, ktorá bola vždy taká ako hlboká tichá voda. Musel do nej padnúť veľký kameň, aby rozčeril jej hladinu. Do hlbokého jazera slovenskej trpezlivosti hodili pražskí páni v podobe generálskeho puču ozrutný kameň a vody rozčerenej hladiny slovenskej duše zmietli ich z povrchu.“*[451]

Gardisti museli však na podporu svojej akcieschopnosti získať lepšiu výzbroj, ktorú im zabezpečila najmä zahraničná HG[452] a Freiwillige Schutztaffel.[453] Zbrane prúdili na Slovensko najmä z územia bývalého Rakúska. Celkovo bolo na naše územie za relatívne krátky čas prevezených či prepašovaných rozličnými cestami niekoľko tisíc kusov strelných zbraní.[454] Okrem pomoci „nemeckých kamarátov“[455] a zahraničnej HG však v regiónoch získavali gardisti zbrane najmä zo skladov okresných úradov a príležitostných prepadov skupiniek českých četníkov.[456] Nezriedka sa stávalo, že gardisti, často aj za podpory nemeckých „ordnerov“ prepadli četnícke stanice, v ktorých boli uskladnené zbrane pre účely tzv. stráže obrany štátu. Krajinský veliteľ

---

kovaniami, s. 344.

451 MURGAŠ, K.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi*. Turčiansky Svätý Martin 1940, s. 124 – 125.

452 Zbrane dodávali na Slovensko najmä členovia ZHG z rakúskej časti ríše, z ktorých najznámejší boli viedenskí Slováci Rudolf Vávra a Ľudovít Mutňanský.

453 Pozri STRIEŽENEC, R.: *Stráž na Východe*. Bratislava 1939, s. 22, MURGAŠ, K.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi*, s. 126.

454 Do Bratislavy mohlo byť prepašovaných celkovo okolo 6 tisíc zbraní. Pozri SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 138, UHRIN, M.: Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939, s. 344.

455 Porovnaj SCHVARC, M.: *„Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Freiwilige Schutzstaffel – Dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei*, s. 48.

456 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946. UHRIN, M.: Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939, s. 345, SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania, s. 223.

četníctva Timotej Ištók proti podobným prípadom ostro protestoval a žiadal o ich dôkladné vyšetrenie.[457] Karol Sidor zakázal 12. marca odzbrojovanie četníkov a vojska, jeho praktický dosah na udalosti bol však už prakticky veľmi obmedzený, lebo mnohí gardisti zastávali názory, ktorými sa prezentovali Karol Murgaš a Ferdinand Ďurčanský. Garda združovala veľký počet prívržencov rýchleho vyhlásenia slovenskej samostatnosti, a tak mobilizácia bola na mnohých miestach vysoká. Gardisti nielenže napádali četnícke stanice, aby v nich ukoristili zbrane, ale aj odstavovali z funkcií českých četníkov z četníckych staníc a spoločne so slovenskými četníkmi, ktorých „ponechali" v pracovnom pomere, pomáhali podľa vlastných slov „udržiavať poriadok". Správa Prezídia Krajinského úradu o situácii na Záhorí doslovne hovorí, že „*podľa došlých správ odstraňuje svojvoľne Hlinkova garda veliteľov četníckych staníc i členov četníckeho zboru a tiež zasahuje svojvoľne do zboru finančnej stráže*".[458] Gardisti však neodstavovali a nezatýkali len četníkov, ale aj českých úradníkov a zamestnancov či obyčajných občanov.[459]

Viacerí četníci slovenskej národnosti sa tiež odhodlali aj so zbraňou prejsť na „slovenskú" stranu. Na zásahu sa zúčastnilo množstvo četníkov či vojakov slovenskej národnosti. Zväčša však boli Slováci v četníckom zbore či v armáde už vopred izolovaní od vplyvu na chod udalostí. Napríklad v Bratislave vojakov slovenskej národnosti zaraďovali do zvláštnych čiat, ktoré v prípade poplachu nemali vôbec nastupovať.[460] 10. marca boli v hlavnom meste vytvorené aj ženijné čaty, ktoré mali obsadiť cesty medzi mestami a vytvoriť zátarasy s guľometmi. Ich veliteľmi boli síce Slováci, nevedeli však vôbec proti komu majú bojovať, ako si počínať v prípade ohrozenia a mysleli si, že opatrenia sú namierené proti miestnym Nemcom, prípadne „*nemeckým teroristom*" spoza hraníc.[461]

457 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Fonogram Prezídia Krajinského úradu z 13. 3. 1939.

458 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez., č. fonogramu 45/1939.

459 Tamže, č. fonogramu 38/39.

460 LACKO, M.: Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*, s. 231.

461 Tamže.

Situácia v pohnutých dňoch bola iná v mestách a iná na vidieku. Kým vo väčších mestách bolo nasadených viac četníkov, ktorí obsadili dôležité budovy a úrady, na vidieku šlo prevažne o menšie skupiny, tie mali v prípade potreby zaistiť poriadok a postarať sa o to, aby sa k občanom dostala správa o vyhlásenom stannom práve. Túto správu dali lepiť na stĺpy a nárožia domov,[462] gardisti sa však na viacerých miestach postarali o ich odstránenie.[463] Taktiež podľa svojich možností i členovia HG na dedinách organizovali demonštračné pochody za spevu gardistických piesní, ktoré sa zväčša končili pred četníckymi stanicami.[464] Nezriedka na staniciach nezostal celý ani jeden oblok. Najmä vzťah gardistov proti českým predstaviteľom moci bol značne vyhrotený, na veliteľov i miestnych veliteľstiev gardy boli vydané zatykače a četníci zaberali ich písomnosti, hotovosť či vkladné knižky. Prax zaistiť veliteľov HG bola bežná takmer všade, niekde sa však zaistenie nezrealizovalo často zo zaujímavých príčin.[465] Nie všade prebiehalo zaisťovanie veliteľov HG podľa predstáv vojenského velenia. Veliteľ HG v Zemianskych Kostoľanoch sa bránil zatknutiu a bol postrelený,[466] zďaleka to ale nebol jediný prípad. Podľa vopred stanovených inštrukcií mali tiež zhabať rádioaparáty, aby gardistov a obyvateľstvo nemohli byť radikalizovaní najmä prostredníctvom slovenského vysielania viedenského rozhlasu. To sa im však nie všade darilo naplniť. Podľa rozkazov bola na miestnych veliteľstvách HG pre prípad potreby pohotovostná služba a podobne ako v mestách tvorené hliadky HG. Všetko však záviselo ako vždy od veliteľov a konkrétnej dediny. Mnohé obce, napriek tomu, že v nich bola garda organizovaná, nepodnikli nijaké ak-

462 Četníci dali plagáty starostom obcí, ktorí sa mali postarať o ich vylepenie. AÚPN, f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika obce Oravský Podzámok.

463 Tamže. Kronika obce Veličná.

464 Tamže. Kronika obce Oravský Podzámok.

465 Napríklad veliteľ HG v obci Zázrivá bol v tom čase údajne pripútaný na lôžko a zaisteniu sa vyhol. Pozri Kronika obce Zázrivá. Na druhej strane podľa slov kronikára v Oravskom Podzámku musel síce veliteľ odovzdať písomný materiál a peniaze, četníci však dovolili gardistickým funkcionárom voľný pohyb do 19. 00. Porovnaj Kronika obce Oravský Podzámok.

466 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Fonogram Prezídia Krajinského úradu 39/1939.

cie a obmedzili sa na spoločné stretnutia pri počúvaní rozhlasu, na ktorých pranierovali „český teror“: *„Ale radosti svojej dali* (Česi – pozn. autora) *výraz v pitke po služobných hodinách, keď sa zišli u istého mäsiara, tiež Čecha, kde pili „Boží obed“ nad umierajúcou autonómiou a slobodou Slovenska – ako sa to im zdalo. HG zaujala len vyčkávacie stanovisko, lebo ďaleko od centra odohrávajúcich sa udalostí, mali sme tu len rádio, ktoré bolo v cirkevnej škole obkolesené stále občanmi a HG s napiatym očakávaním obratu v náš prospech.“*[467]

Hnev gardistov bol síce namierený najmä proti Čechom, v južných okresoch sa vyhrotil aj vzťah HG k miestnym maďarským občanom. Na mnohých miestach sa situácia vyostrila až natoľko, obyvatelia požiadali o ochranu pred gardistami maďarskú vládu.[468] Razantný postoj gardy najmä v mestách a podpora niektorých aktivistov z radov nemeckej menšiny, ktorá na mnohých miestach aktívne pomáhala gardistom pri organizovaní „odboja“ (napriek oficiálne prezentovanej politike Nemecka, ktoré ešte 11. marca ústami Henckeho tvrdilo, že „*považuje slovenský boj za vnútropolitickú záležitosť Česko-Slovenska*“),[469] boli pre armádu a četníctvo prekvapením. Rátali totiž s tým, že sa neodhodlajú postaviť proti vojsku pre prevahu zbraní. Eliáš vo svojom pláne rátal, že sa uskutoční ešte pred mobilizovaním nových ročníkov. Tým by si zabezpečil lojálnosť armády, jej slovenskí dôstojníci a mužstvo mali byť pridelení na miesta, z ktorých by nemali dosah na prekazenie vojenského zásahu. Ešte na schôdzke v Nouzovských lesoch ubezpečil ministrov, že sa *„ani gardisté ani slovenští Němci neopováží něco podniknout proti československé vojenské síle, ježto se sesazení Tisova režimu potká se souhlasem velké většiny Slováků a bude pozdravena s radostí“*.[470] Opak bol však pravdou. Vojsku a četníkom sa síce podarilo obsadiť Bratislavu, zatknúť vyše 250 najexponovanejších sympatizantov myšlienky slovenskej samostatnosti,

467 Tamže. Kronika obce Zázrivá. Viacero kroník Hlinkovej gardy z oravskej oblasti možno nájsť v dokumentoch SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 1.

468 NAČR, f. 136, šk. 1, 17628. Henckeho telegram Zahraničnému úradu Berlín z 11. 3. 1939 o žiadosti obyvateľstva „*slovenskej obce Bory*“ v Levickom okrese predsedovi maďarskej vlády.

469 Tamže. Henckeho telegram č. 92 z 11. 3. 1939.

470 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky I.*, s. 114.

medzi iným i Alexandra Macha, Vojtecha Tuku či Otomara Kubalu,[471] na východe i predstaviteľov maďarskej menšiny.[472] A. Mach si neskôr na chvíle zaistenia spomínal nasledovne: „*Mňa vzali z môjho bytu na Malej ulici nad Lafranconim. Urobili to tak nešikovne, že o pár minút všetci akademici vedeli podrobnosti o zatýkaní... Len čo ma priviezli do vojenskej väznice na Krížnej ulici, už tam boli akademici z Lafranconi a Svoradova. Robotníci vyrukovali z tovární, úradníci z kancelárií a my za mrežami sme počúvali skandovanie z ulice o Tukovi a Machovi...*“[473] Prepustení boli až po 13. marci, keď ministerstvo vnútra v Prahe poverilo Zemský úrad v Brne, aby prepustil internované osoby.[474]

Organizátori vojenskej akcie situáciu nezvládli celkom podľa svojich želaní. V hlavných bodoch boli síce úspešní, gardistom sa však na viacerých miestach podarilo odzbrojiť menej početné jednotky. Nepodarilo sa zabezpečiť ani pokoj, čo bolo podľa plánu z 12. februára úlohou armády a ulice miest zaplnili tisíce ľudí organizovaných prevažne prostredníctvom HG a exponovaných predstaviteľov nemeckej menšiny.[475] Ako sa vyjadrili pozorovatelia z SD v jednej zo svojich početných správ z tohto obdobia svojim nadriadeným, „*odpor voči českému panstvu rastie*“.[476] Odpor skutočne rástol a hrozilo, že menšie roztržky

---

471 MURGAŠ, K.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi,* s. 125, SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946, SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát,* s. 89. Niektorí autori hovoria o 200 – 300 zaistených. Porovnaj ĎURICA, M. S.: Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu, s. 21. Zatknutie Macha a Tuku „*pri úteku do Maďarska*“, ktorí boli podľa Čechov hlavnými hlásateľmi „*podvratných snah*“ bolo chápané ako boj proti myšlienke slovenskej samostatnosti, ktorá ohrozovala zákon o slovenskej autonómii. *Večerní noviny*, 10. 3. 1939, s. 1.

472 PEKÁR, M.: *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov 2007, s. 60.

473 BYSTRICKÝ, V., LETZ, R., PODOLEC, O. (zost.): *Vznik slovenského štátu 1. 14. marec 1939*. Bratislava 2007, s. 295.

474 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Úradný záznam z 13. 3. 1939. Je zaujímavé, že v úradnom zázname o príkaze na ich prepustenie sa na konci nachádza veta znenia „*Nebudú prepustení Tuka, Farkaš, Chylo*“. Dovetok však bol neskôr prečiarknutý.

475 Henckeho správa Zahraničnému úradu hovorí doslovne o „*zrážkach s Hlinkovou gardou*“. NAČR, f. 136, šk. 1, 17638. Henckeho správa z 10. 3. 1939.

476 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970.

môžu prerásť do krviprelievania. Karol Sidor bol v nezávideniahodnej situácii. Z jednej strany ho tlačila ku kompromisom centrálna vláda,[477] z druhej strany horkokrvní gardisti žiadali najmä jeho ako hlavného veliteľa, aby zaujal rázny postoj. Sám vtedajší predseda vlády autonómneho Slovenska si neskôr na udalosti spomínal: *„Četníci obsadili policajnú budovu a rádiožurnál, akademici chodia po uliciach, HG demonštruje, generál Homola vydal vyhlášku o štatáriu...“*[478] V napätej situácii cítiac blízkosť zásadných zmien sa niekoľkotisícový dav zhromaždil okrem Bratislavy na uliciach Trnavy, podobne v Spišskej Novej Vsi, Prešove, prakticky po celom Slovensku.[479] Aktivizovala sa aj Hlinkova akademická garda. Podľa účastníkov sa len v Bratislave pred vládnou budovou zhromaždilo takmer 8 tisíc ľudí, z veľkej časti akademických gardistov, ktorí si vypočuli prejav svojho veliteľa Jozefa Kirschbauma.[480] Podobná situácia bola na vidieku a v menších mestách, kde k väčším násilnostiam síce nedošlo, na viacerých miestach sa však strieľalo do davu, pričom bolo zranených i viacero ľudí.[481]

Najznámejšie udalosti sa odohrávali v Bratislave, kde bol sústredený najväčší počet vojakov.[482] V hlavnom meste sa ich centrom stali najmä študentské internáty v Svoradove a pri vtedajšom Živnodome, kde sídlilo oblastné veliteľstvo Hlinkovej gardy. Tým sa stalo lukratívnym územím pre četníkov, ako i gardistov, ktorí nehodlali ponechať veliteľstvo v „českých“ rukách. Gardisti si guráž na „oslobodenie“ svojich veliteľstiev dodávali už pred vládnou budovou, kde viacerí z nich žiadali vyslobodenie Alexandra Macha z väzenia a od úradných

---

Správa SD Donau z 10. 3. 1939.

477 NAČR, f. 136, šk. 32, 489693 – 489694. Materiál „Vytvorenie novej slovenskej vlády“ z 12. 3. 1939. Karola Sidora v ňom nacistickí pozorovatelia označili za osobu „*celkom pod českým vplyvom*“.

478 SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 89.

479 Pozri LACKO, M.: Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách, s. 230 – 239.

480 SNA, f. 604, 604 – 56 – 6. Správa miestneho veliteľa Hlinkovej gardy VIII „Boj na život a na smrť“ zo 6. 5. 1939.

481 LACKO, M.: Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách, s. 234.

482 NAČR, f. 136, šk. 1, 17622 - 17623. Správa Zahraničnému úradu Berlín z 10. 3. 1939.

miest, aby ich oboznámili s aktuálnou situáciou, v akej sa nachádzali internovaní slovenskí predstavitelia: „*Brat Strieženec spýtal sa potom pána kraj. prezidenta, že kde je Šaňo Mach a ten povedal, že odpoveď dať nemôže, lebo sám nevie, kde ho českí četníci odvliekli. Nato požiadal som pána kraj. prezidenta, aby odvolal četníkov z hlavného veliteľstva a zo Živnodomu, lebo ľud sa ináč nerozíde a my gardisti pôjdeme oslobodiť svoje veliteľstvo aj vtedy, keď četníkov neodvolajú*“.[483] Keďže hlavné veliteľstvo bolo po príchode gardistov od vládnej budovy už obsadené, rozhodli sa pokračovať v „oslobodzovaní“ oblastného veliteľstva v Živnodome. Práve na tomto mieste vyhasol život mladého gardistu Antona Kopala, rodáka z Veľkých Uheriec. Dvadsaťsedemročný *„slovenský junák plný sily a slovenského povedomia, ktorý ako tisíce ostatných statočných gardistov postavil sa v piatok 10. marca na obranu Slovenska proti vpádu samozvancov a klesol zasiahnutý guľkou z četníckej pušky“*[484] sa neskôr stal symbolom boja za slovenskú samostatnosť a jeho smrť bola opakovane propagandisticky využitá.[485] Spolu s Kopalom bol pri Živnodome, pri pokuse o vniknutie do budovy postrelený ešte jeden gardista, ale prežil, hoci podľa správy PKÚ bol jeho stav krátko po incidente veľmi vážny.[486]

Je šťastím, že k väčším stratám na ľudských životoch nedošlo, i keď sa predstavitelia moci údajne vyhrážali zabitím internovaných gardistických veliteľov na Morave.[487] Podnet na väčšie krviprelievanie nedala ani aktivita FS, ktorej 50 ozbrojencov 11. marca 1939 obsadilo vládnu budovu. Podľa dochovaných správ sa to udialo veľmi potupným spôsobom pre HG a „*väčšinou neozbrojení gardisti sa len trpne*

483 SNA, f. 604, 604 – 56 – 6. Správa miestneho veliteľa Hlinkovej gardy VIII „Boj na život a na smrť“ zo 6. 5. 1939.

484 *Slovenská pravda*, 19. 3. 1939, s. 2.

485 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Rozkaz č. 11/III z 6. 3. 1943. Okrem oslavy sviatku 14. marca si mali gardisti pripomenúť na nástupoch i „*brata Antona Kopala*“.

486 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Fonogram Prezídia Krajinského úradu č. 22/39. Porovnaj SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD Donau z 10. 3. 1939.

487 MURGAŠ, J.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi*, s. 139. Bola to pravdepodobne len nepodložená fáma, nakoľko je ťažko mysliteľné, že by si centrálne orgány či armáda dovolili siahnuť na ich životy.

prizerali".[488] Niektorí autori spomínajú viac obetí. Jozef Paučo napríklad udáva, že „*večer 10. marca 58-ročná trafikantka Mária Psotová zatvárala svoj obchod naproti divíznemu súdu, keď česká soldateska začala strieľať z budovy súdu. Mária Psotová, ktorá nikdy nepolitizovala, bola na mieste mŕtva*".[489] Obetí pohnutých marcových udalostí však bolo viac. Podľa hlásenia Policajného riaditeľstva v Bratislave boli pri bombových útokoch 13. marca 1939 zorganizovaných pravdepodobne miestnymi Nemcami[490] usmrtené najmenej tri osoby a niekoľko ďalších bolo zranených.[491] Najmä smrť Antona Kopalu však využili, aby poukázali na „český teror". Podobne propagandisticky bola využitá i účasť Hlinkovej gardy a jej zástoj pri zrode slovenskej samostatnosti. Gardisti v Bratislave si podľa nich konali svoju povinnosť voči národu a „*išli si oslobodiť svoje nadriadené veliteľstvo, ktoré bolo obsadené „bratskou" soldateskou, vyzbrojenou guľometmi a veľkou zásobou streliva, pohotové vraždiť slovenských bratov a hlavne tých „Hlinených gardistov", ako nám páni bratia Česi hovorili a ako pokrikovali paničky – Češky v Bratislave: „Kde pak je ta hliněná garda?*".[492]

Aj zabitie mladého gardistu ukázalo, že vojenský zákrok mal svoje negatívne stránky vyplývajúce okrem iného i z podcenenia organizácie HG. Nesplnil ani to, čo si zaumienil. Hoci už 9. marca Hácha odvolal vládu Jozefa Tisa, ktorému vyčítali politickí oponenti nezáujem rokovať s Čechmi a dávali mu za vinu stav, v akom sa ocitli spoločné vzťahy po vytvorení autonómnej slovenskej vlády, rozpadu Č-SR nezabránil. Za nového predsedu bol vymenovaný Jozef Sivák.

488 SCHVARC, M.: *„Úderka a výchovný nástroj hnutia" – Frewilige Schutzstaffel – Dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei*, s. 47.

489 PAUČO, J.: *Tak sme sa poznali*. Middletown, Pensylvania, s. 26.

490 Vedenie DP vydalo FS údajne rozkaz vyvolávať v nemeckých, resp. zmiešaných oblastiach nepokoje, aby sa takým spôsobom vytvoril *fait accompli* pre vpochodovanie Wehrmachtu na Slovensko, viaceré miestne oddiely FS však podľa M. Schvarca odmietli tento viac-menej nezmyselný rozkaz vykonať. SCHVARC, M.: *„Úderka a výchovný nástroj hnutia" – Frewilige Schutzstaffel – Dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei*, s. 48. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 1, 17632. Henckeho telegram č. 90 z 10. 3. 1939.

491 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Úradný záznam z 13. 3. 1939.

492 SNA, f. 604, 604 – 56 – 6. Správa miestneho veliteľa Hlinkovej gardy VIII „Boj na život a na smrť" zo 6. 5. 1939.

Stal sa predsedom vlády autonómnej Slovenskej krajiny, bol však poverený i funkciou ministra školstva a národnej osvety, ministerstiev vnútra, dopravy a verejných prác, priemyslu, obchodu a živností, ako i poľnohospodárstva a pravosúdia.[493] Z množstva funkcií priradených jedinému predstaviteľovi je zrejmé, že naplánovanie mocensko-politického zásahu nebolo celkom domyslené a že bolo lepšie naplánované z vojenskej stránky. Jozef Sivák bol však v tom čase na ceste do Ríma na korunováciu nového pápeža Pia XII. a o svojom menovaní, ktoré odmietol, sa dozvedel až v Ríme.[494] Jeho zástupcom sa mal počas jeho neprítomnosti stať Pavel Teplanský, minister financií. Tento ako bývalý predstaviteľ agrárnej strany v Hlinkovej garde nepožíval prílišnú dôveru[495] a situáciu nedokázal zvládnuť. Teplanský nemal ani u obyvateľstva Slovenskej krajiny patričnú autoritu, preto sotva mohol zvládnuť nepokojnú situáciu.

Keďže na Slovensku nebolo schopného politika, ktorý by bol prijateľný pre obe strany ako sprostredkovateľ snáh o ukončenie výnimočného stavu, hlavná ťarcha udalostí tak logicky padla na hlavného veliteľa (a ministra v centrálnej vláde) HG Karola Sidora, ktorý sa v kritických dňoch nachádzal na poradách v Prahe. Po váhaní sa rozhodol prijať ponuku predsedníctva HSĽS na nevďačný post predsedu vlády Slovenskej krajiny, dal si však požiadavky, bez splnenia ktorých nebol ochotný na takýto krok pristúpiť. Žiadal najmä stiahnutie českých vojakov a četníkov a prepustenie všetkých internovaných gardistických veliteľov.[496] Dňa 11. marca 1939 bol vymenovaný za predsedu slovenskej vlády. Svojimi rozhlasovými prejavmi sa usiloval upokojiť rozbúrenú situáciu. Apeloval v nich najmä na gardistov, ktorých vyzýval zostať na stráži, lebo *„Hlinkova garda bdie, nerobí neporiadky, ale naopak, dáva sa k dispozícii všade tam, kde sa ujímajú moci naši ľudia aby spravila poriadok a uskutočnila a dokázala*

---

493 *Slovák*, 11. 3. 1939, s. 1. Porovnaj SIVÁK, J.: *Z mojich pamätí*. Martin 2003, s. 320. Pozri aj NAČR, f. 136, šk. 20, 442248 – 442249. Henckeho telegram z 10. 3. 1939.

494 Tamže.

495 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 502, 102/prez.

496 SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 89 – 90. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 32, 489696 – 489697. Správa Güntera Altenburga z 12. 3. 1939.

to, že Slovák je svojho slovenského a samostatného života hoden".[497] Odsúdil neprístojnosti medzi vojskom, četníctvom a políciou na jednej strane a gardou na strane druhej, ku ktorým podľa neho došlo z prílišnej horlivosti a nabádal gardistov, aby sa nedali zviesť heslami nezodpovedných ľudí.[498] Mal tým na mysli najmä rozhlasové prejavy Ďurčanského, ktorý z viedenského vysielača horlil za okamžité vyhlásenie slovenskej štátnosti.[499] Nie všetci gardisti privítali Sidorove prejavy s nadšením. Politický náčelník HG Karol Murgaš v mene radikálov neuznal novú vládu a z viedenského rozhlasu sa vyslovil za samostatný štát pod ochrannou rukou *„veľkého ochrancu Adolfa Hitlera."*[500] Svojimi postojmi v marcových dňoch tak nepochybne potešil nacistické kruhy,[501] kde ho už v roku 1938 pokladali za veľmi schopného politika, ktorý „*vždy urobí to, čo povie*" a „*tiež má meno vo Viedni a Berlíne*".[502] Jeho naviazanie na Nemecko však z neho na druhej strane spravilo (dokonca aj pre mnohých gardistov) nedôveryhodnú osobu. To bolo aj príčinou neskorších rozporov medzi ním a A. Machom.[503] Rozpor medzi umierneným a radikálnym krídlom v strane a HG bol predzvesťou rozkolu, ktorý na pozadí riešenia židovskej otázky vyvrcholil salzburskými rokovaniami v lete 1940. Sidor odvolal Murgaša hneď po prejave z postu náčelníka HG, na ktorý dosadil Pavla Čarnogurského.[504] To však už vojsko a četníci pomaly začali opúšťať územie Slovenska.

Karol Sidor zatiaľ dobojoval svoj boj o slovenskú samostatnosť. V kritických dňoch zobral na seba ťarchu predsedníctva slovenskej

---

497 *Slovák*, 12. 3. 1939, s. 1, 4.

498 Tamže.

499 NAČR, f. 136, šk. 1, 17629. Henckeho telegram č. 91 z 10. 3. 1939. Podľa slovenského vysielania budapeštianskeho rozhlasu z 13. 3. 1939 bolo jeho cieľom zostaviť „*vzdorvládu na čele s prezidentom Tisom*". NAČR, f. NS, TNS 3/47, šk. 80. Prepis slovenského vysielania budapeštianskeho rozhlasu z 13. 3. 1939.

500 MURGAŠ, K.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi*, s. 149.

501 NAČR, f. 136, šk. 32, 489696 – 489697. Správa Güntera Altenburga z 12. 3. 1939.

502 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD z 5. 5. 1939.

503 Tamže. Pamätná zápisnica z 8. 8. 1939.

504 *Slovák*, 14. 3. 1939, s. 1.

vlády, ako veliteľ HG sa snažil usmerňovať horkokrvných gardistov, nevyhlásil však samostatný štát, čím sa prakticky politicky zlikvidoval. Odmietol totiž nátlak Hitlerových emisárov Wilhelma Kepplera a Arthura Seyss-Inquarta na vyhlásenie slovenskej samostatnosti s odvolaním na svoju nekompetentnosť a neústavnosť celého aktu.[505] Podľa vlastných slov tak neurobil najmä z obáv o budúcnosť takto konštituovaného štátu, v čom mu dali nasledujúce udalosti sčasti za pravdu, na druhej strane však politické kroky, ktoré sa priečili Hitlerovým plánom, nemali veľkú šancu na úspech.[506]

Proces, ktorý mal vyriešiť štátoprávne postavenie Slovenska, sa už zdal byť nezvrátiteľný. Z českej strany sa však ešte i po vytvorení Sidorovej vlády ozývali hlasy o nerozlučiteľnej súdržnosti bratských národov.[507] Vyjadrovali presvedčenie, že *„slovenský lid ve spojení s Čechy se v posledních deseti letech vyšvihl kulturně i hospodářsky“*.[508] Preto podľa nich nemala takzvaná tukovčina opodstatnenie a autonómiu chápali ako také zriadenie, ktoré Slovákom zabezpečovalo ich práva najprimeranejším spôsobom.[509] Aj po intervencii na Slovensku tvrdili, že *„Čech nebyl nikdy Slovákovi nepřítelem“*.[510] Hlinkova garda mala však na zásah iný názor. Pri postupnom odchode vojakov a četníkov českej národnosti vyvolávala HG rozličné incidenty. Policajné riadi-

505 TEREN, Š. (zost.): *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994, s. 73, SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát*, s. 117 – 122.

506 KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*, s. 94. Na druhej strane aj niektorí umiernení predstavitelia si uvedomovali, že Nemecko je v aktuálnom čase v stredoeurópskom priestore rozhodujúcim hráčom, ktorý by mohol napomôcť Slovákom s vyriešením krízy. V rozhovore s Henckem Július Stano doslova povedal, že Slováci sú si vedomí záväzkov, ktoré majú k Führerovi. Pozri NAČR, f. 136, šk. 1, 17621. Henckeho správa Zahraničnému úradu Berlín z 11. 3. 1939. Porovnaj BYSTRICKÝ, V.: Jozef Tiso a 14. marec 1939. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*, s. 250 – 259.

507 *Národní práce,* 12. 3. 1939, s. 1.

508 Tamže.

509 V tomto duchu postupovala aj propagandacentrálnej vlády a periodiká, ktoré sa po odvolaní vojenských opatrení snažili dokazovať, že „*slovenská kríza*“ skončila a Sidor sa teší dôvere Slovákov. NAČR, f. 136, šk. 1, 17613. Henckeho správa z 13. 3. 1939.

510 *Večerník národní práce*, 13. 3. 1939, s. 1.

teľstvo v Žiline napríklad hlásilo, že prepadávali četníkov sťahujúcich sa z východného Slovenska: „*Z Prešova ide transport asi 300 četníkov, ktorí odchádzajú späť do Čiech. Tento transport príde do Žiliny asi o 23. hodine. Hlinkova garda v Prešove pokúsila sa týchto četníkov odzbrojiť, čo sa im však nepodarilo. V Žiline sa znova pokúsi o ich odzbrojenie žilinská Hlinkova garda*“.[511] Podobný scenár sa opakoval prakticky na celom Slovensku.

Väčšina vojenských opatrení bola zrušená 12. a 13. marca. Aj slovenskí vojaci, aby sa odlíšili od českých kolegov, začali nosiť na rukávoch gardistické, respektíve autonomistické pásky.[512] Garda sa tak aj u viacerých slovenských vojakov stala symbolom boja za slovenskú samostatnosť a v tomto čase sa upevnilo jej postavenie. Svedčí o tom i fakt, že tam, kde boli vzťahy medzi vojenskými pridelencami a gardou na dobrej úrovni, prebrali slovenskí velitelia armádne kasárne od českých predchodcov za prítomnosti ozbrojených jednotiek HG.[513] Napriek tomu, že koniec spoločného štátu s Čechmi bol na spadnutie, v Bratislave gardistov prakticky až do vyhlásenia štátnosti krátko po dvanástej hodine neorganizovali z nadriadených miest. Pavol Čarnogurský dokonca na ten deň ani nedal pred budovu snemu nastúpiť jednotky Hlinkovej gardy, lebo podľa vlastných slov nečakal, že bude vyhlásený slovenský štát.[514] Už po vyhlásení samostatnosti však policajné orgány poverili gardistov dôležitou funkciou – zaistením vplyvných politických predstaviteľov, ako boli napríklad Viliam Široký, Ivan Dérer či Ján Ursíny.[515] Šlo o politické opatrenie a Hlinkova garda sa ho rýchlo chopila. V krátkom čase sa jej podarilo zaistiť viacerých exponentov bývalej republiky a uväzniť v pivnici HVHG.[516] Podobná

511 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Úradný záznam z 14. 3. 1939.

512 LACKO, M.: Odraz vzniku slovenského štátu vo vojenských kronikách, s. 232. Podobne to bolo aj u četníkov. Pozri SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Fonogram Prezídia Krajinského úradu č.33/1939.

513 SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, fascikel 1.

514 ČARNOGURSKÝ, P.: *14. marec 1939*, s. 247.

515 Tamže, s. 258.

516 BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008, s. 39.

situácia nastala aj v iných kútoch Slovenska. Tu Hlinkova garda zaisťovala najmä Židov a Čechov, ktorých gardisti pokladali za nepriateľov štátnosti, alebo si len chceli po prechode moci do slovenských rúk vyrovnať osobné účty či ľahko prísť k majetku. V hláseniach okresných náčelníkov sa často objavujú správy, že so zaistencami zaobchádzali v rozpore s kresťanskou morálkou a uväznených Čechov či Židov gardisti psychicky či fyzicky trýznili.[517] V mestách gardisti spoločne s miestnymi Nemcami a predstaviteľmi strany zatiaľ organizovali ľudové zhromaždenia, na ktorých sa prihovárali davu najvýznamnejší gardistickí funkcionári.[518]

Postavenie, ktoré garda získala v marcových dňoch u časti obyvateľstva, si nedokázala neskôr udržať. Aktivitu si udržiavala najmä v oblasti riešenia židovskej otázky. V marci 1939 boli gardistické snahy podoprené vznikom samostatného slovenského štátu 14. marca 1939. Tento dátum sa stal pre Hlinkovu gardu v nasledujúcich rokoch jedným z najdôležitejších medzníkov, ktorý každoročne pompézne oslavovala. V tento deň roku 1939 sa však gardisti nemuseli zúčastňovať osláv povinne, povväčšine u nich prevládla radosť nad tým, o čo sa snažili počas celého trvania slovenskej autonómie – o vlastnú štátnosť.

V neskoršom období po vyhlásení slovenskej samostatnosti bola účasť gardy na marcových udalostiach propagandisticky využitá. Štátna propaganda si skoro uvedomila nevyhnutnosť využiť tieto udalosti.[519] Garda v nich skutočne zohrala dôležitú úlohu, najmä vo väčších mestách, kde organizovala pochody, demonštrácie a zakladala akúsi formu domobrany. Výsledok udalostí však nebol v jej réžii. Tieto by sa s najväčšou pravdepodobnosťou aj bez jej iniciatívy skončili rovnako – zánikom Č-SR. Dokázala však v krátkom čase zmobilizovať relatívne veľký počet svojich členov, ktorí sa rozhodli postaviť za spoločnú vec.

---

517 SNA, f. KÚ, šk. 300, fascikel 18746/39 prez. Úradný záznam z 14. 3. 1939.

518 Pozri napr. *Trnavské noviny*, 4. 5. 1940, s. 2.

519 Už 22. marca 1939 vyšla v *Slováku* výzva, aby posielali „zážitky" z marcových udalostí na Úrad propagandy. Pozri napr. SNA, f. 604, 604 – 57 – 1. Zážitky z 10. marca – hlásenie Miestneho veliteľstva HG Dolné Hámry Úradu propagandy z 29. 3. 1939. V neskoršom období sa samotná Hlinkova garda rozhodla zdokladovať svoju činnosť v tomto období a HVHG nariadilo všetkým podriadeným veliteľstvám vypracovať na zdokumentovanie marcových udalostí kroniky HG z marcových dní.

Pre Slovákov však platili predvídavé slová generála Eliáša, ktorý už vo februári rátal s tým, že nemecký zásah de facto bude znamenať, že československá štátoprávna kontinuita zostane po vojne a prípadnej porážke Nemecka akceptovaná.[520] Slovenský štát nevznikol priamym nemeckým nariadením, no nepochybne pod jeho silným tlakom. To malo naň v určitých črtách negatívne dôsledky. Gardistom to však vôbec neprekážalo. Organizovali pochody mestami, na ktorých vyjadrovali radosť nad zavŕšením svojho úsilia, podľa nich o spravodlivejšie štátoprávne usporiadanie. Gardistickí predstavitelia si uvedomovali úlohu Nemecka v tomto procese a snažili sa o to, aby sa HG prezentovala ako pronacistická organizácia. Hneď po vyhlásení slovenského štátu prichádzali Adolfovi Hitlerovi ďakovné telegramy od veliteľov HG za podanie „pomocnej ruky" pri jeho konštituovaní.[521]

Ich radosť však čiastočne skalila tzv. Sidorova aféra. Karol Sidor po tom, čo podal 14. marca demisiu vlády,[522] sa v krátkom čase zriekol v prospech Macha veliteľstva Hlinkovej gardy. Aj napriek prijatiu kresla ministra vnútra v novej slovenskej vláde z nej hneď na druhý deň podaním demisie odstúpil.[523] Podľa vlastných slov totiž veril, že jeho vyradenie z politického života je len dočasným riešením, ktoré si vyžiadali nacisti a v budúcnosti bude opäť môcť ovplyvňovať dianie na slovenskej politickej scéne.[524] Neskôr sa síce stal vyslancom Slovenska vo Vatikáne, ako však vyplýva z jednej von Killingerovej správy,

520 O právnej akceptovateľnosti Slovenskej republiky pozri napríklad PODOLEC, O.: Ústavné provizórium. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*, s. 26, KUKLÍK, J.: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha 1998.

521 NAČR, f. 136, šk. 71, 588708. Telegram veliteľa HG Andreja Rybárika Adolfovi Hitlerovi.

522 Bližšie pozri napr. BYSTRICKÝ, V.: Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939. In: *Historický časopis*, roč. 47, č. 1, 1999, s. 105 – 114.

523 Za ministra slovenskej vlády vymenovalo Sidora Predsedníctvo slovenského snemu. Pozri KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora,* s. 97. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, 442389 – 442390. Ďurčanského oznámenie Ministerstvu zahraničných vecí v Berlíne o zložení slovenskej vlády z 14. 3. 1939.

524 Tamže.

bol tak elegantne zbavený možnosti ovplyvňovať dianie na Slovensku, nakoľko tam nemohol urobiť „*žiadnu veľkú škodu*“.[525]

525 NAČR, f. 136, šk. 13, 208081. List M. von Killingera z 5. 8. 1940. Napriek tomu sa Nemci aj potom snažili Sidora odstaviť. Ribbentrop poprosil napríklad slovenskú vládu, aby „*pána Sidora rýchle z jeho vyslaneckého miesta vo Vatikáne odvolala, nakoľko je politicky nespoľahlivý*“. Tamže, 208086 – 208087. Ribbentropov telegram z 29. 7. 1940. Aj jeho návrat na Slovensko bol v neskoršom období nežiadúci. Tamže, 249593. Rintelenov telegram Woermannovi z 18. 5. 1942.

III.

Od vzniku samostatnosti do salzburských rokovaní

7. Hlinkova garda v prvých mesiacoch samostatnosti

Proti Čechom a Židom

Zďaleka nie všetky praktiky HG a činnosť, ktorú vykonávala počas „prevratových dní“ pred a po 14. marci 1939, akceptovala väčšina Slovákov. Znechutenie z jej činnosti vyvolávali u obyvateľstva najmä násilné akcie a obohacovanie. Jednou z foriem obohatenia gardistov bola i strážna služba na hraniciach štátu v súvislosti s vypovedaním českých zamestnancov zo slovenského územia. Hlinkova garda dostala 14. marca od Hlavného veliteľstva rozkaz venovať zvýšenú pozornosť všetkým osobám, ktoré by z akýchkoľvek pohnútok hodlali opustiť územie Slovenska a odniesť z neho cennosti a hotové peniaze.[526] Mala pritom dbať najmä na to, aby si so sebou zobrali najviac 500 korún. Všetko ostatné sa im malo po vydaní potvrdenky odobrať, aby sa zamedzilo odlivu kapitálu zo slovenského územia. Podľa Zemského úradu v Brne vydávalo HVHG obdobné rozkazy podriadeným veliteľstvám už v noci z 13. na 14. marca 1939. Už krátko pred vyhlásením slovenského štátu nariadilo zriadiť na hraniciach kontrolu gardistov, pričom podľa Zemského úradu v Brne dalo podriadeným veliteľstvám rozkaz, že „*prchající Židé a Češi mají být perlustrováni, a mají jim být odebrány peníze a skvosty až na 100 K pro každou osobu*“.[527]

Podobne to bolo počas vysťahovania Židov na maďarské územie po Viedenskej arbitráži, pri ktorom viacerí gardisti horlivo spolupraco-

526 SNA, f. 604, 604 – 53 – 2. Rozkaz HVHG hosp. správa č. 6/hosp. oblastným, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 14. 3. 1939.

527 NAČR, f. NS, TNS 3/47, šk. 80. Správa MV z 14. 3. 1939.

vali. Niektorí azda z presvedčenia o nevyhnutnosti ich odsunu, ďalší zo zištných chúťok s nádejou na relatívne slušný „zárobok“. Peniaze a cennosti mali odovzdať na potvrdenie na okresných úradoch, ale v mnohých prípadoch si ich ponechali pre seba napriek výzve, „*aby pri prehliadkach sa gardisti energicky ale zdvorile zachovali, aby nedošlo k nežiadúcim prechmatom*“.[528] Všetok ostatný majetok, vrátane vkladných knižiek a klenotov českých občanov musel zostať na Slovensku. Ako skonštatoval pisateľ jednej z povstaleckých kroník, „*že sa pritom gardistom mohlo prilepiť mnoho na prsty, môžeme byť istí*“.[529] Českí predstavitelia sa snažili o zmiernenie tvrdých opatrení aspoň pre časť zamestnancov, najmä z armádnych radov. Všetci českí vojaci mali byť síce odzbrojení,[530] česká strana sa však snažila o to, aby sa odchod zo Slovenska uskutočnil v „slušnej forme“. Za týmto účelom sa 20. marca 1939 konala schôdzka v Bratislave, na ktorej sa E. von Druffel vyslovil za kladné vybavenie českých požiadaviek. Český zástupca vyslovil na stretnutí požiadavku, aby mohli českí dôstojníci aj po 27. marci 1939 zostať na Slovensku, kým si nevyriešia niektoré svoje povinnosti hospodárskeho charakteru.[531] Hoci slovenská a česká strana mali odlišné záujmy,[532] predsa len medzi nimi prišlo k čiastočnému konsenzu, pokiaľ išlo o možnosť narábať s majetkom dôstojníkov, ktorí si ho na základe dohôd mohli zobrať so sebou do „historických zemí“.[533] Napriek tomu, ako sa vyjadril Peter Jašek, sa na „*niektorých miestach stali určité incidenty*“.[534] Podľa Karola Janasa bola práve brutalita gardistov pri vysťahovaní Čechov (nielen) po 14. marci 1939 jednou z príčin,

528 SNA, f. 604, 604 – 53 – 2. Rozkaz HVHG hosp. správa č. 6/hosp. oblastným, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 14. 3. 1939.

529 SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, fascikel 1.

530 Viac pozri JAŠEK, P.: *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu.* Rukopis, s. 3.

531 Slovenská strana stála ale na stanovisku, aby odišli ihneď. Tamže.

532 Problémom bol napríklad aj odsun rodín dôstojníkov a ďalšie nezrovnalosti. Pozri NAČR, f. 136, šk. 1, 17576 – 17577. Henckeho správa z 18. marca 1939.

533 JAŠEK, P.: *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu.* s. 3.

534 Tamže, s. 7.

ktorá popri nadšení časti obyvateľstva zapríčinila u druhej časti odpor voči novému zriadeniu.[535]

Odsun českých štátnych zamestnancov po tom, čo 18. marca 1939 slovenská vláda prijala zásadu neviazať sa skoršími dohodami, najmä dohodou uzatvorenou v decembri 1938 s ústrednou vládou v Prahe, zabezpečovala štátna sťahovacia komisia.[536] Aj napriek tomu dochádzalo pri odsune k viacerým incidentom. Najmä vďaka príslušníkom HG, ktorí sa „*dopúšťali aj násilností, uchyľovali sa k nátlaku, resp. konfiškovali majetok*".[537] Zabavené peniaze mala Hlinkova garda vrátiť podľa rozkazu HVHG z 25. marca všetkým majiteľom, ktorí si vyrovnali svoje daňové podlžnosti.[538] Nemali však vracať tie peniaze a cennosti, ktoré boli skonfiškované na hraniciach s úmyslom vyviezť ich z územia Slovenska, vrátené však mali byť všetky zhabané motorové vozidlá.[539] Napriek tejto výzve ešte v máji poslal evakuačný komisár ministerstva vnútra v Prahe mjr. Jaroslav Jindra Prezídiu ministerstva vnútra list obsahujúci zoznam „*vecí a hodnôt zabavených HG zamestnancom českej národnosti*".[540] Hlinkova garda (resp. okresné úrady, ktorým mala vydať zabavené peniaze a cennosti) si osobovala právo vrátiť ich len po predložení potvrdenky, čo spôsobovalo mnohé ťažkosti. Gardisti totiž veľakrát potvrdenku evakuantom nevydali a cennosti si ponechali pre seba, čo potvrdzujú dožiadania mnohých poškodených, ktoré nemohli byť pre problémy s potvrdeniami o zabavení vybavené kladne.[541] Okresný úrad v Prešove dokonca po vyše roku musel ÚŠB oznámiť, že vôbec nedostal od gardy záznamy o zabavených veciach a ani kópie potvrdení vydávané gardou pri zabavovaní.[542]

535 JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku,* s. 99.

536 BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 610.

537 Tamže.

538 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Oblastný rozkaz Oblastného veliteľstva HG Piešťany z 27. 3. 1939 citujúci rozkaz HVHG z 25. 3. 1939.

539 Tamže.

540 SNA, f. 209, 209 – 837 – 2 z 18. 5.

541 Tamže. List OÚ Prešov ÚŠB z 22. 8. 1940.

542 Tamže. List OÚ Prešov ÚŠB z 2. 4. 1940.

Okrem zabavovania majetku sa však gardisti angažovali aj pri vykazovaní osôb najmä českej národnosti zo slovenského územia. HVHG preto nariadilo, keďže aj v tomto prípade gardisti zjavne prekračovali svoje právomoci, aby všetky jednotky HG rešpektovali zákaz kohokoľvek vykazovať z územia Slovenska, keďže táto právomoc patrila jedine politickým úradom.[543] Gardisti skutočne neváhali používať pri odsune Čechov metódy, ktoré s „demokratickou" spoločnosťou a ľudskosťou mali málo spoločné. Porušovali listové tajomstvo, narušovali domáci pokoj a poriadok či zasahovali do chodu obchodných spoločností s neslovenskými vlastníkmi. Hoci hlavné veliteľstvo poznamenalo, že v podobných prípadoch bude proti konkrétnym osobám čo najprísnejšie zakročené,[544] ich intenzitu to prakticky neobmedzilo. Po 14. marci však už nebolo potrebné postupovať v zmysle dohôd s českou stranou spred vyhlásenia slovenskej samostatnosti. Podľa spomínanej zásady slovenskej vlády z 18. marca 1939 vo veci vysťahovania českých štátnych zamestnancov zo Slovenska nebolo už potrebné viazať sa dohodami uzatvorenými s ústrednou vládou v Prahe ešte roku 1938. Preto aj postup Hlinkovej gardy sa mohol zdať z tohto pohľadu akoby „zákonne" podložený, pravda, gardisti ho však vo viacerých prípadoch využili na svoje obohatenie.[545]

To, že medzi radikálmi vládla po vyhlásení slovenského štátu protičeská nálada, možno jasne dokumentovať na vyjadreniach viacerých oficiálnych ľudáckych predstaviteľov, dokonca aj katolíckych kňazov. Tí akiste v mnohom nesúhlasili s radikalizmom, akým sa prezentovali gardisti pri ich odsune, predsa len ich vyjadrenia našli odozvu aj v radoch HG. Katolícky kňaz a poslanec slovenského snemu Vojtech Plechlo na margo vzťahu k Čechom povedal, že „*po dvadsiatich rokoch manželstva sme sa teraz s Čechmi rozviedli a toto manželstvo nebude nikdy viac obnovené*".[546] Aj známy kňaz Alexej Izakovič upriamil pozornosť na rozdielnosť slovenských a českých dejín, pričom poukázal

543 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Oblastný rozkaz Oblastného veliteľstva HG Piešťany z 27. 3. 1939 citujúci rozkaz HVHG z 25. 3. 1939.

544 Tamže.

545 O odsune českých zamestnancov pozri rozsiahlu správu nemeckej proveniencie vypracovanú pre ministerstvo zahraničných vecí. NAČR, f. 136, šk. 17, 248502 – 248506.

546 *Trnavské noviny*, 26. 3. 1939, s. 3.

na fakt, že kým Slováci sa v nich pridŕžali kresťanských zásad, „*české dejiny... dokázali výsledok sporu medzi Bohom a národom... Začali to rúcaním sôch, zakladaním samostatnej cirkvi a končia to zrútením samostatného štátu*“.[547] Pád Č-SR a vznik Protektorátu Čechy a Morava videl ako beh dejín, ktorý „*kruto sa vyrovnáva s nespravodlivosťou*“, ktorú Česi spáchali na slovenskom národe: „*V piatok siahli na našu autonómiu vojskom, v stredu im musí zachovávať český poriadok vojsko susedného nemeckého národa. Český štát padol, azda ostane česká autonómia.*“[548] Gardisti mohli tieto slová považovať za posvätenie svojich protičeských akcií priamo z radov niektorých predstaviteľov cirkvi, ktorí v mnohých aspektoch súhlasili so zbavením Slovenska českého elementu. Ten sa nielen rečovo, ale i kultúrne a nábožensky odlišoval od toho slovenského.[549] Samozrejme v konzervatívnych kresťanských slovenských vládnucich kruhoch nemohol získať priveľké pochopenie, a preto aj v otázke jeho ďalšieho zotrvania niektorí cirkevní predstavitelia vydali svoje posvätenie a tichý súhlas s odsunom. Pravda, Hlinkova garda si i toto dobrozdanie vysvetlila po svojom a prostredníctvom svojich horlivých členov často, prakticky v každom prípade, keď sa mohla obohatiť na úkor ostatných skupín obyvateľstva, niekedy až terorizovala „predstaviteľov bývalého režimu“.

Gardisti však ani po 14. marci neboli spokojní s tempom odsunu českých zamestnancov zo Slovenska. Ich útoky voči Čechom po 14. marci neprestávali, ba v mnohých oblastiach sa i zintenzívnili.[550]

547 Tamže. V katolíckych kruhoch bola podobná interpretácia rozšírená už prakticky od Mníchovskej dohody.

548 Tamže.

549 Takéto „posvätenie“ samozrejme pre gardu nebolo z hľadiska jej praktickej činnosti potrebné, nakoľko vyjadrovala prevažujúce nálady v spoločnosti, napriek tomu sa však stalo vhodným nástrojom na propagandistické poukazovanie na správnosť postupu v „riešení českej otázky“. Oproti tomu Karol Janas v práci JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku* na s. 98 tvrdí, že vyhrotené protičeské nálady neprenikli celou spoločnosťou, ale že „*štvanie proti Čechom bolo dielom nie príliš veľkej, zato hlučnej skupiny radikálov*“. Podľa autora vyvolal odsun českých zamestnancov u väčšiny Slovákov rozpačitý dojem, čo je tvrdenie, s ktorým sa dá minimálne polemizovať.

550 Už 14. marca 1939 vnikli gardisti do bytu četníka Rosůlku v Hochštetne

Jednotlivé veliteľstvá HG posielali na HVHG či MV neustále prípisy, v ktorých sa sťažovali na to, že i po vyhlásení samostatnosti bolo na vplyvných miestach v štátnom aparáte ešte stále veľa Čechov.[551] Vojtech Tuka sa k tomuto problému vyjadril, že síce Česi sa zo Slovenska odvážali, ale podľa jeho slov sa robilo priveľa výnimiek, „*a za tie budeme raz trpieť*".[552] Výnimky sa vzťahovali napríklad na Čechov, ktorí si založili na Slovensku rodiny a aj na základe vyšetrovaní (často na podnety gardistov) bolo zistené, že ich vychovávali v slovenskom duchu...[553]

HVHG si dalo od okresných veliteľstiev vypracovať zoznamy nespoľahlivých ľudí v okrese, proti ktorým malo zakročiť a posielalo ich na ministerstvo vnútra, aby urobilo nápravu. OVHG Kremnica napríklad poslalo zoznam i s listom, v ktorom označilo menovaných za „*najväčších nepriateľov Slovenska, ktorí ešte aj dnes vo svojej práci neprestávajú*".[554] V liste zároveň žiadalo hlavné veliteľstvo, „*aby títo ľudia čo možno čím skôr boli potrestaní a príslušníci českej národnosti odstránení, lebo za týchto okolností práca činovníkov je úplne znemožnená*".[555] Výnimky, ktoré spomínal aj Vojtech Tuka, boli podľa gardistov neskôr jednou z príčin udalostí z konca augusta 1944.[556] Všetky tieto akcie sa diali za dobrozdania slovenskej vlády. Už 14. marca 1939 gardisti zatkli a v pivnici HVHG väznili najmä predstaviteľov rozpustených strán, ako i tých, ktorí sa nestotožnili s včlenením ich materskej strany do HSĽS po 6. októbri 1938. Boli medzi nimi napr. agrárnik

a brutálne ho zbili. Pozri SNA, f. 604, 604 – 56 – 3. Správa četníckej stanice Zohor Krajinskému veliteľstvu četníctva z 15. 3. 1939.

551 SNA, f. MV, šk. 15, 5409/39. List HG v Sklabini pre HVHG z 17. 4. 1939. O postavení Čechov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 pozri ZUDOVÁ - LEŠKOVÁ, Z.: Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: *Historie a vojenství*, roč. 40, 1991, č. 1, s. 48 – 76.

552 PAUČO, J.: *Tak sme sa poznali*, s. 178.

553 SNA, f. MV, šk. 15, 5409/39. Správa ministerstva financií ministerstvu vnútra.

554 SNA, f. MV, šk. 15, 5406/39. List OVHG Kremnica HVHG z 17. 4. 1939.

555 Tamže.

556 Hlinkova garda z jeho príprav obvinila okrem Židov aj Čechov, ku ktorým, podobne ako k Židom, zaujala slovenská vláda mäkký postoj, a tak pomohla k vypuknutiu Povstania. *Gardista*, 22. 10. 1944, s. 1.

Milan Ivanka, sociálni demokrati Ivan Markovič a Ivan Dérer, ale i Ján Ursíny a údajne i Pavol Teplanský.[557]

HG a Malá vojna

Po 14. marci však muselo už novovzniknuté Slovensko čeliť oveľa vážnejšiemu nepriateľovi – Maďarsku, ktoré obsadilo Zakarpatskú Ukrajinu a začalo si nárokovať na ďalšie územia.[558] Prvé dni slovenskej samostatnosti teda nemožno označiť za pokojné.

Veľkú a nečakanú ranu zasadil radikálom v HG sám garant ich politiky – Nemecko, ktoré prostredníctvom svojej armády obsadilo územie severne od rieky Váh a zhabalo tam sa nachádzajúci vojenský materiál.[559] Nemecká strana dokonca uvažovala použiť územie Slovenska ako vhodný artikel pre výmenný obchod s Poľskom za poľské

---

557 BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potenciálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 39.

558 O Malej vojne pozri KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna.* Bratislava 1993, s. 34 – 45. Niektorí autori pojem Malá vojna odmietajú a nahradzujú ho inými ekvivalentmi. Pozri CSÉFALVAY, F.: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach) In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*, s. 241 – 250, BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 110 – 122, ŠUMICHRAST, P., BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: *Vojenská história,* roč. 7, 2003, č. 1, CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenskej konfrontácie v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 2, s. 39 – 58, DEÁK, L.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenskej ozbrojenej konfrontácie v marci 1939 (názory a polemika). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 3, s. 128 – 133. K slovensko – maďarským vzťahom pozri HETÉNYI, M.: *Slovensko -maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra 2008.

559 HRNKO, A.: Zaraďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 48. O utvorení tzv. Schutzzone porovnaj dokumenty NAČR, f. 136, šk. 12, 202119 – 202128, šk. 29, 442276 – 442303.

územné ústupky v prospech Nemecka.[560] Medzi gardistami musela mať celá situácia patričnú odozvu. Garda na území kontrolovanom nemeckou armádou sa podľa Ladislava Suška napriek všetkému osvedčila ako „*spoľahlivá pronacistická sila*". Vykonávala rôzne pomocné práce pri zabezpečovaní pokojnej reakcie obyvateľstva, ktoré bolo rozhorčené zabratím slovenských území, a spolupracovala s oddielmi nemeckého vojska.[561] Karol Janas však pripomenul, že napriek radikalizmu jej členov a výraznej pronemeckej orientácii jej nedôverovali ani príslušníci nemeckej brannej moci na Slovensku a nepovažovali jej členov za spoľahlivých.[562] Z gardistov urobili len figúrky, ktoré sa museli prizerať rozkrádaniu slovenského majetku.

Garda v prvých dňoch samostatnosti vykonávala rôzne bezpečnostné úlohy, už nie ako čisto samostatná organizácia, ale ako „*súčiastka slovenskej armády*". V rozkaze stálo, že jej „*členovia, ktorí majú vojenský výcvik, podliehajú mobilizačnému rozkazu vojenského náčelníka HG*".[563] Podľa toho istého rozkazu zo 16. marca stála Hlinkova garda „*poruke všetkým orgánom, zaisťujúcim bezpečnosť slovenského štátu, to znamená, že slovenský policajt, četník a gardista sú rovnakými vykonávateľmi rozkazov vlády samostatného Slovenska a ako takí stoja pod absolútnou vojenskou disciplínou a najmenšie nepočúvnutie rozkazov znamená trest najvyšší*".[564] HVHG sa týmto jej oficiálnym pridelením pod armádne velenie snažilo okrem iného poukázať na nevyhnutnosť zlepšiť vojenskú disciplínu v garde, ktorá v týchto dňoch bola dôležitá najmä vzhľadom na stále sa množiace útoky maďarských separatistov v južných oblastiach krajiny.[565]

560 *Akten zur Deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945 D zv. 6*. Baden Baden 1956, dokument 99, s. 13.

561 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940).

562 Autor sa odvolal na príklad z Myjavy, kde nemecký veliteľ brannej moci vydal tamojším žandárom zákaz prijímať členov HG okrem najnutnejších prípadov. JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku,* s. 71.

563 *Slovenská pravda*, 17. 3. 1939, s. 1.

564 Tamže.

565 Je zaujímavé, že na južných územiach krajiny vznikali konflikty prakticky od vyhlásenia autonómie, resp. Viedenskej arbitráže. Viacerí maďarskí predsta-

„Reorganizácia" v HG bola nevyhnutná i z toho dôvodu, že v armáde ešte stále prebiehal proces prechodu do slovenských rúk, a tým sa o ňu v prípadnom vojenskom konflikte štátna moc nemohla bez obáv oprieť. Bolo to o to dôležitejšie, že konflikt s južným susedom sa už črtal na obzore. Maďarsko síce uznalo slovenský štát prakticky hneď po jeho vzniku,[566] ale otázku hraníc najmä v jeho východnej časti považovalo za otvorenú, čo v konečnom dôsledku znamenalo skorší či neskorší maďarský zásah na východe krajiny.[567]

Podľa dobových správ činnosť maďarského vojska na východných hraniciach krajiny našla odozvu i u civilného obyvateľstva na Slovensku, o to viac v radoch HG, ktorá bola z veľkej časti zložená z militantných odporcov maďarského revizionizmu.[568] Maďarský vpád na východné Slovensko, ktorý sa začal 23. marca 1939 skoro ráno,[569] i napriek tomu našiel gardu relatívne nepripravenú. Pritom práve vojenský konflikt bol najlepšou možnosťou ukázať silu a rozhodnosť organizácie Hlinkovej gardy. Podľa *Slováka* z 2. apríla 1939 „*naši chlapci vycvičení v HG len vo vojne dostanú punc vojaka, ktorý z nich urobí celých mužov a po skrátenej prezenčnej službe zase v gardách budú pestovať a udržovať vlastnosti, ktoré v zlých chvíľach premenia národ*

vitelia sa však aj po 14. marci 1939 snažili využívať oblasť juhu Slovenska ako zdroj možných nepokojov. Podľa správy pre ministerstvo vnútra z mája 1939 zakladali maďarskí obyvatelia zo zjednotenej maďarskej strany (riadení programovo priamo z Maďarska) tzv. Horthyho gardu (ktorá používala skratku HG) formou podobnú slovenskej Rodobrane. Garda bola organizovaná na podobných princípoch s prvkami tajnosti a nádychom národoveckej romantickosti a mala byť pripravená na pohotovosť v prípade, keď to bude najviac potrebné. Pozri SNA, f. MV, šk. 15, 5499/39. Správa pol. úradu MV z 15. 5. 1939.

566 Pozri napr. ĎURICA, M. S.: Vznik a trvanie prvého slovenského štátu, s. 24 – 25.

567 Pozri napr. DEÁK, L.: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939*. Bratislava 1991, s. 150.

568 Napriek tomu množstvo Maďarov či maďarónov zastávalo v tomto období v gardistických radoch významné miesta. Pozri SNA, f. 604, 604 – 101 – 3. Správa ŽV Humenné „Maďarská otázka v Humennom" HV žandárstva z 11. 11. 1943.

569 Z KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 30.

v jediného obetavého vojaka. Vojsko spolu s HG zdisciplinuje celý slovenský národ...“[570] Treba si samozrejme uvedomiť, že tento citát vyšiel až niekoľko dní po Malej vojne,[571] v ktorej HG zohrala rozporuplnú úlohu. Garda mala podľa rozkazu hlavného veliteľa Alexandra Macha už od 15. marca 1939 celoštátnu brannú pohotovosť z dôvodu stále sa množiacich pokusov maďarských jednotiek o narúšanie hraníc.[572]

Postavenie HG a jej kompetencie posilnilo aj nariadenie Prezídia ministerstva vnútra, podľa ktorého mali byť všetci četníci českej národnosti odzbrojení a zbavení služby.[573] Už deň nato okresné úrady dostávali správu, podľa ktorej *„četníctvo českej národnosti bolo dnes odzbrojené a nekoná službu*“.[574] Ich odchodom nastal obrovský problém s akcieschopnosťou v prípade blížiaceho sa konfliktu s maďarskou stranou. Keďže najvýhodnejším riešením bolo doplniť stav mužstva členmi Hlinkovej gardy, udelil Jozef Tiso súhlas, aby okresné veliteľstvá mohli odveliť svojich členov pre výkon policajno-bezpečnostných zložiek. Gardisti tak mohli vykonávať celý rad branno-bezpečnostných služieb, čo sa prejavovalo najmä strážením dôležitých objektov, cestných komunikácií, ako aj možnosťou legitimovať podozrivé osoby. Hlavný záujem HVHG smeroval na oblasť východného Slovenska, resp. Zakarpatskej Ukrajiny. Treba si však uvedomiť, že hranica s Maďarskom bola značne severnejšie ako je dnes, teda i garda musela byť v najvyššej pohotovosti.[575]

570 *Slovák*, 2. 4. 1939, s. 2.

571 Hoci sa pre vojenský konflikt vo všeobecnosti zaužíval výraz Malá vojna, slovami historika Martina Lacka *„hoci vojnový konflikt s Maďarskom vošiel do literatúry ako „malá vojna“, jej význam pre Slovensko nebol malý. Útok totiž jasne potvrdil dovtedajšiu agresívnu revizionistickú politiku Maďarska voči Slovensku, jej ciele a spôsoby*“. LACKO, M.: *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Bratislava 2008, s. 42.

572 BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941), s. 111.

573 KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 37.

574 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1939, 8468, 346/ adm.

575 Po Viedenskej arbitráži sa hranica Slovenska s Maďarskom tiahla pozdĺž línie Senec, Galanta, Vráble, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Jelšava,

Rýchlosť dohody ministerstva národnej obrany s Hlavným veliteľstvom HG o zapojení gardistov do prípadných bojov ovplyvnil vpád maďarského vojska na územie nového štátu. Po vydaní rozkazu MNO o vyzbrojení Hlinkových gárd z 23. marca 1939 nariadilo HVHG vytvoriť tzv. posilové jednotky pre armádu organizované v regiónoch, ktoré nepokrývala mobilizačná vyhláška odvodových ročníkov 1932 –1936.[576] Napriek tomu, že jednotky HG do bojov v dôsledku skorého podpísania prímeria priamo nezasiahli, tvorili 27 682 vojakov – úderníkov a 21 703 nevojakov – obrancov z radov civilného obyvateľstva.[577] Väčšina členov HG, ktorí do bojov skutočne zasiahli, nebojovala v gardistickej uniforme, ale bola súčasťou slovenskej armády.[578]

Vyzbrojovanie mobilizovaných gardistov bolo napriek rozkazu MNO nedostatočné a nerovnomerné. Gardisti si aj tento hendikep dokázali kompenzovať zmocnením sa munície a zbraní českých uniformovaných zložiek počas tzv. Homolovho puču a pri ich odsune zo Slovenska po 14. marci.[579] Na ich vyživovanie a zásobovanie mali okrem iného prispieť aj obce, ktoré počas marca vyplácali veliteľstvám HG zálohy za vykonávanie služieb. Peniaze, ktoré garde poskytli napr. na prevoz gardistov či zakúpenie nevyhnutných potrieb, si neskôr vymáhali od ministerstva vnútra.[580] Náklady na transport, kúpu benzínu či iné výdavky si dávali preplácať aj veliteľstvá HG. Kancelária prezídia MV bola priam zavalená dožiadaniami gardy spolu so žiadosťami obcí na preplatenie nákladov.

Rožňava, Košice, Michaľany, Veľké Kapušany. Tieto mestá pripadli Maďarsku. Podrobnejšie pozri *Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a Prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. Bratislava 1939.

576 KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 37.

577 Tamže. Porovnaj aj ŠIMUNIČ, P.: Vojenské aspekty obrany Slovenska v druhej polovici marca 1939. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna*, s. 31.

578 Aj napriek tomu propaganda HG ich účasť, hoc nie pod hlavičkou gardy neskôr propagandisticky využívala.

579 KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 35. Okrem toho boli vyzbrojovaní v obmedzenom počte aj zo skladov četníctva.

580 SNA, f. 209, 209 – 838 – 4, 209 – 838 – 5 (viacero materiálov).

Gardisti sa do pomocných prác zapojili vo väčšom počte najmä v oblasti východného, ale i stredného Slovenska.[581] Mnohé organizácie HG zo západného Slovenska priamo nezasiahli v najohrozenejších oblastiach na východnom Slovensku, ktoré bolo najviac zaťažené vojenskými akciami, ale konali zväčša len policajno-bezpečnostné služby stráženia hraníc a pohraničných objektov na juhozápadnej menej ohrozenej hranici, ako boli cesty, mosty, železnica... Nemáme teda k dispozícii relevantné informácie o nezodpovednom prístupe gardistov a nízkej disciplíne gardistických jednotiek tak, ako to bolo v iných oblastiach Slovenska (čo však neznamená, že treba o HG paušálne hovoriť len ako o inštitúcii, ktorá sa počas Malej vojny správala nezodpovedne).[582] Napriek tomu sa niektoré jednotky vyznamenali buď priamo počas konfliktu, alebo aj po podpísaní prímeria. Ani v nasledujúcich mesiacoch neboli ojedinelé prípady, keď sa strážne oddiely HG a četníctva dostávali do ozbrojených konfliktov s maďarskými vojakmi na pohraničnom území.[583] Aj po podpísaní prímeria sa niektoré oddiely gardistov pokúšali v oblastiach susediacich s násilne odobratým územím vykonávať činnosť proti okupačným jednotkám či kolaborantom z radov slovenských Maďarov. Ešte v priebehu marca zatýkali gardistické oddiely v oblasti južného Zemplína desiatky občanov a odovzdávali ich poľným žandárom.[584] Aj von Druffel vo svojom telegrame Zahraničnému úradu v Berlíne z konca apríla 1939 uviedol, že „*pred niekoľkými dňami zatkla slovenská polícia a Hlinkova garda okolo 100 Maďarov*“.[585]

Aj nacistickí predstavitelia vo svojich hláseniach reflektovali popri slovenskej armáde aj HG. V správach podávali svojim nadriadeným poznatky o nasadení a pripravenosti tisícok gardistov zúčastniť sa na vojne proti Maďarsku.[586] Všimli si ale, že napriek vzorovej práci

581 AÚPN, f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika HG v Párnici.

582 BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941), s. 112.

583 KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 43.

584 SULAČEK, J.: Pohraničné incidenty na južnom Zemplíne počas Malej vojny. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna*, s. 61.

585 NAČR, f. 136, šk. 71, 588801. Druffelov telegram č. 75 z 27. 4. 1939.

586 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945.*

gardistov na južných hraniciach množstvo členov HG sa ukázalo nehodnými „*čestného gardistického mena*“ a bolo ich treba z HG odstrániť. Údajne pri narukovaní niekoľkí gardisti podgurážení alkoholom vyvolávali výtržnosti a ani ich správanie vzbudzovalo pohoršenie.[587] Stali sa prípady, že muž s gardistickou páskou vypil väčšie množstvo alkoholu, ktoré však nezaplatil. Veliteľstvá sa pokúšali tieto prípady vyšetriť a potrestať vinníkov, ktorí svojím konaním znižovali prestíž gardy v očiach obyvateľstva. Snažili sa taktiež potrestať vydieračov, ktorí v týchto dňoch obchádzali židovských obchodníkov a žiadali od nich nemalé čiastky.[588] Noviny však nemohli nedodať, že i zo židovskej strany často došlo k viacerým prečinom, na ktoré by si bolo treba bližšie posvietiť: „*Nechceme vyvolať pogromy na Židov, preto varujeme pred takými výrokmi, aké si dovolil povedať v tieto dni Adolf Berger na slovenskú vládu. Vyhrážať sa pádom vlády je trestné aj podľa zákona bývalej republiky...*“[589] Gardisti v prelomových udalostiach často pripisovali Židom, že rozdúchavali protislovenské nálady a obviňovali ich z maďarónstva a protislovenských tendencií. Toto obvinenie bolo samozrejme neoprávnené a bolo najmä výtvorom protižidovskej propagandy. Preto aj kritika, hoci po viacerých gardistických excesoch namierená aj do vlastných radov, musela poukázať na fakt, že predsa len, (ako sa propaganda vyjadrila ešte v decembri 1938), „*aj keď verejne voláme, že na ramená zlodejov patria nie gardistické, ale trestanecké pásky... nemôžeme nepoukázať, že oni* (Židia – pozn. P. S.) *vlastne žnú, čo siali alebo sami, alebo aspoň ich ľudia...*“[590]

Vzťah k armáde na pozadí Malej vojny

Činnosť Hlinkovej gardy v Malej vojne bola často propagandisticky zveličená až do tej miery, že sa stala popri ďalších sporných otázkach jablkom sváru a neskoršej averzie armády. Gardisti

Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1. Dokument 197, s. 331.

587 *Trnavské noviny*, 2. 4. 1939, s. 3.

588 Tamže.

589 Tamže.

590 Tamže, 18. 12. 1938, s. 1.

si napriek tomu, že pod velením HG do bojov prakticky nezasiahli, privlastňovali zásluhy na obrane Slovenska. Aj oficiálna propaganda hodnotila účasť gardy jednoznačne pozitívne. Propagandistické tézy prenikali aj do škôl. Napríklad mesačník štátnej meštianskej školy chlapčenskej *Naša meštianka* v článku pod názvom „HG a HM nesklamala!" postuloval práve ochotu gardistov brániť svoju vlasť pred nepriateľským vpádom: *„22. t.r., keď náš južný sused dal príčinu svojim útokom na naše štátne územie, aby do čistého jarného slovenského povetria zaznel zvuk trúbky, volajúci všetkých roduverných Slovákov-gardistov na stráž, na hranice, volal všetkých na nástup do zbrane! To bola chvíľa, kedy sa na nás gardistov obrátili oči celého sveta a HG, výkvet, elita národa, nesklamala! A nie za dlho pochodovala celá zástava gardistov, ktorí idúc unavení z práce nastúpili a odišli do kasární pre zbrane a odtiaľ na južné a východné hranice.*"[591]

Veliteľstvá Hlinkovej gardy v prihraničných oblastiach mali už v prvých dňoch konfliktu zaujať úseky patriace ich oblasti. Tlač prízvukovala, že garda *„pri tomto obrannom nástupe, i pri všetkých vecných nedostatkoch verná svojej prísahe, verná duchu veľkého svojho vodcu Andreja Hlinku s nadšením, s rozhodnosťou sa postavila na obranu hraníc slobodnej svojej vlasti... po celú dobu obsadenia verne konala službu, ku ktorej ju národ povolal... pochopila heslo doby a s celým srdcom, s celou dušou postavila sa na stráž hraníc slobodného Slovenska*".[592]

Je pochopiteľné, že v radoch armády sa voči gardistom zdvihla vlna rozhorčenia, ba až nevraživosti. Síce oficiálne bola z najvyšších kruhov tlmená, avšak pod povrchom sa čoraz viac prejavovali spory medzi oboma zložkami. Vojsku v tomto období prekážalo najmä oficiálne propagandistické preceňovanie skutočnej úlohy HG v Malej vojne. Bola to práve armáda, ktorá rozhodujúcim spôsobom zakročila proti maďarskej invázii. 2. oddelenie štábu Hlavného vojenského veliteľstva sa o tomto probléme vyjadrilo: „*Vojsko ťažko nesie skutočnosť, že akokoľvek bolo svedkom prípadov, kedy niektoré formá-*

591 *Naša meštianka*. č. 4 – 5 (bez dátumu), 1939, s. 1. Porovnaj RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*. Bratislava 1967, s. 29. Porovnaj KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 38.

592 *Trnavské noviny*, 2. 4. 1939, s. 3.

cie HG v bojoch na východe úplne sklamali a opustili stanovište bez boja, predsa sú oslavovaní ako záchrancovia Slovenska, zatiaľ čo o vojsku padli iba druhoradé zmienky.“[593]

Miera spoľahlivosti HG závisela najmä od disciplíny, ktorá bola úzko naviazaná na velenie. Keďže Hlinkova garda nemala dosť kvalitných vojensky vyškolených dôstojníkov, aj jej skutočná bojová využiteľnosť mohla byť rozdielna podľa oblastí a velenia. Jednotky HG na vojensky ohrozených územiach síce mali byť podriadené vojenskému veleniu, ale keď mali nastúpiť práve na územia východného Slovenska, ktoré bolo najviac ohrozené bojmi, panovala v radoch gardistov dosť malá oduševnenosť.[594] Garda zo západného Slovenska sa na východné Slovensko poväčšine nepresúvala, teda o ochote či neochote jej členov nastúpiť na ohrozené územia by sa dalo polemizovať. Isté je, že aj ona bola neskôr poznačená vzťahmi s armádou, ktorá tvrdila, že HG sa údajne pokúšala obsadiť dôležité a lukratívne pozície vo vnútrozemí, zatiaľ čo vojaci sami museli čeliť maďarskému útoku.[595] Na druhej strane sa však gardisti v mnohých prípadoch vyznamenali i ako vojaci, pričom často i samotné vojsko vyslovilo jednotlivcom pochvaly za zásluhy pri obrane hraníc. Nie vždy sa však o gardistoch a ich účasti vyjadrovali kompetentní pozitívne. SS-Sturmbannführer Friedrich Polte sa vo svojej správe z 27. marca 1939 o garde vyjadril, že s jej nasadením nebolo všetko optimálne. Kritizoval pritom najmä nedisciplinovanosť gardistov a ich nevojenské správanie.[596]

Velitelia gardy museli riešiť aj veľa prípadov, keď ich podriadení odopreli nastúpiť brannú povinnosť a pomýšľali aj na vylúčenie takýchto gardistov z HG.[597] Velenie HG sa snažilo ovplyvniť verej-

593 BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941), s. 114. Taktiež pozri KORČEK, J.. Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 40.

594 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 231.

595 Tamže.

596 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1*. Dokument 240, s. 372.

597 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 231.

nú mienku v prospech gardistov, vyzdvihujúc ich účasť na boji proti nepriateľovi, v ktorom muselo zahynúť množstvo „*statočných synov národa*“. Propaganda bola prevažne záležitosťou hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy, resp. jeho tlačového orgánu *Gardista*, ktorý viackrát priniesol i reportáže alebo fotografie gardistov z ich nasadenia na južných hraniciach. V čísle 42 z roku 1939 napr. podali noviny fotografie „proviantníkov“ jednej z gárd zo západného Slovenska, chystajúcich obed pre „*gardistov na fronte*“.[598] Obvyklé fotografie z bojiska, ktoré by propagandisticky evokovali „revolučnú“ atmosféru, by sa pritom hodili viac, také však pravdepodobne ani nevznikli, pretože nemali kde.[599] Ak by aj boli odfotografované nejaké bojové akcie gardistov na južných hraniciach západného Slovenska, akiste by sa v čísle objavili. Keďže sa tak nestalo, možno sa domnievať, že títo príslušníci HG sa na južnom Slovensku nedostali do životunebezpečných situácií.

Denník *Slovák* z 25. marca 1939 okrem toho, že vyzdvihoval prácu armády, nezabudol pripomenúť, že „*ani Hlinkova garda nezaháľala. Je na stráži*“.[600] HVHG sa prostredníctvom článkov v denníkoch snažilo vykresliť gardu ako vojensky organizovanú silu poslúchajúcu rozkazy. Pre upevnenie tejto predstavy vyslal hlavný veliteľ HG A. Mach 24. marca 1939 náčelníka politického štábu Murgaša na inšpekčnú cestu po pohraničných okresoch. Navštívil i Nitru, Trnavu, Zlaté Moravce, Zvolen a Banskú Bystricu, pričom *Slovák* nezabudol pripomenúť, že všade vládla „*oduševnená nálada, skvelá organizácia Hlinkovej gardy*“.[601] Výnimočne ocenil najmä Nitru, „*kde nastúpili tri pluky organizovaných gardistov na jediný povel oblastného veliteľa Višňavského*“.[602]

Propagandistické články o úlohe HG v Malej vojne sa objavovali i na stránkach ostatných periodík, najmä *Slovenskej pravdy*. Tá vehementne v oslavnom duchu článkov v *Gardistovi* tvrdila, že „*slovenská samostatnosť povstala z práce gardistov*“.[603] Denník tak parafrázoval

598 *Gardista*, 18. 11. 1939, s. 9.

599 Je zaujímavé, že veľká časť fotiek bola zhotovená dodatočne pre potreby propagandy.

600 *Slovák*, 25. 3. 1939, s. 3.

601 Tamže.

602 Tamže.

603 *Slovenská pravda*, 6. 5. 1939, s. 2.

slová ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša, že „*slovenskí vojaci sú si vedomí, že samostatnosť Slovenska povstala z práce gardistov*“. Toto Čatlošovo vyjadrenie v dobovom kontexte nie je ničím ojedinelým. Bolo vyslovené 15. mája 1939 po piatkovej manifestácii za jednotu Hlinkovej gardy a armády, ktorá bola nielen na stránkach periodík, ale i medzi obyvateľstvom formou veľkolepých spoločných nástupov často zdôrazňovaná. Práve na tejto manifestácii bolo za zásluhy v bojoch vyznamenaných množstvo gardistov a vojakov, čiže nastala vhodná chvíľa prezentovať jednotu oboch inštitúcií ako neotrasiteľnú. Na počesť vyznamenaných sa konala večera v bratislavskom hoteli Štubňa. Prizvali na ňu aj početných zástupcov tlače, aby údajnú súdržnosť prezentovali na stránkach periodík.[604]

Marcový maďarský vpád dal vhodnú príležitosť zahojiť staré rany a zotrieť nevraživosť vojakov ku garde, je však isté, že toľko spomínaná jednota bola deklarovaná len navonok a vo vnútri medzi radovými príslušníkmi, najmä armády, tlela značná averzia voči HG. Uvedomoval si to aj Čatloš, ktorý vo svojej reči tvrdil, že „*vojaci ako príslušníci spoločnej československej armády dívali sa spočiatku na gardistov so žiarlivosťou, lebo boli v pútach starého režimu*“.[605] Práve nacionálna stránka sporu bola akiste jednou z príčin vzájomnej neznášanlivosti, nie však jedinou a postupom času ani nie najdôležitejšou. Najmä do 14. marca 1939 však zohrávala dosť podstatnú úlohu prevažne vo vzťahu miestnych organizácií HG k vojakom českej národnosti sídliacim v mieste ich pôsobiska.

Garda už pred 14. marcom demonštratívne dávala najavo svoju silu a samostatnosť, zatiaľ síce len pred múrmi kasární česko-slovenského vojska, ale tento duch akejsi nezávislosti od armády zostal v garde i v období Slovenskej republiky. HG organizovala viackrát pompézne pochody mestami, ktoré takmer vždy smerovali popri múroch kasární, „*ktoré sme mali nazývať našimi, ale ešte tak urobiť sme nemohli*“.[606]

604 Tamže.

605 Tamže.

606 *Trnavské noviny*, 20. 3. 1939, s. 2. Garde sa v tejto súvislosti nepáčil najmä aktuálny stav minimálneho uplatňovania slovenských dôstojníkov v armáde.

Po 14. marci však nastala úplne nová situácia. Dôstojníci a rotmajstri českej národnosti opustili Slovensko a Slováci si mohli relatívne sami (i keď samozrejme pod nemeckým dozorom a na základe nemeckých požiadaviek) rozhodovať o spôsobe budovania armády. Preto ak hovoríme o období do 14. marca, ako to správne vystihol i Čatloš, musíme mať na zreteli i nacionálnu otázku, ktorá sčasti pretrvávala i po vyhlásení Slovenskej republiky i z toho dôvodu, že dôstojníci novej armády, akokoľvek Slováci, boli poväčšine vychovávaní v českých vojenských školách, čo malo podľa niektorých historikov značný vplyv na ich ideologické smerovanie a aj preto im radikálne myšlienky prezentované Hlinkovou gardou boli podľa nich cudzie.[607] HVHG sa snažilo svojim podriadeným gardistom viackrát pripomínať, že vo vzťahu vojakov a gardistov by nemali byť žiadne trhliny, keďže každý gardista by mal „*v uniformovanom príslušníkovi slovenskej armády vidieť nie osobu známu alebo neznámu, ku ktorej mám taký alebo onaký osobný pomer, ale vždy treba v uniformovanom príslušníkovi armády vidieť vojaka, ku ktorému vždy a všade za každých okolností má gardista pomer najlepší. Vojakovi má dať gardista všade prednosť, aj vo svojom povolaní... Ak je gardista konduktorom vo vlaku, alebo na električke, má pamätať na tento príkaz, ak je gardista v hostinci, u holiča, v obchode, na obecnom dome, ak je prednostom úradu, stanice, správcom podniku, vl. komisárom obce alebo predsedom strany, prípadne vedúcim inej organizácie, má tento príkaz prakticky plniť*“.[608] Podobné prejavy funkcionárov gardy na jednej strane a armády na druhej však boli len na papieri. Skutočnosť bola iná a výraznejšie sa prejavila najmä po zapojení slovenskej armády do boja proti Sovietskemu zväzu, keď sa v radoch slovenskej armády rozšírila výrazná protigardistická nálada.[609]

Vo vzťahu oboch organizácií boli rozšírené najmä kompetenčné spory.[610] Tie rezonovali už pred 14. marcom 1939. 14. marec však HG ponúkol nové možnosti na sebarealizovanie, pričom získala väčšie sebavedomie a neváhala brániť úzko chápané záujmy slovenského

607 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 213.

608 SNA, f. 209, 209 – 838 – 2. Nedatovaný obežník podpísaný A. Machom.

609 Garda sa snažila aspoň navonok prejavy nevraživosti mierniť, čo sa jej však nedarilo podľa predstáv. Pozri napr. tamže, 604 – 66 – 4. Obežník HVHG č. 9197/Náč. 1942 z 3. 11. 1942.

610 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 199.

národa často na úkor nielen armády, ale aj žandárstva či iných branno-bezpečnostných zložiek štátu. Tým síce na jednej strane zvyšovala svoj vplyv, na druhej strane však nahrávala umierneným politikom na čele s Jozefom Tisom, ktorí mali tak v rukách tromfy proti radikálom. Povesť nezodpovednosti a rozpínavosti HG by podľa nich mohla byť v budúcnosti zneužitá. Postupne nenastal len rozkol v strane, ktorý vyvrcholil na salzburských rokovaniach, ale i v garde. Jej jednotlivé frakcie súperili tak o moc, ako aj o charakter smerovania gardy a jej postoja k židovskej otázke i otázke podpory umierneného alebo radikálneho prúdu v ľudovej strane.

Vojaci (najmä v neskoršom období po zapojení Slovenska do bojov 2. svetovej vojny) často deklarovali rozhorčenie nad tým, že museli ísť v prípade potreby na front, kým gardisti len „behali po židovských povalách" a neoprávnene sa obohacovali.[611] V tejto súvislosti mi nedá neodcitovať myšlienku L. Suška: „*Pretože HG nevytvorila zvláštne oddiely gardistov, ktoré by sa zúčastnili priamo v boji, vytvárali sa medzi vojakmi predstavy, že jedine oni sami museli znášať maďarské útoky, zatiaľ čo HG sa vraj snažila obsadiť dôležité a významné hmotné pozície.*"[612] Garda fakticky chcela využiť podporu propagandy na zvýšenie svojho politického vplyvu a výborne využila silné národné povedomie panujúce na Slovensku po maďarskom vpáde na svoje ciele. Pritom vysokí gardistickí predstavitelia takticky nezabúdali vo svojich prejavoch spomenúť popri zásluhách HG aj armádu. Na jar 1939 sa sám Mach viackrát vyjadril k armáde a jej zásluhám v Malej vojne. Tvrdil, že „*armáda, ktorá kráča tak pevným krokom, je bezpečnou zárukou slovenskej samostatnosti. Kráčajme s našou armádou i my všetci, Slováci, ako jeden muž za naším predsedom vlády Dr. Jozefom Tisom. Štát a národ je dnes jedno... Držme sa tohto nového kroku, tej novej piesne, piesne sily, povedomia a disciplíny, ktorá znie v každom kroku armády a ktorú s vojakom a gardistom má spievať celý národ: Hlinka je náš otec, Tiso vodca náš! V tomto duchu, kamaráti, na stráž!*"[613]

611 KUBIŠ, R.: Spomienky na druhú svetovú vojnu (október 1941 – október 1943) In: LACKO, M. (zost.): *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944* . Trnava 2006, s. 130.

612 Podľa SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 231.

613 *Slovenská pravda*, 16. 5. 1939, s. 1.

Ani v nasledujúcom období sa tienistá stránka vzťahu HG a armády nedostala na stránky periodík, ktoré počínajúc *Gardistom*, vehementne hlásali jednotu v národe, i keď nevraživá atmosféra medzi oboma organizáciami bola zjavná. Prejavilo sa to neskôr v rozkole počas Povstania, keď sa HG a povstalecká armáda postavili prakticky na opačnú stranu barikády.[614] Tieto udalosti však neboli samoúčelné a mali ďalekosiahle korene už v predchádzajúcom období. Celkovo okrem prehĺbenia rozporov medzi HG a armádou malo zadelenie gardy pre potreby vojska v južných oblastiach pre ňu relatívne pozitívny význam podporovaný už spomínanou propagandou. Okrem toho úlohu Hlinkovej gardy v konflikte zdôrazňovalo aj to, že jej boli nahradené vojenské výdavky spojené so zásobovaním členov HG privolaných na vojenské účely pri „*vpáde Maďarov na východné Slovensko*".[615]

V otázke ďalšieho smerovania HG bolo nevyhnutné vyriešiť vzťah gardy k armáde čo najskôr. Šlo najmä o podriadenie Hlinkovej gardy vojsku v prípade mobilizácie, inak povedané o mobilizačný plán pre HG. Túto potrebu cítili i sami gardisti, ktorí sa medzi prvými aj na stránkach novín snažili načrtnúť formu budúceho vzťahu HG k armáde v prípade vyhlásenia mobilizácie. Alexej Izakovič, známy kňaz a gardista, podrobne rozpracoval vlastný návrh mobilizačného plánu pre HG. Vyslovil sa v ňom za prepracovanú formu spolupráce armády, ktorá by tvorila základ „*ostražitej služby*", a HG by dodala tzv. „*doplnky*".[616] Hlinkovu gardu si predstavoval ako akúsi záložnú časť armády, ktorá by narukovala do kasární len v prípade ozbrojeného konfliktu, načo však bolo potrebné vytvoriť prepracovaný plán nasadenia na jednotlivých úsekoch obrany slovenského územia. Táto téma bola pod vplyvom maďarského vpádu ešte stále živá. Za podobné fungovanie vzťahu oboch zložiek sa vyslovil i F. Čatloš, ktorý vyzdvihoval funkciu HG ako akéhosi „doplnku vojska": „*HG sama o sebe nebude postavená na úroveň armády, lebo by sa tým vytvorili dve konkurenčné zložky, ktoré by zavinili celú plochu všelijakých trecích... HG ako*

614 SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do Povstania. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. Povstanie roku 1944*. Trnava 2004, s. 273 – 300.

615 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 541, 109/prez.

616 *Trnavské noviny*, 2. 4. 1939, s. 3.

samostatná organizácia bude mať význam čisto politický a policajne-bezpečnostný... a veci výcvikové i veci cvičení prenechá vojsku, čím spojí vojenskú službu HG s profesionálnymi inštruktormi. HG ako taká bude doplnkom vojska. Bude tvoriť celky už v čase pokoja, pripravené bez ďalšieho formovania nastúpiť hneď do boja.“[617]

HG, hoc do priamych bojov s Maďarskom prakticky nezasiahla, splnila si svoje úlohy, ktoré jej boli pridelené. Tak ako počas celého svojho fungovania sa v nej však prejavili negatívne javy nedisciplinovanosti, zatiaľ síce len tlmené, časom však prerástli do oveľa závažnejších dimenzií. Po Malej vojne opierajúc sa o svoje zásluhy na vybudovaní samostatného slovenského štátu a udržaní jeho celistvosti neváhala uplatňovať svoje „práva“ na rozhodovanie prakticky v celom spektre spoločensko-politického života na Slovensku.

8. Pokračovanie v boji proti „nepriateľom“ po 14. marci 1939

Prekračovanie právomocí v „boji“ proti Židom

Čatloš v rozhovore pre *Slovenskú slobodu* síce prisúdil Hlinkovej garde „*policajno-bezpečnostný*“ charakter,[618] ale uznal, že garda to v horlivosti vykonávania bezpečnostných akcií často veľmi preháňala. „Bojovala“ takpovediac na viacerých frontoch proti bývalým československým kádrom, ktorí ešte zostali v štátnej správe, Židom..., a vôbec proti všetkým, ktorí podľa nej škodili slovenským záujmom. Pri tom bolo ešte stále v platnosti nariadenie, ktoré HG zakazovalo vykonávať bezpečnostné úlohy bez poverenia nadriadených orgánov. Problémy pre chod štátu nastali najmä po prepúšťaní českých štátnych zamestnancov z četníckeho zboru, ktorí museli byť nahradení adekvátnym počtom zo slovenskej strany. Hlinkova garda na to poslúžila na jednej strane ako nástroj, ktorý dodal dostatok členskej základne pre četnícky zbor, na druhej strane prostredníctvom svojho nedisciplinovaného členstva bola ľahko náchylná k rozličným excesom prevažne na židov-

617 *Gardista*, 13. 5. 1939, s. 2.

618 Tamže.

skom obyvateľstve. 28. marca 1939 bolo výnosom Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 3747/1939 vydané nariadenie o doplnení stavu četníckych staníc tak, aby tam dočasne boli prijatí i členovia HG, ktorí však mali byť vojensky vycvičení, beztrestní a spoľahliví.[619] Členovia Hlinkovej gardy mali mať počas pridelenia ochranu ako orgány vrchnosti, čo však bolo dôležité, podliehali rozkazom četníkov a ich predstavených, platili pre nich i četnícke predpisy, ba dokonca i súdne boli podriadení zákonom o četníckom zbore.[620] Toto nariadenie bolo zrušené až 15. júna 1939, keď už stav zboru bol doplnený četníkmi na službu. Podľa výnosu MVSR mali byť členovia HG, ktorí boli dosiaľ na četníckych staniciach, prepustení.

Hlinkova garda počas týchto necelých troch mesiacov akiste pomohla riešiť pálčivú situáciu v četníckom zbore, ale aj bez poverenia nadriadených četníckych orgánov vykonávala viaceré opatrenia, ktoré nielen u četníctva, ale i polície či vrchnostenských úradov vyvolávali pohoršenie. Osobovala si právomoci bezpečnostných orgánov, konala prehliadky osôb na nástupištiach, legitimovala rôzne osoby, vykonávala domové prehliadky, zaberala majetky, zaisťovala osoby, u ktorých predpokladala, že sú nepriateľského zmýšľania k slovenskému štátu, alebo ich obvinila neraz len zo zištných dôvodov.[621] Do vzniknutej situácie muselo zasiahnuť samotné ministerstvo vnútra, ktoré 25. apríla 1939 poukázalo na to, že „*niektorí členovia HG si v poslednom čase osobujú právomoci štátnych úradov a orgánov a svojvoľne zasahujú do ich kompetencie*“. Preto muselo skonštatovať, že „*HG neprináleží výkon bezpečnostnej služby... člen HG, ak nie je poverený príslušným úradom, nie je oprávnený nikoho legitimovať, zatknúť či zabaviť majetok. Členovia HG môžu fungovať pri výkone štátno-bezpečnostnej služby výlučne len na základe poverenia príslušného štátno-bezpečnostného úradu. V takom prípade nepodliehajú rozhodnutiam veliteľstva HG, ale výlučne rozkazom úradu, ktorý im dal povolenie k výkonu štátno-bezpečnostnej služby. Každého člena, ktorý by pri výkone štátno-bezpečnostnej služby nedbal pokynov príslušníkov štátneho úradu, alebo ktorý by svojvoľne si osoboval funkciu a kompetencie štátnych*

619 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 612, 110/prez.

620 Tamže.

621 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 25. 4. 1939.

úradov a orgánov treba okamžite zatknúť a s trestným oznámením dodať do väzby“.[622]

Gardisti sa však nedali trestnými sankciami v mnohých prípadoch vôbec odradiť a aj naďalej prekračovali svoje právomoci. Rovnako ako predtým najmä v židovskej otázke, keď neváhali viackrát predvolať na veliteľstvo a zatknúť viacerých Židov. Tých dokonca často bili a vyhrážali sa im smrťou či zhabaním majetku. Exemplárny je prípad Jozefa Manna, zástupcu firmy Východoslovenský kvasný priemysel, ktorý sa dostal až na stôl ministerstva hospodárstva SR. Jozef Mann bol židovský obchodník, ktorý firemným autom zbieral pre firmu objednávky a obstarával rozvoz droždia. 24. apríla 1939 na obchodnej ceste vo Vištuku ho vysadilo z auta 8 gardistov, zobrali mu voz a odviezli ho i s autom na veliteľstvo HG, pričom po ceste ho podľa vlastných slov údajne veľmi bili a vyhrážali sa mu obesením. Podľa správy ministerstva hospodárstva ho donucovali, aby sa vzdal zastupovania firmy. Táto síce i po incidente trvala na tom, aby ich zastupoval. Jozef Mann sa však bál ďalších útokov a radšej nevychádzal na ulicu autom, ktoré mu medzitým vrátili.[623] Podľa zápisnice z vyšetrovania incidentu jeden z gardistov tvrdil, že boli oblečení v civile a v uniforme Hlinkovej gardy bol len jeden z útočníkov.[624] Pritisli mu hlavu na sedadlo, že sa skoro zadusil a cestou ho bili po hlave, jeden zozadu a druhý spredu, priviedli ho na veliteľstvo HG, kde mu hrozili, aby sa vzdal zastupovania firmy. Jeden gardista mu dokonca nariadil očistiť čižmy a druhý ho buchol po hlave a pýtal sa, akú firmu zastupuje. Keď mu povedal, že nemeckú, gardista zaklial a vyhlásil: „*My hladujeme a Žid zastupuje nemecké firmy.*“ Na dôvažok sa mu vyhrážal obesením.[625] Gardisti sa tým pravdepodobne snažili udalosť prezentovať ako súkromnú akciu s vedomím, že ako súkromným osobám mimo času činnej služby sa im takýto čin ľahšie „prepečie“.

Aj tento prípad, ako i mnohé iné, ktoré sa na stránkach tejto knihy nedajú všetky spomenúť, zjavne poukázal na neschopnosť či neochotu štátnej moci vtesnať HG do zákonných koľají. Garda bola

622 Tamže.

623 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 746, 110/prez.

624 Tamže.

625 Tamže.

v ponímaní jej členov organizáciou akejsi elity národa, spolkom vyvolených a najlepších Slovákov, ktorí mali právo zasahovať do podľa nich nezdravých pomerov panujúcich v novom štáte. Sami okresní náčelníci si viackrát nevedeli dať rady s ignorantstvom príslušníkov HG. Podľa prípisu jedného z nich Krajinskému úradu v Bratislave je podľa „*štýlu prípisu veliteľa HG... zrejmé, ako cynicky sa chová HG voči vyšším rozkazom a zosmiešňuje úrady a úradné osoby*".[626] Gardisti rozličnými akciami nesledovali len vlastné obohatenie, ale najmä zosmiešnenie a zneuctenie židovskej pospolitosti. Z tohto dôvodu odcudzovali napríklad rituálne nože na porážku dobytka a dorábanie kóšer mäsa. Prezídium Krajinského úradu vydalo nariadenie, podľa ktorého mala Hlinkova garda nože bezpodmienečne vrátiť, odvolávajúc sa na § 47 nariadenia č. 54 300/1908, podľa ktorého bola ešte aj v roku 1939 rituálna porážka povolená. Porušovaním autonómnych práv židovských náboženských obcí boli totiž podľa prezídia poškodené samotné obce, najmä ich rozpočet, lebo rituálne porážky bolo možné vykonávať za poplatok len na obecných bitúnkoch.[627] Z archívnych materiálov možno vyčítať až bezmocnosť nadriadených orgánov voči svojvôli gardy. Podľa sťažnosti židovskej náboženskej obce v Hlohovci podľa rovnakého scenára 25. apríla 1939 odcudzili „*niekoľkí činitelia HG... 5 kusov rituálnych nožov od rezníka židovskej náboženskej obce v Hlohovci*", pričom podľa informácií hlohoveckého úradu by sa mali nachádzať na veliteľstve HG.[628] Celá kauza sa ťahala niekoľko mesiacov, ale bez akéhokoľvek záujmu Hlinkovej gardy. Prebiehala len na úrovni korešpondovania medzi židovskou obcou, úradmi a okresným náčelníkom, na čo Obecný úrad v Hlohovci musel po dlhom čase skonštatovať, že nože ešte stále neboli vrátené.[629] Takisto ako v prípade odobratia rituálnych nožov sa vo viacerých prípadoch angažovali najvyšší predstavitelia samosprávy, no bezúspešne.[630]

626 Tamže, 371 – 1939, 783, 110/ prez.

627 Tamže.

628 Tamže, 393 – 1939, 14214, 348/ adm.

629 Tamže.

630 Signifikantný je napríklad prípad lekára Viliama Müllera, ktorému miestna Hlinkova garda zhabala „*2600 korún, dve peňaženky, náramkové hodinky zlaté značky Omega, malý zapaľovač, zlaté manžetové gombíky, rôzne fotky, lekársky diplom, fotografickú afidalitu, dopisy, cestovný pas*" Tamže, 371 –

Najmä keď šlo o otázku zabavenia židovského majetku, resp. nezákonného predvádzania židovských osôb na veliteľstvo HG či ich častého zatýkania a bitia boli gardisti veľmi brutálni. Na gardu sa postupom času i od občanov valili viaceré sťažnosti. Známy gardistický funkcionár, župný veliteľ Dolnopovažskej gardistickej župy Jozef Bányai (vlastným menom Útrata) na otázku o rastúcom počte sťažností odpovedal: „*zväčša sú to reči a sami ich šíritelia iste dobre vedia, že za prípadné prestrelky nezodpovedá HG, lebo vinníkmi nie sú gardisti*“.[631] Na stránkach tlače zaútočil už roku 1938 proti tým, ktorí obviňovali gardistov z nezodpovednosti a pripisovali im rôzne činy,[632] pričom deklaroval ochotu vyšetriť jednotlivé prípady „prechmatov“ v prípade, ak by ich konateľmi boli gardisti: „*Sám by som bol veľmi rád, keby mi oznámili, kto to vydieral od Židov peniaze za stráženie, kto nakupoval v obchodoch a neplatil. Za prípadné previnenia ľudí, ktorí neboli gardistami, nemožno brať na zodpovednosť HG.*“[633]

Na jednej strane správne poukázal na to, že nie všetky výčiny voči židovskému obyvateľstvu museli spáchať členovia HG a je len prirodzené, že ako vysoký funkcionár musel brániť organizáciu, ktorej bol jedným z najvyšších predstaviteľov. Na druhej strane je isté, že gardisti sa zúčastnili na mnohých prípadoch okrádania či bitia Židov, o ktorých Bányai akiste vedel, avšak takticky o nich pomlčal. „*V poslednom čase sa mnoho hovorí o tom, že do miestnosti HG privádzajú ľudí, tam ich bijú, alebo nútia robiť. Toto hlavne pri Židovkách*“: „*Zase reči bez toho, že by som vedel niečo vyšetriť. Pred-*

1939, 827, 110/ prez. Viliam Müller sa obrátil 6. mája 1939 na okresný úrad so žiadosťou o pomoc pri navrátení vecí, čo mu však nebolo takmer nič platné. Hlinkova garda nechala zhabané veci pravdepodobne v úschove pobočky FS, čo vo svojom liste adresovanom okresnému úradu neváhala patrične pripomenúť. O prihovorenie za navrátenie vecí žiadal okresného náčelníka dokonca samotný krajinský prezident, ani Hlinkova garda, ani Freiwillige Schutzstaffel však nejavili žiadny záujem na ich vrátení, dokonca z korešpondencie je zjavné, že si z nadriadených inštitúcií a ich nariadení prakticky nič nerobili, spoliehajúc sa pravdepodobne na silu svojej organizácie.

631 *Trnavské noviny*, 30. 4. 1939, s. 1.

632 Pozri napr. vyjadrenia čelných predstaviteľov gardy o nezodpovednosti jej členov za vypálenie židovských synagóg v Trnave v noci z 9. na 10. decembra 1938. Tamže, 18. 12. 1938.

633 Tamže, 30. 4. 1939, s. 1.

sa keď chcú gardisti niekoho vypočuť a nechce po dobrom odísť na veliteľstvo, čo majú robiť? Vezmú ho násilne. To ešte nie je trýznenie. A tá robota židovských paničiek, to je ešte menšia vec. Počul som, že ktorúsi vypočúvali. Pri tej príležitosti kázali jej, aby vydrhla okno, lebo práve na ňu bolo oznámenie, že priamo týrala svoje služobné. Či je to také strašné? Dodávam, že ak by si dovolil nejaký gardista viacej na svoju päsť, ťažko by sa zodpovedal. Pritom my HG nie sme policajnou službou, aby sme vyšetrovali každú správu, či je to pravda, že niektorého bývalého škodcu jeho osobní nepriatelia niekde napadli. To patrí četníkom.“[634] Svojou odpoveďou nepriamo naznačil postoj HG k „*ponižovaniu Židov na staniciach HG*“, pričom nepoprel viaceré udalosti súvisiace s prekročením kompetencií, len ich obratne využil vo svoj prospech tým, že poukázal na funkciu Hlinkovej gardy ako strážkyne slovenských národných záujmov. Zaujímavo to znie z úst bývalého člena Spolku maďarských akademikov a známeho prevracača kabátov, ktorý vynikajúco využil príležitosť a po prevrate vstúpil do služieb HG, v rámci ktorej sa z neho stal jeden z najhorlivejších protižidovských aktivistov. Ponižovanie na staniciach HG napriek tomu, že ho tak rezolútne odmietol, resp. ho pokladal za súčasť vyšetrovania v prípade neochoty spolupracovať, však bolo len vrcholom ľadovca gardistickej brutality.

Množstvo prípadov týrania opisujú, neraz veľmi sugestívne, výpovede svedkov na retribučných ľudových súdoch konaných po roku 1945. Napriek tomu, že mnohé z obvinení vynesených proti exponentom bývalého režimu sú tendenčné, ba i vymyslené, mnohé výpovede nielen Židov zdajú sa – i keď subjektívne podfarbené – veľmi dôveryhodné. Počas procesu s gardistom vypovedal jeden z nich o svojom zážitku spolu s otcom: „*Blízo nášho domu nás prepadli nejakí nemeckí vojaci,... začali nás biť a ja s veľkou námahou som im vyklĺzol a utekal smerom na mestský dom, aby som zavolal pomoc. Pred mestským domom ma chytili zase nejakí Nemci a začali ma biť až mi vyrazili na ľavej zadnej strane zuby. Došiel som na policajnú strážnicu celý krvavý a dobitý. Obvinený konal vtedy službu. Keď som mu hovoril, aby mi išiel na pomoc, lebo že tam robia násilenstvo na mojom otcovi, tento sa obrátil a hovoril, že čuš ty smradľavý žid*

634 Tamže.

a začal ma biť..."[635] Židia sa nemohli cítiť bezpečne nielen na ulici, lež podporu nedostali často ani u oficiálnych predstaviteľov moci. Viacerí z policajtov či žandárov boli takisto gardisti a mnohí z nich i sympatizanti radikálneho riešenia židovskej otázky. Vrcholom cynizmu gardistov sa stalo verejné ponižovanie Židov. V Piešťanoch prinútili gardisti v spolupráci s miestnou nemeckou menšinou dvoch Židov niesť ulicami mesta štandardu s nápisom „*Na Slovensku rastie mach, vyčistí ho Šaňo Mach*" a „*Mutňanský ide, pozor Žide*".[636] Piešťanské protižidovské neprístojnosti boli natoľko rozsiahle, že na priamy príkaz Jozefa Tisa bolo do zaisťovacieho tábora v Ilave z Piešťan odtransportovaných 10 radikálov. Ďalším piatim (medzi nimi aj miestnym Nemcom) sa podarilo zaisteniu vyhnúť. Zaistení radikáli však boli už onedlho na slobode a vyhrážali sa okresnému náčelníkovi dokonca fyzickým ublížením. Parafrázovali pri tom Mutňanského slová, keď mu pripomenuli, že „*Kto drží so Židmi, je proti nám*".[637]

Najbrutálnejšie sa gardisti k Židom správali na svojej pôde – na staniciach HG. Často si vymysleli pre svoje konanie priam neuveriteľné ospravedlnenia. Jedného Žida brutálne zbili len za to, že údajne počas pridelenia na prácu v nemocnici[638] svoju úlohu nekonal riadne: „*Bol vzatý z nástupu, odvedený na výsluch do miestnosti... bol bitý tak, že jeho nárek bolo počuť po celej ulici.*"[639] Podobného konania sa dopustili mnohí exponovaní gardisti. Je jednoznačné, že týranie Židov nebolo len výmyslom „neprajníkov" HG s cieľom zdiskreditovať organizáciu, lež reálnym faktom. Spájalo sa často s túžbou gardistov po

---

635 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák. Výpoveď Alberta Kotha.

636 SNA, f. MV, šk. 15. List okresného náčelníka v Piešťanoch PMV z 24. 4. 1939.

637 Tamže.

638 Najmä v roku 1940 boli Židia počas prác v brannej výchove často využívaní ako lacná pracovná sila pri rôznych pomocných prácach ako odhrabávanie snehu, čistenie mesta, pomoc v nemocnici, ale často pracovali i v podnikoch patriacich gardistom. Mnohí Židia pracovali dokonca aj na stavbách rodinných domov gardistov. Pozri napr. zápisnicu na OĽS s Fridrichom Neumannom v procese proti J. Baxovi. ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 434/48 Jozef Baxa.

639 Tamže, 44/45 Ján Čuperka.

ľahkom získaní Židovho majetku, ktorý mal byť prevedený na člena HG práve mučením a vyhrážkami, ako aj sľubmi, najmä počas transportov Židov v roku 1942.

Je zaujímavé, že niektorí gardisti boli po roku 1989 zbavení obvinení z organizovania protižidovských akcií či fyzického a psychického mučenia, pre ktoré ich ľudové súdy odsúdili na dlhoročné väzenia a stratu občianskych práv. Napríklad Jozef Bányai bol roku 1992 už pod menom Útrata rehabilitovaný a rozsudok z roku 1948 bol zrušený v celom rozsahu.[640]

Okrádanie Židov

Štátne orgány si uvedomovali nebezpečenstvo rozšírenia svojvoľných, často brutálnych zásahov gardistov voči Židom. Preukázateľné boli viacnásobné prechmaty s privlastním si (nielen) židovského majetku. Najznámejšie sú prípady zhabania automobilov či rádioaparátov i väčších finančných súm.[641] Ako je zjavné z viacerých prípadov, medzi gardistami získalo veľkú popularitu najmä zabavovanie motorových vozidiel, ktoré neváhali využívať ani na súkromné účely. Slovenská odborová jednota súkromných úradníkov vo svojej sťažnosti adresovanej priamo HVHG upozornila na ekonomický dosah zabavovania služobných a súkromných vozidiel gardistami. Ako poukázala, „*následkom toho nemôžu títo obchodní cestujúci vykonávať svoju dôležitú funkciu hospodársku, t. j. prijímať objednávky a zásobovať naše vidiecke obchody tovarom. Je iste našim slovenským záujmom,*

640 Tamže, 117/48 Jozef Bányai. Súd zobral pri zrušení rozsudku do úvahy najmä fakt, že bol vynesený bez jeho vypočutia napriek tomu, že preukázateľne ako vedúci činovník Slovensko-nemeckej spoločnosti bol podľa slov jedného zo svedkov „*vysloveným fašistom*“.

641 SNA, f. 209, 209 – 837 – 4, *Trnavské noviny*, 2. 4. 1939, s. 3. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 1264, 113/ prez. Po 14. marci boli na základe rozkazu ministra vnútra úrady nútené spolupracovať s HG pri zabavovaní áut či rádií na písomné požiadanie HG opatrené pečiatkou veliteľa alebo na ústnu požiadavku veliteľov HG. Pozri SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG HŠ č. 23 z 9. 11. 1939. Do tohto obdobia však platí stav, že gardisti prekračovali svoje právomoci a rádioaparáty či autá odnímali osobám často protiprávne.

aby v žiadnom odvetví hospodárskeho života nenastali poruchy a kým neprejdú zastúpenia do rúk kresťanských, musí sa ponechať možnosť židovským cestujúcim a zástupcom, aby pracovali, lebo ináč zostane menovite náš vidiek slovenský bez tovaru a možno i bez dôležitých potravných článkov".[642] Vo viacerých prípadoch sa angažovali aj najvyššie štátne inštitúcie a ministerstvá, často však bezúspešne.[643] Zdá sa, že ani intervencie najvyšších predstaviteľov štátu nemali pre poškodených veľký osoh a gardisti sa ďalej obohacovali na úkor prevažne židovských spoluobčanov. Ministerstvo vnútra 25. júla 1939 v nadväznosti na množiace sa prípady zabavovania automobilov gardistami nariadilo okresným úradom, aby vyzvali miestne, okresné a oblastné veliteľstvá HG, nech im do 8 dní predložia výkazy zabavených a používaných vozidiel. Ak by ich nevypracovali, mohli byť jednotliví velitelia dokonca uväznení.[644] Niektorí autori poukazujú na to, že na zhabaní automobilov gardistami mal svoj podiel zodpovednosti aj štátny aparát. V. Slneková napríklad tvrdí, že opatrenia pri zabavovaní automobilov (aj neskôr počas vojny s Poľskom, keď HG získala v tejto oblasti široké právomoci) boli začiatkom systematickej arizácie židovského hnuteľného majetku.[645]

Na základe archívnych dokumentov sa dá dedukovať, že pokiaľ bola zhabaním motorového vozidla poškodená súkromná osoba, nemuseli sa gardisti obávať priveľmi rázných protiakcií nadriadených orgánov, ale intervencie právnických osôb, resp. firiem s vplyvným židovským kapitálom mali akiste väčšiu váhu. Napriek tomu ani v takýchto prípadoch sa k svojim vozidlám často nedostali (ak ich ešte

642 Odborová jednota napríklad žiadala, aby autá Židom vrátili a registrovali pre možné budúce zákonné opatrenie. Pozri SNA, f. 604, 604 – 65 – 1. List Slovenskej odborovej jednoty súkromných úradníkov Hlavnému veliteľstvu Hlinkovej gardy z 3. 4. 1939.

643 Pozri napr. SNA, f. MV, šk. 15. List MV HVHG reagujúci na list firmy Gestetner z 20. 5. 1939.

644 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 1264, 113/ prez.

645 SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia" židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999, s. 208 – 209.

vôbec niekedy získali späť). Svojvôľu členov HG, ba priam až ignorantstvo a prekračovanie kompetencií vidno napr. na mnohých prípadoch zhabania automobilov, ktoré často úmyselne poškodili a v takom stave ich nechali stáť na dvore HG.[646] Pre množiace sa prípady krádeží automobilov bolo dokonca vydané nariadenie, že vozidlá, ktoré patrili firmám, mala garda vrátiť,[647] úrady sa však často stretávali s absolútnym ignorantstvom HG. Je tu vidieť zjavný cynizmus členov HG, ktorý používali de iure cudzie automobily na súkromné účely často bez vodičského oprávnenia, pričom nebolo výnimkou i poškodenie vozidla. Od Adolfa Hoffmanna, jedného z množstva majiteľov, ktorým gardisti poškodili vozidlo, si dokonca neváhali za poškodený automobil vypýtať tisíc korún v prípade, ak by ho chcel dostať späť. Peniaze mali byť poukázané priamo na účet Hlinkovej gardy. Zmienok o zhabaných vozidlách možno nájsť v archívnych dokumentoch desiatky, v minime prípadov v nich však figuruje poznámka o vrátení automobilu.[648]

Eklatantný v tomto smere je najmä prípad gardistu Pavla Dvořáka, využívajúceho motocykel, ktorý bol majetkom Žida, ale zabavila ho garda ešte v marci 1939. Pavel Dvořák mal na starosti okrem iného kontrolu pracovných čiat Židov, pričom využíval práve zhabaný motocykel Jawa 175.[649] Túto motorku však podľa všetkého používal i na súkromné účely a podľa fám, ktoré sa šírili medzi jeho kolegami z polície, mal ju ukrytú u svojho švagra. Údajne ju nadobudol záhadným spôsobom, nekúpil ju za svoje peniaze a získal ju v dobách, keď konal službu v HG. V máji 1940 bolo práve nadobudnutie majetku záhadným spôsobom tŕňom v oku jeho kolegom, ktorí ho obviňovali i z toho, že má údajne „*z týchto dôb nejaké peniaze, za ktoré kúpil potom nový nábytok za 8000 ks. Hovorieva sa, že ho kúpil pre syna, ktorý ešte chodí do školy*“.[650] Podľa veliteľstva HG motorka bola po celý čas zagarážovaná na veliteľstve HG a využíval ju na služobné účely nielen Dvořák, ale i ďalší členovia gardy najmä v čase, keď Židov brali na

646 Tamže.

647 SNA, f. MV, šk. 15.

648 Pozri napr. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 2463, 118/ prez.

649 Tamže, 372 – 1940, 774/ prez.

650 Tamže.

práce v období brannej pohotovosti štátu.[651] Bolo vraj pravdepodobné, že motocykel zhabali pod zámienkou, že ho potrebujú pre HG, a potom ho využívali na súkromné účely. Keď sa však začalo vyšetrovanie, Dvořák motocykel vrátil prostredníctvom veliteľstva Židovi Hadlovi. Motocykel ale nebol schopný jazdy, a tým ani prihlásený. Na tomto, ale aj iných príkladoch vidieť cynizmus gardy, ktorá neváhala využívať cudzí majetok, ktorý často vrátila dokonca vo veľmi zlom stave. Je pravdepodobné, že Dvořák, podobne ako mnohí jeho kolegovia, motocykel poškodil úmyselne ako akt pomsty voči Židovi a akejsi vzbury voči tomu, že „Žid a jeho práva" boli podľa neho viac ako gardistická uniforma.[652]

Viacerí gardisti postupovali podobne pri akciách na zhabanie motocyklov či rádioaparátov, ktoré sa stali lukratívnym obchodom.[653] Oficiálne sa zdalo, že gardisti konajú v súlade so zákonom, resp. s nariadeniami Hlavného veliteľstva a štátnych orgánov. V otázke zaistenia rádioprijímačov sa naskytla pre HG vhodná príležitosť na využitie svojho postavenia v štáte. Garda v tomto prípade ochotne asistovala štátnym inštitúciám, ktoré sa aj takto snažili obmedzovať Židov. Ministerstvo vnútra už 28. augusta 1939 vydalo nariadenie, na základe ktorého mali byť „nespoľahlivým osobám" odobraté rádioaparáty.[654] HG mala pri odoberaní asistovať, pričom gardisti mali postupovať podľa zoznamov, ktoré im schválil okresný náčelník.[655] Ako aj v iných prípadoch, najmä ak šlo o oblasť, v ktorej sa mohli gardisti vyrovnať so Židmi, nariadenia často nedodržiavali a rádioprijímače odoberali aj ľuďom, ktorí na zoznamoch nefigurovali. Pomohlo k tomu aj

651 Tamže.

652 O činnosti P. Dvořáka a jeho nenávisti voči Židom jasne vypovedajú zápisnice z pojednávaní Okresného ľudového súdu v Trnave. Pozri ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

653 Porovnaj SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia" židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945, s. 209.

654 BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 4.

655 Tamže.

Hlavné veliteľstvo HG, ktoré špecifikovalo okrem osôb určených na zoznamoch aj ďalšie „nepriateľské osoby“, ktoré mali gardisti sledovať a zariadiť odobratie ich rádioaparátov. Na základe rozkazu HVHG č. 165/1/1939 mali veliteľstvá „pod palcom“ množstvo obcí v okolí,[656] kde sa mohli gardisti „realizovať“ najmä vďaka rôznym udaniam spoluobčanov. Vzniklo tým široké pole pôsobnosti rôznych udavačov a prospechárov, ktorí sa práve takto využitím ochotnej Hlinkovej gardy chceli zbaviť nepríjemných susedov.[657]

Rádioaparáty mali byť odobraté najmä neárijcom a nespoľahlivým osobám. Podľa správ veliteľstiev HG však boli všetky vrátené, okrem tých kusov, ktoré si údajne ich majitelia neprevzali. Ani napriek tomu, že ich vyzvali vyhláškou, že vrátenie sa končilo 25. novembra 1939.[658] Všetky však boli odplombované a nastavené len na počúvanie vybraných staníc. Okrem toho vlastnila garda viaceré rádioaparáty, ktoré boli darované HG ako inštitúcii. Podľa správy prezídia Ministerstva vnútra SR mali tieto zostať v držbe HG.[659] Niektoré garda už predtým odovzdala na základe rozkazov, ktoré však táto vyhláška upravovala a rádiá mali byť garde vrátené na potvrdenie. Zväčša to boli prístroje zabavené Židom, ktorí boli často prinútení podpísať darovanie pre HG, a tým „bez nátlaku“ legalizovali ich držbu na veliteľstvách gardy.[660] Podobne sa správali gardisti i pri zhabaní automobilov, keď sa snažili Židov prinútiť podpísať papiere o dobrovoľnom darovaní auta bez nátlaku. Na „legalizáciu“ predvolali Židov na veliteľstvo, kde im gardisti povedali, aby auto darovali dobrovoľne pre HG. Keď však Žid odmietol, spýtali sa ho ešte raz, na čo často *„z obavy že je Žid a že s ním budú zle zaobchádzať povedal, že daruje. Potom mu predložili*

656 VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1271/ 1939.

657 Tamže. Zaujímavý je prípad istej grófky Wichopolskej z Malých Brestovian, ktorá údajne svojím prijímačom počúvala správy anglické, francúzske a poľské a roznášala ich po celej dedine, čím *„nesprávne informovala obyvateľov uvedenej obce*“. Gardisti postúpili prípad k ďalšiemu šetreniu úradným miestam s tým, že *„návrh na zhabanie je odôvodnený a hoci je to cudzia štátna príslušníčka, v záujme kľudu je potrebné proti nej zakročiť*“.

658 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 774, 123/ prez.

659 Tamže.

660 Tamže, 372 – 1940, 1400, 126/ prez.

vyhotovené prehlásenie, ktoré musel podpísať, že auto dobrovoľne daruje bez nátlaku HG".[661] Dôvody na zabavovanie automobilov či rádií boli poväčšine rovnaké. V drvivej väčšine prípadov šlo o to, že ich vlastníkmi boli Židia, alebo mal vlastník židovskú manželku, schádzal sa so Židmi, udržoval s nimi styky... V otázke rádioaparátov, ktoré sa prostredníctvom HG dostali na okresné úrady, vyrieklo posledný ortieľ až PMV (ÚŠB), ktoré úpravou z 11. 12. 1940 dalo okresným úradom za úlohu prideľovať rádiá „*bezpečnostným orgánom, školám, HG, FS, HSĽS, DP, sociálnym ústavom, nemocniciam a vôbec do miestností, do ktorých sa schádzajú občania a kde môžu spoločne počúvať rozhlas*".[662]

Veľmi rozšíreným spôsobom obohacovania gardistov bolo vynútenie si majetku židovských občanov násilím, mučením či vyhrážkami. Z výpovede Eugena Wagnera je celkom zjavná snaha gardistov o vlastný prospech na úkor Židov. Keď ho zaistila HG a držala vo väzbe, jeden z vězniteľov mu ponúkol obchod, podľa ktorého by výmenou za prepustenie musel vyplatiť 5 000 korún a kúpiť sud benzínu. Ak by odmietol, mal byť vydaný nemeckým jednotkám.[663] Podľa obžaloby bral tento gardista od Židov úplatky dokonca až vo výške 10 000 korún,[664] čo bol v tej dobe veľmi slušný „zárobok".

Okrem toho sa gardisti zúčastňovali razií v židovských domoch, z ktorých si často i za prítomnosti majiteľov bez akejkoľvek hanby zobrali cenné veci, ba dokonca aj šatstvo či nábytok. Nezameriavali sa však len na Židov. Okrem židovských bytov „bielili" neskôr i byty tých občanov, ktorí odišli do Povstania roku 1944.[665] Zelenú im v tom dal najmä proces arizácie, avšak aj mimo neho sa dokázali viacerí na tú dobu veľmi slušne obohatiť.[666]

661 Tamže.

662 SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia" židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945, s. 213.

663 ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 434/48 Jozef Baxa.

664 Tamže.

665 Tamže. Známy je napríklad prípad odcudzenia vecí z bytu žandára Imricha Cvičelu po jeho odchode do Povstania.

666 Porovnaj SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako sú-

Podobnými činmi boli známi viacerí gardisti, ktorí najmä v neskoršom období často chodili na tzv. prepadové kontroly židovských obyvateľov. Počas akcie, pri ktorej mali gardisti spolu s úradnými orgánmi popisovať majetok Židov, sa obohatili o viaceré cennosti „*ako príbory, bielizeň a podobné veci...*“.[667] V niektorých prípadoch musela zasiahnuť voči gardistickým svojvoľnostiam aj armáda. Po Malej vojne mali totiž viaceré veliteľstvá HG ešte stále zbrane, ktoré niektorí gardisti neváhali využívať aj na terorizovanie obyvateľstva. Veliteľ 7. pluku bol napríklad koncom marca 1939 prinútený odzbrojiť HG v Urmíne ešte predtým, ako sa začalo všeobecné odzbrojovanie (ktoré i tak na mnohých veliteľstvách HG neslávilo úspech) preto, lebo „*členovia HG v Urmíne začali sa vyhrožovať tamojšiemu obyvateľstvu, žiadajúc od nich peniaze*“.[668] Podobné výčiny gardistov neboli zďaleka ojedinelé a prispievali k zníženiu kreditu organizácie a averzii voči nej medzi obyvateľstvom.

Škála nezákonného obohacovania gardistov bola relatívne široká. Priala jej najmä nejednoznačnosť nariadení o HG a ovzdušie, ktoré nahrávalo snahám radikálov v HG o silnejšie pozície v novom štáte. Práve židovská otázka a s ňou súvisiaci proces prechodu židovského majetku do slovenských rúk boli základným kameňom, na ktorom sa lámali vzťahy HG k umiernenému prúdu v ľudovej strane. Gardisti si pre svoj špecifický postup k „riešeniu židovskej otázky“ našli veľmi skoro rozličné „ospravedlnenia“. Narážali v nich nielen na svoj postoj k Židom, ale aj „židofilom“, ktorí podľa ich mienky pomáhali Židom v ich snahe o ovládnutie spoločnosti. Ako v jednom z množstva letákov rozhadzovaných v roku 1939 po slovenských mestách, sami hovorili, „*hnusná je ploštica, ale ešte hnusnejší je ten, kto ju zo svojho príbytku nevykynoží a priamo diabolský je ten, kto ju dopatruje a dochováva, aby ďalej druhých cucala. Títo židofíli... nám penia krv. To sú oni, čo v židovských putikách dľapkajú čertovských Židov po pleciach a hovoria – všetko zariadim, budete spokojní, to sú*

časť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945, s. 214 – 217.

667 ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OĽS Trnava, 15/45 Ján Čierny. Výpoveď Ireny Spitzerovej.

668 VHA, f. MNO tajné, šk. 4, 1939, inv. č. 18, list 484. Veliteľstvo 15. divízie veliteľstvu V. zboru Trenčín z 29. 3. 1939.

tí, čo z ich kancelárií vychádzajú Židia veselí, usmievaví a zase drzí a provokatívni...".[669] Aj preto nemali gardisti v protižidovských opatreniach ustupovať a dať sa zaslepiť podľa nich „*hlúpou frázou, že Žid je tiež človek*".[670] Ako v citovanom letáku rozhadzovanom po Piešťanoch poukazoval pseudonymom podpísaný „trnavský gardista", „*My vieme jedno, čo nám nikto za žiaden peniaz nevyvráti. Niekde ďaleko majú diabli svoj podnik, svoj kšeft, ktorý sa menuje „Peklo". Synagógy sú filiálkami tohto podniku a Židia sú agentmi a zástupcami majiteľov centrály, t. j. diablov. A tak ako ten, kto chce robiť obchody medzi Slovákmi, Nemcami a Talianmi alebo Japoncami musí sa naučiť s nim i dorozumievať, tak i diabol keď chcel robiť obchody medzi ľuďmi, musel sa s nimi naučiť dorozumievať, musel sa ľuďom podobať a preto stvoril ŽIDA. Žid nie je výtvor boží, ale diabolský a preto Žid nie je človek, on ako človek vyzerá. Žid je len imitácia človeka čo do podoby ale originál diabla čo do vlastností a ten, kto Žida akýmkoľvek spôsobom podporuje alebo chráni, udržuje a spolupracuje s diablom a za tento hriech trest Boží ho neminie*".[671] Hoci citovaný text je dielom jednotlivca, je presným obrazom gardistických snáh zneužiť náboženské pojmy pre rasovú argumentáciu, a tak aspoň sčasti odobriť svoje postoje k židovskej problematike.

Najvyšší predstavitelia HG si uvedomili nevyhnutnosť riešenia neúnosného stavu, ktorý sa vykryštalizoval v súvislosti s prítomnosťou množstva „živlov" v organizácii. Nemohli dopustiť jej ďalšiu diskreditáciu, veď garda sa mala podľa nich stať elitou národa, spoločenstvom „*disciplinovaných, sebaovládajúcich, v ukojení... prirodzených túžob sebaopanujúcich mužov*".[672] Preto aj praktickú činnosť gardy v prvom období po 14. marci 1939 „*sprevádzali neustále prechmaty, násilné nálady a konflikty*".[673] Podľa L. Suška „*spodina spoločnosti sústredená v garde využila neurovnané pomery na vlastné obohatenie, nátlakom získavala v rozličných zbierkach peňažné a hmotné dary a prijíma-*

669 SNA, f. MV, šk. 16, 1296/1939. List Okresného úradu Piešťany MV zo 17. 6. 1939.

670 Tamže.

671 Tamže.

672 *Gardista*, 14. 3.1940, s. 3.

673 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 233.

la úplatky“.[674] Preto aj HVHG aspoň na základe rozkazov a nariadení nehodlalo dopustiť zmenu nacionálnej organizácie na organizáciu ziskuchtivcov. V Bratislave boli dokonca zatknutí viacerí dôstojníci HG, ktorým boli dokázané zjavné prejavy obohacovania sa, resp. okrádania.[675] Tlač bola najvhodnejším prostriedkom na opätovné získanie akej-takej miery akceptovateľnosti HG v slovenskej spoločnosti. Treba si uvedomiť, že na malom Slovensku sa reči šírili veľmi rýchlo, preto aj podložené či nepodložené správy o prechmatoch HG a jej členov za krátky čas prenikli do celej spoločnosti, ktorá sa dožadovala vysvetlenia. Aj články v novinách sa niesli v duchu dobovej propagandy a ich autori si nemohli dovoliť vystúpiť voči garde ako celku. Napriek tomu aj na ich stránkach sa čoraz viac začínali, akiste kopírujúc dianie v mienkotvornom týždenníku *Gardista*, objavovať správy o výčinoch jednotlivcov v HG, žiadajúc tvrdé tresty pre tých, ktorí špinili meno organizácie.

V prvých mesiacoch fungovania nového štátneho zriadenia však bolo treba poukázať na najkrikľavejšie prípady okrádania členmi gardy, podľa intencií HVHG v garde v tomto období zavládol trend tzv. „očisty“, ktorá ju mala zbaviť osôb, „*ktoré nie v záujme veci a osobnej cti vstúpili do radov obrancov štátu, ale len zo ziskuchtivosti a z rôznych osobných a prestížnych dôvodov*“.[676] Hlavné veliteľstvo síce poukázalo na to, že oveľa lepšie pre budúcnosť gardy bude vykonať reorganizáciu nielen v radovom členstve, ale i v najvyšších kruhoch, než by trpelo prítomnosť „*záškodníkov dobrého mena a poslania HG*“,[677] prax sa však často nestotožňovala s predsavzatiami. A pritom „záškodníkov“ bolo v organizácii Hlinkovej gardy viac ako dosť.

Alexander Mach v jednom zo svojich prejavov vyjadril nádej, že síce „*mnohí si robenie poriadku v HG ináč vysvetľovali a sa potešovali*“, napriek tomu sa odteraz „*takí zakuklenci nevyšmyknú. Pod ochranou HG budú sa uskutočňovať zákony proti židoboľševikom a keťasom*“.[678] Mach napriek tomu, že situácia v garde nebola ružová, neváhal pripomenúť, že v nej bude po reorganizácii vládnuť „*poriadok a si-*

674 Tamže.

675 Tamže.

676 *Gardista*, 24. 6. 1939, s. 3.

677 Tamže.

678 *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 2.

la", resp. že „*bude ešte pevnejšia a nebezpečnejšia pre nepriateľov*".[679] Medializácia tzv. očisty bola dôležitá najmä z hľadiska znovuzískania tých pozícií, ktoré Hlinkova garda u obyvateľstva práve prítomnosťou rôznych príživníkov a zlodejov stratila.

HG a počiatky arizačného procesu

Hlinkovu gardu a gardistov azda najviac zaujímal proces arizácie, resp. vyvlastnenia židovského majetku, v ktorom už nešlo ako v prípade odsunu Čechov o nejaké náhodné cennosti či vkladné knižky, lež o obrovský majetok. Práve za vidinou týchto výhod vstupovalo do HG množstvo ľudí, ktorí s pôvodnými ideálmi gardy nemali nič spoločné. Preto, ako viackrát neskôr poukázali niektorí funkcionári Hlinkovej gardy či strany, stala sa organizáciou, ktorá na myšlienky jej zakladateľov spred 6. októbra 1938 zjavne zabudla. Napríklad gardistický veliteľ Vojtech Košovský musel neskôr skonštatovať, že „*v zimných mesiacoch odzneli na nástupoch cenné prednášky, ktoré by boli mohli zaujímať i širšiu verejnosť, nezaujímali ju však, a teda na nástupy HG nedošla*".[680] Nemohol si odpustiť poznámku, že pri pozeraní do radov poslucháčov vidieť, že „*aktívni gardisti, ktorí si od svojich veliteľov a priateľov dajú hovoriť, počúvajú národne zapaľujúce a politicky presvedčujúce prejavy" sú prevažne „samí jednoduchí, upracovaní robotníci*".[681] HG postupne nadobudla črty organizácie ziskuchtivcov, ktorých hlavným mottom bolo získanie čo najväčšieho vplyvu a majetku. Tento stav nahlodával propagandisticky živenú prestíž HG ako „elity národa". Akiste v radoch HG bolo aj množstvo vzdelaných ľudí, ktorí nesúhlasili s vypätou brutalitou spolučlenov, boli však v organizácii často len z donútenia a pod vonkajším tlakom. „Ziskuchtivci" sa zato presadzovali čoraz dôraznejšie a učitelia, úradníci či inteligencia väčšinou zostali pasívni. Do vydania tzv. arizačného zákona roku 1940, ktorý bol radikálmi túžobne očakávaný, sa celý proces obmedzovania pozícií Židov v odvetviach hospodárskeho života dial najmä prostredníctvom vládnych nariadení a tzv. dobrovoľnou arizáciou. Tá síce pod-

---

679 Tamže.

680 *Trnavský kraj*, 2. 5. 1942, s. 3.

681 Tamže.

ľa niektorých historikov nenadobudla pozoruhodnejší význam,[682] pre mnohých gardistov sa však stala zdrojom slušných príjmov.

Prijatie arizačného zákona celý proces dobrovoľnej arizácie pozmenilo, avšak nesprehľadnilo. Bol prijatý po búrlivých diskusiách na sneme i stránkach tlače až 1. júna 1940, len pár týždňov pred salzburským zlomom v histórii mladého štátu.[683] Slovenskú spoločnosť rozdelil už počas jeho príprav a predznamenal rozkol vyvrcholiaci júlovými udalosťami.

Proces arizácie, ktorý bol len jednou z častí vyraďovania Židov zo života na Slovensku, sledovali gardisti už pred salzburskými rokovaniami. Za jedno z prvých arizačných nariadení sa považuje prijatie vládneho nariadenia o dôverníkoch a dočasných správcoch v priemyselných, remeselných, obchodných podnikoch a iných majetkových podstatách č. 137/1939. Ním ministerstvo hospodárstva a okresné úrady získali oprávnenie menovať do podnikov s aspoň 50 zamestnancami[684] dôverníka alebo dočasného správcu.[685] Nastolenú politiku štátu potvrdzovalo aj prijímanie arizačných protižidovských zákonov a vládnych nariadení z roku 1939 a z prvej polovice roka 1940. Postupne boli prijímané vládne nariadenie a zákony č. 40/1939 o mimoriadnych zásahoch do živnostenských oprávnení vykonávať hostinskú a výčapnícku činnosť, č. 169/1939 o revízií živnostenských oprávnení, február 1940 prijatý zákon č. 46/1940 o slovenskej pozemkovej reforme, ktoré obmedzovali ľudské a majetkové práva židovskej komunity.[686] V počiatočnom období sa arizácia uskutočnila v relatívne malom

682 Pozri napr. KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.) : *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994, s. 128.

683 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 67.

684 Alebo s 500 tis. ročným obratom.

685 HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*, s. 59. Ďalším stupňom kontroly bolo vyhlásenie dočasnej správy v podniku. Dôverník mal iba kontrolnú funkciu, dočasný správca však mal oveľa väčšie právomoci, dokonca mohol podnik reprezentovať pred úradmi.

686 MIČKO, P.: Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch (na príkladoch stredoslovenských drevárskych závodov). In: SOKOLOVIČ, P.

rozsahu, zväčša na princípe dobrovoľnosti. Bola založená na overenej zmluve pred verejným notárom medzi židovským majiteľom a nežidovským partnerom o spoločnom vlastníctve a vedení podniku, pričom podmienkou bolo, aby sa nežidovský spoločník zúčastňoval na podniku najmenej s 51 % kapitálu.[687] Jej najdôležitejšia právna úprava, tzv. prvý arizačný zákon č. 113 z apríla 1940 umožňoval získanie židovského podniku vstupom „árijského spoluvlastníka", prípadne vytvorenie spoločného podniku so židovským majiteľom.[688] „*Arizačný zákon myslel aj na tieto možnosti splnenia uvedených požiadaviek. Boli to konkrétne tri ustanovenia: 1. likvidácia židovských podnikov, 2. nútená arizácia tzv. veľká arizácia na 100 %, 3. dobrovoľná arizácia, do ktorej sa zahŕňala aj tzv. malá arizácia – získanie 51 % židovského závodu. Vlastné arizačné prevody sa realizovali prostredníctvom župných úradov, ktoré odňali židovskému majiteľovi živnostenské povolenie a po dohode s Obchodnou a priemyselnou komorou rozhodli, či sa má podnik likvidovať alebo arizovať.*"[689] Nebolo tajomstvo, že na procese arizácií sa dalo vcelku ľahko zarobiť. Prerozdelenie židovského majetku do rúk Nežidov sa stalo pre mnohých Slovákov veľkým lákadlom. Vidiac, že cesta k nemu bude ľahšia s podporou HG sa veľa budúcich arizátorov začalo hlásiť do radov Hlinkovej gardy. Opätovne sa v nej posilnili rady tých, ktorým viac záležalo na vlastnom prospechu ako na záujmoch národa, ktoré tak vehementne deklarovala propaganda HVHG.

(zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII,* s. 476.

687 KAMENEC, I. : *Po stopách tragédie*, s. 57. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 32, 489722 – 489723. Správa Kepplerovi z 7. 11. 1939.

688 MIČKO, P.: Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch (na príkladoch stredoslovenských drevárskych závodov), s. 476.

689 Tamže.

9. Snahy o zmeny v Hlinkovej garde

Formovanie vzťahu k HSĽS po 14. marci

Očistu gardy žiadala po vyhrotení gardistických excesov najmä HSĽS. Diferenciácia názorov medzi organizáciami HG a HSĽS bola zjavná aj na regionálnej úrovni. V období po vyhlásení samostatnosti sa však začali vynárať na povrch mnohé spory najmä v otázke budúcej spolupráce oboch organizácií. Veľká časť členov ľudovej strany pri tom bola i členmi HG, čo v minulosti, napr. v otázke fungovania národných výborov z prelomov rokov 1938 a 1939 malo zásadne pozitívny vplyv na ich praktickú činnosť. V novej mocensko-politickej situácii, keď už Slovákom nemohlo diktovať pražské centrum, sa naplno prejavili rozpory medzi umierneným a radikálnym krídlom v strane, ktoré viedli i k diferenciácii a neskôr k otvorenej roztržke medzi skupinami v HG aj v strane. Bolo by síce veľmi schematické, ak by sme rozdelili prúdy v HSĽS len na radikálny, ktorý mal bližšie k praktickej politike Hlinkovej gardy, a tzv. umiernený, ktorý sa s ňou rozchádzal najmä v zásadných otázkach spôsobu vyrovnania sa so židovskými spoluobčanmi. Treba si uvedomiť, že i v garde existovalo viacero platforiem, ktoré sa líšili v nazeraní na viaceré otázky vtedajšieho spoločensko-politického života. Je preto len samozrejmé, že po tom, ako pominul pocit z ohrozenia pražským centralizmom či maďarským revizionizmom, problémy medzi oboma organizáciami vyplávali na povrch.

Konkrétna spolupráca oboch inštitúcií neodzrkadľovala ten stav, ktorý sa snažili prezentovať ich najvyšší predstavitelia. Formu vzájomného vzťahu sa pokúsil načrtnúť i J. Murgaš, ktorý tvrdil, že „*HSĽS je zdrojom všetkej politickej moci a HG sa bude starať, aby sa štát v správnom duchu zveľaďoval. Uplatňovať sa budú ľudáci, inej strany nebude a právo budú mať len tí, ktorí dnes pracujú a v minulosti národ nezradili. Príjmeme aj agrárnikov aj komunistov, ak sa oddajú Hlinkovej myšlienke, ale vodcov z bývalých agrárnikov a komunistov mať nemôžeme. Kto zhrešil, musí byť potrestaný tým, že nebude rozkazovať, ale poslúchať*“.[690] Podobným prístupom, vďaka ktorému sa do HG mohli dostať i agrárnici a komunisti, sa však garda stala konglomerátom, do ktorého vstupovali viacerí členovia nie pre gardistické

690 Tamže. *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 1.

myšlienky (veď je nemysliteľné, že by sa z horlivých komunistov zaraz stali horliví ľudáci a gardisti), ale z prestíže a za vidinou získania čo najväčšieho súkromného majetku, často právne nepodloženým spôsobom. Na druhej strane i na najvyšších miestach HG pracovali ľudia, ktorí dokázateľne namierili svoju aktivitu proti šíriacemu sa radikalizmu v radoch svojej organizácie.

Už v období po maďarskom vpáde bolo badať očividné snahy predstaviteľov HSĽS získať kontrolu nad HG napriek tomu, že i na najvyšších miestach v strane neboli rovnaké názory na vzťah ku garde. Mnohí, ako Mach či Ďurčanský, prehnane zdôrazňovali zásluhy Hlinkovej gardy „*pri maďarskom vpáde a jej účasť pri nastolení poriadku a pokoja*“, avšak viacerí, najmä konzervatívni členovia HSĽS „*nepokladali zásluhy gardy za dôvod, aby sa garde poskytlo autonómne postavenie a rozsiahle možnosti vplyvu*“.[691] Najmä pre svoj odpor k radikálnym tendenciám gardy tzv. Tisovo krídlo chcelo podriadiť HG ľudovej strane, k čomu mal prispieť zámer povinného členstva v garde, ktorá sa mala stať okrem iného „*prostriedkom ideologickej prevýchovy v duchu HSĽS*“.[692]

Spory o odzbrojenie gardy

Jedným zo zásadných sporov oboch organizácií sa stala otázka rozsahu a funkcie ozbrojenia HG. Je samozrejmé, že jej predstavitelia sa usilovali, aby čo najväčšia jej časť mohla byť ozbrojená, čo dávali vo svojich prejavoch viackrát neskrývane najavo. Aj im však muselo byť jasné, že vláda, ktorej nariadeniami sa musela HG riadiť, celkové jej ozbrojenie neodsúhlasí. Gardisti sa teda museli snažiť smerovať svoje požiadavky aspoň na ozbrojenie časti HG najmä pre bezpečnostné účely. Garda totiž okrem iných funkcií mala za úlohu v prípade potreby asistovať bezpečnostným orgánom pri výkone služby, na čo samozrejme musela mať k dispozícii určitý počet zbraní. V súvislosti s úvahami o zverení branných úloh priamo garde sa otvorilo nové pole, na ktorom mohli jej predstavitelia zápasiť s umiernenými predstaviteľmi strany a poukazovať na nevyhnutnosť držby čo najväčšieho počtu

691 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 234.

692 Tamže, s. 235.

zbraní na konkrétnom veliteľstve. Celý problém prepukol po tom, ako bolo po ukončení maďarskej agresie HG odňaté množstvo zbraní. Počas Malej vojny malo jej ozbrojenie opodstatnenie, ale ďalšia držba zbraní v jej rukách by akiste narazila na odpor v radoch armády, ktorej by sa tak garda stala prakticky konkurenčnou zložkou, ale aj v radoch umiernených politikov, ktorí v tom videli nebezpečenstvo rastu moci a rozpínavosti HG. Garda mala byť odzbrojená na základe rozkazu jej hlavného veliteľa Macha z 27. apríla 1939, ktorý nariadil odovzdať všetky zbrane v držbe jednotlivých členov alebo formácií HG okresným četníckym veliteľstvám.[693]

V radoch gardistov vyvolalo odzbrojenie vlnu protestov. Samotné odzbrojenie sa snažil vysvetliť na spomínanom slávnostnom zhromaždení HSĽS 30. apríla 1939 A. Mach, pričom nemohol nepripomenúť, že „*rozkaz odovzdania zbraní bol presne a dôsledne všade vykonaný, hoci mnohí sa usilovali, aby ku nepokojom došlo. Môžeme sa diviť, keď čechoslováci a agrárnici sa naraz dnes stávajú Nemcami a gardistami, hoci 20 rokov bojovali proti nám. Do gardy nepatria ľudia so zlodejskými cieľmi, osobnými chúťkami...*“.[694] Mach jednoznačne „*zvýšeným hlasom*“ deklaroval, že zodpovedá za svoje rozkazy, ktoré boli po celom Slovensku „*dôsledne vykonané*“, nevyhol sa však ani stále pálčivejšej otázke „*nespratných živlov*“ vo vnútri HG, čím nepriamo polemizoval s názormi Tisovej skupiny o povinnom členstve v garde. Zásadný problém videl najmä v tom, že už v období prvých dní fungovania vlastného štátu do nej vstúpilo množstvo bývalých čechoslovákov či iných „živlov“, čo by sa povinným členstvom akiste ešte zvýraznilo a HG by stratila v ponímaní gardistov postavenie vybranej spoločnosti horlivých ľudákov, ktorí by boli v intenciách neskoršieho vládneho nariadenia o Hlinkovej garde z 5. septembra 1939 oddaní „*slovenskému národu na život a na smrť*“.[695] Machov prejav bol však zameraný najmä na aktuálnu otázku ozbrojenia HG. Vrátil sa k nej, aby propagandisticky dokázal, že pomer gardy k strane je ešte stále pomerom podriadenosti presne tak, ako to definoval Kirschbaum vo svojom rozhlasovom prejave zo 4. apríla 1939.[696] Mach tvrdil, že

693 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Obežník PMV z 28. 4. 1939.

694 *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 1.

695 *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

696 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania

„HG nebola zbavená zbraní v tom zmysle, ako by si to želali židoboľševici. Zbrane budú uložené na bezpečné miesto a budú môcť k nim siahnuť na želanie našej slovenskej vlády a na rozkaz hlavného veliteľstva. Na každom klinci veru nebude visieť puška. Bude tu poriadok a sila a garda bude ešte pevnejšia a nebezpečnejšia pre nepriateľov.“[697] Svojím prejavom podal jasnú a stručnú odpoveď na otázku vzťahu gardy k jej odzbrojeniu, i keď v skutočnosti bola situácia v HG úplne odlišná. Gardisti vnímali snahy o odzbrojenie svojej organizácie veľmi citlivo a vo vnútri HG sa na túto tému vášnivo diskutovalo. Na druhej strane sami členovia HG napriek tomu, že garda oficiálne nebola odzbrojená, nosili – ako to možno vidieť na viacerých archívnych dokumentoch, resp. vyšetrovaniach žandárskych staníc o výtržnostiach gardistov najmä proti židovskému obyvateľstvu – vlastné zbrane, pričom najmä vyšší hodnostári HG absolútne nedbali na akékoľvek predpisy na používanie strelných zbraní. Napriek tomu sa garda v neskoršom období snažila aspoň čiastočne vniesť systém do používania zbraní veliteľmi HG a vydávala špeciálne povolenia na ich držbu. Napriek tomu treba opäť skonštatovať, že dodržiavanie nariadení gardistami bolo aj v tejto oblasti na mnohých miestach katastrofálne.

Snahy o očistu organizácie

Otázka používania zbraní v garde bola len jedným z bodov tzv. očisty. Nebola jednorazovou udalosťou, ktorá sa skončila po pár dňoch či týždňoch. Na stránkach novín sa o nej diskutovalo viacero mesiacov, čo len poukazuje na fakt, že situácia v Hlinkovej garde bola na veľmi zlej úrovni. Ciele očisty sformuloval nový organizačný poriadok HG, ktorého smernice vydal A. Mach 15. mája 1939 za účasti zástupcov vlády a HSĽS. Gardisti sa obracali najmä na fakt, podľa ktorého „*rozkaz hlavného veliteľa v novom organizačnom poriadku stavia nás na úroveň súčiastky armády*“.[698] Vyplýva z neho, že „*vypočítavci, karieristi, hmotári a rozvratníci musia von z našich radov!... Hlinkova garda neslúži a nikdy nebude slúžiť osobám, len slovenskému národu a slo-*

1938 – 1940), s. 234.

697 *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 1.

698 *Slovenská pravda*, 18. 5. 1939, s. 2.

venskému štátu... Hlinkova garda.... nemôže zniesť vo svojich radoch príživníkov, oháňajúcich sa nejestvujúcimi sa zásluhami".[699] Napriek tomu HG podľa propagandy podávala akúsi pomocnú ruku tým, ktorí „*v rozhodných chvíľach ukázali slabosť*", nemali však byť pripustení „*na čelo tohto šíku*", lež „*musia najprv medzi pevnými uzavretými šíkmi HG spolukrvácať, aby sa medzi nami duševne obrodili, aby stvrdli a naučili sa vedieť nielen hovoriť o obetiach za národ, ale ich aj prinášať tak, ako to bolo treba v osudných marcových dňoch*".[700] Samozrejme, nemyslia sa tým ľudia, ktorých sa dotýkala tzv. očista, teda tzv. „príživníci", ktorých cieľom bolo len vlastné obohatenie a prospech.

Aj v priebehu leta tribún radikálnych tendencií v HG týždenník *Gardista* poukazoval na fakt, „*že do našich radov zvlášť v tých časoch najrevolučnejších sa dostali osoby, ktoré nie v záujme veci a osobnej cti vstúpili do radov obrancov štátu, ale len zo ziskuchtivosti a z rôznych osobných a prestížnych dôvodov... Nemohli sme proti týmto jednotlivcom nejako ostro vystúpiť, to preto, že sme nechceli potupiť dobré meno toho nášho vodcu, ktorého i meno nosíme v garde, ďalej ani preto, že sme nechceli sami vynášať ten balast. Teraz, keď prišlo rozhodnutie z najvyššieho veliteľstva vďačíme tomuto za prepotrebný krok vylúčiť všetkých tých záškodníkov dobrého mena a poslania HG*".[701]

V garde sa objavilo mnoho prípadov zneužitia moci, úplatkárstva či násilného vymáhania peňazí od Židov a iných občanov, boli alebo budú spomenuté tejto práci. Rétorika gardy bola zo začiatku sympatická najmä radikálnym nacionalistom, ktorí sa do nej hlásili ešte v čase, keď nebolo vytvorené žiadne ústredie a prakticky neexistovala žiadna kontrola v prijímaní nových členov. Keďže garda bola sčasti organizovaná na princípe akejsi zásluhovosti spred 6. októbra, títo si medzi prvými udržali významné postavenie vo vysokých funkciách, čím často svojimi rozkazmi dávali celej organizácii nacionálny ráz. Takýchto ľudí sa garda primárne nemohla zbaviť, samozrejme, ak zjavne neprekročili hranice úplatkárstva, resp. okrádania, na ktoré bola aj verejnosť v období po 14. marci, ako to vyplýva z dobovej tlače, zjavne citlivá. Zo správy neskoršieho berátera pre Hlinkovu gardu Viktora

699 Tamže.

700 Tamže.

701 *Gardista,* 24. 6. 1939, s. 4.

Nagelera však vyplýva, že na prípady okrádania a úplatkárstva nebola citlivá len spoločnosť, ale aj samotní gardisti. Ako v nej konštatoval, postupom času začali v HG získavať prevahu „*temné elementy*“. Idealisti, ktorí videli korupciu a snahy o čo najväčší osobný profit na úkor práce pre gardu a národ, zostali vo veľkej miere roztrpčení a prestali vyvíjať činnosť.[702] Bohužiaľ, korupcia v garde sa potom, ako poverili organizáciu kontrolouvykonávania protižidovských nariadení, ešte znásobila a snahy o očistu, akokoľvek mohli byť zo strany niektorých idealistov dobre myslené, zostali len želaním jednotlivcov.

Propaganda však velila, aby sa nevyhnutnej reorganizácii HG venoval veľký význam a očistilo sa jej meno v očiach verejnosti od „*temných elementov*“. V letných mesiacoch roka 1939 bolo nevyhnutné bojovať práve proti takýmto členom, pretože, ako sa vyjadril redaktor *Gardistu* Juraj Hanzel, „*Reorganizujeme HG a preto od dneška potrebujeme v nej mať ľudí čestných, nezaťažených nejakým úplatkárstvom. Naša HG musí sa regrutovať z ľudí, ktorí vedome opierajú svoj základ na mravno-náboženský a tým i čestný základ. Musia to byť muži, vedomí dobrovoľnej disciplinovanosti, ktorá musí pramеniť z čistého národno-vlasteneckého základu k zápalu... Nebuďme prospechári, hľaďme na verejný záujem celého slovenského národa!*“. „*Len pevný charakter vymôže nám titul ozajstnej elity národa*“, hlásal palcový titulok v týždenníku *Gardista*, pričom zdôrazňoval, že „*Bolo by však veľmi mylné, keby si niekto namýšľal, že obliecť sa do gardistickej uniformy oprávňuje už k titulu člena elity národa*“. Pravdou je, že podobné vyjadrenia boli na stránkach tlače priam na dennom poriadku, avšak garda sa už zo vzniknutej situácie nedokázala počas celej svojej existencie spamätať. Darmo sa sám Mach snažil často (aspoň naoko) radikálne zasiahnuť proti tým, ktorí „*pod kepienkom gardy*“ zneužívali svoju moc. Neváhal dokonca pri jednej príležitosti zbaviť funkcie a dať zaistiť jedného z náčelníkov štábu a troch príslušníkov HG pre zneužívanie moci.

Krikľavým problémom gardy bol alkoholizmus. Najvyšší predstavitelia mnohokrát ostro vystúpili proti akýmkoľvek alkoholickým „excesom“ svojich podriadených. Periodiká viackrát priniesli články o nevhodnom správaní gardistov pod vplyvom alkoholu, avšak bo-

702 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. List Nagelera z 10. 2. 1942.

hužiaľ bezvýsledne. Alkoholizmus bol fenomén, ktorý sa v súvislosti s dejinami HG počas trvania slovenského štátu spomína viackrát. Po uväznení Židov a Čechov počas marcových dní sa napodiv na mnohých miestach stretli záujmy väzniteľov i uväznených. V jednej správe sa napríklad spomína, že „*pozatváraným sa chcelo fajčiť a nemali čo. Ktosi vyhútal, aby zámožný Žid Natan Vajda poslal domov jedného z gardistov pre cigarety a slivovicu na zahriatie. Nuž napísal, aby mu poslali škatuľu cigariet a 2 litre slivovice. Furstovci zas písali domov pre 5 litrov vína. Rátalo sa, že polovicu z toho dajú gardistom za dovezenie a že druhá polovica bude dosť pre uväznených. Ale márne čakali. Gardisti nevinne uväznených podliacky ošmekli. „Dajte nám tú slivovicu, aby sme si mohli uvariť čaj k zahriatiu“ hlásili sa väzni o svoj majetok. „Vyschla i slivovica i víno“ bola posmešná odpoveď gardistov. Na druhý deň bola premena služby do stráže. Bolo zjavné, že gardisti, od ktorých prejímali službu boli ožratí*“.[703] Pisateľ kroniky sa však popri tejto úsmevnej príhode nevyhol ani opísaniu zneužívania moci príslušníkmi HG. Koho vraj gardisti predviedli, tomu odobrali cennosti, ktoré mal pri sebe. Na druhý deň sa však menila služba a „*službu nastupujúci veliteľ pozrel do denného zápisníka o peniazoch odobratých väzňom a zistil, že tam pozapisované sumy sú zmenené. Prišlo k spočítaniu peňazí. Chybelo z nich. Službu odovzdávajúci gardisti nevedeli však dať správne vysvetlenie, kam sa peniaze podeli. „Bude vačková prehliadka!“ rozhodol službu nastupujúci veliteľ. Valentovič, službu odovzdávajúci veliteľ, hoci nerád, pristal na to, rátajúc, že on ako veliteľ nebude priehliadnutý. No, nemálo sa zadivil, keď musel aj on vyvrátiť vačky, z ktorých vypadlo 1800 korún. A našlo sa aj u ďalších gardistov. Že si nedali pozor a že lúpež lepšie neukryli, nasledoval trest vylúčenia z gardy*“.[704] V tomto prípade v intenciách toľko spomínanej očisty bolo trestom vylúčenie z radov HG, v mnohých podobných prípadoch sa však gardisti obohatili prakticky bez akéhokoľvek postihnutia. Veliteľ Valentovič mal akiste smolu, že po ňom preberal strážnu službu zodpovedný gardista. Dovolím si tvrdiť, že v počiatočnom období bolo takých viac alebo aspoň toľko ako tých nezodpovedných. Ale aj výčiny menšiny, ktorá sa rozišla s pôvodnými gardistickými myšlienkami, mohli spraviť z HG organizáciu, ktorá postupne čoraz viac strácala

703 SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, fascikel 1.

704 Tamže.

meno, aké si „vydobyla“ svojou činnosťou v prospech vyhlásenia autonómie a neskôr Slovenskej republiky.

Očista sa však trieštila na snahách vlády o podriadenie si HG a jej pretvorenie na báze povinného členstva. Vláda presadzovala snahy o eliminovanie vplyvu HG v nadväznosti na Tisove idey o jednote národa. Kým sa vláda odhodlala pristúpiť k uskutočneniu zámeru, snažila sa z Hlinkovej gardy spraviť sebe podriadenú organizáciu. Malo k tomu viesť jej odzbrojenie a oklieštenie právomoci v tom zmysle, ako to určovalo nariadenie ministerstva vnútra z 25. apríla 1939, ktoré gardu prakticky podriadilo nadriadeným inštitúciám a v určitom zmysle okresalo jej právomoci. Gardisti sa síce i predtým v období autonómie stretli s podobnými nariadeniami, ktoré upozorňovali na fakt, že „*HG neprináleží vrchnostenská právomoc. Neslobodno preto trpieť žiadne svojvoľné zásahy HG, poťažne jej členov do právomoci alebo výkonu vrchnostenských úradov a orgánov...*“.[705]

Prechmaty gardistov rezonovali aj v slovenskej spoločnosti, ktorá citlivo vnímala prípady rozkrádania (nielen) židovského majetku a obohacovania sa. Tie sa stali aj predmetom zahraničnej propagandy, ktorá jej meno spájala s autonómnou vládou „paktujúcou s Prahou“, čím sledovala vlastné ciele. Už vo februári 1939 na strednom Slovensku rozhadzovali leták „Hlinkova garda – Jánošíkova banda“, v ktorom sa pisateľ rozohnil nad tým, že títo zlodeji pošpinili Hlinkovo meno: „*Po Slovensku rozťahujú sa všakovaké zbojnícke bandy, kryjúce sa menom Hlinkovým. Rabujú, zbíjajú a kradnú, jedným slovom zaoberajú sa len lúpežníctvom. To všetko ale pod menom a firmou tej tzv. Hlinkovej gardy... Protestujeme teda v mene pravdivých priateľov Hlinkových, aby sa jeho menom kryli také rabovačky, lúpežné a zbojnícke výčiny, akými sa táto banda preslávila*“.[706] Pisateľ vystihol situáciu v garde relatívne verne, treba však dodať, že nie všetci gardisti rabovali a nie každá činnosť organizovaná gardou musela byť zameraná na vlastný prospech. Zaujímavé sú aj osudy letáku, ktoré v mnohom vypovedajú o jeho obsahu a pisateľoch. Hoci ho našli v Lietavskej Lúčke, policajné riaditeľstvo vyšetrovaním zistilo, že nepochádzal z územia Slovenska,

705 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 370, 108/prez.

706 SNA, f. MV, šk. 15, 5955/39. „Leták Hlinkova garda – Jánošíkova banda? Čo to len porobili s menom Hlinkovým?“

ale Poľska alebo Maďarska. Potvrdzuje to aj skutočnosť, že v letáku sa Hlinkovi nástupcovia v politike označujú ako „*ctitelia husitskej Prahy*“.[707] Text letáku sa navyše končí zvolaním „*Preč s takou slovenskou vládou, ktorá ženie vodu na husitský mlyn*“.[708] Je to jasná kritika spojenectva slovenskej autonómnej vlády s Prahou, preto možno leták považovať za súčasť maďarsko-poľskej propagandy. Nie je síce priamou reakciou obyvateľstva na prechmaty HG, napriek tomu ich však vcelku verne vystihol.

Výčiny jednotlivcov však boli viditeľnejšie ako ostatná činnosť, ktorú HG vykonávala. Tu treba poukázať najmä na to, že kým „pozitívna“ aktivita gardy závisela od konkrétneho regiónu a veliteľov a v spoločnosti nemusela byť natoľko reflektovaná, výtržnosti viac pútali pozornosť obyvateľov Slovenska. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo garda postupne strácala renomé a vyvolávala zväčša negatívne postoje voči sebe. Viacerí velitelia HG otvorene dávali najavo svoje výhrady k priebehu očisty a reorganizácie. Neboli dokonca výnimočné ani také prípady, keď jednotliví velitelia zložili svoje funkcie z toho dôvodu, že po reorganizácii nenastal konsolidačný proces a neduhy, s ktorými sa aspoň na papieri hodlalo HVHG vyrovnať, boli len prekryté, ale vonkoncom nezmizli.[709]

V radoch predstaviteľov HG, resp. jej velenia pokladali očistu organizácie ako nevyhnutnú súčasť jej akceptovateľnosti. HVHG preto na začiatok augusta 1939 zvolalo poradu o reorganizácii HG, ktorú viedol osobne A. Mach z pozície hlavného veliteľa. Zúčastnili sa na nej takmer všetci, ktorí mohli k uvedenej problematike niečo povedať.[710] Karol Murgaš sa o dňoch medzi 4. – 6. augustom 1939 neskôr vyjadril, že znamenali zásadný prelom v histórii HG, ba dokonca aj slovenského štátu.[711] Porada nie je zaujímavá ani tak pre svoj priebeh, ako pre atmosféru, ktorá na nej panovala. Mach už dlhší čas pociťoval, že v nemeckých kruhoch bol oveľa viac preferovaný Karol Murgaš (ktorý podľa SD plánoval v máji 1939 dokonca puč, ktorým chcel s domnelou

707 SNA, f. Krajinský úrad – prezídium, šk. 310. Za poskytnutie dokumentu ďakujem R. Letzovi.

708 Tamže.

709 SNA, f. 604, 604 – 56 – 3.

710 Prítomní boli zástupcovia žúp, ale aj armády ako F. Čatloš a iní.

711 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Zápisnica z 8. 8. 1939.

podporou nacistov zvrátiť mocenské pozície v štáte a HG vo svoj prospech[712]). Rozhodol sa preto zosadiť Murgaša z jeho pozície a upevniť si medzi gardistickými veliteľmi postavenie na úkor svojho soka. Ten mal pre svoje vzťahy s Berlínom a Viedňou, kde si najmä v súvislosti so svojimi postojmi pred a počas vzniku slovenského štátu vybudoval „*isté meno*“,[713] za sebou veľký počet vplyvných gardistických funkcionárov. Tí ho považovali za vhodnejšieho pre funkciu hlavného veliteľa ako Alexandra Macha. Mach preto využil príležitosť a prešiel do protiofenzívy. Na gardistickej porade venovanej reorganizácii HG sa prostredníctvom Karola Danihela a podľa Murgaša aj ďalších „*Machových emisárov*“ ako bol napr. Jozef Joštiak[714] snažil náčelníka štábu HG odstaviť na druhú koľaj. Podľa zápisnice spísanej v Murgašovom byte sa druhý deň porady prihlásil o slovo Danihel. Odvolávajúc sa na „*kamarátsku dôveru, ktorá medzi vedúcimi HG panovať musí*“, pustil sa zostra do Murgaša. Hoci vyzdvihol jeho prínos pri reorganizácii HG, vo svojej reči pripomenul aj výhrady voči náčelníkovi, ktoré boli nielen v gardistických kruhoch, ale aj medzi verejnosťou všeobecne rozširované a známe: „*Povráva sa, že pije a že v mnohých prípadoch zaobchádza brutálne s ľuďmi, ktorí sa mu prídu sťažovať*“.[715] Murgašov alkoholizmus bol skutočne viac ako známy a kolovali o ňom hotové povesti. Hoci si to sám nepripúšťal, pod vplyvom alkoholu sa dopúšťal mnohých excesov, ktoré sa potom stali námetom diskusií. Danihel, hoci sa vyjadril, že s Murgašovým alkoholizmom to nie je až také vážne, pripomenul, že v otázke zaobchádzania s ľuďmi by si mal „*voliť taktiku a spôsoby hlavného veliteľa Macha*“.[716] Ten bol síce tiež u verejnosti známy alkoholickými a ľúbostnými avantúrami,[717] pointa sporu však bola niekde inde. Na pozadí sporu dvoch funkcionárov HG sa na porade predostrela aj problematika vzťahu organizácie k Nemcom a spolupráce s ríšou. Jej vysokí predstavitelia mali situáciu na

712 Tamže. Plány murgašistov na puč (v origináli „Putschpläne der Murgašisten“) z 20. 5. 1939.

713 Tamže. Správa SD z 5. 5. 1939.

714 Nie je určite nepodstatné, že Joštiak bol Machovým švagrom.

715 Tamže. Zápisnica z 8. 8. 1939.

716 Tamže.

717 SNA, f. 209, 209 – 840 – 1. Správa pre Ústredné veliteľstvo Rodobrany z 7. 11. 1939.

Slovensku dobre zmapovanú a poznali aj profily jednotlivých čelných predstaviteľov HG. O Machovi sa SD už dávnejšie vyjadrila, že je „*heute deutschfreundlich*“ a jeho pronemecká pozícia nebola nemenná.[718] Jeho postoje na porade toto tvrdenie len podopreli. Mach, hoci ocenil Murgašove kvality, nevyhol sa viacerým vyjadreniam, v ktorých len potvrdil svoj pronemecký alibizmus. Okrem iného povedal, že je rád, že opäť vidí „*starého Murgaša, o ktorom nazdal som sa, že už slovensky ani nemyslí a je úplne pod nemeckým vplyvom a oddaný idei národného socializmu*“.[719] Podľa Murgašových slov tiež naznačil, že mal „*obavu, že práve tak ako svojho času fanaticky veril v poľskej úprimnosti, oddal sa teraz tiež 100 % nemeckej myšlienke*“. Ďalej pokračoval: „*I ja som dnes 100 % stúpencom a zástancom slovensko-nemeckej línie, lebo dnes niet pre Slováka inej možnosti*“. Svojimi slovami Mach pripustil, že Murgašovi nedôveroval pre jeho naviazanie na nacistov a dokonca neodmietol ani inú možnosť ako spoluprácu s Nemeckom, ak by to bolo samostatným slovenským rozhodnutím.[720] Pre budúci vývoj v HG mala schôdzka obrovský význam v tom, že Murgašova zápisnica, hoc iste subjektívne podfarbená, sa dostala aj do Berlína. Tam sa utvrdili v rezervovanom postoji k Machovi. O to viac, že toto „obvinenie“ vyšlo z úst človeka, ktorý v tomto čase ešte požíval dôveru nemeckých predstaviteľov.[721]

Zaujímavo vyzneli aj Murgašove postrehy venované reorganizácii HG. Reč, v ktorej vyhlásil, že nie je spokojný s vývojom po 14. marci 1939, kopírovala nálady radikálov, ktorým sa nepáčilo smerovanie štátu a HG po konštituovaní samostatnosti. Okrem iného v nej povedal, že „*pre reorganizáciu HG nie sú dané psychické predpoklady. Autorita HG bola znížená nezmyselnými rozkazmi, povolaním chúť-*

---

718 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa veliteľovi Einsatzgruppe II. z 5. 5. 1939.

719 Tamže. Zápisnica z 8. 8. 1939.

720 Tamže.

721 Povestnú palicu zlomili Nemci nad Murgašom až neskôr, v rokoch 1938 – 1940 bol, ako to už bolo napísané, považovaný za jedného z najväčších priateľov Nemcov popri V. Tukovi. Koncom roka 1940 o ňom ešte napísali, že bol inteligentný a usilovný. Imponovala im jeho dobrá nemčina, ako aj radikalizmus a zastávanie pronemeckej línie. NAČR, f. 136, šk. 17, 248769 – 248770.

kam niektorých vládnych pánov a pánov z predsedníctva strany. HG možno reorganizovať len tak, keď ona bude mať aj istý druh exekutívy a jej návrhy budú vládou rešpektované. Keď HG má byť len akýmsi branným spolkom čo nastupuje pri parádach, ostanú nám v nej parádnici, kým skutoční bojovníci odhodlaní za národ boriť sa na život a na smrť sa sklamaní odtiahnu“.[722] Murgašove horlivé slová sú signifikantné pre celé dejiny HG. Spomenul v nich sklamanie „bojovníkov“, ktorí sa skutočne od „práce“ v HG odtiahli, nakoľko pozície, ktoré predpokladali, že získajú členstvom v HG, nakoniec v neskoršom období zväčša nezískali. Nespomenul však druhú skupinu sklamaných gardistov – tých, ktorých neoslovila silnejúca brutalita a prechmaty ich spolučlenov a podobne ako „bojovníci“ aj oni postupom času strácali chuť byť členmi organizácie, ktorá nezodpovedala ich predstavám. Nespokojnosť s formou existencie HG nemohla zmeniť ani pripravovaná reorganizácia, nakoľko nebolo možné vyhovieť každému. Garda síce najmä v období roka 1939 vykonávala viaceré úlohy v prospech pomoci etablovania režimu, radikáli však nemohli vyjadriť spokojnosť nad úlohou v spoločnosti. Táto problematika aj v nasledujúcich obdobiach zapríčinila znižovanie prestíže členstva v HG nielen v radoch obyvateľstva, ale aj medzi samými gardistami.

10. Vzostup a pád Hlinkovej gardy

Úloha HG pri konsolidácii režimu

Po prekonaní počiatočných problémov v období konsolidácie režimu[723] garda prestala byť len organizáciou, ktorej hlavnou charak-

722 Tamže. Zápisnica z 8. 8. 1939.

723 Ako obdobie konsolidácie režimu možno označiť čas po odznení prelomových udalostí z marca 1939, keď už nový štát nemusel čeliť akútnym problémom okolo vlastného utvorenia, ako to bolo napríklad počas Malej vojny, ale mohol sa zamerať na vnútornú konsolidáciu. O období konsolidácie môžeme hovoriť až do času, keď už štátny aparát nebol prinútený využívať služby Hlinkovej gardy napríklad v hospodárskej oblasti či iných oblastiach a vystačil si vlastnými prostriedkami a organizačným aparátom..

teristickou črtou bolo svojvoľné zasahovanie do bezpečnostných otázok. S predstaviteľmi štátu začala aspoň sčasti spolupracovať na jeho konsolidácii. Okrem bezpečnostných úloh, ktoré si garda tradične prisvojovala s odvolávaním sa na funkciu akéhosi strážcu slovenského majetku, poriadku a životov v období po jej odzbrojení, ktoré sa stalo zdrojom mnohých nezhôd i v jej vnútri, začala sa zaujímať o riešenie rôznych neduhov slovenskej spoločnosti. Šlo najmä o otázky sociálneho charakteru, ktoré začali dominovať aj na stránkach vtedajších periodík. V *Gardistovi* sa častejšie objavovali napr. články o boji „*HG proti zdražovateľom*“, proti ktorým chcelo aspoň na papieri HVHG ostro zakročiť na základe správ, z ktorých „*vysvitá, že v jednotlivých krajoch, ba i v samotnej Bratislave niektorí obchodníci chcú vyvolať zdražovanie tým, že odrazu, akoby na rozkaz, prestali predávať určitý druh tovaru... Zistilo sa však, že vo väčšine prípadov ide len o to, aby... mohli predávať drahšie.*“ Preto hlavné veliteľstvo HG predostrelo návrh „*patričnému rezortu, aby sa urobila rýchla náprava*“.[724] Hlinkova garda mala vyhľadávať obchodníkov, ktorí by sa priečili nariadeniu ministerstva vnútra. Toto prikázalo všetkým veliteľom, aby prispeli v boji proti zdražovateľom tým, že „*oznámia každý prípad zdražovania*“, prízvukovalo však, aby sa vystríhali akýchkoľvek akcií na vlastnú päsť, ku ktorým by gardisti mohli pristúpiť.[725] Členovia HG tým získali široké pole pôsobnosti, keďže prostredníctvom tohto nariadenia mohli zákonne vykonávať represívne opatrenia voči Židom a Čechom, ktorí boli vo sfére obchodu ešte stále značne zastúpení. Najmä židovská otázka po 14. marci 1939, keď prestali obavy z maďarského útoku, stala sa dominantnou i v hospodárskej oblasti. V protižidovských násilnostiach šlo prevažne nie o akcie „pogromistického“ typu, lež o útoky na hospodársky a spoločensky lepšie situovaných židovských spoluobčanov, pravdepodobne v snahe obohatiť sa a vytvoriť pôdu na rast „kresťanského“ kapitálu a inteligencie v sférach, ktoré boli dovtedy doménou židovského obyvateľstva.

Napriek tomu, že HG neprestávala organizovať protižidovské vystúpenia, ktorými prekračovala rámec svojej pôsobnosti, primárnou sférou jej činnosti sa podľa inštrukcií HVHG mali stať otázky sociálne a hospodárske. Gardisti tým ale nepristúpili k potlačeniu dovtedy boha-

724 *Gardista*, 13. 5. 1939, s. 8.

725 *Slovenská pravda*, 26. 5. 1939, s. 3.

tej protižidovskej činnosti len preto, že to od nich vyžadovalo HVHG. Na druhej strane aj zapojenie do kontrol v rámci hospodárskej sféry mohlo priniesť mnohým členom HG nesporné výhody. Je zaujímavé, že gardisti sa miešali i do záležitostí, ktoré spadali pod právomoc četníkov či obchodného grémia. Dôležité však je, že naväčšine v týchto otázkach nestáli proti záujmom slovenskej vlády, lež boli nápomocní pri riešení rôznych hospodárskych problémov. Aj keď pritom často prekračovali kompetencie. V súvislosti so zdražovaním sa garda zamerala najmä na zvyšovanie cien potravinových článkov, pretože veľká časť obchodníkov v tejto sfére boli Židia. Gardisti buď priamo sami, alebo prostredníctvom veliteľov napojených na miestnu organizáciu HSĽS intervenovali v prospech riešenia problémov zdražovania v prevažne židovských obchodoch. Na základe jedného z takýchto gardistických „udaní“ Krajinský úrad v Bratislave nariadil četníkom a okresnému úradu zaoberať sa prípadmi, keď „*slovenskí obchodníci boli bezmocní oproti bezočivému teroru Židov*“.[726] Podľa správy „*poctivý kresťanský obchodník s dobytkom, ktorý nikdy nemá svedomia ošmeknúť producenta, je tak zabíjaný, lebo nemôže konkurovať. Predražovanie... je u židovského obchodníka každodenným zjavom.... naši obchodníci sú plánovite a sústavne zabíjaní, keď Židia vidia na trhu slovenského kresťanského obchodníka s dobytkom, dajú sa hneď dokopy, zvýšia ceny, len aby kresťan nemohol nič kúpiť*“.[727] Gardistické udania sa často nezakladali na pravde, dokumentujú ale snahy HG o zasahovanie aj do oblasti hospodárstva.

HG sa však okrem aktivity v otázke vyradenia Židov z hospodárskeho života aktivizovala aj v iných hospodárskych otázkach a v „boji“ proti tzv. čechoslovákom. V tejto súvislosti mala garda (v neskoršom období) zasahovať i do problematiky usmerňovania zásobovania v období najmä po 1. septembri 1939, keď Nemecko zaútočilo na Poľsko za pomoci slovenskej armády. Veliteľstvá HG boli napríklad upovedomené o tom, že sa „*množia prípady predčasného zatvárania obchodov s koloniálnym tovarom a ako obchodníci udávajú, je to z tej príčiny, lebo javí sa veľký nárast kupujúcich a zdá sa, že ľudia z obavy z nedostatku začínajú hromadiť zásoby. Ak to potrvá 2 – 3 dni, obchodníci*

726 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1939, 21165, 349/ adm.

727 Tamže.

vyčerpajú zásoby a nastane skutočne nedostatok".[728] Vidieť, že HG sa venovala v tejto dobe okrem iného aj hospodárskym otázkam, práve tie boli najmä po vypuknutí vojny najaktuálnejšie medzi obyvateľstvom. Či však tieto nariadenia aj niekto v skutočnosti uviedol do života, záviselo od personálnych možností a ochoty gardistov, a tá mohla byť na každom veliteľstve iná. Garda z pozície svojej úlohy domnelých strážcov pokoja a bezpečnosti a z domnelého postavenia v spoločnosti snažila sa upokojiť situáciu vyhlásením, že „*aby sa tomu predišlo a aby si zámožnejší ľudia na úkor nemajetných nemohli... rozmnožiť domáce zásoby*", považovala teda „*za potrebné zriadiť opatrenie, ktoré by znemožnilo hromadenie zásob ku prípade nejakým usmernením nákupu*".[729]

HG si tiež robila nároky na ochranu národných záujmov, v každej oblasti samozrejme špecificky formulovaných, preto v letných mesiacoch upriamila pozornosť na ďalšiu oblasť hospodárstva mladého štátu – „pôžičku hospodárskej obrody". Svojimi aktivitami však primárne nesledovala len pomoc vláde, ale na pozadí oficiálne formulovanej činnosti v prospech upevnenia režimu neváhala ako v tomto prípade zaútočiť proti príslušníkom bývalých čechoslováckych strán poukazovaním na nedostatok ich národného cítenia, pričom navrhovala, aby najmä zámožnejší občania boli donútení k väčším úpisom v prospech slovenského štátu. Účasť gardy na akcii podpory pôžičky hospodárskej obrody však nebola svojvoľnou akciou HG, ale plánovanou akciou režimu. Garda mu významne sekundovala najmä v tom, že poukazovala na nedostatočné upisovanie Čechov či Židov. Garda sa mala v tomto procese stať pomocným nástrojom režimu, ktorý plánovane útočil proti neslovenským obyvateľom Slovenska, aby im následne mohol vyčítať slabú účasť na upisovaní.[730] HG aktívne spolupracovala so stranou a jej predstavitelia boli spolu s predstaviteľmi HSĽS členmi komisií, ktoré mali robiť nátlak na vybrané skupiny občanov. Nižších vrstiev sa tieto snahy samozrejme nedotýkali, propagandisticky boli namierené do ra-

728 Tamže, 393 – 1939, 24583, 349/ adm.

729 Tamže.

730 MACKO, M.: Pôžička hospodárskej obrody Slovenska ako prostriedok proréžimnej mobilizácie obyvateľstva. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007, s. 63. Apely na upisovanie boli napríklad adresované exkluzívne Slovákom, aby mohla byť neslovenským občanom vyčítaná slabá účasť.

dov zbohatlíkov, tzv. čechoslovákov, Židov či Čechov, teda tam, kam chcel štátny aparát smerovať kritiku a poukazovať na pasívny prístup k štátu.[731] Hlinkova garda sa aj v tomto prípade ukázala ako významná pomoc štátnemu aparátu pri jeho snahách o totalitarizáciu spoločnosti a vyvíjaní nátlaku na určité skupiny obyvateľstva.

Presne v tomto duchu sa niesol dôverný obežník HVHG z 21. júna 1939, v ktorom hlavné veliteľstvo poukázalo na to, že „*Hlinkova garda so záujmom sleduje upisovanie pôžičky na hosp. obrodu slovenského štátu všetkých slovenských občanov. HVHG pozoruje, že najmä Židia a zbohatlíci chovajú sa v značnej miere pasívne k nášmu snaženiu vybudovať Slovenský štát... Vyzývam preto všetkých okresných a miestnych veliteľov HG, aby patričným, dôrazným ale slušným spôsobom dali si pozvať vedúcich činiteľov židovských náb. obcí a oznámili im, že podľa doterajšieho výsledku upisovania pôžičky najmä Židia a politickí zbohatlíci sa zachovali krajne nepriateľsky proti štátu*“.[732] Neváhala dokonca navrhnúť, aby každému okresu bola pod dohľadom odborníkov určená suma, akú má upísať. Práve miestna organizácia HG by kontrolovala objektívnosť určenia výšky úpisov.[733] Garda sa mala podľa hlavného veliteľstva postarať o to, aby sa tak zaobchodilo s jednotlivými boháčmi, ako sa oni zachovajú pri tejto príležitosti voči štátu.[734] Hoci sa plán upisovania pôžičky nenaplnil, pretože upisovateľom bol najmä verejný sektor, predsa len pre HG nebol bezvýznamnou epizódou.[735] Jej úloha v spoločnosti po boku vlády účasťou na rozsiahlej propagandistickej akcii režimu bola jedným zo znakov jej silnejúceho postavenia a etablovania sa ako organizácie, ktorej hlavnou úlohou bolo okrem iného postarať sa o spoluprácu pri výkone režimom zadávaných a aplikovaných opatrení.

HG neskrývane útočila nielen proti Židom, ale i proti tzv. čechoslovákom, resp. prívržencom tzv. starého režimu, ktorí ešte zastávali

731 Tamže.

732 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Dôverný obežník HVHG okresným a miestnym veliteľom HG z 21. 6. 1939.

733 *Gardista*, 1. 7. 1939, s. 3.

734 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Dôverný obežník HVHG okresným a miestnym veliteľom HG z 21. 6. 1939.

735 MACKO, M.: Pôžička hospodárskej obrody Slovenska ako prostriedok prorežimnej mobilizácie obyvateľstva, s. 66.

vysoké funkcie v administratíve či verejnej správe. Aj prostredníctvom tlače čoraz hlasnejšie zdôrazňovala nevyhnutnosť zbaviť sa ľudí exponovaných za Č-SR. Tým by sa akiste posilnili pozície samotnej HG, ktorej členovia by tak mohli preniknúť na lukratívne miesta v štátnom aparáte. V súvislosti s „bojom“ proti „čechoslovákom“ však nastali i spory v samotnej garde, do ktorej po 14. marci vstúpilo veľké množstvo bývalých oponentov politiky HSĽS. Gardisti nemohli zabudnúť, že mnohí z ich bývalých protivníkov zastávali v garde vysoké pozície: „*Nezabúdajme, ako sa v dňoch posledného českého puču hrnuli soc. demokrati do strelnice a chceli ju prevziať. Boli medzi nimi mnohí, čo 8. decembra minulého roku v gardistických radoch pyšne defilovali na prvom slávnom nástupe našej HG*“.[736]

Proti Židom a prívržencom bývalého režimu bolo namierené tiež nariadenie vlády o politických zbohatlíkoch z 24. apríla 1939, na základe ktorého sa malo rozhodne postupovať proti „čechoslováckej buržoázii“ a „kapitalistom“. Hlavnou nádejou radikálov v Hlinkovej garde sa stal najmä Mach ako predseda komisie pre politických zbohatlíkov,[737] keďže z jeho prejavov bolo často cítiť zjavné ostrie namierené proti týmto skupinám obyvateľstva. Podľa L. Suška, „*akcia proti zbohatlíkom však zadrhla v súkolí štátnych orgánov, od ktorých komisia závisela pri zisťovaní majetku, spôsobu jeho vzniku, ako aj pri určovaní zbohatlíkov*“.[738] Vidieť to napríklad na tom, že niektoré prípady neboli ukončené ešte ani v roku 1943, keď sa akcie proti politickým zbohatlíkom definitívne zastavili.[739] Napriek tomu sa garda prostredníctvom svojich predstaviteľov snažila tieto problémy vyriešiť. Aj (ale nielen) pre významný podiel príslušníkov bývalých politických strán v štátnej správe, ktorí akiste nemohli súhlasiť s návrhmi gardistov, bola celá akcia napriek vehementnej snahe HG odsúdená na zánik. Preto aj snahy gardistov o vyčistenie štátneho aparátu od vplyvu „čechoslo-

736 *Trnavské noviny*, 11. 6. 1939, s. 3.

737 DRAGÚŇ, S.: Vládne nariadenie o politických zbohatlíkoch a jeho realizácia v praxi. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami, s. 42.

738 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 240.

739 DRAGÚŇ, S.: Vládne nariadenie o politických zbohatlíkoch a jeho realizácia v praxi, s. 43.

vákov“, ktorých miesta mohli potom samozrejme zaujať „spoľahliví gardisti“, boli prvoradé. Treba si uvedomiť, že garda sa aj tejto akcie zúčastňovala fakticky z poverenia štátneho aparátu, jej vlastná iniciatíva v tejto oblasti rovnako ako v prípade pôžičky hospodárskej obrody smerovala proti jej politickým či ideovým odporcom. Nezanedbateľným faktom je, že pozemky odobraté politickým zbohatlíkom boli prerozdeľované najmä osobám, ktoré boli protežované HSĽS alebo HG.[740] Na druhej strane, ak chcela byť garda úspešná ako organizácia, ktorej cieľom bola pomoc novovzniknutému štátu v riešení rôznych problémov, musela sa podieľať na rozsiahlych akciách, resp. opatreniach režimu proti širokému spektru protivníkov. V letných mesiacoch roka 1939 bol však režim nového štátu ešte slabý na to, aby dokázal zabezpečiť všetky úlohy, ktoré sa od neho očakávali v záujme zachovania pokoja a poriadku. HG sa preto stala významným pomocníkom aj pri likvidovaní prejavov odporu skupín nepriateľsky naladených voči režimu, pričom využívala najmä svoju znalosť v pomeroch jednotlivých miest či dedín a mala sa podľa plánov stať rozhodujúcou silou v boji proti odporcom štátneho zriadenia. Inými slovami, jej úlohou v tomto procese bolo najmä zastrašovanie skutočných či domnelých protivníkov. Túto úlohu však gardisti nevnímali ako natoľko dôležitú. Opatrenia v hospodárskej oblasti smerovali prevažne len voči čechoslovákom a Židom. Veľkú časť slovenského kapitálu ale mali v rukách i Nemci, proti ktorým vláda z pochopiteľných príčin nemohla zasiahnuť, preto aj očista riadiacich miest a dosadenie Slovákov, resp. ľudí, ktorí „*budú zárukou usmernenia hospodárstva podľa zásady „kresťanského solidarizmu*“ bola len iluzórna.[741] Vláda preto všetku svoju pozornosť v hospodárskej oblasti nasmerovala proti obmedzovaniu Židov v riadiacich miestach podnikov, v čom mala bezvýhradnú podporu Hlinkovej gardy.[742] Napriek všetkým nezhodám, ktoré sa objavovali medzi organizáciami gardy a strany, tento trend prakticky jednoznačne prijímali

740 Tamže, s. 52. Pozri aj CAMBEL, S.: Arizácia a ďalšie zmeny v pozemkovej držbe na Slovensku do leta 1944. In: *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 1, s. 69 – 88.

741 BAKA, I.: Hlinkova slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 16.

742 O tomto probléme sa najobsiahlejšie vyjadruje KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*.

obidve inštitúcie, ktoré sa však líšili predovšetkým formou, aká mala byť použitá pri eliminovaní Židov nielen z hospodárstva, lež zo života na Slovensku vo všeobecnosti.

Pomoc štátnemu aparátu

Hlinkova garda sa v období konsolidácie režimu neaktivizovala len v hospodárskych otázkach, usilovala sa i o eliminovanie akýchkoľvek prejavov nespokojnosti s ideológiou štátu, pričom svojou znalosťou miestnych pomerov rozhodne mohla prispieť k upevneniu jeho moci[743] a zároveň posilneniu svojich pozícií v štáte. Často postupovala v intenciách nariadení a snáh štátnej moci o eliminovanie vlastných odporcov. Štátny aparát ju využíval ako mocenský prostriedok proti rozličným skupinám obyvateľstva. Gardisti sa tak mohli vyrovnať napríklad s komunistami, ktorých mohli na základe „pomoci vláde" takmer beztrestne prenasledovať.[744] V archívnych dokumentoch možno nájsť množstvo dokladov o snahách gardy o potlačenie prejavov tzv. šepkanej propagandy, ktorá zamestnávala mysle azda všetkých regionálnych politikov.[745] HG sa prostredníctvom svojich členov snažila eliminovať všetky jej prejavy, čím sa však otváralo široké pole pôsobnosti a značné možnosti pre rôzne, často nepravdivé udania. Množstvo z nich dali gardisti na prešetrenie oficiálnou cestou okresným úradom, ktoré poverili četnícke stanice, aby jednotlivé prípady vyšetrili. V jarných a letných mesiacoch boli tieto priam zavalené sťažnosťami na občanov, ktoré však četníci pre množstvo práce riešili aj niekoľko mesiacov. Udania prichádzali od gardistov i od obyčajných občanov proti osobám označeným za nepriate-

743 Rovnako však mohla „pomôcť" svojou činnosťou k jeho diskreditácii.

744 SYRNÝ, M.: K problematike represií voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943, s. 55 – 79.

745 Tento dobový fenomén si všimlo viacero autorov. JANAS, K.: Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku. Trenčín 2007, s. 99, JANAS, K.: Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*, s. 321, BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 41 – 42.

ľov priam ako na bežiacom páse. Akcia proti šepkanej propagande bola „posvätená“ priamo z najvyšších miest. Podľa nariadenia ministerstva vnútra č. 4523/1939 z 2. mája 1939 za účelom jej zamedzenia „*každý štátny zamestnanec a gardista bude nasadený do akcie*“.[746] Štátni zamestnanci a gardisti boli na základe obežníka predsedníctva vlády z 21. apríla 1939 v týchto dňoch inštruovaní v boji proti prejavom šepkanej propagandy. Ako sa v obežníku spomínalo, bolo ich „*služobnou povinnosťou hneď udať každého..., od koho počuje poplašný alebo znepokojujúci chýr*“.[747] Propagandou bolo myslené najmä „*predávanie ústnych protištátnych informácií*“, resp. dezinformácií nepriateľmi štátneho zriadenia, proti ktorým režim bojoval nielen nasadením HG, ale aj výzvami k občanom, aby udávali prípady rozširovania protištátnych správ.[748] Za ich šírenie bola dokonca nariadená predbežná väzba.[749] Tá mohla byť uložená ako prevencia štátneho aparátu voči potenciálnym či skutočným odporcom režimu na základe vládneho nariadenia č. 32 z 23. marca 1939 o „*zaisťovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu*“.[750] Zaisťovací tábor bol zriadený v Ilave a mohli doň byť sústredené dokonca aj osoby bez právoplatného odsúdenia.[751]

Udania, nielen v súvislosti so šepkanou propagandou, však neboli namierené len proti obyvateľstvu, lež smerovali do vnútra strany a gardy, čo súviselo s toľko spomínanou očistou a snahami takých členov, „*ktorí pod kepienkom gardy*“ robili intrigy a poburovali.[752] V neposlednom rade sa však mnohí gardisti snažili prostredníctvom ano-

746 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 2. 5. 1939.

747 Porovnaj s BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 41.

748 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 240.

749 Tamže.

750 *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 32 z 23. 3. 1939.

751 BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 34. Porovnaj VICEN, J.: K problematike zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): Slovenská republika očami mladých historikov IV. Banská Bystrica 2005, s. 135 – 143.

752 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944,371 – 1939, 818, 110/prez.

nymných udaní na svojich spolustraníkov či kolegov zbaviť vlastných nepriateľov či si vyrovnať osobné účty.

Okrem účasti na boji proti šepkanej propagande sa garda veľmi ochotne zúčastnila i na akcii proti šíreniu protištátnych letákov, ktorých rozširovanie mali na starosti najmä prívrženci bývalej komunistickej strany. Podľa neskoršej socialistickej literatúry „*ilegálna tlač vyjadrovala názory a stanoviská strany, informovala o udalostiach doma a v zahraničí, odhaľovala lživosť fašistickej demagogickej propagandy. Dokumentovala, že komunisti zostávajú nezlomní a šírila ich nezdolnú vieru vo víťazstvo a neodvratnosť porážky fašizmu*“.[753] Gardisti mali oproti svojim nepriateľom značnú výhodu v tom, že spoločne s políciou poznali exponentov bývalých politických strán, čím mohli najväčším potenciálnym i skutočným protirežimistickým aktivistom venovať zvlášť zvýšenú pozornosť. Velitelia HG mali pozorovať aj zakladanie komunistických buniek a v prípade ich výskytu ich hlásiť policajným úradom a HVHG.[754] Pre lepšiu identifikáciu komunistických činiteľov nariadilo ministerstvo vnútra 16. decembra 1939 dvojmo vypracovať zoznamy komunistov aktívnych pred vyhlásením autonómie a osôb, ktoré boli zaistené ako šíritelia komunistickej propagandy.[755] Nariadenie PMV bolo pritom vydané na priamu intervenciu HVHG, už koncom novembra žiadalo prostredníctvom Ústredného veliteľstva Rodobrany vyhotoviť zoznamy osôb, ktoré boli pred vznikom autonómie známe ako komunisticky zmýšľajúce a i tých, ktoré boli po tomto dátume zistené ako šíritelia komunistickej propagandy.[756]

HG sa spoluprácou so štátnymi orgánmi pritom nesnažila bojovať len s komunistami, ale aj so socialistami či „čechoslovákmi“, k čomu jej pomohlo i nariadenie o zrušení listového tajomstva, otváraní zásielok a policajnej kontrole podozrivých osôb.[757] Gardisti, samozrejme za asistencie úradov, mali tak oprávnenie konať rôzne represívne

753 ŠIMONČIČ, J. (zost.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava 1989, s. 185.

754 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Rozkaz OVHG Topoľčany z 28. 11. 1939.

755 Tamže.

756 Porovnaj s BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 49 – 50.

757 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 241 – 242.

opatrenia. Ich cieľom bolo najmä eliminovať kolportáž najznámejšieho periodika *Hlas ľudu* a letákov, kritizujúcich slovenskú vládu a jej napojenie na fašistickú, resp. nacistickú ideológiu. Gardisti boli tiež pojatí do organizovania novej spravodajskej služby ako pomocný orgán jej zriaďovateľov, teda okresných náčelníkov a prednostov štátneho policajného úradu. Hlásenia mali byť rozdelené do 8 okruhov, medzi ktorými nechýbali ani tzv. „*komunistické pohyby*“.[758] Okrem nich mali sledovať a podávať správy o Židoch, menšinách, správy politické, záležitosti strany, DP, HG a FS, zatknutia politického významu, veci tlače a hospodárske záležitosti.[759]

Pre zvýšenie kompetencií HG nielen v oblasti stíhania podozrivých osôb malo veľký význam napríklad i zriadenie polície HG.[760] Jej vytvorenie nebolo nariadené príkazom HVHG, ale bolo výlučne v kompetencii župného veliteľstva HG. Polícia síce podliehala priamemu veleniu župného veliteľstva gardy, oficiálne však bola vedená policajnými predstaviteľmi.[761] ŽVHG v liste okresnému úradu pripomenulo, že „*pre prípad súrnej potreby táto jednotka stojí vám k dispozícii ako posila bezpečnostných orgánov a úradov*“.[762] Hlinkova garda sa zadelením časti gardistov k polícii snažila získať väčšie právomoci napr. pri spomínaných prehliadkach podozrivých osôb. Keďže do vydania rozhodnutia ŽVHG mohla pri ich kontrole oficiálne spolupracovať len ako doplnok bezpečnostných orgánov, pričom vytvorením polície HG, aj keď stále len s „*posilovou úlohou bezpečnostných orgánov a úradov*“ mala väčšie kompetencie v otázke kontroly a preverovania svojich oponentov.

Polícia HG konala zväčša hliadkovú a kontrolnú činnosť verejných priestranstiev, budov či spoločenských zariadení, pričom sa jej naskytala často i možnosť vyrovnať sa s rôznymi neduhmi vtedajšej spoločnosti, ale tiež s politickými oponentmi a osobami, ktoré gardis-

---

758 BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939, s. 47 – 48.

759 Tamže. Porovnaj JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1944). K niektorým aspektom existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku*, s. 69.

760 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 393 – 1939, 25519, 350/ adm.

761 Tamže.

762 Tamže.

tom už dlhšie „ležali v žalúdku“. Gardisti si pri kontrolách často všímali dodržiavanie mravnosti, záverečných hodín či takých vecí, ktoré poukazovali na formy pasívneho odporu voči slovenskému štátu. Kontrola hotelových živností bola Hlinkovej garde zverená na základe obežníka PMV z 8. septembra 1939.[763] Bola zrušená až v marci 1940 po tom, ako PMV skonštatovalo, že orgány štátnej správy už dokážu i samostatne vykonávať úlohy zverené im právnymi predpismi.[764] V hostinských miestnostiach kontrolovali napr. to, či sa v nich nenachádzajú stopy po bývalom režime, najmä vlajky, odznaky či obrazy exponovaných predstaviteľov bývalej republiky, čím ich majitelia často dávali najavo svoje negatívne stanovisko k spoločensko-politickej situácii v krajine.[765]

V súvislosti s týmto, ako aj podobnými prípadmi zareagovalo aj ministerstvo vnútra, ktoré prostredníctvom prezídia skonštatovalo, že „*z úradov a verejných miestností neboli doposiaľ odstránené obrazy, busty Masaryka, Beneša, ČSR...*“, pričom bola požiadavka, aby bezpečnostné orgány uložili majiteľom ich odstránenie.[766] Samozrejme povolať četníctvo do tejto a podobných akcií by bolo nezmyselné plytvanie silami a časom, ktorý mohol byť využitý účelnejšie, preto sa Hlinkova garda javila ako najlepší prostriedok na vykonávanie tohto a jemu podobných rozkazov. Mohla tak oficiálnou cestou zakročiť proti prívržencom bývalých čsl. strán, komunistom a socialistom, pretože títo ešte stále sedeli vo vplyvných funkciách. Ako sa už skôr vyjadrila dobová tlač, „*komunistická strana bola rozpustená. Činnosť soc. dem. strany bola zakázaná. Ale mnohí komunisti ďalej ryjú, podrývajú pôdu pod mladou vládou Slovenska... Vieme a sledujeme. Sme na stráži! Čakáme len na vhodnú príležitosť, aby sme mohli uderiť na hniezda buniek!*“.[767]

Kontrolu hotelových miestností mohla HG vykonávať legálne bez poverenia bezpečnostnými úradmi na základe obežníka prezídia ministerstva vnútra z 28. septembra 1939, ktorý jej určil venovať „*čo najpečlivejšiu pozornosť osobám, ktoré by tu chceli získať rôzne in-*

763 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 7. 3. 1940.

764 Tamže.

765 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 1908, 116/ prez.

766 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 21. 10. 1939.

767 *Trnavské noviny*, 8. 1. 1939, s. 2.

formácie alebo chceli podnikať rozvratné akcie".[768] Nariadenie bolo vydané za účelom stáleho a účinného boja proti nepriateľom štátu, na ktorý sa mohla najlepšie využiť garda ako organizácia znalá miestnych pomerov so sieťou konfidentov a udavačov. Na druhej strane tým boli odbremenené četníctvo a polícia, ktoré sa mohli viac venovať vyšetrovaniu trestných činov. Nariadenie však bolo zrušené 7. marca 1940, nakoľko pomery v štáte boli podľa správy prezídia ministerstva vnútra už konsolidované a štátne orgány „stačia i samotné vykonávať úlohy, ktoré sú im právnymi predpismi zverené.[769]

Napriek tomu však muselo ministerstvo vnútra opakovane ako pred 14. marcom bojovať voči prekračovaniu právomocí gardistami. Tí mali byť, až na výnimky, len pomocníkmi jednotlivých úradov pri výkone štátnobezpečnostných úloh. Napriek tomu však gardisti odopierali konať služby len na požiadanie štátnobezpečnostných úradov. Z tohto dôvodu vydalo PMV nariadenie, v ktorom sa pod trestnými sankciami zakazovalo gardistom svojvoľné pôsobenie v oblastiach nepodliehajúcich pod ich právomoci. Opäť citoval staršie nariadenie, podľa ktorého členovia HG pri výkone štátnobezpečnostných funkcií podliehali priamo tej zložke, ktorá si ich pomoc vyžiadala. V prípade, ak by si gardista osoboval úlohy, ktoré patria pod právomoc spomenutých úradov, mohol byť zatknutý a dodaný do väzby.[770] Už deň pred vydaním jeho rozhodnutia zareagovalo i hlavné veliteľstvo gardy, ktoré upozornilo podriadených gardistov, že HG je výslovne zakázané svojvoľne zasahovať do kompetencií výkonných orgánov. Po skúsenostiach s gardistickými prechmatmi najmä voči Židom a Čechom muselo vydať usmernenie, že HG bolo prísne zakázané „*svojvoľne zasahovať do pôsobnosti úradov, prípadne zosadzovať úradníkov, poťažne zamestnancov úradov všetkého druhu i keď ide o českých zamestnancov*".[771] Nariadenia HVHG však podobne ako vo viacerých prípadoch zostali len na papieri a skončili sa fiaskom. Hlinkova garda po čiastočnej konsolidácii pomerov v mladom štáte zasahovala do širokého spektra problémov vtedajšej spoločnosti, čo na jednej strane vyvolá-

768 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 527, 122/ prez.

769 Tamže.

770 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník PMV z 25. 4. 1939.

771 Tamže, 604 – 52 – 2. Oblastný rozkaz č. 5 oblastného veliteľstva HG Piešťany z 14. 4. 1939 citujúci rozkaz HVHG z 13. 4. 1939.

valo odpor v radoch umiernených politikov, ktorí sa obávali prílišného vzrastu radikalizmu, no na druhej strane si uvedomovali nevyhnutnosť spolupráce s gardou a nemožnosť prehliadnuť ju ako reálnu silu. Celý problém riešili podriadením HG záujmom HSĽS. Neskorší vývoj ukázal, že sa nepodarilo úplne dosiahnuť tento stav.

Postavenie gardy v štáte sa stalo predmetom zvláštnej porady vlády koncom mája 1939, ktorá výrazne ovplyvnila jej neskorší vzťah k armáde, strane a vláde. Viaceré navrhované predpoklady na určenie smeru gardy a jej podriadenosti strane sa nenaplnili. Osobitnú pozornosť si zaslúži Tisov nešťastný návrh povinného členstva v garde, z ktorej chcel vytvoriť masovú organizáciu pridruženú k strane a vykonávajúcu branné úlohy. Jozef Tiso svojou víziou povinného členstva sledoval nielen ciele podriadenia gardy ľudovej strane. Jeho iste dobre mienená myšlienka však bola na vtedajšiu spoločensko-politickú situáciu neaplikovateľná a odsúdená na zánik.

Uznesenia porady boli nakoniec schválené na zasadnutí predsedníctva HSĽS 5. júna 1939, ktoré súhlasilo aj s vytvorením Rodobrany ako akéhosi elitného zboru v rámci HG.[772]

11. Horúca jeseň 1939

Zapojenie HG do ťaženia proti Poľsku

Skôr než sa k otázke povinného členstva v HG stihla vláda vyjadriť osobitným nariadením, úloha gardy náramne stúpla v súvislosti s účasťou slovenskej armády na protipoľskom ťažení.[773] V *Gardistovi* sa začali v priebehu augusta čoraz častejšie objavovať protipoľské články, ktoré mali emotívne poukázať na právo Slovákov na návrat území zabratých Poliakmi , „*keď driapala poľská ruka zo slovenského tela Svrčinovec, Čierne, Skalité a Javorinu s Pieninami*“.[774] Aj Hlinko-

772 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 243.

773 Pozri napr. BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku.* Bratislava 2006, s. 145 – 148, LACKO, M.: *Proti Poľsku*. Bratislava 2008.

774 *Gardista*, 26. 8. 1939, s. 1.

va garda sa v predvečer konfliktu s Poľskom horúčkovito pripravovala. Alexander Mach v intenciách záchrany a znovudobytia slovenských území sa vo svojom prejave z konca augusta zmienil o tom, že „*každý Slovák je ochotný sa uchopiť zbrane za tým účelom, aby sa odtrhnuté územia vrátili k Slovensku*".[775] Následkom podobných vyhlásení horliví gardisti prepadli a poškodili ešte 23. augusta byt Piotra Kurnického v Bratislave.[776] Články a prejavy presadzovali opätovné získanie neprávom odobratých území v prospech Poľska po 1. svetovej vojne a v roku 1938.[777] Je pritom zaujímavé, že autorom mnohých z nich bol Karol Murgaš,[778] ktorý aj podľa nemeckých pozorovateľov patril v minulosti spoločne so Sidorom a Ďurčanským k polonofilskému krídlu. V správe SD o situácii na Slovensku zo sklonku roka 1938 bol však označovaný za „*vyhláseného nepriateľa Poľska*".[779]

S pomocou HG na protipoľskom ťažení totiž rátala aj armáda. Podľa nariadenia ministerstva národnej obrany „*MNO povoláva záložníkov do zbrane, medzi iným tiež cestou a pomocou HG*".[780] „*Medzi iným*" znamenalo, že HG zverili povolávanie osôb nad 35 rokov, ktoré nemohla vykonať vojenská správa. Podľa L. Suška tam pôsobila aj snaha utajiť všeobecnú mobilizáciu, keďže Slovensko oficiálne nevy-

775 Pozri NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské vztahy v předvečer druhé světové války. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 3, s. 441.

776 Tamže.

777 O genéze konfliktu pozri napr. MAJERIKOVÁ, M.: *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov 2007, JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku,* s. 33 – 42. Porovnaj správy o „poľských teroristických tlupách", pomeroch na Javorine a incidentoch s poľskou delimitačnou komisiou: NAČR, f. 200 (Zpravodajská ústředna od roku 1930). Materiál 35/5, NAČR, f. 136, šk. 12, 202074 – 202075. Seyss-Inquartov list Zahraničnému úradu Berlín z 4. 9. 1939.

778 http://www.druhasvetova.sk/na stiahnutie/multimédia. Protipoľský prejav Karola Murgaša.

779 SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik slovenského štátu Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakischen Staates Dokumente I*. Dokument č. 146, s. 491.

780 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 1545, 114/ prez.

hlásilo vojnu Poľsku.[781] Oficiálne zadelenie Hlinkovej gardy bolo podľa Hlavného vojenského veliteľstva v tom, „*aby spolu s vojenskými orgánmi pracovala pri zaistení obrany štátu*". Vojenská správa mala povolať časť záložníkov prostredníctvom HG, „*ktorý spôsob bol volený preto, lebo je rychlý a účelný a v zásade nahradzuje všeobecnú mobilizáciu*".[782] Garde sa pritom dostalo tej výsady, že „*v podstate treba hľadieť na požiadavky a návrhy HG ako na požiadavky a návrhy vojenskej správy za mobilizácie a stavu brannej pohotovosti*".[783] Vojakov, ktorých po vypuknutí vojny mobilizovali prostredníctvom HG, využili pri rôznych strážnych službách, napr. strážení tunelov, mostov, či rôznych objektov dôležitých pre obranu štátu, využívali ich však i na rôzne pracovné úlohy.[784] Na regionálnej úrovni mali jej miestne organizácie pracovať na rozširovaní protipoľských nálad medzi obyvateľstvom, demonštrovať súdržnosť národa a jeho podporu armáde a spoločne s HM organizovať zbierky pre slovenských vojakov.[785]

Garda bola v permanencii najmä od 26. augusta 1939, keď prišiel rozkaz na plnenie rôznych „*dôležitých služieb v okresoch*". Podľa tohto rozkazu mala byť na všetkých veliteľstvách HG zriadená nepretržitá služba a miestne veliteľstvá mali spísať zoznamy všetkých gardistov-nevojakov, vojakov nad 35 rokov a Židov od 19. do 45. roku.[786] HG mala počas plánovanej mobilizácie disponovať týmito osobami, nariadenie sa však netýkalo, ako už bolo spomenuté, gardistov-vojakov do 35 rokov, ktorí spadali pod právomoci ministerstva národnej obrany.[787] Pohraničným okresom však bola nariadená okamžitá pohotovosť už v priebehu augusta. Mali pozorovať najmä dôležité mosty a cestné ko-

781 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 245.

782 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník prezídia ministerstva vnútra z 1. 9. 1939.

783 Tamže.

784 BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941), s. 117.

785 Tamže.

786 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Rozkaz okresného veliteľstva HG Piešťany č. 1 z 26. 8. 1939.

787 Tamže.

munikácie a sledovať podozrivé osoby.[788] Na tieto účely boli gardisti zadelení do skupín, ktoré mali mať na starosti vykonávanie dôležitých úloh a podávanie hlásení tak vo dne, ako i v noci.[789] Nočnú službu, ktorá pôsobila na všetkých veliteľstvách HG, odvolali rozkazom HVHG až 6. októbra 1939.[790]

Už v polovici septembra sa však opatrenia v súvislosti s nasadením proti Poľsku zmierňovali. Odvedení gardisti starší ako 35 rokov mohli ísť domov k rodinám a strážne služby prevzali mladšie ročníky.[791] Nasadenie gardistov (napriek takmer nulovému prínosu v bojovej oblasti) neváhala využiť dobová propaganda, keď konštatovala, že „*zase sa dokázalo to, že nie tí sú národnými hrdinami, ktorí čakajú a hľadajú odmenu a úľavu, ale tí, čo bez mena, bez odmeny a bez váhania stoja na svojom mieste, čo im aj vojenská správa uznáva tým, že ich pre dôležitejšiu funkciu oslobodzuje od vojenskej služby*".[792] Hlavné veliteľstvo však varovalo, že hoci už nehrozilo také nebezpečenstvo ako v predchádzajúcich dňoch, „*predsa musí HG zostať v pohotovosti a musí presne plniť svoje povinnosti a cvičiť sa v disciplíne...*".[793] Propaganda nezabudla zdôrazniť, že úspech v boji po boku Nemecka[794] bol možný aj na základe gardistickej pomoci, „*ktorá na ňom spolu s naším slovenským vojskom má najväčšiu zásluhu*".[795] Objektívne však bola účasť HG v priamych bojoch minimálna a obmedzovala sa len na pomocnú službu. Napriek tomu sa však vojna proti Poľsku stretla s via-

788 Tamže. Dôverný rozkaz okresného veliteľstva HG Spišská Nová Ves miestnym veliteľstvám okresu zo 17. 8. 1939.

789 Tamže. Vo dne mali službu konať len tí gardisti, ktorým to dovolilo ich zamestnanie.

790 Tamže, 604 – 66 – 2. Rozkaz HVHG HŠ č. 14 župným a okresným veliteľstvám HG z 6. 10. 1939.

791 Tamže. Obežník HVHG HŠ miestnym a okresným veliteľstvám z 13. 9. 1939.

792 *Trnavské noviny*, 18. 11. 1939, s. 2.

793 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Obežník HVHG HŠ miestnym a okresným veliteľstvám z 13. 9. 1939.

794 O spolupôsobení Slovenska po boku Nemecka vo vojne proti Poľsku pozri aj množstvo dokumentov v NAČR, f. 136, šk. 17, fascikel 17/4.

795 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Obežník HVHG HŠ miestnym a okresným veliteľstvám z 13. 9. 1939.

cerými problémami na gardistickej strane. Podľa rozkazu z 10. septembra sa pri kontrole stráží zistili v radoch gardistov závažné nedostatky. HVHG muselo preto upozorniť, že ak nenastane náprava, bude nútené podľa vl. nariadenia o HG zodpovedných veliteľov prísne potrestať.[796] Okrem nevyhnutnosti poukazovať na opodstatnenosť takéhoto ťaženia proti slovanskej a navyše susednej krajine mali gardisti často problémy aj s rukovaním do zbrane. Na základe výnosu MNO museli do činnej vojenskej služby nastúpiť tiež všetci miestni velitelia HG, ktorí boli zároveň záložnými dôstojníkmi.[797] Keďže boli garde zverené rozličné úlohy súvisiace s obranou štátu, okresní a župní velitelia HG a miestni velitelia v sídlach okresov boli uvoľňovaní zo štátnej služby, aby ich práca pre HG nemohla byť ničím hatená.[798] Ak narukovaní miestni velitelia boli zamestnancami úradov, mali si ihneď vybaviť uvoľnenie zo služby, pretože MNO požiadalo ministerstvá, aby bolo v takýchto prípadoch žiadostiam o uvoľnenie vyhovované.[799] Onedlho vydalo usmernenie veliteľom aj HVHG, ktoré nariadilo nástup záložných dôstojníkov – veliteľov HG, ktorí mali do 35 rokov. Župní a okresní velitelia mali na ich miesto vymenovať dočasných veliteľov a narukovaným vydať potvrdenie o nástupe do činnej vojenskej služby.[800] Už o dva dni však vydalo usmernenie, ktoré rozkaz zrušilo s odôvodnením, že „*HG čakajú nové veľmi dôležité úlohy rázu sociálneho, ktoré budú prevádzané pod názvom „vojnová starostlivosť v rámci HG*“.[801]

Mnohí členovia HG tiež i po ukončení strážnych a iných služieb pre MNO neodovzdávali výstroj a výzbroj posádkovým veliteľstvám,

796 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG HŠ č. 7 z 10. 9. 1939.

797 Výnimku mali napríklad miestni velitelia pôsobiaci v sídle okresu a v okresoch susediacich s Maďarskom. Porovnaj BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 136.

798 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG č. 5 z 5. 9. 1939. Porovnaj BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 136.

799 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Rozkaz Okresného veliteľstva HG Piešťany č. 13 z 6. 9. 1939.

800 Tamže. 604 – 66 – 2. Rozkaz HVHG HŠ župným a okresným veliteľom z 18. 9. 1939.

801 Tamže. Rozkaz HVHG HŠ župným a okresným veliteľom z 20. 9. 1939. Porovnaj BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 136.

ale si ich ponechali v súkromnej držbe. Zasiahnuť muselo samotné HVHG, ktoré prikázalo miestnym a okresným veliteľom postarať sa o to, aby výstroj a výzbroj okamžite a „*bezpodmienečne*“ vrátili posádkovým veliteľstvám.[802]

HG v mesiacoch august – september 1939, ako vidieť z uvedených príkladov, získala množstvo výhod, ktoré predstavovali veľký ústupok vládnucej moci voči radikálom. Gardisti pri ochrane hraníc a objektov mohli dokonca využívať právo rekvirácie, čím sa dostali prakticky na úroveň armády. Veliteľstvá dostali výslovné právo zhabať pre potreby gardy súkromné osobné aj nákladné autá, čo malo svoje opodstatnenie najmä pri strážnych úlohách a zabezpečovaní transportov materiálu na sever Slovenska. HVHG už 2. septembra vydalo rozkaz, v ktorom gardistom oznamovalo, že ministerstvo vnútra zaslalo všetkým okresným úradom usmernenie, podľa ktorého mali v spolupráci s četníctvom a políciou splniť žiadosti veliteľstiev gardy, ktoré sa vzťahovali najmä na zabavovanie áut a rádií.[803] V tejto súvislosti Hlinkova garda opätovne otvorila aj staršie dožiadania o nutnosti zabavovania (nielen) židovských rádií či automobilov. Znovu aj za pomoci štátneho aparátu získala zákonný podklad na vykonávanie represie voči židovskému obyvateľstvu a politickým odporcom. Ústredňa štátnej bezpečnosti napríklad pri neskoršom vyšetrovaní zistila celkovo 17 prípadov gardistických výčinov namierených proti Židom za september 1939.[804] Prípadov okrádania či fyzického týrania bolo však s určitosťou nespočetne viac. Garda získala dokonca aj právo zriaďovať židovské pracovné čaty. Rozkazom HVHG č. 11/oper/1939 boli do pracovných stotín odvádzaní Židia – záložní vojaci. HVHG však prekážalo, že mnohí z nich boli na základe lekárskych či iných potvrdení prepustení. Nariadilo preto okresným a župným veliteľom, aby prepustenie preverili a vinníkov zodpovedných za prepúšťanie potrestali, resp. proti nim „*čo najprísnejšie zakročili*“.[805]

---

802 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Obežník HVHG HŠ miestnym a okresným veliteľstvám z 13. 9. 1939.

803 SNA, f. 209, 209 – 837 – 1. Rozkaz HVHG HŠ župným a okresným veliteľom z 2. 9. 1939

804 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 144. Porovnaj SNA, f. 209, 209 – 29 – 37.

805 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG č. 791/HŠHG/1939 Župným

Vzrast moci HG.
Vládne nariadenie č. 220 a povinné členstvo v garde

Garda sa stala organizáciou, ktorá mala dovtedy priam nepredstaviteľné právomoci. Jej prestíž a hodnota sa zvýšili natoľko, že bolo potrebné zamyslieť sa nad jej reorganizáciou, aby čo najefektívnejšie a s najmenšou mierou zneužiteľnosti mohla plniť zverené úlohy. Zo spomínaného vládneho stretnutia k problematike budúceho fungovania Hlinkovej gardy rezonovala najmä otázka povinného členstva. Novú úlohu HG v spoločnosti malo vyjadrovať vládne nariadenie č. 220/1939 z 5. septembra 1939, ktoré zohľadnilo práve tento Tisov návrh na reorganizáciu HG. Niektorí autori v ňom vidia „*vážny výdobytok gardy*“,[806] treba však pripomenúť, že povinné členstvo malo negatívne dôsledky na celú organizáciu a pomohlo vyostriť spory medzi frakciami v jej vnútri. HG síce dostala pod svoju právomoc významnú časť obyvateľov štátu, čo bolo na jednej strane pre jej mocenský vzrast obrovskou výhodou, najmä radikáli zoskupení okolo Macha však čoskoro zistili, že nemôžu byť spokojní s prijatím Tisovej formulácie. Tá bola vážnou prekážkou idey výberovej organizácie. Nariadenie zaviedlo povinný výkon služby pre všetkých mužských občanov slovenskej národnosti „*vo veku od 6 do 60 rokov, vynímajúc Židov*“ v rámci organizácie HG (a HM) ako polovojensky organizovaného zboru v rámci HSĽS.[807] Pre gardu to znamenalo okrem iného aj znásobenie administratívnej práce a množstvo byrokratického aparátu. Predpokladaný počet novoprihlásených gardistov ju totiž staval do nezávideniahodnej pozície. Gardisti, ktorí sa do gardy ešte neprihlásili a narodili sa v rokoch 1914 – 1920, mali sa podľa usmernení prihlásiť do 15. novembra 1939. Do 1. decembra sa mali prihlásiť gardisti narodení v rokoch 1909 – 1913. Zaujímavosťou bolo, že aj tí gardisti, ktorí sa už raz do gardy prihlásili, museli opäť vyplniť prihlášku,[808] čo ešte viac zaťažovalo agendu veliteľstiev.

---

a okresným veliteľstvám HG z 26. 9. 1939.

806 MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I.*, s. 89.

807 *Slovenský zákonník,* roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

808 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG HŠ č. 23 miestnym, okresným a župným veliteľstvám HG a HDG z 9. 11. 1939.

Nesporným výdobytkom gardistov a ústupkov radikálom bol 3. bod §5, podľa ktorého poslaním HG bolo „*sledovať verejný život v Slovenskom štáte, pozorovať, či zákony, nariadenia a opatrenia štátnych orgánov sú dodržované a v tomto smere podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety*“.[809] Právomoci HG boli týmto paradoxne v rozpore s jej praktickou činnosťou výrazne rozšírené povýšením na strážkyňu pokoja na Slovensku. Garda mohla kontrolovať a zasahovať takmer vo všetkých sférach verejného i súkromného života časti obyvateľstva v prípade podozrení z protištátnych záujmov. Na druhej strane však bola garda absolútne podriadená ľudovej strane a jej funkcionári sa mohli menovať len so súhlasom činiteľov HSĽS. Hlavného veliteľa HG menoval prezident, ktorý sa zároveň stal jej najvyšším veliteľom.[810] Nariadenie rozdelilo členov na čakateľov, gardistov a rodobrancov,[811] ktorí mali výhody prednosti pri obsadzovaní miest vo verejných službách za rovnakých podmienok a pri výkone týchto služieb zákonnú ochranu ako vojaci.[812] Nariadením sa upravil aj počet členskej základne. Garda sprehľadnila evidenciu členstva až pod nemeckým vplyvom po salzburských rokovaniach, no konečné čísla sú len odhadmi daného stavu. Podľa jednej z početných nemeckých správ, ktorú možno považovať za relatívne presnú, mala HG pred reorganizáciou okolo 180 tisíc členov.[813] Po organizačných zmenách sa v jej radoch nachádzalo údajne okolo 100 tisíc gardistov, 25 – 30 tisíc rodobrancov a 70 tisíc čakateľov.[814]

Garda prikročila k svojej reorganizácii už pred vydaním nariadenia. Koncom augusta nariadil náčelník hlavného štábu HG miestnym a okresným veliteľom zorganizovať Rodobranu,[815] spolok tzv. „*starých*

809 *Slovenský zákonník,* roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

810 Tamže.

811 Okrem nich §2 hovoril aj o mládeži od 6 do 18 rokov, ktorá sa mala pripravovať „*v zvlášť určených útvaroch*“. Tamže.

812 Tamže.

813 Niektoré nemecké už citované správy pritom uvádzajú počet až 250 000.

814 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD „Hlinkova garda“

815 K problematike Rodobrany pozri KÁRPÁTY, V.: Obnovenie Rodobrany a vývoj jej organizačnej štruktúry v rokoch 1938 – 1940. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov IV.* Banská Bystrica 2005, s. 81 – 100.

bojovníkov".[816] V obciach do 1 000 obyvateľov sa malo členmi Rodobrany stať 5 mužov, v obciach do 2 000 10, do 5 000 15 a do 15 000 20. Najviac rodobrancov (50) boli povinné zorganizovať tie mestá, ktoré mali viac ako 15 000 obyvateľov. Výnimkou bola Bratislava, v ktorej muselo byť v každom okrese postavených 30 členov Rodobrany.[817] V rozkaze sa zároveň špecifikovalo, že za člena Rodobrany mohol byť prijatý len osvedčený telesne i duševne vyhovujúci „*starý Rodobranec, ktorý sa Hlinkovmu duchu nikdy nespreneveril*",[818] alebo po splnení podmienok stopercentného zapojenia do „*hlinkovho smeru*" aj ten, kto pred 6. októbrom nebol ani v strane ani v Rodobrane, v marcových dňoch však osvedčil svoj postoj.[819] Zoznam vhodných kandidátov mala vytvoriť zvláštna komisia pod vedením okresného veliteľa HG a zaslať spolu s vypísanými prihláškami na OVHG, resp. hlavné veliteľstvo. Organizačný rozkaz č. 2 sa snažil presne vymedziť základné črty novotvoriacej sa organizácie v lone gardy, pretože jej vytvorenie bolo pre posilnenie úlohy HG v spoločnosti veľmi žiadúce. Rodobrana sa mala okrem iných funkcií stať akousi protiváhou Ústredne štátnej bezpečnosti, ktorá ju počas krátkeho trvania považovala nie za výpomoc, lež za konkurentku v otázkach štátnobezpečnostného charakteru.[820] Vybraní rodobranci mali za úlohu najmä podávať správy Ústrednému veliteľstvu Rodobrany, ktoré ich distribuovalo viacerým inštitúciám či osobám ovplyvňujúcim politický život na Slovensku. Pri podávaní správ o osobách a udalostiach si mali všímať politickú minulosť pozorovaných osôb, majetkové pomery, mravné vlastnosti, domácnosť (záletníctvo, dlhy, konzumáciu alkoholu), resp. všetky náležitosti potrebné pre adresáta na prípadné zakročenie.[821] Mal sa zároveň starať

---

816 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD „Hlinkova garda".

817 V stredisku mali byť rodobranci organizovaní aspoň o sile jedného družstva s 2 veliteľmi. SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Organizačný rozkaz HVHG HŠ č. 2 okresným a miestnym veliteľstvám z 25. 8. 1939.

818 Tamže. Rozkaz HVHG HŠ č. 2 okresným a miestnym veliteľstvám z 25. 8. 1939.

819 Tamže.

820 MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký.* Bratislava 2007, s. 41 – 57.

821 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Rozkaz HVHG HŠ č. 2 župným a okresným veliteľom a miestnym dôverníkom z 2. 9. 1939.

o to, „*aby sa choval objektívne, aby našiel obľubu u každej vrstvy obyvateľstva, lebo len spravodajca takýchto vlastností môže sa priblížiť ku každému obyvateľovi hocijakej politickej minulosti. Nesmie sa exponovať verejne a nesmie hovoriť zbytočne*“.[822] Ako sa však ukázalo, v hláseniach Rodobrany sa často objavovali kuriozity, ako nutnosť zákazu prezervatívov a podobné správy,[823] ktoré akiste neboli pre rodobrancov prioritnou témou záujmu.

Na jednej strane vládne nariadenie vyzdvihovalo úlohu gardy v štáte, na druhej strane vyvolalo v jej radoch nevôľu prílišným presadzovaním jej podriadenosti strane. Gardisti sa však snažili z nariadenia vyťažiť, čo sa dalo. V priebehu septembra garda prezentovala otvorene svoje plány na ovládnutie spoločnosti. Dôsledkom nariadenia, ako i právomocí, ktoré získali gardisti na prelome augusta a septembra 1939, zvýšil sa aj počet gardistických excesov, namierených najmä proti Čechom a Židom. Bezpečnostné orgány museli v tomto období viackrát ako inokedy zasahovať proti gardistom pre mravnostné, bezpečnostné či politické priestupky.[824] Už 5. septembra 1939 nariadil Alexander Mach Karolovi Danihelovi, aby vypracoval poriadok pre pracovné tábory a koncept vládneho nariadenia na ich realizovanie.[825] Mach to myslel so zriaďovaním táborov skutočne vážne. 15. septembra 1939 poslal Tukovi návrh na vytvorenie židovských pracovných táborov, do ktorých navrhoval poslať Židov, ako i nevojakov, a to tých, ktorí „*sa chovajú vyzývavo k slovenskému štátu, vláde, HG, alebo sú škodcami slovenskej veci*“.[826] O ich zaradení do tábora mal rozhodovať príslušný okresný veliteľ HG a dozor mali vykonávať vojaci, v prípade, ak na mieste tábora nebola posádka, tak gardisti.[827]

Členovia HG si boli akiste vedomí svojho postavenia v spoločnosti a snažili sa využiť ho vo svoj prospech. Umiernení politici

822 Tamže.

823 Pozri množstvo správ uchovaných v SNA, f. 209.

824 Pozri BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku,* s. 146. Podobná situácia bola aj v radoch FS, ktorej sebavedomie sa zväčšilo prítomnosťou nemeckej armády na území Slovenska a spoluprácou s jej jednotkami.

825 Tamže.

826 Tamže.

827 Tamže.

však nemohli zniesť výhody, ktoré z neho garde plynuli. Z obáv pred ich zneužitím protestovali proti nemu najmä prostredníctvom Pavla Čarnogurského, bývalého náčelníka HG.[828] O to viac, že ruka v ruke s posilnením právomocí na pozadí vojny s Poľskom sa opätovne v radoch HG posilnili požiadavky na dôslednú a dôkladnú očistu verejného a politického života od exponentov bývalého režimu.[829] Hlavné veliteľstvo vo svojom obežníku z 13. septembra 1939 poukazovalo na to, že na základe vládneho nariadenia dostala garda zákonný podklad na to, aby čo najprísnejšie zasahovala tam, kde všade boli porušované záujmy národa a štátu. Sledovať, ako sa správali štátni úradníci, malo byť pre gardistov nielen právo, ale dokonca aj povinnosť.[830] Svoje právo gardisti neváhali ihneď využívať. Rozkazom z 14. septembra 1939 dostali napríklad miestne a okresné veliteľstvá HG za úlohu vypracovať zoznamy majiteľov licencií – Židov a Slovákov, „*ktorí sa nechovajú tak, ako to vyžaduje záujem štátu (poburujú, šíria nepravdivé správy, chovajú sa pasívne atď.)*“[831] O tieto licencie sa mali v krátkom čase uchádzať „zaslúžilí“ gardisti.[832] Každý gardista mal tiež „*pozorovať osoby židovské, české, čechoslovácke, prípadne polonofilské a iné, ktoré je oprávnený upozorniť, že pracujú proti Slovenskému štátu, proti slovenskej vláde, proti HG. Treba zozbierať materiál, ktorý svedčí proti činnosti týchto osôb, svedkov a keď je o nich materiál, ako i prosné zápisničné dosvedčenie ich protištátnych skutkov, alebo rečí namierených proti slovensko-nemeckému spojenectvu a podobne, treba tieto osoby oznámiť patričnému okresnému alebo policajnému úradu a súčasne oznámiť ten zákrok na HVHG, ktoré postúpi vec osobne p. ministrovi vnútra*“.[833] Perzekúcie „vnútorného nepriateľa“ sa v období krátko po vypuknutí vojny s Poľskom aj pričinením HG neúmerne zvýšili.[834]

---

828 MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 89.

829 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku,* s. 146.

830 SNA, f. 209, 209 – 837 – 8. Obežník HVHG z 13. 9. 1939.

831 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 147.

832 Tamže. Porovnaj SNA, f. 209, 209-837-9. Rozkaz HVHG č. 9 zo 14. 9. 1939.

833 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Obežník HVHG z 9. 9. 1939. Porovnaj BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 142.

834 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, s. 140 – 145.

Umiernení predstavitelia strany si akiste uvedomili, že prílišné uvoľnenie smerom k rozpínavosti HG by bolo na škodu štátu, preto zákonom o HSĽS č. 245/1939 zo dňa 28. septembra 1939 obmedzili jej právomoci, resp. kládli radikálom v garde určité prekážky.[835] Gardisti síce získali významné pozície v otázkach bezpečnosti, ktoré Mach podporil vydaním rozkazu o užšej spolupráci gardy s bezpečnostnými zložkami, čo možno dokumentovať i na vytvorení polície HG pri niektorých organizáciách HG, avšak zákonom o HSĽS sa garda stala prakticky podriadená strane, bez zjavného vplyvu na ideologické smerovanie spoločnosti. Smer mala totiž udávať strana, garda mala byť len akousi, aj keď podľa nariadenia rozhodujúcou silou pri tom, aby tento smer, ktorý strana načrtla, zostal priamočiary a nevybočoval z vytýčenej línie.

Významnú úlohu pri riešení vzťahu vlády k radikálom, a tým aj k HG, mal zjazd HSĽS v Trenčíne od 30. septembra a 1. októbra 1939. Bol ovplyvnený predovšetkým bojom o moc, resp. o obsadenie širšieho predsedníctva strany, skladajúceho sa z 25 členov a užšieho, ktoré malo byť 5-členné.[836] Machova kandidátka do užšieho výboru získala o jeden hlas menej ako Tisova, čím Mach a radikáli stratili pozície priamo vo vedení strany, ktoré získali po piešťanskom zjazde HSĽS r. 1936.[837] Tiso, ktorý o pár týždňov zasadol aj na pozíciu prezidenta Slovenskej republiky,[838] získal neobsadenú funkciu predsedu strany.[839] Strana sa tak dostala pod vplyv umierneného krídla, v čom možno nájsť jednu z príčin rozkolu medzi gardou a stranou, trvajúceho až do udalosti z leta 1940. Vládne nariadenie z 5. septembra síce zostalo v platnosti, odpor voči nemu bol však veľký. Gardisti konali

835 MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 89.

836 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 208 – 209. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 74, 634914 – 634918. Správa Hansa Bernarda (nemecký vyslanec na Slovensku) z 4. 10. 1939.

837 Porovnaj rozsiahlu správu pre Auswärtiges Amt: NAČR, f. 136, šk. 29, 442407 – 442411. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave Auswärtiges Amt z 4. 10. 1939.

838 26. 10. 1939.

839 NAČR, f. 136, šk. 74, 634924 – 634925. Menoslov straníckych funkcionárov.

vo svojich snahách o očistu režimu niekedy až príliš impulzívne. Opäť otvorili staršie problémy čechoslovákov, ale aj Židov, komunistov či socialistov nielen v štátnom aparáte, ba dokonca neváhali v niektorých okresoch vyšetrovať ani okresných náčelníkov.[840] Vyslúžili si tým nemalé pohoršenie štátnych úradov. Keďže ich zásahy do štátnych i neštátnych inštitúcií prekračovali možnosti kontrolovateľnosti zo strany HVHG, záležalo na výklade miestneho veliteľstva, ako bude v tejto otázke postupovať.

Nespokojnosť s novým nariadením prejavovali aj prívrženci bývalých politických strán, ktorí (aj keď často nie verejne) odmietli koncepciu povinného členstva v HG. Garda by sa tak, ako som už spomenul, stala konglomerátom, ktorý nemohol ďalej plniť tie funkcie vyplývajúce z vládneho nariadenia. Gardisti nesúhlasili s predpokladaným obrovským prílivom členstva a novým členom upierali rovnoprávne postavenie v rámci organizácie. Po miestnych organizáciách gardy sa v tomto období šírili invektívy starších členov proti novým, ktorí síce boli zaradení poväčšine medzi čakateľov, ale už ich prítomnosť v organizácii netešila ani jednu ani druhú stranu. Na druhej strane rozdelenie na čakateľov, gardistov a rodobrancov odopieralo hneď zo začiatku gardistické výhody viacerým, ktorí boli ochotní v garde zotrvať, čím sa len rozšíril nesúhlas s nariadením.[841]

Osobitnú skupinu tvorili evanjelici, ktorí sa odvolávali najmä na katolícky charakter HG, na základe čoho boli často nútení zúčastňovať sa na katolíckych obradoch. Navyše táto organizácia v minulosti proti evanjelikom niekde až neprimerane zasiahla.[842] Spory s evanjelikmi

840 Hlinkova garda mala v neskoršom období dokonca na základe rozkazov sledovať a hodnotiť spôsobilosť aj vládnych komisárov. Pozri SNA, f. 604, 604 – 51 – 7. Okresný rozkaz okresného veliteľstva HG Malacky z 11. 10. 1941. Porovnaj SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 250.

841 Do skupiny čakateľov bol zadelený každý, kto bol podľa nariadenia povinný prihlásiť sa do HG, nesplňal však kritériá pre prijatie za rodobranca či gardistu. Gardistom sa mohol stať len v tom prípade, ak bol autonomistického zmýšľania pred 6. októbrom alebo „*po tomto dni sa 100 % zúčastnil bojov za samostatnosť*“. SNA, f. 604, 604 – 66 – 2, Rozkaz HVHG HŠ č. 20 miestnym, okresným a župným veliteľstvám z 4. 11. 1939.

842 O zásahu proti evanjelikom sa bližšie zmieňuje napr. SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 250 – 251.

boli v radoch gardy častým javom.[843] Konfesionálne rozdiely boli najmä na dedinách veľmi citeľné, ani v mestách však neboli nezanedbateľné.[844] Okrem konfesionálneho základu vyplývali podľa nacistických pozorovateľov čiastočne aj z toho, že časť evanjelikov bola panslavistického a čechoslovakistického razenia.[845]

Už 25. októbra 1939 bola zvolaná porada kňazov liptovského evanjelického seniorátu, na ktorej sa prítomní zhodli, že zvolajú valné zhromaždenie evanjelických kňazov, na ktorom podajú proti nariadeniu vlády o povinnom členstve v HG protest. 21. novembra 1939 sa skutočne konalo v Bratislave zhromaždenie, na ktorom evanjelickí kňazi dokonca vydali pamätný spis.[846] V ňom poukázali napríklad na to, že odmietli nazývať vodcom Andreja Hlinku, i keď si ho ctili, „*lebo jediný vodca náš je Kristus*“.[847] Žiadali v ňom, aby bola z gardy vylúčená náboženská zložka, nakoľko podľa ich mienky by sa mala venovať výlučne vojenským a branným povinnostiam. A. Mach reagoval na spis takmer okamžite. Vo svojom prejave spochybnil, aby boli evanjelici nútení zúčastňovať sa v rámci HG na katolíckych obradoch, a odkázal im, že „*Andrej Hlinka je najväčším Slovákom a jeho meno, jeho duch je najväčšou silou nášho národa a nášho štátu. Ak hovoríme o Andrejovi Hlinkovi my, Slováci, my gardisti, tak nehovoríme o ňom*

O segregácii evanjelikov v armáde. Pozri PEJS, O.: *Slovenské vojenské duchovenstvo (1939 – 1945)*. Praha 1994.

843 Pozri napr. SUŠKO, L.: Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku 1938/1939 v zrkadle cirkevnej tlače. In: *Historický časopis*, roč. 49, č. 1, 2001, s. 63 – 84.

844 Pozri aj OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*. Bratislava 1947, SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 123 – S, s. 179 – 180. Správa SS-Hauptsturmführera Baidera pre SS-Standartenführera Chlieba z 25. 9. 1944 podpísaná Witiskom.

845 NAČR, f. 136, šk. 76, 634525 – 634528. Materiál o situácii evanjelikov na Slovensku z 24. 3. 1942.

846 OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 133.

847 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 898. Pamätný spis evanjelických a. v. kňazov na Slovensku z 21. 11. 1939. Spis je publikovaný napr. aj v OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 133 – 139.

ako o bývalom predsedovi jednej strany: ak hovoríme o Andrejovi Hlinkovi – vodcovi, tak nehovoríme o ňom ako o katolíckom kňazovi".[848] Propaganda sa snažila pamätný spis vykresliť ako aktivitu niekoľkých evanjelikov, ako súkromnú akciu pár osôb, ktorá nemala oporu v evanjelickom tábore.[849] Evanjelici boli postupom vedúcich štátnych miest rozhorčení a vypisovali do novín petície, v ktorých kňazi dosvedčovali, že so spisom a jeho podrobnosťami súhlasia.[850]

Odpor sa stupňoval i v radoch gardy. Gardisti sa obávali najmä straty akejsi výlučnosti svojho postavenia v spoločnosti. Najvyšší predstavitelia HG, medzi iným i Mach, sa snažili celú situáciu vykresliť v tom zmysle, že „*všetci môžu byť v HG, ale pod vedením bývalých ľudákov. Všetci do HG, ale len tí medzi členov, ktorí sú ducha ľudáckeho a kresťanského, medzi ktorých rozhodne nepatria ľudia rozháraných domácností, nekresťanských manželstiev a ľudia, čo sa po stránke národnej previnili*".[851] Mach totiž vo svojej reči chlácholil gardistov tvrdeniami, že všeobecné povolávanie do HG je len pre potreby záznamov v evidencii. Myslel tým evidenciu pre potreby brannej výchovy, resp. podľa nariadenia pre poslanie „*vykonávať predvojenskú a polovojenskú výchovu v rámci organizačného a služobného poriadku*".[852] Podľa Macha „*prívrženci starého sveta nestanú sa členmi, nieto vedúcimi*".[853] Podľa vládneho nariadenia č. 220 totiž HG mala vychovávať slovenskému národu na život a na smrť oddaných vlastencov, čo však v prípade „prívržencov starého režimu" bola len utópia a zbožné želanie Jozefa Tisa. Malo byť predovšetkým úlohou veliteľov a vodcov gardy vychovať celý národ „*k službám a oddanosti až ku konečnému víťazstvu*",[854] uplatniť to však bolo oveľa zložitejšie, ba priam nemožné.

Z celkového odporu voči nariadeniu bolo jasné, že jeho zmena na seba nedá dlho čakať. Novým nariadením č. 310 z 21. decembra 1939 sa povinné členstvo v garde zrušilo a určilo na báze dobrovoľnos-

848 OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 140.

849 *Slovák*, 8. 12. 1939, s. 1.

850 OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 143.

851 *Trnavské noviny*, 5. 11.1939, s. 2.

852 *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

853 *Trnavské noviny*, 5. 11. 1939, s. 2.

854 *Gardista,* 28. 10. 1939, s. 3.

ti.[855] Týmto nariadením sa sčasti utíšili hlasy nespokojencov, gardisti však museli byť sklamaní najmä z toho, že degradovalo ich pozície pri rozhodovaní o problémoch smerovania spoločnosti a v kompetenciách na zasahovanie proti osobám nepriateľským voči režimu. Nariadenie o sledovaní verejného života z neho úplne vymizlo a zdôrazňovali sa najmä úlohy HG v otázkach brannosti. Pozitívom pre gardu bolo, že „*slovenská vláda novým vládnym nariadením vrátila sa k zásade, aby v Hlinkovej garde boli iba takí príslušníci, ktorí sú myšlienke HG úplne oddaní, čo v prvom rade prejavia tým, že sa dobrovoľne prihlásia do HG. Na druhej strane vládne nariadenie dáva miestnym veliteľstvám HG z prihlásených prijať iba tých, ktorých uzná vhodnými byť príslušníkmi HG. V dôsledku tohto ustanovenia HG, ktorej sa zverujú dôležité úlohy, bude v budúcnosti vybraným zborom dobrovoľníkov slovenskej štátnej myšlienky*“.[856] Garda bola degradovaná vo viacerých smeroch. Boli jej prakticky pridelené len úlohy brannej výchovy, ktoré jej síce podriaďovali širšie masy obyvateľstva. Celkové zabezpečenie brannej výchovy a odpor obyvateľstva, ktoré ju odmietalo vykonávať pod vedením gardistov, však garde v otázke podriadenia „národa“ jej štruktúram prakticky neprospeli. Miera zasahovania HG do kompetencií bezpečnostných orgánov a verejného života sa mala riešiť osobitnými predpismi MNO a MV, čo gardisti niesli ako zradu na svojej organizácii. Garda stratila zákonný podklad pre svoje široko poňaté akcie „*pri udržiavaní poriadku a verejnej bezpečnosti*“,[857] ktoré musela, tak ako v období autonómie konať len ako pomocná sila bezpečnostným úradom: „*Poslaním Hlinkovej gardy je... byť nápomocnou právnymi predpismi určeným orgánom pri obrane štátu a pri udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister vnútra a minister národnej obrany.*“[858] Mala síce „*pozorovať verejný život*“, ale nemohla doň už svojvoľne zasahovať, ale mala len „*podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety*“.[859]

Aj v hospodárskom úseku garda stratila množstvo kompetencií po tom, keď ministerstvo hospodárstva rozhodlo presadzovať smerni-

855 *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 310 z 21. 12. 1939.

856 *Gardista*, 1. 1. 1940, s. 3.

857 *Slovenský zákonník*, roč. 1939, vládne nariadenie č. 220 z 5. 9. 1939.

858 Tamže, vládne nariadenie č. 310 z 21. 12. 1939.

859 Tamže.

cami z 23. decembra 1939 odborné kritériá vládnych dôverníkov. Zdôrazňovala sa potreba preskúmať ich činnosť hlavne v otázke vlastného obohatenia a či niečo spravili pre arizáciu prešetrovaných podnikov.[860] Vzhľadom na to, že medzi mnohými dôverníkmi gardy boli viaceré ňou dosadené osoby často pochybného charakteru, toto nariadene degradovalo gardu i v hospodárskej oblasti a stala sa (aspoň na základe nariadenia) opäť organizáciou pevnejšie podriadenou ľudovej strane. Radikáli s nevôľou sledovali úpadok svojej prestíže a medzi organizáciou HG a strany sa rozpútala ostrá výmena názorov.

HG a branná výchova

Vládnym nariadením č. 310 z 21. decembra 1939 boli Hlinkovej garde okrem iných povinností rozobraných v predchádzajúcej časti pridelené najmä úlohy pri vykonávaní brannej výchovy. Pomoc armáde pri vykonávaní brannej výchovy pritom nebola pre gardu novinkou. Podobne sa ju snažila využiť už česko-slovenská vláda, ktorá ešte v roku 1938 prizvala gardu na vykonávanie brannej výchovy Slovákov. Koncom roka 1939 sa myšlienka zapojiť HG do procesu povojenského výcviku stala opäť aktuálnou. Základným predpisom určujúcim povinnosti HG sa stal ale až rozkaz HVHG č. 4/III. 1940 z 12. januára 1940, v ktorom sa uvádzalo, že branná výchova v Hlinkovej garde sa mala začať 20. januára 1940 podľa smerníc ministerstva národnej obrany. Rozkaz nariadil okresným veliteľom rozposlať svojim podriadeným veliteľstvám príkazy na organizovanie čiat a stotín podľa rozdelenia do troch skupín na gardistov, negardistov a Židov.[861] Gardisti a negardisti mali byť rozdelení do troch skupín podľa veku na vojakov od 20 do 40 rokov, vojakov od 40 do 50 rokov a nevojakov od 18 do 50 rokov. Mali byť organizovaní do jednotiek podľa počtu brancov[862] bez ohľadu na náboženstvo a národnosť, „*vyjmúc Židov a cigáňov*“.[863] Tí mali byť

860 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940), s. 251.

861 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Obežník HVHG č. 4/III. 1940 z 12. januára 1940.

862 Organizačnými jednotkami boli družstvo, čata a stotina.

863 Tamže.

zadeľovaní do zvláštnych pracovných skupín podľa telesných predpokladov zisťovaných na židovskom obyvateľstve ešte v roku 1939. Mali byť zamestnaní 6 hodín do týždňa na „*prácach, ktoré majú nejaký vzťah k brannej výchove, ktoré určí miestny veliteľ HG*“[864]: „*Každý Žid a cigáň musí sám osobne odpracovať 1/3 určenej doby. Z ďalších dvoch tretín z celkovej pracovnej doby jednoročnej, t. j. celkom 208 hodín môže, keď o to požiada písomne okr. vel. HG, zmeniť na dobrovoľnú peňažitú náhradu, a to tak, že za 8 pracovných hodín zaplatí 500,- Ks. Za takto získané peniaze najmú sa nezamestnaní robotníci, ktorí pracujú na verejne užitočných prácach*“.[865] Samozrejme, ako v podobných prípadoch z minulosti sa i teraz otvorili gardistom možnosti nezákonne sa obohatiť na židovských spoluobčanoch. Obzvlášť zaujímavo vyznelo tiež nariadenie o strážnych takýchto čiat. Podľa citovaného rozkazu sa veliteľmi pracovných čiat Židov a Cigánov mali určiť spoľahliví, energickí a hrdí gardisti, „*ktorí sa s nimi nebudú bratríčkovať*“.[866]

Využívanie pracovných čiat Židov sa popri arizáciách stalo pre niektorých gardistov zdrojom ľahkého zárobku. Príležitosťou na ich obohatenie predstavovali tzv. pracovné tábory Židov, ktoré im zabezpečili relatívne slušný príjem. Koncom roka 1939 najmä začiatkom roka 1940 bola na celom Slovensku tuhá zima, na ktorú si pamätníci spomínali ako na jednu z najsilnejších. Po mestách a dedinách sa pre množstvo snehu nedalo prakticky chodiť, preto zriadila v mnohých mestách HG v nadväznosti na nariadenia o brannej výchove Židov pracovný tábor pre Židov na odhadzovanie snehu. Podľa neskorších žandárskych vyšetrovaní Židia pracovali v skupinách po dobu štyroch dní po štyridsiatich denne pod dozorom gardistov.[867] Vrcholom cynizmu bolo, že každý Žid, ktorý si so sebou nepriniesol lopatu na sneh, si ju mohol požičať za neveľký poplatok na veliteľstve HG. Táto prax bola rozšírená u mnohých veliteľstiev HG. Záležalo na jednotlivých veliteľoch, či sa pokúsili pracovný tábor zorganizovať. HG bolo vy-

---

864 Program prác mal zostaviť v súčinnosti s predsedom strany na jeden rok dopredu.

865 Tamže. Náradie si mali Židia a Cigáni priniesť sami. Celkový počet pracovných hodín za rok mal byť 312 hodín.

866 Tamže.

867 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 565, 122/prez.

čítané najmä to, že na zriaďovanie podobných táborov nemala oprávnenie a na zamestnávanie Židov v podobných inštitúciách neexistoval právny podklad. V mnohých prípadoch garda taktiež stanovila, že Žid, ktorý bol povolaný na práce, resp. na odhadzovanie snehu, a nechcel nastúpiť, mohlo mu byť povolené zrušenie služby, musel však za 6 hodín zaplatiť 500 korún.[868] Tým sa otvorila gardistom možnosť získavať vysoké finančné sumy, keďže na práce povolávali okrem nemajetných najmä bohatších Židov, ktorí si mohli oslobodenie od povinnosti zaplatiť. Napríklad v Seredi bolo všetko obyvateľstvo, ktoré pracovalo pri odpratávaní snehu, platené, len Židia museli pracovať zadarmo. Do vzniknutej situácie sa musela vložiť aj vláda, ktorá v gardistickej snahe videla prekračovanie právomocí. Gardistom nariadila prostredníctvom okresných úradov zastaviť zriaďovanie táborov, nakoľko „*HG nie je oprávnená nikde bez súhlasu Okresného úradu nakladať so Židmi a týchto do práce regrutovať... HG spolupôsobí s ostatnými zákonom určenými orgánmi pri obrane štátu a pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti... na dožiadanie vrchnosti a keď bez dožiadania svojvoľne prekračuje, ruší zákonné predpisy*“.[869] Taktiež ÚŠB upozornila obežníkom z 12. marca 1940 okresných náčelníkov o protizákonnosti takéhoto postupu, resp. o tom, že garda nemala žiadne právo zriaďovať takéto pracovné tábory pre Židov a konala svojvoľne bez vedomia príslušných úradov.[870] Vyskytli sa dokonca aj prípady, keď takýmto spôsobom vyberali od Židov i podpory na zimnú pomoc, ktoré po celom Slovensku organizovala výlučne HSĽS.[871] Štátne orgány sa na protiprávnosť gardistických snáh zriaďovať pracovné tábory odvolávali najmä na základe vládneho nariadenia s mocou zákona č. 130/1939, v ktorom sa konkrétne hovorilo, že Židia boli namiesto prác v rámci brannej výchovy, čím by pripadli pod právomoc HG, povinní zúčastňovať sa na prácach v prospech obrany štátu, ktoré určilo MNO, pričom pracovná povinnosť mala trvať dva mesiace. HG toto nariadenie samozrejme poznala, veď obežníkom z 27. septembra 1939

868 Tamže.

869 SNA, f. 209, 209 – 865 – 3. Správa OÚ v Trnave MV HG Sereď a Trnava z 15. 2. 1940.

870 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 565, 122/prez.

871 Tamže.

bolo právo zriaďovať pracovné tábory pre Židov dané jedine do kompetencie ministerstva vnútra.[872]

Napriek tomu, že zriaďovanie pracovných táborov pre Židov bolo pre gardu zakázané, už v máji musela Ústredňa štátnej bezpečnosti opäť riešiť prípady ich protiprávneho zriaďovania. Podľa obežníka ÚŠB štátnym úradom sa k nej dostali „*overené správy*“, že HG sa napriek výzvam opätovne snažila zriaďovať tábory. Ak by podriadené orgány zistili, že „*keby sa vzdor tomu pokúsila Hlinkova garda niekde pracovné tábory zriaďovať, nech je príslušný veliteľ HG vhodným spôsobom poučený, že jeho jednanie nie je v súlade s platnými právnymi predpismi a že každé porušenie platných noriem musia úrady čo najprísnejšie stíhať. Ak by príslušný veliteľ HG nerešpektoval toto slušné upozornenie úradu, nech je proti nemu čo najprísnejšie zakročené*“.[873] Gardisti však problém židovských pracovných táborov videli po svojom ako zasahovanie do ich sféry vplyvu, ktorú mali danú v súvislosti s postupným zavádzaním protižidovských nariadení do praxe. Práve tie mali byť na základe nariadení zverované bezpečnostným orgánom, avšak za aktívnej pomoci Hlinkovej gardy.[874] Je viac ako isté, že veľká časť gardistov prijala túto pomoc s nadšením. Napriek tomu radikáli neboli spokojní a sťažovali sa, že snahy HG v oblasti zriaďovania židovských pracovných táborov (ktoré boli zriaďované ešte i v septembri 1939 počas vojny s Poľskom[875]) nadriadené orgány hatia a neumožňujú im naplno rozvinúť ich činnosť, ktorú vnímali ako nutnosť „*naučiť Židov pracovať*“.[876]

---

872 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1. Obežník ÚŠB z 4. 5. 1940.

873 Tamže.

874 Tamže, 604 – 53 – 4. Smernice pre prevádzanie kontrolnej činnosti protižidovských opatrení pre členov HG a FS.

875 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG č. 791/HŠHG/1939 župným a okresným veliteľstvám HG z 26. 9. 1939. Rozkazom HVHG č. 11/oper/1939 boli do pracovných stotín odvádzaní Židia – záložní vojaci. HVHG však prekážalo, že mnohí z nich boli na základe lekárskych či iných potvrdení prepustení. Nariadilo preto okresným a župným veliteľom, aby prepustenie preverili a vinníkov zodpovedných za prepúšťanie potrestali, resp. proti nim „*čo najprísnejšie zakročili*“.

876 A. Mach sa neskôr pri deportáciách Židov zo Slovenska vyjadril v tom zmysle, že tieto nariadenia a snahy gardy nenaučili Židov pracovať, preto podľa jeho slov dúfal, že ich naučí pracovať pobyt na mieste vysídlenia. Pozri *Gar-*

Branná výchova však znamenala pre HG aj nevyhnutnosť spolupodieľať sa na výchove obyvateľstva formou prednášok. Pre gardu to bola vhodná príležitosť, ako svoje myšlienky šíriť medzi širšími vrstvami obyvateľstva. V prílohe k rozkazu z 12. januára 1940 hlavné veliteľstvo prízvukovalo veliteľom, aby hlavnú úlohu okrem výcviku kládli aj na ideové prednášky. Kultúrni referenti mali gardistov i negardistov ešte pred začatím brannej výchovy poučiť o tom, že „*cvičiť znamená vyhrať boj, ktorý sa azda nemusí ani odohrať na fronte. Vycvičený, dobre pripravený národ už svojou disciplínou a pohotovosťou odstraší nepriateľa, alebo donúti ho splniť oprávnené požiadavky slovenského národa*“.[877] Zároveň sa vyjadrili aj k problematike cvičiteľskej povinnosti negardistov pod patronátom HG, ktorá vo verejnosti rezonovala. Prízvukovali, že „*nikoho nechceme nasilu do HG, ani neprijmeme takých, ktorí tam nechcú. Len tých prijmeme, ktorí sa prihlásia dobrovoľne a ktorí svojou statočnosťou a svojim životom si zaslúžia byť príslušníkmi HG. Ale cvičiť pod vedením HG podľa platných predpisov a zákona musí každý občan. Preto túto povinnosť nech si každý splní čestne. Ak by sa niekto zdráhal, ak by niekto i teraz rozbíjal jednotu a neplnil si svoju povinnosť, tak tým prezrádza, že by azda chcel cvičiť a trpieť v nejakom cudzom pekle. Azda by chcel, aby ho bili cudzí tyrani, aby ho pokutovali na tisíce pengö, alebo zatvárali do žalárov, ako zatvárajú našich bratov v Maďarsku*“.[878]

Garda sa aspoň navonok propagandisticky chopila povinnosti pomocného orgánu vo vykonávaní brannej výchovy vcelku úspešne. Poukazovala najmä na svoje vedúce postavenie pri obrane štátu a vychovávaní statočných Slovákov, samozrejme pod vedením „elity národa“: „*Keď hlavný veliteľ HG dal rozkaz na započatie brannej výchovy, rozhýbali sa slovenské mestečká i dedinky a všade, kde tento rozkaz na vlnách éteru zaletel, ako spod zeme vyrastali mohutné šíky gardistov, spojených jednou vôľou, jednou túžbou a jedným vedením, a to všetko smerovalo za jediným cieľom: zomknúť národ ešte pevnejšie... tieto šíky gardistov... sú predzvesťou nového slovenského národa, očisteného od nánosov dávnej a nedávnej minulosti.*“[879] Branná výchova sa

dista, 28. 3. 1942, s. 1.

877 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Rozkaz HVHG č. 5/III. z 12. 1. 1940.

878 Tamže.

879 *Gardista*, 26. 4. 1940, s. 6.

však okrem iného mala stať nástrojom na „skrotenie“ gardy, a to tým, že mala väčšinu svojej energie vynaložiť na jej bezchybné fungovanie. Už po vydaní rozkazu sa však začali objavovať prvé komplikácie. Gardisti, ako i negardisti na mnohých miestach kritizovali selekciu brancov podľa zásad členstva v HG, ktorá podľa nich mohla nahrávať zvýhodňovaniu jednej či druhej skupiny.[880] Aj preto HVHG už 24. januára vydalo doplnok k rozkazu, v ktorom vyjadrilo presvedčenie, že by mali gardisti a negardisti cvičiť spoločne, ale pod velením miestneho gardistického veliteľa, ktorý mal byť hlavným článkom, dávajúcim inštrukcie cvičiteľom a inštruktorom.[881] Cvičitelia mali byť povolávaní z radov poddôstojníkov, dôstojníkov a vojakov v zálohe, podľa možností mali byť členmi HG. Len v prípade, že by sa v mieste brannej výchovy objavil problém s nedostatkom gardistov dôstojníkov či poddôstojníkov v zálohe, mohol miestny veliteľ ako veliteľ výcvikového strediska siahnuť po krajnom prípade a cvičiteľom sa mohol stať aj negardista.[882] Podobne vydalo smernice pre cvičiteľov aj MNO, ktoré však odporučilo aktivovať do procesu aj aktívnych dôstojníkov a poddôstojníkov, ktorí mali plniť funkciu kontrolnej a dozornej činnosti.[883] Dôstojníkom a poddôstojníkom v zálohe prízvukovalo, aby „*nastúpili cvičiteľskú službu pri HG a FS, keď ich na to Hlinkova garda a FS vyzve, teda i tí, ktorí sú nie a nebudú členmi Hlinkovej gardy a FS*“.[884] Aj pešie pluky sa obracali na okresné veliteľstvá HG pre prípad kontroly vykonávania BV, žiadali informácie o čase a mieste konania brannej výchovy. Žiadali zároveň v správe uviesť pre kontrolu a evidenciu meno cvičiteľa a druh jeho vojenského výcviku.[885] Aj HVHG sa snažilo pozdvihnúť organizovanosť a evidenciu brannej výchovy a nariadilo župným a okresným veliteľstvám vyžiadať od miestnych

880 Najmä negardisti sa odvolávali na to, že gardisti sa nad nich vyvyšovali a pri cvičení boli zvýhodňovaní.

881 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. HVHG 4/III. odd. 1940 všetkým zložkám HG z 24. 1. 1940.

882 Tamže.

883 Tamže, 604 – 58 – 1. Obežník MNO z 15. 1. 1940.

884 Tamže. Zanedbanie povinnosti mali velitelia HG hlásiť príslušným vojenským telesám.

885 Tamže, 604 – 58 – 1. Žiadosť p. pl. 7 Okresnému veliteľstvu HG Bytča z 17. 2. 1940.

veliteľstiev výkazy dôstojníkov, poddôstojníkov v zálohe a mužstva, ako i negardistov podliehajúcich pod BV. Miestne veliteľstvá mali zachovať služobný postup a evidencie zasielať okresným veliteľstvám. Župné veliteľstvá mali údaje zozbierať a za celú oblasť poslať priamo na HVHG.[886] Napriek urgenciám však, ako to v podobných prípadoch bývalo v garde zvykom, veliteľstvá výkazy neposielali, alebo ich posielali nedbalo. HVHG viackrát upozorňovalo na presné dodržiavanie termínov a nariadení, no mnohokrát bezvýsledne.

HVHG sa snažilo cestou rozkazov riešiť aj problém spoločného cvičenia gardistov a negardistov, ktorý sa ukázal čoskoro ako veľmi akútny. Pre cvičiteľov brannej výchovy vydalo HVHG obežník, v ktorom prízvukovalo, že sa majú starať o to, aby v žiadnom prípade nedali negardistom pocítiť, že ich pokladali za menejcenných: *„Gardisti i negardisti cvičia spoločne a cvičenie musí byť využité na to, aby sa i negardisti poučili o HG, aby zaslepených získali pre našu vec... Miestny veliteľ dľa možnosti sám alebo ním poverený spoľahlivý a inteligentný gardista pri každom cvičení povie 5 až 10 minútovú prednášku o najnutnejších veciach brannej výchovy. Šikovne vloží do prednášky vety, s ktorými odpovie na nepravdy a s ktorými otvorí oči zaslepeným. Cestou cvičencov možno prevychovať celé dediny.*“[887] Branná výchova podľa propagandistických rozkazov a správ mala „*zjednotiť celý slovenský národ do jediného nerozborného obranného šíku*“,[888] namiesto toho však proklamované zjednotenie dostalo vážne trhliny. Podľa smerníc HVHG sa mal výcvik konať síce spoločne, druhá časť branného výcviku – branná výchova však mala byť formulovaná špeciálne pre gardistov, ktorí mali byť „*školení po stránke ideovej a pre zvláštne úlohy... Gardisti aj keď cvičia spolu s negardistami – budú vedení osobitne pre vyššie poslanie, ktoré im zaručí väčšie práva a moc. Práve preto musia byť vzorom v disciplíne, poslušnosti negardistom*“.[889] Aj v tomto prípade sa ukázalo, že gardisti sami seba vnímali ako elitu národa, nadra-

---

886 Tamže, HVHG župným a okresným veliteľom pre miestnych veliteľov 6. 6. 1940.

887 Tamže, 604 – 66 – 3. HVHG č. 33/III. 1940 všetkým zložkám HG z 1. 2. 1940.

888 Tamže. HVHG 4/III. odd. 1940 všetkým zložkám HG z 24. 1. 1940.

889 Tamže.

dených nad ostatnými negardistami, ktorí sa podľa nich nezaslúžili o slovenskú štátnosť tak ako oni a nemali by teda požívať rovnaké výhody. Samozrejme ani toto tvrdenie sa nedá generalizovať na celé spektrum členov HG, čoraz redšie rady organizácie však boli preniknuté práve takýmito ľuďmi alebo karieristami a prospechármi. Väčšina členov HG totiž postupne z organizácie buď samovoľne odišla, alebo jednoducho neobnovili svoje prihlášky.[890] Veľkému počtu gardistov bolo tiež zrušené členstvo v organizácii pre pasivitu v tzv. gardistickom živote.

Pasivita a neochota Slovákov sa prejavovala aj v brannej výchove. Poverenie HG vykonávať brannú výchovu sa čoskoro ukázalo ako dvojsečná zbraň. Garda v očiach verejnosti zďaleka nepožívala takú dôveru, aby mohla pojať všetkých brancov. Ak by sa branný výcvik konal pod hlavičkou armády, malo by to na osoby podliehajúce brannej výchove akiste psychologicky väčší účinok a vyhýbanie sa povinnostiam brannej výchovy by nebolo natoľko rozšírené. Vykonávaním brannej výchovy gardou sa problém nástupov výrazne prehĺbil napriek tomu, že stále zostal v platnosti zákon o brannej výchove č. 184 Sb. z. a n. z 1. júna 1937, ktorý paragrafom 51 ustanovoval trestné sankcie pre tých, ktorí by meškali, alebo by rušili či marili brannú výchovu.[891] Na HVHG prichádzali sťažnosti jednotlivých podnikov a spoločností, ktoré sa snažili svojich zamestnancov pre „*neodkladné služobné povinnosti*" zbaviť povinnosti vykonávať výcvik pod velením HG.[892] Na mnohých miestach prišlo k otvorenému negovaniu povinnosti zúčastňovať sa brannej výchovy, pričom sa branci vôbec netajili, že príčinou bola averzia voči HG a najmä gardistom, ktorí mali brannú výchovu vykonávať.[893] Za všetky aspoň jeden príklad, ktorý ilustruje, ako sa v rámci HG vykonávala branná výchova.

890 AÚPN, f. f. B 9/II, inventárne číslo 4, šk. 20. Kronika HG v obci Párnica.

891 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Obežník HVHG č. 4/III. 1940 z 12. 1. 1940.

892 Pozri napr. tamže, 604 – 58 – 1. List Ústredného združenia slovenského priemyslu HVHG z 15. 4. 1940.

893 Tamže, f. 209, 209 – 28 – 52. List žandárskej stanice Dvorníky pri Hlohovci Okresnému úradu Hlohovec z 18. 3. 1940, správa Okresného úradu Hlohovec ÚŠB z 21. 3. 1940, správa ÚŠB Generálnemu sekretariátu HSĽS z 5. 4. 1940.

V Kerestúri[894] pod ňu spadalo okolo 250 brancov. Miestne veliteľstvo Hlinkovej gardy však 22. apríla 1940 hlásilo na okresný úrad, že deň predtým nastúpilo na cvičenie len 50 mužov: „*Hneď pri nástupe bolo vidieť medzi nastúpenými určitú nechuť k cvičeniu. Pokrikovali, že je zbytočné ísť na cvičište, že prší, že je blato, kto im vraj kúpi boty a čo z toho majú. Keď im bolo velené „Pochodom vchod" šli ľahostajným a neusporiadaným krokom. Keď vychádzali zo dvora, pri bráne bez dovolenia výcvikového referenta... prvá trojica sa rozišla a za ňou ostatné. Na ulici sa postavili provokatívne pod stenu...*"[895] Žandárska stanica síce začala proti najaktívnejším trestné stíhanie,[896] v mnohých podobných prípadoch však miestne veliteľstvá nereagovali a aj keď sa sťažovali na okresnom úrade či u nadriadených veliteľstiev, často nebol nikto potrestaný alebo bol potrestaný len mierne. Podobný prípad sa stal aj v Senici, kde dvaja gardisti, ktorí odmietli zúčastniť sa výcviku v rámci HG, boli vylúčení z gardy a MNO pre nich nariadilo 5-dňové cvičenie. Podľa ich vlastných slov chceli z gardy odísť aj sami, lebo sa im všetci smiali, že sú gardisti.[897]

Aj z tohto dôvodu bol nový zákon o brannej výchove podľa predstaviteľov HG veľmi akútny. *Gardista* uverejnil rozhovor s Kubalom, v ktorom rozviedol chyby stále platného zákona o brannej výchove z roku 1937. Ten sa ešte i v roku 1941 používal v rámci branného výcviku s menšími zmenami, podľa Kubalu však bol síce dobre vypracovaný, ale novým podmienkam už prestal vyhovovať: „*Nevyhovuje nám predovšetkým preto, lebo povoľuje priveľa výnimok. To je teraz pri národnosocialistických zásadách už nemožnosť. Druhou veľkou chybou spomenutého zákona je, že trestné sankcie pre nesplnenie povinnosti sú veľmi mierne: prvý trest môže byť vykonaný až po roku.*"[898] Kubala pritom mieril na spomínané odopieranie účasti na brannej výchove, ktoré kritizovali viacerí cvičitelia.[899] Podľa stále platného zákona z roku

894 Dnešné Križovany nad Dudváhom.

895 ŠA Bratislava, p. Trnava. f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 878/40 prez. List MVHG Kerestúr Okresnému úradu v Trnave z 22. 4. 1940.

896 Tamže. Správa žandárskej stanice Kerestúr Okresnému úradu v Trnave z 17. 5. 1940.

897 VHA, f. MNO dôverné, inv. č. 8, šk. 9, č. 160 908.

898 *Gardista,* veľkonočné číslo 1941, s. 8.

899 SNA, f. 604, 604 – 58 – 1. Správa veliteľa brannej výchovy v Spišskej

1937 „*osoby podliehajúce brannému výcviku, ktoré neabsolvujú aspoň 1/3 z ustálených 40 hodín cvičenia ročne, môžu byť okresným úradom potrestané*“.[900] Napriek tomu, ako to vo svojom rozhovore v *Gardistovi* naznačil aj Kubala, ochota brancov zúčastňovať sa nástupov bola pravdepodobne i z dôvodov nízkych trestov nedostatočná. V rozhovore tiež zdôraznil, že nedostatky prinútili kompetentných vypracovať nový zákon o BV, počudoval sa však nad tým, že „*z neznámych príčin tento návrh doteraz neprerokovali*“.[901]

Vykonávanie brannej výchovy mali sledovať aj okresní velitelia, ktorí usmerňovali podriadených miestnych veliteľov a kládli im na srdce, aby nezanedbávali kontrolu účasti brancov. Okresný veliteľ v Novej Bani skritizoval stav jej vykonávania, pretože zistil, „*že v mnohých obciach ani doteraz nenastupujú na výcvik BV*“.[902] Zodpovedných za daný stav určil miestnych veliteľov, ktorí sa mali postarať o poriadok vo svojom obvode a predvolať si previnilcov na ústne vypočutie. Všetkých, ktorí neoprávnene vymeškávali výcvik, mal miestny veliteľ zapísať do špeciálneho zoznamu a poslať na OVHG, to sa malo postarať o nápravu.[903] Miestni velitelia po opakovaných odmietnutiach mali spolupracovať s okresným úradom, ktorý mal vydať trestný príkaz na pokutu bez pojednávania.[904] Mnohí velitelia si však nehodlali vo svojich dedinách či mestečkách robiť nepriateľov a nariadenia HVHG či okresných veliteľstiev jednoducho ignorovali.

Okrem týchto problémov sa muselo HVHG popasovať s ďalšími špecifickými ťažkosťami. Miesta, resp. cvičištia, telocvične na vykonávanie BV mali zabezpečiť mestá a obce, ktoré však v mnohých prípadoch garde situáciu neuľahčovali. Hoci bolo na základe vládneho nariadenia o HG možné i vyvlastnenie pozemkov pre účely BV v prípade, ak by teoreticky obec nemala záujem podporiť HG v oblasti

---

Novej Vsi Miestnemu veliteľstvu HG v Spišskej Novej Vsi.

900 Tamže.

901 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

902 SNA, f. 604, 604 – 52 – 4. Okresný rozkaz OVHG Nová Baňa z 10. 10. 1940.

903 Tamže.

904 Tamže.

brannej výchovy,[905] nemáme k dispozícii dokument, že by sa tak skutočne stalo. Ďalším tvrdým orieškom pre veliteľov brannej výchovy bolo zabezpečiť dostatok kvalitného náradia a pomôcok. Zbrane, hlavne vzduchovky, si mali veliteľstvá požičať od vojenských posádok, ktoré mali neblahé skúsenosti s vracaním zbraní ešte z roku 1939.[906] Na 100 brancov bolo potrebné podľa nariadení zabezpečiť najmenej jednu mapu okresu v mierke 1:75 000, na každé veliteľstvo aspoň 3 granáty a na každých ďalších 80 mužov ten istý počet. Každé miestne veliteľstvo HG malo disponovať jednou vzduchovkou a ďalšou na každých 80 mužov a 7,25 kg guľami.[907]

Vzťah k armáde na pozadí brannej výchovy

Hlinkova garda sa zadelením k pomocným prácam pri vykonávaní brannej výchovy dostala do blízkosti oblasti, v ktorej mala hlavné slovo armáda. Branné úlohy hrali významnú úlohu v garde prakticky už i v prvej ČSR, armáda však mala na vykonávanie brannej výchovy v tomto období dohliadať. Súčinnosť armády s HG nebola v otázke BV práve najlepšia. Gardisti sa sťažovali často na nepripravenosť armády vykonávať kurzy dôstojníkov a poddôstojníkov, ako i to, že „*pri prevádzaní brannej výchovy vojsko má ísť po ruke HG. Prakticky však toto ako keby marili*“.[908] Podľa žilinského župného veliteľstva armáda dokonca odmietala poskytovať gardistom príručky a literatúru potrebnú na vykonávanie brannej výchovy, a nedovoľovala tiež jazdu na vojenských koňoch či iné „maličkosti“, ktoré však vzájomnému vzťahu gardy a armády neprospievali. Z druhého pohľadu sa veliteľ pešieho pluku v Žiline posťažoval MNO napríklad na to, že nezodpovední velitelia HG mu okrem dvoch ani na vyzvanie nezaslali plán výcviku. Taktiež na vyžiadanie oznámenia, kto, kde a kedy cvičí, mu prišla od-

---

905 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 168, 6996/III. 1940. Obežník ministerstva vnútra županom z 24. 1. 1940.

906 Pozri napr. SNA, f. 604, 604 – 52 – 3. Rozkaz Oblastného veliteľstva HG Trenčín Okresnému veliteľstvu Trenčín z 4. 4. 1939

907 Tamže, 604 – 52 – 4. Obežník Okresného veliteľstva HG Senica z 7. 5. 1941.

908 VHA, f. MNO dôverné, inv. č. 8, šk. 9. List ŽVHG Žilina HVHG z 22. 3. 1940.

poveď len z troch miestnych veliteľstiev, dokonca v zlom stave, na základe ktorého nemohol vykonať kontrolu.[909] Armáda tiež kritizovala priebeh kurzov pre inštruktorov BV z radov HG. Na kurzoch pre HG sa jej nepáčili najmä nedostatočné vedomosti gardistov v brannej výchove a ich nedisciplinovanosť, na ktorú neboli v armáde v takom rozsahu zvyknutí.[910] Poukazovanie na „nevojenskosť" gardy nebola len vecou armády – vo svojich správach na ňu reagovala aj SD, ktorej okrem vnútornej disciplinovanosti gardy kritizovala aj to, že veliteľmi HG boli „*nevojaci*", ktorí „*častejšie chodia v civile*" ako v uniforme a uniformovaných gardistov bolo vídať prakticky len na prehliadkach. V Bratislave polo podľa tejže správy koncom roka 1939 len 80 – 100 celkom uniformovaných gardistov.[911] Velitelia brannej výchovy tak moli len ťažko udržiavať disciplínu medzi obyvateľstvom, keď aj samotní gardisti v otázkach disciplinovanosti a „vojenskosti" nemohli ísť zďaleka príkladom.

Problémy spôsoboval i fakt, že viacerí negardistickí záložní dôstojníci či poddôstojníci odmietali účasť na vykonávaní brannej výchovy v prípade, že bola zverená HG. Na základe rozkazov mali byť tam, kde bol nedostatok gardistov – záložníkov vyberaní ako inštruktori aj negardisti,[912] s čím sa mnohí pre averziu ku garde nedokázali zmieriť. Ukážkový je príklad učiteľa v Šumiaci Pavla Mráza, ktorý bol síce povolaný za cvičiteľa brannej výchovy, sústavne však odmietal nastúpiť službu. Podľa HVHG bol totiž čechoslovák, ktorého vzťah ku garde bol viac ako chladný, čím sa vôbec netajil a verejne to vyhlasoval.[913] Aby nemusel nastúpiť, sťažoval sa napríklad na to, že mal veľa práce, nemal mu kto preplatiť cestu... Podobných prípadov bolo najmä na dedinách viacero.

---

909 Tamže, č. 156 073. List veliteľa p. pluku 7 mjr. pech. Jána Černeka ministerstvu národnej obrany z 26. 4. 1940.

910 Tamže, č. 153 019. List Veliteľstva 1. divízie MNO. Kritizovali tiež veľký počet gardistov, čo im spôsobovalo problémy s ich ubytovaním a nedostatočný čas na výcvik, nakoľko v krátkom čase nemohli zvládnuť toľko látky, keďže neboli teoreticky vopred dobre pripravení.

911 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Materiál „Hlinka Garde" z 2. 11. 1939.

912 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 28 z 5. 9. 1940.

913 VHA, f. MNO dôverné, inv. č. 8, šk. 9, 155 545. List HVHG pre MNO.

Tŕňom v oku armáde boli tiež snahy gardy uzurpovať si viaceré úspechy, na ktorých sa spolupodieľala spoločne s brannou mocou. Neboli to len relatívne opodstatnené postoje gardistov po Malej vojne, ale i poskytovanie zbraní, ktoré gardisti v mnohých prípadoch nevracali ani po viacnásobných urgenciách.

HVHG listom z 5. marca 1940 oznamovalo MNO, že veliteľstvá Hlinkovej gardy mali síce poslať hlásenie o odovzdaní materiálu armáde už 22. februára 1940, žiadali však o predĺženie termínu. Mnohí velitelia vôbec nepodali hlásenia alebo posielali len to, čo z vojenského materiálu skutočne mali k dispozícii.[914] Často pritom šlo o len o torzá požičaného materiálu, na čo hľadela armáda s nevôľou. HVHG sa obhajovalo tvrdením, že z hľadiska pohnutých dní, keď armáda požičiavala HG zbrane a vojenský materiál, bolo už ťažko zistiť skutočný stav požičanej výzbroje a výstroje.[915] Niektoré veliteľstvá odmietli niektoré zbrane odovzdať a ponechali si ich vo svojej držbe.[916] Nemožno sa teda čudovať, že spolupráca oboch organizácií na brannej výchove bola na mnohých miestach priam katastrofálna. Pešie pluky, od ktorých si mali velitelia HG požičiavať vzduchovky na vykonávanie brannej výchovy ich často, ako to bolo v spomínanom prípade konfliktu gardistov s armádou v Žiline, odmietali vydať s poukázaním na ich nedostatok, alebo ich vydávali len v malom množstve. Okresný veliteľ HG v Kežmarku si v liste HVHG povzdychol, že od armády dostal ponuku pre všetkých brancov podriadených brannej výchove zapožičať len 20 pušiek a 3 – 4 vzduchovky: „*Čo má OVHG robiť s tými puškami? Mám 25 miestnych veliteľstiev. Jestli by som tie pušky rozdelil, tak sa neujde ani každému veliteľstvu puška. Osôb brannej výchovy podliehajúcich je okolo 3000. Kedy sa dostane tá puška do ruky branca?*“[917] Náčelník branného výcviku navrhol v liste MNO také riešenie, ktoré by požičiavanie vojenského materiálu oddialilo až po reorganizácii HG.[918] Takéto

914 Tamže, inv. č. 8, šk. 9, č. 153 213. List HVHG pre MNO 4. odd. z 5. 3. 1940.

915 Tamže, č. 155 051. List HVHG pre MNO 4. odd. z 8. 4. 1940.

916 Tamže, č. 152 878. List Posádkového veliteľstva Zlaté Moravce veliteľstvu 1. divízie Trenčín.

917 Tamže, č. 163 848. List Okresného veliteľstva HG Kežmarok HVHG z 13. 9. 1940.

918 Tamže. List náčelníka branného výcviku Benedika Dulovca MNO z 8. 11. 1940.

riešenie však nebolo priechodné a spory pokračovali naďalej. Ako už bolo spomenuté v kapitole venovanej brannej výchove, v tomto čase sa očakávalo vydanie nového branného zákona, to však veľmi meškalo a nedalo sa na jeho prijatie spoliehať. Pravdupovediac by však jeho skoré prijatie vzťah armády a gardy nijako radikálne neovplyvnilo. Taktiež bolo spomenuté, že MNO na základe spoločných rozhovorov pridelilo na HVHG styčného akt. dôstojníka, ktorý mal prekontrolovať branný výcvik a pripraviť jeho reorganizáciu. Mal sa postupne zúčastniť výcviku na miestnych veliteľstvách v sídlach okresných veliteľstiev a veliteľstiev plukov.[919] Aj jeho práca však narazila na odpor u gardy, ktorá sa odvolávala na stav, aký vládol pri vykonávaní BV v konkurenčnej organizácii FS. MNO aj tam chcelo kontrolovať vykonávanie brannej výchovy, narazilo však na jazykový problém. Dodatkom k výnosu o kontrole BV totiž muselo skonštatovať, že následkom používania nemeckých povelov nemohlo vykonávať kontrolnú činnosť brannej výchovy v tejto organizácii.[920] Analogicky teda predpokladalo, že sa kontrola nemohla vykonávať ani v HG.

Do celého problému vniesol ešte väčší zmätok zákon č. 166 z roku 1940. Zákonom o HG, ktorý prijal slovenský snem na zasadnutí 4. júla 1940, bola HG pridelená úloha „*vykonávať brannú výchovu a spolupôsobiť pri povojenskom výcviku a výcviku pre pomocnú službu na obranu štátu...*“.[921] Mala zároveň pomáhať „*pri obrane štátu a právnymi predpismi na to určeným orgánom pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister národnej obrany alebo minister vnútra, pri čom jej členovia požívajú rovnakú ochranu ako úradné orgány. Pri plnení takýchto úloh členovia Hlinkovej gardy sú oprávnení nosiť zbraň a používať ju ako bezpečnostné orgány*“.[922] HG sa dostalo zákonným vyjadrením uznania od najvyšších predstaviteľov štátu, čo gardisti brali ako potvrdenie svojej úlohy v spoločnosti. Aj podľa gardistov mala byť otázka pomoci pri vykonávaní brannej výchovy jednou z najdôležitejších úloh HG. Pre *Gardistu* sa v tomto zmysle vyjadril aj Otomar Kubala, ktorý v brannej výchove

919 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Dôverný obežník HVHG z 5. 6. 1940.

920 VHA, f. MNO dôverné, inv. č. 8, šk. 9, č. 154 851. Dodatok k výnosu MNO č. 150. 391 dôv/17/40 z 6. 4. 1940.

921 Zákon o Hlinkovej garde. In: *Gardista*, 12. 7. 1940, s. 3.

922 Tamže.

videl povinnosť, ktorá bola pre HG podchytená priamo zákonom: „*Zákon o HG ako hlavnú úlohu jej určuje brannú výchovu, ktorej aj do budúcnosti HG venuje všetky svoje sily. Pre úspešné splnenie tejto úlohy treba uskutočniť rozličné prípravné práce. Čo však predpokladám nateraz za najhlavnejšie je prevýchova všetkých príslušníkov HG v duchu slovenského národného socializmu. Tak ako vedela HG vždy sa postaviť na obranu štátnej samostatnosti, bude sa vedieť v budúcnosti postaviť za jej udržanie, za zabezpečenie spokojnej budúcnosti pre všetkých Slovákov na celom svete a dobre si je vedomá toho, že víťazstvo slovenskej pravdy vydobyje nám jedine národný socializmus*“.[923]

Ministerstvo národnej obrany si však po rozličných konfliktoch s gardou veľmi skoro uvedomilo, že kvalitu vykonávania zverených rozkazov musí kontrolovať častejšie. Aj z tohto dôvodu sa na stretnutí ministra národnej obrany s hlavným veliteľom HG hovorilo najmä o tomto probléme. MNO na základe spoločných rozhovorov pridelilo na HVHG styčného akt. dôstojníka, ktorý mal prekontrolovať branný výcvik a pripraviť jeho reorganizáciu. Mal sa postupne zúčastniť výcviku na miestnych veliteľstvách v sídlach okresných veliteľstiev a veliteľstiev plukov.[924] Za účasti okresných a miestnych veliteľov HG mal zhliadnuť výcvik podľa programu a smerníc brannej výchovy vydaných HVHG, k čomu mal zaujať stanovisko a navrhnúť riešenia reorganizácie BV. To, že situácia bola vážna, dokumentuje i rozkaz č. 23 z júla 1940, podľa ktorého nariadil hlavný veliteľ HG po dohode s MNO zastaviť vykonávanie brannej výchovy až do 1. septembra 1940.[925] Ak by však MNO v tomto čase vydalo smernice a rozkazy pre zvláštne práce, mali veliteľstvá HG žiadostiam ministerstva vyhovieť. V tomto čase na sklonku júla však boli radikáli už oveľa viac zaneprázdnení mocenskou zmenou, ktorá sa odohrala v posledných dňoch júla v Salzburgu.

Otázka kooperácie gardy a armády

Okrem brannej výchovy bolo trecou plochou medzi gardou a armádou používanie hodností v rámci HG. Garda ako polovojenská

923 Tamže.

924 Tamže, 604 – 66 – 3. Dôverný rozkaz HVHG z 5. 6. 1940.

925 *Gardista*, 12. 7. 1940, s. 15.

organizácia používala označenia hodností už od začiatkov svojho fungovania, i keď rozdielne ako v armáde. Problematika priznávania gardistických hodností sa dejinami HG tiahla až do jej konca. Ako bolo spomínané už v predchádzajúcich kapitolách, organizačný rozkaz č. 5 okrem toho, že doplnil krajinské rozkazy z októbra 1938, pomenoval tiež hodnosti gardistických veliteľov. Poddôstojnícke funkcie gardy boli určené: slobodník, ktorý pôsobil vo funkcii zástupcu veliteľa družstva; desiatnik, ktorý bol veliteľom družstva; a čatár, ktorý bol zástupcom veliteľa gardistickej čaty. Dôstojníkov rozdelil rozkaz podľa veliteľských funkcií na veliteľov čaty, stotiny, zástavy, pluku, divízie, po ktorých nasledovali veliteľ oddelenia, zboru a hlavný veliteľ HG.[926] Označovanie gardistov hodnosťami podobne ako v armáde malo poukázať na polovojenský ráz organizácie, v neskoršom období však práve z tohto dôvodu prichádzalo medzi gardistami a vojakmi k viacerým nedorozumeniam prameniacim okrem iného z nezosúladenia hodností oboch organizácií.

Nový impulz do tejto oblasti vniesol podľa gardistov minister obrany Ferdinand Čatloš. Ten viackrát verejne prejavil svoje sympatie k radikálom v garde a po zosadení Macha z funkcie hlavného veliteľa HG dokonca ponúkol spoločne s Tukom tiež svoje ministerské kreslo.[927] Gardisti a najmä vedenie HVHG videlo v ministrovi Čatlošovi aspoň v počiatočnom období svojho spojenca. Keď sa rozhodovalo o výbere podpredsedov strany, Mach dal Čatlošovi dôveru a navrhol ho za jedného zo štyroch kandidátov. Hoci Čatloš nebol pred rokom 1938 prakticky politicky činný a jeho vzťah k HSĽS nemožno označiť za kladný,[928] jeho miesto na kandidátke, hoci i neúspešnej, signalizovalo možnosti napravania vzťahu gardy a armády. Zúčastnil sa tiež známeho zjazdu veliteľov HG v Trenčianskych Tepliciach, ale i v Ružomberku, na ktorom sa radikáli vedení v tom čase Machom dohodli na postupe v akcentovaní niektorých požiadaviek, ktoré neboli podľa nich

926 Vedúci oddelení štábu hlavného veliteľstva mali hodnosť veliteľa pluku a vedúci oddelenia pri zbore veliteľa zástavy. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 117, 107/ prez.

927 NAČR, f. 136, šk. 13, 208168. Bernardov telegram z 24. 5. 1940. Prezident demisiu oboch neprijal.

928 Na druhej strane Čatloš nevystupoval ani proti politike HSĽS, no držal sa od nej bokom.

napriek snahám zo strany umierneného krídla strany vedeného Tisom splnené. Aj nemecká strana ho považovala za relatívne spoľahlivého. Hans Elard Ludin vo svojej neskoršej správe dokonca i ešte krátko po vypuknutí Povstania vyjadroval presvedčenie, že jeho vystupovanie a reči prijímala nemecká strana pozitívne.[929]

Radoví gardisti a vojaci však vnímali veci trošku odlišne. Propaganda síce poukazovala na to, že vzťahy oboch organizácií boli na veľmi dobrej úrovni, pravda však bola úplne odlišná. Nešlo len o incidenty na oslavách či zábavách, ktoré boli medzi oboma skupinami veľmi rozšírené. Jeden z nich, tzv. ružomberská vzbura prerástla podľa niektorých autorov do otvoreného povstania proti režimu.[930] Hoci toto tvrdenie je trochu odvážne, predsa len očividná politická preferencia HG nemohla vojakov nechať chladnými. Snahy o riešenie problému hodností gardistov a vojakov boli zjavné už od roku 1938, reálnejšie kontúry však nabrali až na jar 1940. Bola zostavená 6-členná komisia za účasti armádnych predstaviteľov, ktorá mala rokovať o zavedení hodností v garde. Navrhla, aby gardistickí dôstojníci a poddôstojníci nosili rovnaké hodnosti ako príslušníci armády (poddôstojníci by mali biele hviezdy, dôstojníci zlaté a vyšší dôstojníci lipové lístky s lemovaním alebo bez lemovania).[931] Tiež výložky mali byť rovnaké ako v armáde, malo ich však byť menej, približne šesť základných farieb. Mala byť tiež prijatá zásada, že každý gardista mal mať takú hodnosť v garde, akú dosiahol v armáde s výnimkou okresných, župných veliteľov a veliteľov na HVHG.[932]

---

929 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 23-S, s. 37. Telegram H. E. Ludina Zahraničnému úradu v Berlíne z 5. 9. 1944.

930 CHYTKA, S.: *Ružomberská vzbura a umlčané povstanie*. In: CHYTKA, S. (zost.): *Ružomberská vzbura 1939*. Ružomberok 2000, s. 35 – 49. Pozri tiež BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potencionálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939. Porovnaj s RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*, s. 45.

931 VHA, f. MNO dôverné, šk. 9, 155 144. List HVHG F. Čatlošovi z 6. 4. 1940.

932 Tamže. Nosenie hodností sa malo vzťahovať na dekréty vydané hlavným veliteľstvom.

Čatloš krátko po doručení listu s návrhmi gardistov odpovedal HVHG, že s nimi v zásade súhlasí, mal však pripomienky, najmä pokiaľ išlo označovania vyšších dôstojníkov HG lipovými lístkami.[933] Nesúhlasil tiež s formuláciou, aby sa výnimky z udeľovania hodností, ktoré mali byť v zásade pre jednotlivca rovnaké v armáde aj v HG, vzťahovali na všetkých okresných, župných veliteľov a veliteľov HVHG. Vyhradil si právo, „*nakoľko má dôjsť ku kladnej a zdravej spolupráci armády s HG, aby som mohol pred vymenovaním okresných veliteľov do hodnosti podať svoj posudok o tom-ktorom okresnom veliteľovi z hľadiska vojenského a aby tento môj posudok pri vymenovaní bol vzatý do úvahy. V opačnom prípade nemôžem zaručiť z hľadiska armády spomenutú kladnú a zdravú spoluprácu, tiež samotný charakter HG, t. j. polovojenská organizácia týmto názvom odôvodňuje znovu požadované oprávnenie*“.[934] Pre gardistov mal Čatlošov návrh mnohé úskalia, ktoré bolo len ťažko prekonať. Na HVHG sa už pred ustanovením komisie síce dohodol Čatloš s Machom na základných ustanoveniach pripravovanej úpravy, avšak s návrhom, aby mal gardista rovnakú hodnosť pri garde, akú dosiahol pri vojsku, nemohli viacerí súhlasiť už i z toho dôvodu, že v garde bol kariérny postup, a tým aj širšie možnosti využitia postavenia na osobné účely zväčša rýchlejší.

Ako mali gardisti zdraviť príslušníkov armády, odvíjalo sa od ustálenia hodností, čo bolo dané už vo viacerých predchádzajúcich rozkazoch. Až do vytvorenia POHG, ale i do konca trvania spolupráce HG s armádou sa tu objavovali nedostatky. Na základe rozkazu HVHG č. 10 z 12. marca 1940 mali gardisti v uniforme zdraviť príslušníkov armády podľa smerníc uverejnených v citovanom rozkaze. Gardista bez hodnosti mal zdraviť každého príslušníka armády, poddôstojník všetkých, počínajúc poddôstojníckymi hodnosťami, a dôstojník gardy mal zdraviť dôstojníka armády.[935] Po ustálení hodností poddôstojníkov a dôstojníkov, čo bolo častým sporom medzi armádou a HG, malo byť pre poddôstojníkov a dôstojníkov HG smerodajné pravidlo, podľa ktorého mali zdraviť príslušníkov armády rovnakej alebo vyššej hodnosti

933 Podľa neho mali byť lipovými lístkami označovaní len najvyšší dôstojníci HG. Tamže, list MNO pre HVHG z 18. 4. 1940

934 Tamže.

935 SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz HVHG Župným a okresným veliteľstvám č. 10 z 12. 3. 1940.

ako boli oni sami. HVHG však prízvukovalo, že až do uznania hodností malo byť zdravenie „*prevádzané z kamarátstva, vyplývajúceho z úzkej spolupráce HG a armády, ktorá bola tak krásne zdôraznená pri odhalení pomníka nebohému bratovi Kopalovi pánom ministrom obrany generálom Ferdinandom Čatlošom pre príslušníkov vojska*“.[936] V tomto duchu sa niesli aj viaceré prejavy gardistických, ale i vojenských funkcionárov, ktoré sa snažili dokázať, že „armáda a Hlinkova garda je jedno“.[937] Na známom zjazde gardistov v Trenčianskych Tepliciach Čatloš okrem iného povedal: „*Hlinkova garda a slovenská armáda sú odkázané na seba, sú a budú vždy a za každých okolností jedným a nerozborným celkom, lebo sa vzájomne podporujú, dopĺňajú v dobrých i zlých chvíľach. Ak bude celý národ tak jednotný, ako sú jednotné tieto dve branné zložky, tak nič nás neprekoná, nepremôže.*“[938] Jeho slová boli opäť skôr propagandou a želaním ako skutočnosťou.

12. Na ceste k mocenskej zmene

Garda na začiatku roka 1940

Začiatok roka 1940 bol po prijatí nového vládneho nariadenia pre gardu prelomovým medzníkom. Na porade župných a okresných veliteľov v Trenčianskych Tepliciach začiatkom januára 1940 sa otázka nového vládneho nariadenia o HG stala jednou z nosných častí programu. Mach sa snažil ubezpečiť veliteľov, že „*revolúcia trvá a bude trvať dotiaľ, dokiaľ nie je poriadok*“.[939] Ako sa vyjadril, „*vládne nariadenie o Hlinkovej garde č. 220 bolo zrušené. V podstate a zásade táto zmena škodiť nemôže. My... pridržiavali sme sa toho, že do HG každý patriť nemôže. Ale nám neprajní určití činitelia toto prekazili a vyšlo vládne*

936 Tamže. Mach prízvukoval gardistom osobitne aj to, že podobný rozkaz pre vojakov malo v dohľadnej dobe vydať aj MNO.

937 *Gardista*, 27. 1. 1940, s. 14

938 Tamže.

939 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Zápis z porady župných a okresných veliteľov v Trenčianskych Tepliciach z 6. a 7. 1. 1940.

nariadenie o povinnom prihlasovaní sa do HG... či už okresný, župný alebo hlavný veliteľ HG musel kde-tu zavrieť oko, lebo vedel čo sa kde tu robí, robí sa nie len proti HG ale proti štátu".[940] Mach mal na stretnutí veliteľov akiste na mysli skupinu vplyvných predstaviteľov strany zoskupených okolo Jozefa Tisa, ktorí presadili povinné členstvo v HG. Po jeho odstránení to využil na kritiku, ktorá o pár mesiacov prerástla do otvorenej roztržky a vyústila na salzburských rokovaniach. Načrtol tiež tézu, ktorú si osvojilo množstvo gardistov, a to že „*HG a štát je jedno*". Týmto priamo postuloval vedúcu pozíciu gardy v štáte oproti „*nepriateľom štátu a HG*". Nepriamo zaútočil na predstaviteľov „opozičnej" politiky v strane slovami, že by vonkoncom nebol prekvapený, keby ho ľudia, ktorí štvú proti garde, dali uväzniť.[941] Na schôdzke vystúpil aj Karol Danihel a ďalší predstavitelia hlavného štábu HVHG, ako i viacerí okresní a župní velitelia.

Azda s najzaujímavejšou myšlienkou vystúpil na stretnutí župný veliteľ HG v Žiline Koloman Horniš. Podľa jeho slov do gardistických radov odmietali vstupovať najmä robotníci. Oveľa väčšiu hrozbu však videl v tom, že na čele strany, ako i spolkov je takmer všade kňaz. Garda ako polovojenská organizácia nemá byť vedená kňazom, ale civilom.[942] S určitosťou mal na mysli nariadenie vyplývajúce z nového vládneho nariadenia, podľa ktorého bol stále najvyšším veliteľom HG prezident, teda kňaz. Tendencia radikálov obmedzovať postavenie kňazov v slovenskej spoločnosti nebola nová, v súvislosti s krízou začiatkom roka 1940 sa však dostala do popredia. Gardisti (podporovaní nacistami) sa snažili tlačiť na to, aby sa kňazi venovali kňazským povinnostiam v zmysle Katolíckej akcie. Podľa nich prikazovala, aby vplývali na verejný život duchovnou a náboženskou výchovou len nepriamo.[943] Radikáli tvrdili, že kňazi by sa mali venovať len duchovnej činnosti. Predmetom kritiky sa stalo najmä to, že niektorí kňazi zastávali viacero hospodárskych, správnych či politických funkcií, čím pod-

940 Tamže.

941 Tamže.

942 Tamže.

943 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 270 – S, s. 403. Zápisnica z vyšetrovania Jakuba Groma na ÚŠB.

ľa nich logicky zanedbávali svoje kňazské povinnosti. Na druhej strane zohrával úlohu i fakt, že na základe vtedy rozšírených správ mali kňazi vo verejných funkciách neúmerne vysoké platy napriek tomu, že mnohí Slováci boli nezamestnaní.[944] Na schôdzke bola síce táto problematika len načrtnutá, bola však v politike prítomná a gardisti ňou radi operovali. Práve vďaka nej mohli zaútočiť na stranu, v ktorej sa aktivizovalo množstvo kňazov. Personálne postavenie kňazov v politike, straníckych a štátnych funkciách bolo skutočne veľmi silné. Okrem prezidenta boli kňazmi traja členovia štátnej rady[945] a tvorili spočiatku až pätinu poslancov Snemu Slovenskej republiky.[946]

Na porade sa však podľa správ objavili aj úvahy, ktoré oprašovali staršiu ideu pochodu na Bratislavu ešte z konca roka 1938. 20. januára 1940 naplánovali velitelia nástup HG, podľa informácií ÚŠB mal byť nácvikom, „*ktorým malo byť prevedené zrušenie parlamentu Slovenskej republiky a nastolená diktatúra*“.[947] Správu o akcii však zaslala ÚŠB aj Jozefovi Tisovi a informovala ho o plánovanom rozpustení snemu, ktorý sa síce pre nevydarený nástup neuskutočnil, zároveň však upozornila, že „*pomýšľa sa však v budúcnosti na skúšku previesť opätovný nástup, aby pri treťom nástupe, kedy sa už očakáva náležitá pohotovosť a disciplinovanosť všetkých jednotiek HG k vyhláseniu diktatúry a rozpusteniu parlamentu skutočne sa mohlo prikročiť*“.[948] Podľa správy mala garda disponovať skladišťami zbraní a munície a mala ich využiť na vykonanie akcie.

Spory medzi HG a HSĽS o smerovanie štátu na prelome rokov 1939/1940 eskalovali, ich korene však siahajú ešte do roku 1938. Šlo najmä o spory v riešení židovskej a českej otázky, ktoré sa stali pre gardistov prioritnými témami i v nasledujúcom období. Na jar 1939 v súvislosti so štátoprávnymi zmenami a hrozbou z Maďarska ustúpili do úzadia, opäť však ožili už od polovice roka 1939. Šlo v nich najmä o aktuálnu otázku vzťahu Hlinkovej gardy k ľudovej strane, ktorú na-

944 Tamže.

945 Ján Vojtaššák, Ján Pöstényi a Andrej Marsina.

946 Pozri PETRANSKÝ, I. A.: Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava 2002, s. 35.

947 SNA, f. 209, 209 – 837 – 4. Záznam ÚŠB z 23. 1. 1949.

948 Tamže. Správa ÚŠB prezidentovi Slovenskej republiky z 23. 1. 1940.

črtol už dávnejšie jeden z umiernenejších predstaviteľov strany F. Ondruš. Za účasti Macha i Murgaša otvorene kritizoval HG za to, že „*sa odchýlila od zásad Andreja Hlinku*“. Vyhlásil, že niektorí predstavitelia strany boli podľa jeho slov na „indexe HG“. Z pozícií „svojej“ skupiny poukázal na to, že „*my súhlasíme so smerom, ale nemôžeme súhlasiť so spôsobom*“.[949] Pod spôsobom mal na mysli, že garda prekračovala právomoci a osobovala si práva, ktoré patrili do sféry vplyvu bezpečnostných orgánov.

Problematika vzťahu HG a strany je veľmi komplikovaná a prešla viacerými fázami. Objavovali sa medzi nimi spory, často o malichernosti, ktoré i keď nevyplávali vždy na povrch, stali sa terčom kritiky vnútri oboch organizácií a neskôr prerástli do väčších roztržiek. Nemožno paušálne tvrdiť, že by v garde neexistovali sympatie s umiernenejšou politikou HSĽS a, naopak, že v strane nebolo viacero prívržencov radikálneho prúdu v garde. Smer však bol jasne daný v prospech radikalizmu gardy a umiernenejšej strany. Vynára sa tu problém generalizácie vzťahov. Najkrikľavejšie sa disproporcie oboch organizácií prejavovali však predsa len v tomto kontexte. Nešlo len o židovskú otázku, lež o celý rad rozdielnych názorov na fungovanie štátu a vyrovnanie sa s jeho nepriateľmi. Viaceré z nich už boli načrtnuté v priebehu roka 1939, keď sa kryštalizovala podoba štátu a konsolidoval jeho režim, ako vzťah k tzv. čechoslovákom či kompetenciám gardy. Na prelome rokov 1939/1940 i v súvislosti s degradáciou gardy už šlo o celkový smer organizácie a podporu jej radikálneho prúdu, najmä A. Macha, ktorý nemohol strpieť spolu s gardistami, že na lukratívne miesta v hospodárstve a štátnej správe boli ešte stále dosadzovaní exponenti bývalého režimu. Politika štátu nadväzovala na Tisove myšlienky o národnom zmierení. Mach a gardisti sa však stále nevzdali idey slovenskej revolúcie, v ktorej bolo treba podľa nich pokračovať i na prelome rokov, pretože „*rok 1940 bude, musí byť rokom gardistickým, rokom pokračovania slovenskej revolúcie*“.[950] Podľa neho „*slovenský štát ešte nie je taký a v ňom veci národa ešte nie sú tak usporiadané, ako to kážu zásady, z ktorých vyšla revolúcia a ktoré sú základom budúcnosti nášho národa. Preto treba pokračovať v tomto revolučnom duchu, ale i revolučným tempom v odstraňovaní všetkého, čo je zlé*

949 *Trnavské noviny*, 7. 5. 1939, s. 2.

950 *Gardista*, 1. 1. 1940, s. 3.

a v budovaní nového poriadku i nového človeka slovenského".[951] Mach sa snažil gardistov prostredníctvom prejavov udržiavať v revolučnom duchu slovami o tom, že revolúcia trvá, čo malo znamenať, „*že rozhodujúce slovo i v roku 1940 bude patriť Hlinkovej garde, ktorá na všetko bude stáť na stráži a pohotová vyplniť každý rozkaz pána prezidenta i pána predsedu vlády*" a bude dbať, aby nenastal „*návrat zlorádov čechoslováckeho režimu, aj keď nehrozí návrat režimu samotného*".[952]

V Machovej koncepcii, za ktorú sa postavili i radikáli v garde, vidiac, že „*zlorádi čechoslováckeho režimu*" opäť začínali podľa nich obsadzovať pozície vyprázdnené po Čechoch, nebolo miesta pre „zradcov slovenského národa". Napriek vyzdvihovaniu martýrstva prezidenta republiky Mach vo svojom novoročnom prejave medzi riadkami skritizoval zriadenie a systém, ktorý gardistom uberal právo byť „prvými medzi rovnými", čo znamená, že pozície v štáte by v prvom rade mali obsadiť prívrženci HG. Svojimi vyjadreniami, i keď skryte, jednoznačne oponoval Tisovi, ktorý vydal 21. januára 1940 osobný rozkaz. Pripomenul v ňom gardistom nevyhnutnosť disciplíny a uznania autority hlavy štátu v záujme ukončenia diskusie a nastolenia disciplíny a poslušnosti a nariadil Machovi, aby ho prečítal v rozhlase a uverejnil v tlači.[953]

Vo februári 1940 udalosti nabrali rýchly spád. V polovici mesiaca sa v Bratislave uskutočnila rozsiahla svojvoľná gardistická akcia, počas ktorej príslušníci HG obchádzali bratislavské kaviarne a reštaurácie, vyháňali z nich Židov, ktorých často fyzicky napadli a kázali vedúcim prevádzok vyvesiť do výkladov plagáty s nápisom „Židia nevítaní".[954] Akcia bola zavŕšením pripravovaných pokusov HVHG o potlačenie podľa nich provokatívneho rozpínania sa v kaviarňach a hostincoch. HVHG si už 17. februára pozvalo predstaviteľov spoločenstva hostinských do svojej budovy a oznámilo im, že v najbližších dňoch im dodá plagáty s nápismi „Vstup Židom nežiadaný".[955] Hostinským gardisti zároveň oznámili, že členovia HG, ako aj FS budú pozorovať, ktorí majitelia kaviarní tomuto „*morálnemu záväzku*" vyhoveli či nevyhoveli.[956]

951 Tamže.

952 Tamže.

953 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 215.

954 SNA, f. 209, 209 – 865 – 5. Úradný záznam z 20. 2. 1940.

955 Tamže. Koncept listu ÚŠB Machovi z 20. 2. 1940.

956 Tamže. Záznam agenta ÚŠB o udalostiach.

Do celej udalosti sa zapojilo aj ministerstvo vnútra vedené Ďurčanským, ktoré prikázalo, aby boli plagáty stiahnuté a proti gardistom začalo vyšetrovanie. Na jeho intervenciu ÚŠB poslala Machovi list, v ktorom bola svojvoľná gardistická akcia kritizovaná: „*Ústredňa štátnej bezpečnosti bezpečne zistila, že v posledných dňoch sú obchádzané bratislavské kaviarne príslušníkmi HG v skupinách 6 – 8 mužov, ktorí sa zastavujú pri stoloch, za ktorými sedia Židia a stoja tam dotiaľ, dokiaľ Žid kaviareň neopustí. Odhliadnuc od toho, že takémuto počínaniu členov HG boli vystavení aj Slováci-kresťania, vzbudilo ono v každom prípade verejné pohoršenie a to v takej miere, že hostia húfne za rôznych poznámok kaviarne opúšťali. Bolo tiež zistené, že túto akciu prevádzajúci členovia HG mali po celú dobu zdržovania sa v istej kaviarni klobúk na hlave...*“[957] ÚŠB dostala priamo od ministra Ďurčanského pokyny, v ktorých uviedol, že „*treba okamžite potlačiť akékoľvek akcie HG smerujúce proti Židom v Bratislave*“ a pohrozil, že treba upozorniť Macha na to, že bude „*brať osobnú zodpovednosť v prípade, že tieto akcie budú pokračovať*“.[958] V telefonáte Kubalovi na Ďurčanského príkaz zároveň ÚŠB vyzvalo HVHG, aby boli všetky akcie okamžite zastavené, „*lebo inak proti jednotlivým osobám akcie prevádzajúcim bude podľa platných predpisov zakročené*“.[959]

Mach to bral ako útok proti garde a svojej osobe zosnovaný Ďurčanským a už 20. februára 1940, v deň príkazu odstrániť plagáty, sa zúčastnil na porade gardistických funkcionárov u J. Falátha. Tam sa prítomní dohodli, že by mal podať demisiu na znak nesúhlasu so smerovaním štátu.[960] Gardisti rátali s tým, že jeho demisia vyvolá v spoločnosti a v gardistických radoch rozruch a „*že vlivom udalostí bude museť minister Ďurčanský zaďakovať a že k moci sa dostane radikálne krídlo podporované Nemcami*“.[961]

Dňa 21. februára 1940 údajne na podnet Ďurčanského nenávisti voči jeho osobe a zásahov proti záujmom gardy – podľa jeho slov – podal Mach skutočne demisiu do rúk prezidenta. Odovzdal mu vyh-

957 Tamže. Koncept listu ÚŠB Machovi z 20. 2. 1940.

958 Tamže. Úradný záznam z 24. 2. 1940.

959 Tamže.

960 Tamže. NAČR, f. 136, šk. 32, 489758 – 489760. Bernardova správa z 23. 2. 1940.

961 SNA, f. 209, 209 – 865 – 5. Úradný záznam z 24. 2. 1940.

lásenie: *„Pán prezident, nemôžem byť ďalej zodpovedný za to, že ma minister Ďurčanský dokonca i pred vami predstavuje ako človeka, ktorý pre priateľstvo s Nemcami zanedbáva záujmy slovenského národa a svojím stanoviskom k ríši a nemeckému národu iba poškodzuje slovenský národ. Zriekam sa teda svojej funkcie ako hlavný veliteľ HG.*"[962] Toto bolo veľa aj pre Tisa, ktorý pochopil, že Machovo odvolanie by s najväčšou pravdepodobnosťou privolalo nemecký zásah a odmietol ho zbaviť funkcie.[963] To, čo sa nestalo v zime, odohralo sa v lete 1940 v Salzburgu. Už od polovice roka 1939, resp. od degradácie vplyvu gardy, a tým aj odstavenia radikálov z verejného života bolo jasné, že nemecký zásah do vnútorných vecí štátu skôr či neskôr musí prísť.

Na Machovu stranu sa postavili predovšetkým radikálni gardisti, ktorí v ňom videli záchranu pred umiernenou politikou strany voči Židom a čechoslovákom. Druhá skupina prejavovala nespokojnosť najmä s Machovou politikou a hlásila sa k umiernenému prúdu ľudovej strany. UŠB 27. februára 1940 poslala okresnému náčelníkovi v Trnave list, v ktorom konštatovala, že *„v Ústredni štátnej bezpečnosti z dôveryhodného prameňa bolo oznámené, že niektorí vedúci činitelia HG prejavujú nespokojnosť s pomermi v garde, pri čom má sa tiež kritizovať činnosť hlavného veliteľa Hlinkovej gardy, ako i celého vedenia. Pána okresného náčelníka žiada, aby pomerom v garde venoval príslušnú pozornosť a konkrétne poznatky, ktoré by svedčili o pravdivosti vyššej informácie s uvedením mien nespokojencov mi hlásil*".[964] Okresné žandárske veliteľstvo vec prešetrilo a v správe pre okresný úrad z 2. mája 1940 oznamovalo, že pomery v Hlinkovej garde *„sú toho času dosť rozhárané, zvlášť ale medzi vedúcimi činiteľmi*".[965] Zo správy vyplýva, že pomery v garde boli nielen rozhárané, ale aj veľmi neprehľadné, pričom v HG sa vytvorilo viacero skupín, ktoré zastávali rozdielne záujmy: *„Za takýchto pomerov je badať aj u ostatných gardistov akúsi ochabnutosť a miestami sa prejavuje aj neukáznenosť*

962 NAČR, f. 136, šk. 17, 248346. Hlásenie SD z 27. 2. 1940, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život,* s. 246.

963 NAČR, f. 136, šk. 32, 489758 – 489760. Bernardova správa z 23. 2. 1940.

964 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 471, 121/prez.

965 Tamže.

a nedisciplinovanosť".[966] Podobne vyznieva aj správa ÚŠB zo začiatku februára, na základe ktorej sa piešťanský radikál Ján Čenkey[967] vyslovil o pokračujúcej nespokojnosti v garde. Okrem iného spomenul aj to, že „*Šaňo Mach sa odklonil od gardy, lebo na Trenč. Teplickom zjazde povedal jednému z gardistov, že je rebelant, keď sa gardista dožadoval radikálneho riešenia židovskej otázky. Ľud je vraj nespokojný so Šaňom Machom, lebo vraj si len peniaze hrabe a zabáva sa. V Ban. Bystrici údajne pri zábave len skla narozbíjal v hodnote asi 7 000 Ks.-, v Tatrách pri zábave platil celému lokálu šampanské*".[968]

Problémy pramenili okrem iného z toho, že gardisti sa obávali zmien na veliteľských postoch v štruktúrach župných a okresných veliteľstiev a presakovali aj informácie o možnom zrušení gardistických žúp. Pomery v HG boli v tomto období hádam ešte na horšej úrovni, ako to charakterizovali v správach žandárske stanice. Samotní gardisti videli, že na najvyšších postoch vládla značná nejednotnosť, tým akoby stratili záujem o dianie v organizácii a viacerí sa stali len jej pasívnymi členmi. Podľa zachovaných správ ani zhromaždenia gardy v tomto období nenavštevovalo toľko gardistov, ako to bolo predchádzajúce mesiace zvykom. Problémy, ktoré kopírovali vzťah HG a strany, resp. jednotlivých funkcionárov, postihli dokonca aj účasť na brannej výchove. V mnohých prípadoch povolaní odmietali účasť pre osobné a ideové nezhody s cvičiteľmi.[969] Niektoré akcie, ako napr. plesy HG, boli dokonca zrušené pod zámienkou „*ťažkých vojnových časov*",[970] čo síce tiež mohlo ovplyvňovať situáciu, skutočnou príčinou však boli nepriaznivé pomery vo vzťahoch gardy k strane na najvyššej úrovni. Spory v HG postupne prerastali do hlbokých rozporov, ktoré bolo možné vyriešiť len obmenou funkcionárov. Sčasti akiste súviseli s plánovanou reorganizáciou HG, resp. údajným zrušením gardistických žúp, o čom presakovali chýry do gardistických radov, sčasti však boli podmienené i osobnou nevraživosťou jednotlivých funkcionárov. To malo korene už v období krátko po 14. marci 1939, keď sa garda

966 Tamže.

967 V niektorých prameňoch označovaný ako Csenkey.

968 SNA, f. 209, 209 – 837 – 4. Hlásenie z 8. 2. 1940.

969 Tamže, 209 – 28 – 52. Správa Žandárskej stanice Dvorníky Okresnému úradu Hlohovec z 18. 3. 1940.

970 *Trnavské noviny*, 27. 1. 1940, s. 3.

snažila svojvoľne zasahovať do viacerých sfér verejného života a narúšala tak koncepcie HSĽS a jej čelných predstaviteľov o umiernený smer v regionálnej politike.

Zmena hlavného veliteľa HG a zmeny v organizácii

Rozvírené vody v garde ešte viac rozčerila situácia, do akej dospela spolupráca radikálov, reprezentovaných najmä Machom, resp. Tukom a Tisovou a Ďurčanského skupinou. Cieľom Macha a Tuku, s ktorými v tom čase sympatizoval aj gen. Čatloš, bolo zaviesť na Slovensku istý variant nemeckého nacizmu uspôsobený na domáce pomery, nazývaný „slovenský národný socializmus". Na to potrebovali buď uskutočniť prevrat, alebo vyvolať vládnu krízu.[971] Táto, vyprovokovaná Machom a niektorými gardistickými funkcionármi, vypukla začiatkom mája a vyostrila sa zásahom Tisa, ktorý pozbavil Macha verejných funkcií. Už 19. mája sa v Ružomberku konala porada gardistických veliteľov, na ktorej Mach vyslovil obavy o smerovanie štátu. Ako na stretnutí za účasti Čatloša[972] a 83 župných i okresných veliteľov podotkol, jeho žiadosti, ktoré naformuloval už začiatkom roka v Trenčianskych Tepliciach, zostali nevypočuté.[973] Podľa pamätného spisu opisujúceho udalosti tohto pohnutého obdobia ex post sa vyjadril, že stále zostáva nedoriešená židovská otázka, okrem toho žiadal napríklad úpravu miezd robotníkov, platov štátnych a verejných zamestnancov, odstránenie čechoslovákov, dosadenie starých pracovníkov, uzákonenie HG, utuženie priateľstva s Nemeckom a ďalšie veci, ktoré podľa neho neboli vládou splnené.[974] Aj nemecká strana ostro

971 Preukázateľne bolo snahou radikálov z HG a okolia Macha viackrát vyvolať prevrat, ktorý sa však nepodaril. V prípade vyhrotenia krízy rátali jednoznačne s pomocou Nemecka.

972 Čatloš sa ružomberskej porady zúčastnil v civilnom oblečení a vo svojej krátkej reči vyjadril svoju podporu radikálom okolo Macha. NAČR, f. 136, šk. 32, 489824 – 489828. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave Zahraničnému úradu v Berlíne z 21. 5. 1940.

973 Tamže, šk. 13, 208170 – 208174. Woermannova správa z 23. 5. 1940. Tamže, 208182. Bernardova správa z 21. 5. 1940. Nemecké správy hovoria o 80 veliteľoch HG.

974 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922.

sledovala vtedajší boj HG za zmenu v štáte a snahy o jeho nastolenie na školách, kurzoch či schôdzkach HG. V správe Hansa Bernarda z 21. mája 1940 sa dá vyčítať, že nacistov zaujímal najmä vzťah Tukovej, resp. i Machovej skupiny k Nemecku. Bernard sa zameral najmä na analýzu ružomberskej schôdzky z pohľadu kritiky vnútornej politiky na Slovensku a vyostrenia vzťahu radikálov a umiernených predstaviteľov politického spektra. Na schôdzke aj podľa Bernardových pozorovaní zazneli závažné obvinenia z pomalého riešenia židovskej otázky a napojenia Slovenska na nacistické Nemecko.[975] Nemeckí predstavitelia citlivo vnímali gardistické snahy o zmenu mocenských pozícií v prospech radikálov a v ich správach sa často touto problematikou zaoberali.[976] Na základe neskorších analýz vyabstrahovali z konfliktu medzi dvoma skupinami (v tomto prípade Machom a Ďurčanským) štyri základné sporné otázky. Šlo najmä o židovskú otázku,[977] vzťah k Nemecku, otázku spojenia štátu s katolicizmom a sociálnu otázku.[978]

Mach na schôdzke prečítal pripravenú demisiu, pre ktorú sa rozhodol pre spomínané rozpory, a dva dni nato ju prezident prijal. Ako sa vyjadril v osobnom rozhovore s Kubalom, neveril, že by Tiso jeho demisiu prijal.[979] Prezident sa však rozhodol nečakane ináč

Výpis z pamätného spisu.

975 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 479, s. 721 – 723

976 Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 12, 202021 – 202025. Woermannova správa z 23. 5. 1940.

977 Nemeckí pozorovatelia postup „umiernených“ podobne ako radikáli ostro kritizovali a poväčšine sa v „zásadných otázkach“ prikláňali na stranu Tukovej, resp. Machovej skupiny. V Bernardovej správe z júla 1940 sa pisateľ pozastavil napríklad nad preferovaním Židov v riadiacich funkciách – ako príklad použil bratislavskú burzu, kde v riadiacich funkciách bolo 34 % Židov a z 12 burzových radcov boli 4 židovského pôvodu. Podobne sa vyjadrovali aj k spojeniu štátu s katolicizmom. Tamže, šk. 13, 208093 – 208095. Bernardova správa z 22. 7. 1940.

978 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 486, s. 733. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 13, 208176 – 208179. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave z 22. 5. 1940.

979 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď Kubalu

a Macha zosadil.[980] Jeho odvolanie z funkcie hlavného veliteľa našlo odozvu prakticky na celom Slovensku. Hlavným veliteľom sa stal na základe menovania prezidentom z 21. 5. 1940 František Galan.[981] Výber Galana za hlavného veliteľa HG bol akiste pre gardistov prekvapením. Adeptov na tento post mohlo byť viacero, Galan však mal jednu nespornú výhodu. Bol totiž tajomníkom Kirschbauma na generálnom sekretariáte strany. Pravdepodobne Kirschbaum ho aj odporučil Tisovi ako vhodného kandidáta na dosadenie do funkcie po odvolaní Macha. Výstižne to vo svojej správe napísal Ernst Woermann, ktorý Galana označil doslova za Kirschbaumov „*nástroj*".[982] Keďže bol tiež vysokým straníckym funkcionárom, mohol sa pričiniť o silnejšie naviazanie Hlinkovej gardy na stranu a v konečnom dôsledku o jej spacifikovanie.

Vo svojom prejave gardistom zdôrazňoval, že prijal funkciu na základe výslovného rozkazu prezidenta, pričom nezabudol pripomenúť, že jeho vďaka patrí i „*svojmu milému a dobrému predchodcovi, po boku ktorého som v minulých rokoch bojoval*".[983] Bol si však vedomý, že v garde vládla iná situácia, než akú by si predstavoval pri svojom nástupe na post hlavného veliteľa. Preto dodal, že „*gardista je bojovníkom národa, je vojakom strany, a preto i jeho najväčšou cťou a najkrajšou vlastnosťou je poslúchať predstaviteľa národa a vodcu strany*".[984] Týmto vodcom bol Jozef Tiso, ktorý však

---

z 31. 5. 1946.

980 NAČR, f. 136, šk. 32, 489824. Bernardov telegram č. 160 z 21. 5. 1940.

981 Tamže, šk. 13, 208176 – 208179. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave z 22. 5. 1940. Porovnaj SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940. Funkciu prevzal Galan až deň po menovaní.

982 NAČR, f. 136, šk. 12, 202021 – 202025. Woermannova správa z 23. 5. 1940. V origináli „*Werkzeug*". Nemecký vyslanec Hans Bernard označil Galana za „*Kreatur Generalsekretärs Kirschbaums*". Tamže, šk. 13, 208181. Bernardov telegram z 21. 5. 1940.

983 *Gardista*, 31. 5. 1940, s. 1. Porovnaj SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940.

984 Tamže. Podľa Galanových vyjadrení mala byť spolupráca so stranou bezproblémová, nakoľko „*strana dáva politické smernice, HG dáva tempo. Gardisti sú vybraní a najlepší členovia strany*". Pozri SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940.

v súvislosti s Machovým odvolaním začal v radoch radikálov požívať oveľa menšiu dôveru ako predtým.[985] Galan sa v rozkaze pokúšal utvrdzovať gardistov v presvedčení, že HG, ktorá „*vyrástla z bojov za víťazstvo slovenskej pravdy*“ *a* „*preukázala národu veľké služby pri vzniku a tvorení slovenského štátu*“, sa nevzdá slovensko-nemeckej spolupráce.[986] Napriek tomu však pristúpil k viacerým zmenám v jej radoch. Siahol dokonca aj na Rodobranu, ktorá bola (s údajne vynúteným súhlasom Tuku) rozpustená rozkazom z 24. júna 1940.[987] Majetok veliteľstiev Rodobrany mali prevziať príslušné veliteľstvá HG. Pre ÚŠB tak vypadol z hry o primát v oblasti štátnobezpečnostnej politiky najvážnejší protivník, ktorý si ju dovolil otvorene kritizovať.[988] Menovanie Galana za hlavného veliteľa HG teda ÚŠB jednoznačne privítala. Vo obežníku z 21. mája mu vyjadrila dôveru a presvedčenie, že po jeho dosadení nastane úzka spolupráca štátnych úradov s gardou, nariadila preto prednostom podriadených úradov vyjsť jeho požiadavkám v ústrety.[989] Napojenie na HSĽS sa snažil zvýrazniť napríklad aj nariadením, v ktorom prikázal do štábov HG pozvať predsedov strany.[990] Pozíciu ÚŠB aspoň formálne potvrdil aj fakt, že HVHG malo všetky svoje rozkazy dávať na vedomie Ústredni štátnej bezpečnosti, ktorá ich mala ďalej distribuovať na podriadené úrady.[991]

Ďalšiu dôležitú zmenu prinieslo vydanie zákona č. 166 o HG a HM zo 4. júla 1940 za Galanovho velenia. Zrušila sa ním platnosť nariadenia č. 310/1939 z decembra 1939. HG špecifikoval ako „*pod-*

985 Pozri napr. NAČR, f. 136, šk. 13, 208165 – 208166. Bernardove poznatky z rozhovoru s Tukom adresované Woermannovi.

986 SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940.

987 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 22 z 24. 6. 1940. Oficiálna verzia nachádzajúca sa v dokumentoch samozrejme nespomína, že by bol Tukov súhlas vynútený, ale že bola rozpustená s jeho „vedomím“.

988 Tamže, 604 – 101 – 1. Nedatovaný obežník Dôverníckej služby Rodobrany Ústrednému veliteľstvu Rodobrany z roku 1940.

989 Tamže, 604 – 52 – 2. Obežník ÚŠB z 21. 5. 1940.

990 Do miestneho štábu mal byť pozvaný miestny predseda HSĽS, do okresného okresný predseda a do župného štábu HG župný predseda strany. Pozri tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 23 z 9. 7. 1940.

991 Tamže, 604 – 52 – 1. Obežník PMV (ÚŠB) z 5. 6. 1940.

ľa vojenských zásad organizovaný zbor Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (Strany slovenskej národnej jednoty)". Jej poslaním mala byť okrem vykonávania brannej výchovy, pestovania telesnej zdatnosti a ducha kamarátstva aj pomoc pri obrane štátu, udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti takým spôsobom, ktorý určil minister obrany či vnútra.[992] Z hľadiska pevnejšieho naviazania HG na HSĽS,[993] ktoré bolo po Galanovom príchode do kresla hlavného veliteľa HG jednou z hlavných agend HVHG, boli dôležité paragrafy zákona, ktoré podriaďovali gardu v špecifických otázkach právomoci strany. Podľa § 3 mal mať predseda HSĽS zároveň funkciu najvyššieho veliteľa HG a podpredsedovia strany sa stali podľa svojho poradia jeho zástupcami. Na základe § 4 sa špecifikovala aj právomoc predsedu strany, ktorý na návrh širšieho predsedníctva menoval hlavného veliteľa HG.[994]

Pre gardistov priniesol zákon o HG mnohé pozitíva, podriadenosťou strane však znamenal faktickú degradáciu jej mocenských ambícií. O to viac, že druhý diel zákona o Hlinkovej mládeži osamostatnil HM ako samostatnú právnickú osobu, čím radikáli a Hlinkova garda stratili možnosť ovplyvňovať dianie v tejto dovtedy integrálnej súčasti HG.[995] Aj pre samého Tuku znamenal zákon o HG a HM ústup z pozícií, ktoré dovtedy zastával. Hlinkova mládež bola podobne ako garda podriadená strane a Tuka stratil svoju funkciu krajinského vodcu HM.

Nie všetky nariadenia zákona však pre gardistov znamenali negatíva. Konečne sa dočkali zákonnej úpravy svojich starších dožiadaní o prednostnom práve členov HG na zamestnanie. Podľa zákona bola garda „*podľa vojenských zásad organizovaný zbor*", pre

992 Pri výkone svojich funkcií pomoci „*na to určeným orgánom*" mali gardisti dokonca právo použiť zbraň ako bezpečnostné orgány. *Slovenský zákonník*, roč. 1940, zákon č. 166 z 4. 7. 1940.

993 Málo známou epizódou v súvislosti so vzťahmi gardy a strany bol pokus o založenie novej strany s názvom Národnosocialistická slovenská ľudová strana pod vedením Jozefa Bílika-Záhorského. Strana mala byť postavená na princípoch NSDAP. Začiatkom júna 1940 mala mať okolo 400 členov. NAČR, f. 136, šk. 32, 489862 – 489863. List nemeckého vyslanectva v Bratislave Zahraničnému úradu v Berlíne č. 2938 z 3. 6. 1940.

994 Dokonca aj organizačný poriadok HG mal byť prijatý až po schválení predsedom strany.

995 *Slovenský zákonník*, roč. 1940, zákon č. 166 z 4. 7. 1940.

gardistov však viac ako slová znamenali konkrétne zákonné normy obsiahnuté v zákone o HG, ktoré by im pomohli získavať výhody v štáte. Horúcou bola najmä otázka zamestnávania gardistov, ktorá rezonovala v HG prakticky od obdobia vzrastu jej moci v jarných dňoch roka 1939.[996]

Gardisti sami seba chápali ako vodcovskú skupinu, ktorej právom je okrem iného obsadzovať významné miesta v štátnom aparáte a ktorá by mala byť za svoje služby národu odmenená výsadou upred-nostnenia v zamestnaní. Podľa paragrafu 8 spomínaného zákona mali mať členovia HG „*pri rovnakých podmienkach prednosť pri obsadzovaní miest vo verejných a štátnych službách*".[997] Táto výhoda priviedla do gardy akiste viacero pragmaticky rozmýšľajúcich Slovákov, ktorí si prostredníctvom členstva v organizácii chceli zabezpečiť vhodné a dobre platené zamestnanie. Na druhej strane sa však zákon na viacerých miestach nedodržiaval a gardisti zaťažovali veliteľstvá a HVHG neustálymi sťažnosťami na nedodržiavanie zákonných nariadení a žiadosťami o intervencie v prospech vybavenia ich pracovného pomeru.[998]

So zmenou na poste hlavného veliteľa HG prišla i zmena v nižších štruktúrach gardy. Sympatizanti Alexandra Macha boli na mno-

996 Už v súvislosti s Malou vojnou žiadali veliteľstvá HG, aby sa s prijímaním pracovníkov na prácu po českých zamestnancoch počkalo do návratu gardistov domov z hraníc s Maďarskom, aby mohli byť zamestnaní prednostne práve gardisti: „*Týmto spôsobom umiestnia sa pracovníci prvej kvality, Slováci telom i dušou a takto bude i vykoristená protekcia, lebo činovníkom HG bude na zreteli osud vlastného národa. Bez súčinnosti gardy môže sa stať, že sa príjmu do služieb štátu ľudia, ktorí si tejto lásky a dobrodenia vôbec nezaslúžili a to všetko na úkor dobrých vlastencov, ktorí ako takí sú v garde*". Tamže, 604 – 57 – 1. Prípis MVHG Kežmarok HVHG z 31. 3. 1939. Tiež v nasledujúcom období pred Salzburgom sa mali gardistickí velitelia stretávať na spoločných poradách s predstaviteľmi obcí, strany, zamestnávateľov a zamestnancov, na ktorých sa mali postarať „*o to, aby prípadne nezamestnaní gardisti dostali zamestnanie*". V prípade, ak by to nebolo možné, mali hlavnému veliteľstvu oznámiť príčiny a vinníkov. Tamže, 604 – 66 – 3. HVHG č. 33/III. 1940 všetkým zložkám HG z 1. 2. 1940.

997 Tamže.

998 ŠA Bratislava, p. Trnava f. Úrad práce Hlohovec, šk. 1, inv. č. 7, 349/41 adm. Žiadosť o zamestnanie gardistov MVHG Hlohovec na HVHG.

hých miestach vyradení z hry[999] a na ich miesto boli dosadení velitelia, ktorí zastávali kurz prezentovaný ľudovou stranou.[1000] Podľa jednej z neskorších analýz vývoja HG obdobie Galanovho velenia znamenalo podľa radikálov pre nich a pre gardu obrovský úpadok. Hlavným veliteľom sa stal *„bývalý teológ Dr. Galan a jeho zástupcom známy korupčník poslanec Horák z Vajnor... Temer všetci starí zamestnanci HG boli prepustení a boli dosadení noví podľa návrhu Dr. Tisa a Kirschbauma... asi 200 pionierov Hitlerizmu na Slovensku bolo v tomto čase zavretých, Rodobrana bola rozpustená a každý starý autonomista, zvlášte, keď bolo o ňom známe, že patrí medzi priateľov národného socializmu bol bezohľadne a existenčne poškodený*“.[1001] František Galan si bol vedomý, že so zmenami na veliteľských postoch môžu nastať v organizácii problémy. V rozkaze župným veliteľom upozorňoval novovymenovaných veliteľov, že ich menovanie bolo usmernené priamo na rozkaz prezidenta republiky. Novovymenovaní najvyšší predstavitelia gardistických žúp mali v čo najkratšom čase po poradách s župným predsedom strany zriadiť nový župný štáb HG, podľa uváženia mohol do vydania ďalších inštrukcií kopírovať staršie personálne obsadenie.[1002] Mali zároveň nadviazať kontakt s okresnými veliteľmi HG, ktorých mali vyzvať na zostavenie vlastných štábov okresných veliteľstiev. V prípade, že by nesúhlasili s doterajším stavom personálneho obsadenia, mohli okresní velitelia podľa ľubovôle zriadiť menoslov s návrhom nových funkcionárov, musel ho však odobriť okresný predseda HSĽS.[1003]

Do štábov sa dostali aj menej známi gardisti, ktorých bolo možné ľahšie formovať. Na vysokých miestach zostali ľudia, ktorí síce zdie-

---

999 Mnohí mali byť dokonca uväznení. Pozri NAČR, f. 136, šk. 17, 248404. Nedatovaná správa adresovaná štátnemu podsekretárovi Woermannovi a štátnemu sekretárovi Weiszäckerovi o plánovanom uväznení gardistických veliteľov verných Machovi. O ich zatknutí pozri aj dokument „Udalosti na Slovensku“. Tamže, šk. 32, 489844 – 489846.

1000 Tamže, šk. 13, 208149. Telegram adresovaný Woermannovi z 30. 5. 1940.

1001 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál „Počiatky Rodobrany“.

1002 SNA, f. 209, 209 – 837 – 10. Rozkaz HVHG župným veliteľom HG z 24. 5. 1940.

1003 Tamže.

ľali „gardistické myšlienky“, nie však často až brutálny radikalizmus bývalých funkcionárov. Mnohí gardisti s novým velením nesúhlasili a dávali to, i keď často len skryte, najavo. Nové vedenie sa pokúšalo upokojiť napätú situáciu tvrdením, že „*ľudia si myslia, že kto vie, čo sa bude robiť, vari niektorí sa budú pýtať, že koho budú vešať. Nuž, nikoho. Slovenský život pôjde svojím krokom, lebo v národnom živote nerobia sa zmeny, aby sa ničilo predchodzie dielo*“.[1004] Napriek tomu boli mnohí dovtedy exponovaní gardisti podľa ich mienky v rozpore so svojimi predchádzajúcimi zásluhami morálne degradovaní. Prípadov zbavovania protivníkov bolo oveľa viac. Neznamenali však posilnenie organizácie HG, lež zásadný rozkol v garde a prispeli k vyprofilovaniu radikálov. Tí začali spolupracovať s cieľom, aby odstránili novú moc. Bohužiaľ, garda sa tohto fenoménu nedokázala zbaviť ani po návrate Macha do funkcie hlavného veliteľa. Karta sa len obrátila a z HG boli vylúčení členovia, ktorí nesúhlasili buď s postupom organizácie v riešení tzv. židovskej otázky, alebo s jej čoraz zjavnejšou túžbou po moci na úkor ľudovej strany. František Galan sa po svojom menovaní obával reakcie gardistov a prostredníctvom župných veliteľstiev HG tlmočil gardistom zákaz organizovania akýchkoľvek akcií bez povolenia HVHG.[1005] Ponechal len možnosť cvičenia brannej výchovy, ktorá však bola po dohode s MNO odložená do 1. septembra 1940.[1006]

Obdobie leta 1940 až do salzburských rokovaní sa stalo jedným z najhektickejších a prispelo k zníženiu i tak pošramotenej prestíže gardy a prehĺbilo rozpory v jej členskej základni. Nové velenie preto rozhodlo, aby bola nastolená čo najväčšia disciplína v garde a každý, kto odmietol plniť svoje povinnosti, čo medzi riadkami znamená, že nehodlal pracovať v duchu idey nového velenia, mal byť z gardy jednoducho vylúčený: „*Zmeny vo vedení HG nijako nemôžu byť na úkor disciplíny HG a neporiadnym členom budú odobraté uniformy, lebo každému členovi HG je povinnosťou poslúchať veliteľov. Ide nám o poriadok v HG a každý, kto bude dôstojný mena gardistu, má v HG svoje*

1004 Tamže. Rozkaz č. 20 z 28. 5. 1940.

1005 V platnosti bolo tiež stále nariadenie o povolení manifestácie či zhromaždenia generálnym sekretariátom HSĽS. Tamže. Rozkaz HVHG župným veliteľom HG z 24. 5. 1940.

1006 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG župným, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 9. 7. 1940.

miesto. Že ide len o poriadok a dôstojnosť gardy, dokazuje už samo to, že viacerí členovia bývalých štábov boli do terajších prevzatí. Každý môže v HG pracovať, kto je priateľom a oddaným vojakom slovenského štátu a vlády.“[1007] Zmena mala priviesť i novú formu vzťahu organizácií gardy a strany, pričom sa prijala za správnu idea, že každý člen HSĽS patrí do gardy a mal by si do nej podať prihlášku. Na demonštrovanie súdržnosti mali byť zorganizované zábavy, ktoré by usporiadali spoločne HSĽS a HG.[1008] Zdalo sa, že vo vzťahu oboch organizácií nastal obrat k lepšiemu a že i Hlinkova garda sa postupne pod vplyvom nových veliteľov začne reorganizovať. Mala to však byť reorganizácia založená na spôsobe vylúčenia tých, ktorí by sa priečili Tisovým ideám a ideám nového velenia, nie však reorganizácia podstatných myšlienok HG.[1009] Na „posvätnú“ ideu riešenia židovskej otázky si nikto nedovolil a azda ani nechcel siahnuť. Takisto principiálne otázky smerovania gardy zostali zachované.[1010] Pri menovaní nových štábov, resp. i hlavného veliteľa nešlo teda primárne o charakter smerovania gardy, i keď vykonať drobné úpravy bolo podľa umiernených ľudákov nevyhnutné. Šlo skôr o riešenie vzťahu gardy k ľudovej strane, aby sa zabránilo akejsi dvojkoľajnosti oboch organizácií.

Radikáli v protiútoku

Prívrženci Macha sa však nemienili vzdať a vyšli do protiútoku. Ešte v deň svojho zosadenia z funkcie Mach zvolal svojich „verných“ na poradu na Železnú studničku pri Bratislave, kde analyzovali situáciu po prijatí demisie.[1011] Podľa správ sa v gardistických kruhoch dokonca

1007 *Gardista*, 31. 5. 1940, s. 1.

1008 *Trnavské noviny*, 27. 1. 1940, s. 3.

1009 NAČR, f. 136, šk. 32, 489851 – 489852. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave č. 222 g z 1. 6. 1940. Podľa uvedenej správy „*Nový hlavný veliteľ HG Galan opätovne prízvukoval, že priateľstvo s mocnou Veľkonemeckou ríšou nebude narušené*“.

1010 Je pritom zaujímavé, že hneď na prvej porade oboch štábov napríklad v Trnave miestne veliteľstvo spolu s HSĽS podalo návrh, aby do niektorých kaviarní boli vyvesené tabule, že Židia nie sú v nich vítaní, čo bolo i jednoznačne schválené. Pozri *Trnavské noviny*, 29. 6. 1940, s. 5.

1011 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922. Výpis z pa-

uvažovalo o zorganizovaní pochodu na Bratislavu, ktorý by poukázal na to, že gardisti stoja za designovaným veliteľom. Pochod plánovali na 26. mája 1940.[1012] Galan si napätú situáciu uvedomoval a snažil sa všemožným spôsobom získať na svoju stranu gardistických veliteľov. V rozhovore s jedným z okresných veliteľov HG sa dokonca vyjadril: „*Vieš, tých veliteľov, ktorí zostanú, tých aj inak odmením.*“[1013] Napriek tomu gardistickí velitelia najmä na najvyšších miestach v okresoch a župách zostali zväčša za Machom. Ešte na spomínanej porade v Ružomberku spísali memorandum, v ktorom sa vyznali Machovi slovami: „*Podpísaní župní a okresní velitelia HG týmto Ti slávnostne sľubujú, že stoja oddane s Tebou pri každom tvojom kroku, ktorý podnikneš v záujme lepšej budúcnosti nášho samostatného štátu, presne budú plniť každý Tvoj rozkaz pre krajší zajtrajšok Národa... len s tebou chceme bojovať a zvíťaziť. Tedy viacej ako inokedy „Naspäť cesta nemožná, napred sa ísť musí!“ Na stráž!*“[1014] Po odvolaní Macha z funkcie síce veľký počet veliteľov zostal verný Machovi, napriek tomu sa plánovaný pochod na Bratislavu neuskutočnil. O plánovanej akcii sa dozvedela ÚŠB, ktorá v tejto súvislosti vyšetrovala viacerých gardistov.[1015]

Machovi však vyjadrili podporu aj nemecké kruhy. Denník *Grenzbote*[1016] z 25. mája 1940 v článku „Osvedčené kamarátstvo“ sa

mätného spisu.

1012 SNA, f. 209, 209 – 837 – 4. Správa ŽS Lozorno OÚ Malacky z 28. 5. 1940, správa OÚ Malacky ÚŠB z 30. 5. 1940. Porovnaj SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1013 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922. Výpis z pamätného spisu.

1014 SNA, f. 604, 604 – 60 – 5. Memorandum gardistických veliteľov Machovi z 19. 5. 1940 s podpismi funkcionárov HG.

1015 Vyšetrovali napr. aj Ruda Strieženca a ďalších známych exponentov. Pozri SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1016 *Grenzbote* bol bratislavský denník nemeckej menšiny na Slovensku. Podľa umiernených predstaviteľov slovenskej vlády bol namierený proti umierneným predstaviteľom slovenského politického života a zámerne zamlčiaval ich „úspechy“ . Na jeho stranách sa napríklad nereflektovali snahy slovenskej vlády v otázke riešenia židovskej otázky. Konal tak údajne preto, aby poukázal na to, že vláda v tejto oblasti nič nerobila, čím protežoval skupinu okolo A. Macha. Tá sa totiž (aj podľa redaktorov) v protižidovskej oblasti

pozastavil nad prínosom Macha v otázke slovensko-nemeckých vzťahov. Poukázal na to, že „*neznamenal iba medzník vo vzniku slovenského štátu. Ako tento štát, tak i nemecko-slovenské priateľstvo je bez Machovho diela nemysliteľné... netreba si skrývať, že národná skupina bola tým veľmi prekvapená*“.[1017] Berlín pochopil, že nastala vhodná chvíľa na preorientovanie kurzu politiky mladej krajiny a snažil sa využiť zo situácie, čo bolo možné.[1018] Na definitívne vyriešenie problému si však musel ešte pár týždňov počkať. Nemeckí predstavitelia v správach pripisovali zosadenie Macha jeho boju proti Tisovej skupine a jeho radikalizmu v tzv. židovskej otázke (Judenfrage).[1019] Nacisti to pokladali za jeden zo styčných bodov v slovensko-nemeckých vzťahoch a zaujímali sa aj o možný Machov návrat na post hlavného veliteľa HG. Ernst Woermann už 23. mája napísal, že by mal byť rehabilitovaný, bolo by však ešte výhodnejšie, ak mohol byť vymenovaný aj za ministra vnútra.[1020] Ako však vyplýva už z jeho neskoršej správy z 30. mája 1940, „*Mach nemôže opätovne prevziať velenie Hlinkovej gardy*“, pripustil však, že mohol naďalej vykonávať funkciu šéfa propagandy.[1021]

---

vyznačovala väčšou aktivitou. NAČR, f. 136, šk. 32, 489877 – 489907.

1017 *Grenzbote,* 25. 5. 1940, s. 1. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 12, 202021 – 202025. Woermannova správa z 23. 5. 1940.

1018 Už krátko po odvolaní Macha sa vyjadril Ernst Woermann, že nový kurz, ktorý nastal po jeho odvolaní, nebol pre Nemcov prijateľný. Na základe toho sa dalo usudzovať, že skôr či neskôr sa pokúsia do vývoja situácie zasiahnuť. NAČR, f. 136, šk. 12, 202021 – 202025. Woermannova správa z 23. 5. 1940.

1019 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1*, Dokument 480, s. 724 – 726.

1020 NAČR, f. 136, šk. 17, 248381 – 248384. Woermannova správa z 23. 5. 1940.

1021 Tamže, šk. 13, 208141 – 208142. Woermannova správa z 31. 5. 1940. V inej správe sa však Nemci o Machovi zmienili, že už dlhší čas na Úrade propagandy praktickú činnosť nevykonával. V tejto súvislosti videli vo funkcii jeho nasledovníka Konštantína Čulena. Tamže, 208169. Správa Woermannovi z 23. 5. 1940. O chystanom vymenovaní Čulena pozri tamže, šk. 77, 588069. Bernardova správa č. 152 g z 12. 4. 1940.

Zatiaľ sa množili prejavy nespokojnosti Machových prívržencov. Následkom nesúhlasu so vzniknutou situáciou sa na západnom Slovensku rozhadzovali letáky, v ktorých stálo: „*Chceme vedieť, prečo odstúpil Mach? Prečo sedí v Ilave slovenský národovec, rím. kat. farár Fr. Boháč?* (radikálny protižidovský aktivista – pozn. autora) *Odstráňte bielych Židov! Chceme vládu tvrdých rúk, ale spravodlivú! Chceme vládu Šaňa Macha! V slovenskej vláde nesmejú sedieť politickí zbohatlíci a korupčníci! Žiadame statočné plnenie povinností, ktoré vyžaduje priateľstvo slovensko-nemecké. Chceme vládu, ktorá vyrieši 100 %-ne sociálnu, židovskú* (otázku – pozn. P. S.)*, odstráni čechoslovákov zo súkromných služieb, z vedúcich miest a postará sa o hmotné zabezpečenie drobných slovenských ľudí!!!*“[1022] Podobné letáky rozhadzovali v Bratislave i v iných mestách.[1023] Jeden z organizátorov letákových akcií Jakub Grom pri vyšetrovaní na ÚŠB sa vyjadril nasledovne: „*Cieľom mojich letákov bolo urýchliť zmenu vlády a dať na vedomie pánu prezidentovi republiky, že je zavádzaný a že aj tento by mal odísť z funkcie prezidenta republiky. Podľa môjho názoru Šaňo Mach bol odstránený z politického života na úkor záujmov slovenského národa a štátu, pretože Mach je reprezentantom nemeckej politickej orientácie ako aj Jozef Joštiak, Pavel Krchňák, Karol Murgaš, Jozef Bílik ako aj ja. S touto skupinou Š. Macha sa ideove stotožňujú a ju podporujú pán predseda vlády Dr. Tuka a myslím, že aj pán minister nár. obrany generál Čatloš.*“[1024]

Gardistické úsilie dosiahnuť návrat Macha do funkcie hlavného veliteľa, resp. do kresla vo vláde, netreba generalizovať, bolo však zjavným prejavom nespokojnosti s jeho odvolaním a politikou vlády, ktorá neprihliadala na požiadavky radikálov. Okrem spomenutých le-

1022 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 471, 121/ prez.

1023 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 270 – S, s. 403. Zápisnica z vyšetrovania Jakuba Groma na ÚŠB. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 32, 489914 – 489915. Nemecký preklad letáku „Rodobranci“.

1024 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 270 – S, s. 403. Zápisnica z vyšetrovania Jakuba Groma na ÚŠB.

tákov bol v dňoch 25. a 26. mája rozhodený i leták s nadpisom *„Bratia statoční Slováci!“*[1025] Režim vypátral osnovateľov akcie a proti najexponovanejším šíriteľom letákov tvrdo zakročil. Jozef Zemko, ako i Alexander Floriš boli na príkaz UŠB zatknutí a dodaní do zaisťovacieho tábora v Ilave. Celá protiakcia režimu bola taká rýchla, že Zemko nemohol byť ani vypočutý. V súvislosti s vyšetrovaním, kto mu dal blanu, resp. kto ju písal, mal byť podrobený výsluchu priamo v zaisťovacom tábore.[1026] V garde to po tomto incidente priam vrelo. Podľa vyjadrení z výsluchu ostatných obvinených možno dedukovať, že Zemko bol deň pred rozhodením letákov v Bratislave, kde sa v súkromnom byte stretol s Alexandrom Machom. Najmä gardista Koloman Hochel, ktorý bol tiež jedným z obvinených, sa pri výsluchu rozvravel a tvrdil, že celá akcia bola pod Zemkovým vedením, a podľa neho dal tlačiť letáky u Floriša práve Zemko na popud „*osobného tajomníka Šaňa Macha*“ Höflera.[1027] Takmer všetci obvinení sa však snažili celú záležitosť zbagatelizovať tvrdeniami, že boli v Bratislave len v súkromných záležitostiach alebo na výlete.

Niektorí radikáli však na rozhodnutie nečakali a 12. júla 1940 spísali memorandum, ktorým sa snažili ponúknuť Nemecku dokonca vytvorenie akejsi formy slovenského protektorátu.[1028] Jeho iniciátormi boli Rudolf Vávra a Anton Sznacký,[1029] ktorí memorandum zaslali na viaceré miesta v ríši a očakávali, že Nemecko poskytne Slovensku ochranu a pomoc pri zostavovaní novej vlády (direktória). V nej mali mať zastúpenie radikáli, ako Murgaš, Sznacký, Vávra, Slivka, Mut-

1025 Pozri ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 4, 997/40.

1026 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 270 – S, s. 403. Zápisnica z vyšetrovania Jakuba Groma na ÚŠB. ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 372 – 1940, 471, 121/ prez.

1027 Tamže.

1028 SNA, f. NS, 3/47 Ľ. Mutňanský, mikrofilm II. A - 898. Memorandum Sznackého a Vávru z 12. 7. 1940.

1029 Nemci ho označili v jednej správe za „*starého Tukovho spolubojovníka*“. NAČR, f. 136, šk. 1, 11871 – 11879. Ludinova správa pre Zahraničný úrad v Berlíne z 28. 3. 1942.

ňanský a Bányai.[1030] V Berlíne skutočne získali memorandum, ktoré sa dokonca dostalo na stôl aj H. Göringa.[1031] Pravdepodobne mu však neprikladali veľkú dôležitosť, pretože neskorší zásah do situácie na slovenskej politickej scéne z nemeckej strany bol v prospech Tuku a Macha, ktorí boli pre nacistov z „radikálneho“ tábora akiste viac prijateľní na dosadenie do vládnych kresiel. Je to vidieť aj z toho, že vysokí nemeckí predstavitelia protežovali na ministerské miesta práve ich. Woermann napríklad už viac ako dva týždne pred memorandom písal list Ribbentropovi, v ktorom mu na post ministra vnútra navrhoval namiesto Ďurčanského vymenovať Macha.[1032] Aj on, podobne ako Tuka, bol v memorande takisto kritizovaný za svoje postoje. Vojtechovi Tukovi vyčítali najmä prepojenie na vatikánske a panslávske kruhy a Machovi nedôsledné, resp. kolísavé postavenie a politicky nevhodnú spoločnosť.[1033] Bolo totiž verejne známe, že Mach sa často stretával dokonca i s komunistami, čo mu radikáli viackrát vyčítali a za čo ho otvorene kritizovali po vypuknutí Povstania.[1034] Známa je i nenávisť viacerých navrhovaných členov direktória k Machovi. Dôležitou osobou, ktorá zďaleka nebola naklonená Machovi, bol i Karol Murgaš, nemali sa „v láske“ už dlhšie. Už v správach nemeckých predstaviteľov zo začiatku apríla 1939 pozorovať, že ich vzťahy boli viac ako napäté. Murgaš bol podľa nich „*politický vojak... povahy ako Franco, politický bojovník...*“.[1035] Hoci navonok sa ich animozita nejavila natoľko vyhrotená, v skutočnosti bol konflikt medzi oboma vysoko postavený-

1030 Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Výpoveď A. Macha. Je zaujímavé, že Mach do direktória zaradil aj Démutha.

1031 Tamže. Porovnaj MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 94.

1032 NAČR, f. 136, šk. 13, 208114. Woermannov list z 25. 6. 1940.

1033 SNA, f. NS, 3/47 Ľ. Mutňanský, mikrofilm II. A - 898, MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 94, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 267.

1034 MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 94.

1035 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 257, s. 392.

mi gardistickými funkcionármi veľmi vážny a prechádzal často až do osobných invektív.[1036]

V súvislosti s memorandom a vzťahom Berlína k možnej výmene vlády na Slovensku je zaujímavý prípad, ktorý sa odohral ešte pred Salzburgom. Mach totiž v tomto období privítal zaujímavú návštevu. Ešte v júli ho navštívili F. Karmasin a Manfred von Killinger, ktorí sa u neho snažili zistiť podrobnosti a jeho názor na viaceré osobnosti slovenského politického života. Podľa vlastných slov nadobudol dojem, že sa ho pýtali na členov budúcej slovenskej vlády. Radikáli okolo Macha aj z týchto indícií určite pochopili, že zo strany ríše čoskoro príde k vyriešeniu slovenskej politickej krízy. Rudolf Strieženec sa neskôr vyjadril, že už 24 alebo 36 hodín pred Salzburgom mu Mach prikázal, aby vyhľadal Murgaša a spýtal sa ho, o akú funkciu by mal pri zmene vlády záujem.[1037] Radikáli sa však na prevzatie moci pripravovali už oveľa skôr.[1038] Na stretnutiach, ktoré sa uskutočnili napr. na Donovaloch či na iných miestach, analyzovali situáciu a pripravovali sa do budúcnosti na zmenu súčasného kurzu slovenskej politiky. Opäť sa stala jednou z kľúčových tém židovská otázka a nazeranie radikálov, ktorí pokladali snahy niektorých ľudáckych predstaviteľov za prinajmenšom nešťastné a smerujúce k obmedzovaniu protižidovských opatrení.[1039] Aj (ale nielen) z tohto dôvodu prišlo koncom júla 1940 pozvanie pre najexponovanejších aktérov krízy do Nemecka, kde sa mal vzťah Slovenska k Nemecku a postoje slovenskej politickej scény definitívne vyriešiť. Pocit, že nacisti sa postavia de facto na ich stranu a zasiahnu v ich prospech, však nadobudli pravdepodobne až koncom

1036 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Zápisnica z 8. 8. 1939.

1037 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 257, s. 392. Mal sa ho spýtať najmä na to, či mal záujem o funkciu šéfa propagandy alebo generálneho tajomníka HSĽS.

1038 Podľa jednej z množstva Bernardových správ nepomáhala radikálom v ich úsilí len podpora nemeckých kruhov, silní sa cítili aj vďaka kolísavému postoju Tisa a Ďurčanského. NAČR, f. 136, šk. 13, 208108 – 208109. Bernardova správa „Vnútropolitický vývoj na Slovensku" z 25. 6. 1940.

1039 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 533, s. 810 – 811.

júla, pár dní, resp. týždňov pred rokovaniami v Salzburgu. Isté je, že nacisti sa na zásah pripravovali už oveľa skôr. Z Bernardovej správy z 25. júna 1940, teda viac ako mesiac pred salzburskými rokovaniami, už otvorene vyplýva, že spor medzi Tisom a Tukom sa mohol podľa jeho slov vyriešiť vonkajším zásahom Nemecka, ktoré by na Slovensko poslalo svojich poradcov. Tí by usmerňovali praktický život na Slovensku podľa nemeckých vzorov, resp. na základe nemeckých požiadaviek.[1040]

To, že radikáli vedeli, že sa niečo chystá, je zrejmé aj z aktivizácie novín. Signifikantným príkladom udalostí z konca júla a následných mocenských zmien sa stal prípad regionálnych novín *Štiavničan*.[1041] Tie krátko pred Salzburgom uverejnili článok s príznačným názvom „Šaňo Mach – budovateľ druhej republiky". Autor v ňom rozvinul tézy, ktoré neskôr prevzala Tukova tzv. národnosocialistická skupina a stali sa u radikálov všeobecnou zbraňou proti konzervativizmu Tisovej skupiny. Termín národný socializmus, ktorý sa po Salzburgu udomácnil na Slovensku, sa dostal aj na stránky *Štiavničana* z 24. júla 1940. Problémom pre štátne orgány bolo najmä spojenie tohto pojmu s menom Alexandra Macha, ktorý bol v tom období v úzadí slovenskej politickej scény. Jeho prívrženci, ako i on sám, však už pravdepodobne mali z nemeckej strany signály, ktoré im dovoľovali vysloviť svoje požiadavky otvorenejšie. Autor článku položil na piedestál národnosocialistického smeru Tuku a Macha, „*ktorí sú prví, čo vyslovili jasne potrebu národného socializmu v každom odvetví štátneho života*". Ako ďalej uviedol, „*Šaňo Mach je dnes to žeravé svedomie národa, ktoré sa ozýva pri každej národnej bolesti. Na Šaňa Macha sa s nádejou pozerajú tisíce starých bojovníkov za myšlienku slovenskej samostatnosti. A Šaňo Mach nesklame. Keď, ako sám povedal, vedel v pravej chvíli*

1040 NAČR, f. 136, šk. 13, 208110. Bernardova správa Zahraničnému úradu v Berlíne z 25. 6. 1940. V inej svojej správe doslova napísal, že by bolo vhodné pripomenúť Slovensku, že „*jedine naše priania sú smerodatné*". Tamže, 208113. Bernardova správa Zahraničnému úradu Berlín z 25. 6. 1940. Zjavne tým naznačil, že Nemecko nestrpí svojvoľné slovenské zásahy v politickej oblasti.

1041 Zodpovedným redaktorom novín bol Viliam Ries (inak bývalý rímskokatolícky kňaz), jeden z najaktívnejších radikálov, ktorý stál i pri vydávaní neskoršieho periodika *Náš boj*.

odísť, bude vedieť v pravej chvíli stať si tam, kam patrí“.[1042] Autor neskrývane, nie už na stránkach ilegálnych letákov, ale oficiálnych novín, pomenoval problémy vtedajšej slovenskej spoločnosti a rozdelil slovenskú politickú scénu na dva tábory. Prvý predstavovali „osvedčení starí bojovníci“ vedení Machom a Tukom, ktorých hlavným cieľom bolo zaviesť na Slovensku národný socializmus, do druhého patrili „*tí, čo v politike boli romantikmi alebo Judášmi a tí, ktorým štát bol len dojnou kravou*“.[1043]

Každému, dokonca i menej zainteresovanému čitateľovi muselo byť jasné, kam tým autor mieril. Odmietol totiž polovičatosť, ktorá podľa neho môže byť pre Slovensko tragická, „*dynamika nových čias nestrpí politického otáľania a vyčkávania*“. Tým, kto otáľal a vyčkával, mal byť práve Jozef Tiso, resp. skupina politikov ľudovej strany zoskupená okolo neho. Gardisti však už (aspoň tí, ktorí disponovali informáciami z nemeckej strany) s určitosťou vedeli, že vyústenie konfliktu sa už blížilo k svojmu záveru. Autor článku si preto dovolil na záver vysloviť vety, v ktorých už bolo cítiť vedomie skorého víťazstva: „*Blíži sa historická chvíľa, blíži sa korunovanie osamostatňovacieho procesu. Pred našimi zrakmi vynára sa teraz postava Šaňa Macha, budovateľa druhej Slovenskej republiky. Sme presvedčení, že za krátky čas z jeho úst budeme počuť historické vyhlásenie ako sme počuli aj 14. marca 1939. Keď tohto veľkého dňa napoludnie Šaňo Mach zahlásil svetu, že sa utvoril Slovenský štát, naša radosť bola nesmierna, ale obrodenie nebolo úplné... Sme presvedčení, že Šaňo Mach pri najbližšom ozvaní sa oznámi túžobne očakávaný slovenský sociálny prevrat, bez ktorého by zapadlo naše národné obrodenie.*“[1044]

ÚŠB zareagovala prakticky okamžite. Okresný úrad v Banskej Štiavnici už dva dni po vyjdení článku zastavil s okamžitou platnosťou vydávanie periodika, keďže podľa výmeru v ňom boli uverejňované „*správy nepravdivé, články politického rázu a takého obsahu, ktorý môže dať podnet k porušeniu a ohrozeniu verejného života a poriadku*“.[1045] Úrad zároveň povolil vydávanie časopisu až vtedy, keď by vy-

1042 *Štiavničan*, 24. 7. 1940, s. 2.

1043 Tamže.

1044 Tamže.

1045 ŠA Banská Bystrica, f. Pohronská župa 1940 – 1945, šk. 3, IIIa 1295/40 prez. Výmer Okresného úradu v Banskej Štiavnici z 26. 7. 1940. Za poskyt-

davateľstvo oznámilo okresnému úradu takého zodpovedného redaktora, ktorý „*svojím kladným postojom k Slovenskému štátu a k jeho zákonom bude zárukou, že spomenutý časopis bude vedený v duchu doby a v tendencii, ktorá bude nápomocná budovateľskej práci, a tým aj konsolidačným snahám našej vlády v tunajšom kraji*“.[1046] Na zastavení vydávania je jasne vidieť, ako sa snažila štátna moc, relatívne ovládaná sympatizantmi Tisovej skupiny, riešiť snahy radikálov o vyjadrenie postojov k smerovaniu slovenskej politiky. Podobne rýchlo však zareagoval po Salzburgu aj Mach, ktorý z pozície ministra vnútra nariadil obnovenie vydávania časopisu. Okresný úrad v Banskej Štiavnici zmenil svoje len pár dní staré nariadenie a konštatoval, že „*v dôsledku zmeny pomerov vnútroštátnych v Slovenskej republike a priklonenia sa k režimu národno-socialistickému, ktorého zástancom a najväčším propagátorom je práve uvedený časopis, bolo nutné rozhodnúť, že... povoľuje s okamžitou platnosťou ďalšie vydávanie a tlačenie časopisu Štiavničan*“.[1047]

Aj na tomto príklade sa dá jasne dokumentovať zmena na slovenskej politickej scéne, ktorá koncom júla 1940 výrazne zasiahla s pomocou Nemecka do rozdelenia rovnováhy síl medzi oboma skupinami. HG ako predstaviteľka radikálnych snáh presadzujúca priklonenie sa k ideám národného socializmu Salzburg jednoznačne privítala ako začiatok novej cesty, ktorá mala okrem iného viesť aj ku konečnému vyriešeniu židovskej otázky a novým trendom nastoleným v sociálnej oblasti. Gardisti si od výsledkov rokovaní neskrývane sľubovali posilnenie svojho postavenia a rozšírenie výhod, ktoré plynuli z gardistickej legitimácie. Mnohé z ich želaní sa začali už krátko po salzburských rokovaniach napĺňať, čoskoro však zistili, že Tisova skupina, hoc oslabená, sa z tvrdého úderu pozviechala a začala viesť vnútorný boj proti národnosocialistickým ideám prezentovaným radikálmi. HG ako reprezentantka radikálnych síl sa čoraz viac vyhraňovala do pozície zástancu národného socializmu. V neskoršom období stratila veľký počet členskej základne a tá, ktorá zostala, sa ešte viac zradikalizovala.

nutie dokumentov o „kauze Štiavničan“ ďakujem Michalovi Schvarcovi.

1046 Tamže.

1047 Tamže. Výmer Okresného úradu v Banskej Štiavnici z 31. 7. 1940.

Salzburg

Pre zmenu na slovenskej politickej scéne malo význam najmä povolanie vedúcich predstaviteľov do Salzburgu, kde sa malo rokovať o budúcom usporiadaní moci na Slovensku.[1048] 28. júla 1940 si pozval Hitler Tisa, Tuku aj Macha a nanútil prezidentovi, aby vylúčil z vlády Nemcami negatívne vnímaného Ďurčanského[1049] (o ktorom Bernard písal už týždeň pred Salzburgom, že jeho pôsobenie sa stalo „*neúnosným*" a že ho treba z politického života odstaviť)[1050] a zveril kľúčové rezorty ministerstva vnútra i zahraničia Machovi a Tukovi.[1051] Pre Tisa to bola až taká rana, že pomýšľal na rezignáciu. Podľa G. Medrického však „*prezidentovi všetci radili vytrvať. A on vytrval. V prvých dňoch ešte vo vzdore, ale funkčné starosti, každodenný život národa*

1048 LIPTÁK, Ľ.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3.

1049 Pozri rozsiahly nemecký materiál „Ferdinand Ďurčanský, slovenský minister vnútra a zahraničných vecí". NAČR, f. 136, šk. 13, 208123 – 108134. Nemcom okrem jeho údajných kontaktov so Židmi a korupčníctvu prekážal jeho „protinemecký postoj". V rozhovore s nemeckým vojenským atašé napríklad žiadal, aby pre Slovensko nepoužíval výraz „*Schutzstaat*", ale „*Garantiestaat Slowakei*". Podľa inej nedatovanej správy Ďurčanský napríklad pokladal pronemeckú orientáciu Slovenska za „*nerozumnú*". Tamže, 208137 – 208139. Nedatovaná správa „Udalosti na Slovensku". Aj Ernst Woermann v jednej zo svojich správ z mája 1940 napísal, že „*už veľmi dlho je známe, že Ďurčanský nie je priateľsky naklonený k Nemecku*". Tamže, 208170 – 208174. Woermannova správa z 23. 5. 1940.

1050 Tamže, 208103. Správa Bernarda z 22. 7. 1940. Karmasin sa podobne vyjadril už v máji, krátko po Machovom odvolaní z funkcie hlavného veliteľa HG. Doslovne povedal, že Ďurčanský „*musí preč*", nakoľko práve on bol najväčším jablkom sváru. Tamže, 208135. Bernardova správa „Vnútorná politika Slovenska" z 29. 5. 1940.

1051 Pozri SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Dokument 542, s. 824 – 826. Prepis zápisnice z rokovaní pozri NAČR, f. 136, šk. 13, 208024 – 208029. Porovnaj tamže, 208103. Správa Bernarda z 22. 7. 1940.

a štátu vyžadovali, aby od toho vzdoru upúšťal".[1052] Radikálom sa splnil sen, ktorý formulovali v letákoch – dostali takú vytúženú „*vládu Šaňa Macha*". Podľa jednej z množstva nemeckých analytických správ o vývoji na Slovensku bol Salzburg „*vrchol boja Hlinkovej gardy proti klerikalizmu, čechoslovakizmu, slobodomurárstvu a židovstvu*".[1053] Budúcnosť ukázala, že to malo byť len dočasné víťazstvo a stávka na Macha bola pre nacistov a HG podľa neskorších analýz omylom.

Predtým ako sa Mach vrátil do kresla hlavného veliteľa HG, Kirschbaum, ktorý pomohol dosadiť na uvoľnené miesto hlavného veliteľa HG svojho človeka F. Galana, sa snažil poukázať na to, že úloha a miesto gardy v spoločnosti sa príchodom nového velenia nezmenila. Pritom na Macha bolo treba hľadieť ako na strojcu najväčších úspechov HG. V *Gardistovi* napísal, že „*Svojím programom, ktorého tlmočníkom a osnovateľom z veľkej časti bol aj Alexander Mach, zostane nemá i Hlinkova garda. A program treba. Bude musieť v prvom rade plniť nový hlavný veliteľ František Galan... S Alexandrom Machom sa nelúčime, lebo zostávame v kamarátstve i v boji za spoločný záujem s ním a on s nami*".[1054]

Mach naozaj neodišiel. Vrátil sa a s ním prišla i nová doba v dejinách Slovenska, ktorá dodnes v historiografii nenašla jednoznačné vyjadrenie. 29. júla 1940 krátko po salzburských rokovaniach sa František Galan podľa oficiálneho komuniké zriekol funkcie hlavného veliteľa HG a na jeho miesto opäť dosadol Mach. Ten za svojho zástupcu poveril známeho radikála a „priateľa Nemcov" Otomara Kubalu.[1055] Jednou z prvých vecí, ktorú Mach po nástupe do funkcie spravil, bola spätná reorganizácia Galanových rošád na veliteľstvách: „*Pri zmenách vo veliteľských funkciách HG v máji t. r. a v týždňoch nasledujúcich odišli mnohí velitelia a funkcionári HG, a to dobrovoľne alebo na rozkaz. Zmenené pomery vyžadujú, aby osvedčení a starí bojovníci boli znovu postavení na miesta, na ktoré patria... Ak sa stala krivda, bude napravená, ale nebudú robené krivdy nové.*"[1056] Napriek tomu sa však

1052 MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, s. 96.

1053 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa z 20. 5. 1942.

1054 *Gardista*, 7. 6. 1940, s. 2.

1055 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 24 miestnym, okresným a župným veliteľstvám z 6. 8. 1940.

1056 Tamže.

Mach už ako minister vnútra zbavoval nepohodlných ľudí s ľahkosťou a bez výčitiek. Z funkcie prednostu na ÚŠB odvolal napríklad Jozefa Mišíka, ktorý bol známy nie práve najlepším vzťahom ku garde a prišiel s ňou dokonca do ostrých sporov.[1057] Mach sa snažil zabrániť aspoň na papieri revanšizmu zo strany Galanom zosadených funkcionárov a vyzýval pokračovať v práci: „*Práca v HG nesmie v terajšej dobe ani na chvíľu prestať. Čo je dobré, je dobré za každých okolností a preto zle by pokračoval ten, ktorý by prerušil započatú prácu len preto, že táto bola podniknutá na rozkaz bývalého vedenia HG.*“[1058] Garda v práci skutočne pokračovala, bohužiaľ, sa čoraz viac dostávala pod vplyv radikálnych, takpovediac národnosocialistických skupín a stala sa vykonávateľkou represívnych opatrení najmä voči Židom. Jej úloha v tomto procese sa postupne zákonne zoficiálnila. Po salzburských rokovaniach sa tak garda stala vplyvnou organizáciou a byť jej členom bolo nespornou výhodou najmä pre arizátorov židovských majetkov. Jej už i tak pošramotená prestíž neskôr ešte viac utrpela aktivitou pri vývoze Židov z územia Slovenska, prítomnosťou úplatkárov a prospechárov.

1057 MEDVECKÝ, M.: Ústredňa štátnej bezpečnosti a prípravy SNP. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P., SYRNÝ, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2006, s. 55. V súvislosti s ÚŠB je zaujímavé napríklad vymenovanie Jána Ambra prednostom jedného z oddelení, ktoré malo na starosti práve zlepšenie pokrivkávajúcej spolupráce ÚŠB a gardy.

1058 Tamže.

IV.

Od Salzburgu do Povstania

13. Reorganizácia gardy v tieni národného socializmu

Zmeny podľa nemeckých vzorov

Po opätovnom dosadení Macha do funkcie hlavného veliteľa HG sa začala nová etapa vo vývoji organizácie. Nesúvisela ani tak s Machom ako s trendom, ktorý bol načrtnutý už počas salzburských rokovaní koncom júla 1940. Hlinkova garda sa slovami svojho hlavného veliteľa neskrývane prihlásila k ideám slovenskej verzie národného socializmu. Už po príchode na Slovensko sa prihovorili davu z balkóna Národného divadla v Bratislave tí najpovolanejší, ktorí zohrali v Salzburgu významnú úlohu. Vojtech Tuka vyslovil slová, ktoré na dlhý čas ovplyvnili smerovanie Slovenska.[1059] Národný socializmus sa stal symbolom nasledujúceho obdobia a jablkom sváru medzi tzv. Tisovou a Tukovou skupinou.[1060]

Viacerí autori sa zhodujú na tom, že rozpory v princípoch napredovania slovenskej politiky nemožno obmedziť len na tieto dve skupiny,

1059 Tukova reč bola aj neskôr hojne citovaná. Doslovne sa v nej vyjadril, že na Slovensku sa zavedie národný socializmus. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa z 20. 5. 1942. Porovnaj tamže. Úradný záznam „Hlinkova garda“ z 21. 11. 1942. Je zaujímavé, že niektoré neskoršie Tukove prejavy boli slovenskými Nemcami označené za nepriateľské voči národnému socializmu. NAČR, šk. 76, 634425. Záznam nemeckého vyslanectva v Bratislave o odoslanom rádiotelegrame vo veci Tukovho prejavu v Nitre z 2. 10. 1940.

1060 Pozri napr. SNA, f. „S“, S – 47 – 1/ 160 – 167.

resp. osobnosti. Pri schematickom pohľade je však podobné rozdelenie, podobne ako pri problematike tzv. radikálov a umiernených, vcelku logické.[1061] (Napriek tomu treba povedať, že aj nemecká strana často používala toto delenie. [1062]) Nemeckí pozorovatelia pozorne sledovali slovenský posalzburský vnútropolitický vývoj a v pravidelných hláseniach informovali svojich nadriadených o politickej situácii na Slovensku.[1063] V týchto správach sa často spomína aj HG, ktorá sa mala stať nástrojom na presadenie týchto snáh a ich realizáciu. Nacisti sledovali ich dosadením do rozhodujúcich pozícií v štáte vlastné politické záujmy. Zmyslom salzburských rokovaní bolo podľa nich v skutočnosti to, že moc, ktorá bola daná do rúk Jozefa Tisa, mala sa od leta 1940 prerozdeliť aj do rúk Tuku a Macha v očakávaní, že budú stáť pri tom, keď sa budú myšlienky novej Európy, resp. národného socializmu aplikovať do praxe.[1064]

Po Salzburgu sa garda skutočne stala jedným z nástrojov sporu o charakter smerovania štátu a snažila sa splniť očakávania, ktoré na ňu kládli radikálne zoskupenia. Na manifestačnom zhromaždení po Tukovi vystúpili aj Franz Karmasin. Opätovne zvolený veliteľ HG Mach sa neskôr vyznal, že mal vystúpiť s prejavom po Tukovi, no slová jeho ideového vodcu ho natoľko uzemnili, že nevedel, ako zareagovať: „*Mal som pripravenú reč, ktorá by bola niečo znamenala. Chcel som zdôrazniť, čo som pred 14. marcom vo Viedni v prítomnosti Karola Sidora proti prílišnej oslave povedal: „Nebudeme nikoho napodobňovať – kto napodobňuje, poreže sa!“ Teraz však Tuka rečnil*

1061 Nemeckí spravodajcovia na dve skupiny rozčlenili aj samotnú vládu. V správe pre nemecký Zahraničný úrad v Berlíne patrili do prvej skupiny Tuka, Mach a Murgaš a do druhej Medrický, Pružinský, Stano a Fritz. Pozri NAČR, f. 136, šk. 1, 167622 – 167625. Správa z 4. 10. 1940 pre Zahraničný úrad v Berlíne.

1062 Pozri napr. SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Bratislava 2008, Dokument 421, s. 618 – 619.

1063 Už začiatkom roka 1940 hlásil napríklad vedúci SD-LA Viedeň SS-Sturmbannführer Polte, že na mieste šéfa ministerstva vnútra by namiesto Ďurčanského videla Tukova skupina rada Alexandra Macha. Tamže. Pozri tiež citované správy z NAČR, f. 136 a SNA, f. Alexandrijský archív.

1064 SNA, f. „S“, S – 47 – 1/ 187 – 190. Správa o politickej situácii na Slovensku. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi.

o národnom socializme. To slovo vôbec nemalo padnúť. Som presvedčený, že Nemci to nežiadali, najmä Hitler nežiadal, ani to nepotrebovali. Ale to chceli niektorí naši ľudia.“[1065] Či už boli slová Macha myslené pravdivo alebo nie, predsa len sa líšili od oficiálneho postoja veliteľa HG a ministra vnútra. Mach sa postupne stal jedným z najagilnejších stúpencov myšlienky slovenského národného socializmu.[1066] Napriek tomu jeho presvedčenie za národnosocialistické myšlienky často podrobovali kritike aj jeho spolupracovníci. Podľa viacerých zdrojov sa inak správal na verejnosti a inak v súkromí. Stal sa príkladom človeka, ktorý bol natoľko spätý s režimom, že si bez neho nedokázal predstaviť svoju existenciu. Za zmienku určite stojí aj jeho politická závislosť od Vojtecha Tuku, čo akiste zohralo podstatnú úlohu v profilovaní jeho politických postojov.[1067]

Karol Danihel, dlhoročný Machov spolupracovník a istý čas náčelník HG spomínal, že Mach „*spočiatku nebol presne politicky vyhranený, až po Salzburgu začalo sa uňho prejavovať národnosocialistické zmýšľanie. Jeho reči boli navzájom často v rozpore, a to zo dňa na deň. V jeden deň rečnil za národný socializmus, na druhý deň zase naň nadával súkromne*“.[1068] Nacisti si vôbec nerobili ilúzie, že by ideológia národného socializmu na Slovensku zapustila hlbšie korene.[1069] Boli si vedomí, ako to často zdôrazňovali, že veľa slovenských predstaviteľov bralo národný socializmus len ako určitú potrebu, nutnosť, ktorou sa

---

1065 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 233.

1066 NAČR, f. 136, šk. 13, 208072 – 208073. Podľa nemeckých správ po Salzburgu rozvinul spolu s Tukom boj za národnosocialistické idey proti „*klerikálnemu táboru okolo prezidenta Tisa*“.

1067 Mach sa aj po vojne vyjadroval k osobe Vojtecha Tuku s rešpektom. Pozri SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903.

1068 Tamže, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď Karola Danihela z 18. 6. 1945.

1069 Ani v radoch samotných Nemcov neboli názory na export národnosocialistických myšlienok jednotné. V tejto otázke napríklad viedli spory NSDAP so Zahraničným úradom v Berlíne, ako aj iné inštitúcie. Tieto disproporcie si všimli aj slovenskí predstavitelia, ktorí sa ich snažili využiť vo svoj prospech. Tisove krídlo v boji proti radikálom operovalo napríklad s Hitlerovým vyjadrením, v ktorom podľa jeho členov skonštatoval, že „*národný socializmus nie je exportný artikel*“. NAČR, f. 136, šk. 17, 248522. Správa Zahraničnému úradu z 21. 1. 1941.

oháňali pred nemeckými inštitúciami a jeho vyznávanie sa stalo len akousi prázdnou frázou.[1070]

Hlinkova garda po júlových udalostiach získala v štáte enormný vplyv. Po salzburských rokovaniach krátko na to, ako sa náčelníkom gardy stal Otomar Kubala,[1071] prišiel aj nemecký poradca pre HG SS-Obersturmbannführer Viktor Nageler.[1072] Berlínu veľmi záležalo na tom, aby spravil zo Slovenska vzorový satelitný štát s vlastnou správou, ktorú však chcel usmerňovať podľa svojich predstáv. Aj z tohto dôvodu po salzburských rokovaniach prišla na Slovensko ekipa poradcov, tzv. beráterov, ktorí mali usmerňovať život v štáte.[1073] Podľa slov H. E. Ludina sa mali „*poradcovia vyslaní ríšou spolupodieľať na utváraní a formovaní štátu, a to v sektore, ktorý im bol pridelený...*“[1074] Hlinkova garda sa stala v beráterskom systéme jednou z priorít nacistov. J. von Ribbentrop označil ešte koncom júla 1940 vymenovanie poradcu pre gardu (spoločne s poradcami pre židovskú otázku, policajné záležitosti, propagandu a hospodárske otázky) doslovne za „*nutné*“.[1075]

Jedným z pridelených beráterov bol aj Nageler, ktorý rozvinul hneď po svojom menovaní relatívne plodnú činnosť a stál za viacerými ideologickými zmenami a snahami o transformáciu gardy podľa nemeckých vzorov. Od Ludinovej predstavy o poradcoch, ktorú predložil ako súčasť analýzy poradcovského systému v apríli 1942, sa však

1070 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. List Nagelera z 10. 2. 1942.

1071 30. 7. 1940.

1072 26. 8. 1940. Je zaujímavé, že ešte začiatkom augusta vplyvní nacistickí predstavitelia protežovali za berátera pre HG iné osoby. Killinger navrhoval za poradcu pre HG Rödela. Pozri NAČR, f. 136, šk. 17, 248457 – 248458. Killingerov telegram štátnemu podsekretárovi Lutherovi z 1. 8. 1940.

1073 Dovedna ich bolo asi 70 – 80, vrátane pomocného personálu a členov nemeckej vojenskej misie. Pozri SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 64. Pozri aj NAČR, f. 136, šk. 13, 208104. Bernardova správa „Nemeckí beráteri na Slovensku“ z 22. 7. 1940.

1074 SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 67.

1075 NAČR, f. 136, šk. 17, 248454 – 248455. Ribbentropov list Zahraničnému úradu v Berlíne z 29. 7. 1940.

diametrálne odlišoval. Nemecký vyslanec vyslovil domnienku, že „*poradenská činnosť by mohla byť vo všeobecnosti o to úspešnejšia, o čo viac by bola nepolitickou. Poradca má byť považovaný za odborníka a v tom zmysle aj pôsobiť: jeho činnosť má slúžiť poradenskému štátu ako celku, nie jednotlivým mocenským alebo záujmovým skupinám*“.[1076] Nageler sa však, ako to bude zjavné z jeho neskoršieho konania, stal príkladom berátera, ktorý sa dal vtiahnuť do súboja dvoch súperiacich skupín a snažil sa v rozpore s Ludinovými postrehmi ovplyvniť dianie na slovenskej politickej scéne. Už necelý mesiac po svojom menovaní sa rozhodol neponechať nič na náhodu a začal cestu po okresných veliteľstvách HG. Pokúšal sa preniknúť do problémov organizácie a najmä sa snažil spoznať jej organizačno-personálny aparát. Svojou cestou vzbudil v gardistických veliteľoch dobrý dojem a podľa T. Tönsmayer získal množstvo dobrých kontaktov, ktoré mu pomohli lepšie preniknúť do „tajov“ HG a zorientovať sa v novom pôsobisku.[1077] Krátko po nástupe však musel zápasiť s nedôverou gardistov. Prvé týždne jeho pôsobenia sa na neho dokonca ani Kubala či Mach nedívali údajne ako na poradcu, ale ako na „*policajta, ktorý ich rozhodovanie sa snaží obmedziť*“.[1078] Asi po šiestich týždňoch ale vraj „*napätie povolilo a postupom času sa vyvinulo celkom srdečné kamarátstvo... Nagelera získali celkom spoločenskou formou, stal sa zaviazaným a jeho počiatočný radikalizmus úplne prestal*“.[1079] Nageler skutočne zasiahol do histórie HG veľmi citeľne, jeho chybou však bolo, že problémy neriešil z politického nadhľadu, ale stal sa skutočne „*zaviazaným*“, čo ho v jeho práci značne determinovalo.

Jeho zásluhou a na jeho osobný návrh bola v novembri 1940 zriadená na Bojnickom zámku škola pre výcvik veliteľov HG. Prípravy na jej začatie sa robili prakticky už od Nagelerovho príchodu. V priebehu jesene sa doťahovali posledné prípravy kurzu. Zástupca veliteľa HG mal navštíviť všetky okresné veliteľstvá HG a zistiť sku-

---

1076 SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 70.

1077 TŐNSMEYER, T.: Das *Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Padderborn 2003, s. 175.

1078 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál „Počiatky Rodobrany“.

1079 Tamže.

točný stav veliteľstiev a členstva. Po inšpekcii mali byť určení z každého veliteľstva účastníci kurzu.[1080] Po návšteve veliteľstiev Kubala síce vyjadril spokojnosť s fungovaním okresných a miestnych štábov, poznamenal však, že „*i pri dobrých skúsenostiach všade sa pociťuje určitý nedostatok práve spomínanej vzornej organizácie a práve tento nedostatok ideme teraz z HG odstraňovať, aby sme ju postavili na pevný organizačný základ*“.[1081]

Na kurze mala byť okrem iného dotiahnutá a prerokovaná aj reorganizácia HG, o ktorej sa v súvislosti s nemeckými plánmi s gardou začalo v tomto období čoraz viac rozprávať. Prvým dôležitým krokom reorganizácie bolo neskoršie zrušenie župných veliteľstiev HG. Majetok veliteľstiev mali prevziať okresní velitelia. V sídlach žúp nahradili zrušené veliteľstvá administratívne menej nároční župní inšpektori, ktorí boli zamestnancami HVHG.[1082] Župným inšpektorom sa mohol stať aj frekventant bojnického kurzu, ktorý na kurze dosiahol najlepšie výsledky. Pre okresných veliteľov bol zisk miesta župného inšpektora značne motivujúci, veď na rozdiel od neplatenej čestnej funkcie okresného veliteľa mali byť inšpektori platenými funkcionármi veliteľstva.[1083] Azda aj preto sa náčelník gardy vyjadril, že sa okresní velitelia na kurz veľmi tešili, „*lebo my všetci, ktorým HG už dávno prirástla k srdcu, máme jedinú túžbu: mať v HG skutočne elitu národa*“.[1084] Funkcia župných inšpektorov bola kontrolná, disciplinárna a administratívna. Každý z nich mal aspoň raz za štvrťrok vykonať neoznámenú kontrolu všetkých okresných veliteľstiev. Mal na starosti preskúmať najmä veliteľské schopnosti okresných veliteľov, pracovné výkony referentov štábu OVHG, fungovanie kancelárie a vo zvláštnych prípadoch mohol za účasti okresného veliteľa kontrolovať aj miestne veliteľstvá.[1085]

1080 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 30 z 3. 10. 1940.

1081 *Gardista,* 1. 11. 1940, s. 4.

1082 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 30 z 3. 10. 1940. Každý župný inšpektor mal mať pobočníka pre brannú výchovu. Župným inšpektorom bol napr. aj F. Galan.

1083 *Gardista,* 1. 11. 1940, s. 4.

1084 Tamže.

1085 *Organizačný poriadok HG*. Bratislava 1941, s. 22. Mal zároveň vypracovávať štvrťročné správy, v ktorých mal zhodnotiť úroveň veliteľstiev a oznámkovať veliteľov. V prípade, ak by sa počas inšpekcie vyskytli zá-

V rámci reorganizácie HG a zefektívnenia činnosti okresných veliteľstiev mala byť na každom okresnom veliteľstve zriadená platená funkcia pobočníka, ktorý by sa venoval len práci pre HG a bol by to jeho hlavný pracovný pomer. Kubala si spoločne s Nagelerom uvedomovali, že chod organizácie nebol možný bez stáleho fungovania a vybavovania agendy, ktorá značne narastala tým, že gardu priberali na rôzne pomocné akcie brannej výchovy a neskôr vyvíjala iniciatívu v procese protižidovských opatrení. Nacisti si uvedomovali, že gardu treba vnútorne zreorganizovať. Aj sami gardisti si postupne osvojili ich rétoriku a začali priznávať chyby z minulosti, ktoré sa mali s pomocou „nemeckých kamarátov" vyriešiť: „*Dva roky jestvovala Hlinkova garda ale nebola založená a vypracovaná presná evidencia. Vôbec nemali sme naporúdzi nijaký prehľad, kto je gardistom, kde býva, čím je. Niektorí sa až 5 ráz museli prihlasovať do HG. Nebolo to zapríčinené našimi predchodcami ale stálymi zmenami a hlavne nedostatkom ľudí, ktorí by to boli dali do poriadku*".[1086] Nemecká organizovanosť zasiahla aj do tejto oblasti. Hlinkova garda sprehľadnila systém evidencie členstva a kartoték a vydávala každému členovi legitimácie. Na legitimáciu sa malo vzťahovať nosenie odznakov či uniformy,[1087] čo mnohí často negardisti alebo gardisti, ktorí neboli členmi Rodobrany, zneužívali a napriek tomu nosili odznak, na ktorý nemali právo. Systém používania výsostných znakov HG mal byť zjednotený a jeho porušenie trestné. Na základe rozkazu HVHG č. 25 bolo totiž zakázané používať na uniforme, resp. rovnošate akékoľvek odznaky okrem gardistickej blúzy, na ktorej mohol mať gardista pripevnené vyznamenanie doložené záznamom v legitimácii.[1088]

Sprísnil sa aj spôsob používania uniformy. Rovnošata gardistov bola rozdelená na služobnú a vychádzkovú. Služobnú rovnošatu mohol člen HG používať jedine pri služobných úkonoch a pozostávala z poľnej čiapky, blúzy, čiernej košele, čiernej viazanky, čiernych rajtiek, čižiem a dohody. Tí gardisti, ktorí mali modré košele, mali čo najskôr

važné nedostatky, mal ich ihneď hlásiť HVHG. Ak sa dali vyriešiť namieste, mal zistené chyby pomôcť odstrániť ihneď po ich zistení.

1086 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

1087 SNA, f. 604, 604 – 53 – 1. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, okresné a miestne veliteľstvá HG z 8. 10. 1941.

1088 *Gardista*, 22. 8. 1940, s. 3. Rozkaz HVHG č. 25/1940.

vymeniť staré za nové čierne. Vychádzková rovnošata mala byť používaná pri slávnostných príležitostiach (pokiaľ nebol gardista zaradený do jednotky). Gardista bez hodnosti mohol používať služobnú rovnošatu a poddôstojníci a dôstojníci rovnošatu, ktorá sa odlišovala od služobnej brigadírkou, dlhými nohavicami (v alternácii s rajtkami) a vychádzkovým opaskom. V prípade spoločenských udalostí mali predpísanú bielu košeľu.[1089]

Postupne sa v organizácii zaviedli pravidlá, ktoré mali za úlohu zabrániť gardistom „špiniť" uniformu napr. nevhodným správaním. V gardistickej uniforme mali členovia HG okrem obvyklého zákazu navštevovať židovské podniky a obchody[1090] aj zákaz napríklad chodiť do krčiem či vykonávať živnostenskú činnosť ako podomový predaj a pod. HVHG vydalo preto na jeseň 1941 podriadeným gardistom rozkaz, na základe ktorého mali gardisti prestať nosiť uniformy pri výkone „*hrubej práce a keď ide o osobný prospech*".[1091] Podobne sa gardistom zakázalo zúčastňovať sa v uniforme HG na tancovačkách a zábavách organizovaných vo verejných miestnostiach.[1092]

Jednou zo snáh o reorganizáciu HG podľa nemeckých vzorov bol i dôraz na dovtedy často zanedbávanú problematiku zdravenia. Niet preto divu, že aj túto zdanlivo nepodstatnú súčasť gardistického života nemecká strana podrobila kritike a prešla reorganizáciou.[1093] HVHG preto pre pozdvihnutie vojenskej zložky v garde zaviedlo tzv. týždeň gardistického pozdravu. HG mala byť podľa neho „*elitou slovenského národa, vybraným mužstvom, ktoré má v čase potreby chrániť proti nepriateľom a v čase pokoja byť na stráži slovenských záujmov... Naša*

1089 Tamže.

1090 Pozri napr. zákaz návštevy židovských a miešaných kaviarní, obchodov a hostincov gardistami uverejnený pod čl. XI v rozkaze HVHG č. 22 z 24. 6. 1940. SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 22 z 24. 6. 1940.

1091 Tamže, 604 – 53 – 1. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, okresné a miestne veliteľstvá z 8. 10. 1941.

1092 Tamže, 604 – 52 – 2. Okresný rozkaz OVHG Piešťany z 21. 11. 1940.

1093 Pozdrav „Na stráž" sa v garde používal prakticky od jej počiatkov. Po vzniku Slovenskej republiky ho presadzovali aj jednotlivé ministerstvá, úrady a štátne inštitúcie dokonca aj pre styk svojich zamestnancov medzi sebou a v styku s nadriadenými. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 972. Obežník prezídia ministerstva školstva č. 29/39 z 25. 11. 1939.

úloha je stručne jasne vyjadrená v našom jednotnom pozdrave „Na stráž!“. V tomto pozdrave je všetko, čo máme robiť, ním chceme vyjadriť svoje slovenské sebavedomie, svoju hrdosť, odvahu a pohotovosť... mali sme na Slovensku rozličné pozdravy. Doniesli ich sem zväčša Česi a obnovili nimi staré otrocké spôsoby... Náš pozdrav je našou legitimáciou, bude odznakom našej jednoty a spolupatričnosti. Kto nechce používať pozdrav „Na stráž!“, nepatrí medzi nás a nie je verným synom národa“.[1094] Gardistom sa kládlo na srdce, aby nechodili do podnikov, kde nechceli používať gardistický – slovenský pozdrav, aby nenakupovali u obchodníka, ktorý by sa im chcel zalíškať tým, že by ich alebo návštevníkov pozdravil „*najúctivejší služobníček*“ či „*ruky bozkávam, milostivá pani*“. Mali tiež dbať na to, či úradníci dodržiavali nariadenie predstavených a na úradoch rešpektovali používanie slovenského gardistického pozdravu. V opačnom prípade ich mali nahlásiť ich predstaveným: „*Kto sa hanbí zdvihnúť svoju ruku, aby ňou pozdravil svojho priateľa alebo známeho, ten hanbí sa za svoje slovenské presvedčenie a je schopný zradiť svoj národ a štát.*“[1095] V rozkazoch rozviedlo HVHG všetky spôsoby pozdravu. Rozkazom č. 25 zaviedlo hlavné veliteľstvo s účinnosťou od 15. augusta 1940 používať jednotný, tzv. „veľký pozdrav“ pre všetkých gardistov, ktorý mal pripomínať spôsob zdravenia „nemeckých kamarátov“[1096]: „*Náš pozdrav nech nám ďalej pripomína kamarátstvo veľkého nemeckého národa, pomocou ktorého sme si vybojovali slobodu a samostatnosť. Je to pozdrav nielen dejín kultúry celého ľudstva i dejín slovenských..., ale je to pozdrav nového sveta, novej Európy.*“[1097] Spôsob pozdravu bol podrobne rozpracovaný podľa toho, či sa vykonával pri pohybe alebo na mieste. Osobitne sa zdravili aj útvary a jednotky.[1098]

1094 *Gardista*, 12. 9. 1940, s. 1.

1095 Tamže.

1096 V Nemecku sa od roku 1933 oficiálne používal tzv. nemecký pozdrav „Heil Hitler“.

1097 *Gardista*, 22. 8. 1940, s. 3. Rozkaz HVHG č. 25/1940.

1098 Gardistický pozdrav bol špecifikovaný už v roku 1939, príchodom nemeckých poradcov sa však na vojenskú organizovanosť HG kládol väčší dôraz. Pozri SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Obežník HVHG pre podriadené veliteľstvá „Predpísaný pozdrav HG“.

HVHG zároveň zaviedlo používanie odznakov HG na civilnom obleku. Dovtedy gardisti často porušovali zásady a nosili i odznaky, na ktoré nemali právo. Prízvukovalo, aby odznak nosili „*s hrdosťou a pýchou na svojej hrudi, nech Vám on vždy zdôrazňuje lásku a prítulnosť k rodnej slovenskej domovine, ktorá sa spolieha na statočnosť a oddanosť verných svojich synov. Pamätajte si, že gardista zdraví vždy kamaráta gardistu len gardistickým pozdravom*“.[1099] Na veliteľstvách mali na nevyhnutnosť kvalitného zdravenia upozorňovať tabuľky s nápisom „*Náš pozdrav je Na stráž!*“ V lete 1941 mali byť doplnené na miestach, kde sa zdržiaval väčší počet Nemcov, o nový text, a takto zmenené na „*Slovák zdraví na stráž! Der Deutsche grüsst Heil Hitler!*“[1100] Pri zavádzaní podobných rozkazov bolo možné stretnúť sa aj s úsmevnými príhodami. Mnohí gardisti spájali pozdrav „Na stráž!“ s pozdravom „Pochválen buď pán Ježiš Kristus!“, na čo muselo HVHG zareagovať vydaním úpravy, v ktorej prízvukovalo, že oba pozdravy si síce neodporujú, ale nemajú sa spájať, keďže pri gardistickom pozdrave sa zdvíhala pravica a pri kresťanskom snímal klobúk.[1101]

Jedným z prejavov reorganizácie HG v duchu národnosocialistických myšlienok bolo aj takmer všadeprítomné akcentovanie slovensko-nemeckého priateľstva. Milo Urban, šéfredaktor *Gardistu,* si vo svojich pamätiach spomínal, ako groteskne pre neho vyznievala Machova snaha o to, aby takmer každé číslo *Gardistu* obsahovalo aspoň jednu fotografiu Hitlera. Z pozícií gardy sa glorifikoval najmä vzťah medzi HG a FS. Podľa *Gardistu* si slovenskí Nemci už v roku 1938 uvedomili, že *„tento Hlinkov gardista je mojím priateľom, tento mi pomáha a spolu so mnou bojuje proti môjmu nepriateľovi*“.[1102] Bratislavský funkcionár DP Wilhelm Stampfel sa vyjadril v tom zmysle, že Nemci práve v Hlinkovej garde videli „*garantov pre splnenie všetkých*

1099 Tamže, 604 – 53 – 1. Obežník HVHG č. 12 582/prop. odd. 1941 župným inšpektorom na vedomosť, okresným a miestnym veliteľom HG na vykonanie z 2. 10. 1941.

1100 SNA, f. 209, 209 – 386– 3. Obežník HV HG č. 9505/Pnáč. 1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľom HG z 16. 7. 1941.

1101 SNA, f. 604, 604 – 52 – 4. Okresný rozkaz OVHG Nová Baňa z 10. 10. 1940. Pozdrav mohol vyzerať podľa doložených údajov aj nasledovne : „Na stráž Pán Ježiš Kristus“ a pod.

1102 *Gardista*, 14. 3. 1940, s. 12.

našich požiadaviek".[1103] Podobne ako v ďalších otázkach sa propagandistické vyhlásenia nie vždy kryli so skutočnosťou. Spolupráca HG a FS závisela od konkrétneho regiónu a nemožno ju paušálne označiť za príkladnú či, naopak, zlú. Na mnohých miestach si Nemci vytvorili vlastné, akoby pre seba žijúce komunity a vzťah k HG prakticky nerozvíjali. V zmiešaných slovensko-nemeckých oblastiach gardisti a verejní činitelia dokonca považovali FS za súperiacu organizáciu v otázkach výchovy a usmerňovania obyvateľstva.[1104] Napriek tomu bola ich spolupráca predurčená prítomnosťou na rozličných oslavách štátnych sviatkov, nástupoch a demonštratívnych pochodoch ulicami miest. Mestá, štátne orgány, ako aj garda na svoje akcie pozývali takmer vždy aj miestnych Nemcov, ktorí na ne podobne ako gardisti vysielali svojich členov. Okázalá manifestácia jednoty slovensko-nemeckého priateľstva prostredníctvom priateľského zväzku HG a FS však začala postupne zapadať prachom. Oficiálna gardistická propaganda však neustále posilňovala dojem neskaleného zväzku dvoch národov, ktorý sa postupne stal podľa slov W. Stampfela „*bojovým spoločenstvom za krajšiu budúcnosť našej spoločnej vlasti a za novú Európu*".[1105]

Kurzy HG

Všetky rozkazy HVHG však boli najmä vonkajšími úpravami, ktoré mali pomôcť navrátiť garde v spoločnosti stratené renomé a vojenské prvky. Dôležitejšou súčasťou reorganizácie mali byť najmä kurzy HG, ktoré mali pomôcť garde k vytúženému cieľu stať sa elitou národa. Postupne boli do Bojníc, kde sa konali kurzy pre veliteľov, povolávaní najmä okresní a v prvom turnuse i župní velitelia s pobočníkmi. Inštruktormi vojenského výcviku boli poddôstojníci a dôstojníci Waffen-SS, ktorí sa však mali starať najmä o preverenie fyzickej zdatnosti. Ideové prednášky mali rozliční vplyvní gardistickí funkcionári či propagandisti, ktorí vštepovali do účastníkov národnosocia-

1103 Tamže.

1104 Tento fenomén pochádza ešte z roku 1938 a formovania vzťahu oboch organizácií na pozadí brannej výchovy. Pozri napr. SNA, f. 209, 209 – 837 – 3. List OÚ v Kremnici Prezídiu Krajinského úradu v Bratislave z 28. 2. 1939.

1105 *Gardista*, 14. 3. 1940, s. 12.

listické myšlienky v duchu „*slovensko-nemeckého kamarátstva*".[1106] Ako sa vyjadril Kubala, „*účelom školy bolo vycvičiť vojensky zdatných dôstojníkov HG. Títo mali potom... v každom okrese zriadiť okresné školy HG, aby tak celá HG dosiahla väčšej vojenskej hodnoty*".[1107] Podobne sa vyjadril aj v rozhovore poskytnutom redaktorovi *Gardistu*, kde sa zmienil aj o pripravovanej reorganizácii HG. Podľa neho bola garda na jeseň „*v štádiu vnútornej reorganizácie. Od jej založenia sme pociťovali, že nemá dostatočného organizačného podkladu. Bolo to čímsi prirodzeným, lebo HG sa zrodila v revolučných časoch a Slováci nemali možnosť nadobudnúť prax vo vedení organizácie ako je HG, ktorá má nielen poslanie politické, ale i polovojenské. V tomto ohľade nám veľmi prospeje kamarátska spolupráca s Nemcami, ktorých organizačné skúsenosti vo vzorne vybudovaných organizáciách SA a SS budeme môcť upotrebiť po patričnom prispôsobení našim pomerom v HG*".[1108] Gardisti mali podľa neho prejsť tvrdým výcvikom, „*utužia si železnú disciplínu, oboznámia sa s novou organizačnou štruktúrou HG, s novými služobnými predpismi HG a čo je hlavné, dostanú dôkladnú školu ideovú, školu slovenského národného socializmu*".[1109] Na prvý kurz povolávalo HVHG okresných veliteľov okrem iného osobitnými listami, ktoré zaslalo každému veliteľovi zvlášť. Z úsporných dôvodov odporučilo skontaktovať sa s okolitými veliteľmi, ktorí mali auto, aby mohli prísť na kurz spoločne. Každý veliteľ mal nastúpiť v čiernej gardistickej uniforme a so sebou si mal zobrať modré tepláky, sveter k teplákom, čierne kožené cvičky, ako aj potreby na umývanie, holenie a čistenie, písacie potreby, poznámkový blok a papier. Povinnou výbavou mala byť aj gardistická dýka.[1110] Počet turnusov kurzu sa určil už rok dopredu. Je pritom zaujímavé, že prvý veliteľský kurz, na ktorého otvorení bol prítomný aj Jozef Tiso, sa uskutočnil až 1. júla

1106 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1107 Tamže.

1108 *Gardista* 1. 11. 1940, s. 4.

1109 Tamže.

1110 Pozri SNA, f. 604, 604 – 44 – 1. List HVHG frekventantovi kurzu HG v Bojniciach Dr. Antonovi Záleskému, okresnému veliteľovi HG v Modre z 22. 10. 1940.

1942.[1111] V tomto roku mal kurz pre veliteľov HG v Bojniciach napríklad 2 kurzy s 102 frekventantmi, z ktorých ho absolvovalo úspešne 96 gardistov.[1112]

Frekventanti zložení z príslušníkov Vybraných jednotiek HG a „obyčajných" gardistov boli rozdelení do troch kategórií (20 – 30 rokov, 30 – 40 rokov a nad 40 rokov), pričom jednotlivé kategórie mali upravené bodovanie výsledkov skúšobných disciplín.[1113] Gardisti mali absolvovať rozličné disciplíny, ako napríklad náročný beh na 3 000 metrov, pochod na 25 km so záťažou, ktorý absolvovali krátko po zobudení o druhej hodine ráno v rovnošate, prilbe a s vojenským batohom, v ktorom boli pre záťaž umiestnené dve tehly,[1114] či rozličné športové disciplíny odohrávajúce sa na športovom ihrisku v Prievidzi. Náročná bola aj hlásna služba, počas ktorej mali gardisti prebrodiť rieku Nitru, nepozorovane sa dostať k určenému mostu a na stanovenom mieste odovzdať písomné hlásenie.[1115]

Pre vybraných gardistov však boli zriadené aj školy vo výcvikovom stredisku SS v Sennheime, ktorých iniciátorom bol opäť Nageler. Kurz v Sennheime bol akýmsi vrcholom gardistického postupu. Jeho úspešné zakončenie znamenalo pre gardistu (podobne ako v Bojniciach) získanie odznaku brannosti,[1116] ktorý bol podmienený zvládnutím základných disciplín: „*šlo o úspešné absolvovanie niektorých disciplín z ľahkej atletiky, plávania, jazda na kole, vojenský peší výcvik, do ktorého patrila aj streľba z pušky malorážky a vrh granátom vo všetkých*

1111 *Gardista*, 4. 7. 1942, s. 3. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 1, s. 15.

1112 81 z nich dostalo odznak brannosti. Pozri SNA, f. 604, 604 – 52 – 3. Rozkaz OVHG Trenčín č. 35 z 7. 12. 1942. Na rok 1943 plánovali 4 turnusy v jarných a letných mesiacoch trvajúce celý mesiac (máj – august). V Kárpáty udáva počet 84 gardistov, ktorí dosiahli odznak brannosti. KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 17.

1113 KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 16.

1114 Na prvom turnuse začalo počas pochodu pršať, takže sa stal ťažší, keď účastnkom zmokli rovnošaty a pochodové čižmy. Tamže.

1115 Tamže.

1116 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Správa HVHG Župným inšpektorom, okresným veliteľom a veliteľom úderných jednotiek HG z 25. 3. 1942.

polohách".[1117] Odznak mal pozostávať zo skrížených mečov, z ktorých vyrastal slovenský dvojkríž. Bol lemovaný vavrínovým vencom a nosil sa na ľavom vrecku blúzy.[1118] Na kurze však gardisti okrem fyzických previerok absolvovali aj rad ideologických prednášok prevažne v nemčine, na ktorých ich inštruktori najmä z radov SS zasväcovali do „tajov" národného socializmu.[1119] Do Bojníc a Sennheimu mali byť vyberaní jedine úspešní absolventi okresných škôl HG, ktorí sa osvedčili svojou prácou v prospech HG. Jedine vo výnimočných prípadoch mohol byť do veliteľskej školy povolaný aj neabsolvent okresného kurzu. Nemecká strana prostredníctvom Nagelera pochopila význam gardy ako posilnenie svojich pozícií na Slovensku a snažila sa vojenskými prvkami a organizovaním škôl HG prispieť k jej lepšiemu fungovaniu podľa nemeckých vzorov. Garda sa mala podľa jeho predstáv stať zborom vybraných jedincov, ktorí by po reorganizácii postupne začali obsadzovať pozície v štátnom aparáte. Túto úlohu sa mu síce nepodarilo splniť, napriek tomu jeho návrhy na zlepšenie fungovania organizácie znamenali pre gardu značný posun dopredu. Bojnické, resp. veliteľské kurzy mali podľa rozkazov trvať 3 až 5 týždňov. Počet ich frekventantov nesmel byť menší ako jedna čata a v prípade veľkého záujmu mohol mať kurz aj viac turnusov.[1120] Úspešný absolvent kurzu získal za jednotlivé disciplíny body, na základe ktorých mu bol udelený odznak brannosti.[1121]

Podobne sa kurzov v Nemecku zúčastňovali aj velitelia Vybraných jednotiek HG, ktoré boli založené tiež po príchode Nagelera na berátersky post pri HG a mali za cieľ vytvoriť v rámci gardy akýsi elitný spolok, ktorý v nej chýbal po zrušení Rodobrany. Členovia jednotiek boli vyberaní okrem iných požiadaviek aj podľa telesnej výšky a spôsobilosti. HVHG ich plánovalo využiť na reprezentatívne účely pri slávnostných príležitostiach a ako čestná stráž prezidenta. Aj pre-

1117 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1118 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

1119 Tamže.

1120 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Organizačný rozkaz HVHG č. 3/III. z 24. 4. 1944.

1121 Tamže, 604 – 66 – 3. Správa HVHG župným inšpektorom, okresným veliteľom a veliteľom úderných jednotiek HG z 25. 3. 1942.

to mohol Kubala o nich skonštatovať, že „*všetci gardisti patriaci do vybraných jednotiek sú urastení chlapi, svalnatí, vysokí, rázni, pravý výkvet slovenského rodu*“.[1122] Problematika vybraných jednotiek je málo známa a v historiografii sa jej nevenovala dosiaľ náležitá pozornosť.[1123] Sčasti je to tak i preto, lebo sa Nagelerova vízia vybraných jednotiek ako akejsi elity v rámci organizácie HG, resp. v štáte, v komplexnosti nenaplnila podľa jeho očakávaní a jednotky prakticky nezaznamenali pre formovanie slovenskej politickej scény žiadaný prínos. Napriek tomu nemecká strana chápala snahu vytvoriť v rámci gardy elitu ako posun dopredu v organizačnej sfére. Nový veliteľský zbor, ktorý mal vzísť z absolventov sennheimského kurzu, mal byť vzorom pre ostatných gardistov. Aj preto boli kritériá výberu pre členov VJHG vysoké. Okrem fyzickej zdatnosti museli prejsť vybraní uchádzači aj rasovými previerkami, ktoré sa uskutočnili vo viacerých fázach. Berlín perspektívne počítal dokonca s tým, že najschopnejší jedinci prejdú neskôr náborom do Waffen-SS. Plány nacistov na nasadenie Slovákov vo Waffen-SS pretrvali až do roku 1945. O tom, že to neboli len plány pár slovenských Nemcov, ale mali aj oporu u vysokopostavených predstaviteľov Nemecka, svedčia viaceré indície. Sám Himmler dokonca v jednom zo svojich listov spomínal Bergerovi, že navrhol Machovi, aby sa „*mladí disponovaní Slováci*“ hlásili do Waffen-SS, na čo Mach údajne „*nadšene prikývol*“.[1124] Jedným z prvých krokov na realizovanie myšlienky boli práve rasové previerky. Podľa správy Herberta Buchtalu, lekára vyškoleného Doplňovacím úradom Waffen-SS, pri prvej previerke bratislavských gardistov prešlo sitom prísnych kritérií platných pre Nemcov len 58 percent gardistov.[1125] Z týchto mužov, ktorých označil Buchtala za schopných služby vo Waffen-SS, vznikol neskôr

1122 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

1123 Jednou z mála tematických prác venovaných vybraným jednotkám HG je viackrát citovaná štúdia Vojtecha Kárpátyho Vybrané jednotky Hlinkovej gardy.

1124 SNA, f. „S“, S – 426 – 9. List Himmlera Bergerovi z 27. 10. 1941. Za dokument ďakujem Michalovi Schvarcovi.

1125 BArch, f. R 70 Slowakei, 140, 200 – 201. Správa Dr. Buchtalu o výsledkoch rasových testov. Za dokument ďakujem M. Schvarcovi. Obsiahlejšie sa tejto téme s použitím obdobných dokumentov venoval V. Kárpáty. Pozri KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 10.

prvý – bratislavský oddiel VJHG.[1126] Nageler však napriek relatívne nie dobrým výsledkom vo svojej snahe pokračoval ďalej. Dr. Rübel vo svojej správe „*zo služobnej cesty na Slovensku v dňoch 16. 10. – 15. 11. 1941*“ podrobne vyselektoval gardistov schopných pre VJHG a tých, ktorí nevyhovovali určeným kritériám. Prekvapujúco v nich „neobstáli“ bratislavskí gardisti, z ktorých nesplnila kritériá ani polovica.[1127] Vyšetrenia sa zúčastnilo celkovo 2 520 gardistov, z ktorých bolo na základe rasových kritérií hneď vylúčených 637 uchádzačov. Výsledkom výberu bolo určenie 1 541 gardistov schopných pre členstvo vo Vybraných jednotkách HG.[1128]

Vrcholom gardistickej kariéry malo byť dosiahnutie odznaku brannosti. Napriek tomu sa však kurz VJHG v Sennheime uskutočnil len začiatkom roka 1942.[1129] Podľa prípisu HVHG z 25. marca 1942 získalo 24 úderníkov HG vynikajúce výsledky, za čo im náčelník štábu vyslovil pochvalné uznanie a v osobitnom rozkaze okresným veliteľom, župným inšpektorom a veliteľom ÚJHG ich vymenoval.[1130] Keďže úlohou HG bolo v tomto čase spolupôsobiť na brannej výchove obyvateľstva, jednou z najdôležitejších úloh sennheimského kurzu malo byť vytvorenie vhodných nových kádrov na lepšie vykonávanie brannej výchovy.[1131] Okrem toho sa mali podľa Kubalu členovia jed-

1126 Tamže, s. 11.

1127 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 972. Správa Dr. Rübela z 18. 11. 1941 zo služobnej cesty na Slovensku v dňoch 16. 10. – 15. 11. 1941. V Bratislave (mesto aj vidiek) zo 179 gardistov uznal lekár za schopných len 81 mužov. V Trnave to bolo napríklad 36 z 49, v Prešove 100 z 135.

1128 Tamže. Dr. Rübel však na svojej „služobnej ceste“ neposudzoval len rasovú a telesnú spôsobilosť gardistov, ale aj slovenských detí vo vybraných školách po celom Slovensku.

1129 Trval od 9. 1. 1942 do 25. 2. 1942.

1130 Pozri SNA, f. 604, 604 – 66 –3. Správa HVHG župným inšpektorom, okresným veliteľom a veliteľom úderných jednotiek HG z 25. 3. 1942. Najviac bodov – 1038 získal Jozef Golský z OVHG Bratislava-mesto. S veľkým rozdielom za ním nasledoval s 964 bodmi Juraj Laco z OVHG Brezno. Vynikajúci výsledok dosiahol aj Gejza Servátka či Štefan Rabina a Ladislav Chrenko. Napriek tomu odznak brannosti získalo len desať gardistov. Pozri *Gardista*, 21. 2. 1942, s. 3.

1131 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

notiek uplatniť pri rozličných slávnostných príležitostiach na nástupy a ako čestné stotiny.[1132] Od klasických gardistov mali byť odlíšení aj sivozelenou farbou uniformy s pozmeneným strihom. Veľa ľudí si však uniformy VJHG mýlilo s nemeckými uniformami, následkom čoho často prichádzalo ku komickým situáciám. Keď sa po prvýkrát objavili gardisti z týchto jednotiek na nástupe v Bratislave, obyvatelia sa čudovali, prečo majú Nemci slovenské rozkazy. V *Gardistovi* na túto otázku trefne odpovedal náčelník HG: „*Čierna uniforma je síce pekná na reprezentáciu, ale pre službu a cvičenie nevhodná. Na to sa v HG poukazuje už poldruha roka. Hľadali sme teda nejakú praktickú farbu a vôbec – uniformu. Najpraktickejšiu farbu sme videli v tej, ktorú nosia príslušníci HM. Lenže aj tam je chyba. Naši vojaci sa ponosujú, že táto farba a takáto uniforma ich veľmi mýli, nakoľko podobnú uniformu majú aj naše protilietadlové oddiely. Popolavá farba nebola by zlá, lenže tú má FS. Museli sme teda hľadať niečo medzi farbou popolavou a zelenou.... To že sa nájdu ľudia, čo majú námietky proti tejto farbe a uniforme? Nuž, u nás je hlavnou vecou, čo je pod uniformou. Ostatné je všetko vedľajšie. A tam je statočné slovenské srdce.*“[1133] Po skončení kurzu v Nemecku sa malo v kurzoch pre vybrané jednotky pokračovať na Slovensku v Bojniciach pod dohľadom viacerých významných osobností slovenského politického života.[1134] Kurzy nadviazali na tradíciu, ktorú s pomocou Nagelera začali povolávaním frekventantov už od jesene 1940,[1135] až v roku 1942 sa však začalo s ich organizáciou.

Okresná škola HG sa mala konať v každom okrese aspoň raz za rok po dobu 3 až 21 dní.[1136] Jej účastníkmi mali byť vybraní frekventanti, u ktorých sa predpokladali veliteľské schopnosti.[1137] Na okres-

---

1132 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1133 *Gardista*, veľkonočné číslo 1941, s. 8.

1134 KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 16.

1135 SNA, f. 604, 604 – 44 – 1. List HVHG frekventantovi kurzu HG v Bojniciach Dr. Antonovi Záleskému, okresnému veliteľovi HG v Modre z 22. 10. 1940.

1136 Ak trvala menej ako 7 dní, končila sa skúškou na poddôstojníka HG, ak viac, skúškou na dôstojníka HG. Tamže, 604 – 51 – 1. Organizačný rozkaz HVHG 3/III. z 24. 4. 1944.

1137 Tamže. Okresné školy HG mali slúžiť na výchovu nižších dôstojníkov

ných školách HG sa pravidelne zúčastňovali gardistickí funkcionári, čo spôsobilo, že máme o nich veľa správ dochovaných v dobových periodikách. Tie neanalyzujú ani tak priebeh škôl, ako skôr prejavy jednotlivých funkcionárov. Pre život HG v regióne však mali svoj význam v tom, že boli jednou z dôležitých fáz gardistického postupu.

Menej významné boli kurzy miestnych veliteľov, ktoré sa konali väčšinou sporadicky a ich úlohou bolo napríklad preskúšanie veliteľov v problematike velenia a vystupovania pred jednotkou či iné praktické veci súvisiace s každodennou činnosťou organizácie. Velitelia po nich dostávali poväčšine hodnotenia, v ktorých sa uviedli výsledky testov.[1138] Aj v tomto prípade však organizovanie takýchto kurzov záviselo najmä od jednotlivých regiónov a ochoty jednotlivých okresných veliteľov pre svojich podriadených takéto kurzy pri náročnosti práce okresného veliteľa organizovať. Aj výber miestnych veliteľov HG bol spojený s (aspoň papierovo) prísnym výberom na základe splnenia podmienok kurzov pre miestnych veliteľov HG. Fenoménom Hlinkovej gardy prakticky počas celej existencie organizácie však zjavne bola diametrálna odlišnosť medzi nariadeniami a praktickým životom na konkrétnom veliteľstve. Tu treba len zopakovať, že celá činnosť gardy a dodržiavanie nariadení či ich zavádzanie do života záviseli od veliteľov. Problémom však bolo, že aj miestny veliteľ bol „len" čestný titul bez finančnej náhrady a s množstvom povinností rovnako ako okresný veliteľ.[1139] Aj z tohto dôvodu bol veľmi akútny problém získavať kvalitné osobnosti najmä za miestnych veliteľov a garda počas celej existencie trpela práve ich nedostatkom. Často sa miestnymi veliteľmi stávali vážení občania, ktorí požívali v obci či meste autoritu a boli do svojich funkcií pod rozličnými hrozbami „nahnaní".[1140] Veliteľmi HG tak boli najmä v počiatočnom období advokáti, učitelia či úradníci, ktorí na rozdiel od mnohých obyvateľov vedeli napríklad nielen čítať, ale mali tiež

a poddôstojníkov HG.

1138 AÚPN, f. B 9/II, šk. č. 26, inv. č. 4. Výsledky testov miestnych veliteľov HG.

1139 Pozri napr. *Organizačný poriadok HG*. Bratislava 1941.

1140 Mnohí z veliteľov HG, ktorí do gardy vstúpili na nátlak, boli zastrašovaní napríklad stratou zamestnania, odopieraním výhod, ale aj inými praktikami, ktorých bola široká škála.

zvyšovať prestíž organizácie v očiach obyvateľstva. Kvalita ich práce v prospech HG tak bola v mnohých prípadoch viac ako zlá.

HG ako prostriedok nátlaku Tukovej skupiny proti umierneným

Napriek propagandistickým vyhláseniam o jednote sa po Salzburgu čoraz výraznejšie začal opäť objavovať fenomén diferenciácie slovenskej politickej scény na dva tábory. Radikáli sa cítili v tomto čase natoľko silní, že sa pokúsili ovládnuť aj stranícky aparát. A to aj napriek tomu, že stranu ovládali z veľkej časti prívrženci Jozefa Tisa, resp. klérus, ktorý v ňom videl záchranu pred prílišným rozbujnením národnosocialistických myšlienok a ich uplatnením v praxi.[1141] Ako to výstižne napísal pisateľ správy pre Zahraničný úrad v Berlíne, Tiso sa v súboji opieral o stranu, ktorá „*je skoro celá v rukách kléru*“.[1142]

Už krátko po Salzburgu vypracovali vládny návrh zákona, ktorým sa mali meniť ustanovenia o HSĽS.[1143] Jeho dôsledkom by bola úplná likvidácia samosprávy a zjednotenie štátneho a straníckeho aparátu, ktorý by sa ocitol pod kontrolou ministra vnútra a predsedu vlády.[1144] Keďže tieto pozície patrili radikálom zastúpeným Machom a Tukom, konzervatívci by boli fakticky odrezaní od riadenia štátu. Pokus, aj keď nezrealizovaný, ich však zalarmoval a prostredníctvom majoritného postavenia v straníckych štruktúrach, resp. vo vedení strany iniciovali už v auguste ústavný zákon o vodcovskom princípe.[1145] Tento sa pravdepodobným nemeckým zásahom síce skončil neúspešne, konzervatívci na čele s Tisom však ukázali radikálom, že nemienia

1141 NAČR, f. 136, šk. 1, 167622 – 167625. Správa z 4. 10. 1940 pre Zahraničný úrad v Berlíne.

1142 Tamže. Ako spojenec týchto „*klerikálnych kruhov*“ bol v správe uvedený aj vatikánsky vyslanec Burzio. Podľa Killingerovho telegramu z konca októbra 1940 sa Tiso opieral o katolícku cirkev, kňazov, stranu, parlament a štátnu radu, kým Tuka s Machom o Hlinkovu gardu, robotníctvo, ba dokonca aj políciu. Tamže, šk. 17, 248493. Killingerov telegram z 27. 10. 1940.

1143 BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 37.

1144 Tamže.

1145 Tamže.

donekonečna ustupovať ich tlaku na ovládnutie štátneho aparátu. Garda sa v tomto boji stala prostriedkom, cez ktorý mohli radikáli prezentovať svoje postoje a snahy o presadenie svojich návrhov do praxe. Tiso podľa jednej z nemeckých správ hľadel na vzrast moci HG po Salzburgu s obavami. Snáď aj preto sa ešte viac naviazal na armádu, ktorá pozerala na HG taktiež „*so závisťou*".[1146] Spoločne tak našli nepriateľa, ktorého „*sa snažili brzdiť a klásť mu prekážky, ako to len bolo možné*".[1147]

Aj v radoch HG sa však vyprofilovali viaceré krídla, ktoré nie vždy súhlasili s postojom radikálov. Jedným z prejavov rozkolu v garde a na slovenskej politickej scéne bolo vydávanie vlastného časopisu ladeného v duchu národnosocialistických myšlienok. Viacerí radikáli dlhší čas kritizovali zacielenie a smerovanie oficiálneho gardistického týždenníka a neskôr denníka *Gardista*. Mal byť tribúnom gardistických myšlienok, hlásateľom zdôrazňujúcim nevyhnutnosť protižidovských opatrení, na druhej strane práve radikáli sa nemohli podľa ich vlastných slov pozerať na to, ako sa *Gardista* začal transformovať na periodikum, ktoré síce bolo ladené výrazne protižidovsky,[1148] začalo sa však čoraz viac (aspoň podľa radikálov) obsahom a ideologickým nazeraním podobať takpovediac oficiálnym ľudáckym periodikám typu *Slováka.*[1149] Aj preto v nich postupne dozrela myšlienka vytvoriť nový časopis, ktorý by zodpovedal ich predstavám. Slovami Otomara Kubalu: „*Myšlienka vydávať nový časopis vznikla preto, že sme neboli spokojní s písaním Gardistu, nakoľko v niektorých otázkach mal už celkom taký konzervatívny tón ako Slovák a ako prezentovala Tisova klika.*".[1150] Napriek tomu HVHG *Gardistu* výrazne podporovalo a v rozkazoch

1146 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Materiál „Historický vývoj Hlinkovej gardy" z 24. 2. 1945.

1147 Tamže.

1148 Pozri napr. KLAMKOVÁ, H.: Protižidovská propaganda: Dehumanizácia Židov na stránkach Gardistu (1939 – 1942). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII,* s. 351 – 360.

1149 K analýze slovenských periodík z nemeckých pozícií pozri množstvo dochovaných materiálov v SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970.

1150 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

žiadalo veliteľov HG, aby prispievali agitáciou u podriadených, aby si ho objednávali.[1151] Najagilnejšie veliteľstvá a ich velitelia mali byť za túto činnosť odmenení napr. zriadením knižníc HG cestou hlavného veliteľstva či inými výhodami. Mnohé veliteľstvá však posielali na HVHG prípisy, v ktorých sa rôznymi výhovorkami snažili kryť za nedostatočný počet objednaných kusov. HVHG však podľa Danihela *Gardistu* priamo nefinancovalo, aj keď viackrát denník svojimi subvenciami držalo nad vodou. Aj táto podpora však bola vykazovaná ako dlh *Gardistu* voči hlavnému veliteľstvu.[1152] *Gardista* bol podľa HVHG úradným orgánom HG, každý veliteľ bol preto povinný na základe rozkazov predplácať si ho. Ak ho veliteľstvo HG neobjednalo, mali mu ho posielať na tzv. povinnú objednávku.[1153]

Radikáli však potrebovali na hlásanie svojich názorov periodikum, ktoré by bolo vhodným miestom na ničím nehatené vyjadrenie ich predstáv o smerovaní slovenskej politiky najmä v židovskej otázke. Okrem toho chceli otvorenejšie kritizovať sociálnu politiku štátu či rozličnú podľa nich protištátnu činnosť, čo nebolo v *Gardistovi* ako štátom relatívne kontrolovanom periodiku natoľko možné.[1154] Aj v tomto prípade zasiahol do behu udalostí Nageler, ktorý bol jedným z duchovných otcov myšlienky založenia nového periodika ladeného v duchu národnosocialistických ideí. Podľa radikálov bolo založenie nového časopisu jednou z odpovedí na aktuálnu spoločensko-politickú situáciu a vyhranenie dvoch krídel v rámci slovenskej politickej scény. Karol Danihel, ktorý vo funkcii náčelníka HG na istý čas nahradil Kubalu,[1155] sa trefne vyjadril o dvoch prúdoch v slovenskej politickej

1151 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Rozkaz HVHG č. 10.942 /II.1941 župným inšpektorom a okresným veliteľom z 22. 8. 1941.

1152 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď Karola Danihela z 18. 6. 1945. Gardistu istý čas podporovali subvenciami aj Nemci, trvalo to však len niekoľko mesiacov.

1153 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz č. 4992/II. prop. 1940.

1154 Stalo sa dokonca i to, že náklad novín bol zabavený. Napríklad *Gardista* z 3. septembra 1942 nemohol vyjsť v takom vydaní, ako vyšiel pre článok „Plníme len svoju povinnosť“. Pozri ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 196, 22803/42 adm. Hlásenie pol. úradu zo septembra 1942.

1155 Kubala bol náčelníkom HG od salzburských rokovaní do mája 1942, kedy prevzal jeho post opäť Danihel. Kubala sa na výslnie dostal až v súvislosti

scéne: *„Jeden smer bol národne socialistický, ktorý spočiatku viedol Murgaš, z pozadia dirigovaný zahraničnými vlivmi a potom pomocou časopisu „Náš boj“... druhý smer bol intonovaný v smerniciach Dr. Tisu, aby HG bola vedená v duchu domácom a v záujme slovenského národa.*“[1156] Gardisti kritizovali nielen *Slováka* či *Gardistu*, ale i iné periodiká za to, že nepísali články presne v tom duchu, ako chceli oni, čiže za nedostatočné akcentovanie národnosocialistických ideí. Jedným zo sledovaných periodík bola i *Slovenská pravda*, ktorá neunikla kritike gardistov na zjazde HG v Trenčianskych Tepliciach. Redaktorom periodika bol v tomto období jeden zo zakladateľov HG Jozef Zavarský, ktorý si neskôr na konflikt s radikálmi spomínal nasledovne: „*Spomínam si, že začiatkom roka 1941 na zjazde HG v Trenčianskych Tepliciach Karol Murgaš priniesol hromadu čísel Slovenskej pravdy, ktoré počas programu ukazoval zhromaždeným a vyhrážal sa, že s pánmi z redakcie Slovenskej pravdy treba zúčtovať. Rovnaký útok mal Karmasin na politickej škole HSĽS proti Slovenskej pravde na jeseň 1943.*“[1157]

Národnosocialistické myšlienky zastávalo akiste viacero radikálov, ale boli tiež vhodnou protiváhou proti Tisovej skupine, ktorú mohli takýmto spôsobom a akcentovaním zásad národného socializmu držať „na uzde“. V tzv. marxistickej historiografii často používaný výraz „*Slovenský fašizmus nacistického typu*“, ako ho nazval Ľ. Lipták,[1158] aj z tohto dôvodu v období po Salzburgu (aspoň pokiaľ ide o propagandistické články či prejavy) získal u radikálov veľkú popularitu. Aj Tisovi bolo akiste jasné, že otvorenú, verejne prezentovanú averziu voči národnosocialistickým myšlienkam by nemecká strana nemusela vnímať pozitívne a narušil by sa akýsi slovenský variant statu quo, ktorý vznikol ako dôsledok Salzburgu. Napriek tomu nemožno tvrdiť, že by nacisti apriórne odmietali uznať Jozefa Tisa za vedúcu osobnosť na

---

s vypuknutím Povstania. V čase Galanovho veliteľského obdobia sa vrátil k učiteľskému povolaniu.

1156 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď Karola Danihela z 18. 6. 1945.

1157 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava 179/47 Jozef Zavarský. Vydavateľom Slovenskej pravdy bol vysoký predstaviteľ strany Dr. Mederly.

1158 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 26.

slovenskej politickej scéne. Práve naopak. V ich pragmatickom uvažovaní Hlinkova garda síce zohrávala relatívne významnú úlohu, nemali však záujem na destabilizácii pomerov na Slovensku, čím by si mohli skomplikovať cestu pre využitie slovenského hospodárstva či armády. Do karát im nahrávala rovnováha na slovenskej politickej scéne, ktorú by prípadný rozvrat v štáte mohol narušiť. Aj keď slovenská armáda bola predsa len relatívne malá a pre konečný výsledok nemeckých vojenských ťažení nebolo jej využitie natoľko prínosné, predsa len mohla znamenať určitý prínos v pripravovanom ťažení proti Sovietskemu zväzu. Aj preto jednoznačná podpora v prospech radikálov, ktorí síce mohli navonok byť nemeckým predstaviteľom ideove bližší, nebola z nemeckej strany natoľko horúca, ako by si to sami slovenskí predstavitelia priali.

Tisova skupina správne zanalyzovala postoj Nemecka a využila vo svoj prospech. Odvolala sa pri tom na samého Hitlera, ktorý podľa *Slováka* „*viac ráz prízvukoval vnútornú konsolidáciu Slovenska ako najdôležitejšiu podmienku spolužitia štátov stojacich po boku nemeckej ríše*“.[1159] K tejto otázke sa zaujímavo vyjadril v jednej zo svojich správ nadriadeným Nageler, ktorý zhrnul príčiny, prečo sa ani sami Nemci neaktivizovali v presadzovaní gardy do vedenia štátu: „*Na základe cieľavedomej politiky prezidenta a vedenia strany bola garda vytlačená z pozitívnej účasti na živote v štáte do opozície. Dôvod nespočíva v zlyhaní Tuku alebo Macha, ale v potrebe zabrániť, aby vyhrotenie vnútorných sporov narušilo pokoj a poriadok na Slovensku a tak aj jeho podiel na vojne.*“[1160] Pred retribučným Národným súdom Kubala tvrdil, že „jeho“ skupine šlo o akcentovanie „*len niektorých zásad národnosocialistických*“ najmä preto, že „*to bol pádnejší a obávanejší argument proti Tisovej klike a preto, že Nemci budú podporovať taký smer, ktorý sa nazýva národno-socialistický*“.[1161] A Nemci prostredníctvom Nagelera neváhali novú tribúnu národnosocialistických myšlienok podporiť.

1159 *Slovák*, 9. 1. 1941, s. 1. Porovnaj LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 29.

1160 Podľa KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 19.

1161 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

Podľa Nagelera bol *Náš boj*, ktorý začal vychádzať až v roku 1942,[1162] jedným z desiatich najvýznamnejších slovenských časopisov, ktorý *„nekompromisne dodržal líniu nemecko-slovenskej spolupráce“*.[1163] Aj pre nemecký interes na jeho vydávaní bol časopis finančne relatívne dobre dotovaný, napriek tomu sa do rozširovania nového periodika medzi gardistov zapojili i velitelia, ktorí súťažili v tom, kto z nich získa viac predplatiteľov a finančnej podpory. V čase najväčšej „slávy“ tak vychádzal v relatívne vysokom náklade až 6 tisíc kusov. Nemci sa jeho prostredníctvom snažili podľa Nagelerových slov postarať o to, aby sa ku gardistom dostala „správna“ ideológia, ktorú im *Gardista* nie vždy vedel zabezpečiť.[1164]

Články boli ladené výrazne v duchu národného socializmu a vypätého protižidovského radikalizmu. Úvodníky a nosné články písal známy bývalý katolícky kňaz Viliam Ries. Okrem neho sa v redakčnej rade objavili mená Kubalu, ale i Vojtecha Košovského a Mila Urbana. Oficiálnym vydavateľom a majiteľom bol Štefan Rabina, ktorého vo funkcii neskôr nahradil Otomar Kubala.[1165] Okrem príspevkov kritizujúcich slovenské pomery a akcentujúcich nutnosť riešenia židovskej otázky a pálčivých neduhov spoločnosti sa v *Našom boji* objavovali aj materiály nemeckej proveniencie, ktoré redakcii dodával Nagelerov pobočník Walter Tschinkel.[1166] *Náš boj* sa tak stal nielen konkurentom

1162 Vydávanie časopisu bolo povolené na základe výmeru Prezídia Policajého riaditeľstva zo 14. 9. 1942. Pozri KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 19. Porovnaj KÁZMEROVÁ, Ľ.: Časopis *Náš boj* a budúcnosť malých národov. In: BYSTRICKÝ, V., FANO, Š. (zost.): *Slovensko na konci druhej svetovej vojny*. Bratislava 1994, s. 163 – 169.

1163 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei. 148, 58 – 62. Záznam pre SD Viedeň z 12. 10. 1942. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 19. Vo svojom posudku na *Náš boj* ho Nageler označil za prostriedok svetonázorového formovania HG.

1164 Nemci viackrát kritizovali *Gardistu* za nevhodné články. Pozri napr. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa „Nepochopiteľná propaganda Gardistu“ z 22. 4. 1943. V správe sa doslovne píše: *„Načo je tu potom propaganda, keď Gardista si dovolí napísať, čo chce...?“*

1165 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1166 Tamže.

Gardistu na mediálnom trhu, ale aj tribúnom „radikálnych“ myšlienok a akousi protiváhou ku konzervativizmu tzv. Tisovej skupiny.

Dôsledkom vnútropolitického vývoja po Salzburgu však nebolo zjednotenie národa pod zástavou národného socializmu s vedúcou úlohou HG tak, ako by si to predstavovali jej velitelia. Podľa Ľ. Liptáka bola „*rebélia HG... hravo zlikvidovaná, pretože sa opierala iba o hŕstku sfanatizovaných nacistov*“.[1167] Napriek tomu sa Alexandrovi Machovi ako veliteľovi HG podarilo pre svoju podporu získať viacerých vplyvných predstaviteľov nielen z radov politikov, ale aj kultúrnych a osvetových pracovníkov. Jedným z nich bol nový šéfredaktor *Gardistu* Milo Urban, ktorého Mach na miesto osobne presadil. Urban prevzal *Gardistu* od novembra 1940, keď začal vychádzať ako denník. Vynikajúci spisovateľ sa mal stať zárukou úrovne denníka a zároveň mal Hlinkovej garde, strácajúcej v očiach obyvateľstva prestíž, pomôcť k akceptácii z jeho strany. Podľa neskorších slov Urban post šéfredaktora najprv odmietol, na Machovo naliehanie ho však nakoniec prijal.[1168] Je pritom zaujímavé, že Urban nebol a podľa vlastných slov a ani sa nemienil stať členom gardy. Jeho funkciu propagandisti vraj len využili a meno známeho spisovateľa sa objavilo veľkými písmenami hneď pod názvom denníka: „*Hneď pod názvom časopisu veľkými literami stálo: Hlavný redaktor Milo Urban. Prepánajána! Kto ho ta bez môjho vedomia a súhlasu tak krikľavo vystrčil?... Hneval i hanbil som sa, no sňať ho odtiaľ... neskoro!*“[1169] Napriek tomu, hoci nebol členom HG ani strany, však, podľa vlastných slov, zdieľal spolu s redaktormi *Gardistu* „*sociálne až socialistické myšlienky*“[1170]:

1167 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 29.

1168 URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*. Bratislava 1994, s. 67 – 69. Mach ho vraj „zlomil“ nielen ponúknutím „*pekného platu*“, ale aj poukazovaním na „*pliagy nášho verejného života, na potrebu oživiť ho* (*Gardistu* – pozn. P. S.) *zdravšími pokrokovejšími myšlienkami*“. Podľa vlastných slov v jeho rozhodovaní zavážili aj slová priateľa – ošetrujúceho lekára, ktorý mu povedal, aby miesto prijal, nakoľko bude určite lepším šéfredaktorom ako „*nejaký nespratný gardista*“. Pravda je ale aj to, že Urban sa po vojne snažil niektoré svoje konania bagatelizovať či, naopak, prikrášľovať.

1169 Tamže, s. 69.

1170 O redaktoroch *Gardistu* sa Urban vyjadril nasledovne: „*Vari bez výnimky sme boli sociálne až socialisticky naladení. Hitlera ani jeho úspechy nik neobdivoval, uniformovaného gardistu medzi nami nebolo... Mach akiste*

„Predovšetkým chcel som prevetrávať, čistiť smetiská, čo priam navidomoči rástli a demoralizovali náš súkromný i verejný život. Pliaga. Čosi ako rakovina, a k tomu ešte nákazlivej povahy. Nazývali sme ju ziskožravectvom a postihnutými ziskožravcami. Jestvovali dve hlavné kategórie: arizátori a členovia takzvaných správnych rád".[1171] Aj Urbanove povojnové tvrdenia však treba podrobiť kritike. Zďaleka totiž nebol len obeťou (ako sa to po roku 1945 snažil prezentovať), ale aj spolupracovníkom režimu.

Bolo množstvo podobných prípadov, keď na vplyvných redaktorských miestach alebo vo veliteľských funkciách HG sedeli idealisti alebo verejnosti známi a obľúbení občania. Mnohí z nich zostávali vo svojich funkciách len preto, že k tomu boli súhrou okolností a vonkajšími tlakmi donútení.[1172] Viacerí však zotrvávali vo funkciách z rozličných pohnútok. Veliteľom Hlinkovej leteckej gardy v Trnave bol napríklad významný slovenský akademik Ján Koniarek, nadšený letec, ktorý zaiste nebol vypätý protižidovský radikál, svoje aktivity na poli bezmotorového lietania však mohol v období rokov 1938 – 1945 rozvinúť prakticky jedine pod krídlami HG. Na druhej strane viacerí vplyvní predstavitelia (často kňazi) boli z gardy vylúčení. Podobne si spomínal pred retribučným Národným súdom aj Karol Körper: *„V našich radoch nastala roztržka a síce tukovsko-gardistický smer aj naďalej zachovával pôvodný zmysel nemeckej garancie a stal sa púhou asistenciou nemeckého pána, kdežto najmä pôvodný ľudácky smer a poslanci, ktorí neboli pôvodom ľudáci, sa postupne odpútavali od nemeckého vplyvu. Toho následok bol, že mňa, ktorý som spolu s ev.*

---

vedel o našich prehreškoch. Sem-tam pribehol ako veľká voda, priniesol dajaký príspevok, upozornil na to, na ono, aj kázeň povedal, aj pokarhal, ale do gardistického chomúta nikoho nenútil." Tamže, s. 70. O to závažnejšie vyznieva Urbanova správa vypracovaná pravdepodobne na objednávku SD, ktorá sa zaoberá politickou situáciou na Slovensku po ideologickej stránke. Archivár Národného archívu Českej republiky v Prahe k nej pripísal poznámku „*Zpráva je pravdepodobně psána pro některého zástupce SD a Urban byl podle všeho jeho spolupracovníkem*". NAČR, f. 136, šk. 76, 634578 – 634582. Nedatovaná správa Mila Urbana „Ein verdächtiges Geschrei".

1171 URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*, s. 71.

1172 Po roku 1945 viacerí velitelia HG pred ľudovými súdmi využívali práve tento argument, ktorý im mohol pomôcť pri zmenšení trestu.

farárom Dr. Ladislavom Jurkovičom mal organizovať v HG duchovnú správu, ostentatívne aj s mojím kolegom vyhodili z radov HG a od tej doby sme ani neboli členmi HG.“[1173]

Milo Urban bol jedným z hlavných aktérov stretnutia kultúrnych pracovníkov a spisovateľov v Tatranskej Lomnici 31. augusta 1940, ktorí na stretnutí rozoberali aktuálne problémy spoločnosti a „slovenského života“. Za účasti Františka Hrušovského, Tida Jozefa Gašpara, Andreja Žarnova, Valentína Beniaka, Jána Smreka[1174] či ďalších významných literátov sa dopracovali k stanovisku, ktoré podpísali viacerí z nich, dnes považovaní za nestorov slovenskej klasickej literatúry: „*Slovenský národný socializmus a jeho uplatňovanie u nás znamená organické pokračovanie v rozvíjaní slovenských národných síl v duchu našich tradícií. Národný socializmus je sústava, ktorá najlepšie vyhovuje potrebám slovenského života, lebo umožňuje plné rozriešenie všetkých problémov politických, hospodárskych a kultúrnych. Týmto systémom slovenský národ vymaňuje sa zo sféry liberalisticko-kapitalistickej, v ktorej bol násilne a proti svojmu duchu udržovaný cudzími režimami a včleňuje sa do nového hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho poriadku, na ktorom sa buduje nová Európa. Predstavitelia slovenského kultúrneho a duchovného života dôrazne žiadajú, aby tento systém, ktorý najlepšie zabezpečuje slovenskú štátnosť, bol zodpovednými činiteľmi vo všetkých oblastiach národného života dôsledne, nekompromisne a bezodkladne uskutočnený.*“[1175] Milo Urban si po rokoch vo svojom memoárovom diele *Na brehu krvavej rieky* spomínal na udalosti, ktoré sa odohrali po Salzburgu nasledovne: „*Po Salzburgu začalo sa u nás vo veľkom rečniť i písať o akomsi slovenskom národnom socializme. Pravdaže, len tak po našom – naširoko. Preto som sprvu ani nevedel, čo to má byť. Hodená myšlienka však rodí ďalšie myšlienky. Úrad propagandy si zmyslel usporiadať schôdzku kultúrnych pracovníkov v Tatranskej Lomnici. Hoci si mohol vybrať poučnejšieho človeka, bohvie prečo uprel oči na mňa a silou-mocou ma naberal, aby som tam predniesol čosi ako hlavný referát. Ako zvy-*

1173 SNA, f. NS, 17/45. K. Körper, mikrofilm II. A – 869. Zápisnica spísaná s K. Körperom 12. 6. 1945.

1174 Smrek dokument nepodpísal.

1175 *Slovák*, 3. 9. 1940, s. 1. Porovnaj s: URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*, s. 64 – 66.

čajne: bránil som sa zubami-nechtami, lež oni ma predsa len nakriatli. Naostatok... Politická situácia sa mi vtedy videla dosť jasná. Hitler bol skoro neobmedzeným pánom Európy, pakt medzi ním a Stalinom platil, a iba u nás sa akosi nič nehýbalo. Naopak. Práve na kultúrnom poli zaváňalo plesňou a starinou...“[1176] Niektorí autori poukazujú na to, že v radoch kultúrnych pracovníkov a spisovateľov boli národnosocialistické tézy vnímané trochu inak ako v neskoršom období. Už František Vnuk napísal, že dnes sa môžu javiť tieto vety „*trápne*“, avšak popri tom podotkol, že tieto slová, ktoré sa po roku 1945 stali urážlivými či oplzlými, boli podľa neho v roku 1940 bežné a i relatívne nevinné,[1177] s čím samozrejme celkom nemožno súhlasiť, v kontexte stretnutia v Tatranskej Lomnici však mali svoje opodstatnenie. Aj Milo Urban potvrdil jeho slová s tým, že v Tatranskej Lomnici sa údajne nezrodilo „nič svetoborné“, pre Úrad propagandy a HG malo však zinscenované stretnutie veľký význam v tom, že mohli poukázať na to, ako aj slovenskí kultúrni pracovníci stáli za myšlienkami národného socializmu. Mach dokonca účastníkov stretnutia pozval na druhý deň ráno do Jurgova, kde im na „výročie oslobodenia“ kraja spod poľskej vlády odovzdal pamätné vyznamenania.[1178]

Najmä po roku 1989 sa objavilo množstvo diel, v ktorých sa autori snažili problematiku slovenského národného socializmu interpretovať v tom svetle, že slovenskí predstavitelia jeho myšlienky aplikovali na slovenské pomery a ich národnosocialistické postoje boli len akousi hrou „naoko“ pre Nemcov.[1179] Zdá sa, že pravda je niekde uprostred. Dejiny tvoria ľudia a ľudia boli aj členmi HG a prívržencami slovenského národného socializmu. Mnohí z nich azda ani netušili

---

1176 URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*, s. 65.

1177 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 237.

1178 URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky,* s. 65 – 66.

1179 Do sporov o charakter slovenského národného socializmu a jeho skutočnú aplikáciu do slovenských pomerov po Salzburgu nezasiahli len historici, ale i novinári či laici. Je to dôkaz toho, že táto téma je v slovenskej spoločnosti, a nielen medzi historikmi, živá. Pozri napr. SMOLEC, J.: Slovensko sa na fašizmus len hralo. In: HOFFMANN, G. a kol. (zost.): *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske 1996, s. 142 – 145, BIELIK, P.: Pripomienky k niektorým tvrdeniam vysloveným na seminári. In: HALAJ, D., TÓTH, D. (zost.): *Nezodpovedané otázky*. Banská Bystrica 1996, s. 203 – 208...

význam tohto slovného spojenia, mnohí podobne ako v nasledujúcom režime sa snažili prezentovať seba v tom svetle, ktoré vyžadoval vládnuci prúd za výhody arizácie či „teplé miesta“ v štátnom aparáte. Nesporne veľa gardistov verilo národnosocialistickým myšlienkam, Nemci si však boli vedomí, že títo sú na Slovensku v menšine a možno aj preto radikálne zasahovali do diania na Slovensku len vtedy, keď to pokladali za nevyhnutné.

Praktická politika HG sa však prostredníctvom rozkazov a prednášok v rámci gardy orientovala výrazne v prospech národnosocialistického kurzu. Prejavy slovenských intelektuálov neváhala propagandisticky využiť vo svoj prospech. *Gardista* na pokračovanie vydával „*prejavy azda všetkých významnejších spisovateľov a básnikov, ktorí sa stavajú nekompromisne po bok Mila Urbana a do radu bojovníkov Hlinkovej gardy za smer slovenského národného socializmu*“.[1180] V slovenských denníkoch sa rozhorel neskrývaný zápas o charakter smerovania kultúry a jej napojenia na politiku a národnosocialistické myšlienky. Na Mila Urbana ako reprezentanta „národnosocialistického smeru“ zaútočili najmä redaktori *Slovenskej pravdy* a *Slováka*, ktorých v tom podporil údajne priamo Jozef Tiso.[1181] Spory o charakter smerovania štátu sa preniesli aj na stránky slovenských denníkov.

Navonok však slovenská tlač zastávala pevne líniu slovenského národného socializmu. Otázka národného socializmu mala podľa HVHG vyriešiť aj problém slovenského konfesionalizmu. Na prednáškach pre miestne veliteľstvá HG mali napríklad kultúrni referenti využívať množstvo novotlačených brožúrok a knižiek s tematikou národného socializmu, ktoré mali transformovať do miestnych pomerov akcentovaním „*kladného pomeru národného socializmu k náboženstvu*“.[1182] Prednášky sa nemali viesť v duchu zameranom proti niektorej

1180 *Gardista*, 28. 1. 1941, s. 3.

1181 URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*, s. 74. Je pritom zaujímavé, že spor Urbana s Tisom mal hlbšie korene. Urban v *Gardistovi* dal uverejniť článok, v ktorom zaútočil na „*ziskožravcov*“, resp. arizátorov a členov dozorných rád. To by samo osebe nevyvolalo spory, menovaná však bola aj rodina prezidenta, ktorý nechal Urbana dokonca prešetriť a predvolať do vládnej budovy. Tamže, s. 72.

1182 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4 HVHG. Obežník z 7. 4. 1942 „aktuálne prednášky v HG“.

konfesii a nemali na nich byť obviňovaní miestni činitelia. Už touto požiadavkou však HVHG prakticky priznalo, že podobné praktiky neboli v radoch gardy výnimkou. Staršie rozpory konfesionálneho rázu nemohli byť pre mnohých gardistov, ktorí prednášky už i tak navštevovali čoraz redšie, prekryté národnosocialistickou „zjednocujúcou" ideou.

Nemcom tradičný konfesionalizmus Slovákov veľmi prekážal. Nageler (podobne ako SD) sa ho vo svojich hláseniach často dotýkal s poukazovaním na jeho zakorenenie v slovenskej spoločnosti, ktoré súviselo najmä s rozvrstvením obyvateľstva. Vo svojom liste z roku 1942 skonštatoval, že náboženské presvedčenie časti gardistov (a tým aj možnosť ich ideologického ovplyvnenia) pramenilo z toho, že väčšina Slovákov žila na vidieku a v dedinskom prostredí, v ktorom bola religiozita silne zakorenená.[1183] Veľká časť gardistov totiž takisto žila v oblastiach, kde mal klérus tradične silné postavenie.[1184] S určitosťou si bol vedomý, že vplyv cirkvi na gardu sa mu aj z tohto dôvodu nepodarí zlomiť. Aj preto sa doslova vyjadril, že „*za týchto okolností nepomáha, že gardisti chodia do kostola*". Predpokladal totiž, že v boji medzi Tisovou a Tukovou skupinou by sa mohol práve klérus stať silným spojencom umiernených predstaviteľov, z ktorých veľké percento tvorili kňazi, proti HG. Ako uviedol v jednej svojej správe o politickej situácii na Slovensku, bolo úplne samozrejmé, že „*bol celý klérus za Tisa a proti HG a jej proklamovanému národnému socializmu*".[1185]

Aj z tohto dôvodu sa ho snažili nacisti čo najviac obmedziť. Uvedomovali si, že hoci aj Tisova skupina vo svojich vyjadreniach často operovala slovom národný socializmus, jej predstavitelia ho vnímali ako nutnosť, ktorá vyplynula z medzinárodnej situácie a naviazanie na nacistické myšlienky o novej Európe.[1186] Sám Jozef Tiso na gardistických stretnutiach často vystupoval s prejavmi, v ktorých sa snažil dokazovať, že národnosocialistické myšlienky si s katolicizmom ani

---

1183 SNA, f. Alexandrijský archív. Mikrofilm C – 970. List Nagelera z 10. 2. 1942.

1184 Nageler doslovne napísal, že na dedinách, kde veľa ľudí (a teda aj gardistov) nevedelo ani poriadne čítať a písať, mali veľké slovo miestni farári.

1185 SNA, f. „S", S – 47 – 1/ 187 – 190.

1186 SNA, f. Alexandrijský archív. Mikrofilm C – 970. List Nagelera z 10. 2. 1942.

v najmenšom neodporujú. Napríklad na porade kultúrnych referentov HG v Trenčianskych Tepliciach začiatkom novembra 1941, na ktorej vystúpil spoločne s ďalším katolíckym teoretikom Ladislavom Hanusom,[1187] obaja obhajovali učenie katolíckej cirkvi, podľa Hanusa sa prelínalo s teóriou novej Európy Adolfa Hitlera.[1188]

Príležitosťou na oživenie národnosocialistických myšlienok sa stali početné kurzy HG, pri prejavoch sa na nich striedali významní gardistickí predstavitelia. Takmer vždy sa nosnou témou ich prednášok stali národnosocialistické tézy a ich aplikácia do spoločnosti Hlinkovou gardou , ktorá sa mala podľa Kubalu stať „*predvojom slovenského národného socializmu*".[1189] Na zakončení kurzu veliteľov a pobočníkov v Bojniciach Vojtech Tuka rozvinul úlohu HG v „novom Slovensku". Gardistickým veliteľom sa prihovoril slovami, ktoré chcel počuť azda každý z nich. Gardu chápal ako elitu národa, ktorá má Slovensko priviesť do nového sveta prostredníctvom boja s „nepriateľmi", ktorých bolo podľa jeho slov v štáte ešte viac ako dosť. Tento boj sa podľa neho Salzburgom len začal, lebo: „*Slovensko nie je ešte celkom naše. Slovensko ešte musíme dobyť, lebo krajina patrí tomu, čí duch v nej panuje. A tu ešte vždy sa rozpína duch čechoslovácky, židovský, duch romantického, ale úplne vykoľajeného nejakého všeslavianstva, duch hmotárstva a korupcie. Kým nepobijeme týchto nepriateľov, zatiaľ si slovenský národ nevydobyje Slovensko. Vydobyť Slovensko, to bude úlohou slovenského rytierskeho rádu, ktorého prvými rytiermi ste vy.*" Nevyhol sa ani pripravovanej reorganizácii HG, pričom nezabudol pripomenúť, že doterajšiu „prácu" gardy netreba zavrhnúť. Kvôli novým požiadavkám prameniacim z nového „národnosocialistického" poriadku však musí byť premenená na „armádu gardy", na disciplinovanú silu

1187 Ladislav Hanus bol jedným z najvýznamnejších slovenských teológov. Pôsobil ako profesor morálnej teológie a kňaz, bol však aj spisovateľom, historikom umenia, redaktorom a filozofom. V roku 1952 bol vo vykonštruovanom procese odsúdený na 16 rokov väzenia, v ktorom si užil psychické a fyzické týranie. Časť trestu pracoval v Jáchymovských baniach. Po návrate z väzenia sa vrátil k pastorácii. Na porade referentov HG vystúpil s príspevkom na tému „náboženstvo a národný socializmus".

1188 SNA, f. Alexandrijský archív. Mikrofilm C – 971. Správa SD z 11. 7. 1942 o porade kultúrnych referentov HG v Trenčianskych Tepliciach 7. – 9. 11. 1941.

1189 *Gardista*, 1. 11. 1940, s. 4.

schopnú postaviť sa novým výzvam: „*Aj doteraz bola garda. Bola to kamarátska skupina, ktorá plnila svoje povinnosti za najpohnutejších časov. Ale tá garda, keď ideme do novej epochy slovenského národa sa musí premeniť. Vy musíte byť tými stĺpami, na ktorých bude spočívať duch národného socializmu, ktorý má ovládať Slovensko.*“[1190] V podobnom duchu sa niesli aj prejavy viacerých gardistických funkcionárov na okresných školách HG, ktorých bolo v tomto období viac ako dosť. HG sa na svoju reorganizáciu potrebovala vyrovnať s akútnym problémom, ktorý ju tlačil prakticky až do konca jej jestvovania. Nedostatok kvalitných vycvičených veliteľov bol totiž aj pre Nemcov a Nagelera mementom, ktoré bolo nutné zmeniť na optimálny stav. Keďže mal Nageler s gardou veľké plány, uvedomoval si, že bez kvalitne vyškoleného, fyzicky zdatného veliteľského zboru, ktorý by nasiakol nielen teoretickými informáciami v otázkach brannej výchovy, ale aj tradičnou nemeckou disciplínou, ktorá v garde objektívne od počiatkov jej fungovania nebola až na výnimky vôbec vlastná, nemohla plniť pripravované úlohy.

Snahy radikálov o zmenu kurzu štátu

Mnohé okresné školy sa zapísali do histórie gardy. V predsalzburskom období ich úlohu suplovali porady okresných veliteľov, na ktorých vyhlásili viacero programových požiadaviek gardistov. Najznámejšou sa stala porada zo začiatku roka 1940 v Trenčianskych Tepliciach, na ktorej gardistickí velitelia na čele s Machom predniesli programové požiadavky z pozícií už vyhranených reprezentantov opozičnej politiky v rámci slovenského politického spektra. V podobnom duchu sa niesla aj ružomberská porada z mája 1940, keď to už v gardistickom tábore priam vrelo. Školy HG zriadené pre adeptov na veliteľské funkcie, ako i okresné školy HG sa po Salzburgu stali opäť živnou pôdou na prezentovanie programových vyhlásení radikálov. Poväčšine, ako to už bolo spomenuté, sa témy prednášok a prejavov sústredili na problematiku aplikácie slovenského národného socializmu do spoločnosti s vedúcou úlohou Hlinkovej gardy, ktorá sa mala po svojom pretransformovaní prostredníctvom škôl HG stať vedúcou silou v zavádzaní národnosocialistických zásad. Jedna z týchto škôl

1190 Tamže, 10. 11. 1940, s. 3

sa však zapísala svojím priebehom a najmä výsledkami do dejín viac ako ostatné. 21. januára 1941 sa malo v Trenčianskych Tepliciach konať slávnostné zakončenie kurzu veliteľov HG. Akiste by v malom kúpeľnom meste nadviazali gardistickí funkcionári na horlivé prejavy ladené v duchu národnosocialistických ideí a ich aplikácie do života na Slovensku, keby sa začiatkom roka nerozhorel medzi Tisom a Tukom zápas o smerovanie štátu. Už koncom roka 1939 žiadal Tuka od prezidenta odstránenie viacerých ministrov vlády v prospech kandidátov ním navrhovaných. Po rezolútnom Tisovom odmietnutí[1191] sa Tuka obrátil so žiadosťou na nacistických pohlavárov počas svojej novembrovej cesty do Berlína, kde mu však bolo povedané, že postavenie Tisa v slovenskom štáte by malo zostať nedotknuté. Jeho výmena by totiž mohla podľa ich mienky vyvolať zhoršenie situácie na Slovensku.[1192] Tiso bol o Tukovej ceste a nemeckej odpovedi dobre informovaný. Pochopil, že zbraňou v rukách Tuku a gardistov sa stal národný socializmus, ktorý povýšili za prostriedok politického nátlaku na jeho osobu. Rozhodol sa teda pre nečakaný protiútok. 20. januára 1941 na kurze tajomníkov strany vyslovil slová, ktoré nemohli gardistov na čele s Tukom a Machom nechať chladných. Okrem iného povedal: „*Viem, že na Slovensku keď nie 99,5 % tak 99 % stojí za to, aby naším programom bolo ľudové Slovensko. Nemáme príčinu, aby sme sa prefarbili a preorientovali. Nech si skrachované firmy prefarbia svoje firemné tabule, my pôjdeme svojou cestou... nám nové prúdy nemôžu priniesť nič nového, my sa nemusíme nič učiť od druhých a odkukávať náš program od susedov... mnoho sa hovorí o tom, že je národ nejednotný, že jednota sa ťažko prebíja, pomaly rodí. Hoci človek pozoruje mnoho rozličných odtienkov a hoci navonok to vyzerá ako nejednotnosť, ja viem, že národ je jednotný a zomknutý. Ak o tom niekto pochybuje, ja som ochotný mať na Slovensku plebiscit behom 24 hodín.*

1191 Tiso sa doslova vyjadril, že radšej ako by vymenoval Tukom navrhovaných kandidátov, pôjde za Hitlerom a požiada ho o pripojenie Slovenska k ríši a zrušenie samostatnosti. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 239.

1192 Výslovne mu bolo povedané, že „*vylúčenie klerikálneho vplyvu zo slovenského verejného života sa má dosiahnuť evolučnou cestou*“. Ešte aj v roku 1942 dával Ribbentrop Zahraničnému úradu inštrukcie, aby do diania na Slovensku nezasahovali v zmysle narušenia daného stavu, ale sa snažili o jeho udržanie. NAČR, f. 136, šk. 18, 249553 – 249555. Ribbentropov telegram Zahraničnému úradu v Berlíne z 8. 4. 1942.

A tam sa ukáže, že za nami pôjdu všetky politické skupiny a samozvaní generáli ostanú bez vojska. A generálov bez vojska sa nemáme čo obávať.“[1193] Tisova reč bola jasnou odpoveďou na snahy zaviesť na Slovensku národnosocialistické myšlienky do praxe. Svojou rečou naznačil, že snahy gardy a radikálov boli podľa neho len snahami, ktoré však nemali reálnu šancu na úspech. Načasovaním prejavu deň pred zakončením kurzu veliteľov HG v Trenčianskych Tepliciach bolo už dopredu jasné, že Tuka si nedá ujsť príležitosť zareagovať pred gardistami na Tisovu ostrú reč. Mach na zakončenie školy pozval ako hostí všetkých okresných veliteľov a župných funkcionárov HG. Aby rozptýlil Tisove podozrenia, že by mal s vecou niečo spoločné, odišiel v tom čase „náhle“ do Tatier.[1194] Podľa Kubalu mal ako jeden z mála osôb informácie o tom, akú odvetnú akciu sa chystá Tuka podniknúť. Keďže bol na zakončenie kurzu pozvaný aj Tiso, očakávala sa ostrá výmena názorov. Vojtech Tuka na stretnutí vyhlásil svojich známych 14 programových bodov, v ktorých konkretizoval princípy národnosocialistického programu aplikovaného na slovenské sociálne, hospodárske a politické podmienky.[1195] Podľa Karola Murgaša „*14 bodov prof. Tuku stalo sa slovenským vierovyznaním. Nejdem ich opakovať. Som presvedčený, že ste ich počúvali nielen sluchom, ale aj srdcom. Boli to však smelé slová od pána predsedu vlády, keď povedal: Toto je naše slovenské vierovyznanie! Vopred rátal s tým, že sa nájdu farizeji, ktorí povedia: Ten Tuka zas tu ide s nejakým novopohanstvom, veď hlása novú vieru. Áno! Národnú vieru! To národné vierovyznanie, ktoré spojí nás všetkých Slovákov bez rozdielu vyznania k Bohu v jeden národnosocialistický tábor. Toto naše vierovyznanie nesiaha*

1193 Preklad F. Vnuka. Tamže, s. 249. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 17, 248516 – 248521. Telegram z 20. 1. 1941. Text je prekladom z denníka *Slovák* do nemčiny, *Slovák*, 21. 1. 1941, s. 1.

1194 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946. Porovnaj URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*, s. 74. Podľa Urbana Mach „*namiesto pochodovania celkom rozumne dal prednosť lyžovačke vo Vysokých Tatrách*“.

1195 Je pritom zaujímavé, že autorom bodov nebol Tuka, ale radca nemeckého vyslanectva v Bratislave Dr. Endrös. Jeho angažovanie je dôkazom, že nemecká strana pokladala formulácie 14 bodov za veľmi dôležité. Pozri SNA, f. „S“, S – 47 – 1/ 160 – 167. Správa o politickej situácii na Slovensku. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi.

na náboženské presvedčenie ani katolíka ani evanjelika, ale siaha do svedomia každého korupčníka, každého ziskožravca".[1196]

Vzťah gardistov k strane bol navonok prezentovaný ako stret medzi Tisovou a Tukovou skupinou. Už spomínaný radikál Jakub Grom pri svojom vyšetrovaní na ÚŠB neskrývane vyjadril to, čo malo zostať pod pokrievkou. Gardisti žiadali najmä rýchlejší proces riešenia židovskej otázky, ktorý bol podľa nich hatený práve stranou a ľuďmi okolo Jozefa Tisa. Prekážala im najmä osoba Jozefa Kirschbauma, o ktorom sa v gardistických kruhoch povrávalo, že bol sčasti židovského pôvodu.[1197] Podobne aj poslanci slovenského snemu neušli útokom radikálov, ktorí ich označovali za nepriateľov slovenského štátu. Ako sa vyjadril Grom, „*mená neuvádzam, pretože ide o celý snem. Po 14. marci mal byť zvolený nový snem, do ktorého by sa mnohí z tých nedostali, ktorí sú tam dnes. Právom každej revolúcie je žiadať ústavodarný snem*".[1198]

Napriek týmto averziám, ktoré postrehla aj SD[1199] a ktoré nemohli nenájsť odozvu vo vzťahu gardy a strany, sa najvyšší štátni predstavitelia snažili propagandisticky celú vec bagatelizovať a postulovať jednotu strany a gardy. Už koncom januára 1941 *Gardista* oznamoval,

1196 *Gardista*, 28. 1. 1941, s. 3.

1197 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 270 – S, s. 403. Zápisnica z vyšetrovania Jakuba Groma na ÚŠB. Nacistickí pozorovatelia boli v tomto smere tiež jednoznační. Vo svojej správe z 24. 2. 1940 jeden z nich doslova napísal, že bolo známe, že „*Kirschbaum nemá árijský pôvod*". NAČR, f. 136, šk. 32, 489755 – 489757. Správa nemeckého vyslanectva v Bratislave Zahraničnému úradu v Berlíne z 24. 2. 1940.

1198 Tamže.

1199 SD sa vo svojich správach popri analýze sporov HG s HSĽS viackrát dotkla pravdivosti gardistických tvrdení voči predstaviteľom strany a v mnohých prípadoch im dala za pravdu. Ešte v roku 1939 písala vedúcemu Einsatzgruppe II list s analýzou niektorých vybraných straníckych funkcionárov a gardistov. Ďurčanský podľa nej „v poslednom čase paktoval so Židmi", Stano bol údajne „100 % egoista, priateľ Židov" a Tiso v priateľskom pomere k Židom údajne tiež veľmi nezaostával. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Správa SD z 5. 5. 1939.

že „*program strany a gardy je ten istý*".[1200] Citoval vyjadrenia Alexandra Macha vyslovené na kurze gardistov v Pezinku, ktorý sa snažil zmierniť dosah vyhrotenej krízy. Pred gardistami vyhlásil, že „*ovocie kurzov ide teraz garda zúžitkovať v praktickom živote. Nejdem hovoriť o programe, ale o práci, ktorou má byť uskutočnený program daný našimi najvyššími štátnymi činiteľmi. HG má program hlinkovský. Pred niekoľkými dňami bol tento program rozvedený v 14 bodoch a teraz už netreba viacej rečniť, netreba dávať nový program, ale splniť podmienky, aby v priateľskom dobrom ovzduší mohol byť úspešne skončený program strany a program gardy, ktorý je jeden a ten istý*".[1201] Vo svojej obsiahlej reči sa snažil poukázať na to, že podobné „*zdanlivé*" nedorozumenia sa medzi gardou a stranou vyskytli v minulosti už viackrát, „*a vždy sa dokázalo, že národ sa rozdvojiť nedá*".[1202]

Mach sa musel snažiť gardu vykresliť po januárových udalostiach v lepšom svetle, ako ju vnímala slovenská verejnosť. Tieň na ňu začal vrhať najmä nevydarený tzv. Lichardusov puč, o ktorom sa na verejnosť a medzi radových gardistov dostávali len kusé správy. Ešte pred vyhrotením situácie na slovenskej politickej scéne tak garda výrazne zasiahla do rovnováhy síl (i keď nevydarenou) snahou o ozbrojené vystúpenie. Začiatkom roka, ešte pred vyhlásením Tukových 14 bodov, sa za účasti Macha, Kubalu, Nagelera a Höfera[1203] uskutočnilo zaujímavé stretnutie, na ktorom hlavný veliteľ HG tlmočil podobné názory ako spred roka v Trenčianskych Tepliciach. Jozef Lichardus bol okresným gardistickým veliteľom v Ružomberku a do dejín vstúpil vskutku netradične. Nitky namiesto neho ťahali iní, no práve on pomenoval nevydarenú snahu gardistov o zmenu postavenia HG na Slovensku. Podľa Kubalu na stretnutí sa začal Mach hneď po odbavení zdvorilostných fráz sťažovať na to, že prezident Tiso nič s jeho návrhmi nerobil a že uplynula už dlhá doba od salzburských rozhovorov: *Höfer toto všetko tlmočil Nagelerovi. Povedal potom, že vidí, že je tu zbytočné čakanie, že tu nič nejde po dobrom a že preto rozmýšľa o tom,*

1200 *Gardista*, 29. 1. 1941, s. 3.

1201 Tamže.

1202 Tamže.

1203 Nagelerov pobočník. Často sa objavoval po boku Nagelera na stretnutiach so slovenskými predstaviteľmi najmä preto, že mnohí, medzi ktorých patril aj Kubala, sa v nemčine neorientovali práve najlepšie.

aby s pomocou gardy spôsobil urýchlenie riešenia jeho návrhov...“.[1204] Mach na stretnutí oprášil aj staršie nevydarené pokusy gardistov zorganizovať pochod na Bratislavu, ktoré boli aktuálne ešte koncom roka 1938. Kubala si spomínal, že podľa Macha „*sa mal v Bratislave uskutočniť veľkolepý nástup HG, samozrejme pripravený potichu, gardisti by obsadili dôležité budovy – prezidentský palác pritom nespomínal, a že pod tlakom tohto obsadenia by on vyjednával s Tisom a následkom toho tlaku by dosiahol vyhovenia svojich požiadaviek... Ja som sa ešte Macha pýtal, ako si predstavuje obsadenie Bratislavy, keď garda nemá zbrane. On nato odpovedal: neboj sa, zbrane budú. Spomínal pritom aj guľomety...*“.[1205] Pre utajenosť stretnutia a príprav plánu sa správy viacerých súčasníkov rozchádzajú.[1206] Isté je, že plán sa mal naozaj uskutočniť, do akej miery bol rozpracovaný, je však dodnes otázne. Jozef Tiso sa však o pripravovanom puči dozvedel relatívne skoro. Z nemeckých dokumentov, ktoré sa snažili pozerať na udalosti z nadhľadu v závislosti na svojich mocenských ambíciách vyplýva, že sa ho celá udalosť nepríjemne dotkla a bral ju ako útok na jeho osobu. Už 4. februára prezentoval novému nemeckému vyslancovi na Slovensku Hansovi E. Ludinovi svoj postoj k pripravovanému puču, v ktorom videl snahy gardy o jeho zosadenie. To, že mala organizácia akcie zostať v tajnosti, naznačovalo i to, že bolo do nej zasvätených veľmi málo ľudí. Okrem spomenutých účastníkov schôdzky sa mal puč uskutočniť za vedomia nemeckého vyslanca Manfreda von Killingera a údajne dokonca aj Čatloša.[1207] S vedomosťami získanými od Tisa sa svojim nadriadeným zveril aj Ludin, ktorý hlásil nasledovné: „*Tiso mi povedal, že mu bolo oznámené zo spoľahlivého prameňa, že O. Kubala dal rozkaz istému gardistickému vodcovi, ktorého meno som ja vtedy prvýkrát počul a bohužiaľ som si ho nezapamätal, aby dňa 8. januára 1941 zorganizoval v Bratislave povstanie gardy proti*

1204 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1205 Tamže.

1206 Porovnaj PAUČO, J.: *Tak sme sa poznali*, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 240.

1207 Potvrdiť túto informáciu nie je jednoznačne možné. Čatloš sa v spore pridal neskôr na Tisovu stranu. Pozri ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš*. Bratislava 1998, s. 42.

prezidentovi. Tento človek bol však mučený výčitkami svedomia a plán prezradil. Tiso nato nariadil štátnym orgánom, aby vec prešetrili. Ako prezident štátu má nielen právo, ale priamu povinnosť takto konať. V tomto som mu nemohol nijako protirečiť. Výsledok vyšetrovania sa tu očakáva s veľkým napätím.“[1208]

Tým gardistom, ktorého meno si Ludin údajne nezapamätal, bol Jozef Lichardus. Na stretnutí podľa Kubalu spomínali s Machom viacerých gardistických veliteľov z Bratislavy, ktorí by prichádzali do úvahy ako vodcovia pripravovaného puču, nenašli však vhodného kandidáta. Návrh požiadať o pomoc Lichardusa vyšiel údajne od Nagelera, ktorý ho mal poznať z predošlých nástupov a vážil si ho pre vojenské vystupovanie a radikálne reči. Bližší vzťah medzi nimi však pravdepodobne nevznikol, nakoľko Lichardus po nemecky nevedel. Aj podľa nasledujúcich udalostí je jasné, že Tiso mal o stretnutí a pripravovanej akcii relatívne dobré informácie. Kubala si mal dať Lichardusa zavolať na HVHG a zasvätil ho do tajov pripravovaného sprisahania.[1209] Ako však vyplýva z jeho výpovede pred národným súdom, udalosti nabrali rýchly a nečakaný spád: „*Na druhý deň si ma však dal Mach zavolať a začal na mňa zhurta, že čo som to mal s Lichardusom. Ja som mu hovoril, že na základe nášho predchádzajúceho rozhovoru som si zavolal Lichardusa a do veci som ho zasvätil. Na to mi začal Mach nadávať, že Lichardus začal o veci neopatrne vyprávať v kaviarni a že je o veci informovaný aj Tiso.*“[1210] Jozef Tiso bol informovaný o pripravovanej akcii z viacerých zdrojov. Lichardus napriek tomu, že bol známy ako prísny, poslušný a energický veliteľ, nebol o pripravovanej akcii stopercentne presvedčený. Na schôdzke s Nagelerom si preto vypýtal deň na rozmyslenie a šiel sa poradiť so svojím dávnym priateľom – vládnym komisárom Obchodného grémia Jánom Horáčkom. Ten mu poradil, aby sa za žiadnych okolností nepodujal na prevzatie velenia

1208 VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 240.

1209 Kubala mu mal zároveň povedať, že celá záležitosť bola Machovou myšlienkou. Lichardus mal byť prevelený na HVHG, kde by postupne prevzal „*určité velenie*“. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946. Porovnaj MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, s. 126.

1210 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

nad prípravou puču a odmietol sa nechať vtiahnuť do Nagelerových plánov.[1211] Na ich stretnutí by akiste nebolo nič zaujímavé, keby sa Horáček nepoznal s Pavlom Čarnogurským a ministrom hospodárstva Slovenskej republiky Gejzom Medrickým. Ten ako lojálny prezidentov človek sa mu zdôveril so svojimi vedomosťami, na čo začal Tiso ihneď konať. Dal si zavolať Ferdinanda Čatloša a apeloval na neho, aby zhodnotil vážnosť situácie a ujal sa protiopatrení, ktorými mal znemožniť prípravu a uskutočnenie gardistických akcií.[1212] Čatloš, hoci bol v gardistických kruhoch považovaný za človeka lojálneho radikálnemu krídlu, sa okamžite ujal prípravy viacerých bezpečnostných opatrení. Dal posilniť prezidentskú stráž, zaistil lojalitu policajného riaditeľa a pripravil vojsko na „najhorší prípad".[1213] Ako sa vyjadril Gejza Medrický, „*Tukov prípadný pochod na Bratislavu bol odsúdený na fiasko, veď vojsko, polícia, rozhlas, pošta boli v bezpečných rukách*".[1214] Prestúpenie Čatloša na Tisovu stranu bolo jednou z príčin, prečo jeho nahradenie (pravdepodobne) Tukom začiatkom roka 1941 stroskotalo.[1215] Čatloš si na tento moment neskôr spomínal nasledovne: „*Vtedy som váhou vojska prekazil prevrat v štáte a Tiso mi z povďačnosti za tento môj postoj dôveroval i nechcel sa ma zriecť ani na Tukove a Hitlerove naliehanie až do povstania*".[1216]

Nie je pritom podstatné, či Lichardusa hrýzlo svedomie, ako to Ludinovi predostrel prezident, alebo sa mu len „pošmykol jazyk" v uvoľnenej nálade pri káve či poháriku, ako to vyčítal Mach Kubalovi. Isté je, že Tiso sa začal cítiť neistý a nasledujúce udalosti, najmä jeho prejav z 20. januára boli okrem iného urýchlené aj touto nepríjemnou skúsenosťou. Podľa súčasníkov presakovali na povrch aj informácie,

1211 MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, s. 126.

1212 Keďže Mach bol v tom čase v Tatrách, Čatloš ho zastupoval aj vo funkcii ministra vnútra. Mal sa postarať, aby si zaistil lojalitu policajného riaditeľa a hlavného veliteľa žandárstva na základe svojej funkcie ich priameho nadriadeného. Tamže, s. 128.

1213 Hlavný veliteľ žandárstva Timotej Ištók však napriek naliehaniu vyjadril svoje stanovisko, v ktorom deklaroval podriadenosť jedine A. Machovi. Tamže.

1214 Tamže.

1215 ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš*, s. 42.

1216 Tamže.

podľa ktorých nebol „kolaborantom", čo prezradil plán pripravovaného puču ľuďom okolo prezidenta nik iný, ako Alexander Mach. S touto teóriou prišli najmä niektorí gardisti, ktorým zahral do karát Machov nejednoznačný postoj počas zjazdu v Trenčianskych Tepliciach, keď zostal napriek vypätej situácii v Tatrách a garde nevydal žiadne rozkazy.[1217] Aj to bol jeden z dôvodov, hoci dnes je už ťažko overiť jeho skutočnú hodnotu, ktorý Macha v gardistických radoch postupne degradoval na mäkkého slabocha.

Prípravy puču sa dostali, i keď len v zahmlenej a neurčitej podobe, aj medzi verejnosť a radových gardistov. Mach a s ním najvyšší predstavitelia gardy sa snažili od celej akcie dištancovať. Nik sa priamo nevyjadroval o puči, z ich slov však bolo cítiť akési ospravedlňovanie revolučnosti gardistov, ktorí však podľa nich pevne stáli za svojím vodcom. Pri tejto príležitosti napomenul Mach „neprajníkov" slovami: „*Nech sa mi nikto neopováži tvrdiť, že by sme my, gardisti, mohli byť postavení proti najvyššiemu nášmu veliteľovi, proti prezidentovi republiky, veď každý vie, že sme to boli my, ktorí sme sa prví postavili za to, aby prezidentom republiky bol práve Jozef Tiso...*"[1218] V tomto duchu sa vyjadril aj Vojtech Tuka v rozhovore s Ludinom, keď poprel svoj záujem zosadiť Tisa z funkcie. Podobným slovám však málokto veril a naoko postulovaná jednota bola zjavne v troskách. Ešte viac sa naštrbil aj vzťah Tisa s Kubalom, v ktorom prezident údajne videl najväčšiu príčinu toho, že sa nevedel dohodnúť s Machom. Aj z reakcie na prevrat, adresovanej Ludinovi, je zrejmé, že Kubalu pokladal za jedného zo strojcov sprisahania. Podľa slov náčelníka HG mu Mach povedal, že pri jednej príležitosti sa prezident preriekol, že Machovi bol bližší Kubala, od ktorého sa nevedel odpútať, čím trpel aj vzťah Tisa k hlavnému veliteľovi HG.[1219] Postupom času však Tiso nadobudol presvedčenie, že Kubala nebol iniciátorom akcie a „*celú prípravu a nahováranie viedol Nageler*".[1220] V rozhovore na túto tému, ktorý mal Tiso s Kubalom koncom októbra

1217 MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, s. 128.

1218 *Gardista*, 29. 1. 1941, s. 3.

1219 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1220 Porovnaj s SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 70.

1944,[1221] pripisoval hlavnú vinu V. Tukovi a vtedajšiemu vyslancovi Manfredovi von Killingerovi.[1222]

Vyšetrovanie incidentu z 8. januára trvalo veľmi dlho a prakticky nedospelo k žiadnemu záveru.[1223] Pre gardu boli januárové udalosti mementom, ktoré sa už nemalo opakovať. Incident zo začiatku roka však nebol jedinou akciou, ktorá sa mala skončiť ozbrojeným vystúpením gardistov. Koncom roka 1940 mal Alexander Mach oveľa viac práce s miernením pripravovanej „vzbury" gardistov zo ZHG, ktorá bola v tom čase už zrušená. Úlohou zahraničnej HG malo byť najmä zjednotenie Slovákov od 17 do 60 rokov žijúcich mimo územia Slovenska, teda najmä pracujúcich robotníkov v Nemecku. ZHG pritom bola úplne samostatnou zložkou s vlastnou agendou, ktorá síce spolupracovala s materskou HG, mala však dbať najmä na sociálne záujmy slovenských robotníkov v Nemecku. Prostredníctvom dôverníkov, ktorí mali byť v každom meste, kde bola ZHG zorganizovaná, mali „*dbať o životné a existenčné záujmy svojich spolurodákov*" a intervenovať v ich prospech na miestnych úradoch a slovenských zastupiteľstvách vo Viedni a Berlíne.[1224]

Do dejín Slovenskej republiky však zahraničná garda zasiahla aj iným spôsobom. Mnohí z gardistov sa vrátili koncom roka na dovolenku na Slovensko v uniforme ZHG, ale v tomto čase už nebolo povolené nosiť ju.[1225] Napriek zrušeniu organizácie a jej faktickému včleneniu pod krídla materskej HG[1226] stále považovali za svojho veliteľa Ľudovíta Mutňanského. Podľa Alexandra Macha boli o udalostiach na Slovensku nesprávne informovaní a nevzali na vedomie organizačné zme-

1221 V tomto období zastával Kubala už oveľa dôležitejšiu pozíciu ako v roku 1940, resp. 1941.

1222 Tamže.

1223 Na krajskom súde vyšetrovali v tejto veci napr. aj Kubalu a ďalších. Podobne bol vyšetrovaný aj Milo Urban. Porovnaj URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky,* s. 74 – 75.

1224 *Gardista*, 8. 1. 1940, s. 16.

1225 SNA, f. 604, 604 – 52 – 4. Okresný rozkaz OVHG N. Baňa č. 15/1940.

1226 Neskôr sa ZHG pretvorila formálne na HG v Nemecku. Mala vlastné HVHG v Nemecku a viedol ju zástupca hlavného veliteľa HG pre Nemecko, ktorým mal byť najschopnejší absolvent veliteľskej školy HG. SNA, f. 209, 209 – 837 – 2. HG v Nemecku. Poznámky z porady z 31. 10. 1942.

ny, ktoré sa koncom roka v garde, ako i na Slovensku vo všeobecnosti odohrali.[1227] Mach preto nariadil pre uspokojenie pomerov uskutočniť na veliteľstvách gardy nástupy, na ktoré mali byť pozvaní aj príslušníci zrušenej ZHG: „*Na tomto nástupe miestny veliteľ alebo iný funkcionár HG oboznámi robotníkov z Nemecka o skutočných pomeroch na Slovensku, o opatreniach vlády na poli sociálnom a o opatreniach protižidovských. Kamarátskym spôsobom upozorní členov zrušenej ZHG, že včlenenie tejto ich bývalej organizácie ZHG robí sa v záujme ich samotnom.*“[1228] Upozornil však zároveň veliteľov HG, že „*keby sa vyskytli prípady, že členovia rozpustenej ZHG rozširujú reči, ktoré by mohli zapríčiniť nesúlad medzi robotníkmi alebo nesprávne nazeranie na slovensko-nemecké kamarátstvo, treba to oznámiť ihneď Ústredni štátnej bezpečnosti a v opise Hlavnému veliteľstvu HG*“.[1229] Na túto epizódu sa v slovenskej historiografii takmer zabudlo a spomína sa ešte poredšie ako Lichardusov puč. No Machovi sa podarilo zvládnuť situáciu len s ťažkosťami. O tom, že akcia bola koordinovaná, svedčí aj zainteresovanie ÚŠB, ktorá tiež pozorovala radikalizáciu gardistov vrátiacich sa z prác v Nemecku. Už začiatkom roka 1940 v súvislosti s krízou v štáte hlásila ÚŠB, že Mach mal za pomoci Karbusa vykonať mobilizáciu slovenských robotníkov zamestnaných v Nemecku, „*aby títo boli pripravení kedykoľvek vtrhnúť na Slovensko a s pomocou HG previesť pred troma týždňami zamýšľaný puč*“.

Začiatkom roka 1940 sa ale nakoniec garde nepodarilo uskutočniť prevrat na Slovensku. Aj správa ÚŠB je však dôkazom, že robotníci z Nemecka boli vhodnou silou, ktorá by v rukách dobrých veliteľov bola schopná vývoj na Slovensku ovplyvniť. Snahy opätovne vytvoriť organizáciu, ktorá by zastrešovala slovenských robotníkov-gardistov v Nemecku však ani po zrušení ZHG neutíchali. Po poradách v roku 1942, na ktorých sa dohodlo za účasti Macha o obnovení zahraničnej gardy už pod novým názvom Hlinkova garda v Nemecku, bola organizácia skutočne obnovená. Jej organizovaním bol v počiatočnej fáze poverený Ján Klocháň a neskôr Matúš Černák. Do situácie na Slovensku však už gardisti z obnovenej ZHG, hoci už pod iným názvom, nezasiahli tak ako na prelome rokov 1940 – 1941. Rovnováha síl na

1227 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 34 z 23. 12. 1940.

1228 Tamže.

1229 Tamže.

slovenskej politickej scéne v tom čase však nebola udalosťami natoľko ovplyvnená a garda situáciu ustála.

Ústup z pozícií

Rozpory medzi gardou a stranou poznačili prakticky celé posalzburské obdobie Slovenskej republiky. Navonok sa tento boj prezentoval ako zápas Tisa s Machom, ktorý mal v radikálnom prúde postupne nahradiť telesne chradnúceho Tuku, v skutočnosti však Mach už nebol tým, za koho ho pokladali radoví gardisti. Krátko po salzburských rokovaniach sa ešte mohlo zdať, že radikáli na čele s ním budú mať dostatok síl na boj s klerikálmi, ako zvykli Nemci nazývať Tisovu skupinu, postupne však rovnováha síl prechádzala na stranu prezidentovho tábora.[1230] V jednej nemeckej správe z augusta 1943 sa o jeho servilnosti doslovne píše, že „*Mach je už dlho odbavený... a je Tisovou hračkou*“.[1231] Mach skutočne strácal v očiach radikálov kredit už dávno pred rokom 1943. Nádeje, ktoré do neho časť gardistov po Salzburgu vkladala, sa totiž nenaplnili. Salzburg znamenal v ich očiach možnosť dostať Hlinkovu gardu na pozície, kam podľa nich patrila, hlboko sa však sklamali: „*Konferencia v Salzburgu vzbudzovala veľa dôvery a nádejí medzi starými bojovníkmi. Opreteky hovorili sa zvučné reči, všelijaké nár. soc. programy sa prednášali, no v skutočnosti však nezmenilo sa absolútne nič*“.[1232] Národnosocialistické krídlo, ako sa zvykli sami radikáli nazývať, bolo po Salzburgu postupne zatláčané do úzadia. V jednej z dobových správ sa uvádza, že v garde netvorilo za čias Danihelovho náčelníctva rokoch 1942 – 1944 ani pätinu: „*Takto sa šikovným manévrovaním podarilo Vodcovi HSĽS Dr. Tisovi prispôsobiť HG k HSĽS. Teraz trenice sú už pomerne malé medzi HG a stranou. Vďaka tomu, že hitlerovsky orientované elementy boli postupom času*

1230 NAČR, f. 136, šk. 1, 11863 – 11864. Weiszäckerova správa pre Zahraničný úrad v Berlíne zo 7. apríla 1942. Podľa Woermanna bol v tomto období Tuka izolovaný a moc prešla do rúk Tisa. Tamže, šk. 18, 249594 – 249595. Woermannova správa ríšskemu ministerstvu zahraničných vecí z 23. 5. 1942.

1231 V origináli Spielball. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD z 27. 8. 1943.

1232 Tamže. Nedatovaný materiál s názvom „Začiatok Rodobrany“.

vyšibované zo strany tak z HG, takže strana a HG sú si zložením i ideou podobné".[1233] Tieto slová treba síce brať s rezervou, v skutočnosti však boli veľmi pravdivé. „*Hitleristicky orientované elementy*" boli v skutočnosti prevalcované stranou, ktorá postupne nad HG získala prevahu. Mach sa stával čoraz viac alibistom, jeho reči sa nie vždy zhodovali s činmi, a tak garda strácala v ich očiach postupne kredit a ich praktická činnosť v nej upadala. To následne len posilnilo pozície Tisovho krídla. Je signifikantné, že po viacerých snahách o puč či pochody na Bratislavu, ktoré rezonovali ešte aj začiatkom štyridsiatych rokov, bola Tisova pozícia v štáte aj zo strany gardistov ak nie akceptovaná, tak aspoň nebol voči nej vyvíjaný tlak ako v minulosti.[1234]

Radikáli boli z posalzburského vývoja hlboko sklamaní a mnohí sa stiahli do úzadia. V jednej zo správ SD z novembra 1942 sa doslova píše, že dokonca ani velitelia HG sa už o dianie v garde nezaujímali.[1235] Ranu im okrem iného zasadilo aj zosadenie Kubalu z funkcie náčelníka štábu HG, vynútené pravdepodobne straníckymi funkcionármi, resp. samotným prezidentom. Toto opatrenie chápali ako vynútenú súčasť boja politických skupín, ktoré podľa nich viedlo aj k frustrácii a pasivite gardistov: „*toto ochabnutie bolo zavinené vnútropolitickými trenicami, na ktoré cez Hlinkovu gardu doplácal celý národ. Výsledkom domácich zákulisných bojov bolo aj odstúpenie náčelníka HG Otomara Kubalu...*".[1236] Vo funkcii ho nahradil Karol Danihel, ktorého Nemci považovali za Tisovho dôverníka, „*je čechoslovakisticky orientovaný, klerikálneho razenia*".[1237] Prekážalo im na ňom tiež, že popri

1233 Tamže.

1234 Napriek tomu, že konkrétne plány na prevrat aj vzhľadom na silu gardy sa nerealizovali, radikáli z času na čas oprášili svoje predstavy, aj keď v inej podobe. Ich nosnou témou sa stala požiadavka na „ochranu" Slovenska zo strany Nemecka či faktické vytvorenie protektorátu. Tieto predstavy však v danej situácii boli skôr len utópiou, aj keď radikáli v ich intenciách absolvovali s nemeckými predstaviteľmi na Slovensku niekoľko stretnutí. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa o stretnutí radikálov (Útrata, Murgaš, Košovský, Ries, Krchňák...) u Endrösa z 16. 11. 1943.

1235 Tamže. Úradný záznam z 21. 11. 1943.

1236 Tamže. Historický vývin Hlinkovej gardy.

1237 Tamže. List adresovaný Dr. Hermannovi z SD Viedeň z 7. 4. 1943.

práci na HVHG si zachoval aj notársku prax, prostredníctvom ktorej intervenoval v prospech Židov. Na základe jeho konania ho dokonca Nageler označil priamo za zradcu národného socializmu.[1238] Nageler sa pritom s Danihelom priam neznášal. Ten mu totiž viackrát dal pocítiť, že ho nepokladá za svojho poradcu a že jeho rady nepotrebuje.[1239]

Opätovne vyplávali aj jeho chyby z minulosti, ktoré boli údajne jednou z príčin jeho prvého nahradenia Kubalom vo funkcii v roku 1940: „*Menovaný po Salzburgu nemohol byť vo funkcii Machovho zástupcu, lebo sa všeobecne rozchýrilo, že v januári 1940 zneužil diplomatický pas a šiboval v spolupráci s Ing. Havlíkom a posl. Štefanom Danihelom nejaké väčšie množstvo cudzích valút, patrne dolárov do Švajčiarska. Teraz, keď už na vec sa čiastočne zabudlo, prišiel Danihel zase a so svojím pomocníkom Františkom Málekom, ináč rodeným Čechom, ktorému slovenský štát dal štátnu príslušnosť, na HVHG a obidvaja robia ďalšie organizačné kroky, ktoré zodpovedajú do rámca Tisovho programu*“.[1240]

Danihel krátko po nastúpení na post náčelníka HG vykonal inšpekčnú cestu po Slovensku, na ktorej sa stretol na mnohých miestach s absolútnym nezáujmom gardistov. Výjavy, ktoré musel zažívať, len utvrdili Nemcov v tom, že garda bola v tomto období v absolútnom rozklade. Na ilustráciu napríklad v Trstenej nastúpilo z 300 gardistov na inšpekciu len 17 mužov, z ktorých boli len traja uniformovaní. Na otázky, prečo mu gardisti nepodávali hlásenie v plnom počte, mu okresný veliteľ odpovedal, že miestni gardisti sa po posledných udalostiach už o gardu nezaujímajú.[1241] Hoci sa Danihel snažil gardu zreformovať, pre „starých bojovníkov“, ako sa zvykli sami nazývať, stratila svoje čaro. Sprehľadnil napríklad kartotéku členstva, na čo si však radikáli povzdychli, že „*garda má kartotéku, ale žiadnych gardistov*“. Jeden z nich, Karol Murgaš sa posťažoval na to, že za jeho čias

1238 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei, 147, 193. Správa SD z 22. 9. 1942. Porovnaj SNA, f. „S“, S – 47 – 17/ 11 – 12. Za poskytnutie dokumentu ďakujem M. Schvarcovi.

1239 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD z 11. 6. 1942.

1240 Tamže. Začiatok Rodobrany.

1241 Tamže. Materiál Hlinkova garda z 30. 7. 1942. Dokonca aj u 17 nastúpených gardistov sa mali prejavovať známky úpadku záujmu o HG.

garda síce žiadnu kartotéku nemala, ale bola podľa jeho slov „*silná a mocná*".[1242]

Celkový nezávideniahodný stav v Hlinkovej garde, ktorý gardisti označili za „*živorenie a postupné odumieranie*"[1243], primäl kompetentných, aby sa zamysleli nad zotrvaním Macha vo funkcii hlavného veliteľa HG. Hlasy proti nemu sa ozývali zo všetkých strán. Objavovali sa síce už oveľa skôr,[1244] od konca roka 1942 však ešte zosilneli. Súviselo to najmä s tzv. riešením židovskej otázky, tá kulminovala deportáciami Židov v jarných mesiacoch roka 1942. Kritickým obdobím, ktoré malo preveriť pevnosť Machovej pozície vo funkcii hlavného veliteľa HG, bolo najmä leto 1943. SD vo svojej správe do Berlína v tomto čase konštatovala, že medzi radikálnymi gardistami sa v poslednom čase začalo čoraz viac hovoriť o výmene Macha vo funkcii hlavného veliteľa HG. Začiatkom roka sa totiž „*preriekol, že začne konečné zúčtovanie so Židmi, nič sa však nezrealizovalo*".[1245] Gardisti mu vyčítali najmä polovičatosť v riešení židovskej otázky, nedotiahnutie vecí a alibizmus. Podľa nich veľa hovoril a málo robil.[1246]

Macha sa však nechceli zbaviť len radikáli. V „zvláštnej správe" z augusta 1943 pozorovala SD aj zvýšený pohyb v straníckych štruktúrach, ktorým takisto prekážal Mach vo vedení HG. Doslovne je v nej uvedené, že strana si chcela gardu podmaniť. Predsedníctvo údajne rokovalo o zmene na poste hlavného veliteľa. Viedenská SD vo svojom liste nadriadeným do Berlína pomenovala aj osoby, ktoré by ho mali nahradiť. Podľa jej pozorovaní, ktoré pochádzali zo „slovenských kruhov blízkych ľudovej strane" boli najhlavnejšími kandidátmi na prípadný uprázdnený post okresný tajomník strany Anton Moravčík, stranícki funkcionári si však vedeli predstaviť na Machovom mieste aj *„klerikálne založeného šéfredaktora Slovenskej pravdy"* Jozefa Zavarského.[1247] Hoci Mach ataky z oboch strán napokon ustál (podľa jednej správy SD sa dokonca hovorilo o Tisových plánoch o rozpus-

1242 Doslovný preklad z nemčiny. Tamže. Správa z 20. 5. 1942.

1243 Tamže. Historický vývin Hlinkovej gardy.

1244 Pozri napr. SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Výpoveď A. Macha.

1245 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD z 24. 8. 1943.

1246 Tamže.

1247 Tamže. Správa SD Viedeň „Výmena vo velení HG".

tení HG, pri ktorých mu mala „kryť chrbát“ aj armáda[1248]), Hlinkovu gardu to stálo veľmi veľa. Zákulisné boje, intrigy, snaha o presadenie v štáte a degradácia mocenských ambícií idúce ruka v ruke s brutalitou a prekračovaním právomocí znamenali pre organizáciu odliv členstva či jeho stagnáciu. Úpadok mali zastaviť až augustové udalosti 1944, otázne však je, do akej miery sa garde podarilo z nových úloh v štáte vyťažiť pre svoje mocenské ambície maximum.

14. Vzťah k armáde po Salzburgu

Zmeny v brannej výchove

Vzťah HG k armáde po Salzburgu determinovali viaceré faktory, ktoré nadviazali ešte na obdobie spred júla 1940. Prvým z nich bola branná výchova a spôsob jej vykonávania. 5. septembra nariadil po salzburských rokovaniach znovuzvolený hlavný veliteľ Alexander Mach pokračovať v prerušenej brannej výchove.[1249] Tá sa však už pod hlavičkou HG mala vykonávať v inej kvalite ako v období pred salzburskými rokovaniami. V tomto čase sa očakávalo vydanie nového zákona o BV, ktorý ju mal zefektívniť a zreorganizovať. Mach nariadil veliteľom HG, aby i napriek tomu, že zákon ešte nebol vydaný, začali prípravné práce „*kvôli dokonalej spolupráci s MNO ako nadriadeným orgánom pre branný výcvik*“.[1250] Okresní velitelia mali v rámci prípravných prác vybrať osoby na funkcie miestnych a okresných cvičiteľov BV. Mali byť vyberaní spomedzi záložných dôstojníkov alebo poddôstojníkov-gardistov, len v prípade ich nedostatku mohli byť vyberaní aj negardisti. V praxi sa teda pre gardu podľa vyjadrení jej predstaviteľov takmer nič nezmenilo, čo prízvukoval aj Mach, ktorý predpokladal, že za cvičiteľov mohli byť využití tí istí ľudia, ktorí vykonávali cvičenie pred jeho pozastavením.

Zmenilo sa toho však dosť. Všeobecná branná výchova nebola totiž po jej zastavení obnovená, ale zrušená. Pod právomoc brannej

1248 Tamže. „HG pred rozpustením?“

1249 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 28 z 5. 9. 1940.

1250 Tamže.

výchovy v HG tak spadali už len gardisti, čo bola zjavná degradácia mocenských ambícií HG. Všeobecná branná výchova sa opäť naplno začala až v roku 1943, keď ju prevzalo MNO prostredníctvom jemu podriadených veliteľstiev brannej výchovy. Ani situácia s vykonávaním výcviku v radoch armády však nebola ideálna. Veliteľstvo brannej výchovy v Spišskej Novej Vsi napríklad hlásilo Miestnemu veliteľstvu HG v Spišskej Novej Vsi, že hoci sa nástupy brancov konali v meste každú nedeľu a boli viackrát vybubnované po uliciach, „*rady brancov z nedele na nedeľu rednú*“.[1251]

Branná výchova sa mala i v neskoršom období konať pod vedením gardy, začala byť však od nej prakticky čoraz viac nezávislá. Úlohu HG totiž prevzali veliteľstvá BV, ktoré podľa svojho uváženia mohli do „práce“ zapojiť aj členov gardy. V zmysle nového zákona č. 31/1943 Sl. z. brannej výchove obyvateľstva podliehali všetky osoby mužského pohlavia vo veku 6 – 50 rokov (mládež vo veku 6 – 20 rokov v HM bez rozdielu, či tam bola organizovaná alebo nie) a ženského pohlavia vo veku 6 – 30 rokov (slobodné ženy medzi 21 a 30 rokom v BV SČK).[1252] Najzaujímavejšia časť brancov – muži vo veku 21 – 50 rokov podliehala príslušnému miestnemu veliteľstvu brannej výchovy, a to záložníci a nevojaci spoločne. Podľa zákona brannú výchovu organizovalo MNO za účasti HSĽS a jej zložiek, čo fakticky neznamenalo vylúčenie gardy z procesu brannej výchovy, na druhej strane neznamenalo ani to, že musí byť prizvaná na jej vykonávanie. Veliteľstvá HG však prízvukovali, aby „*každý, kto dostane v BV nejakú funkciu, aby túto vzorne a disciplinovane plnil ako sa patrí na príslušníka gardy*“.[1253] Podľa rozkazov HVHG nemali veliteľstvá vo veci brannej výchovy nič samostatne podnikať.[1254] Každý jednotlivec mal podľa nariadení absolvovať za rok aspoň 100 hodín, ktoré boli rozdelené medzi výcvik,

1251 SNA, f. 604, 604 – 58 – 1. Správa veliteľa brannej výchovy v Spišskej Novej Vsi Miestnemu veliteľstvu HG v Spišskej Novej Vsi.

1252 Tamže, 604 – 105 – 5. Vyhláška Miestneho veliteľstva brannej výchovy Pezinok č. 2/1943.

1253 Tamže, 604 – 52 – 2. Okresný rozkaz Okresného veliteľstva HG Nové Mesto nad Váhom č. 11 z 26. 5. 1943.

1254 Tamže, 604 – 52 – 3. Okresný rozkaz Okresného veliteľstva HG Trenčín č. 3 z 11. 2. 1943.

prednášky a pomocnú činnosť.[1255] Zákon nedovoľoval na rozdiel od predchádzajúcich úprav výnimky, preto veliteľstvá brannej výchovy brancom prízvukovali, že „*každý si musí zariadiť svoj pracovný čas tak, aby na prednáškach, cvičeniach a prácach účasť mohol brať*".[1256]

Úlohou HG v brannej výchove po vydaní nových smerníc malo byť podľa propagandistických vyhlásení a rozkazov najmä „*viesť všetkých občanov k potrebe jednotnej súdržnosti a národného cítenia... Práca v brannej výchove musí smerovať pre všeobecné blaho a v čase brannej pohotovosti štátu aj pre potreby armády. Hlavným cieľom v rámci všeužitočných prác je pri práci a prácou na slovenskej hrude sformovať a vychovať nového človeka podľa kresťanských, národných a sociálnych zásad*".[1257]

Jednotlivé veliteľstvá HG však organizovali okrem prác v rámci brannej výchovy vlastné členstvo aj v prácach, ktoré sa pri brannej výchove zanedbávali. Gardisti mali napríklad čistiť cesty, upravovať chodníky, starať sa o mestskú zeleň, tieto úlohy však prakticky ako v analogických prípadoch zostali len na papieri.

Trecie plochy

Okrem brannej výchovy sa pred Salzburgom stalo podobne trecou plochou používanie hodností v HG. HVHG sa tak snažilo v rozpore s dohovormi najvyšších predstaviteľov armády a HG spred júla 1940 a ustanoveniami na to určenej komisie priznávať hodnosti gardistom po vlastnej osi. Miestni velitelia mali na základe rozkazu z 20. januára 1942 dostať tlačivá na charakteristiky dôstojníkov štábu HG, do ktorých mali vpísať navrhovanú hodnosť pre toho-ktorého gardistu. Tá sa už nemala odvodzovať od vojenskej hodnosti, ale aj od toho, do akej triedy (podľa počtu obyvateľov) patrila obec.[1258] Hodnosti v HG sa rozdelili nasledovne:

1255 Tamže. Záložníci a nevojaci mali vykonávať úlohy v brannej výchove spoločne.

1256 Tamže.

1257 Tamže, 604 – 53 – 1. Rozkaz Okresného veliteľstva BV Skalica č. 7 z 18. 9. 1943.

1258 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 659/Náč.1942 župným inšpektorom na vedomie, okresným a miestnym veliteľom na vykonanie z 20. 1. 1942.

Poddôstojníci: rojník, družinár, zástupník
Nižší dôstojníci: zbrojník, nadzbrojník, kapitán
Vyšší dôstojníci: dozorník, podpráporník, práporník
Najvyšší dôstojníci: skupiník, brigádnik, táborník.[1259]

Zmeny v garde, dokonca i pri hodnostiach sa stali akoby pravidlom. Neskorší organizačný rozkaz HVHG uverejnený v rozkaze HVHG č. 3/III. z 24. 4. 1944 určil hodnosti opäť trochu odlišne. Za poddôstojníkov označil rojníka, družiníka a skupiníka, no pomenovania nižších hodností dôstojníkov sa zachovali. Zmenili sa i pomenovania dôstojníckych hodností. Vyšší dôstojníci boli pomenovaní ako dozorník, štábnik a brigádnik a pomenovanie hodností najvyšších dôstojníkov bolo divíznik, armádnik a najvyšší veliteľ HG.[1260] Určil sa tiež spôsob získania gardistickej hodnosti. Okrem povýšenia mohol byť gardista do funkcia aj menovaný. Právo na menovanie a povyšovanie poddôstojníkov, ktorí mali byť vzorom pre ostatných gardistov, mal jedine náčelník a podnáčelník štábu, ako i okresný veliteľ okresu. V roku 1944 mala garda podobne ako v minulosti výrazné problémy s vyškolením kvalitného poddôstojníckeho a dôstojníckeho zboru, čo sa jej vypomstilo už onedlho, keď boli začiatkom septembra 1944 vytvorené Pohotovostné oddiely HG.

Garda tiež zaviedla začiatkom roka 1942 nové označenia hodností, funkcií a služieb v HG. Každý gardista si mal do 1. marca 1942 zadovážiť potrebné nové náplecníky a dištinkcie, ako aj označenia funkcie.[1261] Velitelia mali podať návrhy na priznanie hodností v čo najkratšom čase, aby mohlo HVHG vyhotoviť gardistom dekréty a dodať ich okresným veliteľstvám. Ich veliteľov upozornilo na to, že pri povyšovaní na poddôstojníkov mali dodržiavať pravidlo navrhovania najnižšej hodnosti, iba v odôvodnených prípadoch ako napr. vyššia hodnosť v armáde mohli navrhnúť vyššiu hodnosť.[1262] Okrem problematiky zavádzania hodností pre gardistov sa vyskytoval aj častý prob-

1259 Tamže. Porovnaj vyjadrenia radikálov o hodnostiach HG z januára 1942: SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál „Začiatok Rodobrany“.

1260 SNA, f. 604, 604 – 102 – 6. Rozkaz HVHG č. 3/III pre župných inšpektorov, okresných veliteľov HG a miestnych veliteľov HG z 24. 4. 1944.

1261 Tamže, 604 – 66 – 1. Rozkaz HVHG č. 1032/ŠÚ. 1942 z 2. 2. 1942.

1262 Tamže.

lém zdravenia gardistov a vojakov. Armáda sa sťažovala najmä na to, že nedisciplinovaní gardisti odmietali zdraviť vojenských dôstojníkov a veliteľov. Aj to bolo jednou z príčin, prečo vojenská strana trvala na označení jednotlivcov rovnakou hodnosťou v garde i v armáde. Nezrealizovanie tohto zámeru spôsobovalo problémy a prispievalo k vyhroteniu nevraživosti medzi HG a armádou, kde bolo zdravenie obvyklým prejavom úcty voči nadriadenému.

Skutočnosť sa však diametrálne odlišovala od slov. Pred i po Salzburgu sa gardisti sťažovali často na to, že armáda odmieta zúčastňovať sa na gardistických podujatiach. Okresné veliteľstvo HG v Novom Meste nad Váhom napríklad v liste HVHG hlásilo, že dôstojnícky zbor ženijného pluku z Nového Mesta ignoroval všetky akcie organizované Hlinkovou gardou. HVHG sa so sťažnosťou obrátilo na MNO s tým, že príslušníci armády z radov dôstojníkov ignorovali nielen zoznamovacie večierky, ale aj pietnu spomienku na Andreja Hlinku. HVHG preto navrhlo MNO, aby „*v záujme spolupráce*“ upozornilo dôstojnícky zbor na potrebu účasti na podobných podujatiach.[1263] Takéto podujatia boli pritom vhodnou príležitosťou potvrdiť propagandistické tvrdenia o „nerozbornej jednote“ oboch organizácií v „boji za spoločnú vec“. Gardistickí funkcionári preto často (najmä v pôsobnosti HVHG) oznamovali MNO či armádnym veliteľstvám program slávností usporiadaných Hlinkovou gardou. HVHG žiadalo napríklad prítomnosť armády pri dekorovaní zaslúžilých gardistov[1264] alebo na rozličných pietnych spomienkach či oslavách, kde bola účasť oboch organizácií často vopred predpísaná. Bez prítomnosti armády a gardy sa nezaobišli oslavy 14. marca, na ktoré sa gardisti pripravovali už dlhší čas dopredu. HVHG žiadalo pri prípravách osláv najmä kultúrnych, osvetových a propagačných referentov HG, aby sa pousilovali zostaviť „*priliehavý program*“, požadovali, „*aby po starostlivom a dôkladnom nácviku programu bol zaistený dôstojný priebeh oslavy vzhľadom na najväčší sviatok slovenského národa*“.[1265] Oslavy mali byť ukážkou

1263 VHA, f. MNO dôverné, inv. č. 8, šk. 9, č. 165 992. List HVHG pre MNO z 23. 9. 1940.

1264 Tamže, č. 157 150. List HVHG pre MNO z 16. 5. 1940.

1265 SNA, f. 604, 604 – 66 – 1. Obežník HVHG č. 1032 /ŠÚ. 1942 z 2. 2. 1942. Okrem zaistenia súzvuku s armádou sa mal nástup stať oslavou „*jednoty všetkých Slovákov v národnom socializme bez rozdielu náboženského*“.

vzornej spolupráce gardy s armádou, avšak najmä v neskoršom období ich postupne navštevovalo čoraz menej občanov a ich obecenstvo tvorili zväčša členovia HM a prizerajúci sa gardisti. V jednom z početných nemeckých hlásení z jesene 1942 sa objavila správa, ktorá presne vystihovala krízu organizácie a režimu: „*Na 14. marec, slovenský národný sviatok, nastupovalo v rokoch 1939 – 1941 priemerne 4 – 5 tisíc mužov HG z Bratislavy. V roku 1942 nastúpilo len 180 gardistov. Na deň národnej práce 1. mája 1942 bolo prítomných na prehliadke nie viac ako 70 uniformovaných gardistov.*“[1266]

HVHG aj MNO sa snažilo mierniť prejavy často otvorenej nevraživosti. Hlavné veliteľstvo HG sa podieľalo na viacerých akciách, ktoré mali zvýšiť prestíž gardy v očiach armády. Každý veliteľ mal napríklad zabezpečiť, aby na trafikách v jeho obvode boli nainštalované drevené kazety, do ktorých mohli záujemcovia vhadzovať cigarety pre vojakov. Kľúče od nich mal mať veliteľ, ktorý mal zozbierané fajčivo zaslať na OVHG.[1267] Gardistov a členov FS HVHG tiež vyzvalo na podporu zbierky vojakom na fronte. Do 31. decembra 1942 mali zbieranie peňazí na starosti velitelia, po tomto dátume mali byť posielané na účet HVHG.[1268] Velitelia HG v sídle posádky mali tiež kvôli utuženiu priateľských vzťahov prideliť vojenským posádkam „*dostatočné*

Prejav mal byť ladený v duchu zjednotenia katolíkov a evanjelikov v národnom socializme.

1266 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD (výťah z Nagelerovho listu) z 20. 5. 1942. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 18. Na druhej strane to bolo sčasti spôsobené i tým, že HVHG v rozkaze z 2. 2. 1942 apelovalo na gardistov, aby oslavy odbavilo v kultúrnych domoch, nakoľko „*vzhľadom na vojnové časy z príležitosti tohoročného 14. marca nebude sa konať celoštátny nástup HG v Bratislave*“. SNA, f. 604, 604 – 66 – 1. Obežník HVHG č. 1032 /ŠÚ. 1942 z 2. 2. 1942.

1267 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG HŠ č. 10 župným a okresným veliteľstvám HG z 19. 9. 1939. Analogicky ako pri podobných prípadoch sa dá predpokladať, že istý počet cigariet či tabaku sa k vojakom nedostal a skončil v gardistických rukách. Napriek tomu podľa HVHG hlásili jednotlivé okresné veliteľstvá, že vyzbierali veľký počet cigariet. SNA, f. 604, 604 – 66 – 2. Rozkaz HVHG HŠ č. 22 z 10. 11. 1939.

1268 Tamže, 604 – 66 – 1. Obežník HVHG č. 1032 /ŠÚ. 1942 z 2. 2. 1942.

množstvo rádioprijímačov" zo zabavených kusov Židom.[1269] V súvislosti so Židmi a vzťahom armády k HG je zaujímavá aj správa Nagelera Hlavnému úradu ríšskeho vodcu SS, v ktorej sa pozastavil nad tým, že vzťah oboch organizácií nebol natoľko kladný, ako to vykresľovali slovenskí predstavitelia. Nemci mali, zdá sa, veľmi dobré informácie o situácii na Slovensku a postojoch gardistov k armáde. Podľa Nagelera sa gardisti, ktorí slúžili v náhradných oddieloch, sťažovali na nepriateľský postoj dôstojníckeho zboru. O slovenských dôstojníkoch na veliteľskej škole HG v Bojniciach sa na základe jeho pozorovaní dokonca vyjadril nelichotivo aj jeden z najvýznamnejších armádnych predstaviteľov A. Malár.[1270] Gardisti sa okrem chýbajúcej spolupráce s armádou a nevraživosti sťažovali aj na to, že dôstojníci armády sa stýkali so Židmi. Podľa Nagelera to nebol len jeden prípad, v správe sa vyjadril doslova v tom zmysle, že gardisti z okresov podávali správy a sťažnosti na dôstojníkov najmä za to, že sa stýkali so Židmi, dokonca mnohí z nich mali za ženy Židovky.[1271]

Snahy HG o zlepšenie vzťahov s armádou

Ani jedna z týchto snáh však nepriniesla zlepšenie vzťahov oboch organizácií. Po zapojení Slovenska do bojov 2. svetovej vojny totiž vojaci začali hľadieť na gardistov ako ziskuchtivých arizátorov, ktorých úlohou bolo, obrazne povedané, vymetanie židovských povál za účelom čo najväčšieho zbohatnutia. V radoch armády vznikali rozličné piesne, ktoré dehonestovali gardu a jej snahy o obohatenie, zatiaľ čo vojaci na fronte museli nasadzovať svoje životy. HVHG sa snažilo podobným averziám zabrániť a prízvukovalo veliteľom a gardistom, aby sa dali do kontaktu s armádnymi veliteľmi a zorganizovali stretnutie dôstojníkov oboch organizácií, na ktorom si mali „*v priateľskom*

1269 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9. Rozkaz HVHG HŠ č. 10 župným a okresným veliteľstvám HG z 19. 9. 1939.

1270 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 271-S, s. 417. Správa Nagelera Hlavnému úradu ríšskeho vodcu SS z februára 1943.

1271 Tamže.

duchu" vydiskutovať sporné otázky a hľadať riešenie.[1272] Na výčitky, že HG arizovala, odpovedali: „*treba uviesť to, čo je pravda, totiž že arizácie boli prevedené podľa návrhov slovenskej alebo nemeckej strany najmenej v 99 % prípadoch. Garda ako taká nič nearizovala*".[1273] Ako vo viacerých prípadoch však boli uvedené slová len výtvorom gardistickej propagandy a pravda sa od nej diametrálne odlišovala.

Aj z tohto dôvodu, ako i pre výčitky vojakov, že gardisti sa nezúčastňovali na bojových operáciách, sa Hlavné veliteľstvo HG rozhodlo pristúpiť k ráznej akcii, ktorá sa však skončila absolútnym krachom. HVHG sa snažilo aktivizovať členstvo v dobrovoľnom prihlasovaní na východný front. V dôvernom obežníku z 3. novembra 1942 sa propagandisticky snažilo gardistom dokázať, že dejiny HG boli vlastne dejinami bojov za slovenskú štátnosť a záujmy národa. Podľa neho dokonca aj na východnom fronte mnohí gardisti ako vojaci slovenskej armády „*konajú svoje povinnosti*". Poukázalo však i na to, že „*z radov gardistov zo všetkých strán Slovenska ozývajú sa hlasy, aby Hlinkova garda vyslala samostatnú jednotku HG gardistov-vojakov pod velením gardistov-dôstojníkov*".[1274] Pre každého gardistu malo byť „*prirodzené, že my Slováci a že my gardisti i keby sme sa prihlásili v počte desaťtisícovom na východný front, neznamenali by sme nejaké rozhodnutie frontu proti boľševizmu. Ale potrebné je, aby sme sami prešli tou školou. Pre seba získame tam pevnosť, tvrdosť, spokojnosť svedomia a prehĺbime i s touto obeťou svoju oddanosť k národnej veci. Naše ženy a deti budú môcť byť hrdé na nás, keď splníme aj túto svoju národnú povinnosť*".[1275] Miestni velitelia HG mali zvolať tých gardistov, ktorí prichádzali do úvahy, a prečítať im obežník. Gardistov, ktorí sa dobrovoľne prihlásili, mali zapísať do osobitného zoznamu a zaslať na OVHG, to malo vyhotoviť komplexný zoznam prihlásených gardistov za celý okres. Do zoznamov mali byť zaradení len tí gardisti, ktorí už boli vojakmi, pretože HVHG plánovalo vytvoriť akýsi elitný zbor gardistov, elitnú jednotku, ktorá by mohla dobre reprezentovať snahy

---

1272 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG č. 19/III. pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG z 19. 4. 1943.

1273 Tamže.

1274 Tamže, 604 – 66 – 4. Obežník HVHG č. 9197/Náč. 1942 z 3. 11. 1942.

1275 Tamže.

HG o „*prejav solidarity*“ s vojakmi na fronte.[1276] Z dnešného pohľadu priam úsmevne znie poznamenanie HVHG, že nebude môcť vyhovieť všetkým prihláseným, „*nakoľko len menšia čiastka dostane zvolávacie lístky k narukovaniu*“. O každom dobrovoľníkovi mal rozhodnúť Mach po zvážení všetkých predpokladov.[1277] Počet dobrovoľníkov mal byť obmedzený i z toho dôvodu, že podľa hlavného veliteľstva nebol dôležitý ani tak počet, ale „*prejav aktívnej solidarity Hlinkovej gardy s bojujúcimi vojakmi*“.[1278] Vybraný oddiel gardistov mal podliehať veleniu veliteľa Rýchlej divízie, mal byť však osobitnou gardistickou jednotkou. Podľa obežníka sa doň už stihli dobrovoľne prihlásiť viacerí vysokí funkcionári HVHG, vrátane Macha a Kubalu, okresní velitelia HG a velitelia vybraných jednotiek.[1279] Týmto vysloveným klamstvom chcel Mach s určitosťou presvedčiť gardistov v ich postoji, aby sa prihlasovali do jednotky, jeho snaha sa však minula účinkom. Otomar Kubala sa neskôr vyjadril, že cieľom prihlásenia veliteľov a funkcionárov HG bolo jedine pozdvihnúť gardistické sebavedomie a on osobne zo začiatku vôbec netušil, že bol prihlásený.[1280]

Napriek viacerým obežníkom a rozkazom prihlásilo sa do jednotky len veľmi málo gardistov a celá propagandisticky síce dobre myslená, ale nedotiahnutá akcia stroskotala na nedostatočnom počte prihlásených.[1281] Podľa prehľadu dobrovoľníkov z armádnych zdrojov sa z radov HG prihlásilo do vojny proti Sovietskemu zväzu 19 dôstojníkov, 69 poddôstojníkov a 78 radových gardistov.[1282] Gardistické zdroje udávali síce o niečo viac dobrovoľníkov, v podstate sa však veľmi nelíšili od armádnych výkazov. Na rozdiel od 166 dobrovoľníkov, ktorých vykazovala armáda, sa prihlásilo na základe hlásenia HVHG

1276 Tamže.

1277 Myslel sa počet detí, dôležitosť v zamestnaní, funkcia v HG, vek...

1278 Tamže.

1279 Prihlásiť sa dokonca mali aj poslanci-gardisti. Tamže.

1280 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1281 O akcii a jej krachu sa vyjadrujú aj dokumenty nemeckej proveniencie, nakoľko Nemci otázku spoluúčasti HG na ťažení proti Sovietskemu zväzu so záujmom sledovali. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD z 5. 1. 1943.

1282 VHA, f. 53, šk. 83, zl. 53/41/9.

201 mužov, z toho 36 dôstojníkov, 75 poddôstojníkov a 90 príslušníkov mužstva.[1283] Napriek tomu členov gardy na východnom fronte bolo oveľa viac. Mnohí gardisti totiž museli narukovať povinne. Na základe armádnych tabuliek narukovalo do zbrane až 7 810 členov HG, z toho 511 dôstojníkov a 7 293 poddôstojníkov a mužstva.[1284]

Jednotlivé okresné veliteľstvá mali síce posielať na HVHG zoznamy gardistov, namiesto nich však väčšinou zasielali len odpovede s ospravedlňovaním svojich podriadených a uvádzaním príčin, prečo sa odmietli dobrovoľne prihlásiť. OVHG Gelnica napríklad ako dôvody uviedlo, že gardisti sa obávali, ako bude v prípade ich narukovania postarané o ich rodiny, že mnohí gardisti pracovali v podnikoch dôležitých na obranu štátu a boli oslobodení od povinného narukovania. Aj tí mladí gardisti, ktorí by aj prichádzali do úvahy, podľa OVHG už narukovali na armádne zvolávacie lístky. Starší, ktorí zostali na Slovensku, sa nehlásili údajne preto, lebo boli živiteľmi rodín, o ktoré by sa po ich narukovaní nemal kto postarať.[1285] Podobné správy zasielali HVHG aj ostatné veliteľstvá a snaha vytvoriť gardistické pluky tak upadla do zabudnutia. Jej oživenie v nasledujúcom období už nebolo mysliteľné, pretože situácia na východnom fronte sa Nemcom postupne začala vymykať z rúk. HVHG napriek tomu vyzdvihovalo snahu gardistov zapojiť sa do vojny, pričom zámerne neudávalo počet svojich členov, ktorí sa do zbrane prihlásili: „*Ak boli dobrovoľníci, ktorí sa prihlásili v marci, septembri alebo aj v ťažení proti boľševikom, to boli zo slovenského národa výlučne gardisti.*“[1286]

HG v tomto období však naplno zamestnávala iná otázka – židovská. Snahy vyriešiť vzťah oboch organizácií tak zostali zväčša v rovine spomínaných vyhlásení o nezlomnej jednote a občasných stretnutí jednotiek pri nástupoch. Skutočnosť však bola iná. Tento vzťah nabral novú kvalitu až začiatkom septembra 1944 vytvorením Pohotovost-

1283 Tamže.

1284 HVHG opäť udalo odlišný počet: 7 162 mužov, z toho 547 dôstojníkov, 2 033 poddôstojníkov a 4 582 mužstva. Tamže. Za poskytnutie štatistík ďakujem Martinovi Lackovi.

1285 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. List Okresného veliteľstva HG Gelnica HVHG č. 36/Dôv.1942 z 20. 9. 1942.

1286 Tamže, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG č. 19/III. pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG z 19. 4. 1943.

ných oddielov HG, ktoré sa mali stať náhradou za armádu, pretože tá v kritických dňoch národa podľa gardistov totálne „zlyhala“.[1287]

15. Spolupráca Hlinkovej gardy pri vykonávaní protižidovských nariadení

Hlinkova garda a pokračovanie arizačného procesu

Prelomom v perzekučných snahách členov HG sa stalo protižidovské zákonodarstvo Slovenskej republiky. Židia sa na základe neho stali druhotriednymi občanmi a postupne boli čoraz viac obmedzované ich práva. Gardisti sa samozrejme „venovali“ aj problematike Čechov zostávajúcich na Slovensku ešte i po odsune veľkej časti českých zamestnancov,[1288] avšak až do vypuknutia Povstania v auguste 1944 sa stala protižidovská agenda najdôležitejšou súčasťou aktívnej činnosti organizácie. O to viac, že mnohí gardisti nesúhlasili s brutalitou, akú prejavovali mnohí ich spolučlenovia, a o aktívnu účasť v organizácii prestali javiť záujem. Aj preto garda začiatkom štyridsiatych rokov stratila značné množstvo členskej základne a stagnovala.[1289] Stratila viaceré funkcie, ktoré dovtedy vykonávala a v očiach verejnosti bola degradovaná na protižidovskú organizáciu. Gardisti a nacistickí pozorovatelia vo svojich neskorších správach pochopili, že od tohto obdobia začala Hlinkova garda postupne chradnúť. Podľa jednej správy bolo toto obdobie dokonca „*možno právom označiť za živorenie a postupné odumieranie Hlinkovej gardy*“.[1290] V nemeckých očiach bola HG už len organizáciou, o ktorej sa síce ešte na začiatku „*zdalo, že je dostatočne silná, aby doviedla židovskú otázku k vyriešeniu. Avšak pod paľbou zo strany úradov na jednej strane a zlákaná židovskými peniaz-*

1287 *Gardista*, 10. 9. 1944, s. 1.

1288 BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939.

1289 SNA, f. 604, 604 – 52 – 3. Rozkaz Okresného veliteľstva HG v Trenčíne č. 20 z 15. 7. 1942 o vylúčení členstva z HG.

1290 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Historický vývin Hlinkovej gardy.

mi na strane druhej, HG nedokázala rázne zakročiť. Od tohto momentu snahy HG speli ku krachu“.[1291] Na druhej strane štátny aparát zadával garde úlohy pomocného orgánu v protižidovskom zákonodarstve, čím celá organizácia nadobudla čoraz výraznejší a prakticky jediný protižidovský charakter. Od salzburských rokovaní sa tlak gardy na riešenie židovskej otázky ešte zväčšil. Niežeby do leta 1940 HG nevenovala tejto oblasti výraznú pozornosť, ale od Salzburgu mal podľa gardistov aj v tomto smere zaviať „nový vietor“.

Po salzburských rokovaniach sa urýchlil nielen proces prijímania protižidovských nariadení, ale aj proces arizácie. Zákon č. 210 zo septembra 1940 splnomocňoval slovenskú vládu riešiť arizáciu židovského majetku bez účasti snemu. Onedlho na to vyšiel aj druhý arizačný zákon č. 303 z novembra 1940, ktorý už nerátal ani s „dobrovoľnou arizáciou“ na podklade spoluvlastníctva. Prevod majetku mohol byť 100-percentný alebo čiastočný, teda židovskému pôvodnému majiteľovi mohla byť ponechaná najviac 49-percentná účasť na majetku a zisku podniku. Pôvodný židovský majiteľ však už nemohol o ničom rozhodovať a jeho účasť v podniku bola čisto formálna.[1292] Problematika arizácií je veľmi rozsiahla a venuje sa jej viacero autorov.[1293] Väčšina z nich ju však nepodáva z pohľadu HG, ktorá toto riešenie jednoznačne privítala. *Gardista* palcovými titulkami približoval arizáciu ako snahu o to, aby sa hospodársky život dostal v čo najväčšom rozsahu do rúk „slovenského živlu“. Vydanie arizačných zákonov vyvolalo v radoch gardy živý ohlas. Umožnili mnohým radikálom dostať sa k výnosným podnikom na základe osobných kontaktov či aktivity. Ako sa vyjadril pisateľ jednej správy adresovanej Zahraničnému úradu v Berlíne, na Slovensku boli až príliš časté „*neslýchané prípady korupcie*“.[1294]

1291 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*. Bratislava 2003, s. 194. Správa SD Centrála Viedeň SS-Standartenführerovi Ehlichovi „Židovská otázka na Slovensku“.

1292 SNA, f. 604, 604 – 52 – 3. Nariadenie č. 303/1940 vo svojom § 21 stanovovalo, že základom prevodného poplatku a dane z obratu je hodnota určená Ústredným hospodárskym úradom.

1293 Pozri napr. práce J. Hlavinku, P. Mička, Ľ. Hallona, E. Nižňanského či I. Kamenca a ďalších.

1294 NAČR, f. 136, šk. 1, 167622 – 167625. Správa z 4. 10. 1940 pre Zahraničný úrad v Berlíne.

Gardistické aktivity v procese arizácií sa v jednotlivých prípadoch líšili. Kým niektorým gardistom stačilo zarábanie na židovskom majetku, na ktorom nechali pracovať Žida, iní sa s tým neuspokojili a nehatene rozkrádali majetok majiteľov arizovaných podnikov. Niektorí gardisti neváhali dokonca okrem podnikov „zarizovať" aj byty židovských majiteľov, ktorých ako nepohodlných svedkov svojej činnosti dali deportovať do nacistických koncentračných táborov. V mnohých prípadoch sa dokonca nesťažovali len postihnutí Židia, konanie gardistov bolo poburujúce aj pre viacerých vysoko postavených občanov. Notár Viktor Ravasz, ktorý bol v tom čase i predsedom Štátnej rady, dokonca osobne intervenoval u Morávka, vraj podobné prípady sú len na škodu štátu a sú protiprávne.[1295]

Ani u všetkých predstaviteľov slovenskej vlády nenašla forma arizácií a rodinkárstva pri prideľovaní najvýnosnejších podnikov známym či členom rodiny veľké pochopenie. Gejza Medrický si vo svojich pamätiach spomínal najmä na neustále konflikty s ÚHÚ a radikálmi o skutočnej forme arizácií. V období po Salzburgu sa viackrát ohradil proti unáhlenosti arizačného procesu, avšak bezvýsledne.[1296] Na jednej strane akiste pôsobila snaha gardistov a radikálov zbaviť sa vplyvu Židov na hospodárstvo Slovenskej republiky, na druhej strane šlo zúčastneným najmä o to, kto a aký výnosný podnik bude arizovať. Tlak na urýchlenie tohto procesu preto potlačil do úzadia viaceré pripomienky odborníkov, ktorí upozorňovali na nevyhnutnosť zabezpečiť arizáciu podnikov najmä odborníkmi, obchodnými pomocníkmi, zamestnancami tej istej alebo príbuznej profesie, a nie štátnymi zamestnancami, úradníkmi a ich rodinnými príslušníkmi.[1297] Pre mnohých gardistov a radikálov, ako i pre exponentov režimu by totiž znamenalo, že tradičné rodinkárstvo, keď na malom Slovensku poznal prakticky každý každého, by tak stratilo v arizačnom procese opodstatnenie, čo samozrejme s vidinou výnosného majetku nemohli pripustiť.

V období Slovenskej republiky sa tak stali z mnohých gardistov boháči, s jeho koncom však prišiel i koniec pohodlného života a dostatku finančných prostriedkov, z ktorých žila často prakticky celá rodina

1295 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 312/47 Jozef Bílik-Záhorský. Svedectvo Dr. Viktora Ravasza.

1296 MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*, s. 176.

1297 Tamže.

arizátora.[1298] Nakoniec však často dopadli ako ďalší podobní radikáli, ktorých rýchla kariéra bola spätá s protižidovským zákonodarstvom Slovenskej republiky. Spoločne s ustupujúcimi exponentmi slovenského štátu poväčšine odišli pred Červenou armádou do Rakúska a na Slovensku zanechali rodinu i nadobudnutý majetok. Retribučné ľudové súdy ich za neprítomnosti odsúdili často na konfiškáciu časti majetku, trest odňatia slobody a niekoľkoročnú stratu občianskych práv.[1299] Niektorí si však ani po roku 1945 nežili podľa zlomkovitých správ tak zle, aby museli radikálne znižovať svoj životný štandard.[1300] Zo svojho „pôsobenia" na Slovensku si do emigrácie mnohí priniesli dostatok finančných prostriedkov, z ktorých mohli financovať náročný život za hranicami domova.

Podobných gardistov bolo v tom čase na Slovensku veľa. Mnohí za vidinou ľahkého zisku neváhali zapredať svoje morálne zásady (ak nejaké mali) a ťažili z výhodnosti arizačného procesu. Samozrejme nie všetci gardisti arizovali výnosné podniky, avšak zákonodarstvo Slovenskej republiky im umožňovalo v tejto oblasti získať výhodnejšie postavenie ako negardistom. Aj preto bola garda a členstvo v nej príťažlivé pre mnohých ziskuchtivých Slovákov.

Na druhej strane veľká členská základňa sa začala stenčovať najmä v súvislosti s brutalitou HG v tejto oblasti. Podľa dochovaných správ mala organizácia HG v roku 1942 v kartotéke vedených už len 56 077 členov[1301] a výrazne stagnovala.

Pre gardistov bolo výhodou, že pri arizačnom procese sa garda ako organizácia mohla podieľať legálne na základe protižidovského zákonodarstva. Strana sa spoločne s HVHG dohodla na tom, že v každej obci, kde bol aspoň jeden židovský podnik, mala zasadnúť komisia zložená z predsedu, hospodárskeho referenta a tajomníka miestnej organizácie strany, miestneho veliteľa a propagačného či sociálneho referenta HG a vodcu miestnej organizácie HM, ktorá mala vypracovať zoznamy arizátorov, ktorí už žiadali o pridelenie židovských podnikov.

1298 SNA, f. 604, 604 – 65 – 1.

1299 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 312/47 Jozef Bílik-Záhorský. Rozsudok nad Jozefom Bílikom-Záhorským z 22. 7. 1947.

1300 Tamže.

1301 KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944, s. 15.

Pri rozhodovaní o pridelení podniku sa malo prihliadať okrem informácie o členstve v strane aj na veľmi dôležitú informáciu, a to, odkedy bol uchádzač evidovaný ako člen HG. Členstvo v HG a kontakty mohli pomôcť a pomohli mnohým Slovákom k držbe židovských podnikov. Miestne organizácie strany zasielali na ÚHÚ potvrdenia, v ktorých ako jedna z hlavných figurovala otázka členstva gardistu v HG. MO HSĽS vo Vranove nad Topľou napríklad žiadalo Ústredný hospodársky úrad o vyhovenie žiadosti istého občana o arizáciu slovami, že ako „*statočný občan i ako dobrý straník a gardista zasluhuje si nášho odporúčania*“.[1302]

Gardisti mali byť na základe rozkazov HVHG, ale aj intervencií strany zvýhodňovaní pri arizačnom procese aj ďalšími výhodami. Generálny sekretariát HSĽS podľa HVHG „*podnikol akciu, aby sa čím viac židovských podnikov dostalo do rúk slovenských – kresťanských cestou arizácie*“.[1303] Záujemcovia z radov gardistov si mali vyžiadať tlačivá a prihlášky u miestnej organizácie strany, miestnych odbočiek Zväzu slovenských remeselníkov a obchodníkov a odbore Slovenskej odborovej jednoty súkromných úradníkov a vyplnené zaslať na GS HSĽS.[1304] Postupne s prehlbovaním protižidovského zákonodarstva a arizačného procesu sa aj veliteľstvá HG mohli ako právnické osoby uchádzať o majetok, resp. poštátnené nehnuteľnosti. Okresné a miestne veliteľstvá mali nahlásiť HVHG, „*či z poštátneného židovského majetku reflektujú na niektorú budovu, alebo miestnosť na umiestnenie veliteľstva HG, alebo na iné účely HG... Samozrejme príslušné veliteľstvo HG musí mať v hotovosti alebo vo výhľade také finančné možnosti, aby si žiadaný objekt svojho času skutočne mohlo odkúpiť, teda návrhy musia byť seriózne*“.[1305] HVHG zároveň upozornilo podriadené veliteľstvá, že bezplatné ponechanie nehnuteľností nebolo prípustné. Podobne sa mohli veliteľstvá HG podieľať na kúpe ostatných častí poštátneného židovského majetku, ako boli napr. rádioaparáty, ktorých

---

1302 SNA, f. 604, 604 – 101 – 1. Potvrdenie MO HSĽS Vranov nad Topľou ÚHÚ vo veci arizácie Júliusa Segulu z 6. 9. 1941.

1303 Tamže, 604 – 102 – 6. Okresný rozkaz OVHG Nová Baňa č. 6 z 16. 3. 1940.

1304 Tamže.

1305 Tamže. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG č. 22/III. z 18. 5. 1943.

cenu mal určiť znalec poverený ministerstvom financií.[1306] Podobne mohli nadobudnúť poštátnené bývalé židovské nehnuteľnosti aj gardisti ako fyzické osoby. Nemali sa odpredávať prostredníctvom Ústredného hospodárskeho úradu, na ktorý mnoho gardistov zasielalo svoje žiadosti, ale prostredníctvom generálneho sekretariátu HSĽS. Ten mal dávať súhlas na jednotlivé odpredaje podľa svojho uváženia. Podľa HVHG si na to založil všeobecné zoznamy uchádzačov o konkrétne poštátnené nehnuteľnosti, ktorých mal neskôr odporúčať. HVHG zároveň požiadalo podriadené veliteľstvá, aby vypracovali zoznamy gardistov s presnými údajmi kupujúceho a nehnuteľnosti, aby mohlo za ich požiadavky intervenovať na generálnom sekretariáte strany.[1307] V kompetencii miestnych veliteľstiev HG bolo tiež dávať návrhy na dočasných správcov židovských nehnuteľností, ktorí sa de facto takto stávali nájomníkmi domov po Židoch, ktorým bolo zakázané bývať na exponovaných uliciach, alebo boli vysťahovaní z územia Slovenska.[1308] MVHG tiež dávalo „dobrozdania" osobám, ktoré žiadali židovské nehnuteľnosti do správy.[1309] Okolo židovských nehnuteľností, ktoré sa stali lukratívnym a na mnohých miestach i nedostatkovým tovarom, v mnohých mestách splanuli vášne. Okresný úrad v Trnave napríklad prešetroval na žiadosť ÚŠB viaceré machinácie s židovskými domami, ktoré boli prideľované dočasným správcom bez vedomia strany.[1310] Viacerí i vysokopostavení gardisti sa totiž sťažovali na Ústredni štátnej bezpečnosti, že pri vysťahovaní Židov nebolo všetko v poriadku. Za dočasných správcov židovských domov boli podľa nich dosadzované aj „*osoby verejne protislovenského zmýšľania, hoci boli podané žiadosti plnekvalifikovaných Slovákov*".[1311] Záujemcovia o pridelenie

---

1306 Tamže. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG č. 1/III. zo 17. 2. 1942.

1307 Tamže. Rozkaz HVHG pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG č. 22/ III. z 18. 5. 1943.

1308 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 137 – 1940, 440 / prez.

1309 Tamže, 461/1941prez.

1310 Tamže, 1283/ 1941 prez. List ÚŠB Okresnému úradu v Trnave z 25. 6. 1941, List Okresného úradu v Trnave ÚŠB z 13. 10. 1941.

1311 SNA, f. 604, 604 – 58 – 3. Nedatovaná sťažnosť trnavských gardistov. Záujemcovia – Slováci vraj museli zháňať protekcie vplyvných osôb, „*aby ich*

domov po Židoch boli vraj tiež poškodení. V meste sa údajne uvoľnili „*hnilé zapelešené židovské byty pre árijcov*“, zatiaľ čo „*Židia obsadili najkrajšiu štvrť, modernú a po prevrate vystavenú*“. Ako podotkli, „*teda aj z prevedenia dobre mysleného vládneho nariadenia majú trnavskí árijci skôr škodu, lebo Židia majú možnosť sa dostať do lepších bytov*“.[1312] Podobné javy neboli neobvyklé v mnohých slovenských mestách. Gardisti si vyhradzovali právo rozhodovať o prideľovaní židovských nehnuteľností a dostávali sa do častých sporov s miestnymi organizáciami strany, ktoré sa snažili protežovať svojich ľudí. Často sa otvorili staré rany a rozhoreli nepriateľstvá, na ktoré sa v priebehu rokov takmer zabudlo. Keď šlo o majetok, často šli bokom i základné pozitívne ľudské vlastnosti. Židovský majetok tak okrem samých Židov priniesol nešťastie aj mnohým Slovákom.

Dosah na morálku mnohých gardistov malo i zabezpečenie hnuteľného majetku židovských spoluobčanov. Napriek tomu, že úlohou gardistov bolo na základe vyhlášky ÚHÚ č. 163 a 215/42 Úr. n. spolupracovať pri zaisťovaní židovských hnuteľností a ich odovzdaní s príslušnými zoznamami daňovému úradu v obvode, gardisti znova ako vo viacerých podobných prípadoch, azda i z ignorancie nariadení a v neposlednom rade z chamtivosti, prekračovali svoje právomoci. Na základe úprav mala byť pri zaisťovaní židovských bytov spísaná zápisnica so všetkými predmetmi, ktoré sa v nich nachádzali. Bezpečnostné úrady hlásili často svojim predstaveným, že zaistenie hnuteľného majetku bolo síce vykonané, ale „*v domácnostiach mali Židia veľmi málo cenných vecí. Niečo iste poschovávali, niečo tajne odpredali a len tým sa dá vysvetľovať, že sa dohromady cenných vecí nič nenašlo*“.[1313] Každý prípad zaisteného židovského majetku bol samozrejme iný, s určitosťou možno povedať, že bezpečnostné orgány a najmä gardisti pri spisovaní predmetov zavádzali a najcennejšie veci zhabali pre seba.

Taktiež veliteľstvá HG si ponechali vo svojej držbe viaceré židovské predmety alebo ich rozdali počas tzv. zimnej pomoci. Na základe rozširujúceho sa nezákonného postupu gardistov a veliteľstiev

---

zjavné poškodenie sa aspoň čiastočne napravilo“.

1312 Tamže.

1313 HLAVINKA, J.: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami. In: *Pamäť národa*, 2005, č. 4, s. 19. „Situačná správa za apríl 1942“.

HG sa MF dohodlo s HVHG, že všetky hnuteľnosti, ktoré boli potrebné na zariadenie HG alebo boli darované pod titulom zimnej pomoci, mohlo HVHG formálne odkúpiť. Ostatné hnuteľnosti mali veliteľstvá odovzdať daňovým úradom.[1314] Okresné veliteľstvá mali v spolupráci s miestnymi veliteľstvami vytvoriť zoznamy židovských hnuteľností v držbe HG, na základe čoho malo HVHG v spolupráci s ministerstvom financií doriešiť problém ich prevodu na gardu. Analogicky však dôslednosť vykonania rozkazu závisela od ochoty jednotlivých veliteľov, čo bolo v organizácii HG vždy spojené so značným rizikom. Pre mnohých gardistov nebolo strašiakom ani to, že v prípade nezákonnej držby židovského majetku sa vystavovali trestnému stíhaniu. Tie židovské hnuteľnosti, ktoré sa gardistom nepodarilo odcudziť, pripadli štátu. Na základe vyhlášky uverejnenej v *Úradných novinách* sa však i na akcii odpredaja hnuteľností mala zúčastniť Hlinkova garda, a to prostredníctvom zástupcu v komisii poradcov daňového úradu.[1315] Často sa stávalo, že rozličné hnuteľnosti boli podhodnotené a gardisti či iní uchádzači ich mohli získať za relatívne nízku cenu. V rozsiahlej správe o „židovskej otázke na Slovensku" praktiky HG pri prideľovaní hnuteľného majetku Židov kritizovala aj SD. Jej analýza nie je signifikantná len pre rozklad v garde, ale v celom slovenskom štáte. Podľa nej „*pri dražbe židovských predmetov zo zariadenia bolo možné pozorovať súhru členov HG so štátnymi orgánmi vykonávajúcimi dražbu, v dôsledku čoho boli predmety, ktoré mali nejakú hodnotu, z dražby vyradené a odovzdané priamo členom HG. Skutočnosť uplácania nie je pri všeobecne vládnucej korupcii na Slovensku ničím prekvapujúcim*".[1316] Korupcia sa dotýkala nielen radových gardistov či veliteľov HG, ale sa dostala až na najvyššie gardistické miesta. V najmenej jednom doloženom prípade dokonca za Žida intervenoval sám Mach.[1317]

1314 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG 7/III z 15. 1. 1943.

1315 *Úradné noviny*, roč. 1942, č. 27 z 20. 5. 1942. Okrem zástupcu HG mal byť v komisii zástupca strany, obce, DP a FS.

1316 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*, s. 204. Správa SD Centrála Viedeň SS-Standartenführerovi Ehlichovi „Židovská otázka na Slovensku".

1317 NAČR, f. 136, šk. 76, 634514 – 634520. Materiály v záležitosti Žida Ardó. Určite nie je nezaujímavé, že Ardóova dcéra sa vydala za syna Gejzu Fritza.

Účasť HG na protižidovských nariadeniach

Okrem židovských hnuteľností či domov zaujímal gardistov aj proces prijímania protižidovských nariadení. Často ho kritizovali a pokladali za nevyhnutné, aby bol čo najprísnejší voči Židom. Prostredníctvom tlačových orgánov žiadalo HVHG urýchlenie „*arizačnej práce*“ a dôsledné dodržiavanie protižidovských opatrení. Okrem tradičných obviňovaní Židov z komunistickej propagandy[1318] sa terčom kritiky v prvej polovici roka 1941 stali, podľa gardistov, údajné prejavy rozťahovania sa Židov na Slovensku. Išlo samozrejme o neadekvátne tvrdenia, ktoré však boli súčasťou protižidovskej propagandy. Kritizovali napríklad „*rozťahovanie*“ sa Židov v kúpeľných mestách, v Tatrách či v hlavnom meste, kritiku však vyvolalo „*surové chovanie*“ Židov v dopravných prostriedkoch: „*Židia sa surovo chovajú najnovšie aj vo vlakoch. Skoro každý deň príde nejaká správa o ich výčinoch. Dňa 18. marca rýchlik... bol preplnený židmi. Boli v každom vozni, plno ich bolo vo všetkých triedach. V jednom vagóne cestovali piati gardisti v uniforme a dvaja gardisti akademici neuniformovaní. Keď sa Židia príliš rozťahovali, títo vyzvali Židov, aby miesta uvoľnili pre árijcov. Keď to Židia prijali s posmešným úsmevom a zo svojich miest sa nepohli, akademici i gardisti jednoducho ich zahnali do takého vagóna, kde bolo Židov najviac, árijcov odtiaľ dali zase do vagóna, ktorý očistili úplne od Židov.*“[1319] Opäť šlo skôr o dôkaz gardistickej propagandy ako o skutočný stav na Slovensku. Paradoxom bolo, že po zákonnosti a dodržiavaní nariadení volali tí, ktorí zákony sami pošliapavali.

Zo svojich pozícií navrhli zriadiť osobitné oddelenie pre Židov „*keď sa im už musí povoliť cestovanie a znemožniť, aby árijci boli nútení sedieť spolu s Židmi vo vlakoch*“.[1320] Zákonného opatrenia sa dočkali čoskoro v podobe vyhlášky ministra dopravy a verejných prác z 29. októbra 1941,[1321] ktorá vylúčila cestovanie Židov v 1. a 2. triede, v spacích vozňoch a nariadila, že môžu cestovať jedine v 3. trie-

1318 Tamže, šk. 1, 167626 – 167628. Správa z 5. 10. 1940 pre Zahraničný úrad v Berlíne. Okrem Židov boli zo šírenia komunistickej propagandy obviňovaní aj Česi.

1319 *Gardista*, 20. 3. 1941, s. 3.

1320 Tamže.

1321 S účinnosťou od 1. 11. 1941.

de označenej tabuľkou „Pre Židov“.[1322] Podobne sa gardisti k židovským spoluobčanom správali aj v autobusoch. Na základe citovanej vyhlášky smeli síce cestovať bez obmedzenia triedy, „*ale v prípade veľkého návalu cestujúcich pri nastupovaní majú pred Židmi prednosť Nežidia*“.[1323] Keď však porušovali zákonné nariadenia, nevyhli sa ani oni vyšetrovaniu, drvivé percento prípadov násilností na Židoch však nik nebol ochotný bezpečnostným orgánom nahlásiť. Väčšinou so sťažnosťami na políciu či žandárske stanice prichádzali sami Židia, v mnohých prípadoch sa však aj tam stretli s nepriazňou zamestnancov. Veľakrát sa tiež stalo, že službu mal gardista, ktorý im nielenže pred prenasledovaním nepomohol, ale im ho ešte znepríjemnil.[1324]

Gardisti boli prijatí na pomocné práce bezpečnostných orgánov na základe zákona o HG z 4. júla 1940. Mali podľa neho spolupôsobiť pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti. Aj z toho dôvodu skonštatovalo HVHG, že spolupráca HG so žandárstvom je „*v záujme národa a štátu žiadúca a potrebná*“.[1325] Na základe rozkazov hlavného veliteľstva HG mal každý okresný a miestny veliteľ HG rátať v evidencii s počtom 10 – 20 gardistov, ktorých by mohol v krátkom čase zvolať na výpomoc žandárom pri služobných výkonoch.[1326] Mal tiež čo najskôr navštíviť veliteľa žandárskej stanice a oznámiť mu, že mu dáva k dispozícii potrebný počet členov HG. Veliteľ gardistov sa mal pritom riadiť rozkazmi veliteľa žandárstva. V roku 1941 sa ich úloha ešte zvýraznila, keď ku kontrole pribrali aj vykonávanie protižidovských nariadení. Aj pri protižidovských akciách tak Hlinkova garda získala rozsiahle právomoci. Ministerstvo vnútra vydalo v roku 1941 smernice pre členov HG a FS zmocnených vykonávať pomocnú kontrolu pri zachovávaní protižidovských opatrení, v ktorých vymedzovalo právomoci gardistov v sfére možností ich zákrokov. Gardista bol povinný zadržať a predviesť Žida na žandársku stanicu alebo poli-

1322 *Úradné noviny*, roč. 1941, vyhláška ministra dopravy a verejných prác z 29. októbra 1941.

1323 Tamže.

1324 ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1325 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG č. 2/III. pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG z 11. 1. 1943.

1326 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 29 z 17. 9. 1940.

cajný úrad v tom prípade, ak sa nevedel legitimovať alebo sa dopustil priestupku, resp. mohol legitimovať každého Žida i Nežida, ak porušil platné právne predpisy.[1327] Mohol tiež vkročiť do každej verejnosti prístupnej miestnosti a v prípade prenasledovania Žida, ktorý by mohol uniknúť alebo mal podozrenie, že by mohol závažne porušiť zákony, aj do židovského súkromného bytu, avšak len v prípade spoluúčasti druhého „*orgána*".[1328] Samozrejme tieto nariadenia boli len papierovou úpravou, ktorú gardisti neváhali mnohokrát bez akýchkoľvek výčitiek porušiť. Ak mal gardista „*oprávnené podozrenie*" zo spáchania priestupku alebo pri ňom Žida v skutočnosti pristihol, mohol „*za spoluúčasti aspoň druhého pomocného orgánu*" vykonať u Žida aj osobnú prehliadku. Ako v prípade prenasledovania a vniknutia do súkromných židovských bytov však aj táto zákonná úprava pre gardistov, ktorí sa za každú cenu hodlali obohatiť na nešťastí židovských spoluobčanov nemusela vôbec nič znamenať. HVHG síce vydávalo rozkazy, v ktorých podriadených upozorňovalo, že zasahovanie do právomocí bezpečnostných orgánov je protiprávne, muselo však skonštatovať, že napriek zákazom „*ešte stále sa opakujú prípady, že podriadené veliteľstvá zakročujú v rôznych záležitostiach intervenčných a iných priamo u ústredných úradov. Stali sa i také prípady, že miestne veliteľstvo žiadalo od ústredného úradu, aby bol určitý úradník z miesta preložený s udaním i dôvodov preloženia...*"[1329] Darmo HVHG v rozkazoch apelovalo na dodržiavanie služobného postupu či zákonných nariadení zakazujúcich prekračovanie právomocí členov HG pribraných na pomocné práce bezpečnostných orgánov. Z prameňov, ktoré máme k dispozícii, sa dá jasne a zreteľne vydedukovať, že množstvo gardistov nariadenia ignorovalo a prekračovalo právomoci najmä v kontrolnej oblasti. V oblasti protižidovských nariadení sa gardisti dostávali do sporov so žandármi relatívne často. Podľa HVHG sa vyskytovali prípady, že žandárski velitelia neprejavovali „*náležité pochopenie*" pri prehliadkach podozrivých osôb (Židov). Velitelia HG mali mať na starosti „osvetu" žandárskych veliteľov, ktorých mali vhodným spôsobom informovať o nutnosti spolupráce HG so žandárstvom na protižidovských naria-

1327 SNA, f. 604, 604 – 53 – 4. Smernice pre členov HG a FS zmocnených k vykonávaniu pomocnej kontroly pri zachovávaní protižidovských nariadení.

1328 Tamže.

1329 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 3 z 23. 1. 1942

deniach a dôležitých úlohách.[1330] Najmä okresní velitelia oboch organizácií mali byť čo najčastejšie v kontakte, aby zamedzili negatívnym javom objavujúcim sa čoraz častejšie vo vzťahoch oboch organizácií. K častým názorovým stretom prichádzalo najmä pri „rozoberaní“ majetku po odtransportovaných Židoch. Gardisti mali spolupracovať pri odsune Židov do pracovných táborov,[1331] pri odsune do židovských transportov, ako i pri vyhľadávaní Židov ukrývajúcich sa pred takzvanou „*spravodlivosťou*“.[1332] Pri výkone týchto úloh mali relatívne široké právomoci a mohli dokonca použiť zbraň.[1333]

K otázke židovských deportácií sa popísalo už veľa[1334] a úloha gardy v tejto oblasti je prakticky jasná. Majetok po odtransportovaných Židoch mal byť zapečatený a zaistený. Mali ho strážiť gardisti spoločne so žandármi, napriek tomu však mnohé veci zo židovských bytov boli odcudzené. Stráženie a zaisťovanie židovského majetku sa však gardistom vyplatilo aj z inej stránky. Každý gardista mal totiž nárok na preplatenie ušlého zisku, pričom suma, za ktorú vykonával túto „nadprácu“, bola stanovená na 5 korún na hodinu, čo bol relatívne slušný zárobok.[1335] HVHG si však nepripúšťalo zlyhanie vlastných podriadených a z nečinnosti alebo nedokonalosti vykonaných protižidovských opatrení obviňovalo bezpečnostné orgány. Podľa hlavného veliteľstva mali gardisti, ktorí mali platné legitimácie povoľujúce zúčastňovať sa ako pomocný orgán na bezpečnostných kontrolných opatreniach namierených proti Židom, zasiahnuť v prípadoch, keď árijci ukrývali židovské cennosti. Bezpečnostné orgány často nereagovali napriek tomu, že si boli isté, že Židia si svoje cennosti, ako obrazy, koberce či nábytok pred odtransportovaním nechávali v úschove u árijcov.[1336] Gardisti

1330 Tamže, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG č. 2/III. pre župných inšpektorov, OVHG a MVHG z 11. 1. 1943.

1331 *Gardista*, 29. 3. 1942, s. 3.

1332 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 374 – 1942, 155, D1 – 755.

1333 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Obežník HVHG č. 8822/II. odd. 1941 z 27. 6. 1941.

1334 Pozri najmä práce E. Nižňanského, L. Lipschera a I. Kamenca.

1335 AÚPN, f. B 9/II, šk. 26, inv. č. 4. Listina o mzde MVHG Banská Bystrica. Išlo o viac ako mal na hodinu slovenský robotník.

1336 SNA, f. 604, 604 – 51 – 1. Rozkaz HVHG č. 15/III. z 23. 3. 1943.

už dávnejšie článkami či letákmi poukazovali na problém tzv. „bielych Židov“, ktorí podľa nich pomáhali Židom v ich pláne na ovládnutie sveta. Už v polovici roka 1939 sa v Piešťanoch objavil démonizujúci výrazne protižidovsky zameraný leták „Sestry a bratia“, podľa ktorého „*Židovská medzinárodná obluda zase začína vyplazovať ohnivé jazyky a s nimi odpaľovať kľudné a spokojné slovenské duše*“.[1337] V tejto svojej snahe mali mať podporu bielych Židov, „*ktorí leskom židovského zlatého teľaťa boli tak omráčení, že stratili vlastenecký cit a zdravý rozum. Títo židofili, tzv. Vajzovci, ktorí sú presne očíslovaní podľa spáchaných hriechov, umožňujú Židákom za biedny úplatok, inak sa to nedá vysvetliť, ich šarapatenie. Títo Vajzovci chránia a napomáhajú čertovským Židákom a dopúšťajú sa takto najošklivejšieho hriechu na národe. Títo judášovi zapredanci sú horší než Židia sami*“.[1338] Podľa gardistov boli týmito „Vajzovcami“ aj mnohí žandári, ktorí im prekážali v očistnej práci. Nevraživosť gardistov voči žandárom je zjavná z množstva prípisov, ktoré zasielali priamo HVHG. Na ilustráciu okresný veliteľ v Púchove vo svojom pravidelnom hlásení HVHG sa posťažoval: „*Musím hlásiť i druhý zjav. Sú to naši žandári a ich postoj k Slov. štátu a nár. socializmu. Nevidno, že by sa mnohí z nich zapojili do budovateľskej práce tak ako to od nich žiada ich slovenskosť. Je isté, že mnohí z nich sú ešte i teraz infikovaní čechoslovakizmom... Navrhoval by som, aby HVHG zrevidovalo vedúcich žandárstva najmä po ich národnej stránke a ich postoja k štátu a národnému socializmu... konkretizovať nie je treba, lebo tej mienky sú zaiste všetci okresní velitelia HG.*“[1339] Prezídium ministerstva vnútra až 23. 2. 1943, teda potom, keď vzrástli úlohy HG na protižidovských nariadeniach súvisiacich aj so židovskými transportmi, vydalo pod číslom 15-150/43 nariadenie v snahe zlepšiť funkčnosť spolupráce oboch organizácií. Na základe neho malo hlavné veliteľstvo žandárstva vydať svojim podriadeným veliteľstvám úpravu, aby na návrh gardistu opatreného príslušnou legitimáciou pri dôvodnom podozrení ukrývania židovského majetku vykonali domové prehliadky podľa platných predpisov.[1340] Podobné

1337 SNA, f. MV, šk. 16, 1296/1939. List okresného úradu Piešťany MV z 17. 6. 1939.

1338 Tamže.

1339 SNA, f. 209, 209 – 837 – 2. Prípis OVHG Púchov HVHG z 9. 12. 1940.

1340 SNA, f. MV, šk. 16, 1296/1939. List Okresného úradu Piešťany MV z 17.

nariadenia žandárom neboli novinkou. Už v roku 1941 nariadila ÚŠB župným úradom, ako i okresným náčelníkom, policajným orgánom a žandárstvu, aby boli „*HG vo všetkom nápomocné*“: „*Protižidovské opatrenia ako aj boj proti židoboľševizmu a marxizmu prichádzajú do štádia prevádzania a uskutočňovania... Prácu HG treba všetkými prostriedkami podporovať. Trestné predpisy netreba vysvetľovať dľa litery, ako boli chápané za čechoslováctva a marxizmu. Predpisy treba vysvetľovať v duchu novej doby a v duchu boja proti Židom a židoboľševizmu v duchu zásad Hlinkových a podľa smerníc daných p. prezidentom republiky Dr. Jozefom Tisom a prevádzať ich podľa národnosocialistických myšlienok hlásaných p. predsedom vlády Dr. Tukom. Pán minister vnútra na základe úpravy danej predsedom vlády vo veci prevádzania protižidovských opatrení, ako aj riešenia židovskej otázky poveril HG. HG je povinná starať sa o kontrolu všetkých protižidovských opatrení prísne a presne*“.[1341] ÚŠB zároveň prízvukovala adresátom listu, resp. podriadeným úradom, „*aby boli úzkostlivé, pokiaľ ide o ponosy a žaloby Židov a nech neprijímajú žiadne intervencie Židov. Boj proti Židom a komunistom treba viesť nekompromisne a preto nech sú si vedomí patriční činitelia tohto opatrenia a podľa toho nech práce v HG podporujú*“.[1342] Jedna z najvážnejších požiadaviek bola, aby žandári, polícia či úrady do bodky netrvali pri vykonávaní protižidovských opatrení na dôslednom dodržiavaní zákonných nariadení. Gardisti si boli toho veľmi dobre vedomí a pri svojich sťažnostiach sa odvolávali na tieto nariadenia, ktoré im dávali de facto voľnú ruku pri vykonávaní kontrolných opatrení. Úprava sa samozrejme nemala dotýkať závažných prečinov či priveľkého prekračovania právomocí, aj tak zdôrazňovala úlohu HG, ktorá neúmerne vzrastala potom, ako ju poverili kontrolou nariadení a ich vykonávaním. To, čo nebolo možné v roku 1939, dostalo sa s prvými protižidovskými nariadeniami na oficiálnu platformu.

Pre žandárov muselo byť opatrenie veľkou traumou, keďže prakticky už od jesene 1938 súperili s gardou v bezpečnostných otázkach. HG už v tomto období zjavne prekračovala svoje právomoci a zákony, po poverení, aby vykonávala protižidovské opatrenia, však museli žandári prehltnúť veľký kúsok v podobe protežovania HG. Aj keď

6. 1939.

1341 SNA, f. 209, 209 – 865 – 3. Obežník ÚŠB z 28. 8. 1941.

1342 Tamže.

gardisti zjavne prekročili svoje právomoci, Mach ako minister vnútra, podobne ako v prípade domových prehliadok árijských bytov, mnohokrát zasiahol v prospech Hlinkovej gardy. Na druhej strane aj v radoch žandárov sa našlo niekoľko sympatizantov s gardistickými postojmi k riešeniu židovskej otázky. Známy je napríklad prípad medzilaboreckého tzv. čierneho žandára známeho svojou brutalitou voči Židom.[1343] Jeho kolega z toho istého mesta mal podľa výpovedí miestnych Židov dokonca tak vycvičeného psa, že keď povedal „Žid", pes sa rozbehol a zaútočil.[1344]

HG a rozsah nariadení proti Židom

Paleta protižidovských nariadení, pri ktorých vykonávaní gardisti spolupracovali, bola veľmi pestrá.[1345] V nadväznosti na vládne nariadenia o obmedzovaní židovskej činnosti prijímané prakticky už od roku 1939 mali členovia HG sledovať napr. dodržiavanie vládneho nariadenia č. 184/1939 o usmerňovaní počtu Židov v lekárskej praxi. Pretože podľa HVHG sa zistilo, že Židia nariadenie nerešpektovali a obchádzali. Tajne vraj i s pomocou obyvateľstva, ktoré bolo „*zavádzané židovskou propagandou*", vykonávaní lekársku prax i naďalej, často pod titulom prvej pomoci.[1346] Gardisti mali priestupky hlásiť okresným úradom „*za cieľom okamžitého zakročenia*".[1347] V súvislosti so zasahovaním do hospodárskej sféry mali gardisti venovať na základe úpravy ÚŠB č. 26.988/36-1941 z 18. 8. 1941 pozornosť aj správaniu sa trhovcov a kupujúcich na trhoviskách. Miestny veliteľ HG mal v nadväznosti na nariadenie poskytnúť žandárskej stanici potrebný počet gardistov. Ich úlohou bolo sledovať v civilnom obleku

---

1343 HLAVINKA, J.: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami, s. 18.

1344 Tamže.

1345 Židom boli dokonca odoberané napr. vodičské preukazy na základe vládneho nariadenia č. 216 z 12. 9. 1940. Pozri napr. SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia" židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945, s. 209.

1346 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 4279/zást.1940.

1347 Tamže.

najmä protežovanie Židov pred Nežidmi: „*trhovcom, ktorí odmietnu* (Nežidovi – pozn. P. S.) *pred 10. hodinou predať tovar a tento tovar potom predajú po 10. hodine Židom treba odobrať povolenie predávať na trhu, poťažne zakázať prístup na trh*“.[1348] Keďže podľa ÚŠB sa obchádzalo nariadenie, aby Židia nakupovali v určitých hodinách tak, že „árijci“ nakupovali pre nich na trhu už pred desiatou hodinou a tovar im nosili priamo domov, mali členovia HG sledovať aj ich a zakročiť na základe nariadení o spoločenskom styku so Židmi.[1349] Ústredňa štátnej bezpečnosti však vo svojich návrhoch zašla ešte ďalej a navrhla cestou HVHG gardistom pouvažovať aj nad tým, „*či by nebolo účelné Židom zakázať kupovať hydinu, aby sa tým sprísnila*[1350] *jej cena árijským občianskym vrstvám*“.[1351] Na základe jej pozorovaní totiž cena hydiny bola neúmerne vysoká vraj najmä preto, že Židia ju vo veľkom nakupovali. HVHG v súvislosti s hospodárskou činnosťou Židov nariadilo gardistom tiež to, aby si všímali, či sa ich obchodovanie dialo „*v stanovených medziach čo do rozsahu zbožia a miesta obchodu*“, ako i to, či verejní činitelia nenakupovali u Židov aj v prípade, ak to nebolo vyslovene nevyhnutné.[1352] Členovia HG mali tiež sledovať, či Židia vo väčšom množstve nenakupovali predmety dennej spotreby a či nežidovskí maloobchodníci neboli zásobovaní židovskými veľkoobchodníkmi, keďže „*vyskytujú sa ešte dnes prípady, že jednotlivé potravné články dostať iba u Židov*“.[1353] V intenciách boja proti „*bielym Židom*“ malo byť prioritou gardistov sledovať verejných činiteľov a ich kontakty so Židmi, ako i to, či Židia „*neudržujú styky s úradnými, najmä zodpovednými činiteľmi a či častejšie nedochádzajú jednotliví Židia na úrady*“. Hlinkova garda sa mala stať vedúcou silou v „boji“ proti týmto „*pochybným indivíduám*“, ktoré podľa nej využívali „*umierneného konsolidačného postupu*“ a dopúšťali sa „*doteraz nevídaných ťažkých,*

1348 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Rozkaz HVHG č. 10.942 /II.1941 župným inšpektorom a okresným veliteľstvám HG z 22. 8. 1941.

1349 Tamže.

1350 Preklep v origináli, pravdepodobne myslené „sprístupnila“.

1351 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Rozkaz HVHG č. 10.942 /II.1941 župným inšpektorom a okresným veliteľstvám HG z 22. 8. 1941.

1352 Tamže, 604 – 66 – 3. Rozkaz HVHG č. 3121/II.odd.1941 všetkým veliteľstvám HG z 21. 3. 1941.

1353 Tamže.

politických a kriminálnych deliktov, svedčiacich znovu o veľkej trúfalosti“: „*Ako v minulosti, tak i teraz musí to byť HG, ktorá bude v každom mieste a v každom prípade čo najintenzívnejšie sledovať každý postup židov,*[1354] *odhaľovať ich židovských pomáhačov a nedopustí, aby sa svojvoľne hazardovalo s duchovným a hmotným majetkom národa*“.[1355]

Najmä radikálni členovia HG privítali nariadenie ÚŠB o zhromažďovaní Židov nadväzujúce na staršie vládne nariadenia o zhromažďovacom práve. Na základe jej správy sa dôsledkom protižidovských opatrení začali Židia schádzať hromadne vo verejných miestnostiach alebo súkromných bytoch a hotelových miestnostiach, ktoré sa najmä vo večerných hodinách stali „*pareništom ich protištátnej činnosti, ktorá... vymyká sa kontrole*“.[1356] Zakázala preto zhromažďovanie v zimnom období od 20. hodiny do 5. hodiny a v letnom období od 21. hodiny do 4. hodiny ráno. Gardisti mali sledovať priestupky proti nariadeniu, nemali však zasahovať priamo, ale prostredníctvom veliteľa oznámiť zistené prípady na HVHG. Bezpečnostným orgánom mali nahlásiť prípad jedine vtedy, ak šlo o „*podozrivé cesty Žida*“. HVHG požiadalo podriadených gardistov, podobne ako vo viacerých rozkazoch, aby si počínali s rozvahou a tak, aby ich zákrokom neboli porušené iné predpisy na ochranu osobnej slobody a majetku.[1357] Následkom tohto a podobných nariadení Úrad propagandy navrhol v liste ÚŠB zjednodušenie kontroly Židov. Keďže boli „*v poslednom čase vydané z bezpečnostných dôvodov rozličné protižidovské opatrenia*“ ako napríklad zákaz navštevovania určitých miestností, „*lepších kaviarní*“[1358] či zdržovanie Židov na uliciach po určitej večernej hodine, bolo dôležité podľa úradu zdokonaliť systém selekcie židovského obyvateľstva, pretože práca bezpečnostných orgánov (a tým aj HG) „*je veľmi sťaže-*

1354 V origináli s malým začiatočným písmenom „ž“, podľa správnosti s „Ž“.

1355 Tamže.

1356 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Rozkaz HVHG č. 3121/II.odd.1941 všetkým veliteľstvám HG z 21. 3. 1941.

1357 Tamže. Gardisti sa tiež mali vyvarovať zákrokom z osobných pohnútok a tiež výstredností, aby nedali podnet k sťažnostiam na „*nekorektný postup HG*“.

1358 SNA, f. 209, 209 – 865 – 3. List Prezídia župného úradu Ružomberok PMV z 15. 2. 1941.

ná tým, že podľa zovňajšku v mnohých prípadoch ťažko rozoznávajú, či ide o Žida alebo nie".[1359] Úrad propagandy preto navrhol, aby boli Židia označení na viditeľnom mieste určitým znakom, aby tak bezpečnostné orgány ľahšie mohli vykonávať kontrolu dodržiavania protižidovských nariadení.[1360] Podobná úprava bola prijatá aj bez dobrozdania vrchnosti na viacerých miestach na Slovensku ešte pred jej zákonnou úpravou a pomohla tak gardistom vo vykonávaní kontroly protižidovských nariadení. V Šarišsko-zemplínskej župe boli Židia povinní na základe nariadenia župana Andreja Dudáša nosiť 3 cm hrubú žltú pásku už od apríla 1941.[1361] Podobné nariadenia skôr či neskôr začali platiť v mnohých slovenských mestách.[1362] Gardisti boli na základe vyhlášok ministerstva vnútra prizvaní aj ku kontrole opatrení, ktoré prikázali Židom nosiť žlté hviezdy a označiť si domy podobným spôsobom.[1363]

Gardisti kontrolovali tiež napríklad dodržiavanie ustanovení tzv. Židovského kódexu, vládneho nariadenia prijatého 9. septembra 1941, ktorý znamenal prelom v postavení židovského obyvateľstva. Denník *Gardista* už na druhý deň na prvej strane s nadšením oznamoval, že Židovský kódex bol prijatý a vysvetľoval čitateľom jeho základné ustanovenia. Poukázal na to, že vydaním zákona „*splnila sa túžba a želanie celej slovenskej národnej pospolitosti, ktoré sa prejavovali vždy najväčšou mierou medzi robotníckymi gardistickými vrstvami*". Ako ďalej píše, „*Už po historickom Salzburgu celá slovenská verejnosť s najväčšou radosťou prijala vyhlásenie 14 bodu národnosocialistického programu slovenského, ktorý hovoril o konečnom a nekompromisnom vyriešení otázky židovskej na Slovensku. Konečné a nekompromisné vyriešenie mohlo však prísť a bude sa môcť uskutočňovať jedine vtedy, keď sa táto pálčivá otázka bude riešiť na podklade rasistickom podľa vzoru norimberských zákonov... Konečne dochádza k definitívnemu zúčtovaniu – bez výnimok, bez takzvaných nepostrádateľných – s naj-*

1359 Tamže. List Úradu propagandy ÚŠB z 25. 3. 1941.

1360 Tamže.

1361 *Úradné noviny*, roč. 1941, 5. 4. 1941.

1362 HG v Púchove navrhla napríklad označiť všetkých Židov v okrese žltými páskami. SNA, f. 209, 209 – 865 – 3. List OÚ v Púchove ÚŠB z 14. 7. 1941.

1363 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 196, 5994/42 prez. Obežník MV okresným úradom z 3. 3. 1942.

rozvratnejším živlom v našom štáte. Ako to naše bezpečnostné orgány a garda zistili, Židia boli vždy zamiešaní v každej protištátnej podvratnej, či už propagande alebo inej činnosti. Je teda načase, keď sa takto očisťuje definitívne náš spoločenský i hospodársky život ...".[1364] V nadväznosti na nariadenia HVHG mali gardisti sledovať „*nariadenia o židovskom zákone*" uverejňované v *Gardistovi*, lebo „*len takto bude možná spolupráca na vymedzenie tejto pliagy z verejného života vôbec*".[1365]

Súčasťou rasistických opatrení namierených proti Židom bolo aj ich vysťahovanie z hlavných ulíc či ulíc a námestí pomenovaných po Hlinkovi či Hitlerovi. HG sa zapojila do procesu určovania tých ulíc a námestí, z ktorých sa mali Židia vysťahovať. Na základe rozkazu z 12. decembra 1940 nariadilo HVHG miestnym veliteľstvám do 20. decembra spísať zoznamy s návrhmi ulíc, z ktorých by sa mali podľa nich vysťahovať Židia.[1366] Židia mali pritom už od 4. novembra 1940 zakázané bývať na Hlinkovom a Hitlerovom námestí v Bratislave,[1367] očakávala sa však nová zákonná úprava, ktorá by rozširovala možnosti vysťahovania Židov z viacerých lokalít. Na podobné akcie boli na miestnej úrovni zväčša určované komisie, v ktorých mali sedieť aj velitelia HG. Angažovanosť gardy na protižidovských nariadeniach tak nadobudla aj právny základ v podobe účasti na ich tvorbe.

Leto 1941 bolo bohaté na vydávanie protižidovských nariadení a rozkazov HG súvisiacich s riešením židovskej otázky. Okrem spomenutých nariadení mali veliteľstvá HG za úlohu spisovať zoznamy všetkých práceschopných Židov, „*aby sa predišlo ďalšiemu šíreniu rozvratnej činnosti Židov*".[1368] Podľa Kubalu totiž „*v poslednom čase*" chodili

1364 *Gardista,* 10. 9. 1941, s. 1. V ten istý deň sa vláda venovala aj prijatiu nariadenia o mimoriadnej dávke zo židovského majetku, na základe ktorého sa zo židovského majetku mala vymerať jednorazová 20-percentná dávka.

1365 SNA, f. 604, 604 – 52 – 2. Okresný rozkaz Okresného veliteľstva HG Piešťany č. 33 z 26. 9. 1941, rozkaz HVHG č. 10 942/II. 1941 z 22. 8. 1941.

1366 Tamže, 604 – 99 – 8. Rozkaz OVHG Bratislava vidiek zo 17. 12. 1940.

1367 *Úradné noviny*, roč. 1940, 9. 11. 1940. Vysťahovať, resp. zrušiť nájom mali do 31. 1. 1941.

1368 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 8741/Náč.1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG na prevedenie z 26. 6. 1941.

na HVHG viaceré hlásenia „*o provokatívnom chovaní sa Židov*“, čo v „*slovenskej pospolitosti*“ malo vyvolávať rozhorčenie. HVHG preto nariadilo, aby v zoznamoch rozdelili Židov na 3 skupiny, a to:

„*1. Židov, ktorí sú svojou provokatívnou činnosťou zvlášť štátu škodliví a nebezpeční a Židia povaľači*

2. Židov, ktorí žijú z vlastného kapitálu

3. Židov, ktorí boli vyradení z pracovných možností“.[1369]

Vybraných Židov mali povolávať na viacero verejnoprospešných prác, ako napríklad opravu ciest, vodovodov, kanalizácie, regulácie... Okresní velitelia sa mali dať do styku s okresnými náčelníkmi a nečakať na povolanie Židov do pracovných táborov.[1370] Tie mali byť vytvorené už v čo najbližšom období. Ministerstvo vnútra obežníkom zo 16. augusta 1941 žiadalo župné a okresné úrady, aby oznámili možnosť vybudovať vo svojich obvodoch dislokačné strediská, resp. pracovné tábory pre Židov.[1371] HG sa však už viac ako mesiac dopredu pripravovala na pomocné práce pri ich zriaďovaní a strážení.[1372] HVHG rozkazom z 1. júla 1941 nariadilo okresným veliteľom, aby „*urýchlene*“ zaslali na HVHG zoznamy gardistov, dôstojníkov a vojakov v zálohe, „*ktorí sa dobrovoľne hlásia na dobu brannej pohotovosti za dozorcov do židovských pracovných táborov*“.[1373] Do úvahy prichádzali najmä gardisti stredného veku, „*energickí, radikálneho a nekompromisného protižidovského založenia a osvedčení v HG*“.[1374] Hlavné veliteľstvo sa obávalo najmä toho, aby židovské obyvateľstvo určené na prácu v táboroch u gardistov nebodaj nevzbudilo súcit Preto vyžadovalo od veliteľov, aby osobne zodpovedali za kvalitný výber vhodných uchádzačov. V „novom Slovensku“ sa nemalo totiž stávať, aby sa „árijci“ zbližovali so Židmi.

1369 Tamže.

1370 Tamže. Rozkaz č. 9505/Pnáč.1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 16. 7. 1941.

1371 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 148.

1372 Porovnaj NIŽŇANSKÝ, E.: Začiatky židovského tábora vo Vyhniach v dokumentoch. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitrensia IX*. Nitra 2001, s. 224.

1373 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 8968/II. odd. 1941 župným inšpektorom a okresným veliteľom HG z 1. 7. 1941.

1374 Tamže.

HVHG si bolo vedomé, že mnohé nariadenia protižidovského zákonodarstva sa mohli Slovákom zdať v rozpore s kresťanskou morálkou. Navrhlo preto v rámci výchovných prednášok pre gardistov usporiadať cyklus prednášok na témy, ako „*Židovstvo ako pliaga na tele národa v minulosti*", či „*Význam odstránenia Židov zo Slovenska*", na ktorých mali kultúrni referenti miestnych veliteľstiev zdôrazniť, že všetky ostatné otázky neboli také dôležité ako definitívne vyriešenie otázky židovskej a že na riešení tejto otázky mala najväčšiu zásluhu HG. Podľa rozkazu bolo zavádzanie nariadení uskutočňovaním dôležitého bodu programu HG, programu národného socializmu.[1375] Osobitne mali gardistom pripomenúť, že „*HG si je vedomá i ojedinelých, z ľudského stanoviska nepríjemných prípadov pri tomto konečnom riešení. Vie, že niektoré prípady individuálne posudzované sú bolestivé pre jednotlivcov. Ale si je tiež vedomá toho, že všetko čo robíme, robíme z lásky k svojmu národu a ten je viac ako záujmy Židov celého sveta. Preto HG berie za toto riešenie plnú zodpovednosť a nedá sa zo započatého programu odviesť nikým a nijakými sentimentalitami. Odstránenie Židov zo Slovenska je nutnosťou v záujme národa, štátu a jeho budúcnosti a tento fakt HG povedie nekompromisne až do doby, kým posledný Žid neopustí územie Slovenska*".[1376]

Spolupráca HG na „konečnom riešení židovskej otázky"

Rozkazom zo 7. apríla 1942 reagovalo HVHG na odštartovanie procesu, ktorý si radikáli priali v oblasti protižidovských nariadení azda zo všetkého najviac. Vrcholom mal byť proces vysťahovania všetkých Židov z územia Slovenska.[1377] Gardisti prijali s uspokojením začiatok odchodu prvých Židov zo slovenského územia 25. marca 1942. Už mesiac predtým mali okresné úrady aj za účasti „*potrebného počtu gardistov alebo členov FS*" urobiť súpis Židov, resp. prezentáciu

1375 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 2949/Náč. 1942 z 7. 4. 1942.

1376 Tamže. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 18, 249540. Lutherova správa SD z 29. 3. 1942. Slovensko sa malo zbaviť najprv 20 tisíc Židov (Arbeitsjuden), po ktorých by sa začalo s evakuáciou zvyšných cca 70 tisícok.

1377 Z nemeckých správ z marca 1942 vyplýva, že Nemci plánovali zo Slovenska vyviezť všetkých Židov. Pozri NAČR, f. 136, šk. 1, 11870. Lutherova správa pre Zahraničný úrad v Berlíne z 29. 3. 1942.

Židov vo veku 16 – 60 rokov. To sa malo uskutočniť pred prezenčnou komisiou, v ktorej mal figurovať aj okresný veliteľ HG.[1378] Spolu so začatím deportácií začalo podľa nacistických pozorovateľov aj masové krstenie Židov.[1379] Stretlo sa síce s kritikou nielen nacistov, ale aj HG, koncentrovanie Židov a ich deportácie však už nestihlo vo väčšej miere narušiť.

Židia boli systematickejšie koncentrovaní už od začiatku marca 1942, sústreďovacie tábory pre Židov začali fungovať až 21. marca 1942. Na základe nariadení posielali povolancom zvolávacie lístky 24 hodín pred termínom nástupu, aby sa predišlo ich úteku či skrývaniu.[1380] Gardisti boli samozrejme ako strážcovia prizvaní vykonávať strážne služby v sústreďovacích táboroch, ako i počas nakladania do transportov.[1381] V nadväznosti na nariadenia HVHG sa nemali dať zlákať sentimentálnosťou či citlivosťou. Velitelia mali na zabezpečenie deportácií vybrať „*len najlepších a s pevnou chrbtovou kosťou gardistov, aby nevznikli rôzne podozrievania, po prípade hanba na dobré meno Hlinkovej gardy*".[1382] Nakoľko podľa HVHG bolo samozrejmé, „*že Židia budú sa všemožne snažiť vyhnúť tejto povinnosti a budú sa pokúšať či už o útek, sebevraždu alebo niečo pod. vykonať, len aby nemuseli do práce*", gardisti mali tiež vytvoriť vo svojich obciach hliadky, ktoré mali pozorovať „*pohyb Židov v obci, ich chovanie, cestovanie, styk s árijcami a všetko, čo by prekážalo hladkému priebehu koncentrácie Židov*".[1383]

1378 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 196, 4597/42 adm. Obežník PMV okresným úradom z 12. 2. 1942, 4726/42 adm. List MV okresným náčelníkom z 21. 2. 1942.

1379 NAČR, f. 136, šk. 29, 477174 – 477175. List z 31. 8. 1944. Nečitateľný podpis. Podľa tohto dokumentu bolo v tomto období pokrstených okolo 10 tisíc Židov.

1380 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 172. Porovnaj NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava 2005, dokument 36, s. 136.

1381 Porovnaj NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*, dokument 35, s. 135. Popri gardistoch mali byť pri „*evakuácii*" prítomní aj žandári. Sprievod pri sústreďovaní malo tvoriť na 100 Židov 5 gardistov alebo členov FS a 1 žandár. Tamže, dokument 36, s. 137.

1382 Tamže. Dokument 32, s. 132.

1383 Tamže.

Cieľom HG bolo vyviezť všetkých Židov zo slovenského územia bez možnosti ich návratu,[1384] gardisti teda nemali prihliadať na jednotlivé prípady z hľadiska ich „bolestivosti“, ale z hľadiska národných záujmov.[1385] Podľa Macha by bolo práve odvolávanie sa na ľudské city „*neslýchanou surovosťou*“ voči tým, ktorí bojovali proti „*boľševickej revolúcii*“, tú podľa neho organizovali práve Židia.[1386] Aj z tohto dôvodu nemohol byť strážcom v sústreďovacom stredisku hocikto, podobne ako v prípade pracovných táborov mali byť vyberaní najmä radikálne protižidovsky zameraní gardisti, ktorým boli sentimentalita či ľudský súcit často cudzie. Aj preto sa dávali v mnohých prípadoch strhnúť až k trápnym a surovým scénam, ku ktorým dochádzalo najmä na bratislavskej Patrónke a v Poprade.[1387] Bitie a fyzické týranie Židov bolo relatívne bežné, podobne ako ponižovanie spojené s ostrihaním brady či vlasov, znázornené na sugestívnych fotografiách, ktoré sa nám v malom počte zachovali dodnes.[1388] Strážcovia z radov HG vystavovali Židov ponižujúcim prehliadkam, pri ktorých u nich hľadali schované cennosti, okrádali ich o veci osobnej potreby, zabávali sa na vydieraní odvedencov, ktorým sľubovali poskytnutie pomoci či stretnutie s príbuznými, samozrejme za peniaze, či znásilňovali sústredené židovské ženy.[1389] Na druhej strane sa stávali aj prípady, keď ako protihodnotu

1384 NAČR, f. 136, šk. 18, 249556. Ludinov telegram štátnemu podsekretárovi Lutherovi z 18. 4. 1942. Ludin vo svojom telegrame opisoval poznatky zo stretnutia s Tukom, z ktorých vyplynulo, že vyvezení Židia sa už nevrátia na Slovensko a že za každého Žida zaplatí na základe predchádzajúcich dohovorov Slovensko Nemecku 500 ríšskych mariek.

1385 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 2949/Náč. 1942 z 7. 4. 1942.

1386 *Gardista*, 28. 3. 1942, s. 1. Téza o židoboľševizme sa stala jednou z nosných tém gardistickej propagandy.

1387 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 172.

1388 Zo svedectiev Židov i Nežidov vyplýva, že Židia boli v táboroch „*dennodenne strašne bití a nedostávali takmer nič jesť*“. Pozri svedectvo Josefa Rochlitza. In: HLAVINKA, J.: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami, s. 22.

1389 Často boli gardisti takí brutálni, že ich konanie vyvolávalo u civilného obyvateľstva až prejavy sympatií so Židmi a otvorený nesúhlas s praktikami gardistov či zamyslenie sa nad režimom. Bližšie pozri napr. KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 179 – 180.

za to, že mladá Židovka poskytla svoje telo gardistovi, ten neváhal vybaviť jej i manželovi priepustku, ktorá ich zachránila pred transportom.[1390] Niekedy vraj prišlo medzi gardistami a Židovkami dokonca aj k ľúbostnému vzplanutiu.[1391]

Napriek tomu, že okrádania a znásilňovania sa skutočne stávali, Mach deklaroval, že „*transporty a strediská sú pod dozorom gardistov, ktorí sa o ne vzorne starajú. Je veľmi dobre postarané o zdravotnú stránku, o zásobovanie a iné takéto záležitosti, takže tu vôbec nemožno hovoriť o tom, že by sa so Židmi nejako príkro a už tobôž nie neľudsky zaobchádzalo*“.[1392]

V kontexte Machovho vyhlásenia je zaujímavé sledovať, ako sa niektorí gardisti správali k Židom v pracovných táboroch vo Vyhniach, Seredi a Novákoch i v pracovných strediskách.[1393] Na základe tzv. Židovského kódexu mali byť všetci Židia vo veku 16 – 60 rokov, ktorí nekonali práce podľa § 38 branného zákona, povinní konať práce zadelené cestou MV.[1394] Z tohto dôvodu sa začali vytvárať pracovné tábory pre Židov, ktorých dozorovanie bolo dané priamo pod správu HG.[1395]

1390 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid.* Bratislava 1994, s. 113 – 115. Aj niektorí Židia vraj vo svojom položení schvaľovali takéto praktiky, pretože podľa nich sa „*možno vykašľať na takú dôstojnosť a hrdosť, ktorá sa končí vo vagóne transportu, že hrdosť a dôstojnosť vo vagóne a poľskom tábore už vôbec nie je ľudská*“.

1391 Tamže.

1392 *Gardista*, 29. 3. 1942, s. 3.

1393 Tábor v Seredi sa špecializoval na stolárstvo, v Novákoch na výrobu konfekcie a vo Vyhniach vyrábali zaistenci chemické články. Pozri NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty.* Bratislava 2004, s. 192. Dokument č. 94. Zápisnica z porady dôverníkov Ústredne Židov z 28. 1. 1943 o židovských pracovných táboroch. Je pritom zaujímavé, že napríklad v tábore vo Vyhniach mali byť velitelia, ako i strážni gardisti platení samotnými Židmi. Tamže, dokument 64, s. 133. Oznámenie MV zo 14. 2. 1942 OÚ v Novej Bani o zriadení židovského pracovného tábora vo Vyhniach.

1394 *Slovenský zákonník*, roč. 1941. Vládne nariadenie 198/1941.

1395 Hlinkovej garde bola dozorná služba v táboroch odňatá na základe rozkazu ministra vnútra z 4. 2. 1944. a udelená strážnym zborom žandárstva. Pozri NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Sloven-*

Hlinkova garda tak opäť ako vo viacerých predchádzajúcich prípadoch pomohla štátnemu aparátu pri výkone reštrikčných nariadení, čo sa stretlo u mnohých gardistov akiste s potešením.[1396] Jedna skupina azda videla v strážení táborov svoju gardistickú povinnosť, veľká skupina gardistov však svoju funkciu využívala na vlastné obohatenie a zásobovanie sa rozličnými, niektorým Židom dostupnými komoditami, za ktoré im potom dokázali vybaviť zmiernenie režimu či iné výhody. Jedného z dozorcov pracovného tábora v Novákoch, gardistu Štefana Antala, dokonca veliteľ tábora prepustil zo služby za to, že údajne spolu s kolegom porušil subordináciu a dovolil si kritizovať vedenie tábora.[1397] Predmetom sporu bola oslava narodenín veliteľa tábora Jozefa Polhoru,[1398] na ktorej sa spoločne zabávali gardisti so Židmi. Na „večierku" sa zúčastnilo tiež viacero Židoviek, ktoré sa mali prítomným postarať o zábavu. Kladný vzťah niektorých gardistov k alkoholu a zábave, zdá sa, zatienil aj ich deklarované nazeranie na „riešenie židovskej otázky". Po tom, čo sa Antal spolu s kolegom pokúsili rozohnať spoločnosť, pretože podľa vlastných slov nemohli trpieť, že „*Židia sa budú zabávať a lumpovať, zatiaľ čo naši chlapci Slováci prelievajú krv na ruskom fronte*", boli vylúčení zo služby. Rozhodli sa však nenechať

---

sku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty. Dokument 121, s. 282. List vedúceho 14. oddelenia MV z 11. 4. 1944 ministrovi vnútra A. Machovi o výmene gardistov za žandárov ako dozornej služby v židovských pracovných táboroch.

1396 Porovnaj správu z cesty A. Macha v Seredi o náladách obyvateľstva mesta, ktoré sa mu podľa *Gardistu* „*poďakovalo za to, že dal rozkaz, aby v najbližšom čase všetci Židia bez výnimky boli vysťahovaní... do oddelených táborov*". *Gardista*, 29. 8. 1941, s. 3.

1397 NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty*. Dokument 103, s. 212. Zápisnica na ÚŠB so Štefanom Antalom z 26. 2. 1943.

1398 Na Polhoru si spomínal vo svojich memoároch aj J. Špitzer, ktorý sa o ňom vyjadril z pozície pozorovateľa zaujímavo: „*opovrhoval gardistami, hoci bol ich veliteľom. Nemal ich za nič. Agresivita vystúpila z neho najmä pod vplyvom alkoholu... Neveril vo víťazstvo Nemcov, nemal ich rád. Neveril ani v ľudácku pravdu a slovenskú politiku mal na posmech... Nadával na vládu, na gardistov, ale sedával s nimi, pijával s nimi a vydával to za trest Boží.*" Pozri ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 80 – 81.

si pre seba poznatky o „morálke“ v tábore a prostredníctvom farára Zemaníka si vymohli vypočutie na kompetentných miestach v Bratislave.[1399] Podľa J. Špitzera, ktorý sa na večierku takisto zúčastnil, sa po incidente strhla medzi gardistami opojenými alkoholom bitka, po ktorej Polhora prepustil „*z táborových služieb všetkých rozvratníkov a kverulantov*“.[1400]

O udalosť sa začala zaujímať dokonca aj ÚŠB, ktorá vypočúvala ako svedkov viacerých gardistov z tábora. Tí potvrdili „úpadok mravov“ a častý alkoholizmus, ako aj to, že gardisti boli často nielen opití, ale niektorí velitelia dokonca vystavovali Židom priepustky a pri transportoch od nich vyberali peniaze, za čo im vymohli, že môžu zotrvať v tábore.[1401] Veliteľ tábora dokonca tesne pred odtransportovaním súhlasil so zostavením zoznamu Židov, ktorí boli ponechaní (samozrejme za protihodnotu) na mieste napriek tomu, že mali byť odtransportovaní. Namiesto nich poslali do transportov „náhradníkov“.[1402] Na základe vyšetrovania komisie vedenej Júliusom Pečúchom bol Polhora zbavený velenia tábora.[1403] Podobné prejavy gardistickej nedisciplinovanosti neboli výnimkou ani v ostatných táboroch.[1404]

Nacisti nemali o spolupráci Hlinkovej gardy pri vykonávaní protižidovských nariadení vysokú mienku. SD vo svojich pravidelných správach často kritizovala strážnych z HG za to, že im nebola prvoradá ideologická stránka, ale vlastné obohatenie. V rozsiahlej správe mapujúcej riešenie židovskej otázky od jej počiatkov popísala

1399 NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty*. Dokument 103, s. 212. Zápisnica na ÚŠB s Štefanom Antalom z 26. 2. 1943.

1400 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 218.

1401 NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty*, s. 214. Zápisnica na ÚŠB s Valentom Kimličkom z 4. 3. 1943.

1402 Tamže.

1403 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 218.

1404 NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty*, s. 153. Dokument č. 80. Zápisnica o opilstve člena HG v židovskom pracovnom tábore v Seredi z 29. 10. 1942.

SD praktiky gardistov pri realizácii protižidovských nariadení. Okrem iného napísala: „*Židmi silne rozvinutá korupcia a podplácanie úradníkov zasiahla aj vodcov HG. Vyplatením určitej sumy z peňazí Židov na príslušné miesta HG bolo možné dosiahnuť odsunutie vysídlenia alebo ústupok inej formy. Keďže samotní vodcovia nejednali v židovskej otázke dôsledne, ťažko možno takéto jednanie očakávať od podriadených. Úplatkami Židia dokázali dosiahnuť ústupčivosť členov HG asistujúcich pri transportoch alebo pri domových prehliadkach. Dokonca sa zistilo, že príslušníci transportnej čaty zdržiavajúci sa počas prestávok medzi transportom v kaviarňach, sedeli za jedným stolom so Židmi, nad ktorými vykonávali dozor a nechali si od nich platiť. Pri príchode do zberného tábora im boli odňaté všetky cennosti a peniaze, ale len časť z nich bola odovzdaná nadriadeným miestam*“.[1405]

Známym symbolom gardistickej korupcie sa stala Žilina. Už pri sústreďovaní Židov, ktoré sa v Žiline začalo podľa SD 20. 4. 1942,dopúšťala sa HG častých konfliktov. Podľa pozorovateľov z FS, ktorí mali spolupôsobiť pri sústreďovaní, Hlinkova garda na akciu dosadila najväčších gaunerov, ktorí kradli a odoberali Židom cenné predmety.[1406] Veliteľ HG v Žiline Jozef Maršalko mal pre gardistické prechmaty časté konflikty so žandármi a políciou, ale aj s FS a miestnym obyvateľstvom. Sympatie obyvateľov mesta boli totiž podľa pozorovaní Nemcov aj pre gardistickú brutalitu na strane Židov.[1407] Z množstva správ o „*spoľahlivosti*“[1408] HG vyplýva, že gardisti boli podľa nich

1405 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*, s. 204. Správa SD Centrála Viedeň SS-Standartenführerovi Ehlichovi „Židovská otázka na Slovensku“.

1406 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaná správa SD o situácii v Žiline v apríli 1942.

1407 V jednom prípade dokonca muselo zasiahnuť až vojsko, nakoľko obyvatelia mesta sa vo veľkom počte dostavili k táboru a vykrikovali protigardistické heslá. Gardisti sa tomu podľa nemeckých správ len prizerali a stali sa tak terčom posmechu vojakov a žandárov. Porovnaj NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*, s. 204. Správa SD Centrála Viedeň SS-Standartenführerovi Ehlichovi „Židovská otázka na Slovensku“.

1408 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Malá epizóda o „spoľahlivosti“ HG.

„*všeobecne hrubí, bezočiví a bažia po peniazoch*".[1409] Kritizovali najmä všadeprítomnú korupciu a úpadok „morálky". Obľúbenou činnosťou žilinských gardistov – strážnych v tábore (a nielen ich) bolo vyberanie peňazí údajne na žilinský športový klub.[1410] Najmenšia taxa pre Židov bola 100 korún, objavili sa však aj prípady, keď naraz zinkasovali niekoľkotisícové sumy. Žilinský advokát Róbert Kubiš vyplatil dokonca až 5 tisíc korún za to, aby získal z tábora jednu Židovku.[1411] Výnosný biznis bol možný aj preto, že sa konal za súhlasu veliteľa tábora Vojtecha Závodského. O ňom, podobne ako o veľkom počte ostatných veliteľov HG mali Nemci veľmi nízku mienku. Gardisti však od Židov príducich do pracovných táborov či sústreďovacích stredísk nevyberali len peniaze a cennosti, ale ich okrádali aj o šatstvo či bielizeň: „*Pri odovzdávaní kožušinového a vlneného ošatenia pre potreby slovenskej armády bola ich veľká časť z táborov vynesená alebo odňatá ešte pred príchodom do táborov a použitá pre vlastné účely. Krátko po vykonaní akcie bolo možné vidieť členov HG v nových kožených kabátoch, na ktorých bolo pri bližšom pohľade ešte vidieť dierky po prišitej židovskej hviezde. Počiatočné nadšenie HG pri riešení židovskej otázky takmer úplne vymizlo a ustúpilo určitému druhu ľútosti*".[1412] Hoci na prvý pohľad mohli pozostatky po židovskej hviezde na gardistickom kabáte vyvolať úsmev, v skutočnosti boli znakom dehonestácie nielen jeho nositeľa, ale aj celej HG.

Aj v tomto prípade je veľmi ťažké generalizovať a povedať o všetkých gardistoch, že boli nedisciplinovaní, kradli či holdovali alkoholu. Napriek tomu je akiste namieste tvrdenie, že tento jav bol v gardistických radoch rozšírený. Aj medzi strážcami táborov sa okrem ziskuchtivcov našli aj takí, ktorí vynikali svojou brutalitou. Juraj Špitzer, zadržiavaný v nováckom pracovnom tábore, si spomínal vo svojej memoárovej knihe *Nechcel som byť Žid* aj na odvrátenú stránku mnohých gardistov: „*V susednej izbe nášho baraku zavesili gardisti akéhosi Žida za ruky na povalu a bili ho po rebrách, kým nedodýchal. Mal*

1409 Tamže. Nedatovaná správa SD o situácii v Žiline v apríli 1942.

1410 V origináli „*Sillein Sportklub*".

1411 Tamže. Správa SD z 3. 5. 1942.

1412 NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*, s. 204. Správa SD Centrála Viedeň SS-Standartenführerovi Ehlichovi „Židovská otázka na Slovensku".

vraj pohlavnú chorobu a to gardistov mravne rozhorčilo.“[1413] Pri svojej „práci“ gardisti neváhali dokonca biť ani staré ženy.[1414] Židia umiestnení v táboroch rozlišovali dokonca typy strážcov podľa spôsobu bitia. Jedni bili údajne rozvážne, bez zápalu, iní s rozkošou, „*športovo, zo zábavy*“, akoby z nutkania dokázať sami sebe zvládnutie rôznych druhov bitia, ktoré pokladali za športový výkon. Pestrú paletu gardistických typov dotvárali „*obri bez fantázie*“, ktorí „*bili obuškami, žilami, kusom dreva, všetkým, čo im prišlo pod ruky*“.[1415] Ešte nenávidenejší boli takí, ktorí síce nikoho neudreli, usmievali sa, popri tom však tajne udávali.

Nie všetci gardisti, ktorí pracovali ako dozorcovia v táboroch, boli protižidovskí radikáli a nevynikali brutalitou. Boli medzi nimi aj takí, ktorí so Židmi chodili do práce a pomáhali im, ako sa dalo aj bez nároku na odmenu.[1416] Na tomto mieste nedá neodcitovať J. Špitzera, ktorý tvrdil, že „*paleta gardistických typov bola pestrá, príčiny, pre ktoré sem prišli slúžiť za Boha a národ, boli rôzne, najmä asi ľahký zárobok, ktorý sa dal rozmnožiť osobnou iniciatívou, hoci išlo len o odrobinky. Možno aj z veľkej nadosobnej viery... možno gardisti neboli vždy takí, ako sa mi javili. Akiste mali aj dobré ľudské vlastnosti. Boli vždy takí, keď som musel podstúpiť skúsenosť s nimi... V čiernych uniformách vzali na seba zodpovednosť, aby vyvezenie židov zo Slovenska malo hladký priebeh. Meno v uniforme je zanedbateľné, uniforma ho pozbaví určitosti, pripúšťa skutky, ktoré by človek inak nevykonal. Meno potrebuje iba k osloveniu, aby splnil rozkaz.*“[1417]

Okrem strážnej služby v pracovných táboroch či koncentračných strediskách sa gardisti zúčastňovali ako pomocné orgány bezpečnostných zložiek aj pri prehľadávaní lesov, samôt, chát, ba i bytov pri akciách a raziách, pri ktorých hľadali bezpečnostné orgány ukrývajúcich sa Židov.[1418] Na základe obežníka ÚŠB si mali bezpečnostné orgány pri vykonávaní razií vyžiadať pomoc HG či FS. ÚŠB zároveň

1413 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 71.

1414 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa o inšpekcii veliteľa žandárstva Andreja Pažického v Žiline.

1415 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 78.

1416 Tamže, s. 79.

1417 Tamže.

1418 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 374 – 1942, 155, D1 – 755.

určila, že ak by pomoc niektorý z veliteľov odmietol, mal byť ihneď nahlásený na ÚŠB.[1419] V prípade gardistov by bolo akiste neobvyklé stretnúť sa s podobným prípadom. Až v období po vypuknutí Povstania bolo možné častejšie sa stretávať s tým, že členovia POHG odmietli zúčastňovať sa na raziách. Aj to však odmietali zasahovať najmä proti partizánom, nie proti Židom.[1420] Bezpečnostné orgány si mali na zabezpečenie bezproblémovej spolupráce povolať deň pred začatím prehliadok a razií funkcionárov HSĽS, HG, FS a DP a upozorniť ich, že na ich vyžiadanie bude ich pomoc považovaná za povinnú. Jedna z takýchto veľkých razií sa mala uskutočniť v dňoch 25. a 26. júla 1942. Gardisti ako spoluúčastníci mali prehľadať všetky samoty, lesy, chaty, búdy, tehelne, lomy a iné miesta, kde by sa mohli schovávať „*Židia alebo protištátne živly*“.[1421]

Gardisti boli posmelení aj tým, že v koncentračných strediskách boli inštruktormi poddôstojníci SS, ktorí už mali skúsenosti z podobných akcií mimo územia Slovenska a svojím cynizmom sa stali pre mnohých gardistov vzorom.[1422] Na druhej strane Židia, ktorí mali skúsenosť so zadelením do pracovných táborov aj s transportmi, tvrdili, že gardisti sa v mnohých prípadoch začali surovo správať až počas transportov, hoci dovtedy ako strážcovia pracovných táborov boli relatívne miernejší. J. Špitzer to pripisoval okrem iného aj tomu, že „*obete odsúdené na odchod chceli mať čím skôr z očí*“.[1423] V počiatočnom období sa však deportácie konali bez právneho základu, aj keď Mach už v počiatočnej fáze tvrdil, že „*pokračujeme presne podľa zákona*“.[1424] Legalizované boli totiž až zákonom z 15. mája 1942, na základe ktorého bolo možné vysťahovať Židov zo slovenského územia. HG zasiahla aj do prijímania tohto zákona. Jej členovia sa dokonca zúčastnili na

1419 Tamže.

1420 Pozri kapitolu o POHG.

1421 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 374 – 1942, 155, D1 – 755.

1422 *Gardista*, 29. 3. 1942, s. 3.

1423 ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*, s. 79.

1424 *Gardista*, 28. 3. 1942, s. 1. Mach sa odvolával najmä na nariadenia o pracovnej povinnosti Židov obsiahnuté v Židovskom kódexe, na základe ktorých mohla vláda prikázať Židom pracovať kdekoľvek.

rokovaní pléna snemu.[1425] Niektorí autori upozorňujú na to, že ich prítomnosť na rokovaní možno kvalifikovať ako snahy gardistov o nátlak na spôsob hlasovania poslancov.[1426] Na zasadnutí snemu bolo 15. mája prítomných nielen viacero gardistov, ale aj novinárov, ktorí si všímali, ako hlasoval ten-ktorý poslanec. Po ukončení zasadnutia mohli všetci radikáli s neskrývanou radosťou skonštatovať, že proti hlasoval len jeden poslanec – Esterházy, kým ostatní prítomní poslanci hlasovali za.[1427] Gardisti sa vehementne dožadovali prijatia tohto zákona, ktorý by zlegalizoval proces deportácií, o ktorých už od marca prichádzali správy, že ich nanútila nemecká strana.[1428] Zároveň sa obávali, že existovali viaceré snahy o neprijatie zákona, najmä zo zahraničia. Celý problém deportácií sa preto už od marca snažili postaviť tak, že išlo o výlučne slovenskú záležitosť. Podľa Macha, ktorý poskytol obsiahly rozhovor viacerým redaktorom, nechýbali medzi nimi ani zahraniční reportéri, bol proces vysťahovania Židov[1429] zavŕšením snáh, ktoré na Slovensku začali už v roku 1938.[1430] Gardisti a architekti „projektu" plnili podľa nich „len" „*odkaz dejín*", veď vraj aj velikáni slovenskej

1425 Tamže, 17. 5. 1942, s. 3. Je pritom zaujímavé, že pôvodná vládna osnova zákona rátala s vysťahovaním všetkých Židov bez výnimky. Do pléna snemu bol však predložený návrh, ktorý s nimi počítal.

1426 KAMENEC, I.: Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problému židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994, s. 143.

1427 Denník *Gardista* si neodpustil ani vtipnú poznámku, že hlasovanie Esterházyho bolo pre niektorých gardistov potešením, preože sa stavili, že za vysťahovanie nezahlasuje. *Gardista*, 17. 5. 1942, s. 3.

1428 Tamže, 29. 3. 1942, s. 3. Mach sa snažil tieto tvrdenia o nemeckej intervencii v probléme vysťahovania Židov vyvrátiť tvrdeniami o výmysloch nepriateľskej propagandy a poukazovaním na to, že vysťahovanie bolo „len" zavŕšením dlhoročnej snahy slovenských predstaviteľov o vyriešenie tohto problému.

1429 Mach sa výrazu vysťahovanie bránil s odôvodnením, že „*to, čo teraz robíme, je posledný krok k prípravám na toto vysťahovanie*".

1430 Podľa inštrukcií Úradu propagandy z apríla 1942 sa malo písať o akcii vysťahovania Židov v intenciách zavŕšenia ľudáckej politiky a akákoľvek zmienka o krivdách páchaných na Židoch mala byť tabu. Pozri KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 176.

kultúry a literatúry, ako Vajanský či Štúr už dávno žiadali vyradenie Židov zo slovenského života. Slovenská vláda „*a najmä vedúci hnutia za samostatnosť... už v októbri 1938 dali si za program vyradiť Židov zo slovenského života*“.[1431] Dotkol sa aj problému postavenia Židov na novom území, ktoré nepovažoval za najhoršie. Židia mali byť vysťahovaní do „*produkčných stredísk, kde budú vykonávať osožnú ťažkú, ale zdravú prácu. Na spomenuté územie odchádzajúce židovské pracovné sily nebudú odtrhnuté od rodín, lebo ich rodiny sa k nim prisťahujú... nemôže tu teda byť reč o trhaní rodinných zväzkov*“.[1432]

Ako paradoxne a zároveň obludne vyzerajú tieto slová dnes, keď je už podstata vysťahovania Židov na „*územie, ktoré sa im v rámci nového európskeho poriadku prikáže pre osídlenie*“ jasná. Židia sa mali na tomto území venovať podľa Macha najmä práci, ku ktorej budú donútení, aby sa dokázali uživiť: „*Dúfajme, že čo sa nepodarilo sionizmu, čo sa nepodarilo doteraz v táboroch, totiž donútiť Židov k osožnej telesnej práci, to sa podarí teraz.*“[1433] Do práce boli mnohí naozaj donútení, no iným spôsobom, ako to vyplynulo z Machových slov. Úlohou gardistov bolo okrem strážnych úloh v koncentračných strediskách podieľať sa na vyhľadávaní skrývajúcich sa Židov, ktorí sa rozhodli odoprieť svoju povinnosť nastúpiť do táborov. Gardisti spoločne s členmi FS mali Židov vyhľadávať a dodať do strediska, čo sa často končilo bitím a týraním. Okrem toho sa táto úloha stala zdrojom ich nehateného obohacovania. Podobne ako v prípade zaisťovania majetku Židov v roku 1941 aj teraz sa gardisti obohatili nielen o finančnú hotovosť, často brali zo židovských domov či kradli Židom určeným na transport nábytok, cennosti, ale i bielizeň či mydlo.[1434] Hoci sa podobných prechmatov v menšej miere dopúšťali aj žandári, štátni úrad-

---

1431 *Gardista*, 28. 3. 1942, s. 1.

1432 Tamže.

1433 Tamže.

1434 Židovské byty boli podľa správy Prezídia Ministerstva financií síce zaisťované, „*ale nie v takej miere, aby znemožnené bolo vlúpanie sa do takto uvoľnených židovských domov*“. Nariadilo síce sprísnenie zaisťovania nehnuteľností, čo sa však, ako to vyplýva z množstva správ o krádežiach minulo účinkom. Pozri NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Dokument 269, s. 352.

níci či členovia FS,[1435] predsa len obyvateľstvo si najväčšie prípady rozkrádania židovského majetku spájalo s menom Hlinkovej gardy.[1436] Štátne orgány samozrejme o týchto otvorených prejavoch rozkrádania majetku vedeli, často sa však zmohli len na konštatovanie nelichotivého stavu. ÚŠB v súvislosti s prijatím protižidovských nariadení a následnými deportáciami už začiatkom apríla 1942 rozposlala okresným úradom obežník, v ktorom poukázala na to, že „*posledné protižidovské opatrenia*“, najmä ich odsuny boli využívané „*nepovolanými jednotlivcami k ich súkromnému obohateniu*“.[1437] Tieto prechmaty sa podľa zistení diali aj pod zámienkou členstva v strane, HG či FS, na základe ktorého skupovali pod cenu židovský majetok.[1438]

Za známych a kontroverzných okolností boli transporty pozastavené v polovici októbra 1942. Historici sa dodnes nevedia zhodnúť na tom, či nemohli byť pozastavené už skôr. Úlohu nepochybne zohral aj fakt, že v tomto období bola väčšina z tých Židov, ktorí mali byť zo Slovenska vyvezení, už odtransportovaná.[1439] Podobne horúce sú spo-

1435 NAČR, f. 136, šk. 19, 249622. Ludinov telegram z 26. 6. 1942. Vo svojom telegrame Ludin nekritizoval len obohacovanie sa gardistov, ale aj celkový stav korupcie na Slovensku. Popri „*cirkevných vplyvoch*“ bola práve korupcia jednou z príčin, prečo podľa jeho odhadov okolo 35 tisíc Židov vlastnilo legitimácie, na základe ktorých nemohli byť deportovaní. Toto číslo používali nemeckí predstavitelia aj v iných správach. Tamže, 249624. Weizsäckerova správa Lutherovi z 29. 6. 1942.

1436 Pozri napr. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa veliteľa FS L. Sv. Mikuláš veliteľovi FS v Ružomberku z 3. 4. 1942. Gardisti Anton Rus a Pavol Rojko napríklad pri razii v byte Žida Adolfa Rauchwergera ukradli „*1 000 kusov piva a množstvo údeného mäsa*“.

1437 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 374 – 1942, 152, D1 – 362.

1438 Tamže.

1439 Na Slovensku zostali poväčšine len tí, ktorí vlastnili výnimky alebo sa im podarilo z rozličných iných príčin pred transportmi uniknúť. Ivan Kamenec tvrdí, že po zastavení deportácií zostalo na Slovensku necelých 30 tisíc Židov, z ktorých väčšinu tvorili hospodárski odborníci, žijúci na Slovensku so svojimi rodinami pod ochranou prezidentských a ministerských výnimiek a z titulu príslušnosti ku kresťanským cirkvám. KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 145.

ry o prideľovaní tzv. výnimiek, ktoré zachránili viacerých Židov od deportácií.[1440] Pre problematiku HG však nie sú natoľko rozhodujúce. Mnohí gardisti, a nielen oni, profitovali na deportáciách Židov, čím sa však otvorene skompromitovali. Napriek propagandistickým vyhláseniam o tom, že so Židmi v deportačných strediskách sa zaobchádzalo mierne, odpor k HG vzrástol ešte väčšmi. Mnohým Slovákom vyhovovala existencia Slovenskej republiky a relatívne dobrá hospodárska či kultúrna situácia, na druhej strane (nielen) gardistické prechmaty dávali za pravdu početným kritikom režimu. Historik Ivan Kamenec k tomu trefne poznamenal, že v tomto čase sa fakticky začal rozklad gardy, ktorej členská základňa sa čoraz viac začala zaoberať najmä činnosťou prinášajúcou vlastné obohatenie a praktická činnosť gardy bola potlačená do úzadia: „*Vojenský výcvik, branná výchova, kultúrno-osvetová služba či telovýchovná činnosť neboli pre príslušníkov HG zďaleka také príťažlivé a výnosné ako beztrestné šikanovanie a okrádanie židovských spoluobčanov.*“[1441]

Snahy HG o „riešenie židovskej otázky“ po zastavení transportov

Aj po októbri 1942 zostalo na Slovensku ešte niekoľko tisícok Židov, zväčša chránených výnimkami,[1442] ktorí boli terčom gardistické-

---

1440 Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E., KAMENEC, I.: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 311.

1441 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 226.

1442 Podľa návrhu na riešenie židovskej otázky z marca 1943 pracovalo v pracovných táboroch 2 574 Židov, menší počet napríklad v tehelni, na stavbách ciest či hydrocentrály. Okrem nich bolo 18 945 Židov chránených výnimkami „ex lege“. Počet Židov v strediskách a táboroch sa však menil. Na základe zápisnice z porady prednostov odbočiek Ústredne Židov bolo k 31. 12. 1943 v táboroch 3 135 Židov a v pracovných strediskách 633 (od novembra 1942 vykázali prírastok 1 400 „duší“, z ktorých bolo dokonca 20 % pokrstených. Pozri NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty,* s. 217 – 218. Dokument č. 105. Nedatovaný návrh na riešenie židovskej otázky na Slovensku z marca 1943. Autorom bol pravdepodobne A. Vašek. Porovnaj s tamže, dokument č. 119, Zápisnica z porady prednostov odbočiek Ústredne Židov z 25. 1. 1944. Pozri aj

ho záujmu. Udeľovanie výnimiek síce gardisti kritizovali, mnohokrát sa však na nich sami obohacovali. Napríklad v správe z apríla 1942 SD otvorene kritizovala pomoc Hlinkovej gardy pri udeľovaní výnimiek Židom. HG, resp. gardisti pri tomto procese fungovali buď ako prostredníci, alebo pomáhali Židom radami, na čo Nemci s nevôľou poznamenali, že „*je samozrejmé, že Židia túto radu HG nasledovali, masovo navštevovali prezidenta a podávali si žiadosti*“.[1443] Vo svojej rozsiahlej správe o situácii Židov na Slovensku rok 1943 označili doslova za ústup z protižidovskej aktivity: „*V roku 1943 sa v riešení židovskej otázky neudiali žiadne pokroky. Naopak, v aktivite prišlo k posunu vzad*“.[1444]

Gardistickí predstavitelia sa dávali počuť, že práca HG neustane dovtedy, dokiaľ sa Slovensko nezbaví posledného Žida. Radikálni gardisti sa dožadovali v listoch adresovaných rozličným inštitúciám, HVHG či periodikám doriešenia „židovského problému“, ktorý mal byť ukončený obnovením deportácií. Signifikantnou v tomto smere je snaha účastníkov zjazdu župných inšpektorov Hlinkovej gardy, okresných veliteľov HG a veliteľov vybraných jednotiek HG v Ružomberku zo 7. februára 1943, na ktorom sa rozhorela snaha venovať zvýšenú pozornosť otázke obnovenia židovských transportov. Ohlas u gardistov malo najmä vyhlásenie Macha, ktorý sa vyjadril, že transporty by mali byť obnovené pre všetkých Židov bez rozdielu, či boli alebo neboli pokrstení.[1445] Mach doslova povedal: „*Čo znamení židovstvo, bolo nám vždy jasné a ešte jasnejšie sa nám to zdá dnes, a preto jednou z prvých našich povinností bude keď sme odstránili 80 % židovstva, vysporiadať sa aj s tými ostatnými. Všetci vidíme, čo znamená tých 20 000 Židov, čo tu ešte máme. Nech sú pokrstení alebo nepokrstení, nech majú legitimáciu takú alebo onakú – všetci idú za jedným cieľom.*

NAČR, f. 136, šk. 29, 477167 – 477173. Prehľad o situácii Židov na Slovensku.

1443 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Nedatovaná správa SD.

1444 NAČR, f. 136, šk. 29, 477167 – 477173. Prehľad o situácii Židov na Slovensku.

1445 *Gardista*, 9. 2. 1943, s. 2. Porovnaj ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí,* s. 449, KAMENEC, I.: Kosova aféra. In: KAMENEC, I. (zost.): *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000, s. 191 – 192.

Ale príde marec, príde apríl a pôjdu transporty.“[1446] Alexander Mach nebol len hlavným veliteľom HG, ale aj ministrom vnútra, preto sa jeho vyhláseniam v otázke obnovenia deportácií prikladala relatívne veľká vážnosť. Ako minister vnútra vydal aj nariadenia, ktoré mali smerovať k obnoveniu deportácií. Za účasti HG a FS sa v marci 1943 dokonca v rámci prípravy na transporty uskutočnili razie bezpečnostných orgánov, pri ktorých boli po celom Slovensku zaistené židovské osoby bez pracovných povolení, s falošnými krstnými listami a povoleniami.[1447] Na Machov prejav a zákulisné prípravy deportácií reagovali aj katolícki biskupi. Nariadili v kostoloch prečítať pastiersky list, v ktorom odsúdili diskriminačné opatrenia proti Židom a menšinám na Slovensku.[1448]

Napriek snahám gardistov sa však deportácie už nepodarilo obnoviť. Aj to bolo ďalšou z príčin, ktorá neskôr spôsobila Machov faktický pád v očiach radikálnych gardistov, tí sa v neskoršom období pohŕdavo vyjadrovali o jeho mäkkosti v otázke konečného riešenia židovskej otázky.[1449] Aj na spomenutom stretnutí gardistických veliteľov v Ružomberku vyslovil odhodlanie pokračovať v transportoch údajne najmä preto, aby utíšil hlasy nespokojencov z radov radikálov.[1450] Mnohí Židia sa natoľko obávali o svoj život, že sa ho rozhodli zachrániť buď útekom za hranice, skrývaním u občanov ochotných pomôcť či presunom do zahraničia, najmä do Švajčiarska v tzv. vlakoch nádeje.[1451]

1446 *Gardista*, 9. 2. 1943, s. 2.

1447 KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*, s. 228.

1448 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí,* s. 451. Text listu pozri HOFFMANN, G.: Úspešný boj proti deportáciám. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*, s. 45 – 48.

1449 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1450 V spomínanej nedatovanej a nepodpísanej analytickej správe „Prehľad o situácii Židov na Slovensku“ jej autor postihol aj túto stránku Machovej osobnosti. V interných kruhoch sa podľa neho vyjadroval dokonca proti typu deportácií. NAČR, f. 136, šk. 29, 477167 – 477173. Prehľad o situácii Židov na Slovensku.

1451 Pozri HLAVINKA, J.: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami.

Aj okresné veliteľstvá HG sa vo svojich pravidelných situačných hláseniach často venovali židovskej problematike, čo je dôkazom, že i po zastavení deportácií bola veľmi živá. Podľa hlásenia OVHG Liptovský Mikuláš „*veľmi zle na ľud pôsobí vopred vyhlásený program, že sa budú Židia a Česi vyvážať a teraz sa to neuskutočňuje*".[1452] Následkom toho vraj začali „*slabosi*" veriť „*židovskej propagande, ktorá hovorí, že už nepôjdu. Bolo by dobre program nevyhlasovať, lebo to oslabuje aj gardistické postavenie a vzbudzuje nedôveru. Po vyhlásení programu boli Židia a Česi ustrašení a neistí, ale čím ďalej sú istejší a sebavedomejší a myslia, že v dnešnej ťažkej dobe bude na nich zabudnuté*".[1453] Otázka obnovenia transportov bola živá aj neskôr, keď aj Nemci strácali trpezlivosť a vyvíjali tlak na slovenskú vládu.[1454]

Gardisti neprestávali vo svojich snahách obohatiť sa ešte na úkor zostávajúcich židovských spoluobčanov. Stále zostávalo v platnosti nariadenie o kontrole protižidovských opatrení, ktoré často s horlivosťou zavádzali do praxe. Na druhej strane mnohé akcie proti Židom vykonávali takpovediac na vlastnú päsť. Voči Židom, ktorí ešte zostali na Slovensku, používali často nevyberané metódy. Snažili sa získať zo židovského majetku, čo sa dalo, čo nebolo ešte rozkradnuté. Výnosným zdrojom príjmov bolo spomínané stráženie bytov po odtransportovaných Židoch. Hoci bola pri zapečatení bytu spísaná zápisnica s predmetmi, ktoré sa tam nachádzali, mnohí gardisti (ale nielen oni) sa obohatili často o malichernosti, z dnešného pohľadu, ako mydlo či predmety dennej potreby.[1455] O viacerých gardistoch bolo známe, že si zo židovských domov a peňazí, ktoré získali zo zhabaných cenností či peňazí, nakúpili napríklad celé vybavenie bytu.[1456] V tejto súvislosti sa

---

1452 SNA, f. 209, 209 – 837 – 2. Výpisy zo situačných hlásení OVHG. OVHG Liptovský Mikuláš z 10. 3. 1942.

1453 Tamže.

1454 NAČR, f. 136, šk. 29, 477184 – 477185. Eichmannov list z 8. 1. 1944. Porovnaj napr. HRADSKÁ, K.: Vplyv Nemecka na riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*, s. 137.

1455 Pozri ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OĽS Trnava, 15/45 Ján Čierny. Výpoveď Ireny Spitzerovej.

1456 ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948. OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

gardisti dostávali do stretov so žandármi, ktorých opäť aj po zastavení deportácií obviňovali z nadržiavania Židom či Čechom.[1457]

HVHG sa snažilo až do vypuknutia Povstania koncom augusta 1944 napriek krachu obnovenia deportácií obmedzovať práva zostávajúcich Židov rozličnými spôsobmi. Aktívni velitelia HG dávali pozorovať nielen Židov, ale i Čechov, pretože vraj „*okrem čierneho obchodu debatujú s dedinským ľudom o politických veciach*".[1458] Až do vypuknutia Povstania sa podobné správy o „*provokatívnom chovaní*" Židov a Čechov objavovali v hláseniach HG často a boli jednou z najpozorovanejších oblastí v „práci" okresných veliteľov. Gardisti mali na základe rozkazov právo sledovať Židov v okresoch a zisťovať mená „*takých Židov alebo Čechov, ktorých prítomnosť poburuje, ktorí sú politicky nebezpeční a ktorí ani po hospodárskej ani po inej stránke nie sú nezbytne potrební v okrese*".[1459] Najvyššie miesta HG plánovali ešte pred vypuknutím Povstania určité zásahy v oblasti „*židovskej a českej otázky*" a nariadili veliteľom HG predbežne oznámiť mená aspoň 3 – 4 najnebezpečnejších Židov alebo Čechov, ktorých vyradenie pokladali za nevyhnutné.[1460] Okrem Židov a Čechov mali pozorovať aj podozrivých jednotlivcov a najmä neznáme osoby, na ktoré mali upozorňovať bezpečnostné orgány. Ako HVHG upozornilo, dôležitou súčasťou ich práce malo byť sledovanie dobre situovaných Čechov žijúcich luxusným životom, ktorí sa napriek svojmu postaveniu podľa gardy správali protištátne.[1461] Miestami na výmenu názorov a prezentovanie radikálnych myšlienok zostali aj v tomto období rozličné gardistické školy. Na základe rozhodnutia vlády Slovenskej republiky mali byť na tieto školy uvoľňovaní gardisti zamestnaní v štátnej správe bez prekážok svojich nadriadených.[1462] V tomto období však už školy a kurzy HG dostali vážneho protikandidáta v podobe politických škôl HSĽS, na

1457 SNA, f. 209, 209 – 837 – 2. Výpisy zo situačných hlásení OVHG, OVHG Liptovský Mikuláš z 10. 3. 1942

1458 Tamže. Rozkaz OVHG Považská Bystrica z 10. 3. 1942.

1459 Tamže, f. 604, 604 – 102 – 6. Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG č. 2/III. z 17. 4. 1944.

1460 Tamže.

1461 Tamže.

1462 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. Úrad práce v Trnave, šk. 3, inv. č. 11, 119/44 prez. Obežník Predsedníctva vlády všetkým ministerstvám z 24. 6. 1944.

ktorých rečnili významní stranícki funkcionári často neskrývajúci svoje protigardistické postoje. Aj v radoch gardistov však bola na kurzoch pretriasaná stále židovská otázka, v polovici roka 1944 sa k nej však pridal problém partizánskych akcií. Z niektorých obviňovali okrem Židov, boľševikov či Čechov nepriamo aj slovenskú vládu. Ak by sa totiž židovská či česká otázka riešili podľa gardistických predstáv, mohlo byť vraj všetko inak. Plánované konečné riešenie tak prišlo až s nemeckou okupáciou, keď však už nebolo v kompetencii slovenských orgánov mierniť gardistické snahy do tej miery, ako sa o to aspoň obmedzene snažili dovtedy. Kontrolu nad ním už totiž prevzali Nemci, ktorým niektorí gardisti vďačne sekundovali.

16. Činnosť mimo oblasti hlavného záujmu

Spolupráca gardy na brannej pohotovosti štátu

V období po salzburských rokovaniach štát zamestnával HG viacerými úlohami, ktoré nemuseli súvisieť len s akciami namierenými proti Židom, ale aj s postupujúcou vojnou. Ich plnenie však bolo otázne a ako vždy záviselo od jednotlivých veliteľov. Hoci garda bola aktívna aj v iných oblastiach, verejnosť ju pokladala najmä za organizáciu s prakticky jediným cieľom – pomôcť štátnemu aparátu dostať z územia štátu všetkých Židov. Nenadarmo sa gardisti na stránkach novín a pamfletov vyjadrovali, že ich práca bude úspešná až vtedy, keď z Európy pôjde preč „*posledný krivonosý kučeravý Žid*".[1463] Napriek tomu by bolo nekorektné nespomenúť aj úlohu HG v pomocných prácach štátnemu aparátu.

Od leta 1941 sa začali množiť rozkazy HVHG veliteľstvám HG, aby spolupracovali na rozličných akciách vyplývajúcich z brannej pohotovosti štátu. HG a Tukova skupina využili brannú pohotovosť vyhlásenú 22. júla 1941 na posilnenie svojich pozícií ako výkonnej zložky moci.[1464] Radikáli sa snažili získať prevahu nad konzervatívnou

1463 BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*, s. 15.

1464 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 29.

skupinou J. Tisa, ktorá však ako protiváhu začala posilňovať svoj vplyv a využívať postavenie v armáde a hospodárskych ministerstvách.[1465] HG v tomto konflikte bola postavená logicky na stranu Tukovej skupiny a získala viaceré právomoci. Na základe nariadení mohli byť gardisti uvoľňovaní zo zamestnania pri plnení „*gardistických povinností*", čo však vyvolávalo u mnohých vedúcich úradov alebo podnikov zlosť a prichádzali s HVHG do konfliktu. Stávali sa i prípady, že gardista nastúpil službu v garde na základe platných nariadení, ale nedal o tom vedieť svojmu zamestnávateľovi, ktorý mu z toho dôvodu siahol na plat či zamestnanie. HVHG preto nariadilo veliteľstvám, aby každý rozkaz vyžadujúci od gardistu, aby opustil prácu, zasielali aj jeho predstaveným, čím sa malo predchádzať zbytočným problémom.[1466] Rozkazy, ktoré by gardistovi znemožňovali plniť svoje záväzky voči zamestnávateľovi, mali byť vydávané len vo výnimočných prípadoch a najlepšie po dohode s vedúcimi úradov či podnikov. Rozkaz, ktorý by viedol k zastaveniu práce v podniku či na úrade, HVHG prísne zakazovalo.[1467] Spolupráca gardistov mala spočívať najmä v pomocnej poriadkovej službe. PMV, ÚŠB a HVHG vydali po vzájomnej dohode smernice pre pomocnú a poriadkovú službu bezpečnostných orgánov, v ktorých špecifikovali práva a povinnosti gardistov. Tam, kde si to vyžadovali verejné bezpečnostné pomery a kde na udržanie pokoja a poriadku nestačil stav výkonných bezpečnostných zložiek, mali prednostovia, resp. velitelia žandárstva a polície prizvať do služby aj uniformovaných členov HG, ktorých si „*v primeranom počte*" mali vyžiadať od miestneho veliteľa HG.[1468] Gardisti mohli byť počas pomocnej služby dokonca aj vyzbrojení zo skladov bezpečnostných orgánov, mali však byť poučení o spôsobe používania zbraní. Mali im slúžiť výlučne na sebaobranu a ako preventívne opatrenie. Gardista nesmel zbraň použiť ani vtedy, ak sa páchateľ pokúsil o útek, mohol ho len prenasledovať „*inými po ruke súcimi prostriedkami (energickým napomenutím, prenasledovaním, použitím bicykla, auta, vyrozumením prípadne*

1465 Tamže.

1466 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 4 z 21. 3. 1941.

1467 Tamže.

1468 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Obežník HVHG č. 8822/II. odd. 1941 z 27. 6. 1941.

telefonicky a pod.)“.[1469] Gardisti mohli byť využití tiež na pozorovacie služby alebo na iné pomocné výkony sledujúce verejnú bezpečnosť, vzhľadom na povahu služby ju však mali vykonávať v civilnom oblečení.[1470] Po celý čas výkonu pomocnej služby mali podliehať výlučne rozkazom a pokynom veliteľov toho verejnobezpečnostného orgánu, ktorý si ich od miestneho veliteľstva vyžiadal. Pri vykonávaní práce z jeho poverenia sa mal preukázať potvrdením, ktoré mu mal vydať príslušný orgán a malo slúžiť len dočasne po dobu ich pridelenia.[1471]

Gardisti sa pri vykonávaní pomocnej služby odvolávali najmä na časť nariadenia, na základe ktorej mali právo z vlastnej iniciatívy vykonávať bezpečnostnú službu. Ich úlohou bolo predovšetkým „*sledovať a čeliť trestným činom proti štátu*“.[1472] Táto úprava im dávala možnosť zasahovať do širšieho spektra problematiky nielen tam, kde to nakazovali predstavené úrady. Aj na tieto veci myslelo nariadenie, ktoré ukladalo gardistom, že si museli „*počínať s rozvahou a tak, aby ich zákrokom neboli porušené iné predpisy na ochranu osobnej slobody a majetku. Vyvarujte sa výstredností, aby ste nedali podnet k sťažnostiam na nekorektný postup HG. Zabráňte zákrokom z osobných pohnútok...*“.[1473] Gardisti boli okrem pomocných bezpečnostných akcií súvisiacich s protižidovskými nariadeniami povolávaní spolu s FS, HM a bezpečnostnými orgánmi napríklad na vykonávanie poriadkových služieb na cestách, námestiach, dôležitých križovatkách, ako i v obciach, cez ktoré prechádzali hlavné cesty. Mali pritom sledovať premávku na cestách a dbať na presné a dôsledné dodržiavanie komunikačných predpisov.[1474] V dôležitých objektoch mali za úlohu spolupracovať na základe dohody ÚŠB s HVHG podľa výnosu Ústredne štátnej bezpečnosti z 29. 11. 1941 na zriaďovaní závodných stráží. V noci mali byť závodné stráže zriadené vo väčších alebo dôležitých

1469 Tamže.

1470 Tamže. Na základe odporučení sa mali veliteľstvá žandárstva dohodnúť s veliteľmi HG na permanentnej službe gardistov povolaných na výkon pozorovacej služby.

1471 Tamže.

1472 Tamže.

1473 Tamže.

1474 SNA, f. 604, 604 – 66 – 3. Obežník HVHG č. 8684/I. odd. 1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 25. 6. 1941.

podnikoch na obranu štátu, ako továrne, sklady, súkromné elektrárne, ako i vo všetkých ostatných z hospodárskeho alebo zásobovacieho hľadiska dôležitých podnikoch.[1475] Velitelia HG (FS) mali určiť počet strážnych pre vyznačené podniky podľa rozsahu ich dôležitosti, aj s ohľadom na nevyhnutnosť striedania gardistov. Do strážnej služby mali byť vymenovaní gardisti alebo príslušníci FS z radov robotníctva zamestnaného v podniku. Ozbrojení mali byť obuškom, poprípade pobočnou strelnou zbraňou zakúpenou na účet podniku.[1476] V nadväznosti na brannú pohotovosť štátu mala byť zavedená permanentná služba na veliteľstvách HG, ktorá však bola už 16. júla 1941 zrušená pre miestne veliteľstvá.[1477] HVHG sa tak rozhodlo najmä preto, aby sa dôležité rozkazy čo najskôr dostali ku všetkým gardistom. Zrušením permanentnej služby na MVHG pridelilo túto úlohu – odovzdať čo najrýchlejšie súrne rozkazy gardistom-okresným veliteľom. Zo strachu pred tzv. záškodníckymi živlami mali gardisti spolupracovať i na strážení sýpok, obilných polí, skladíšť a stohov a všetky osoby podozrivé zo záškodníctva nahlásiť žandárskym staniciam.[1478] Mali tiež spolupracovať na obrane proti parašutistom a v službe civilnej protilietadlovej obrane.[1479] Ministerstvo vnútra vydalo v spolupráci s HVHG a MNO smernice, na základe ktorých rozdelilo služby medzi veliteľov CPO a HG. Okresní a miestni velitelia HG sa mali dohodnúť s veliteľmi CPO *„na čo najužšej spolupráci“*.[1480] HVHG znalé pomerov v organizácii zároveň upozornilo veliteľov, aby rozdeľovali služby spravodlivo, „*aby jeden nebol viacej zaťažovaný, kým druhý nesnaží sa vziať na seba zodpovedný podiel na práci*“.[1481] Mach podriadených veliteľov viackrát i v minulosti upozorňoval na to, aby práce zadeľovali spravodlivo, pretože podľa jeho zistení gardistickí velitelia neúnosne zaťažovali podriadených, ku ktorým prejavovali osobnú zášť, neprimerane

1475 Tamže. Obežník HVHG č. 14 887/II. odd. 1941 z 9. 12. 1941.

1476 Tamže.

1477 Tamže, 604 – 66 – 4. Obežník HVHG č. 9505/Pnáč. 1941 z 16. 7. 1941.

1478 Tamže.

1479 Na služby v CPO mali byť vyberané osoby, ktoré nepodliehali mobilizačným rozkazom a mali sa stále zdržovať v mieste bydliska.

1480 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Obežník HVHG č. 9074/II.odd. 1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 3. 7. 1941.

1481 Tamže. Velitelia mali tiež sledovať osoby, ktoré sa práci vyhýbali.

ťažkými a náročnými úlohami oproti ostatným gardistom.[1482] Velitelia HG mali v nadväznosti na nariadenia „*právo a povinnosť*" kontrolovať vo svojom obvode „*všetku činnosť, súvisiacu s brannou pohotovosťou štátu a dbajú, aby so všetkými verejnými činiteľmi, s ktorými spolupracujú, udržali spoločnej veci prospešnú dohodu*".[1483] Na základe nariadení mali byť počas brannej pohotovosti štátu zatemnené všetky okná. HVHG upozorňovalo na to, že „*komunistický živel môže využiť času zatemnenia k tomu, aby po cestách, zvlášť asfaltkách a betónkach maľoval protištátne komunistické heslá*".[1484] Okresný veliteľ mal preto rozdeliť na strážne úseky cesty vo svojom okrese a tie mal prideliť podriadeným miestnym veliteľstvám. Tie zasa mali určiť gardistov, ktorí mali počas celej doby zatemnenia najmä v priemyselných strediskách, ale i na hlavných cestách konať hliadky.[1485] Členovia hliadok boli na základe viackrát citovaného nariadenia o pomocnej službe bezpečnostným orgánom oprávnené zadržať páchateľov a odovzdať ich na najbližšej žandárskej stanici.

Gardisti sa mali v neskoršom období, napríklad v čase žatvy, zúčastňovať na nástupoch hasičov a na základe rozkazu z 23. júna 1942 aj policajno-požiarnych opatrení. V čase nedostatku potravín bolo toto nariadenie i v súvislosti so zapojením Slovenska do bojov na frontoch druhej svetovej vojny viac ako potrebné, opäť je otázne, ako ho plnili. Aj keď o podobnej činnosti gardistov v prospech štátu sa nám zachovali len zlomkovité správy, analogicky ako v spomenutých prípadoch možno povedať, že veliteľstvá HG v skutočnosti dodržiavali nariadenia len minimálne. Podľa Macha, ako i viacerých okresných veliteľov mnohí z nich dokonca ani nečítali rozkazy, nemohli teda ani pri dobrej vôli nariadenia plniť.[1486] Trefne sa k tomu vyjadril miestny notár v Považskej Bystrici, ktorý na jar roku 1943 napísal, že „*HG sa zdá byť nečinná a takmer v zániku*".[1487]

1482 SNA, f. 604, 604 – 51 – 6. Okresný rozkaz OVHG Malacky z 12. 9. 1939.

1483 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Obežník HVHG č. 9074/II.odd. 1941 župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 3. 7. 1941.

1484 Tamže. Obežník HVHG č. 8718/Pnáč. 1941 župným inšpektorom a okresným veliteľom HG na prevedenie z 25. 6. 1941.

1485 Tamže.

1486 Tamže, 209 – 837 – 2. Výpisy zo situačných hlásení OVHG, OVHG Kežmarok z 10. 3. 1942.

1487 TOMANOVÁ, S.: *Organizácia a činnosť oddielov Hlinkovej gardy v Po-*

Špecifické úlohy HG

Zaujímavosťou bolo angažovanie gardy na jazykovej očiste nápisov v pôsobnosti miestnych veliteľstiev HG. Miestni propagační referenti sa mali skontaktovať s miestnymi činovníkmi HSĽS, HM a MO Matice slovenskej a vytvoriť spoločnú komisiu, ktorá mala zisťovať pravopisnú správnosť v nápisoch na firemných tabuliach, obchodoch, vo výkladoch, u živnostníkov, remeselníkov, na smerových tabuliach a na verejných miestach.[1488] Nápis, ktorý nezodpovedal pravopisným normám, si mali členovia komisie poznačiť a upozorniť majiteľa na jeho správne znenie. Mali tiež upovedomiť notárske a okresné úrady, aby v medziach zákona mohli zakročiť. Komisie mali pracovať podľa pravidiel pravopisu z 12. februára 1940 a prácu mali dokončiť 10. júla 1941. Výkazy o činnosti mali odovzdať okresnému veliteľstvu, ktoré malo do 10 dní odovzdať zozbieraný materiál na HVHG.[1489] Dnes sa nám táto úloha môže zdať relatívne smiešna, gardisti však už dlhší čas poukazovali na to, že na mnohých miestach zostalo ešte mnoho najmä českých názvov a nápisov. Napriek tomu aj tieto nariadenia zostali len na papieri a ich konkrétna realizácia závisela od angažovanosti jednotlivých veliteľov. Proces poslovenčovania nápisov tak bol síce len malou relatívne bezvýznamnou epizódou, ktorá však poukazovala na (aspoň navonok deklarované) eminentné snahy štátneho aparátu a HG na poslovenčovaní verejného života a odstraňovaní všetkého, čo malo nadväznosť na bývalý centralistický režim. HVHG sa aspoň prostredníctvom rozkazov snažilo aktivizovať gardistov aj na viacerých tzv. všeužitočných prácach. Vyskytli sa medzi nimi aj také zaujímavosti, ako žiadosť o dobrovoľnú pomoc pri úpravách studničiek a prameňov, ktoré boli v zlom stave[1490] či dobrovoľných pomocných prác v rámci „žatevnej pomoci robotníkom".[1491]

---

važskej Bystrici, s. 61.

1488 SNA, f. 604, 604 – 58 – 4. Rozkaz OVHG Bratislava vidiek MVHG Hochštetno z 21. 6. 1941.

1489 Tamže.

1490 Tamže, 604 – 52 – 3. Okresný rozkaz OVHG Trenčín č. 34 z 26. 11. 1942 v zmysle rozkazu HVHG č. 9123/VII/42.

1491 Tamže, 604 – 53 – 1. Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 14. 7. 1941.

Gardisti sa snažili zasahovať nielen do podobných zdanlivo nepodstatných oblastí. Predsedníctvo vlády im už nariadením z 13. novembra 1941 pridelilo úlohu spolurozhodovať o spoľahlivosti osôb, čo bolo podľa gardistov pre HG veľké vyznamenanie a uznanie úlohy HG v spoločnosti.[1492] Garda mala na základe úpravy dávať dobrozdania uchádzačom o verejné miesta v štátnej správe, gardistickí velitelia však podľa HVHG nemali ujasnený pojem spoľahlivosti, na základe čoho prichádzalo k mnohým situáciám, ktoré nesvedčili o serióznom prístupe HG. Hlavné veliteľstvo upozorňovalo, že „*takmer denne sa vyskytujú ponosy na nespoľahlivosť úradníctva, na nespoľahlivosť žandárstva a iných bezpečnostných zložiek, ale pri priamom dotaze na jednotlivcov u patričných okresných veliteľov neraz nespoľahlivých osôb niet*".[1493] HVHG preto zaslalo veliteľom úpravu, v ktorej podrobne špecifikovalo, koho možno považovať za spoľahlivého. Uvedený zoznam dáva zároveň jasný dôkaz o tom, ako sa gardisti snažili selektovať osoby podľa príslušnosti k strane či „zásluhovosti". Za spoľahlivé bolo podľa HG možné považovať: „*1. osoby, ktoré boli za ČSR organizované v HSĽS, stáli nezištne, verne za touto ideou cez 6. október 1938, 14. marec 1939, vytrvali dodnes a sú verné zásadám národného socializmu.*

2. ...boli za ČSR organizované v iných politických stranách, hlásili sa však za Slovákov a svoju slovenskosť nezrádzali (hlásením sa za Čechov, ďalej tým, že v úradnom styku užívali češtiny, alebo iného neslovenského jazyka, ak sú Slováci výchovou detí v duchu neslovenskom a konečne ak neboli vážnymi protiexponentmi autonomistického hnutia, ktorým ešte nateraz nemožno hriechy spáchané na národe odpustiť), ale rozpustením politických strán po 6. októbri 1938 našli kladný pomer k slovenskému hnutiu, organizovali sa v HSĽS a v HG, ostali vernými členmi z presvedčenia a sú oddané zásadám národného socializmu.

3. U osôb doteraz takzvaných odpolitizovaných (sudcovia, žandári, štátna polícia, príslušníci armády) pri posudzovaní ich spoľahlivosti treba prizerať k osobným sympatiám k HSĽS za ČSR, cez 6. október 1938 a 14. marec 1939, k ich pomeru k HG a národnému socializmu...".[1494]

1492 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 35 z 31. 12. 1940.

1493 Tamže.

1494 Tamže.

Ak niekto nevyhovoval týmto požiadavkám, mali ho pokladať za nespoľahlivého. Od okresného veliteľa závislo, „*aby našiel správnu hranicu, koho za spoľahlivého považovať a komu dôveru prejaviť je hriechom*".[1495] Ani pri najlepších predstavách o kvalitách okresných veliteľov by nebolo mysliteľné, aby mohli vykonávať túto úlohu na 100 percent. Funkcia okresného veliteľa bola totiž neplatenou čestnou funkciou a velitelia mali poväčšine iné zamestnanie, ktorému museli venovať veľkú časť svojho času. HVHG ich zahlcovalo úlohami v oblasti brannej výchovy, mali sa stať medzičlánkom v otázkach podliehajúcim služobnému styku s HVHG pochádzajúcich od miestnych veliteľstiev, mali riadiť miestne veliteľstvá, mať prehľad v zákonných nariadeniach. Boli tiež členmi viacerých komisií, ktoré mali rozhodovať o mnohých problematikách, tie sa rozširovali, keď HG prizvali k pomocným bezpečnostným úlohám v štáte a kontrole protižidovských opatrení. Ich úlohou bolo tiež zúčastňovať sa notárskych porád[1496]... HVHG však i v tomto prípade žiadalo od každého veliteľa „*úplne osobnú znalosť všetkých štátnych zamestnancov, bude poznať ich národnosť, náboženstvo, zvyky, obyčaje, a že si v každej situácii bude vedieť urobiť uzáver o charaktere jednotlivcov*".[1497] HVHG síce rátalo s tým, že na zvládnutie takejto rozsiahlej agendy potrebuje okresný veliteľ v každej obci svojich dôverníkov, na ktorých by sa mohol spoľahnúť v každej situácii, upozornilo však, že na 100 percent má veriť len sám sebe. Na mnohých miestach na snahy gardy o ovládnutie dedín či miest doplatili úradníci, starostovia či iní politickí reprezentanti, ktorým členovia HG vyjadrovali ustavične nedôveru a nakoniec ich prinútili ustúpiť. Nariadenie o politickej spoľahlivosti sa tak stalo pomocným nástrojom pre mnohých gardistov, mohli sa ním zbaviť nepohodlných osôb. Kritizovali pritom najmä nedostatočné zapojenie gardistov do arizačného procesu, z ktorého chceli vyťažiť čo najviac a starostovia či iní úradníci a činitelia im to znemožňovali. Aj preto ich začali často neobjektívne kritizovať a obviňovať z korupcie, protekcionárstva, neschopnosti a zlej ekonomickej či hospodárskej situácie.[1498]

1495 Tamže.

1496 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 374 – 1942, 153, D1 – 419.

1497 SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 35 z 31. 12. 1940.

1498 JANAS, K.: K činnosti Slovenskej ľudovej strany v regióne na príklade

Ako vidno aj z tohto príkladu, garda nemohla ani pri najväčšej vôli svedomite plniť všetky zadané úlohy tak, ako si to vyžadovalo hlavné veliteľstvo. Aj z tohto dôvodu mnohí členovia, ktorí snáď ešte verili propagandistickým rečiam o službe národu, z gardy postupne vystupovali či si neobnovovali členstvo, čo v konečnom dôsledku znamenalo ďalší úpadok organizácie a jej postupné degradovanie v očiach verejnosti na vykonávateľku protižidovských opatrení. Vysokú výpovednú hodnotu má povzdychnutie okresného veliteľa HG v Kežmarku, ktorý vo svojom pravidelnom situačnom hlásení z marca 1942 skonštatoval, že „*MVHG si rozkazov vôbec nevšímajú a nedávajú OVHG odpovede... všetky MVHG sú v úbohom stave*".[1499] Toto zďaleka nebol len prípad Kežmarku. Niektorí velitelia sa proti nedbalosti podriadených miestnych veliteľov rozhodli bojovať po svojom. Banskobystrický okresný veliteľ sa koncom roka 1942 podobne posťažoval, že napriek viacerým výzvam a urgenciám mu miestne veliteľstvá okrem malých výnimiek vôbec neposielali situačné hlásenia a ignorovali jeho nariadenia a prípisy.[1500] Nakoľko chcel, aby veliteľstvá hlásenia zasielali pravidelne, zmenil ich periodicitu z jedného na dva mesiace, avšak ani to mu nebolo veľmi platné. S právomocami gardy kontrolovať spoľahlivosť osôb neboli spokojní ani viacerí žandári či úradníci: „*Súlad s HG myslím nemusím opisovať. Viete to už každý, že nás HG popisuje ako pracujeme, či sme štátoobčiansky spoľahliví a upotrebiteľní a pod. Kmín, zlodej a podobne stal sa v obci veliteľom HG a dnes rozkazuje žandárom a keď ho títo nechcú poslúchať, vyhrozí sa im, že však on im ukáže, že on je pánom v obci a pod. Predtým bol však zarytým komunistom... aká chuť je pri týchto pomeroch do práce nemusím opisovať.*"[1501] Ako však vidno aj zo situačného hlásenia OVHG Kežmarok, ktoré nebolo svojím obsahom zďaleka ojedinelé, v garde od roku 1942 – 1943 zostávali zväčša len takíto „*kmíni a zlodeji*". Hoci vyka-

Považskej Bystrice. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 332.

1499 SNA, f. 209, 209 – 837 – 2. Výpisy zo situačných hlásení OVHG, OVHG Kežmarok z 10. 3. 1942.

1500 AÚPN, f. B 9/II, šk. č. 26, inv. č. 4.

1501 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 4, 712/40 prez. Obežník ÚŠB okresným náčelníkom citujúci obežník, ktorý dostali velitelia žandárskych staníc 15. 1. 1940.

zovala vyše 50-tisícové členstvo, veľká časť už nebola ochotná ďalej znášať dokonca ani výsmech spoluobčanov z členstva v HG a praktický gardistický život sa na mnohých miestnych veliteľstvách zastavil. Nemecký spravodajský dôstojník Herbert Börsch hlásil 3. decembra 1943 do Berlína svojim nadriadeným, že podľa „*bezpečných informácií*“ koncom roka 1943 možno „*spoľahlivých gardistov odhadovať už iba na 150 mužov*“.[1502] Pre úplnosť však treba povedať, že tento trend sa v danom období netýkal len HG, ale i HM. Okrem židovskej otázky a jej radikálneho riešenia nesporne súvisel aj s obratom na východnom fronte a postupným ústupom Nemecka z pozícií, na ktorých bolo ešte v nedávnom období.[1503] Postupne sa tak z radov gardy, ako i iných prorežimových organizácií, začal vytrácať akýkoľvek náznak aktivity a stali sa organizáciami, ktoré fungovali len na papieri. Aj pompézne oslavy 14. marca – vzniku Slovenskej republiky, postupne akoby strácali príťažlivosť. Výstižne to postrehol historik Ľ. Lipták, ktorý napísal, že „*na oslavách 14. marca aj v mestách, kde mali Nemci menšinu, nastúpené formácie FS a DJ počtom ďaleko prevyšovali sporé rady ich slovenských kolegov*“.[1504] Takáto situácia vznikla jednak stratou prestíže HG vo verejnosti a spájaním jej mena s výtržnosťami, na druhej strane odrážala vnútroštátne pomery a boj Tisovej a Tukovej skupiny o moc v štáte. Ten vyvrcholil v marci 1942, keď sa Tiso snažil donútiť Macha a Tuku k demisiám, pretože pomocou vyhlášok a nariadení presadzovali rozličné politické opatrenia, ktoré sa nezhodovali so smerovaním jeho politiky.[1505] Pre Hlinkovu gardu znamenal tento boj, ktorý sa podľa SS-Obergruppenführera Bergera viedol balkánskymi metódami,[1506] výrazné straty. Nemci sa rozhodli do situácie zasiahnuť a donútili Tisa ku kapitulácii. Renesancia HG badateľná po Salzburgu však tiež dostala výrazné trhliny. Garde zostali právomoci kontrolného orgánu protižidovských nariadení a sledovania verejného života, mo-

1502 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí,* s. 463.

1503 PODOLEC, O.: HSĽS v pozícii štátnej strany. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*, s. 280 – 281.

1504 LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 2000, s. 221.

1505 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 29.

1506 Tamže.

censky však postupne upadala na „*perifériu politického života*".[1507] Aj v týchto oblastiach sa totiž musela podriaďovať bezpečnostným zložkám a armáde, čím podľa Ľ. Liptáka stratila príťažlivosť pre „*karieristické živly, tú početnú vrstvu prebehlíkov, ktorí pri každom štátnom prevrate pokúšajú sa nájsť podporu pri najortodoxnejšej zložke nového režimu*".[1508]

Ani viaceré snahy štátneho aparátu, ktoré rozvádzali ustanovenia zákona o HG z 4. júla 1940 o prednostnom zamestnávaní gardistov, nepomohli zvýšiť prestíž gardistickej uniformy. V období okolo Salzburgu mohol byť pre mnohých Slovákov § 8 zákona o prednostnom zamestnávaní gardistov ešte impulzom, aby sa prihlásili do radov HG, postupne však jeho výhody prestávali byť pre nich aktuálne. To všetko aj napriek snahe štátu na rozširovaní jeho ustanovení.[1509]

Tie boli neskôr rozvedené obežníkom Ústredného úradu práce z 23. januára 1941, ktorý upravoval zamestnávanie gardistov aj v súkromnom sektore. Pre mnohých Slovákov však už neboli lákadlom, lebo jeho ustanovenia sa v praxi nedodržiavali. Ústredný úrad práce reagoval na viaceré sťažnosti HVHG, ktoré ministerstvu vnútra už začiatkom roka 1941 oznamovalo, že „*jednotliví zamestnávatelia nedodržiavajú ustanovenia zákona č. 166/1940 Sl. z. podľa ktorého členovia HG majú pri prijímaní do zamestnania s rovnakou kvalifikáciou prednosť pred uchádzačmi negardistami*".[1510] Ústredie preto uložilo všetkým úradom patriacim pod jeho pôsobnosť, „*aby členovia HG boli účastní prednostného práva pri zaradení do práce a umiestňovaní, ako im to zabezpečuje §8 cit. zák. o HG a HM. Pri rovnakých podmienkach má byť bezpodmienečne daná prednosť členom HG vo verejných a súkromných službách... nedodržiavanie tohto zákonného*

1507 Tamže, s. 30.

1508 Tamže.

1509 Je ale zaujímavé, že napríklad na Ministerstve pravosúdia ešte v roku 1939 zakázali svojim zamestnancom vstúpiť do HG, nakoľko podľa predstaviteľov ministerstva členstvo v HG podlamovalo morálku väzňov. JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku,* s. 71.

1510 ŠA Bratislava, f. Bratislavská župa, šk. 168, 3344/41 adm. Porovnaj SNA, f. 604, 604 – 52 – 3.

nariadenia bude stíhané".[1511] HVHG však ešte i v roku 1943 kládlo na srdce svojim veliteľom sledovať „*bedlivo vo vašej pôsobnosti, či úrady práce, okresné a župné úrady presne zachovávajú pokyny, ktoré dostali podľa uvedeného obežníka*".[1512] Hlavné veliteľstvo gardy sa pokúšalo riešiť vzniknutú situáciu pomocou rozličných metód. Žiadosti o intervencie radových gardistov na HVHG sa množili do tej miery, že HVHG bolo prinútené vážne sa zaoberať vzniknutým problémom. Rozkazom z 26. mája 1941 nariadilo okresným a miestnym veliteľom, ako i sociálnym referentom postarať sa o to, aby mali legitimovaní členovia HG stále zamestnanie. Keď gardista stratil zamestnanie bez vlastnej viny, napriek „*vzornému plneniu povinností*", miestny veliteľ bol povinný takýto stav hlásiť okresnému veliteľovi a ten sa mal postarať o nápravu prostredníctvom úradu práce.[1513] Pre zaťaženie HVHG žiadosťami o intervencie určilo hlavné veliteľstvo aj postup, na základe ktorého bude v prospech nezamestnaného gardistu ochotné intervenovať: „*zákrok HVHG bude prevedený len u takých gardistov, ktorí boli vzorní v práci, ktorí bez vlastnej viny stratili zamestnanie, ktorí zadosťučinili povinnostiam vyplývajúcim z členstva v HG a u ktorých sú splnené predpoklady, že v novom zamestnaní budú plniť svedomite svoje povinnosti. Prednosť v tomto pokračovaní majú vždy sociálne slabší s mnohočlennými rodinami, ako aj tí gardisti, ktorí v boji za samostatnosť splnili svoju povinnosť doma a na frontoch... Nemôže byť zakročované v prospech gardistu, ktorý je napr. synom zámožnej roľníckej rodiny. Taktiež nemôže žiadať gardista platové zlepšenie, keď jeho manželka je trvale zárobkovo činná*".[1514] HVHG tiež určilo, že v prípade, ak nemožno zamestnať gardistu, malo veliteľstvo vypracovať zoznamy s údajmi týkajúcimi sa osoby nezamestnaného gardistu, ako i jeho pracovných záležitostí. Dôležitou požiadavkou bolo, aby do záznamov velitelia pripísali, či si gardista plnil vzorne svoje povinnosti. Velitelia na HVHG v prospech svojich podriadených skutoč-

1511 Tamže.

1512 Tamže.

1513 SNA, f. 604, 604 – 53 – 1. Obežník HVHG soc. odd župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľom HG a sociálnym referentom z 25. 5. 1941. Porovnaj ŠA Bratislava, p. Trnava f. Úrad práce Hlohovec, šk. 1, inv. č. 7, 349/41 adm. List OVHG Hlohovec Úradu práce Hlohovec z 13. 6. 1941.

1514 Tamže.

ne intervenovali a zasielali zoznamy nezamestnaných, v ktorých však často viac či menej skryte kritizovali stav na poli zamestnanosti, kde ich podriadení, často podľa nich neodôvodnene prepustení z predchádzajúceho zamestnania, boli postihovaní nedodržiavaním zákonných postupov o prednostnom práve gardistov na zamestnanie.[1515]

Sociálne oddelenie hlavného veliteľstva však bolo žiadosťami natoľko zaťažené, že už o necelý mesiac po vydaní rozkazu rozposlalo smernice, z ktorých je jasne čitateľné, že si mnohí velitelia nedávali námahu s akoukoľvek snahou o umiestnenie nezamestnaných gardistov vlastnými silami a posielali všetky prípady na HVHG. To dodatkom k rozkazu preto už 19. júna usmerňovalo veliteľov: „*Predtým, než by prípad bol zaslaný vyššie, miestny veliteľ, okresný veliteľ, poťažne župný inšpektor, vo svojom okruhu podnikne všetko možné cestou príslušných orgánov strany u zamestnávateľov, alebo úradov. Ak to je bezvýsledné, pošle prípad vyššie, ale presným a doloženým opisom toho, čo kde, kedy a u koho v prospech príslušného gardistu urobil a s akým odôvodnením boli tieto zákroky odmietnuté*“.[1516] Napriek intervenciám gardy či nadriadených úradov sa však nariadenia o prednostnom zamestnávaní gardistov v mnohých prípadoch naďalej nedodržiavali. To spôsobovalo neustále spory medzi HVHG, ktoré chcelo docieliť uznanie zásluhovosti gardy nielen na papieri, ale i v praktickom živote, a úradnými miestami, ktoré podľa gardistov nedostatočne razantne pristupovali ku gardistickým dožiadaniam.

Snahy HVHG a štátneho aparátu aspoň prílivom nového členstva vymaniť gardu z letargie i v nadväznosti na zameranie na vykonávanie protižidovských nariadení a deportácie nezabrali. Novým impulzom boli až udalosti z jesene 1944, ktoré však boli pre HG nielen povznesením, ale zároveň posledným vypätím síl pred nešťastným koncom.

1515 ŠA Bratislava p. Trnava, f. Úrad práce Hlohovec, šk. 1, inv. č. 7, 349/41 adm. Žiadosť o zamestnanie gardistov MVHG Hlohovec na HVHG.

1516 SNA, f. 604, 604 – 53 – 1. Obežník HVHG soc. odd. župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľom HG a sociálnym referentom z 19. 6. 1941.

17. Zmeny v organizačnej štruktúre po Salzburgu

V dôsledku nových úloh prideľovaných HG najmä v súvislosti s kontrolou a vykonávaním protižidovských nariadení prišlo v organizácii HG k viacerým reorganizačným zmenám. Už v roku 1941 garda pristúpila na kroky vedúce k počiatočnej revízii členstva. Na základe organizačného rozkazu č. 5, ktorým boli predpísané podmienky na prijatie do HG, sa riadili neskôr gardistické orgány aj pri revízii najmä v priebehu nasledujúceho roka. Podľa organizačného štatútu rozposlaného veliteľstvám HG v rozkaze HVHG z 9. apríla 1941 sa členom gardy mohol stať jedine slovenský štátny občan slovenskej národnosti, ktorý mal viac ako 20 rokov a bol prijatý na základe dobrovoľnej prihlášky.[1517] Ak neprešiel organizáciou HM a nebol v nej aspoň jeden rok, mohol byť uchádzač prijatý len po ročnej čakacej lehote. Predpokladmi jeho prijatia boli:

A/ členstvo v HSĽS
B/ mravná zachovalosť
C/ politická bezúhonnosť
D/ árijský pôvod
E/ telesná schopnosť
F/ čestné vyhlásenie.[1518]

Zaujímavosťou nariadenia bolo, že do gardy mohli byť prijatí aj „*telesne nespôsobilí*“ uchádzači, ktorí však mohli vykonávať len duševnú prácu a nemohli nosiť uniformu. Už v tomto čase sa mal árijský pôvod gardistov dokazovať árijskosťou rodičov i starých rodičov. Nejasne boli špecifikované najmä požiadavky o politickej a mravnej bezúhonnosti gardistov, ktorí nemuseli byť pred 6. októbrom 1938 vyslovene členmi HSĽS, mali sa však osvedčiť prácou pre národ.[1519] Jednotlivé body štatútu boli rozvedené neskoršími obežníkmi o členstve v HG. Každý gardista prijatý na základe rozkazu z 9. apríla mal dostať od okresného veliteľa HG vyplnenú legitimáciu, ktorá ho oprávňovala nosiť rovnošatu a odznak HG. Keďže gardistickí velitelia zasielali na

1517 SNA, f. 209, 209 – 386 – 3. Rozkaz HVHG č. 5 z 9. 4. 1941. Člen HM mal byť prijatý jednoduchým preregistrovaním.

1518 Tamže.

1519 Tamže.

HVHG pripomienky, ako majú postupovať v jednotlivých hraničných prípadoch, špecifikovalo hlavné veliteľstvo požiadavky najmä v otázke mravnej zachovalosti, ktorú si mohol každý veliteľ vysvetliť inak. V prípade pochybností o árijskom pôvode bol veliteľ HG oprávnený požadovať od gardistu predloženie krstných listov rodičov a starých rodičov.[1520] Podmienky dané rozkazom z 9. apríla 1941 boli rozvedené v novom organizačnom poriadku HG vydanom v septembri 1941. Schválil ho i predseda strany a stal sa základným dokumentom reflektujúcim zmeny v organizačnej štruktúre HG po udalostiach z leta 1940. Ten rozdelil Hlinkovu gardu teritoriálne na 60 okresov spadajúcich pod 6 územných celkov – žúp, ktoré kopírovali politické členenie Slovenskej republiky.[1521] Organizačný rozkaz v otázke členstva v HG v podstate kopíroval rozkaz HVHG z 9. apríla, rozviedol však viaceré jeho body a upravil kompetencie jednotlivých funkcionárov.[1522] Spomínala sa v ňom tiež povinnosť každého gardistu zložiť pri nástupe do organizácie predpísanú prísahu: „*Prisahám na živého Boha, že mi zákon večného vodcu Andreja Hlinku „Za Boha život, za národ slobodu“ bude najvyšším rozkazom. Prisahám, že verne budem plniť rozkazy nadriadených a radšej padnem, než by som zradil. Tak mi Pán Boh pomáhaj. Na stráž!*“[1523]

Jedným z dôležitých medzníkov vo vývoji organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy bolo vydanie Disciplinárneho poriadku HG, ktorý schválil prezident 17. decembra 1941.[1524] So služobným poriadkom HG a disciplinárnym poriadkom, ktorý bol v platnosti už dlhšie, vytvoril základný model vnútornej organizácie gardy s presne špecifikovanými pravidlami pre jej členov. Zachovanie disciplíny malo byť podľa služobného poriadku prvoradou úlohou každého gardistu. Každý gardista mal podľa smerníc obsiahnutých v tomto dokumente vyjadrovať

1520 Tamže. Obežník HVHG č. 8981/I.odd.1941 župným inšpektorom a okresným veliteľstvám z 2. 7. 1941.

1521 Župy boli označované rímskymi číslicami: I. Banská Bystrica, II. Bratislava, III. Nitra, IV. Prešov, V. Ružomberok, VI. Trenčín. Výnimkou bol okres Gelnica, ktorý bol priradený z komunikačných dôvodov do politicky vyčlenenej Šarišsko-zemplínskej župy. Pozri *Organizačný poriadok HG*, s. 3.

1522 Tamže.

1523 Tamže.

1524 SNA, f. 604, 604 – 53 – 2. *Disciplinárny poriadok HG*.

svojmu veliteľovi poslušnosť: „*kto neuposlúchne svojho veliteľa, kto porušuje zásadu disciplíny, prehrešuje sa proti štátu, ohrožuje slobodu a štastie svojich ostatných spoluobčanov, je škodcom a nepriateľom celku*“.[1525] V prípade, ak nariadenia služobného poriadku HG gardista porušil, mohol byť potrestaný na základe disciplinárneho poriadku HG, ktorý zaviedol i tzv. kárne, teda poriadkové výbory. Tie mali právomoc „*vyšetrovať a posúdiť také jednanie... členov HG, ktorým bolo poškodené alebo ohrožené dobré meno gardy*“.[1526] Ako je však z predchádzajúcich kapitol zrejmé, viacerí gardisti poškodzovali „dobré meno HG“ priam pravidelne a štatút disciplinárnych výborov sa postupne stal len papierom bez praktického využitia.[1527]

Mnohí Slováci sa do gardy snažili dostať aj pre nesporné výhody vyplývajúce (nielen) zo zákonného práva na prednostné zamestnanie, ale i z výhod protižidovského zákonodarstva. HVHG samozrejme o podobných prípadoch vedelo a nariadilo miestnym veliteľom prekontrolovať kartotéku členstva. Podľa rozkazu Okresného veliteľstva HG v Trenčíne z 15. júla 1942 okresný veliteľ v poslednom čase pozoroval „*nezdravé javy, ktoré sa zahniezďujú v organizácii Hlinkovej gardy. Počul som hovor jedného gardistu, ktorý ironickým spôsobom hovoril, že v HG je len preto, lebo snáď ju bude niekedy potrebovať, ináč vraj nemá význam byť v HG. Od takýchto príživníkov sa musí garda očistiť a len potom bude zaručený úspech jej podnikania, nikdy nám nesmie záležať na kvantite ale na kvalite*“.[1528] Najzákladnejšou povinnosťou člena HG, ktorú mali sledovať miestni velitelia pri revízii členstva, bolo bezpodmienečne a riadne sa zúčastňovať cvičení, prednáškových nástupov, ako i iných príležitostných nástupov nariadených miestnym veliteľom. Gardista, ktorý sa nezúčastnil bez ospravedlnenia aspoň troch nástupov, vystavoval sa nebezpečenstvu, že ho vylúčia z organizácie.[1529] Pre zotrvanie konkrétneho člena v HG mali miestny veliteľ

1525 Tamže. Služobný poriadok HG, s. 11.

1526 Tamže, 604 – 53 – 1. Štatút disciplinárnych výborov HG.

1527 Štatút bol prijatý ešte v dobe, keď bol veliteľom HG Karol Sidor. Po vydaní zákonných úprav, najmä zákona o HG č. 166/1940 a na základe organizačného štatútu HG prevzal trestnú právomoc disciplinárny poriadok HG.

1528 Tamže, 604 – 52 – 3. Okresný rozkaz Okresného veliteľstva HG v Trenčíne č. 20 z 15. 7. 1942.

1529 Tamže.

spoločne so spravodajským a organizačným referentom preskúmať, či zachovával úctu k nadriadeným a požíval ich dôveru, zachovával služobné tajomstvo, zastával zodpovedne zverené funkcie a uložené služby zverené úlohy plnil „*riadne, bez prieťahov a vyhýbania svedomite konať*".[1530] Člen, ktorý nespĺňal uvedené podmienky, mal byť písomne upovedomený, že v prípade, ak nezlepší svoju disciplínu, bude podaný návrh na jeho vylúčenie z HG. V závere prípisu kládol okresný veliteľ HG v Trenčíne svojim podriadeným miestnym veliteľom na srdce, aby vykonali rozkaz „*s plným vedomím svojej zodpovednosti, lebo od jeho prevedenia očakávam upevnenie gardy po organizačnej stránke a tiež po stránke pohotovostnej. Takto sa tiež garda očistí od príťaže a nezdravých zjavov, ktoré sa v garde žiaľbohu vyskytujú*".[1531] Anton Martinček poukázal na nezdravé javy v organizácii, ktoré však nebolo možné odstrániť ani podobnou snahou. Nariadenie totiž umožňovalo miestnym veliteľom, aby si vyrovnali osobné nezhody s podriadenými, ktorých takto ľahko mohli zbaviť členstva v HG. Na druhej strane pochádza tento rozkaz až z roku 1942, keď sa k výhodám prednostného zamestnávania gardistov pridali i výhody získavania majetkov po odtransportovaných Židoch, čo mnohých ziskuchtivých gardistov utvrdzovalo v snahe zúčastňovať sa na „práci" HG najmä na tomto poli.

V tomto roku sa na základe organizačného štatútu pristúpilo k reorganizácii členstva HG. Podľa rozkazov HVHG mali byť zrevidované kartotéky členstva aj miestne štáby HG, ktoré mali byť „očistené" od osôb nespĺňajúcich podmienky členstva v organizácii. 15. júla 1942 vydalo HVHG rozkaz, v ktorom podrobne rozviedlo plán reorganizácie členstva HG. Revízia sa mala dotknúť štyroch skupín gardistov:

1. Členovia štábu OVHG
2. Miestni velitelia HG
3. Členovia štábu MVHG
4. Ostatné členstvo HG (tiež vybrané jednotky)

Okresný veliteľ mal na revíziu každej skupiny zostaviť tzv. veliteľský zbor, jeho členmi mali byť „*len osoby mravne a politicky spoľahlivé, ktoré ešte pred 6. októbrom 1938 patrili do Hlinkovej alebo Rázusovej národnej strany*".[1532] Pri revízii štvrtej skupiny mal veli-

1530 Tamže.

1531 Tamže.

1532 Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám

teľský zbor pozostávať z miestneho veliteľa HG, miestneho predsedu strany a „*starého príslušníka*“ HSĽS či Rázusovej strany, „*ktorý pred 6. októbrom 1938 bol všeobecne váženou osobou v príslušnom okrese*“. Veliteľský zbor mal za úlohu posúdiť každého člena Hlinkovej gardy a príslušníkov Vybraných jednotiek na základe prihlášok HG, do ktorej mal vpísať text znenia: „*Z rozkazu HVHG sme prihlášku preskúmali a súhlasíme (nesúhlasíme) s jeho ponechaním v HG*“. Ak veliteľský zbor s ponechaním v HG nesúhlasil, musel svoj postoj zdôvodniť.[1533]

Rozkaz stanovil aj podmienky, na základe ktorých mali byť gardisti ponechaní v garde alebo z nej vylúčení. Boli rozvedené širšie ako v organizačnom štatúte o členstve v HG.V nadväznosti na prijímanie ďalších protižidovských opatrení bolo treba špecifikovať viaceré „kvality“ gardistu, napr. árijskosť jeho, ale i jeho rodiny. Každý, kto mohol naďalej zostať v HG, mal byť slovenskej národnosti,[1534] vyplnil dvojmo prihlášku do HG, „*bol nepretržite autonomistom už pred 6. októbrom 1938 a v tomto duchu zotrval dodnes, aj keď dosiaľ v HG nebol*“, a hoci aj pred 6. októbrom 1938 nebol „*otvoreným autonomistom*“, zapojil sa po tomto dni „*na 100 % verejne do myšlienky autonomistickej a nikdy proti autonomistickému smeru verejne nevystupoval a po 14. marci 1939 zapojil sa do myšlienky slovenského štátu*“.[1535] Do gardy mohli byť prijatí aj bývalí príslušníci iných strán, ako HSĽS či SNS, ale len v prípade, keď sa najneskôr do 1. septembra 1939 prihlásili do HG a „*osvojili si gardistické zásady*“. Veliteľský zbor však mal právomoc prijať či ponechať v HG aj takých gardistov, ktorí nespĺňali uvedenú podmienku, mal byť však o ich prijatí jednoznačne rozhodnutý a podoprený dobrozdaním okresného veliteľa HG.

Na základe platného organizačného poriadku mal veliteľský zbor dbať na dodržania základných ustanovení o členstve v HG a pozerať napríklad na to, či bol gardista členom HSĽS.[1536] Táto podmienka bola pre zotrvanie v HG dôležitá a mnohí gardisti boli z organizácie

HG z 15. 7. 1942.

1533 Tamže.

1534 V prípade pochybností malo byť smerodajné sčítanie ľudu k 31. decembru 1938.

1535 Tamže.

1536 Pozri *Organizačný poriadok HG*.

vylúčení len preto, že neboli členmi strany.[1537] HVHG si však skoro uvedomilo svoj omyl. Potom ako vylúčili mnohých členov z gardy len preto, že neboli v strane, celý proces zastavili. Miestne veliteľstvá mali hromadne vystaviť prihlášky do HSĽS. Podľa HVHG boli najmä dedinské pomery veľmi špecifické. Na dedinách považovali všetkých členov rodiny za ľudákov, hoci členom strany bol len otec.[1538] U každého gardistu sa mala skúmať i jeho mravnosť: „*Nie je mravne zachovalý ten, kto bol trestaný pre delikty, ktoré boli spáchané z pohnútok nízkych a nečestných. Ale nepokladá sa za mravne zachovalého ten, kto trestaný nebol, ale vedie pohoršivý život a požíva zlú povesť.*“[1539] Pri revízii členstva a pri vstupe do gardy zo začiatku roka 1940 sa napríklad v článku 5 hovorilo o tom, že tresty menšieho rozsahu ako napr. pytliactvo či urážka na cti nemali byť prekážkou členstva v garde. Ako sa však vo svojej správe vyjadrila ÚŠB, „*treba poznamenať, že podľa príslušných ustanovení trestného zákona pytliactvo sa kvalifikuje ako krádež*“.[1540] Garda si, ako je to jasné i z obdobnej formulácie z roku 1942 o nečestných a nízkych pohnútkach, rada vykladala zákony podľa toho, ako sa jej to práve hodilo. Okrem spomínaných kvalít musel gardista spĺňať aj požiadavku na politickú bezúhonnosť, najmä „*kladný postoj k národným a kresťanským ideám v duchu Hlinkovom*“, telesnú spôsobilosť a čestné vyhlásenie, v ktorom stálo:

> „*Vyhlasujem na svoju česť,*
> *že som nikdy nebol v organizácii slobodomurárov a Rotary clubu,*
> *že som árijského pôvodu,*
> *že žijem usporiadaným rodinným životom,*
> *že zachovávam vždy a pred každým úradné tajomstvo,*

1537 SNA, f. 604, 604 – 60 – 1. Zápisnica MVHG Žakarovce o vylúčení Jána Rusnáka z HG.

1538 Tamže. Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG č. 10/III. z 9. 9. 1942.

1539 Tamže. Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 15. 7. 1942. V takom prípade malo byť rozhodujúce stanovisko miestneho veliteľa a „*platný náhľad okresného veliteľa*“.

1540 MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*, s. 45.

že nič nevykonám, čo by smerovalo proti HG, Strane, proti záujmom národa a proti samostatnosti štátu.
Keď sa dozviem okolnosti, ktoré by mohli škodiť národu a štátu, tieto oznámim na príslušnom mieste.
Vykonám všetky rozkazy, ktoré mi budú mojimi predstavenými dané.
Vyhlasujem, že som si vedomý trestov, ktoré ma stihnú, keď by sa moje osvedčenie nezakladalo na pravde a keď by som nesplnil daný sľub.
Vyhlasujem, že som si vedomý povinností, vyplývajúcich z prísahy.
Na stráž!"

Jednou z najdôležitejších podmienok však bol „árijský pôvod", gardista ho mal dokázať árijskosťou jeho rodičov a oboch starých rodičov.[1541] HVHG vydalo pre gardistických veliteľov presné smernice o árijskosti členstva už začiatkom roka 1942. V komplexnosti vychádzali tiež z organizačného štatútu, v nadväznosti na úlohy HG v oblasti protižidovských nariadení a s tým spojenou nutnosťou „čistoty" členstva boli ale kozmeticky upravené. Na základe nich sa gardistom nemohol stať ani ten uchádzač či člen HG, ktorý nespĺňal podmienky árijského pôvodu rodičov a starých rodičov, ako ani ten, ktorého manželka mala čo i len jedného z predkov židovského pôvodu alebo tzv. židovského miešanca.[1542] V tom čase však ešte miestny veliteľ nemusel požadovať dôkazy o árijskosti v prípade, ak nemal o nej žiadne pochybnosti.[1543]

1541 SNA, f. 604, 604 – 60 – 1. Rozkaz HVHG župným inšpektorom, okresným a miestnym veliteľstvám HG z 15. 7. 1942.

1542 Tamže, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 1 z 3. 1. 1942. Pojem židovský miešanec sa v rozkazoch chápal na základe tzv. židovského kódexu. BEŇKO, J. a kol. (zost.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 274. Dokument č. 234. Nariadenie číslo 198 o právnom postavení Židov.

1543 Ak niektorý gardista nevyhovoval podmienke árijskosti, mal byť písomne vylúčený z HG a vyškrtnutý z kartotéky, mali mu byť odobraté legitimácie a odznaky i dekréty.

V archívnych fondoch sa nachádza množstvo správ, ktoré poukazujú na to, že v prípade revízie členstva z leta 1942 si dali gardistickí velitelia naozaj záležať. Podobne ako radoví členovia HG boli z gardy vylúčení aj členovia štábov HG, ktorí podľa komisie zloženej z okresného a miestneho veliteľa HG, okresného predsedu HSĽS a ďalšieho člena strany nespĺňali kritériá pre členstvo v HG. Na základe rozkazu HVHG z 2. marca 1943 sa začala ďalšia vlna „čistiek" v organizácii, ktorej cieľom bolo zbaviť sa osôb podľa HV nehodných členstva v organizácii. Napriek tomu však celá akcia mala aj opačný efekt. Keďže sa nariadenia HVHG o podmienkach členstva dali „naťahovať" a prispôsobovať požiadavkám jednotlivých veliteľských štábov, najmä v prípade revízie členstva štábov HG, velitelia si mohli vybavovať účty z minulosti a zbavovať sa nepohodlných gardistických funkcionárov. Oficiálne mohol výbor svoj návrh na vylúčenie z radov HG schovať za elastické nariadenie o mravnej zachovalosti či ďalšie „nedostatky" gardistu, ktorého tak mohol relatívne pohodlne dostať z organizácie.

Mnohí gardisti či členovia štábov HG však už zjavne nehodlali zostať v organizácii a prakticky nevyvíjali v garde žiadnu činnosť. Aj preto viacerých už nemohli poškodiť a skôr im pomohli, najmä v súvislosti s obdobím, ktoré nasledovalo po skončení druhej svetovej vojny. Na ľudových súdoch sa viacerí bývalí gardisti obhajovali práve tým, že im členstvo v garde zrušili, pričom si mnohokrát povymýšľali zjavné nepravdy a vykreslili sa v svetle, akoby boli z gardy vylúčení z dôvodov „protigardistickej činnosti". Akiste mnoho prípadov súviselo aj s takouto činnosťou, avšak veľa je takých, keď boli gardisti vylúčení za spomínané prípady neobnovovania si prihlášok, nečinnosti v organizácii či za nepodpísanie prihlášky do strany. Ako pri celej činnosti gardy v období rokov 1938 – 1945 sa ani v tomto prípade nedá generalizovať. Posúdiť každý prípad toho či onoho gardistu, každé miestne veliteľstvo je prakticky nemožné. Preto aj mnohé prípady, ktoré v tejto knihe majú dokresliť ovzdušie, aké v garde panovalo v inkriminovanom období, dajú sa napadnúť iným konaním gardistu z iného veliteľstva, konaním iného veliteľa, ktorý mohol odmietnuť všeobecný trend, aký najmä v oblasti protižidovských opatrení razila organizácia HG. Takýchto gardistov však bolo v rokoch 1943 – 1944 v garde už veľmi málo. Situácia sa zmenila až vypuknutím Povstania koncom augusta 1944, ktoré so sebou prinieslo nový prvok v reorganizácii Hlinkovej gardy.

Posledným dokumentom, ktorý treba v súvislosti s organizáciou HG a formovaním jej organizačnej štruktúry spomenúť, je organizačný poriadok HG z marca 1943. Bol však už len kozmetickou úpravou toho, čo už sa prakticky upraviť nedalo. Formuloval zásadu personálneho prepojenia Hlinkovej gardy a strany, hlavný veliteľ HG mal byť okrem iného aj členom Ústredného výboru HSĽS a okresní a miestni velitelia sa mali ako členovia zúčastňovať miestnych, resp. okresných zasadnutí strany.[1544] V praxi však táto povinnosť bola často len želaním tvorcov organizačného poriadku a na mnohých miestach v mestách a na dedinách, kde sa členovia strany a gardy obviňovali a vzájomne napádali, bola priam utópiou. Vzťahy medzi oboma organizáciami ešte viac skomplikoval august 1944 a vypuknutie Povstania, ktoré sa pre gardistov stalo vďačnou témou na zvýraznenie svojich postojov k tým otázkam, ktorých riešenie sa podľa nich aj pod vplyvom HSĽS a jej konzervatívneho krídla dovtedy odďaľovalo.

1544 *Organizačné zvesti HSĽS*, apríl 1944. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945, s. 15.

V.

Hlinkova garda po vypuknutí Povstania

18. Vznik a formovanie Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy

Vznik POHG

Názov Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy nie je verejnosti akiste neznámy. Po roku 1945 sa ich činnosť stala agendou retribučného súdnictva a členovia oddielov boli považovaní za najagilnejších sympatizantov myšlienok národného socializmu a prisluhovačov nacistického režimu, ktorý „*vraždil s ich pomocou nevinných Slovákov*".[1545] Nový režim sa musel vyrovnať s predstaviteľmi predchádzajúceho zriadenia a práve činnosť POHG sa stala vďačným argumentom pri poukazovaní na jeho zvrátenosť.

Ich činnosť sa často spája s činnosťou protipartizánskych jednotiek ako Jozef, Edelweiss (Plesnivec) či Schneewitchen (Snežienka). Treba ju však selektovať sčasti i v súvislosti s činnosťou samej organizácie HG, pretože Pohotovostné oddiely netvorili čisto gardisti, ale do ich radov postupne povolávali aj osoby, ktoré s Hlinkovou gardou či jej myšlienkami nemali vôbec nič spoločné.

Konštituovanie POHG súvisí s vypuknutím Povstania 29. augusta 1944, ktoré do slovenskej spoločnosti vnieslo prvok hrdosti, ale aj obáv a strachu, lebo dovtedy prakticky neznáme priame boje sa presunuli do jeho centra. Je však paradoxné, že pre gardu znamenalo vypuknutie Povstania nový životodarný impulz.[1546] Gardisti mohli

1545 VHA, zb. Slovensko, šk. 33. Vyhlásenia podnikov a úradov odsudzujúce výčiny členov POHG.

1546 Zo správy SD z 18. 9. 1944 vyplýva, že garda bola po dlhom čase „*opäť na*

opäť oprášiť staré predstavy o poslaní ochrancov slovenských životov a majetku, opäť našli nepriateľa, proti ktorému bolo treba zakročiť. V rokoch 1938 a 1939 boli týmto nepriateľom Česi, v roku 1944 však veľká časť z nich bola už odsunutá.[1547] Kontinuálne sa terčom ich záujmu stali Židia, avšak meno gardy sa postupne začalo spájať len s protižidovskými aktivitami. Nedokázala ťažiť z postavenia, ktoré získala v marcových udalostiach roka 1939, keď sa aktivizovala počas tzv. Homolovho puču či Malej vojny.[1548] Od roku 1939 už prakticky nenašla taký impulz, ktorý by jej dodal pocit dôležitosti, to sa zmenilo až v roku 1944.

Dôležitosť jej dodával i fakt, že Povstanie organizovala armáda, s ktorou garda napriek častým propagandistickým vyhláseniam o jednote neudržiavala práve vrúcne kontakty. Vojakom prekážalo najmä to, že gardisti len rabovali a arizovali, kým oni za slovenský štát obetovali vlastné životy.[1549] Armádni predstavitelia, medzi iným i Ferdinand Čatloš,[1550] podľa gardistov viackrát urážali a dehonestovali činnosť gardy, avšak po ich „zlyhaní" mohli so zadosťučinením poukázať na to, že práve oni sa osvedčili vernosťou štátu: „*Dnes je však už koniec. Všetkým sa otvorili oči, Hlinkova garda prestála statočne všetky skúšky*

---

výslní". SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa z 18. 9. 1944.

1547 O odsune Čechov pozri napr. BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 596 – 611.

1548 Pozri napr. KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska, s. 34 – 45.

1549 KUBIŠ, R.: Spomienky na druhú svetovú vojnu (október 1941 – október 1943), s. 130.

1550 Čatloš bol evanjelik a tradične katolícky základ HG obvinil evanjelikov zo spoluúčasti na Povstaní. To si nemohli nevšimnúť aj Nemci. SS-Hauptsturmführer Baider dokonca pre SS-Standartenführera Chlieba do Berlína vypracoval spis o protestantizme na Slovensku, v ktorom pozornosť venoval aj spoluúčasti evanjelikov na Povstaní. Pozri SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944*. Dokument 123 – S, s. 179 – 180. Správa SS-Hauptsturmführera Baidera pre SS-Standartenführera Chlieba z 25. 9. 1944 podpísaná Witiskom. O zapojení evanjelikov do Povstania pozri aj OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*, s. 337.

a pri zdolávaní partizánskej revolúcie ukázala sa bez výnimky verná slovenskému štátu.“[1551] Sám Jozef Tiso, ktorý v minulosti s gardistami prišiel viackrát do sporov, pochopil, že v ťažkej chvíli existencie štátu sa gardisti javili ako najvhodnejšia alternatíva pomoci pri potláčaní Povstania. Armáde Nemci nedôverovali a považovali ju za nespoľahlivú,[1552] mnoho žandárov sa taktiež pridalo na stranu povstalcov,[1553] garda sa preto javila v danej chvíli ako najlepšia a jediná možnosť, ktorá by bola prijateľná aj pre Nemcov. Vo svojom prejave zo 6. septembra 1944 sa prezident vyslovil v tom zmysle, že „*Hlinkovej garde, ktorá sa zaslúžila vernosťou štátu, pripadne v tomto boji rozhodujúca úloha*“.[1554] Radikálom okrem iného imponovalo i to, že sa vyslovil za verné vytrvanie v línii slovensko-nemeckého priateľstva. Bolo to pre nich zadosťučinením najmä z úst človeka, ktorý sa proti národnosocialistickým myšlienkam prezentovaným po salzburských udalostiach z leta 1940 najmä Machom či Tukom snažil postulovať konzervatívnejšie zásady.[1555]

Gardistom teda už nič nestálo v ceste prevziať na seba zodpovednosť za smerovanie štátu. Argumentom pre ráznejší postup malo byť práve Povstanie, ktoré vypuklo podľa nich ako dôsledok polovičatosti v riešení českej a židovskej otázky. Gardisti mohli opäť zaútočiť na Čechov a Židov, ktorých obvinili z príprav „*panského puču*“, ako Povstanie nazývali.[1556] Podľa gardistov to bolo zapríčinené najmä ne-

---

1551 *Gardista*, 10. 9. 1944, s. 1.

1552 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 9 – S, s. 19. Nedatovaný záznam Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby o porade u generála Bergera z 1. 9. 1944.

1553 SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, fascikel 1.

1554 *Gardista*, 8. 9. 1944, s. 1.

1555 O salzburských rokovaniach a vzťahoch medzi tzv. Tisovou a Tukovou skupinou pozri napr. LIPTÁK, Ľ.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu, s. 329 – 365, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 212 – 243, resp. samostatnú kapitolu v tejto monografii.

1556 Napríklad podľa správy nacistických pozorovateľov nemeckému ministerstvu zahraničných vecí bol medzi povstalcami značný počet Židov. Pro-

dotiahnutím poslovenčenia štátu, a tiež tým, že sa v roku 1938, resp. 1939 nezbavil svojich potenciálnych oponentov. HSĽS sa v tomto čase objektívne nedokázala vyrovnať s problémom nedostatku vlastnej „laickej inteligencie".[1557] Špičky štátnej moci, ako vláda, vedenie snemu a najvyšších úradov boli síce takmer výlučne v rukách ľudákov, ale „*už o stupienok nižšie, kde je potrebná vysoká kvalifikácia, kde sa rozhoduje o realizácii vládnej politiky, tam už prevládajú súbežci alebo priamo odporcovia režimu*".[1558] Medzi nimi môžeme nájsť množstvo bývalých agrárnikov, príslušníkov iných strán, ale aj presvedčených „čechoslovákov" či Čechov. Garda tak získala možnosť poukazovať na ich prítomnosť v štátnom aparáte a rozvratnú činnosť ešte intenzívnejšie, čo aj patrične využívala. Gardisti však poukazovali na tieto problémy len z alibizmu, chceli tým zatieniť závažnejšie chyby štátu. Jeho čelní predstavitelia nedocenili rýchlo sa meniacu medzinárodnú situáciu. Snahy o zvalenia viny na „nepriateľov štátu" boli už len gardistickou propagandou.

Akciu proti Čechom a „čechoslovákom" podporovala i oficiálna propaganda, ktorá sa snažila popri nej legalizovať i nemecký zásah na Slovensku: „*Ak dnes kričia, že Nemci to alebo ono, neverte im! Oni začali provokovať, prevracať platný poriadok, vraždiť pokojných ľudí, ničiť majetky a preto oni nesú plnú zodpovednosť za to, že Nemci sú tu. Nemuseli tu byť, nikto by ich nebol volal...no čechoslováci pučisti posadnutí svojou svrabľavosťou stvorili na Slovensku situáciu, ktorá nevyhnutne viedla k dnešnému stavu. Im patrí za to vďaka a patričná odmena*", písal *Gardista.*[1559] Z Čechov bola podľa gardistov polovica partizánov a druhá polovica ešte vyčkávala na vhodnú príležitosť ako bojovať proti slovenskej samostatnosti.[1560]

Podobné vyjadrenia dávali zelenú protičeským akciám. Situácia sa rýchlo skonsolidovala po príchode nemeckého vojska a gardisti vďačne začali represívne akcie proti Čechom, zatýkali ich a spolu

paganda takéto správy využívala poukazovaním na nutnosť vyrovnať sa s nimi. NAČR, f. 136, šk. 29, 477144 – 477145.

1557 LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 24.

1558 Tamže, s. 24 – 25.

1559 *Gardista*, 10. 9. 1944, s. 1.

1560 Tamže, 22. 10. 1944, s. 3.

s „čechoslováckymi aktivistami“ odtransportovali do Ilavy.[1561] Napríklad len v Trnave odobral okresný úrad slovenské občianstvo približne 150 Čechom, v Trenčíne údajne 66 a v Novom Meste nad Váhom 28 Čechom.[1562] Podobné akcie, o ktorých bude ešte reč, sa konali taktiež proti Židom, či „boľševikom“, ktorých gardisti nachádzali najmä v armádnych kruhoch.[1563]

Rozpory nastali i vo vedení gardy. Dlhoročného hlavného veliteľa HG Alexandra Macha obvinili gardistickí velitelia z toho, že svojou mäkkosťou a povoľnosťou zavinil a umožnil Povstanie.[1564] Objektívne sa totiž čoraz viac začal prikláňať k Tisovmu konzervativizmu, čo z neho ako človeka, ktorý bol pre Nemcov zárukou slovensko-nemeckého priateľstva, urobilo v ich očiach figúrku, ktorá nedokázala zvládnuť situáciu.[1565] Rozpory s veliteľmi sa začali markantnejšie prejavovať už v auguste, vyvrcholili však začiatkom septembra, keď dokonca po viacerých invektívach odišiel zo stretnutia, na ktorom analyzovali situáciu po vypuknutí Povstania.[1566] V tomto čase sa proti nemu ozvali dokonca aj niektorí predstavitelia štátnej moci. T. J. Gašpar mal už pár dní po vypuknutí Povstania prejav s príznačným podtitulom „Čo hľadá Mach vo vláde? Partizán!“.[1567] Ani pre Nemcov už Mach nepredstavoval osobnosť s takým vplyvom, aký mal ešte pred niekoľkými mesiacmi či rokmi. Podľa jeho vlastných slov sa o ňom v negatívnom zmysle vyjadril aj G. Berger: „*Len si pamätám, že sa o mne zmienil, že musím byť odstránený, lebo som mäkký a možno aj nejaký iný, tvrdší výraz o mne použil.*“[1568]

1561 SNA, zb. SNP, šk. 18, sp. 21, f. 1.

1562 Tamže.

1563 *Náš boj,* 5. 10. 1944.

1564 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II.A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1565 Porovnaj vyjadrenia v *Grenzbote* z 23. 5. 1940, resp. 25. 5. 1940 s neskoršími vyjadreniami o Machovej nekompetentnosti. Taktiež pozri: PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*. Bratislava 1971, s. 156.

1566 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1567 Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 898. Konštitút A. Macha.

1568 Tamže.

Mach neskôr sám priznal, že z hľadiska eliminácie príprav Povstania skutočne pochybil, lebo o nich vedel, no nezakročil.[1569] Aj z nemeckých hlásení z tohto obdobia vyplýva, že najmä medzi Nemcami sa rozšírila fáma, že za súčasný stav mohla aj ríša svojou politikou voči Slovensku. Ak by totiž zasiahla skôr, nemuselo k situácii vôbec prísť.[1570]

V tejto situácii, keď ani hlavný veliteľ nemal v organizácii HG dôveru, však bolo jasné, že Hlinkova garda sa musí zreorganizovať pre potreby nasadenia na obranu štátu. Jozef Tiso preto po tlaku z nemeckej strany povolil na miesto náčelníka HG povolať Otomara Kubalu, ktorý bol v dobrom kontakte s Nemcami už v minulosti. Veľmi dobré vzťahy mal najmä s nemeckým poradcom pre Hlinkovu gardu Viktorom Nagelerom, s ktorým organizoval časopis *Náš boj* a ktorý sa aktivizoval najmä za jeho náčelníctva.[1571] Bolo však nutné, aby sa dovtedajší náčelník Karol Danihel vzdal svojej funkcie. Oficiálne to malo vyzerať tak, že 6. septembra náčelník požiadal prezidenta o uvoľnenie z funkcie, čím sa otvoril priestor na vymenovanie Kubalu. Karol Danihel si na tento moment neskôr spomínal takto: „*Tiso povedal: Nemci si žiadajú vyslovene na vaše miesto vymenovať Kubalu a preto, aby slovenská verejnosť nebola pobúrená, vzdajte sa funkcie náčelníka štábu HG, na čo mi Dr. Tiso cestou jeho osobného tajomníka Murína dal čistý papier, na ktorý som svoje vzdanie sa napísal.*“[1572] Nemeckí predstavitelia sa na podpore Kubalovi a jeho posadení na stoličku de facto hlavného veliteľa HG dohodli na porade konanej 1. septembra 1944

1569 Najmä z funkcie ministra vnútra, ktorú získal po salzburských rokovaniach, mohol Mach zakročiť proti nespokojencom, avšak, hoci vedel o ich plánoch, nezasiahol. Radikáli ho dokonca nazývali „*partizánom č. 1*“. Pozri VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 308.

1570 SUŠKO, L.*: Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 1-S, Bleskový ďalekopis vedúceho III. oddelenia Pohotovostnej skupiny H Herberta Börscha náčelníkovi bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby Ohlendorfovi z 30. 8. 1944.

1571 Pozri napr. KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity). *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4, s. 45.

1572 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď Karola Danihela z 18. 6. 1945.

u G. Bergera.[1573] Kubala bol podľa G. Bergera „*veľmi spoľahlivý*".[1574] K dispozícii mal mať zatiaľ 12 dôstojníkov HG, z ktorých plánoval Berger vytvoriť podľa vlastných slov „*železnú gardu*".[1575] Vo svojich plánoch rátali aj s využitím Hlinkovej gardy, ktorá sa mala zmobilizovať a prideliť podľa stotín do najdôležitejších centier krajiny. Mala byť však pričlenená k pohotovostným oddielom bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby a forma jej použitia mala závisieť od vyžiadania týchto oddielov.[1576] Vo svojich plánoch rátali aj s vytvorením gardového práporu o sile 300 mužov, ktorý mal byť postavený pre Tisa.[1577] Otomar Kubala zložil prísahu do rúk prezidenta vo štvrtok 7. septembra 1944 krátko pred 15. hodinou.[1578] Podľa jeho vlastných slov sa však dlho rozhodoval, či funkciu prijme, ba prvýkrát ju vraj dokonca odmietol. Miesto hlavného veliteľa HG zostalo neobsadené. Kubala tak získal de facto i právomoci hlavného veliteľa organizácie.[1579] Z nemeckých dokumentov sa však dá vyčítať zaujímavý poznatok. Už v prvých dňoch po vypuknutí Povstania Kubalu vybrali aj za „náčelníka rezortu bezpečnosti", na žiadosť prezidenta Tisa však mal zostať len veliteľom HG. Š. Haššík, ktorý mal byť poverený vedením ministerstva vnútra a obrany, totiž odmietal spoluprácu s Kubalom.[1580] Vymenovanie Ku-

---

1573 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 9 – S, s. 19. Nedatovaný záznam Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby o porade u generála Bergera z 1. 9. 1944.

1574 Tamže. Dokument č. 16 – S, s. 28 – 29. Hlásenie Bergera Himmlerovi.

1575 Tamže.

1576 Tamže. Dokument 9 – S, s. 19. Nedatovaný záznam Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby o porade u generála Bergera z 1. 9. 1944.

1577 Tamže. V prípade, ak by odmietol, malo sa argumentovať tým, že gardisti sa mali stať „*kryštalizačným bodom novej slovenskej ozbrojenej moci*".

1578 *Gardista*, 9. 9. 1944, s. 1.

1579 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1580 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 20 – S, s. 33

balu malo podľa SD na gardu pozitívny vplyv. Vo svojej správe z 13. septembra 1944 doslova hovorí, že s „*vymenovaním Kubalu za najvyššieho veliteľa Hlinkovej gardy sú gardisti veľmi spokojní a nadšení a v prípade, ak bude mať podporu aj zo straníckych kruhov, očakáva sa v krátkom čase rozkvet gardy*“.[1581]

Kubalovi bolo jasné, že s novými požiadavkami kladenými na gardu musí túto organizáciu od základov pretvoriť. Na 11. hodinu 8. septembra 1944 zvolal na hlavné veliteľstvo HG poradu gardistických veliteľov, na ktorej vydal smernice pre nastávajúcu prácu gardy.[1582] Na základe zhodnotenia situácie bola prijatá myšlienka vytvorenia tzv. aktivovaných jednotiek, neskôr nazvaných pohotovostné oddiely, ktoré by vychádzali z gardy, pri tom by však HG zostala zachovaná.[1583] Aj preto sa činnosť HG a POHG často spája, čo je samozrejme opodstatnené, keďže gardistickí velitelia sa najmä na lokálnej úrovni často stávali veliteľmi pohotovostných oddielov, ktoré sa zo začiatku tvorili prevažne z členov HG.[1584] Na druhej strane garda ako organizácia formálne stále fungovala, ale svoju činnosť nemohla až na výnimky stopercentne vykonávať a postupne upadala. Dokonca i rozkaz Kubalu prikazoval pred záujmami gardy uprednostňovať záujmy jej aktivovaných zložiek.[1585] Je to pochopiteľné, pretože agenda úradníkov Hlavného veliteľstva HG či iných zložiek štátneho aparátu sa taktiež musela vyrovnať s novou situáciou, v ktorej bola podpora POHG prvoradá.

Napriek tomu, že smernice pre gardu boli dané až 8. septembra 1944, mnohí gardisti sa s touto myšlienkou pohrávali už skôr. Napríklad v Trnave vznikali už 2. septembra 1944 prvé gardistické jednotky,

– 34. Bleskový ďalekopis náčelníka Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby J. Witisku náčelníkom úradov I., III., IV. A VI. na hlavnom úrade ríšskej bezpečnosti v Berlíne z 4. 9. 1944.

1581 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa (odpis) SD z 13. 9. 1944.

1582 *Slovenská pravda*, 10. 9. 1944, s. 2.

1583 Podľa historika M. Schvarca sa na myšlienke vytvorenia POHG výrazne podieľal aj V. Nageler. Pozri SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku, s. 65.

1584 SNA, f. NS 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1585 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 8 z 18. 9. 1944.

ktoré mali podobné zameranie ako neskoršie POHG, najmä v strážnej či kontrolnej oblasti.[1586] Situáciu neskôr analyzoval denník *Gardista*, ktorý po čase napísal: „*V Trnave po vzbure armády nebolo nikoho, kto by bol mal odvahu splniť si svoju povinnosť voči štátu... ale gardisti sa hneď chopili zbrane a spolu s nemeckými vojakmi bránili záujmy štátu.*“[1587]

Hneď vo svojom prvom prejave volal Otomar Kubala do práce „*všetky pozitívne zmýšľajúce sily slovenské*“. Hlinkova garda sa mala podľa neho stať najiniciatívnejšou a najrozhodnejšou silou, ktorej odpoveďou na ťažké chvíle národa mala byť tvrdosť a bezohľadnosť.[1588] Prejav bol publikovaný aj v prvom rozkaze náčelníka HG z 9. septembra 1944, v ktorom sa snažil udať smernice pre nastávajúcu prácu gardy. Na všetkých miestnych veliteľstvách mal byť zvolaný nástup gardistov, na ňom by miestny veliteľ zistil skutočný stav mužstva, ktoré mal k dispozícii na plnenie daných úloh.[1589] Toto bolo nevyhnutné najmä preto, že situácia v organizácii nebola vôbec taká, ako ju vykresľovala dobová propaganda. Mnohí gardisti v nej boli totiž vedení prakticky len formálne, nezúčastňovali sa nástupov a prakticky život v garde takmer nikde neexistoval. Aj preto bola nevyhnutná jej reorganizácia, na čo bolo potrebné najprv poznať skutočný stav mužstva. Miestni velitelia mali za týmto účelom cestou okresných veliteľov zaslať poznatky o stave na HVHG, ktoré malo vydať pre okresných veliteľov ďalšie rozkazy.[1590]

V prvej polovici septembra sa musela garda pretvoriť najmä vnútorne. Pre lepšiu informovanosť o konkrétnych jednotkách nariadil Kubala zriadiť na každom miestnom i okresnom veliteľstve stálu telefónnu i rádiovú službu, mali pri nej využívať aj pomoc členov HM.[1591] Každý okresný veliteľ mal denne posielať hlásenia z celého okresu, v nich uviesť početné stavy aktivovaných jednotiek (najmä prírastky

1586 SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2006, s. 192.

1587 *Gardista*,11. 11. 1944, s. 1.

1588 *Slovenská pravda*, 10. 9. 1944, s. 1.

1589 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1185, rozkaz č. 1 z 9. 9. 1944.

1590 Tamže.

1591 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 2 z 11. 9. 1944.

a úbytky), stav živených a taktiež pozoruhodné udalosti, ktoré sa v jeho pôsobnosti odohrali.[1592] Hlásenia sa mali podávať prostredníctvom kuriéra, každý deň mal cestovať vlakom a na vopred určených zastávkach ho mali čakať spojky z veliteľstiev. Spojkou mala byť, pokiaľ to bolo možné, vždy tá istá osoba oblečená v civilnom obleku, pre zachovanie čo najväčšej bezpečnosti sa mala s kuriérom vzájomne legitimovať.[1593] Malo sa tak zamedziť možnosti úniku informácií k partizánom, ktorí sa ľahko mohli dozvedieť poznatky o stave či nasadení jednotlivých jednotiek. Rozkaz je však jedna vec, realita druhá. Ako vyplýva z viacerých urgencií, mnohí velitelia akosi „pozabudli" podávať denné situačné hlásenia a hlavné veliteľstvo ich muselo čoraz častejšie urgovať. Už v polovici septembra si náčelník HG povzdychol, že viaceré podriadené jednotky tento príkaz úplne ignorovali.[1594]

Pre zamedzenie úniku informácií k partizánom malo slúžiť aj zavedenie hesiel, ktoré sa mali pre bezpečnosť každý deň meniť a boli zaťažené prísnym tajomstvom.[1595] Prax však postupne ukázala, že v súvislosti so zabezpečením bezproblémovej spolupráce s nemeckou armádou bude pre každého veliteľa nutné prísť do kontaktu s príslušným nemeckým veliteľom, ktorý operuje v jeho priestore, a koordinovať s ním vydávanie hesiel.[1596] Tým sa malo zamedziť nedorozumeniam, ktoré vznikali medzi nemeckou a slovenskou stranou. Heslá mali slúžiť najmä preventívne, pretože partizáni v tomto období vyrabovali viaceré miestne veliteľstvá gardy, z ktorých ukoristili pásky či iné súčiastky výstroja HG.[1597] Poznať gardistu preto nemuselo byť vždy ľahké, ani členovia POHG sa nemuseli medzi sebou vzájomne poznať a mohli ich oklamať partizáni v prezlečení. Pásky preto nahradili novými s bielym nápisom Hlinkova garda širokými 2, 5 cm.[1598] Časom bolo ich nosenie povinné a členovia POHG mohli gardistu bez pásky dokonca poslať

1592 Tamže.

1593 Tamže, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 17 z 28. 9. 1944.

1594 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 6 z 15. 9. 1944.

1595 VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1204. Rozkaz č. 20 z 2. 10. 1944.

1596 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 11 z 16. 1. 1945.

1597 Tamže. Rozkaz HVHG č. 20 z 2. 10. 1944.

1598 Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 38 z 32. 10. 1944.

na prešetrenie na veliteľstvo HG. Staré pásky síce zostali načas ešte v platnosti, ale len pre gardistov konajúcich službu v civile.

Pre podobné ťažkosti boli preto zavedené rozkazom č. 11 aj krycie mená. Krycie mená boli dané takto: HVHG – Lipa, Bratislava – Gaštan, Bánovce nad Bebravou – Šípka, Dubnica – Osika, Hlohovec – Jelša, Holíč – Javor, Ilava – Breza, Kúty – Hruška, Kremnica – Egreš, Malacky – Bôr, Nitra – Buk, Nové Mesto nad Váhom – Smrek, Piešťany – Jedľa, Považská Bystrica – Slivka, Prievidza – Trnka, Prešov – Jaseň, Púchov – Sosna, Ružomberok – Ruža, Senica – Hrab, Skalica – Dub, Spišská Nová Ves – Čerešňa, Šaštín – Bez, Topoľčany – Vŕba, Trenčín – Agát, Trnava – Orech, Trstená – Jabloň, Turčiansky Sv. Martin – Višňa, Veľká Bytča – Jaseň, Zlaté Moravce – Lieska, Žilina – Topoľ.[1599] Boli zrušené až koncom novembra 1944, nie však v plnom rozsahu, pre kuriérny styk poľných jednotiek boli ponechané.[1600] Zrušenie krycích mien možno spájať najmä s ťažkosťami, ktoré ich zavedenie prinieslo. Viaceré jednotky ich totiž používali aj v poštovom styku nezávislom od kuriérnej služby, na základe čoho bývali ťažko identifikovateľné. Neskôr sa krycie mená, ale už zmenené, obnovili pre potreby poľnej pošty POHG.[1601]

Členstvo pohotovostných oddielov

Približne do polovice septembra sa novovzniknuté gardistické jednotky nazývali v rozkazoch aktivovanými jednotkami HG. Od rozkazu č. 8 z 18. septembra 1944 sa ustálilo používanie názvu Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy.[1602] Ich úlohou mali byť najmä strážne, kontrolné a poriadkové služby v mieste svojho pobytu.[1603] Prvé oddiely

1599 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 11 z 21. 9. 1944. Pozri SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 899. Krycie značky POHG.

1600 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 63 z 23. 11. 1944. Porovnaj SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 57 z 16. 11. 1944, ktorým náčelník HG určil používanie krycích mien len pre styk s kuriérnou službou, nie poľnou službou.

1601 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 18 z 25. 1. 1945. Krycie mená sa zmenili takto: Bratislava – Kamzík, Trnava – Roháče a pod.

1602 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 8 z 18. 9. 1944.

1603 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 299/47

sa vytvárali najmä v sídlach okresov a až neskôr aj mimo nich (napr. Zázrivá, Jablonka...). Otomar Kubala sa o ich úlohách vyjadril neskôr takto: „*Úlohy PO – HG: kasárenské, strážne, hliadkovanie (v noci), vlaková kontrola, príležitostné eskorty a vo voľnom čase poradový výcvik. Tento prevádzali hlavne nováčikovia a nevojaci.*“[1604] Na začiatku do nich vstupovali najmä dobrovoľníci, a to z viacerých príčin. Prvá skupina vstúpila do POHG z presvedčenia. V garde sa totiž zdržovalo množstvo radikálne zmýšľajúcich členov, ktorí nehodlali odovzdať Slovensko, ako sami hovorili „*medzinárodnej čvarge Židov, Rusov, Francúzov, Slovincov a Čechov“,*[1605] ale rozhodli sa so zbraňou v ruke bojovať proti partizánom. Dôkazom o prítomnosti tejto skupiny je i to, že už pred vytvorením pohotovostných oddielov sa do zbrane hlásili v niektorých okresoch desiatky či stovky dobrovoľníkov.[1606] Služba v POHG však prinášala i svoje výhody. Mnohí z členov oddielov do nich vstupovali nie z gardistického presvedčenia, ale i preto, aby sebe či rodine zabezpečili v ťažkých vojnových časoch živobytie. Napriek tomu, že žold veľakrát meškal (často z objektívnych príčin, nakoľko niektorí velitelia si neplnili povinnosti a nepodávali načas hlásenia o stave živených, či ich podávali nedbalo), o jedlo a ošatenie bolo v pohotovostných oddieloch prakticky postarané. Žold na gardistu bol zo začiatku ustanovený na 11.50 Ks bez rozdielu, či bol jeho poberateľom gardista alebo dôstojník.[1607] Bol určený celkovo 1 500 Ks pre ženatých a 800 Ks pre slobodných, ak boli živiteľmi rodín[1608] a výplata bola vždy trikrát v mesiaci. Jednou z výhod bolo i to, že zamestnávateľ nemohol členovi pohotovostného oddielu dať výpoveď z predchádzajúceho zamestnania, ak sa do 7 dní od skončenia činnej služby v PO

Ambróz Jankovič. Výpoveď Karola Fiebiga.

1604 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

1605 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1210. Rozkaz HVHG č. 26 z 12. 10. 1944. Porovnaj NAČR, f. 136, šk. 29, 477147 – 447148. Thaddenova správa z 27. 9. 1944.

1606 Pozri SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 193.

1607 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 6 z 15. 9. 1944.

1608 Tamže. Rozkaz HVHG č. 18 z 29. 9. 1944.

vrátil do zamestnania.[1609] Bol mu povinný vyplácať i mzdu, ktorú mu malo refundovať ministerstvo národnej obrany v mesačných splátkach prostredníctvom HVHG. Ak boli členovia oddielov predtým bez práce, mali po dobu činnej služby nárok slobodní na zvýšenú dávku 1000 Ks a ženatí 2 000 Ks mesačne.[1610] Pri predstave, že priemerný plat v tej dobe bol o dosť menší, bolo toto ohodnotenie skutočne veľmi dobré. Okrem toho mal každý gardista nárok na denný prídel 15 cigariet najlacnejšieho druhu, čo taktiež nebolo zanedbateľné, nakoľko mnohí gardisti nefajčili a ušetrené cigarety mohli vymieňať za iné komodity. Postupne narastali problémy so zásobovaním. Dokumentuje to napr. výdaj spomenutého fajčiva, už koncom septembra bolo rozkazom nariadené vydať každému len 10 kusov cigariet. Za zvyšné cigarety malo byť vyplatené relutum,[1611] aj toto však bolo neskôr zrušené.[1612] Aj so zásobovaním potravín pre oddiely nastali s postupujúcim časom problémy. Znížila sa denná dávka soli, mäsa, ako i ostatných produktov.[1613] Napriek tomu bola pre mnohých aktivizácia v oddieloch únikom pred hladom. Viacerí velitelia si sťažovali na fakt, že mnohí narukovaní gardisti dávali pred gardistickou myšlienkou prednosť práve hmotnému zabezpečeniu.[1614] V niektorých oblastiach bolo dokonca viac uchádzačov o prácu v oddieloch, ako boli niektoré jednotky schopné materiálne vybaviť.[1615]

1609 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 28 z 11. 10. 1944.

1610 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1200. Rozkaz č. 16 z 27. 9. 1944. Výška žoldu sa viackrát menila. Bola ovplyvnená napríklad i tým, či bol gardista nasadený „v poli“, kedy mal nárok na poľný príplatok, istý čas členovia oddielov dostávali dokonca i drahotný príplatok.

1611 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz č. 17 z 28. 9. 1944.

1612 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz č. 56 z 15. 11. 1944.

1613 Denná dávka mäsa sa napríklad znížila o štvrtinu a masti o tretinu. Pozri napr. VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1241. Rozkaz HVHG č. 58 z 20. 3. 1945.

1614 SNA, f. 604, 604 – 54 – 6. Hlásenie POHG Prešov z 1. 12. 1944.

1615 Tamže. Porovnaj KARPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (organizácia a aktivity), s. 51.

Okrem toho množstvo aktivovaných členov POHG do nich vstúpilo z tých dôvodov, aby nemuseli narukovať do obnovujúcej sa slovenskej armády (Domobrany) či kopať Nemcom zákopy. Samotní velitelia, aby získali čo najväčší počet členov, sľubovali potenciálnym uchádzačom, že ak sa prihlásia do oddielov, budú konať len službu v mieste svojho bydliska a nebudú nasadení do bojov.[1616] V osobitnom rozkaze takúto prax náčelník HG vyslovene zakázal, avšak zjavne pretrvávala i naďalej.[1617] Keďže sa do pohotovostných oddielov postupne hlásilo čoraz viac dobrovoľníkov, ktorí buď ušli pred nasadením do vojska, či v nich hľadali materiálne výhody, ustálila sa prax, že každý veliteľ mal robiť výber vhodných uchádzačov. Bolo však nevyhnutné prihliadať na to, či sa odvodom nenaruší chod konkrétneho úradu či podniku. Velitelia mali v tejto oblasti relatívne široké právomoci, na viacerých miestach sa stalo, že kompetentní prednostovia podnikov či úradov nemali záujem vydávať svojich zamestnancov na služby v oddieloch. V takom prípade mal veliteľ podať svoje poznatky na HVHG, ktoré malo dohodnúť nápravu.[1618] Taktiež sa mal skontaktovať s predsedom miestnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a vyžiadať si od neho zoznam tých, ktorých navrhoval povolať do služby v POHG.

Na jednej strane tak do pohotovostných oddielov vstúpilo množstvo ľudí z existenčných pohnútok, na druhej strane však mnoho členov muselo do nich vstúpiť nedobrovoľne. Hoci HG mala mnohotisícové členstvo, z čoho vyplývali mnohé výhody, ľudia vôbec neboli ochotní vstúpiť do pohotovostných oddielov. Aj preto bolo ustálené povolávať nováčikov cestou zvolávacích lístkov, ktoré vydávalo HVHG.[1619] Gardisti však na výzvy na mnohých miestach nereagovali v predpokladanom počte, preto sa Kubala rozhodol pre radikálne riešenie. Ak povolaný nereagoval na predvolanie, mali velitelia využiť nové povolávacie lístky so záhlavím a s pečiatkou ministerstva národnej obrany

1616 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 26 z 9. 10. 1944.

1617 Pozri napr. VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1220. Rozkaz HVHG č. 36 z 20. 10. 1944.

1618 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 14 z 25. 9. 1944.

1619 Tamže, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Výpoveď z 31. 5. 1946.

a podpisom Kubalu.[1620] Aj napriek tomu však mnoho povolaných odmietlo narukovať. Viacerí boli preto väznení v neslávne známej väznici na Vlčkovej ulici v Bratislave, kde vyšetrovatelia používali často veľmi brutálne metódy.[1621] Niektorým sa podarilo vyhnúť službe,[1622] nie všetci však mali také šťastie a do pohotovostných oddielov museli nastúpiť. Povolávacie lístky nedostávali len gardisti, ale i tí, ktorí s gardou nemali takmer nič spoločné, ba nikdy predtým do nej nevstúpili. Táto prax platila najmä pred vytvorením Domobrany, keď do POHG povolávali záložníkov, ale i neskoršie.

Odmietnutie nástupu malo pre odvedencov i trestnoprávne následky. Vládnym nariadením č. 145 z 15. septembra sa totiž príslušníci konajúci službu za brannej pohotovosti štátu v POHG dostali na roveň vojenským osobám v činnej službe.[1623] Podľa tohto nariadenia bolo za vojensky organizované zbory možno považovať i HG, HM, FS a Heimatschutz.[1624] Neuposlúchnutie výzvy nastúpiť do služieb brannej moci podľa MNO pre príslušníkov HG zakladalo *„trestný čin podľa § 52 branného zákona, ohrozený trestom na slobode od 3 mesiacov a peňažným trestom do 5 000 Ks“*.[1625] Neuposlúchnutie bolo trestné až vtedy, ak povolaná osoba nenastúpila do služby 48 hodín po uplynulej lehote. Ešte horšie mohli dopadnúť tí, ktorí by neochotu služby v POHG dali najavo útekom. Keďže pre nich platili rovnaké predpisy ako pre armádu, mohli byť potrestaní dokonca zastrelením. Zločin zbehnutia bol totiž *„ťažkým previnením, ktoré sa tresce najvyššími sankciami (trestom slobody na viac rokov, za brannej pohotovosti i trestom smrti)“*.[1626]

1620 Tamže, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 14 z 25. 9. 1944.

1621 Pozri LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2, s. 87 – 99.

1622 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 85/45 Július Dvorecký.

1623 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 16 z 27. 9. 1944.

1624 Tamže, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Vládne nariadenie č. 163.354 z 16. 10. 1944.

1625 Tamže. Rozkaz č. 80 z 20. 12. 1944.

1626 VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1252. Rozkaz HVHG č. 71 z 5. 12. 1944.

Mnohí členovia sa do pohotovostných oddielov hlásili dobrovoľne. Vzhľadom na rozličné sťažnosti, ktoré prichádzali od veliteľov alebo gardistov, mali byť dobrovoľníci prešetrení, prvoradým kritériom sa stala ich spoľahlivosť.[1627] Pre členstvo v garde vyzývali rozliční predstavitelia slovenského života či už na stránkach tlače, alebo prostredníctvom rozhlasu. Najmarkantnejším príkladom je ohlas generálneho tajomníka HSĽS P. Opluštila, ktorý poukázal na to, že „*Hlinkova garda tak, ako v rokoch 1938 – 1939, znovu sa chopila zbrane na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti*".[1628] Nezabudol pri tom pripomenúť, aby sa Slováci – ľudáci hlásili do šíkov ozbrojených bojovníkov Andreja Hlinku: „*Keď ste zdraví a do zbrane súci, keď ste za život a slobodu národa, keď ste za samostatný slovenský štát, vaše miesto je v Hlinkovej garde. Národ vašu obetavosť ocení. Slovenskí chlapci smelého a hrdinského srdca, volám vás chrániť slovenskú česť – nastúpte do zbrane, nastúpte do Hlinkovej gardy.*"[1629] Opluštilov prejav si samozrejme nemohli nevšimnúť ani slovenskí Nemci,[1630] ktorí ho vítali, keďže v garde, resp. POHG, videli najvhodnejšiu organizáciu pre budúcu spoluprácu. V podobnom duchu sa niesli i články či príhovory viacerých verejne známych predstaviteľov. Poverenec HG pre Považskú župu Vojtech Košovský taktiež videl v garde spoľahlivé vojsko národa, ktoré čaká „*každého, kto nesúhlasí so zradcami*".[1631]

Postupne sa neustále množili sťažnosti na správanie členov POHG. Nešlo pritom len o nosenie uniformy, s čím mala garda problémy prakticky už od svojho začiatku. Pred vypuknutím Povstania vyjadrovala uniforma prihlásenia sa ku gardistickým zásadám, pričom problém s jej nenosením často vyplýval z nedostatku financií, keďže uniformy HG boli veľmi drahé. Po vytvorení POHG sa stali gardisti súčasťou slovenskej brannej moci. Vládnym nariadením č. 145 sa dostali na úroveň armády, v ktorej sa odmietnutie či zanedbávanie nose-

1627 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 62 z 22. 11. 1944.

1628 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1195, rozkaz HVHG č. 11 z 23. 9. 1944.

1629 Tamže.

1630 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 161 – S, s. 229. Správa Witisku Höflemu z 5. 10. 1944.

1631 *Náš boj*, 1. 10. 1944.

nia uniformy obzvlášť trestalo. Preto sa náčelník Hlinkovej gardy pod trestom zastavenia vyplácania žoldu snažil apelovať na gardistov, ak sú „*v stave u PO*", aby povinne nosili uniformu.[1632] Aj pred verejnosťou sa tak snažil budovať obraz gardy ako zložky, ktorá plní rozkazy a je dobre organizovaná, najmä po tom, čo bola pod hlavičkou Domobrany znovu obnovená slovenská armáda. Gardisti v nej videli konkurenta v boji o zásluhy na potlačení partizánskeho hnutia.

Gardista mal byť pre slovenského občana vzorom disciplinovanosti a nositeľom istých hodnôt. V jednom z Kubalových rozkazov sa o ustrojení gardistov doslova píše: „*Príslušník PO musí pôsobiť už vonkajším vzhľadom príjemne (holenie, strihanie), jeho ústroj musí byť čistý, čižmy (baganče) vyleštené, rovnošata ku krku zapnutá, opasok utiahnutý, čiapka nasadená podľa predpisu a jeho celkové správanie sa na ulici, vo verejných miestnostiach a v spoločnosti musí byť vzorné a primerané vojenskému stavu. Páska HG musí byť bezpodmienečne trvalo prišitá a nemožno ju nikdy odkladať. Príslušník PO bez pásky bude zaistený. Pripomínam, že opasok so zbraňou (pištoľ, bodák) sa vo verejných miestnostiach neodkladá*".[1633] Ako v ďalších prípadoch sa však realita a rozkazy HVHG značne odlišovali.

Oveľa väčší problém predstavovali „politicky nespoľahliví" členovia POHG. Rozkazom č. 62 z 12. novembra 1944 bola preto prijatá ako základná podmienka dobrovoľného vstupu bezpodmienečná politická spoľahlivosť.[1634] Aj preto každý veliteľ osobne zodpovedal za to, že v jeho jednotke sú len takíto gardisti. Podľa doplnkov k smerniciam pre výkon doplňovacej služby HG sa ustálilo povolávanie dobrovoľníkov v tom zmysle, že uchádzač mohol byť prijatý len vtedy, „*ak*

a) je politicky spoľahlivý a mravne bezúhonný
b) je slovenskej národnosti a slovenského štátneho občianstva
c) je starší ako 20 rokov a neprekročil 45. rok
d) ak svojim dobrovoľným vstupom do POHG nesleduje úmysel vyhnúť sa povolaniu, ktoré mu ukladajú iné platné zákony a nariadenia
e) ak svojím dobrovoľným vstupom do POHG nesleduje

1632 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 21 z 23. 1. 1945.

1633 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 970. Rozkaz VPO Lipa z 18. 10. 1944.

1634 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz č. 62 z 12. 11. 1944.

len záujmy finančného rázu bez každého národného a vlasteneckého zamerania!“.[1635]

Politická spoľahlivosť gardistu spočívala najmä v tom, že sa nezúčastnil Povstania priamo, alebo z donútenia, čo sa stávalo na tzv. povstaleckom území, alebo počas odchodu častí posádok do Povstania. V tom čase totiž jednotliví velitelia často pod hrozbou použitia násilia nútili Slovákov zúčastniť sa ozbrojeného boja proti Nemcom.[1636] Často vznikali zaujímavé situácie, keď aj tí, ktorí sa na Povstaní priamo zúčastnili, zastávali v garde vysoké funkcie. Vojtech Košovský v jednom prípade navrhol na prázdne miesto okresného veliteľa v Novej Bani istého zbrojníka Michalíka, i keď vedel, že sa hlásil do národného výboru. Ako dôvod svojho rozhodnutia udal, že *„povstalecká vláda si to však rozmyslela, Michalíka nepotvrdila a Michalík v národnom výbore nebol. Preto okresný veliteľ Šmatlák považuje zbr. Michalíka za súceho a schopného viesť okresné veliteľstvo HG...“.*[1637]

Pre neprehľadnosť situácie v členstve a pre problémy s jeho politickou spoľahlivosťou bolo 6. októbra s okamžitou platnosťou zastavené povolávanie do oddielov.[1638] Veď na HVHG prichádzali viaceré správy o tom, že členovia oddielov sa k partizánom správali priateľsky, či s nimi udržiavali styky.[1639] Aj preto sa urýchlilo vytvorenie doplňovacích veliteľstiev, ktoré mali zistiť a zhodnotiť stav členskej základne HG. Problémy, ktoré nastávali pri odvodoch, malo riešiť zavedenie rozkazu č. 47 zo začiatku novembra. Na prvom oddelení HVHG sa týmto rozkazom zriaďovala doplňovacia skupina pre celé územie Slovenska.[1640] V okresných sídlach bolo zriadených 27 doplňovacích veliteľstiev s pôsobnosťou pre celý okres, ktorých úlohou bolo zachytiť stav členstva HG celého okresu, vykonať odvody, povolávať odvede-

1635 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 32 z 16. 2. 1945.

1636 SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do Povstania, s. 273 – 300.

1637 AÚPN, f. B 9/II, šk. č. 26, inv. č. 4. Hlásenie Vojtecha Košovského č. 6.

1638 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1225. Rozkaz č. 41 z 26. 10. 1944.

1639 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivity), s. 50.

1640 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 47 z 3. 11. 1944.

ných a prepúšťať z činnej služby.[1641] Na odvodoch sa okrem prešetrenia politickej spoľahlivosti zadelili odvedenci do 5 skupín A – E podľa zdravotných obmedzení. Skupiny A a B boli určené pre poľnú službu, C a D pre strážnu a kancelársku službu a do skupiny E sa dostali tí, ktorých klasifikoval lekár ako neschopných.[1642] Rozkazom č. 47 z 3. novembra 1944 reagovalo HVHG zároveň na nevyhnutnosť vlastnej reorganizácie. Pre otázky mužstva bolo dôležité najmä I. oddelenie, ktoré sa delilo na 4 pododdelenia A – D. Pododdelenie I. A riešilo otázky týkajúce sa organizácie, vedenia a nasadenia jednotiek. Vyzbrojovanie a vystrojovanie malo na starosti pododdelenie I. B. Zahŕňalo zároveň disponovanie pohonnými látkami či poľnou poštou. Skupina I. C mala na starosti vojenské spravodajstvo a I. D ústrednú evidenciu mužstva, ako i odvody.[1643] Zmenilo sa i zaradenie, resp. očíslovanie a skladba referátov jednotlivých oddelení.[1644] Celkovo sa tak organizácia HVHG snažila prispôsobiť potrebám POHG. Preto neskôr vznikli i nové oddelenia, ktoré reagovali na aktuálne potreby oddielov, ako evakuačné[1645] či duchovné oddelenie.[1646]

Veľkým problémom pohotovostných oddielov bol i nedostatok dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru, lebo v sídlach POHG bolo málo absolventov okresnej a veliteľskej školy HG. Kubala sa preto snažil problém vyriešiť zapožičaním gardistických hodností.[1647] Velitelia mali vytvoriť zoznam gardistov, ktorým navrhovali prepožičať hodnosť a poslať ho na HVHG. Prepožičaná hodnosť sa mala stať stálou len v tom prípade, ak jej držiteľ v budúcnosti zloží predpísanú skúšku. V opačnom prípade zanikla rozpustením či uvoľnením zo služby.[1648]

1641 Tamže.

1642 Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Rozkaz HVHG č. 53 z 1. 11. 1944.

1643 Tamže, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 47 z 3. 11.1944.

1644 Bližšie pozri: Tamže, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1645 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 78 z 16. 12. 1944.

1646 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz č. 58 z 17. 11. 1944.

1647 Tamže. Rozkaz č. 12 z 22. 9. 1944.

1648 Tamže.

Postupne sa v rámci školení konali viaceré turnusy poddôstojníckych škôl, ktoré mali pre potreby POHG vycvičiť kvalitných poddôstojníkov. Konali sa napr. v Bratislave, kde začiatkom novembra poslali svojich členov takmer všetky pohotovostné oddiely,[1649] podobné kurzy pre dôstojníkov sa konali i v Holíči, kde od 1. februára vznikol výcvikový oddiel HG,[1650] v protektoráte v Kienschlagu či neskôr v Lešanoch.[1651]

Okrem gardistov, dobrovoľníkov či záložníkov, ktorí mali byť podľa rozkazu zo 16. októbra 1944 na žiadosť príslušných posádkových veliteľstiev POHG s výstrojom i výzbrojou dodaní do činnej služby, bolo v radoch pohotovostných oddielov aktivovaných i množstvo členov HM a Slovenskej pracovnej služby.[1652] Velitelia mali podľa rozkazov náčelníka HG klásť dôraz na to, aby ich nezaťažovali zbytočne namáhavou prácou a aby vykonávali služby primerané ich veku. Venovať sa mali najmä streleckému a poradovému výcviku.[1653] Veliteľ pohotovostného oddielu mal od každého člena HM aktivovaného v jeho jednotke vyžiadať potvrdenie od rodičov, že súhlasia s jeho nasadením v POHG.[1654] Postupne sa však od podobných formulácií upúšťalo. Koncom decembra už malo veliteľovi stačiť vyhlásenie, že člen HM – SPS zostáva dobrovoľne v službách POHG ako gardista a podrobí sa rozkazu svojich veliteľov.[1655] Ak by odmietol vyhlásenie podpísať, mal byť z činnej služby vylúčený. Pôsobnosť sa však nemala vzťahovať na tých mladíkov, ktorí pôsobili v poľných rotách. Keďže krátko nato boli dekrétom prezidenta Slovenskej republiky povolené vytvárať samostatné Pohotovostné oddiely Hlinkovej mládeže, veliteľ mal zistiť, či členovia týchto organizácií chcú zostať aktivovaní v gardistických

1649 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivity), s.50.

1650 Pozri napr. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 20 z 25. 1. 1945.

1651 Tamže. Rozkaz HVHG č. 54 z 13. 3. 1945. Napríklad kurz v Kienschlagu mal vycvičiť kandidátov pre prijatie funkcií veliteľov práporov, rôt a čiat, pričom na jeden turnus malo ísť takmer 140 dôstojníkov a poddôstojníkov.

1652 Bližšie pozri MILLA, M.: *Hlinkova mládež 1938 – 1944*, s. 158 – 160.

1653 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz č. 26 z 9. 10. 1944.

1654 Tamže, Rozkaz HVHG č. 36 z 20. 10. 1944.

1655 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 84 z 18. 12. 1944.

jednotkách, alebo prestúpia do POHM.[1656] Malo sa to však dotýkať len tých, ktorí ešte nedovŕšili dvadsiaty rok. Vo februári však náčelník HG nariadil všetkých takýchto členov z POHG bezpodmienečne vylúčiť, ak nepodpísali uvedené vyhlásenie.[1657]

Mladých členov HM a SPS však pre ich radikalizmus a nasadenie oceňovala najmä nemecká strana. Tieto kvality totiž mnohým členom POHG chýbali, keďže to boli otcovia rodín a často brali ohľad na ne.[1658] Pre časť členov HM bol preto zriadený výcvikový tábor v Sekuliach vedený príslušníkmi SS, na ktorom sa pripravovali najmä na diverznú a sabotážnu činnosť. Podobné zameranie mali napríklad i kurzy v Trenčianskych Tepliciach, kde sa školili spolu s nemeckými vrstovníkmi.[1659] Viacerí sa stávali členmi protipartizánskych jednotiek, z nich spolupracovala s POHG najmä „Einheit Josef".[1660]

19. Činnosť POHG

Vzťah k armáde

Špecificky sa vyvíjal i vzťah pohotovostných oddielov k armáde. Garda sa pokladala za spasiteľku národa najmä vtedy, keď z hľadiska režimu zlyhala slovenská armáda. Pripisovala jej, že Povstanie je jej akcia, ktorou sa snažila zdiskreditovať organizáciu HG. Otomar

---

1656 Tamže. Rozkaz HVHG č. 86 z 30. 12. 1944.

1657 Tamže, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 25 z 2. 2. 1945.

1658 Pozri napr. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

1659 Tamže, mikrofilm II. A – 922. Výcvikové tábory.

1660 Bolo to aj z toho dôvodu, že Schneewitchen svoju činnosť natoľko nerozvinula a Edelweiss bol zložený poväčšine z Ukrajincov či Rusov, ktorých získavali v zajateckých táboroch, ale i zo slovenských dobrovoľníkov. Veliteľom jednotky Jozef bol Josef Pawlofski, ktorý organizoval i kurz v Sekuliach a práve v jeho jednotke sa zhromažďovali najmä členovia HM a SPS. Joyef mal z jednotiek najlepšie styky s POHG možno i preto, že Pawlofski bol síce Nemec, ale z oblasti Sudet a vedel i po česky. Tamže. Zápisnica s Oldřichom Vylízalom z 25. 6. 1946.

Kubala zaútočil na Čatloša, vraj svojich ľudí cielene organizoval proti garde, snažil sa ju svojou prácou neutralizovať, keďže bola jedinou prekážkou v jeho povstaleckých plánoch.[1661] Boj armády bol podľa neho pred Povstaním proti HG systematický, lebo „*nešlo len o konkurenta, ktorý by bol schopný otriasť pozíciou nepriateľov doma, ale išlo tu o odstránenie uvedomelého vojska, ktoré by mohlo znemožniť prínos cudzej a pre slovenský národ nemožnej ideológie, ktorú títo Čatlošom vedení zradcovia chceli naočkovať do národa*“.[1662]

Armádu, resp. jej vodcov garda viackrát neprávom obviňovala z boľševizmu a závislosti od ZSSR. HVHG proti boľševizmu bojovalo i formou výchovných článkov, ktoré sa začali používať od rozkazu č. 14 z druhej polovice septembra 1944.[1663] V jednom z nich zaútočil autor slovami, že „*v posledných dňoch augusta vypukla na strednom Slovensku vzbura vedená boľševickými agentmi a ich paholkami, ktorých si našli v radoch slovenských dôstojníkov... Nemecké vojská prišli na žiadosť pána prezidenta a celého nášho národa oslobodiť nás od hrôz boľševizmu*“.[1664] Bolo to pochopiteľne nezmyselné tvrdenie (nakoľko boľševizmus v armáde tradične nemal pozície), s ktorým ale garda často operovala. Jasne na tom vidieť, že v gardistoch nielenže pretrvala stará averzia proti slovenskej armáde, ale bola vystupňovaná i jej aktívnou účasťou na Povstaní. Pritom svoje zásluhy vyzdvihovali oproti nej už oveľa skôr, keďže stáli v zbrani už počas marcových dní a podľa vlastných slov sa zaslúžili o vydobytie slovenskej samostatnosti: „*zbraň sme odovzdali vojakom, aby nám štát bránili. Sklamali národ, zradili národ, najcennejší materiál odovzdali do rúk nepriateľa a naše pokojné kvitnúce Slovensko, ktoré nám závidel nepriateľ, premenili na*

1661 *Náš boj,* 15. 11. 1944.

1662 Tamže.

1663 SNA, f. NS, 13/45 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz č. 14 z 25. 12. 1944.V týchto článkoch, ktoré mali byť gardistom prečítané pri nástupe či v čitárni HG, resp. mali byť na ich obsah upozornení sa snažili autori povzniesť ich bojového ducha a vyzdvihnúť ich zástoj pri obrane slovenskej štátnosti. Častým bolo napr. vyzdvihovanie slovensko-nemeckého priateľstva, obrázky z gardistických bojov, ako i spomínané politické články, v ktorých pranierovali rozličné neduhy slovenskej spoločnosti, ktoré mali práve POHG pomáhať odstraňovať.

1664 Tamže. Rozkaz HVHG č. 27 z 10. 10. 1944.

bojište".[1665] Skonštatovali, že preto opäť vstúpili do zbrane a šli brániť Slovensko pred nepriateľom.

Teraz však tá armáda, ktorá zradila národ, začala opäť vstávať z popola a vydobýjať si opäť výsadné postavenie, ako tvrdila HG, práve na jej úkor.[1666] Gardisti podľa vlastných slov neverili, že by tá istá armáda, ktorá „*v časoch puču sklamala*" mohla byť pod iným menom dôveryhodnejšia: „*Žiaden gardista nie je nijako presvedčený, že by dnešná Domobrana pri takej príležitosti, akú mala svojho času armáda, zachovala by sa ináč... z toho vyplýva aj pomer HG k Domobrane, totiž nedôvera a pochybnosť, že by sa na ňu národ mohol v ťažkých chvíľach spoľahnúť*".[1667]

Už 8. októbra 1944 zložil totiž prvý peší pluk Domobrany prísahu do rúk prezidenta Tisa.[1668] Gardisti sa snažili celú vec predostrieť tak , že utvorením pluku sa ich úloha neskončila. Neznamenalo to totiž, že „*vojak zaujme miesto, ktoré ste vy v dňoch, keď tu nebolo nikoho, verne a nebojácne zastávali*".[1669] Práve naopak, každý člen HG mal v ťažkých chvíľach národa novú armádu privítať, lebo „*má to isté srdce a nosí tie isté uniformy*". Navyše boli POHG zákonom prakticky postavené naroveň Domobrany, aj keď MNO výnosom z 24. októbra 1944 vydalo nariadenie, na základe ktorého bola postupnosť jemu podriadených zložiek takáto:

1665 Tamže. Rozkaz HVHG č.14 z 25. 9. 1944.

1666 Pod hlavičkou Domobrany nemožno síce chápať celú armádu, nakoľko časť armády pod tento pojem nespadala, pre väčšiu prehľadnosť sa však v tejto práci hlbšie tento problém nerozoberá. Gardisti totiž reagovali v súvislosti s armádou najmä na 1. a neskôr 2. peší pluk Domobrany, ktorého brali za najväčšieho konkurenta v získaní výsad na potlačení Povstania. Pozri napr. ŠKULTÉTY, J.: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného povstania (september 1944 – apríl 1945). In: HOLOTÍK, Ľ. (zost.): *Slovenské národné povstanie 1944.* Bratislava 1965, s. 533 – 588.

1667 SNA, f. Alexandrijskýarchív, mikrofilm C – 971. Nedatovaný materiál analyzujúci stav v HG po vypuknutí Povstania.

1668 KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945,* s. 198.

1669 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2 . Rozkaz HVHG č. 26 z 9. 10. 1944.

1. Domobrana
2. Hlinkova garda
3. žandárstvo
4. štátna polícia
5. finančná stráž
6. Hlinkova mládež.[1670]

Týmto výnosom bolo taktiež nariadené pre utuženie spolupráce podriadených zložiek ich vzájomné zdravenie. Náčelník HG v tejto súvislosti taktiež vydával osobitné predpisy s porovnaním vojenských a gardistických hodností, aby gardisti v prípade, keď musia pozdraviť príslušníkov iných zložiek podriadených MNO, vedeli, ako sa majú zachovať.[1671] Keďže však nedostatky v zdravení neustále pretrvávali, musel neskôr Kubala nariadiť povinné cvičenia pohotovostných oddielov v zdravení príslušníkov Domobrany a spriatelených armád.[1672]

Na to malo byť vydané nariadenie, podľa ktorého mali gardisti zjednotiť svoje dôstojnícke hodnosti s hodnosťami dôstojníkov Domobrany. Mali sa líšiť len tým, že gardista mal mať čierne výložky, odspodu ktorých bolo prišité zlaté lemovanie.[1673] Členovia pohotovostných oddielov sa však spočiatku líšili od armády tým, že nosili viaceré druhy uniforiem. Niektorí pohotovostní gardisti mali i po čase čiernu gardistickú uniformu, členovia vybraných jednotiek HG zelenú, poväčšine bola však pre členov POHG vyhradená tzv. vojenská uniforma. Nie vždy a všade bolo dosť týchto uniforiem, a tak gardisti museli používať svoje predchádzajúce uniformy, ba niekedy nosili aj uniformy nemeckej armády. V každom prípade však museli nosiť výložky z čiernej látky. Od začiatku októbra bolo pre lepšie rozpoznanie nariadené na všetkých gardistických uniformách nosiť pásku HG, ktorá bola prišitá na ľavom rukáve.[1674] Všetky osoby, ktoré by boli v gardistickej uniforme bez pásky, mali byť po tomto dátume zaistené. Ak mal dôstojník POHG záujem k svojej uniforme nosiť časť výstroja ako mečíky, od-

1670 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1226. Rozkaz HVHG č. 42 z 27. 10. 1944. Porovnaj ŠKULTÉTY, J.: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného povstania (september 1944 – apríl 1945), s. 558.

1671 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1225. Rozkaz HVHG č. 51 z 9. 11. 1944.

1672 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz č. 34 zo 14. 2. 1945.

1673 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 69 z 1. 12. 1944.

1674 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1197. Rozkaz HVHG č. 13 z 23. 9. 1944.

znaky či pláštenky, ktoré nepatrili k štandardnej výbave, musel si ich kúpiť zo svojich vlastných peňazí.[1675] Uniforma však mala byť šitá len podľa vojenského strihu, aby sa zabezpečila jednotnosť s dôstojníkmi Domobrany.[1676]

Napriek snahe vedúcich činiteľov však spolunažívanie Domobrany s POHG nebolo bezkonfliktné. Často sa stávalo, že príslušníci Domobrany, aby nemuseli konať službu v armáde, prihlásili sa do POHG v nádeji, že podmienky v oddieloch budú najmä z hľadiska nasadenia v bojoch prijateľnejšie. MNO to považovalo za naštrbenie dobrého vzťahu s HG, preto mali takýchto zbehov pohotovostné oddiely bezpodmienečne vydať Domobrane.[1677] Tá si neskôr dokonca nárokovala i na časť členov POHG, ktorí do nich vstúpili ešte predtým, ako mali nastúpiť do vojenskej prezenčnej služby.[1678] Vo všeobecnosti sa dá skonštatovať, že vzťahy medzi oboma organizáciami boli napäté už i z toho dôvodu, že Nemci pred obnovenou armádou protežovali členov POHG.[1679] Ako MNO, tak i náčelník gardy museli preto spoločne vydať smernice, ktoré mali upravovať vzájomné vzťahy oboch zložiek. Veľmi rozšírené boli aj fyzické útoky gardistov na príslušníkov Domobrany, alebo naopak, buď vyplynuli z nevraživosti, častejšie však po nadmernom požití alkoholických nápojov. Ich dejiskami sa stali slovenské krčmy a podniky, ktoré boli oboma stranami hojne navštevované.[1680] MNO 13. januára 1945 písalo HVHG list, v ktorom

1675 Tamže, 1199. Rozkaz HVHG č. 15 z 26. 9. 1944.

1676 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 77 z 14. 12. 1944.

1677 Tamže. Rozkaz HVHG č. 63 zo 6. 3. 1945.

1678 Tamže, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 54 z 13. 3. 1945.

1679 KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945, s. 198.

1680 Nemeckí predstavitelia a SD vo svojich správach tento fenomén kritizovali, napriek tomu sa ho však vykoreniť nepodarilo. Pri jednej väčšej potýčke dokonca musel zasiahnuť osobne Kubala. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa o politickej situácii na Slovensku z 15. 2. 1945. Tamže. Správa z 18. 2. 1945. Roztržky a bitky boli priam na dennom poriadku. Pri jednej napríklad jeden z dôstojníkov Domobrany sedel pri stole s maďarskými vojakmi, čo nazlostilo gardistov natoľko, že sa rozhodli vyriešiť si s ním a maďarskými vojakmi nezhody fyzicky. Do viacerých sporov sa okrem gardistov a vojakov dostali aj civilisti.

sa uvádzalo, že v poslednom čase sa vyskytli incidenty medzi príslušníkmi Hlinkovej gardy a Domobrany, vyplynuli z malicherných príčin a boli vyvolané najmä vplyvom nadmerného pitia alkoholu.[1681] Aj preto nariadil minister národnej obrany a recipročne náčelník HG styk posádkových veliteľov s veliteľstvami HG a POHG. Ako sa vyjadril, prešetrí a prísne potrestá každý incident a ak zistí, že nejaký veliteľ neuposlúchol rozkaz a nezakročil proti prejavom averzie voči HG, vyvodí z toho osobnú zodpovednosť. V podobnom duchu vyznel i prípis náčelníka HG, ktorý vyzýval gardistov na spoluprácu s Domobranou, k čomu vydal i osobitný rozkaz.[1682] Nevraživosť medzi oboma zložkami bola častým javom. Veliteľ POHG v Dubnici nad Váhom Alojz Sedláček podal začiatkom decembra 1944 Kubalovi hlásenie, v ktorom poznamenal, že „*Medzi občanmi, zvlášť len medzi dobrými Slovákmi sa hovorí, že vraj terajšia Domobrana je nové československé vojsko a nepoužíva u ľudí veľkej dôvery. Pri rôznych príležitostiach príslušníci tejto používajú ruské výrazy a radi spievajú ruské piesne. Dôstojníci neudržujú takú disciplínu medzi mužstvom, ako by sa patrilo na národne uvedomelých Slovákov... Ďalej sa tvorí znova určitá zaujatosť proti HG a vojaci Domobrany hovoria, ako sa zistilo, o gardistoch posmešne „Frajeri už dlho sa vyťahovať nebudete*“.[1683] Kubala sa v osobitnom rozkaze vyjadril k častej nadmernej konzumácii alkoholu, keďže v radoch gardistov (a nielen ich) bol tento problém veľmi rozšírený. Veliteľom nariadil hlásiť HVHG všetkých, ktorí sa pravidelne opíjajú, nie sú teda hodní, aby konali službu v HG.[1684]

Príslušníkom Domobrany bola pri zbehnutí k POHG sympatická najmä možnosť pôsobiť v rámci svojho bydliska. Velitelia niektorých oddielov sa snažili získať členov i tým, že im prisľúbili, že budú vykonávať službu v mieste svojho bydliska, resp. okresu. Pohotovostné oddiely boli totiž v skutočnosti dislokované v rámci okresu, boli však často nasadené do iných častí Slovenska podľa potreby či vyžiadaní nemeckých veliteľov. Preto napr. niekoľkí gardisti z Trnavy boli nasadení v okolí Prešova

1681 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II.A – 921. List MNO HVHG z 13. 1. 1945.

1682 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 15 z 20. 1. 1945.

1683 ŠKULTÉTY, J.: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného povstania (september 1944 – apríl 1945), s. 585.

1684 VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1260. Rozkaz HVHG č. 80 z 20. 12. 1944.

a, naopak, gardisti z Bardejova strážili objekty v Malých Karpatoch.[1685] To už však samozrejme mnohým pohotovostným gardistom nebolo po vôli a po odkomandovaní žiadali o prepustenie z činnej služby. Náčelník HG vydal preto rozkaz, v ktorom stojí, že „ *každý príslušník PO musí si dnes uvedomiť, že musí robiť službu tak dlho, dokiaľ to bude potrebné a tam, kde to bude potrebné, slovom každý narukovaný gardista musí si uvedomiť, že dnes je vojakom a ako v armáde nemožno brať zreteľ na záujmy jednotlivca, nemožno tak robiť ani v PO*“.[1686]

Opustiť gardistické rady pritom nebolo také ľahké. Do pomeru mimo činnú službu mohli podľa rozkazu o zriadení doplňovacích veliteľstiev prepúšťať gardistov len tieto orgány, po reorganizácii si však túto starosť zobralo na seba HVHG.[1687] Viacerí gardisti o svoje prepustenie často žiadali svojich veliteľov, avšak jediné, čo mohli títo spraviť, bolo posunúť ich žiadosť na HVHG. Gardisti nemohli osobne korešpondovať priamo s hlavným veliteľstvom, mohli s ním prísť do styku len prostredníctvom svojich veliteľov. Rovnako ako ich dožiadania o prepustenie bývali neúčinné, účinkom sa často minuli aj žiadosti ich nadriadených o nasadenie v inej lokalite ako v sídle oddielu. Veliteľ POHG Zázrivá nadzbroj. Štefan Klčo napríklad listom žiadal Okresný úrad v Dolnom Kubíne, aby zaintervenoval proti premiestneniu jeho jednotky zo Zázrivej do Staškova: „*Podľa môjho názoru nie je to správne, pretože ešte stále sa v tomto kraji objavujú partizáni...preto ráčte niečo urobiť, totiž nahlásiť to p. náč. Kubalovi, ktorému priamo podlieham, aby tunajšiu posádku nechal tu a keď má už byť jednotka do Staškova zadelená, nech tam ide iná. Inak ak odejdeme, tak Vám veľmi pekne ďakujem ako v mene mojom, tak aj v mene mojich chlapcov, že ste nám išli po ruke a pomohli ste nám, kde ste len mohli...*“[1688] Podobné prejavy nedisciplinovanosti boli v POHG značne rozšírené a HVHG si s nimi nevedelo dať rady. Rozširovali sa napriek tomu, že jednotky v stálom sídle neboli nasadzované do bojov, ale mali na starosti najmä strážne, poriadkové a bezpečnostné úlohy, pričom mali spolupracovať s nemeckou armádou a políciou SD.

1685 SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 197.

1686 SNA, f. 604, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 26 z 9. 10. 1944.

1687 Tamže. Rozkaz HVHG č. 63 z 23. 11. 1944.

1688 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Správa POHG Zázrivá Okresnému náčelníkovi v Dolnom Kubíne z 12. 12. 1944.

Spolupráca s Nemcami

Spolupráca s nemeckými orgánmi bola daná už prvým rozkazom náčelníka HG, v ktorom nariadil všetkým veliteľstvám „*úzku spoluprácu veliteľov s nemeckými vojenskými činiteľmi príslušných posádok, ktorým poslúžite potrebnými informáciami a použite ich materiálnu pomoc... túto spoluprácu považujem za veľmi potrebnú, aby sa vyhlo akýmkoľvek nedorozumeniam*“.[1689] Zároveň prízvukoval, aby sa všetci gardisti vyvarovali akýchkoľvek akcií na vlastnú päsť s výnimkou neodkladného zaistenia indivíduí štátu nebezpečných. Pomoc nemeckej armáde mala spočívať v tom, že gardisti mali pomáhať Nemcom najmä ako znalci miestnych pomerov a terénu. Nemeckí velitelia im však v mnohých prípadoch nedôverovali, preto na rôzne akcie nasadzovali zmiešané skupiny pozostávajúce z Nemcov i gardistov.[1690] Napríklad v Trenčíne sa tvorili pre výkon najmä zaisťovacích úloh hliadky zmiešané zo žandárov, policajtov, gardistov a členov FS.[1691]

Viacerí velitelia POHG sa pritom sťažovali najmä na to, že Nemci im dávali podradné úlohy. Z nemeckej strany šlo o pochopiteľný krok, keďže sa na bojovú použiteľnosť gardistov nemohli bezvýhradne spoliehať. Mnohí sa s priamym bojom prakticky ešte nestretli, preto sa aj pri prvých kontaktoch s partizánmi často stávalo, že sa rozutekali. Jeden z gardistov, ktorý sa tiež stretol s bojom prvýkrát v POHG, si neskôr spomínal takto: „*... asi dve hodiny pred Čičmanmi očuli sme streľbu, odkiaľ táto streľba prichádzala, nevidel som, lebo bola mlha, len vpredu, čo boli naši gardisti.vojaci kričali utekajte, lebo sú tu partizáni. Či nejakí boli neviem, lebo som nikoho nevidel. Ale začali sme utekať tiež.*“[1692] Podobné zlyhania museli neskôr gardistickí velitelia vysvetľovať Nemcom. Stali sa aj prípady, že nemecké snahy zlyhali na tom, že gardistické jednotky sa k nim nedostali načas, resp. vôbec neboli vyslané. J. Witiska sa vo svojej správe H. Höflemu zo začiatku októbra posťažoval na úroveň spolupráce s HG. Jablkom sváru sa sta-

1689 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1185. Rozkaz HVHG č. 1 z 9. 9. 1944.

1690 Pozri napr. ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 84/45 Michal Slezák.

1691 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Zápisnica s Jánom Petrovičom z 2. 1. 1947.

1692 Tamže, zápisnica s Ondrejom Kondrátom.

la požiadavka Nemcov na posilové gardistické jednotky po obsadení Zemianskeho Podhradia 2. októbra 1944. Ako vyplýva zo správy, gardisti účasť prisľúbili, ale do dediny nakoniec nedorazili. Witiskovi tak zostalo len skonštatovať, že „*posily, ktoré prisľúbila Hlinkova garda, nedošli a ani nemecká ozbrojená moc (wehrmacht) nemohla dať k dispozícii nijaké sily, musela sa obec opustiť... Vzdanie sa Zem. Podhradia je v podstate zapríčinené tým, že pre Hlinkovu gardu neexistovali jednoznačné pomery vo velení*“.[1693]

Veliteľ SD v Trenčíne Heinrich Jaskulsky,[1694] určený za veliteľa pre celú oblasť Považia, si taktiež posťažoval, že aktivity HG, resp. jej pohotovostných oddielov nie sú často koordinované s nemeckou brannou mocou, najmä SD, nakoľko v mieste, kde by vykonávali akciu nemecké orgány, by mohla konať svoje akcie i HG, pričom by mohlo dôjsť k nedorozumeniam. Nemci by si ich mohli pomýliť s partizánmi,[1695] čo by mohlo viesť k prestrelke a zbytočným stratám na životoch. Žiadal preto zastavenie akýchkoľvek akcií na vlastnú päsť a sprísnenie výcviku HG podľa vzoru SS. Podľa jeho slov sa mala v garde „*uplatniť tá najprísnejšia a železná disciplína*“.[1696] Už prvé rozkazy náčelníka HG síce kládli dôraz na spoluprácu s nemeckou brannou mocou, keď pod prísnymi sankciami zakazovali akékoľvek akcie na vlastnú päsť, ktoré by neboli dohodnuté s nemeckou stranou,[1697] prax však ukázala, že nedisciplinovaní gardisti tieto nariadenia často ignorovali. Aj preto žiadali nemeckí velitelia od veliteľov HG sprísniť výcvik podľa nemeckého vzoru, čo však narážalo u gardistov na odpor. Na základe týždenného rozkazu z konca októbra 1944 bola Hlinkova garda pre zabezpečenie kvalitnejšej spolupráce v čase konania policajných úloh a akcií podriadená priamo veliteľovi SD, resp. náčelníkovi Pohotovostnej skupiny

1693 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 161 – S, s. 229. Správa Witisku Höflemu z 5. 10. 1944.

1694 V slovenských prameňoch často označovaný ako Joskulský.

1695 Pozri napr. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. List Jaskulského Einsatzgruppe H o problémoch pri uniformovaní gardistov.

1696 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Správa o schôdzke okresných veliteľov HG na SD z 23. 11. 1944.

1697 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1185. Rozkaz HVHG č. 1 z 9. 9. 1944.

H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby Witiskovi.[1698] Ak však konala pomocné práce v mieste bydliska, resp. pre miestne ohraničené úlohy zabezpečovania, bola podriadená príslušnému nemeckému veliteľovi.[1699] V rozkaze tiež zakázal akékoľvek svojvoľné nasadzovanie gardistov nad rámec týchto rozkazov bez nariadenia veliteľa.

Pre lepšiu koordináciu medzi nemeckými zložkami a gardou bola vytvorená funkcia styčného dôstojníka, ktorý mal na starosti kontakt oboch strán, aby sa predišlo prípadným nedorozumeniam. Mal byť v kontakte s nemeckými orgánmi, teda najmä SD a oboznamovať ich s pripravovanými akciami pohotovostných oddielov. Podľa rozkazu náčelníka HG č. 3 z 12. septembra mal každý veliteľ pre dobrú spoluprácu s nemeckou stranou určiť jedného alebo dvoch takýchto gardistov.[1700] Na druhej strane Nemci cez nich vyžadovali príslušníkov POHG na rozličné akcie. Ako to vyplýva i zo stretnutia veliteľov pohotovostných oddielov považskej oblasti s veliteľom SD, Nemcom prekážalo nerešpektovanie koordinácie akcií zo strany POHG. Nepozdávalo sa im okrem iného to, že slovenské orgány, a často i členovia oddielov, nevykonávali akcie proti Židom s takým dôrazom, aký požadovali.[1701] Aj napriek tomuto tvrdeniu sa však v nemeckých hláseniach objavovali aj správy, že spolupráca s HG bola na vysokej úrovni. Spravodajský dôstojník I C Pohotovostnej skupiny H Koenen vo svojej správe o zaisťovaní Židov na prelome septembra a októbra v okolí Senice vyzdvihol spoluprácu s HG, ktorá spolu so žandármi pomáhala pri zaisťovaní Židov. Zvlášť vyzdvihol protižidovský zápal gardistov, u ktorých „*panovala vo všeobecnosti nespokojnosť nad tým, že na židovskú časť zmiešaných manželstiev sa nevzťahovali plánované zatýkania*“.[1702] V správe sa dotkol aj otázky spolupráce so žandármi, ktorí

1698 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 242 – S, s. 340. Týždenný rozkaz náčelníka Pohotovostnej skupiny H Bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby na týždeň 30. 10. 1944 – 5. 11. 1944.

1699 Tamže.

1700 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 3 z 12. 9. 1944.

1701 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922. Správa o schôdzke okresných veliteľov HG na SD 23. 11. 1944.

1702 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938*

síce podľa jeho slov navonok prejavovali horlivosť, ale v skutočnosti boli nespoľahliví.[1703]

Na druhej strane gardisti nemohli často zniesť, že Nemci si uzurpovali také právomoci, ktoré zjavne nepatrili do ich kompetencie. Ministerstvo národnej obrany v tejto veci adresovalo list šéfovi SD na Slovensku Jozefovi Witiskovi, v ktorom sa ohradilo proti postupu SS-Hauptsturmführera Wernera Schönemanna. Ten si na 12. novembra 1944 povolal všetkých okresných veliteľov HG a veliteľov HG okresov Veľká Bytča, Kysucké Nové Mesto, Čadca, Žilina a Turčiansky Svätý Martin a „*prehlásil, že si vyhradzuje právo všetkej výkonnej moci vo veciach štátnobezpečnostného, vojensko-policajného a politického rázu a zakazuje všetkým orgánom prevádzať zaisťovanie osôb, vykonávanie domových prehliadok a pod. bez jeho povolenia*“.[1704] MNO preto navrhlo Witiskovi zvážiť, či konanie Schönemanna nie je zasahovaním do suverénnych práv Slovenskej republiky: „*ak by takéto opatrenia zo strany nemeckých orgánov mali byť pravidlom, mohlo by to byť príčinou k hateniu dobrého pomeru medzi slovenskými a nemeckými činiteľmi*“.[1705] Navrhlo, aby opatrenie bolo odvolané a do budúcnosti sa podobné incidenty neopakovali. Kubalovi prichádzali správy od jednotlivých gardistov, v ktorých sa sťažovali na správanie nemeckých orgánov, krádeže či násilnosti na obyvateľoch.[1706] Vo svojom hlásení napríklad spomenul, že v Kysuckom Novom Meste „*nemecké jednotky, ktoré prechodia cez obce tunajšieho okresu, vyvolávajú u obyvateľstva nepriateľskú náladu tým, že bezohľadne rekvirujú od obyvateľstva*

– 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944. Dokument 215-S, s. 292. Správa spravodajského dôstojníka I C Pohotovostnej skupiny H Bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby Dr. Koenena oddeleniu IV 4 (Gestapo) z 19. 10. 1944.

1703 Tamže.

1704 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. List MNO Witiskovi o prekračovaní právomocí Nemcami.

1705 Tamže.

1706 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Denné hlásenie náčelníka HG z 12. 2. 1945. Podľa Kubalovho hlásenia napríklad v Žiline „*Nemeckí a maďarskí vojaci pri svojom prechode cez dediny spôsobujú obyvateľstvu značné škody rekvirácie potravín, krmív...*“.

články dennej potreby, kone, povozy a krmivo". Takýto postup nemeckej armády znamenal ťažkosti aj pre Hlinkovu gardu. Obyvateľstvo totiž podľa tejže správy začalo nenávidieť aj gardistov za to, že podporovali Nemcov, ktorí im spôsobovali nemalé utrpenie.[1707] Proti nemeckej vojenskej mašinérii sa však zmohli poväčšine len na hlásenia HVHG, v ktorých uvádzali počet svojvoľných rekvirácií dopravných prostriedkov a hmotného majetku či násilností na civilnom obyvateľstve.[1708]

Forma spolupráce a konkrétneho nasadenia POHG závisela často od veliteľov a konkrétnych požiadaviek z nemeckej strany, preto ju nemožno absolútne jednoznačne aplikovať na celé územie Slovenska, ale mohla sa líšiť podľa regiónov. Represívnym akciám v spolupráci s Nemcami sa snažili gardisti v mnohých prípadoch vyhnúť, ale pri viacerých s nimi spolupracovali. Nemci žiadali od nich najmä pomoc pri protipartizánskych akciách, zaisťovaní Židov, pričom sa gardisti preukázateľne v mnohých prípadoch zúčastnili i na vraždách. Vojtech Košovský napríklad v jednej správe pre HVHG písal, že gardisti popravili partizánov, ktorí predtým odzbrojili nemeckých príslušníkov SD.[1709] Pohotovostní gardisti podobne asistovali pri popravách a perzekúciách miestneho obyvateľstva, ako to bolo napríklad v Kremničke či Nemeckej.[1710] Lojálnosť voči Nemcom však na mnohých miestach upadala a sami členovia POHG sa pokúšali zmierňovať perzekúcie, do ktorých ich nemecká strana nútila .[1711] Napriek tomu Nemci vyžadovali od slovenskej strany prejavy lojality, napríklad gardisti mali asistovať pri popravách, k čomu ich často nútili pod hrozbou trestu.

Styčným dôstojníkom gardy s SD v Trenčíne bol kpt. Martinček, prostredníctvom ktorého miestne SD viackrát vyžadovalo spoluúčasť POHG pri popravách. V jednom prípade si vyžiadalo prítomnosť 15

1707 Tamže.

1708 KARPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivity), s. 52.

1709 AÚPN, f. B 9/II, šk. 26, inv. č. 4. Hlásenie Vojtecha Košovského č. 7.

1710 HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 41. Porovnaj s KARPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity), s. 55.

1711 REPA, R.: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*, s. 182.

gardistov s veliteľom, ktorí mali zorganizovať popravu zajatých partizánov v Drietome za dedinou a asistovať pri nej. Veliteľ určil Jozefa Kandu, ktorý dokonca cez Golského telefonoval Kubalovi, aby nemusel rozkaz poslúchnuť.[1712] Gardisti nakoniec skutočne zostali napriek urgenciám na veliteľstve, kam však po nich prišlo auto SD a asistencii pri poprave sa už nemohli vyhnúť. Stali sa tak nedobrovoľne svedkami popravy štyroch partizánov.[1713] Ku Kubalovi chodili podobné správy od veliteľov nielen formou denných hlásení, ale i v osobných rozhovoroch sa snažili poukazovať na nemecké zverstvá. Na podobné stretnutie si jeden z nich spomínal, že keď za prítomnosti nemeckých činiteľov prišli na pretras nemecké výčiny, „*pokrčil Kubala plecami, akoby mu to bolo jedno, snažil sa ospravedlniť to, že sú ťažké časy*".[1714] Na druhej strane mnohí gardisti súhlasili s akciami proti partizánom, pretože partizáni spôsobovali civilnému obyvateľstvu veľa neprávostí.[1715] Nečudo preto, že tieto často nepodložené správy o partizánskych výčinoch pomáhali propagande ovplyvňovať mienku proti partizánskemu hnutiu.[1716]

Partizánske represálie sú javom, ktorý zanechal na mnohých vtedajších obyvateľoch, nevynímajúc gardistov, hlboké stopy.[1717] Nevyhli sa ani členom HG alebo POHG, ktorí do týchto organizácií nastúpili len pred niekoľkými dňami. Bol to aj prípad Jozefa Balla, Imricha Bagína a Juraja Lackoviča, ktorí do POHG narukovali preto, aby sa vyhli službe v armáde. Keďže neboli ani členmi HG, prihlášku do nej vypísali len tesne pred vstupom do pohotovostných oddielov. Napriek tomu ich

1712 O tomto prípade sa zmieňuje i Kubala, ktorý tvrdil, že osobne intervenoval, aby gardisti nemuseli pri poprave asistovať. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1713 Tamže. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

1714 Tamže. Zápisnica s Ferdinandom Biščom z 7. 5. 1946.

1715 BIELIK, P.: Neznáme povstanie. In: *Kultúra*, roč. 1, 1998, č. 14, s. 7.

1716 Pozri napríklad AÚPN, f. B 8 – 7, šk. 2, inv. č. 16. Správa agenta „HUBA" z 13. 5. 1958.

1717 O partizánskych represiách pozri napr. UHRIN, M.: II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika a represálie. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*, s. 305 – 320, SÚDNY, B.: Partizánske represálie voči príslušníkom žandárstva. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*, s. 321 – 326.

však začiatkom februára 1945 zaistili partizáni na ulici v Ilave a deň na to bez milosti zastrelili: „*Jednotlive boli dovádzaní k hrobom v sňahu vykopanom, kde sa museli do naha vyzliecť a zobuť, boli odstrelení a zase snehom zahrabaní.*“[1718] Podobné prípady, keď partizáni vyzliekli a odstrelili gardistov, pritom neboli ojedinelé.[1719]

Ani spolupráca s SD nebola často práve najlepšia. Nemci údajne používali Slovákov na tie najťažšie práce, stávalo sa preto, že niektorí pohotovostní gardisti Nemcom utiekli, lebo ich využívali na krytie pred partizánskou paľbou ako vnadidlo: „*Nemci, hlavne z Heimatschutzu,*[1720] *chodili poväčšinou po hostincoch piť a iba Slovákov gardistov posielali zaisťovať ľudí. Podľa môjho názoru Nemci vítali pomoc POHG nemeckému SD a Sipo a to jednak z pohodlnosti a jednak preto, ako som už hore uviedol, aby miesto SD urobili kus ťažkej práce,*“[1721] spomínal neskôr jeden z nitrianskych členov POHG. Táto a jej podobné výpovede je samozrejme podfarbená osobným postojom v nadväznosti na konkrétny región, vykresľuje však nálady Slovákov pre boj po boku nemeckej brannej moci a snahu Nemcov zapojiť do akcií aj Slovákov z POHG. Spomína v nej záľubu Nemcov v alkohole, avšak ani členovia POHG im v tejto oblasti nemali čo závidieť. Už spomínaný Jozef Kanda vykreslil jednu z asistencií Nemcom pri preverovaní osôb takto: „*Asistencia gardistov spočívala v tom, že pokiaľ SD konala prehliadky a hľadala spomenutých partizánov, mala naša asistencia obkľúčiť dedinu. I toto však nebolo stopercentne prevedené, lebo keďže pršalo a gardisti nemali plášte, jednoducho sa rozišli po chalupách roľníkov a títo ich dobre pohostili, keďže deň predtým tam boli hody.*“[1722] Alkohol bol v ťažkých časoch jednou z mála vecí, ktorá spájala bojujúce strany. Náčelník HG preto v jednom z rozkazov vydal veliteľom spomínaný príkaz, aby si všímali gardistov, ktorí

1718 SNA, f. Povereníctvo spravodlivosti, šk. 447. Žiadosť Vilmy Bagínovej, Kataríny Lackovičovej a Andreja Ballu Povereníctvu pre pravosúdie o zavedenie vyšetrovania. Za poskytnutie dokumentu ďakujem R. Letzovi.

1719 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Denná správa náčelníka HG z 10. 2. 1945.

1720 Nemecký ekvivalent Domobrany.

1721 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica s Ferdinandom Biščom z 7. 5. 1946.

1722 Tamže. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

sa pravidelne opíjali a hlásili ich na HVHG. Pod vplyvom alkoholu neprichádzalo len ku konfliktom s Nemcami či Domobranou, ale aj so štátnymi orgánmi. V jednom prípade trenčiansky gardista vynadal okresnému náčelníkovi, že pobije SS-ákov aj jeho a že uvidí, čo je trenčianska garda, ako však poznamenal, „*som sa prenáhlil, keďže som bol v iluminovanom stave*“.[1723] Veliteľ gardistického práporu dokonca v oficiálnom liste žiadal materský pohotovostný oddiel Piešťany, že „*cigarety, elixír života (tvrdé) je tu strašne ťažko dostať. Ako oldomáš na prvých partizánov by ste mohli poslať aspoň po jednom litre na hlavu a po krabičke cigaretlí*“.[1724]

Nacistickí velitelia za prejav nedisciplinovanosti považovali najmä fakt, že gardisti často intervenovali a snažili sa dostať z nemeckého zajatia svojich známych. Na Slovensku prepletenom rodinnými vzťahmi to bol všeobecne rozšírený jav, ktorý iritoval nemecké velenie. Pohnútkami v takýchto prípadoch boli alibizmus, alebo „obyčajná“ ľudskosť.[1725] Mnohí z gardistov azda už tušili, že koniec nemeckého panovania v Európe sa blížili a snažili sa do budúcnosti zabezpečiť si výhodnejšie pozície. Isté však je, že nemecká strana nemala pre podobné rodinkárstvo pochopenie. Začiatkom novembra preto musel Kubala jednotlivcom a veliteľom HG zakázať vydávanie akýchkoľvek vyhlásení či dobrozdaní v prospech politicky nespoľahlivých osôb. Ak by bol totiž zaistenému dokázaný trestný čin, niesol by za svoje konanie veliteľ či gardista osobnú zodpovednosť.[1726] Už koncom novembra však povolil veliteľom vydávať osvedčenia pre vojenských zajatcov, ale len v tom prípade, ak šlo o príslušníkov HG.[1727] Reagoval tým na obežník HSĽS zo 14. novembra 1944, v ktorom sa uvádzalo, že „*partizánski dobrodruhovia*“ prinútili veľa statočných Slovákov „*najdrastickejším spôsobom*“ vstúpiť do svojich radov. Nepodarilo sa im uniknúť, až pokiaľ ich nevyslobodila nemecká armáda, velitelia mohli preto v spolupráci s ľudovou stranou pre týchto zaistencov vydávať osved-

1723 Tamže.

1724 Tamže, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. List veliteľa 1. práporu POHG Štefan POHG Piešťany 18. 11. 1944.

1725 LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici v Bratislave na prelome rokov 1944/1945, s. 88.

1726 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1235. Rozkaz HVHG č. 52 z 10. 11. 1944.

1727 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 66 z 27. 11. 1944.

čenia o spoľahlivosti. Gardisti však veľakrát nariadenie „zneužívali“ a osvedčenia dávali i „nespoľahlivým osobám“. Ku Kubalovi sa však dostávali aj hlásenia, v ktorých sa velitelia HG sťažovali na ignoranciu zo strany SD. Keď chcel miestny veliteľ HG v Prešove, ktorý bol pre znalosť nemeckého jazyka aj styčnou osobou v kontaktoch s Nemcami, intervenovať za zaistených členov finančnej stráže,[1728] musel podľa vlastných slov čakať na SD aj pol dňa, aby ho vypočuli a prijali. V liste Kubalovi sa tiež posťažoval a poukázal na to, že „*je nemysliteľné, aby naši ľudia boli bez nášho súhlasu zo Slovenska odtransportovaní... dobre by bolo, keby z našej strany boli určení ľudia, ktorí by kedykoľvek mali možnosť nazrieť do vyšetrovacích spisov, lebo je nemysliteľné, aby v suverénnom štáte sme boli proti SD bezmocní*“.[1729]

Ako ukazujú uvedené príklady, spolupráca s nemeckou stranou nezávisela ani tak od rozkazov HVHG, ako od viacerých regionálnych faktorov a okolností. Aj keď sa ju Kubala snažil vtesnať do istých medzí, v každej oblasti závisela od konkrétneho veliteľa či už z nemeckej, alebo slovenskej strany. Aj forma spolupráce sa často líšila od regiónu k regiónu. Hoci platilo pravidlo, že politickí zaistenci a partizáni patrili Nemcom, osoby, ktoré nemali v poriadku doklady, žandárom, a Židia zasa POHG,[1730] v mnohých prípadoch gardisti nielen pomáhali Nemcom pri zaisťovaní partizánov, resp. zbehov z Povstania, ale týchto často iniciatívne sami vyhľadávali.

Represálie POHG

Prípadov represií zo strany POHG bolo množstvo. Spomeňme aspoň niektoré. Najznámejším je prípad Mirka Nešpora, ktorý sa stal

1728 Nemci internovali slovenských občanov a často bez vedomia slovenských orgánov ich odtransportovali do ríše. V tomto prípade (jednom z mnohých) postupovali údajne na anonymné udanie miestneho Žida, že zamestnanci finančnej stráže vykonávali protižidovské nariadenia nedbalo a pomáhali Židom v útekoch a pri prechode hraníc. Podľa veliteľa MVHG Prešov to bolo práve naopak, nakoľko Žid sa chcel ich internovaním zbaviť horlivých protižidovských aktivistov.

1729 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. List MVHG Prešov Kubalovi z 15. 12. 1944.

1730 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica s Vojtechom Michalusom z 6. 8. 1945.

neskôr symbolom protifašistického odboja. Gardistami z POHG bol surovo mučený vo väznici na Vlčkovej ulici v Bratislave, kde po neľudskom trýznení údajne spáchal samovraždu.[1731] Trenčínom otriasol prípad z konca novembra 1944, keď na tamojšej stanici POHG umučili Jána Šebíka, podozrivého z účasti na Povstaní. Práve bol doma na návšteve manželky, s ktorou čakal o pár dní vytúženého potomka, keď si po neho prišli gardisti. Zobrali ho na výsluch, z ktorého sa už nevrátil. Jeho manželke však ešte stihli pripomenúť, že sa mu nič nestane, veď oni nie sú Nemci, ktorí by s ním spravili poriadok ináč a že onedlho sa vráti domov.[1732] Aby vraždu ututlali, snažili sa gardisti tvrdiť, že sa obesil v cele na šnúrky od topánok, čo je však dosť nepravdepodobné u človeka, ktorý sa teší na narodenie dieťaťa. Rekonštrukcia podobných prípadov býva dosť ťažká, keďže väčšina správ o zverstvách POHG pochádza z agendy ľudových súdov, v ktorej často figurujú neobjektívne výpovede. Isté však je, že Šebík na stanici skutočne zomrel. Na krku mal rany akoby po obesení, avšak po bližšej obhliadke si príbuzní všimli, že nie pod bradou, ako to býva u obesencov obvyklé, ale pod ohryzkom. Jeden z gardistov sa neskôr v slabej chvíľke manželke zavraždeného vraj priznal, že ho obesili až potom, čo ho brutálne zbili. Po bitke, ktorá sa odohrávala pravdepodobne na periférii mesta, ho odviezli na POHG, kde sa mal prebrať z bezvedomia.[1733] Keď však zistili, že to prehnali, už mŕtve Šebíkovo telo obesili na kľučku tak, aby to vyzeralo, že spáchal samovraždu. Jedni ho tlačili od chrbta a druhí ťahali za nohy, aby docielili stopy po obesení. Podobné praktiky však v tej dobe neboli zďaleka nezvyčajné.[1734]

Aj keď pohotovostní gardisti vykonávali tzv. očisťovacie akcie, pomáhali nemeckej armáde, hľadali v domoch ukryté zbrane či partizánov, či už z donútenia alebo z vlastnej iniciatívy, predsa len bola jedna oblasť, v ktorej sa vždy angažovali najviac a najradšej – Židia.

1731 JABLONICKÝ, J.: Samizdat o odboji 2, Bratislava 2006, s. 599. J. Jablonický hovorí o samovražde, hoci sa tradovalo, že Nešpor bol zavraždený.

1732 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Zápisnica s Magdalénou Šebíkovou.

1733 Podobné praktiky používali gardisti aj v iných mestách – pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 196.

1734 LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945, s. 91.

Averzia gardy voči nim bola prítomná prakticky od jej vzniku. Už počas autonómie Slovenska v roku 1938 sa gardisti protižidovsky exponovali a stali sa osnovateľmi rozličných protižidovských výtržností. Protižidovská rétorika sa pre gardu stala dominantnou i v nasledujúcom období. Po vypuknutí Povstania Nemci a radikáli v garde vyčítali umiernenému krídlu HSĽS, ako i viacerým gardistom, ktorí podľa nich nepochopili nutnosť radikálneho riešenia židovskej otázky, že Povstanie vypuklo okrem iného i preto, že sa židovská otázka nevyriešila podľa ich želania.[1735] Vytvorenie POHG a faktické posvätenie protižidovských opatrení im dali vhodnú príležitosť na to, aby sa exponovali na jej konečnom riešení. Nemci už v prvých dňoch Povstania pochopili, že na konečné riešenie židovskej otázky možno z radov slovenských zložiek použiť prakticky jedine HG. Aj preto už 1. septembra rozhodli nielen o tom, že sa mala židovská otázka riešiť radikálne,[1736] ale aj za pomoci HG.[1737]

Okrem ideologických pohnútok však viedli členov POHG k akciám proti Židom oveľa prozaickejšie dôvody. Naskytla sa im možnosť obohatiť sa. Bolo to nemorálne, no gardisti sami seba utešovali, že opatrenia proti Židom nie sú proti morálke, ba naopak, že je ich morálnou i kresťanskou povinnosťou proti nim bojovať. Takéto zvrátené predstavy mali legalizovať akcie, v ktorých sa práve pre vidinu zisku gardisti exponovali oveľa viac a radšej ako v akciách proti partizánom, ktorým mohli ukoristiť najviac ak nejaké zbrane. Správ o tom, že členovia pohotovostných oddielov sa odmietali zúčastňovať akcií proti partizánom, je veľa, avšak tých, v ktorých odmietajú represie proti Židom, je oveľa menej.

Pretože už z minulosti boli známe excesy gardistov, ktorí sa chceli nezákonne obohatiť na úkor Židov, za čo sa dostávali neustá-

1735 VNUK, F.: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín 1993, s. 108.

1736 Ako sa vyjadril v rozhovore s Tisom Ludin, židovskú otázku bolo nutné zo všetkého vyriešiť najradikálnejšie. V tomto smere očakával aj pomoc Slovákov. NAČR, f. 136, šk. 29, 477146. Ludinov telegram č. 1519 z 4. 10. 1944.

1737 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944*. Dokument 9 – S, s. 19. Nedatovaný záznam Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby o porade u generála Bergera z 1. 9. 1944.

le do konfrontácií s vrchnostenskými orgánmi, vydal Kubala rozkaz, v ktorom zakázal akékoľvek svojvoľné zaobchádzanie so židovským majetkom.[1738] Peniaze, ktoré gardisti Židom odobrali, mali poukázať na konto „Ž" do Sedliackej banky v Bratislave so sídlom na Goetheho ulici, resp. ak v mieste zaistenia nemala filiálku, mali ich odovzdať v najbližšej banke v meste.[1739] Pre zamedzenie svojvoľnosti v zaobchádzaní so židovským majetkom mali byť pri balení cenných predmetov a počítaní peňazí prítomní najmenej traja gardistickí funkcionári, čo však pri svojvoľnosti, ktorá vládla v tejto oblasti, nebol pre gardistov problém. Viacerí velitelia mali totiž vytvorené špeciálne skupiny, ktorým mohli bezvýhradne dôverovať a spolu s nimi vykonávali protižidovské akcie. V Trenčíne to bola napríklad známa Jakubóczyho skupina „*Meine Gruppe*", ktorá bola zdrojom permanentných problémov v organizácii.[1740] Aj v Trnave bola vytvorená úzka skupina, ktorá v osobitnej miestnosti vykonávala pomocou „osvedčených metód" vyšetrovanie, ako inak, bez prítomnosti ostatných gardistov, aby sa tak ich svojvoľné obohacovanie nedostalo na povrch.[1741] Vyšetrovaných po prešetrení nechali často na pár dní vo väznici, aby im ustúpili modriny. Keď sa už minuli predvedení Židia, navštevovali gardisti osobne byty vytipovaných židovských nájomníkov, disponujúcich informáciami, no častejšie finančnou hotovosťou či cennosťami. Tieto však veľakrát neskončili na HVHG, ale vo vreckách „návštevníkov". Nešlo pritom o malé sumy, ale často o desaťtisíce či státisíce korún. Pisateľ tzv. povstaleckej kroniky mesta Trnavy pri tom trefne poznamenal, *„že sa mohlo pri tom gardistom mnoho prilepiť na prsty, môžeme si byť istí"*.[1742] Aj keď Kubala takéto praktiky zakázal s tým, že na zaisťovanie Židov a podobné akcie nemožno vytvárať osobitné skupiny, pretože ide o akcie občasného charakteru, jeho slová nenašli odozvu.

1738 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz č. 10 z 20. 9. 1944.

1739 Tamže.

1740 Mnoho informácií o POHG v Trenčíne možno nájsť v SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Členovia skupiny sa potom stali osobnou ochrankou Kubalu.

1741 SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 196.

1742 SNA, f. zb. SNP, šk. 18, spis 21, f. 1.

Výnimkou pri „práci“ so Židmi neboli ani vraždy. V Prešove napríklad umučili na smrť Žida Bernera,[1743] vo viacerých mestách na staniciach HG taktiež umučili mnohých Židov, najmä aby získali peniaze či cennosti. Zaujímavý je prípad Františka Pražáka, ktorý pri návšteve staničnej reštaurácie v Trenčíne spozoroval, že jeden z prítomných sa nápadne podobá na Žida. Zavolal si ho teda vedľa a snažil sa preskúmať jeho totožnosť: „*Doklady mi ukázal, mal tam napísané, že je rím.-katolík. Ja som sa však neuspokojil s tým a žiadal som ho, aby mi ukázal pohlavný úd. Na to on vytiahol pohlavný úd a podľa toho som spoznal, že je Žid. Hneď som mu povedal, že ho prepustím, jestli mi niečo dá.*“[1744] Aj ho prepustil, ale až vtedy, keď mu dal brilianty, hodinky, zapaľovač a lupu s retiazkou. Podobný systém zisťovania totožnosti bol u gardistov veľmi populárny a relatívne spoľahlivý. Strážna služba v mestách a na dedinách bola v gardistických radoch relatívne obľúbená. Nemuseli byť nasadení do nebezpečných protipartizánskych akcií a mohli sa nerušene obohacovať. Nemci si vo svojich hláseniach často povzdychli, že pre gardistov z pohotovostných oddielov znamenala viac ako ideológia možnosť okradnúť Židov o peniaze a cennosti. O tom, že to neboli malé sumy, svedčia aj zoznamy, ktoré si viedli o gardistických prechmatoch. Podľa jedného z nich často opití gardisti prepustili Židov pod podmienkou, že im odovzdajú peniaze.[1745]

Pri akciách proti Židom narážali gardisti aj na odpor miestnych organizácií ľudovej strany a žandárstva, vrchnostenských úradov či cirkvi,[1746] ale aj predstaviteľov Červeného kríža a iných organizácií.[1747] Výbor miestnej organizácie HSĽS v Nitre sa na svojom zasadnutí z 11. septembra uzniesol, že požiada listom okresné veliteľstvo HG v Nitre,

---

1743 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*, s. 335. Bernera umučili gardisti z POHG Trnava a Nitra.

1744 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. Výpoveď Františka Pražáka.

1745 Žid Anton Moskowitz dal za prepustenie gardistom napríklad 17 000 korún. Niektorí Židia museli zaplatiť aj viackrát za deň. Pozri SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa o prijímaní úplatkov od Židov.

1746 Pozri napr. Ludinov telegram o intervencii evanjelických duchovných u Tisa. NAČR, f. 136, šk. 29, 477161. Ludinov telegram č. 12 z 3. 1. 1945.

1747 Tamže, 477164. Ludinov telegram č. 116 z 20. 1. 1945.

„aby ste Vašemu veliteľstvu podriadené jednotky HG vhodným spôsobom upozornili, že by pri zaisťovaní Židov ľudské životy do krajnej možnosti šetrili“.[1748] Reagoval na to, že jeden z členov POHG v Nitre zastrelil Žida Fialu, ktorý odmietol poslúchnuť jeho rozkaz na zastavenie. Osobitným listom sa MO HSĽS obrátilo dokonca priamo na HVHG, na ktoré apelovalo, že ľudskejšie by bolo v takýchto prípadoch trafiť Žida napríklad do ruky.[1749] Napätie medzi HG a HSĽS sledovali aj Nemci, ktorí v hláseniach často venovali pozornosť tomuto už dlhšie zjavnému fenoménu.[1750]

Podobne i u žandárstva sa často nestretla spolupráca POHG pri zaisťovaní Židov s pochopením. Otomar Kubala vo svojej sťažnosti ministrovi národnej obrany Š. Haššíkovi z konca decembra 1944 uviedol, že má *„dosť dôkazov, že kým štátne bezpečnostné orgány chovali sa absolútne zdržanlivo, vykonávali len to, na čo dostali výslovný rozkaz, zatiaľ schytala Hlinkova garda tisíce Židov, desiatky, snáď stovky ľudí z účasti na partizánstve a zachránila miliónové majetky“*.[1751] Žandári si však objektívne často v oblasti spolupráce s POHG nevedeli dať rady, resp. nemali ujasnené kompetencie. Okresné úrady prípismi viackrát žiadali MNO o inštrukcie, keďže gardisti od žandárov často žiadali pomoc pri zaisťovaní osôb a sťažovali si, že *„stoja bezradne pred otázkou, ako a či je HG oprávnená konať domové prehliadky a predvádzať osoby, resp. či môže veliteľ žandárstva dať rozkaz podľa dožiadania HG, aby zaistili a predviedli osoby...“*.[1752] Okresný úrad v Trnave odporučil v tejto súvislosti MNO, že by bolo vhodné upo-

1748 Tamže, mikrofilm II. A – 899. List Miestnej organizácie HSĽS Nitra Okresnému veliteľstvu HG Nitra z 13. 9. 1944.

1749 Tamže. List MO HSĽS Nitra HVHG z 5. októbra 1944.

1750 SUŠKO, L.: *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944.* Dokument 216-S, Ďalekopis J. Witisku náčelníkom Úradov I, III, IV a VI a oddeleniu C Vojenskej spravodajskej služby na Hlavnom úrade Ríšskej bezpečnosti v Berlíne z 19. 10. 1944.

1751 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922. List Kubalu ministrovi národnej obrany z 28. 12. 1944.

1752 Tamže. List Okresného úradu v Trnave ministerstvu národnej obrany z 25. 10. 1944.

zorniť HG, že má voľnú ruku, kým žandári a okresný úrad musia postupovať v medziach zákona.[1753] Problém s formou pomoci žandárov pohotovostným oddielom vznikol preto, že bezpečnostný odbor MNO vo svojom prípise okresným náčelníkom písal, že bol upozornený na to, že žandári pri vykonávaní preventívnych opatrení voči Židom a pri ich zaisťovaní nespolupracujú dostatočne s Hlinkovou gardou. Bolo by preto vhodné, aby spolupracovali s veliteľmi HG a boli im vo všetkom nápomocní.[1754]

Na formovanie vzájomných vzťahov oboch organizácií malo vplyv i poverenie Kubalu vedením štátnej bezpečnosti začiatkom októbra.[1755] Viackrát sa sťažoval na to, že minister národnej obrany neustále okliešťuje jeho kompetencie. Vyjadril sa dokonca v tom zmysle, že *„ak budem naďalej robiť len figúrku (figurou som nikdy nebol a ani nebudem), vzdám sa funkcie šéfa bezpečnosti"*.[1756] Radových gardistov však vysoká politika a kompetenčné spory nezaujímali. Šlo im hlavne o to, aby ich spolupráca so žandármi bola taká, ako si ju predstavovali zo svojich pozícií. Okrem intervencií z pozície šéfa bezpečnosti ich preto Kubala inštruoval i v tom zmysle, že žandárom treba nariadiť, aby boli garde nápomocní, a ak neprejavia ochotu, velitelia HG a POHG ich mali nahlásiť HVHG, ktoré by vykonalo nápravu.[1757]

Gardisti so žandármi nemali dobré vzťahy už pred Povstaním, keď sa im snažili často zabraňovať v svojvoľných akciách, po vypuknutí Povstania sa ich spory ešte viac vyostrili. V jednom z výchovných článkov zaútočil pisateľ v príhovore gardistom na žandárov slovami: *„Ste politickým vojskom slovenského národa. Bdiete nad poriadkom a bezpečnosťou na Slovensku. Nahradzujete, keď treba a keď žandári zradili, týchto, stojíte na miestach policajtov a bezpečnostných orgánov, keď tieto z lenivosti, vypočítavosti a zo zradných úmyslov neko-*

1753 Tamže.

1754 Tamže. List Bezpečnostného odboru MNO okresným náčelníkom z 3. 10. 1944.

1755 2. januára 1945 sa stal Kubala prednostom bezpečnostného odboru MNO. KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava 1999, s. 161.

1756 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II.A – 922. List Kubalu ministrovi národnej obrany z 28. 12. 1944.

1757 Tamže. Rozkaz č. 23 z 5. 10. 1944. Na druhej strane mali byť podľa Kubalových rozkazov práve gardisti nápomocní vrchnostenským orgánom.

najú svoju povinnosť".[1758] Aj preto, že množstvo žandárov odišlo do Povstania,[1759] vydal náčelník Hlinkovej gardy rozkaz, v ktorom určil veliteľom POHG, aby zistili, aký stav mali po vypuknutí Povstania žandárske stanice v ich okresoch, resp. ktoré odchodom žandárov zostali personálne podvyživené.[1760]

Keďže podľa pravidiel prijatých MNO boli žandári formálne v hierarchii ozbrojených zložiek pod HG, zúčastňovali sa velitelia pohotovostných oddielov napríklad aj povinného šetrenia ich spoľahlivosti.[1761] Veliteľ POHG či okresný veliteľ mal byť jedným z členov komisie, ktorá mala v spolupráci s HSĽS preveriť politickú spoľahlivosť konkrétneho žandára. Práve preto, že žandárskemu zboru HG nedôverovala, ponúkla svojim členom zabezpečenie si živobytia práve službou u žandárstva. V tých staniciach, ktoré trpeli nedostatočným stavom členov, mali práve spoľahliví gardisti vytvoriť z neho spoľahlivú pomocnú organizáciu HG.

Ku konfliktom so žandármi dochádzalo i preto, lebo gardisti si pri „práci" so Židmi počínali často brutálne. Na druhej strane nemožno povedať, že proti Židom sa aktivizovali len príslušníci HG, mali na to však oveľa širší priestor. Brutalitou voči Židom oplývali často i žandári či iní predstavitelia ozbrojených zložiek. Akcie proti nim vykonávali zväčša pohotovostné oddiely dislokované v stálom sídle. Takýchto bolo približne 37, v niektorých rozkazoch sa však vyskytujú i vyššie čísla.[1762] Mali vykonávať väčšinou represívne akcie v pôsobnosti okresu, nakoľko Nemci sa ich zo začiatku zdráhali nasadiť do priamych bojov či väčších akcií proti partizánom. Preto konali väčšinou pomocné práce, ako napríklad vlakovú kontrolu, na základe ktorej mali právo kontrolovať podozrivé osoby a kontrolovať cestovné doklady. Podľa rozkazov mal veliteľ hliadky po vstupe do vozňa pozdraviť cestujúcich obvyklým pozdravom „*Na stráž*!" a vyzvať ich slovami „*Cestná*

1758 Tamže, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 22 z 4. 10. 1944.

1759 SNA, zb. SNP, šk. 18, spis 21, f. 1. Napríklad z Trnavy zo 14 žandárov zostali „verní" len dvaja.

1760 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 3 z 12. 9. 1944.

1761 Tamže. Rozkaz HVHG č. 62 z 12. 11. 1944.

1762 Podľa niektorých rozkazov malo byť týchto POHG až 44. O. Kubala napríklad hovorí o 38 PO. Pozri SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

kontrola. Ráčte si pripraviť lístky a preukazy totožnosti“.[1763] Gardistické hliadky mali chodiť vždy po troch mužoch, z ktorých jeden bol veliteľom. Podľa možnosti to mal byť starší, rozvážny, no pritom rázny gardista s povinnou páskou na rukáve s nápisom vlaková kontrola.[1764] Každý člen hliadky mal byť vyzbrojený pištoľou a studenou stravou na 24 hodín. U gardistov sa však v mnohých prípadoch objavila stará neresť a z kontroly cestujúcich sa stala kontrola akosti prevážaných alkoholických nápojov. Kubala si viackrát posťažoval, že členovia hliadky namiesto kontroly prijímali od cestujúcich cigarety a alkoholické nápoje, čo v očiach verejnosti dehonestovalo poslanie HG.[1765] Koncom roka 1944 sa vlaková kontrola HG ešte sprísnila. Výnosom MNO z 22. decembra. 1944 mali byť na železničných staniciach žandárske hliadky, ktoré by od členov HG preberali zadržané osoby bez cestovných povolení, alebo podozrivých cestujúcich.[1766] Žandársky veliteľ mal písomne potvrdiť veliteľovi hliadky prevzatie osôb a veliteľ hliadky mal stručne opísať okolnosti zadržania a poslať ich na HVHG. Už po čase sa začali množiť sťažnosti z HVHG, že velitelia hliadok svoje povinnosti zanedbávali a výkazy na hlavné veliteľstvo neposielali.[1767] Napriek tomu sa ich právomoci neustále rozširovali a neskôr mohli dokonca kontrolovať i vojenské osoby.[1768] Avšak najmä preto, že neustále vykonávali tieto úlohy nedbanlivo, bol náčelník HG nútený zaviesť vnútornú kontrolu, ktorá mala dohliadať na to, či vykonávajú svoje povinnosti svedomite.[1769]

1763 VHA, zb. Slovensko, šk. 28, 1237. Rozkaz HVHG č. 54 z 13. 11. 1944.

1764 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz č. 50 z 7. 11. 1944.

1765 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 78 z 16. 12. 1944.

1766 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz č. 19 z 26. 1. 1945.

1767 Tamže. Rozkaz HVHG č. 51 z 6. 3. 1945.

1768 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz č. 55 z 15. 3. 1945.

1769 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz č. 78 z 16. 12. 1944.

V bojovom nasadení

Postupne sa začali POHG transformovať na ozbrojenú zložku, ktorá mala byť nasadená do bojov. Pre vojenské úlohy sa začal organizovať prvý prápor HG už v posledných septembrových dňoch a do bojov zasiahol pri Žiline pod vedením bývalého šéfa bojnickej školy HG Štefana Rabinu už 2. októbra 1944. Otomar Kubala mu pri odchode na povstalecké územie potriasol rukou a povedal: *„Sverujem ti jednotku HG, staraj sa o svojich vojakov, aby sa s úspechom zdraví vrátili.*“[1770] Bol zložený z rôt Mifkovič, Laco a Jakubóczy a počas celého trvania mal relatívne nízke straty 25 mŕtvych, 15 ranených a niekoľko nezvestných.[1771] Práve roty tohto práporu sú známe najväčšou brutalitou voči partizánom a Židom, pretože boli nasadzované i do protipartizánskych a očisťovacích akcií. Zúčastnili sa dokonca viacerých popráv.[1772] Viacerí gardisti boli nasadení po boku nemeckých jednotiek „Schill“ spolu s príslušníkmi Heimatschutzu.[1773] Dostali sa dokonca i do priamych bojov s povstaleckou armádou, ktorá im na mnohých miestach uštedrila porážky. Už v prvých dňoch nasadenia 6. októbra sa jednotka POHG pokúšala dostať cez zalesnené výšiny na ľavom brehu Hrona do tyla podskupiny „Ipeľ“, bola však napadnutá delostreleckou paľbou, ktorá jej spôsobila ťažké straty.[1774] Roty prvého poľného práporu sa dostávali do ozbrojených konfliktov najmä s partizánmi, ktorí proti nim nasadzovali často i niekoľko stoviek mužov. Pri jednej z akcií zasiahli gardisti proti skupine troch stoviek partizánov pri Sklabini. Gardisti, ktorí mali v tomto priestore asistovať pri exhumácii a identifikácii masových hrobov partizánskeho teroru, ich donútili za daždivého počasia k ústupu.[1775] Podobne si pohotovostní gardisti z prvého práporu úspeš-

1770 *Slovenská pravda*, 5. 10. 1944, s. 1. Tento prápor bol z hľadiska bojov najvyťaženejší.

1771 KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945, s. 197.

1772 HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*, s. 41. Jednou z najagilnejších zložiek bola 5. poľná rota vedená Jozefom Nemsilom.

1773 KLUBERT, T.: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom 2007, s. 173.

1774 Tamže, s. 186.

1775 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (Organizácia a akti-

ne počínali i v bojoch pri Malužinej, v ktorých zajali 32 partizánov, či v priestore obcí Veľké Lúky, Slatina a Krásna Ves, v ktorých zahynul veľký počet partizánov a 80 bolo zajatých.[1776]

Nie všetky akcie POHG sa však skončili pre nich pozitívne. 29. septembra 1944 sa 54 členov POHG z Nového Mesta nad Váhom zúčastnilo rutinnej akcie v Brezovej. Po ceste na Brezovú stretli dvoch partizánov na motorke, ktorí na nich začali strieľať a zmizli v lese. Obyvatelia dediny im síce radili, aby šli späť inou cestou, gardisti však nepočúvli a do Nového Mesta nad Váhom sa vracali po tej istej ceste. „*Za Vrbovým pri kopaniciach Hrotkovci, kde je cesta najužšia, medzi lesom boli napadnutí paľbou z guľometov. Prvý voz preletel cez paľbu a ostatné tri autá sa poškodené prevrátili. Desať gardistov padlo mŕtvych...*“[1777] Spolu 12 členov POHG bolo zranených, z toho traja ťažko a 29 gardistov padlo do zajatia.[1778] Podobne „neslávne“ dopadla aj akcia na záchranu dvoch zajatých gardistov partizánmi z POHG Senica, ktorí ako dobrovoľníci šli preskúmať pravdivosť udania, na základe ktorého sa na kopaniciach za obcou Prietrž schovávali Židia. „Oslobodzovacia skupina“ zložená z gardistov, žandárov a príslušníkov SD ich však našla vyzlečených a popravených ranou do tyla. Pri akcii sa dostala pod paľbu, počas ktorej zahynuli ďalší štyria gardisti a ďalší vrátane Nemcov a žandárov boli zranení.[1779] Gardisti sa chytili do často používanej partizánskej pasce, keď partizáni zavolali na stanicu HG či POHG s anonymným udaním, v ktorom opísali lokalitu skrývajúcich sa Židov. Namiesto Židov však gardistov na uvedenom mieste čakala len smrť. Pre Nemcov neznamenali gardisti vzhľadom na nedostatočný výcvik a výzbroj v bojovej oblasti priveľkú pomoc. O gardistickej bojovej morálke nemali ilúzie. Signifikantná pre nemecké postoje k HG je napríklad správa nitrianskej SD z decembra

---

vity), s. 53.

1776 Tamže, s. 54. Číslo o 280 zabitých partizánoch, ktoré udáva Kárpáty sa zdá značne prehnané.

1777 ŠA Bratislava, p. Trnava, f. Zbierka fotografií, Fx 323. Prepad POHG z Nového Mesta nad Váhom. Správa Okresného úradu v Piešťanoch Sekretariátu Ministerstva vnútra z 2. 10. 1944.

1778 Tamže. Ujsť sa podarilo len dvom gardistom.

1779 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Denná správa náčelníka HG z 10. 2. 1945.

1944, v ktorej kritizovala činnosť topoľčianskych gardistov. Využívať ich pri bojových akciách bolo podľa nej prakticky nemožné, keďže sa báli partizánov a z toho dôvodu pôsobili len v meste a zasahovať v iných oblastiach (s možným výskytom partizánov) nemali záujem.[1780] Využívali ich preto najmä na získavanie správ z povstaleckého tyla a poskytovanie sprievodcovských služieb.[1781] Problém bol aj v tom, že väčšina gardistov mala rodiny a odmietala zúčastňovať sa na nebezpečných akciách. Veliteľ SD v Nitre si v liste Kubalovi povzdychol, že títo „*otcovia rodín, starí muži*", ktorí mali takmer všetci nad 30 rokov, zle znášali oddelenie od rodín ako aj to, že „*denne prichádzajú do nebezpečných situácií*" a museli na každom kroku počúvať, že keď prídu Rusi, budú musieť byť na základe svojho nasadenia v POHG odlúčení od rodinných príslušníkov.[1782] To znižovalo už aj tak nie veľmi dobrú bojovú morálku časti gardistov na minimum a spôsobovalo vo vzťahu k Nemcom nemalé ťažkosti. Tragédiou podľa nich bolo aj to, že bojového ducha v nich neprebudili ani dôstojníci, ktorých kritizovali za nečinnosť a nedostatočný záujem o mužstvo.[1783]

Koncom roka 1944 začal vznikať druhý poľný prápor POHG, do ktorého patrili roty Fabri, Janoško, Jankovič, Klčo a Ziman podľa mien veliteľov. Neskôr boli podľa poradia premenované na Pribina, Hollý, Langsfeld, Bernolák a Rázus.[1784] Jeho vytvorenie si vyžiadala nemecká strana od Kubalu síce už v decembri 1944, ale so zostavením rôt boli dlho problémy. „*Na Vianoce mali jednotky stáť na určených miestach, ale nestáli. Trvalo to asi 14 dní, kým tieto roty boli kompletne na mies-*

1780 Tamže. Správa SD Nitra z 10. 12. 1944.

1781 KLUBERT, T.: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*, s. 173.

1782 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Správa SD Nitra z 29. 12. 1944.

1783 Tamže. Správa z 29. 1. 1945.

1784 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 922. Rozkaz č. 45 z 27. 2. 1945. Podľa hlásenia stavu z 19. 3. 1945 bol počet gardistov v poľných jednotkách nasledovný: Pribina (Fabri) – Sereď – 88, Hollý (Janoško) – Slovenská Nová Ves – 253, Langsfeld (Jankovič) – Voderady – 133, Bernolák (Klčo) – Šarfia – 94, Rázus (Ziman) – Gesť – 101, Štúr – Príbovce – 160, Moyzes – Vrútky – 200, Jánošík – Varín – 0. Porzi SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Hlásenie stavu z 19. 3. 1945.

tach. Bol z toho menší krach, lebo oni, teda Nemci pozerali vždy len na vysoký stav mužstva, ktorý bol vykazovaný. Prinútili ma takto, že som im dával fingované čísla mužstva, ktoré má strážne služby, vo výcviku a pod. "[1785]

Veliteľmi sa mali stať významní gardistickí dôstojníci, ktorí absolvovali kurzy veliteľov v Bojniciach, resp. Sennheime.[1786] Pre Nemcov malo byť zárukou, že pohotovostné oddiely budú pod kvalitným velením, ktoré pomôže k víťazstvu nemeckých zbraní.[1787] Roty druhého práporu mali byť nasadené v oblasti Bratislava – Sereď a vykonávali najmä výcvik s puškou, ľahkým guľometom a granátom, okrem cvičenia v zbrani vykonávali tri dni v týždni aj zákopové práce.[1788] Nemci však od nich vyžadovali často až taký dril, aký vládol u nich. Keď sa členovia roty Langsfeld dozvedeli, že Nemci pomýšľajú na ich nasadenie do bojov proti postupujúcej Červenej armáde, prišlo vo Voderadoch, kde bola rota dislokovaná, dokonca k otvorenej vzbure. Väčšina členov roty sa totiž v minulosti s priamym bojom nikdy nestretla a mnohí boli dokonca nevojaci. Napriek hrozbe trestu smrti sa viacerým podarilo ujsť a tí, ktorí na to nenašli odhodlanie, neskôr taktiež vyjadrili svoju nespokojnosť.[1789]

V polovici marca 1945 prišiel do tábora nemecký styčný dôstojník a nariadil poplachový nástup po večierke. Gardisti síce po počiatočnom odmietnutí nastúpili, avšak provokačne v plnej výzbroji. Prerezali dokonca na dôstojníkovom aute pneumatiky a snažili sa napadnúť Nemcov, ktorí bývali v neďalekom kaštieli.[1790] K boju síce nedošlo, ale hneď na druhý deň najexponovanejších nespokojencov previezli na výsluch do Bratislavy, kde ich podľa vlastných slov bili, obvinili

1785 Tamže, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1786 Pozri napríklad ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

1787 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity), s. 53.

1788 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 95/45 Hadrián Radványi.

1789 Pozri SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 198.

1790 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 95/45 Hadrián Radványi.

zo sympatií s partizánskym hnutím, ba dokonca sa uvažovalo aj o ich poprave.[1791] Aj na tomto príklade vidieť, že z hľadiska disciplíny bola situácia v rotách priam katastrofálna. Nedisciplinovanosť sa prejavovala prakticky už od jesene roka 1944. Spád nabrala najmä počas vianočných sviatkov, keď HVHG zrušilo plánovanú vianočnú dovolenku nariadenú už od začiatku decembra v troch turnusoch podľa miesta bydliska.[1792] O necelé dva týždne však Kubala určil, že na dovolenku mohlo ísť len 20 % gardistov, ktorí bývali mimo sídla POHG, a len vtedy, ak to nenarušilo schopnosť nasadenia.[1793] Viacerí velitelia však rozkazy nerešpektovali. Rota zbrojníka Nemsilu operujúca na strednom Slovensku napr. podľa hlásenia Vojtecha Košovského zo začiatku januára sa počas jeho príchodu nachádzala v dezolátnom stave, „*polovica roty bola na dovolenkách bez toho, že by boli dostali povolenia. Zbr. Laco mi povedal, že vinu má na tom aj zbr. Žatko, ktorý gardistom hovoril „choďte domov, aj ja chcem ísť domov, ale ja musím ísť posledný“*.[1794] Nedisciplinovanosť, ako i úteky z rôt boli na dennom poriadku. Slováci v radoch POHG sa totiž neobávali len bojového nasadenia v radoch pohotovostných oddielov, ale aj nemeckých ozbrojených síl. Nemci totiž skutočne z gardistických jednotiek plánovali postupom času vytvoriť slovenské Waffen-SS. Do úvahy podľa nich mali prísť najmä členovia HG, ktorí boli v tom čase v POHG, dobrovoľníci z HM a časť Domobrany.[1795] Aj keď sa tento plán prakticky nezrealizoval, je z neho jasné, že nemecká armáda rátala s masovejším nasadením gardistov proti Červenej armáde.

Rozklad Hlinkovej gardy bol na prelome rokov 1944 a 1945 už zjavný. Napriek tomu, že propagandisticky si Hlinkova garda snažila udržať renomé organizácie, ktorá sa v kritických chvíľach národa postavila ako jediná sila za slovenskú štátnosť v boji proti „pučistom“, z pohľadu radikálov sa svojej príležitosti nechopila tak, ako jej nahrávali udalosti po 29. auguste 1944. Hoci gardistická propaganda horúčkovito pracovala, v skutočnosti nemohla zakryť problémy, s ktorými sa

1791 Tamže, 14/45 Pavel Dvořák.

1792 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 71 z 5. 12. 1944.

1793 Tamže. Rozkaz HVHG č. 79 z 18. 12. 1944.

1794 AÚPN, f. B9/II, šk. 26, inv. č. 4. Hlásenie Vojtecha Košovského č. 9.

1795 SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 903. List nemeckého poradcu Hansa Klatza pre Hlinkovu gardu.

organizácia borila. V materiáli s príznačným názvom „Hlinkova garda vo svojom poslaní a v skutočnosti“ jeho autor podrobil organizáciu kritike najmä za to, že nedokázala na seba prevziať zodpovednosť v ťažkých chvíľach štátu a neprevzala moc nad dianím v ňom: „*jedno je isté – povstanie dávalo garde iniciatívu do rúk, ba priam jej ju natískalo, rozhodovať v štáte. HG ani tejto poslednej možnosti, ktorá v dejinách hnutia raz za desaťročie sa vyskytne, sa neujala, aby ovládla štát*“.[1796] Garda ako stotisícová armáda, „*ktorá má svojich členov v každej obci Slovenska*“, mala zastať miesto, aké jej podľa radikálov právom patrilo. Napriek tomu to bola nemecká branná moc, ktorá sa najviac pričinila o potlačenie vzbury a gardisti sa stali len štatistami. Neobyčajne tvrdé slová adresované do vlastných radov narážali na podstatu klamlivosti gardistickej propagandy: „*Kde bola HG počas povstania a kde je dnes? Pravda, nemôžeme sa dať ohromiť číslicami z regrutovaných, cvičiacich a pracujúcich gardistov, ktoré nám prípadne vedia predostrieť gardistickí pracovníci. To jedine sila ducha môže rozhodovať, ba nielen rozhodovať, ale i zvíťaziť. A že túto silu ducha HG nemá, myslím, na to je dostatok dôkazov... Pri tom všetkom vedenie HG neustále a neprestajne tvrdí, že je jedinou revolučnou a zdravou silou národa. Tak vždy hovorila a hovorí úprimná propaganda HG. Tábor protivníkov HG, najmä muži Strany, túto gardistickú propagandu nevyvracajú, a nestavajú sa jej na protiveň, lebo Strana si robí to, čo ona sama chce a myslí si, „pes, ktorý breše, nekúše*“...[1797] Radikáli boli veľmi sklamaní, akým smerom sa garda uberala a najmä z toho, že napriek dejinnej možnosti moc zostala v rukách strany a garda sa stala len pomocnou silou, ktorej skutočná moc bola prehliadnuteľná a bezvýznamná. Najväčší problém videli najmä v tom, že Hlinkova garda nemala vodcu, ktorý by ju priviedol na výslnie slovenskej politickej scény.

Otomar Kubala postupne nezvládal situáciu, čím strácal sympatie časti radikálov. Podľa správy SD zo začiatku januára 1945 sa v gardistických kruhoch začalo dokonca hovoriť o jeho výmene. Novým náčelníkom HG mal byť menovaný Tatarko alebo Pulanich, ako však pisateľ poznamenal, viac sympatií gardistov bolo na strane Tatarka.[1798]

1796 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Materiál „Hlinkova garda vo svojom poslaní a v skutočnosti“ z 12. 2. 1945.

1797 Tamže.

1798 Tamže. Odpis správy SD z 6. 1. 1945.

Hoci sa Kubalovi podarilo tlak nakoniec ustáť, v garde prišlo k inej, nečakanej výmene. V januári 1945 opustil svoju funkciu poradcu pre HG Viktor Nageler a nahradil ho Hans Klatz. V gardistických radoch vyvolala výmena živú odozvu. Nageler, ktorý bol povolaný na front, bol totiž u gardistov obľúbený a za vyše štyri roky si u nich získal autoritu. Podľa osobného listu Klocháňa Börschovi sa dá usudzovať, že výmena sa gardistov nepríjemne dotkla a prispela k frustrácii viacerých členov HG: „*Jedni sa dohadujú celkom mylne, že veci nemecké spejú k zlému koncu a Nageler vidiac to radšej odišiel... iní zase vravia, že Nageler bol asi veľmi nepríjemným partnerom iným nemeckým exponentom tu na Slovensku práve svojím nekompromisným hlásaním slovensko-nemeckého priateľstva... a zasa iní sa domnievajú, že je to výsledok práce nežičlivcov HG, ktorí nechcú vidieť jej rozkvet a ktorí vedia, čo značil pre HG jej poradca Nageler*“.[1799] Gardistom už síce Klocháňov dôverný tón listu nepomohol, je z neho však jasne badateľný rozklad morálky členov HG. Otriasala sa totiž aj ich dôvera v silného partnera – Nemecko. Ako totiž v závere listu Klocháň zdôraznil, len návratom Nagelera na beráterský post si Nemci opätovne získajú dôveru gardistov o úprimnom zmýšľaní nemeckých jednotiek.[1800]

Rok 1945 bol tak už len dožívaním HG. Aktivita gardy sa obmedzila prakticky len na „prácu“ u POHG a aj tá bola mizivá. Aj „protipovstalecký“ a „protipartizánsky“ entuziazmus časti gardistov sa postupne rozplynul a zostala len takmer výlučne „všadeprítomná“ židovská otázka. Gardisti podľa vlastných slov zo začiatku roka 1945 videli, že „*v samotnom strede HG rozmáha sa presvedčenie, že gardistické hnutie nie je vôbec hnutím, a nie to ešte národne-socialistickým*“.[1801] V takomto rozpoložení bolo ťažko od gardistov a členov POHG očakávať, že ich práca v HG bude vykazovať požadované kvality.[1802] Aj preto jedna správa z konca januára konštatovala, že „*nálada u HG je ako u vojska. Chlapi boli povolaní, tak strážia...*“.[1803]

1799 Tamže. List Klocháňa Börschovi z 1. 2. 1945.

1800 Tamže.

1801 Tamže. Materiál „Hlinkova garda vo svojom poslaní a v skutočnosti“ z 12. 2. 1945.

1802 Niektorí radikáli údajne uvažovali nad tým, že „*radšej vstúpia dobrovoľne do nemeckých SS oddielov, než by mali donekonečna pozerať na to, ako nemohúcno si počína vedenie HG v každom smere, v každej otázke*“. Tamže.

1803 Tamže. Správa „Dôstojnícky zbor a mužstvo HG“ z 29. 1. 1945.

Ústup zo Slovenska

Otomar Kubala sa snažil ešte ako-tak pozdvihnúť bojového ducha svojich podriadených. Vhodnou príležitosťou na to bolo výročie vzniku Slovenskej republiky. V rozkaze č. 52 poukazoval na to, že „*vzhľadom na začlenenie ozbrojených jednotiek HG do zväzku brannej moci a na zdôraznenie jednoty spoločenstva bojovníkov nasadených pre udržanie slobody národa a samostatnosti slovenského štátu nariaďujem vykonať prísahu všetkých príslušníkov PO a poľných jednotiek HG*“.[1804] Gardisti prisahali na všemohúceho a vševidiaceho Boha, že obránia vlasť proti „*každému vnútornému a vonkajšiemu nepriateľovi...keď treba i obetovaním života a krvi*“, že budú poslušní veliteľom a budú plniť všetky ich rozkazy.

Bojová morálka jednotiek však už bola na nízkej úrovni. V jarných mesiacoch sa totiž už robili prípravy na evakuáciu osôb a materiálu zo stredného Slovenska na západ. Napriek tomu viacerí gardisti odmietali evakuovať od rodín. Nechceli byť prevelení na západné Slovensko, kam sa postupne sťahovali viaceré oddiely. Pohotovostné oddiely z Banskej Bystrice a Zvolena mali byť presunuté do Bratislavy a pričlenené k POHG Bratislava, čo sa však mnohým ich členom nepáčilo, a preto odmietli splniť rozkazy. Bola im teda automaticky odňatá hodnosť, v ktorej slúžili v garde.[1805] Podobné prípady však postupne neboli ojedinelé.

Nemecká armáda počítala s najhorším variantom a postupne sa začala spolu s pohotovostnými oddielmi pripravovať na opustenie Slovenska. Len čo sa veliteľ POHG dozvedel od úradných miest, že pre jeho oblasť bola vyhlásená evakuácia, mal to okamžite oznámiť na HVHG – evakuačné oddelenie a vybrať staršieho dôstojníka, ktorý mal evakuáciu usmerňovať.[1806]

Prípravy na evakuáciu sa začali ešte roku 1944. V decembri nariadil Kubala odsun majetku HG z ohrozených oblastí, pričom sa gardisti mali zamerať najmä na hodnotnejšie veci, ako filmové prístroje, písacie stroje či rádiá.[1807] Za poverenca náčelníka HG pre evakuáciu

1804 SNA, f. 604, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 52 z 10. 3. 1945.

1805 Tamže. Rozkaz HVHG č. 55 z 15. 3. 1945.

1806 Tamže, 604 – 54 – 3. Rozkaz HVHG č. 14 z 19. 1. 1944.

1807 Tamže, 604 – 54 – 1. Rozkaz HVHG č. 81 z 22. 12. 1944.

vymenoval Ľ. Mutňanského.[1808] V tomto čase na prelome rokov však napriek rozbehnutej evakuácii ešte veril, resp. chcel veriť, že nový rok 1945 „*bude pre Slovákom rokom vyvrcholenia boja. Tento boj rozhodne, či slovenský národ bude žiť, bude mať zabezpečenú budúcnosť vo svojom vlastnom štáte a či zahynie, aby nikdy viac nebol vzkriesený*“.[1809] *Vítal preto nový rok „nielen ako rok, v ktorom boj vyvrcholí, ale v ktorom tiež výsledok tohto boja bude víťazstvo zbraní, ktorým rozkazuje veľký vodca Nemecka a novej Európy Adolf Hitler“*. Väčšina gardistov však mala k evakuácii negatívny postoj. Takýto postup vyvolal nevôľu v radoch nemeckej brannej moci a prispel k zhoršovaniu vzťahov medzi oboma stranami.

Od 16. februára fungovala v Holíči evakuačná kancelária HVHG.[1810] Práve Holíč si Kubala vopred vybral ako miesto, kde sa budú zhromažďovať gardistické jednotky. Postupne do mesta preveľoval gardistických funkcionárov či dokonca celé oddelenia HVHG.[1811] V Holíči boli taktiež organizované turnusy poddôstojníckych a dôstojníckych škôl HG.[1812] Velitelia mali od konca januára 1945 posielať cennosti a dôležitý materiál už nie do Bratislavy, ale práve do Holíča.

Pri odsune vznikali rozličné ťažkosti. Nielen že odmietali evakuovať seba či rodinných príslušníkov, ale nespokojnosť prejavovali aj viacerí, ktorí už odišli. V tejto situácii, s rýchlo sa blížiacim frontom postupovali gardisti dvoma smermi. Prvý viedol cez Považie, Trenčín a Vlársky priesmyk na Moravu.[1813] Bol určený hlavne gardistom, ktorí ešte zotrvávali v oblasti stredo-západného Slovenska. Druhý smer viedol cez Bratislavu do Holíča a odtiaľ na Moravu a do Rakúska. Týmto smerom mali evakuovať najmä roty druhého práporu a gardisti zo západného Slovenska. Okrem spomenutých rôt však boli vytvorené ešte tri roty Štúr, Moyzes a Jánošík, ktoré však prakticky neboli vyz-

1808 Tamže. Rozkaz HVHG č. 78 z 16. 12. 1944.

1809 Tamže, 604 – 54 – 2. Rozkaz HVHG č. 1 z 2. 1. 1945.

1810 Tamže. Rozkaz HVHG č. 34 z 14. 2. 1945.

1811 Tamže. Rozkaz HVHG č. 65 z 28. 3. 1945.

1812 Pozri napr.: Tamže. Rozkaz HVHG č. 59 z 21. 3. 1945. Výcvikový oddiel HG v Holíči bol zriadený rozkazom č. 20 z 25. 1. 1945. Pozri SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921.

1813 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity), s. 58.

brojené a za hranice Slovenska sa z prevažnej časti nepremiestnili.[1814] Do protektorátu odišli viacerí členovia špeciálnych jednotiek POHG, napríklad letecké oddelenie, ktoré vzniklo pri HVHG ešte v decembri 1944.[1815] Mnohí gardisti počas odsunu utekali od svojich jednotiek a vracali sa domov, a to aj napriek hrozbám trestu smrti. Záležalo len na veliteľoch, ako sa k tomu postavia. Niektorí azda v snahe zaimponovať Nemcom tieto pokusy radikálne odmietali a vyhrážali sa im smrťou.[1816]

V čase evakuácie v druhej polovici marca mali POHG 5 867 gardistov v činnej službe,[1817] celkovo však evakuovalo len niečo okolo 1 600 ľudí.[1818] Toto číslo udáva viacero prítomných gardistov, dokonca i Otomar Kubala tvrdil, že do Holíča bolo premiestnené malé percento členov POHG.[1819] Presné číslo dnes už ťažko zistiť, pretože viacerí po ceste utiekli alebo sa do Holíča ani nedostali. Množstvo jednotiek najmä na strednom Slovensku bolo totiž z novej situácie v pomykove a niektoré sa celkom rozpadli. Poslední gardisti mali podľa HVHG evakuovať 1. apríla 1945, avšak na Považí ešte zostali gardistické jednotky, napr. Stejskalov prápor, ale i ostatné pohotovostné oddiely či ich zvyšky.[1820] Členovia tzv. Stejskalovho práporu vidiac, že vojna je už prehratá, chceli sa údajne pripojiť k partizánom v oblasti Lednické Rovné. Vraj už aj bola pripravená schôdzka, ale Stejskal na ňu nepri-

---

1814 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1815 SNA, f. 604, 604 – 54 – 1. Rozkaz č. 74 z 11. 12. 1944. Jeho príslušníci sa vyznačovali nosením bronzového odznaku „*znázorňujúceho zopätého orla, ktorý v drápoch drží slovenský štátny znak*“.

1816 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1817 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm C – 971. Hlásenie z 19. 3. 1945. V. Kárpáty udáva počet mužov 5 868. Porovnaj KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity), s. 59.

1818 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1819 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1820 Tamže.

šiel. V tom čase sa totiž na Považie vracal Kubala, ktorý gardistov ubezpečoval, že do dvoch týždňov sa udeje zmena vo vedení vojny a Nemci zvíťazia.[1821] Viacerí členovia práporu však ani tak na Moravu neprišli, počas prechodu cez hory jednoducho utiekli.

Gardisti, ktorí boli ubytovaní v Holíči, sa však v meste tiež dlho nezdržali. 4. apríla bol totiž Holíč bombardovaný, pričom boli zničené z veľkej časti i písomnosti HG a POHG.[1822] Začali sa teda urýchlene sťahovať z mesta. Jedni smerom do Rakúska cez Radensburg, kde mali dokončovať zákopy,[1823] iní podľa rozkazov do výcvikového tábora Waffen-SS v Benešove – Lešanoch pri Prahe. V tomto tábore už dlhší čas vykonávali viacerí dôstojníci HG výcvik. Rozkaz koncentrovať vojsko v Lešanoch sa však nestretol s veľkým pochopením u všetkých gardistov. Mnohí mali totiž svoje rodiny evakuované v rakúskom Riede, a preto odmietali odísť do Lešán, o to viac, že z tohto rozkazu bolo podľa ich mienky jasne vidieť, že Nemci sa ich snažili v Lešanoch skoncentrovať, aby ich po predbežnom výcviku nasadili na front. Jeden z prítomných gardistov si neskôr spomínal: „*Z rozhovorov s dôstojníkmi a mužstvom bolo jasné, že prinajmenšom 80 percent príslušníkov pohotovostných oddielov neprejavuje žiadnu ochotu bojovať ďalej za záujmy čisto nemecké. Toto zmýšľanie dôstojníkov i mužstva čiastočne dokumentovala i tá okolnosť, že dôstojnícky zbor zamietol dvakrát rozkaz nemeckého velenia ohľadom zasadenia do bojov pri Prahe. Pri tomto zamietnutí účasti v uvedených bojoch nám dokonca Nemci vyhrážali odpravením rodinných príslušníkov v Rakúsku (podotýkam, že práve nižší dôstojníci prehovorili Kubalu, aby rozkaz Nemcov odoprel). Ako odpoveď na toto naše zamietnutie zosilnili Nemci stráže okolo nás...*“[1824]

Druhá časť gardistov, ktorá v tom čase ešte nebola v Lešanoch, však bola zatiaľ skutočne nasadená do bojov v Rakúsku. Mnoho gardistov sa dalo radšej zajať Sovietom, len aby nemuseli bojovať po boku

1821 Tamže. Výpoveď Štefana Mečára.

1822 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity), s. 59.

1823 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1824 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

nacistov.[1825] Tí, ktorí zostali, boli pri ústupe vyzvaní k protiútoku. Ako hovoril jeden z účastníkov, „*toto sa však nepodarilo preto, lebo mnoho mužstva javilo nechuť aj strach pred účinkami boja, keďže posledný raz ako sme boli nasadení do bojov asi okolo 20. apríla v okolí mesta Radensburg, kde po všetkých bojoch a bombardovaní letectvom nastala u mužstva demoralizácia, chaos a strach pred nebezpečenstvom. V takomto rozháranom postavení sme ustupovali pred Červenou armádou okľukou až k hraniciam mesta Písek“*.[1826] Podobne aj ostatní gardisti smerovali na Písek presne v intenciách posledného rozkazu náčelníka HG, v ktorom im prízvukoval, aby sa za každú cenu dostali do americkej operačnej zóny, kde sa mali vzdať americkej armáde.[1827] Kubala do Písku poslal štyroch dôstojníkov, aby sa pokúsili sprostredkovať pre gardistov najvýhodnejšie podmienky. Američania však gardistické jednotky navigovali nie na Písek, ale na Strakonice, kde bol popri ceste vojenský tábor.[1828]

Vyrovnanie nastupujúceho režimu s gardistami a členmi POHG

Napriek predchádzajúcim vyjednávaniam si však Američania gardistov neponechali a odovzdali ich Červenej armáde, za ktorú ich prevzal od americkej vojenskej polície poručík Kiričenko.[1829] V tomto ťažkom postavení však zvyšky gardistov a domobrancov začali rokovať o vstupe do československej armády, čo im po počiatočnom zdráhaní povolili. Paradoxne ich dokonca vyzbrojili a zúčastnili sa ako slovenský prápor na zaisťovaní nemeckých zbehov v okolitých horách.[1830] Vyskytol sa dokonca aj prípad, že zasiahli i do priamych

1825 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1826 Tamže.

1827 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov, s. 338.

1828 SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946.

1829 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov, s. 339.

1830 SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 200.

bojov s ustupujúcimi nemeckými jednotkami. Začiatkom júna 1945 boli odtransportovaní späť na Slovensko, v Malackách ich zaistili, odzbrojili a vzali do karantény.[1831] Podľa spomienok ich potom odviedli na Bratislavský hrad, kde ich rozdelili podľa ročníkov tak, že staršie a mladšie ročníky, ako i nevojakov prepustili a ostatných spolu s najväčšími exponentmi gardy si ponechali. Tých však nebolo veľa, pretože veľká časť už v predchádzajúcich týždňoch evakuovala najmä do Nemecka. Doma by ich čakala strata občianskych práv, konfiškácia majetku, väzenie a v najhoršom prípade trest smrti. Ešte i roku 1947 musel Okresný ľudový súd v Bratislave v prípade jedného z veliteľov POHG skonštatovať, že miesto jeho pobytu (ako i viacerých iných) je neznáme.[1832] Už pár mesiacov po skončení vojny však ministerstvo vnútra písalo Zboru národnej bezpečnosti, že množstvo bývalých gardistov sa zdržovalo na území Čiech, v Rakúsku a Nemecku.[1833]

Najmä dôstojníci boli postavení pred retribučné súdy a Národný súd a radoví gardisti boli prepustení mimo činnú službu, pričom sa mali hlásiť na stanici národnej bezpečnosti v mieste svojho bydliska. Tam často dochádzalo k vyrovnávaniu účtov z minulosti. Na niektorých sa noví páni situácie skutočne vyvŕšili. Mnohých ostrihali dohola, obliekli do kúskov odevu a takto museli s tabuľkou na chrbte s nápisom „Zradca národa“ po potupnom pochode mestom stáť vyzutí na námestí.[1834]

Viacerí gardisti, ktorí evakuovali pred postupujúcou Červenou armádou, zostali v zahraničí, nevrátili sa na územie (vtedy už bývalého) Slovenska a vyhli sa tak retribučnému súdnictvu, ktoré mnohým ich spolučlenom zobralo občianske práva a odsúdilo ich na dlhoročné väzenia, stratu majetku či dokonca na nich uvalilo trest najvyšší. Na druhej strane sa viacerým gardistom, ktorí museli nútene opustiť územie Slovenska, ani po rokoch strávených za hranicami nežilo zle. V mnohých prípadoch ich Štátna bezpečnosť dávala sledovať a snažila

1831 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

1832 Tamže, OĽS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

1833 AÚPN, f. A 17, šk. 1, inv. č. 3. Správa Ministerstva vnitra Sboru národní bezpečnosti, hlavní velitelství pro země české z 9. 8. 1945.

1834 ŠA Bratislava, f. ĽS v Bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

sa ich aj po desaťročiach získať na spoluprácu. Vo viacerých správach agenti ŠtB skonštatovali, že ten či onen bývalý gardista a arizátor si napriek svojej práci nežil zle a dokonca posielal rodine na Slovensko peniaze.[1835] Zo svojej „činnosti" počas slovenského štátu si viacerí z nich nahonobili dostatok najmä židovského majetku, či zlata alebo drahých predmetov, z čoho dokázali neskôr relatívne slušne vyžiť. Ako v celej organizácii HG je však každý prípad individuálny a mnohí bývalí gardisti mohli žiť úplne inak. Tí, čo zostali na Slovensku, boli aj po prepustení z väzenia často šikanovaní ŠtB, brali ich z domu na výsluchy a bili. Nečudo, že ich rodinní príslušníci zo strachu pred tým, aby vyšetrovatelia v ich dome nič nenašli, pálili všetko, čo by zďaleka mohlo pripomínať angažovanie ich otca či deda v HG. Stratilo sa tak v nenávratne množstvo fotografií, gardistických kroník, ale aj uniforiem a korešpondencie. Nie všetci členovia HG však museli byť zákonite zatvorení do väzenia. Niektorí v garde nevyvíjali prakticky žiadnu činnosť, iným sa vina nemohla dokázať. Mnohí z týchto gardistov sa najmä po roku 1948 (ale často i skôr) stali členmi komunistickej strany a nejeden zastával významné miesto v štátnej správe či podniku.

Tak retribučné súdnictvo, ako ani nasledujúci režim nebol dokonalý. Novotvoriaci sa štátny aparát sa však snažil vyrovnať s minulosťou prakticky okamžite. Na základe nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33 z 15. mája 1945 boli členovia HG podľa § 2 pod označovaní pojmom „*domáci zradcovia*". Podľa tohto paragrafu boli odsúdení na trest smrti najmä exponovaní činitelia HG a slovenského štátu, ktorí podporovali záujmy „*nacistického Nemecka*", pričinili sa „*o rozbitie republiky*" či verejne propagovali „*činnosť a ideje fašistických okupantov a domácich zradcov*".[1836]

Z najvyšších gardistických veliteľov sa nevyhol trestu smrti jedine Otomar Kubala, ktorý bol popravený zastrelením 28. augusta 1946. Alexander Mach bol odsúdený „len" na 30 rokov,[1837] Karol Sidor, ktorý bol v neprítomnosti odsúdený na 20 rokov väzenia, žil v kanadskom exile[1838]

1835 AÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 41768/022. Správa I. správy ZNB, IV. odbor Krajskej správe MV, II. odbor z 15. 11. 1960.

1836 *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady* č. 33, s. 42.

1837 Pozri SNA, f. NS, 8/47 Alexander Mach, VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*.

1838 KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*.

Františka Galana popravili Nemci v tábore v Mauthausene. Trest smrti bol však vymeraný viacerým veliteľom POHG a exponovaným gardistom, ktorí sa na základe obžaloby zúčastňovali na vraždách. V druhej vlne procesov s gardistami, ktoré prebiehali koncom 50. rokov 20. storočia, boli popravení ďalší, ktorí sa v druhej polovici štyridsiatych rokov trestu vyhli.[1839] Procesy s gardistami sa v tomto čase konali na priamy rozkaz vedenia KSČ a skryte sledovali vyrovnanie so zvyškami slovenských samosprávnych orgánov.[1840] Prvý tajomník ÚV KSS K. Bacílek vo svojom referáte na zjazde ÚV začiatkom januára 1958 v Bratislave vytýčil tézu o skrytých ľudáckych živloch, ktoré podkopávajú jednotu československého štátu.[1841] Pôdu pre novú vlnu politických procesov namierených proti gardistom, resp. členom POHG (a v neposlednom rade proti slovenským samosprávnym orgánom) mali pripraviť bezpečnostné orgány, ktoré načasovali na podnet politických špičiek „odhalenia nových" skutočností o činnosti POHG. Po spracovaní verejnej mienky schválilo Byro ÚV KSS politickú komisiu, ktorá mala dohliadať na priebeh dvoch procesov – v Banskej Bystrici a Bratislave.[1842] Ako poukázal už R. Letz, „*obidva procesy sa konali v štýle vykonštruovaných procesov zo začiatku 50. rokov*".[1843] Popri gardistoch boli súdení aj katolícki kňazi, ktorí boli často obvinení z úplných nezmyslov. V procese s Ľudovítom Lacom bol do skupiny obžalovaných začlenený napríklad Leonard Sliačan, ktorý bol obvinený z toho, že úzko spolupracoval s J. Nemsilom[1844] a ako člen osobitnej komisie rozhodoval dokonca o popravách zajatcov.

1839 Pozri GIECIOVÁ, M.: *Procesy s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy*. Diplomová práca. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004.

1840 „*Ukazuje sa, že procesy boli hrubým spôsobom manipulované komunistickou mocou*". Pozri GULA, M., DINUŠ, P.: Zoznamy popravených. In: TAKÁČ, L. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. 2*. Prešov 2001, s. 487. Procesy boli zároveň odpoveďou režimu na udalosti v Maďarsku v roku 1956, ako aj cielenou diskreditáciou Rímskokatolíckej cirkvi.

1841 Podľa LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I.* Prešov 2001, s. 219.

1842 Tamže.

1843 Tamže.

1844 Pojednávania sa nezúčastnil, lebo žil v emigrácii v Kanade.

Sliačan pritom chodil na POHG v Krupine intervenovať za prepustenie uväznených osôb.[1845] Na pojednávaní boli prítomní aj gardisti, ktorí sa mali zúčastniť vraždenia v obci Kremnička. Trest smrti z obžalovaných bol vynesený nad Ľudovítom Lacom, jeho „kolegovia“ dostali poväčšine viac ako 20-ročné tresty.[1846] Okrem nich boli v bratislavskom procese (skupina Leon Bunta a spol.) súdení pohotovostní gardisti z 5. poľnej roty POHG z Považskej Bystrice, z ktorých Leon Bunta, Mikuláš Spišiak, Ján Knapek a Jozef Rojko dostali najvyšší trest, trest smrti.[1847]

Režim po roku 1945 však myslel prakticky na všetky formy potrestania aktívnej činnosti počas trvania Slovenskej republiky a okrem § 2 sa dali na členov HG aplikovať aj ďalšie paragrafy uvedeného nariadenia. § 4 mal zaručiť, že bude potrestaná každá „*zrada na povstaní*“, najmä v takom prípade, ak obvinený „*maril boj slovenského národa proti zradcom alebo okupantom*“, „*zúčastnil sa na úsilí fašistických okupantov alebo domácich zradcov v úmysle potlačiť slovenské národné povstanie alebo znemožniť partizánsky boj*“, alebo „*pomáhal okupačným vojskám a orgánom“.*

Najelastickejší a aplikovateľný na tisíce členov HG bol však § 3. Na základe jeho ustanovení mohol byť trestom „*na slobode*“ do 30 rokov, vo výnimočnom prípade i trestom smrti potrestaný ten,

A, kto akokoľvek napomáhal činnosť fašistických okupantov alebo domácich zradcov...

B, kto nariadil, organizoval alebo horlive vykonával perzekúciu demokratických a protifašistických osôb a organizácií pre ich politickú činnosť, kto spôsobil druhému protiprávnu ujmu pre jeho rasovú, národnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť a pre protifašistické presvedčenie, alebo kto nariadil alebo horlive prevádzal vysťahovanie slovenských ľudí do cudziny, do zaisťovacích táborov alebo na prácu

---

1845 LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I.* Prešov 2001, s. 219.

1846 Tamže*,* s. 220. Porovnaj BARANOVÁ, D.: *Pred bránami pekla*. Banská Bystrica 1996, s. 58.

1847 Profily jednotlivých zaistených a odsúdených na smrť pozri v GIECIOVÁ, M.: *Procesy s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy,* s. 41 – 54. Porovnaj LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I.,* s. 220, GULA, M., DINUŠ, P.: Zoznamy popravených, s. 485.

v prospech nemeckého vedenia vojny, alebo

C, kto ako príslušník fašistických organizácií alebo za použitia politického vlivu obohatil sa na úkor druhých občanov...

E, kto činnosť kolaborantov verejne propagoval alebo schvaľoval..."[1848]

Ak by na gardistov nestačili tieto ustanovenia, určila Slovenská národná rada v citovanom nariadení kategóriu „*previnilci fašistického režimu*", ktorá sa dala aplikovať aj na členov HG na regionálnej úrovni. Podľa § 5 „*kto bol v miestnom merítku zakladateľom, organizátorom alebo propagátorom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy alebo iných fašistických organizácií a svoju činnosť vyvíjal v zmysle fašistického režimu, kto bol exponovaným propagátorom fašistických ideí, spolupráce s nacistickým Nemeckom alebo vojny proti Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencom, kto pracoval politicky ako nepriateľ demokratického systému Československej republiky, alebo kto sa zúčastnil na protidemokratických, protikomunistických, rasových alebo pod. akciách a štvaniach, kto sa obohatil na úkor iných občanov využijúc svojho politického postavenia... potresce sa zadelením do pracovného útvaru najdlhšie na dobu 2 rokov a pozbavením občianskych práv na dobu 2 – 15 rokov, alebo len verejným pokarhaním*".[1849]

Viacerí gardisti boli na základe tohto nariadenia potrestaní, často aj po udaniach „svedkov", ktorí figurovali pri viacerých obvineniach len preto, aby bol konkrétny gardista usvedčený. Pri každej radikálnej zmene režimu prichádza k vyrovnávaniu účtov, falošným udaniam či politickým rozsudkom. Veľa ľudí tak bolo nespravodlivo odsúdených, iní ušli pred zaslúženými trestami (často boli tresty znižované na základe intervencií) a mohli sa spokojne pozerať na svojich „kolegov", ktorí mali menej šťastia ako oni, hoc ich miera viny mohla byť menšia. Veľa však bolo takých, ktorí boli potrestaní spravodlivo! Na druhej strane však bolo veľa bývalých gardistov oslobodených spod obžaloby a boli opätovne začlenení do spoločnosti.[1850] Vyrovnať sa so všetkými členmi Hlinkovej gardy radikálne len na základe členstva v HG by

1848 *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady* č. 33, s. 42.

1849 Tamže, s. 43.

1850 Vo fondoch AÚPN možno nájsť veľa zmienok o tom, že bývalí gardisti po roku 1945, resp. 1948 zastávali významné miesta v dôležitých podnikoch.

bolo na malom Slovensku prakticky nemožné. Mnohí bývalí gardisti alebo iní spravodlivo či nespravodlivo odsúdení exponenti režimu si na základe osobných skúseností postupne vypestovali povedomie o slovenskom štáte ako protiklade voči obdobiu socializmu, chápali ho ako opak povznesenia slovenského národa v rokoch 1938 – 1945. Slovenská štátnosť bola po druhej svetovej vojne likvidovaná a nový režim siahol opäť k centralistickým čechoslovakistickým praktikám, ktoré boli zažité už pred rokom 1938. Aj preto zostali myšlienky, ktoré presadzovali radikáli z HG aj po obnovení Československa, stále živé. Malé skupinky bývalých gardistov sa snažili oživiť „zašlú slávu" organizácie a zakladali v emigrácii väčšie či menšie skupiny, ktorých hlavnou úlohou bolo poukazovať na podľa nich nespravodlivý režim novovytvoreného štátneho útvaru. V jednom z ich listov adresovaných slovenským vojakom československej armády podpísanom „veliteľstvom slovenských rodobrancov" sa pisateľ rozohnil nad tým, že po rokoch slobody sa opäť vrátili časy útlaku Slovákov bratským národom: „*Červení žido-boľševici – teroristi a ich českí mopslíci na čele s ich Benešom deň čo deň zaplavujú naše Slovensko... Vracajú sa časy, kedy bol Slovák Čechovi „blbým"... nedovoľte, aby Vám slovenským synom velil Čech alebo Žid. Netrpte, aby nám odsudzovali nevinných ľudí zatiaľ čo každý Čech má účasť na ich smu*(tne – pozn. P. S.) *preslávených barikádach, i keď pomáhal všemožne Nemcom*".[1851] Tieto a podobné snahy emigrantov však už nemohli zmeniť nič na tom, že by pre mnohých bývalých gardistov návrat domov znamenal dlhoročné väzenie a stratu občianskych práv. Na Slovensko viacerí už nikdy nezavítali a tí, ktorí sa rozhodli vrátiť, mohli tak urobiť až po roku 1989. Vrátili sa však už do zmenených pomerov, v ktorých organizácia podobná Hlinkovej garde našťastie stratila svoje opodstatnenie. Hlinkova garda tak zostala „len" historickým faktom, ktorý by nemal vzbudzovať zbytočné vášne, nemal by sa stať predmetom politickej škandalizácie, ale mal by byť podrobený objektívnemu historickému skúmaniu.

1851 SNA, f. 604, 604 – 62 – 10. Odpis letáku „Slovenskí vojaci!!! Slovenskí dôstojníci!!!!!" z 2. 10. 1946.

Záver

Hlinkova garda, organizácia pôsobiaca na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, je dodnes v spoločnosti vnímaná veľmi rozporne. Už v čase svojej existencie slovenskú spoločnosť rozdeľovala. Po roku 1945 sa stala zakázanou, avšak o to príťažlivejšou témou. Na jednej strane stáli sympatizanti, ktorí si ju spájali so „zlatými časmi" autonómneho Slovenska a prvej Slovenskej republiky, pričom boli ochotní prehliadať jej tienisté stránky a prikrášľovali ju, pristupujúc k jej hodnoteniu nekriticky, a to vrátane niektorých historikov. Druhá skupina bola podobne ovplyvnená ideológiou, avšak v opačnom smere: žila totiž v spoločensko-politickej atmosfére, ktorá zakazovala akúkoľvek objektívnu diskusiu o Slovenskej republike, tobôž o HG. Tá bola vnímaná len ako nástroj režimu na potlačenie demokratických procesov v „*klérofašistickom slovenskom štáte*".

Dnes, takmer dvadsať rokov od pádu druhého, a šesťdesiat rokov od skončenia prvého totalitného režimu, sa na problematiku HG môžeme pozerať už s nadhľadom a bez zbytočných ideologických nánosov. HG bola fenoménom krátkeho, zato však na udalosti bohatého a protirečivého obdobia. To však neznamená, že by sa mala stať objektom politického škandalizovania a prekrúcania. Treba konštatovať, že vznikla z národných ideálov ešte v období ČSR, v čase zápasov za práva slovenského národa. Z širšieho historicko-časového hľadiska bola reakciou na predchádzajúcich dvadsať rokov centralistickej a k ideológii čechoslovakizmu sa hlásiacej ČSR. Z krátkodobého historicko-časového hľadiska bol najmä jej masívny rozmach v jeseni 1938 priamou reakciou na defetistické nálady, spojené so zlyhaním politického systému ČSR a medzinárodnou situáciou, ktorú vytvorila Mníchovská dohoda a Viedenská arbitráž. Súčasne ju možno považovať za predzvesť nového autoritatívneho politického systému. Postupom času sa z nej stala jedna z najvýznamnejších organizácií v autonómnej Slovenskej krajine a neskôr v Slovenskej republike. Stala sa oporou

režimu, ktorý pomáhala budovať a upevňovať. Združovala najmä všetkých tých slovenských aktivistov, ktorých spájal sociálny a národný radikalizmus, a to bez ohľadu na ich politickú minulosť, takže popri „starých ľudákoch“ sa v nej stretneme aj s bývalými komunistami a sociálnymi demokratmi. V jej radoch, a najmä v jej vedení sa združovali osoby, ktoré sa usilovali získať v štáte výsadné postavenie a pretvoriť ho podľa vzoru nacistického Nemecka. Pre jej snahy o postavenie a moc do nej vstúpilo tiež veľa karieristov, ktorých prvoradou snahou bolo z členstva v HG získať politické či materiálne výhody. Aj z tohto dôvodu, ako aj pre silnejúcu agresivitu najmä voči Židom, ale aj Čechom či „nepriateľom režimu“ sa z nej pôvodné ideály postupne vytratili a garda sa stala známou najmä prekračovaním vymedzených právomocí, korupciou či protižidovskými akciami. Jej angažovanie na „riešení židovskej otázky“ zostane navždy najčernejšou škvrnou na jej dejinách. Mnohí členovia, vidiac jej morálnu degradáciu prestali postupom času o činnosť v jej rámci javiť záujem, čím zákonite upadala. Jej členskú základňu však netvorili len kariéristi či protižidovskí radikáli, ale aj učitelia, kňazi či umelci, ktorí v jej organizačnej štruktúre zastávali (často pod nátlakom) aj významnejšie veliteľské postavenia. Hádzať všetkých gardistov do jedného vreca by bolo preto nekorektné. Púhe členstvo v Hlinkovej garde nie je možné vnímať automaticky ako prihlásenie sa k radikalizmu a antisemitizmu. Tým však nemožno poprieť, že vedenie HG sa z gardy snažilo spraviť radikálnu protižidovskú organizáciu usilujúcu sa o presadenie v štáte na úkor jeho umiernenejších predstaviteľov.

Hlinkova garda mala v štáte aj iné úlohy, kvalita ich plnenia však bola často otázna. Najmä v období formovania režimu pomáhala v jeho konsolidácii, často však prekračujúc nielen svoje právomoci, ale aj zákony. Ani jej účasť na frontoch nebola veľká. Zúčastnila sa síce Malej vojny s Maďarskom v marci 1939, ba aj vojny proti Poľsku v septembri 1939, vykonávala však len pomocné práce a priamych bojov sa gardisti zúčastnili len v prvom prípade, aj to okrajovo. Napriek tomu sa obe udalosti snažila gardistická propaganda zveličovať, využívať vo svoj prospech. To prispelo k ďalšiemu naštrbovaniu už beztak napätých vzťahov s armádou. Snahy o zapojenie do vojny proti ZSSR skončili tiež fiaskom. Vzťahom s armádou (či žandárstvom) neprispelo ani poverenie gardy vykonávať brannú výchovu obyvateľstva. Postupne sa aj táto jej úloha stala okrajovou. Aj ona však dokazuje, že Hlinkovu

gardu nemožno vidieť len z jedného uhla pohľadu. Spektrum jej činností bolo širšie, aj keď protižidovská agenda v ňom hrala jednoznačne poprednú úlohu.

Prelomom v dejinách HG boli salzburské rokovania v lete 1940, keď sa zásahom nacistického Nemecka dostala na krátky čas opäť do popredia. Jej ambície stať sa vedúcou silou v štáte sa však nenaplnili. Tieto snahy malo naplniť – paradoxne – až vypuknutie Povstania. Garda sa síce na krátky čas stala pre režim opäť dôležitou oporou, v konečnom dôsledku však zo svojho postavenia nedokázala vyťažiť. Koncom vojny sa svojim naviazaním na odumierajúci režim Slovenskej republiky stala symbolom jeho oddanosti do konca, ale žiaľ aj symbolom perzekúcií proti jeho skutočným či domnelým odporcom.

Verím, že táto monografia, ktorá sa ako prvá pokúša komplexne zhodnotiť fenomén HG od jej počiatkov až po jej zánik, a ktorú dnes predkladám čitateľovi, pomôže odstrániť viaceré historické klišé a bude aj prínosom do odbornej diskusie okolo obdobia rokov 1938 – 1945. Dúfam, že sa ako prvá komplexná monografia venovaná problematike HG stane základom pre budúci, najmä regionálny výskum. Predurčuje ju k tomu široký pramenný záber, ako aj objektivita hodnotenia. Tá v doterajšej spisbe venovanej HG často chýbala, dovolím si preto vysloviť želanie, že predkladaná práca bude v tomto smere prvou lastovičkou, na ktorú bude môcť nadviazať ďalší výskum.

Súčasne si uvedomujem, že na stránkach svojej práce som sa nedotkol všetkých aspektov tejto nadmieru zložitej problematiky. Bude preto úlohou ďalších autorov, aby jej prípadné nedostatky svojim výskumom poopravili, upresnili a rozšírili vedomosti nielen o HG, pohnutom vojnovom období ale aj o politickom režime Slovenskej republiky a jej spoločnosti.

Autor

Skratky a značky

adm.	administratívne
atď.	a tak ďalej
AHG	Akademická Hlinkova garda
AÚPN	Archív Ústavu pamäti národa
br.	brat
bran.	branný
BV	branná výchova
cca	circa (približne)
cit.	citovaný
cm	centimeter
CPO	Civilná protiletecká (protilietadlová) obrana
cykl.	cyklistický
č.	číslo
č. j.	číslo jednacie
ČSR	Československá republika
Č-SR	Česko-Slovenská republika
del.	delostrelecký
DJ	Deutsche Jugend
dôv.	dôverné
DP	Deutsche Partei
Dr.	doktor
DS	Demokratická strana
d. sl.	dočasná služba
f.	fond
FS	Freiwillige Schutztaffel
gen.	generál
GS	Generálny sekretariát
HDG	Hlinkova dopravná garda
HG	Hlinkova garda
HLG	Hlinkova letecká garda
HM	Hlinkova mládež
hor.	horský
HSĽS	Hlinkova slovenská ľudová strana

HSĽS-SSNJ	Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty
HŠHG	Hlavný štáb Hlinkovej gardy
HVHG	Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy
inv. č.	inventárne číslo
jazd.	jazdectvo
Kčs	koruna československá
kg	kilogram
km	kilometer
kol.	kolektív
kpt.	kapitán
KPÚV	Kanóny proti útočnej vozbe
KSČ	Komunistická strana Československa
Ks	Koruna slovenská
KSS	Komunistická strana Slovenska
let.	letectvo (letecký,-á, -é)
ĽS	Ľudový súd
m	meter
MF	Ministerstvo financií
mjr.	major
MNO	Ministerstvo národnej obrany
MO	miestna organizácia
MsÚ	mestský úrad
MŠaNO	Ministerstvo školstva a národnej osvety
MV	Ministerstvo vnútra
MVHG	Miestne veliteľstvo Hlinkovej gardy
n.	nad
N.	Nový (-á, -é)
náč.	náčelník
nadpor.	nadporučík
npor.	nadporučík
NS	Národný súd
NV	Národný výbor
obl.	oblastný (-é)
odd.	oddelenie
OĽS	Okresný ľudový súd
OÚ	Okresný úrad
OVHG	Okresné veliteľstvo Hlinkovej gardy
p.	pobočka
p.	pluk
pech.	pechota
plk.	plukovník

PMV	Prezídium Ministerstva vnútra
PO	pohotovostný oddiel
POHG	Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy
POHM	Pohotovostné oddiely Hlinkovej mládeže
por.	poručík
pozn.	poznámka
pplk.	podplukovník
ppor.	podporučík
PR	policajné riaditeľstvo
pr.	prápor
prez.	prezidiálne
PV	pozemné veliteľstvo
resp.	respektíve
roč.	ročník
RH	revolučné hnutie
RTJ	Robotnícka telocvičná jednota
s.	strana
SA	Sturm Abteilungen
SČK	Slovenský Červený kríž
SD	Sicherheitsdienst
sp.	spis
Sl. z.	Slovenský zákonník
SĽS	Slovenská ľudová strana
SNA	Slovenský národný archív Bratislava
SNP	Slovenské národné povstanie
SNR	Slovenská národná rada
SNS	Slovenská národná strana
SPS	Slovenská pracovná služba
SS	Schutzstaffel
sv.	svätý
ŠA	štátny archív
šk.	škatuľa
škpt.	štábny kapitán
št.	štátny
ŠtB	Štátna bezpečnosť
taj.	tajné
tzv.	takzvaný (-á, -é)
ÚHÚ	Ústredný hospodársky úrad
UK	Univerzita Komenského
ÚN (Úr. n.)	Úradné noviny
ÚP	Úrad práce
ÚŠB	Ústredňa štátnej bezpečnosti

ÚV	Ústredný výbor
v.	veliteľstvo
V.	Veľký (-á, -é)
VHA	Vojenský historický archív Bratislava
VJHG	Vybrané jednotky Hlinkovej gardy
vl.	vládny (-a, -e)
v. v.	vo výslužbe
zák.	zákon
zb.	zbierka
ZHG	Zahraničná Hlinkova garda
ZNB	Zbor národnej bezpečnosti
zost.	zostavil
ŽÚ	Župný úrad
ŽVHG	Župné veliteľstvo Hlinkovej gardy

Použitá literatúra a pramene

ŠTÚDIE

BAKA, I.: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií potenciálnych a skutočných odporcov režimu v roku 1939. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008.
BAKA, I.: HSĽS od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov II*. Bratislava 2003.
BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1.
BAKA, I.: *Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940*. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 3.
BAKKE, E.: The making of Czechoslovakism in the first Czechoslovak Republic. In: WESSEL, M. S. (zost.): *Loyalitäten in der Tschechoslovakischen Republik 1918 – 1938.* Mníchov 2004.
BARTLOVÁ, A.: Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSĽS. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935. In: ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava 2004.
BIELIK, P.: Neznáme Povstanie. In: *Kultúra*, roč. 1, 1998, č. 14.
BIELIK, P.: Pripomienky k niektorým tvrdeniam vysloveným na seminári. In: HALAJ, D., TÓTH, D. (zost.): *Nezodpovedané otázky*. Banská Bystrica 1996.
BYSTRICKÁ, B.: Homolov puč v českej a slovenskej historiografii. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna.* Bratislava 2000.
BYSTRICKÝ, V.: Jozef Tiso a 14. marec 1939. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008.
BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Československa. In:

ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939.* Bratislava 2004.
BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb v roku 1938. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4.
BYSTRICKÝ, V.: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 4.
BYSTRICKÝ, V.: Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939. In: *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 1.
BYSTRICKÝ, V., PÍSECKÁ, B.: Žilinská dohoda 6. októbra 1938. In: BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava 2008.
CAMBEL, S.: Arizácia a ďalšie zmeny v pozemkovej držbe na Slovensku do leta 1944. In: *Historický časopis*, roč. 43, 1995, č. 1.
CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenskej konfrontácie v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 2.
CSÉFALVAY, F.: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach) In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
CHYTKA, S.: *Ružomberská vzbura a umlčané povstanie*. In: CHYTKA, S. (zost.): *Ružomberská vzbura 1939*. Ružomberok 2000.
DEÁK, L.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenskej ozbrojenej konfrontácie v marci 1939 (názory a polemika). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 3.
DEÁK, L.: Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika (1938 – 1945).* Martin 2000.
DRAGÚŇ, S.: Vládne nariadenie o politických zbohatlíkoch a jeho realizácia v praxi. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
ĎURICA, M. S.: Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945.* Martin 2000.
FIAMOVÁ, M.: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska. In: *Pamäť národa*, roč. 4, č. 4, 2008.
GULA, M., DINUŠ, P.: Zoznamy popravených. In: TAKÁČ, L. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 (2).* Prešov 2001.
HALLON, Ľ.: Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In: ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava 2004.
HERTEL, M.: Rozpory v HSĽS v 20. rokoch 20. storočia. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
HLAVINKA, J.: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami. In: *Pamäť národa*, roč. 1, 2005, č. 4.

HOENSCH, J. K.: Die Grundlagen des Programms der Slowakischen Volkspartei vor 1938. In: HOENSCH, J. K.: *Studia Slovaca. Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei.* Mníchov 2000.
HOFFMANN, G.: Úspešný boj proti deportáciám. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch.* Partizánske 1994.
HRADSKÁ, K.: Vplyv Nemecka na riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000.
HRNKO, A.: Zaraďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945.* Martin 2000.
HRUBOŇ, A.: Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940. In: HRUBOŇ, A. (zost.): *Moderné dejiny Slovenska I.* Banská Bystrica 2008.
JANAS, K.: Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R.: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.
JANAS, K.: K činnosti Slovenskej ľudovej strany v regióne na príklade Považskej Bystrice. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
KAMENEC, I.: Demokratický systém a extrémne politické prúdy na Slovensku v medzivojnovom období. In: KAMENEC, I. (zost.): *Hľadanie a blúdenie v dejinách.* Bratislava 2000.
KAMENEC, I.: Kosova aféra. In: KAMENEC, I. (zost.): *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000.
KAMENEC, I.: Štúdie – Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problémom židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: HOFFMANN, G., HOFFMANN, L. (zost.): *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*. Partizánske 1994.
KÁRPÁTY, V.: Hlinkova mládež do leta 1940. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.
KÁRPÁTY, V.: Obnovenie Rodobrany a vývoj jej organizačnej štruktúry v rokoch 1938 – 1940. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov IV.* Banská Bystrica 2005.
KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945. (Organizácia a aktivity). In: *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4.
KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004.
KÁRPÁTY, V.: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1.

KÁRPÁTY, V.: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. In. *Pamäť národa*, roč. 2, 2005, č. 4.
KATUNINEC, M.: Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). In: *Historický časopis*, roč. 48, 2001, č. 4.
KÁZMEROVÁ, Ľ.: Časopis Náš boj a budúcnosť malých národov. In: BYSTRICKÝ, V., FANO, Š. (zost.): *Slovensko na konci druhej svetovej vojny*. Bratislava 1994.
KÁZMEROVÁ, Ľ.: K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In: ZEMKO, M., BYSTRICKÝ, V. (zost.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939.* Bratislava 2004.
KLAMKOVÁ, H.: Protižidovská propaganda: Dehumanizácia Židov na stránkach gardistu (1939 – 1942). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.*
KOČIŠ, A.: *Náš siedmy zjazd. Pamätnica VII. zjazdu HSĽS.* Bratislava 1936.
KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna.* Bratislava 1993.
KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945.* Martin 2000.
KUBIŠ, R.: Spomienky na druhú svetovú vojnu (október 1941 – október 1943) In: LACKO, M. (zost.): *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944* . Trnava 2006.
LACKO, M.: Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2.
LACKO, M.: 29. august 1944 – rozporné miesto našich dejín nielen pre historikov. In: LACKO, M (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944).* Trnava 2004.
LETZ, R.: Hlinkova slovenská ľudová strana (pokus o syntetický prehľad. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945.* Martin 2006.
LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I.* Prešov 2001.
LIPTÁK, Ľ.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: *Slovenské národné povstanie roku 1944. (Sborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1938 – 1945).* Bratislava 1965.
LIPTÁK, Ľ.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3.

MACKO, M.: Pôžička hospodárskej obrody Slovenska ako prostriedok prorežimnej mobilizácie obyvateľstva. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
MACH, A.: HG do roku 1941. In: *Kalendár HG na rok 1941*. Bratislava 1940.
MAGDOLENOVÁ, A.: Slovenské školstvo v predmníchovskom Československu. In: *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 2.
MEDVECKÝ, M., SCHVARC, M.: Juloslav Janek – dobrodruh v osídlach spravodajských služieb. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 2.
MEDVECKÝ, M.: Ústredňa štátnej bezpečnosti a prípravy SNP. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P., SYRNÝ, M.: *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2006.
MIČKO, P.: Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch (na príkladoch stredoslovenských drevárskych závodov). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008.
MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I.* Trnava 2002.
MICHNOVIČ, I.: Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In: PEKÁR, M. (zost.): *Ročenka katedry dejín FHPV PU.* Prešov 2000.
MITÁČ, J.: *Bánovce nad Bebravou v rokoch 1943 – 1944 (Symbol oddanosti Dr. Jozefovi Tisovi až do dnešných čias).* In: Sokolovič, P. (zost.): Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika očami mladých historikov VIII. (v tlači).
NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské vztahy v předvečer druhé světové války. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 2.
NIŽŇANSKÝ, E.: Internacionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia* VIII. Nitra1999.
NIŽŇANSKÝ, E.: Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitriensia VII*. Nitra 1998.
NIŽŇANSKÝ, E.: Začiatky židovského tábora vo Vyhniach v dokumentoch. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Studia historica Nitrensia* IX. Nitra 2001.
NIŽŇANSKÝ, E., KAMENEC, I.: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2.
PETRANSKÝ, I. A.: Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I.* Trnava 2002.
PODOLEC, O.: Genéza a úlohy Snemu Slovenskej krajiny v rokoch 1938 – 1939. In: CSÉFALVAY, F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000.

PODOLEC, O.: HSĽS v pozícii štátnej strany. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
PODOLEC, O.: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4.
PODOLEC, O.: Ústavné provizórium. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami*. Prešov 2007.
REPA, R.: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava 2002.
ROGUĽOVÁ, L.: Likvidácia Slovenskej národnej strany. In: CSÉFALVAY. F., PÚČIK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000.
ROLKOVÁ, N.: Smerovanie slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905 – 1939 na podklade jej programových dokumentov. In: LETZ, R., MULÍK, P., BARTLOVÁ, A. (zost.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006.
SCHVARC, M.: „Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Freiwillige Schutztaffel – Dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei. In: *Vojenská história*, roč. 13, 2009, č. 1
SCHVARC, M.: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 3.
SLNEKOVÁ, V.: Arizácia židovského hnuteľného majetku ako súčasť „riešenia“ židovskej otázky v hospodárskej oblasti – modelové mesto Trnava v rokoch 1939 – 1945. In: NIŽŇANSKÝ, E.: *Studia historica Nitriensia VIII*. Nitra 1999.
SLNEKOVÁ, V.: Židovská otázka na úrovni mesta – Trnava v období autonómie Slovenska. In: NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Acta historica Nitriensia V*. Nitra 1996.
SMOLEC, J.: Slovensko sa na fašizmus len hralo. In: HOFFMANN, G. a kol. (zost.): *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske 1996.
SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2008, č. 1.
SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov V*. Banská Bystrica 2006.
SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protižidovského radikála z Trnavy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, č. 3, 2008.
SOKOLOVIČ, P.: Odchod trnavskej posádky do Povstania. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. Povstanie roku 1944*. Trnava 2004.
SUK, P.: Prezident Emil Hácha a Slovensko v době mezi 9. – 14. březnem 1939. (Několik poznámek k méně či více známým faktům). In: PEKÁR,

M. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
SULAČEK, J.: Pohraničné incidenty na južnom Zemplíne počas Malej vojny. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna*. Bratislava 1993.
SUŠKO, L.: Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku 1938/1939 v zrkadle cirkevnej tlače. In: *Historický časopis*, roč. 49, 2001, č. 1.
SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea SNP 1969*. Banská Bystrica 1969.
SÚDNY, B.: Partizánske represálie voči príslušníkom žandárstva. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. *Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008.
SYRNÝ, M.: K problematike represií voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008.
ŠIMUNIČ, P.: Vojenské aspekty obrany Slovenska v druhej polovici marca 1939. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna.* Bratislava 1993.
ŠKULTÉTY, J.: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného povstania (september 1944 – apríl 1945). In: HOLOTÍK, Ľ. (zost.): *Slovenské národné povstanie 1944.* Bratislava 1965.
ŠUMICHRAST, P., BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: *Vojenská história,* roč. 7, 2003, č. 1.
TISO, J.: Obhajovacia reč prezidenta Dr. Jozefa Tisa. In: *Zamlčaná pravda o Slovensku II. diel.* Bratislava 1999.
TIŠLIAR, P.: *K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.* In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.*
UHRIN, M.: Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939. In: PEKÁR, M., PAVLOVIČ, R. (zost.): *Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami.* Prešov 2007.
UHRIN, M.: II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika a represálie. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch1938 – 1945*. *Slovenská republika očami mladých historikov VII.* Bratislava 2008.
VICEN, J.: K problematike zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. In: ŠMIGEĽ, M., MIČKO, P. (zost.): Slovenská republika očami mladých historikov IV. Banská Bystrica 2005.
VNUK, F.: Predhistória udalostí, ktorých Sidorove „Poznámky" sú zavŕšením. In: SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava 1991.
ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Z.: Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: *Historie a vojenství*, roč. 40, 1991, č. 1

MONOGRAFIE

BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku.* Bratislava 2006.
BARANOVÁ, D.: *Pred bránami pekla*. Banská Bystrica 1996.
BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*. Trnava 1939.
BROKLOVÁ, E.: *Československá ústava*. Praha 1992.
ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko).* Bratislava 2001.
ČAVOJSKÝ, R.: *Spomienky kresťanského odborára*. Bratislava 1996.
ČARNOGURSKÝ, P.: *6. október 1938*. Bratislava 1993 .
ČARNOGURSKÝ, P.: *14. marec 1939*. Bratislava 1992.
DEÁK, L.: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939*. Bratislava 1991.
DÉRER, I.: *Miesto ľudovej autonómie byrokratický centralizmus*. Bratislava 1927.
ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí.* Bratislava 2003
FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky 1*. Brno 1994.
GIECIOVÁ, M.: *Politické procesy s gardistami v roku 1958*. Diplomová práca. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004.
HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990.
HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra 2008.
HLAVINKA, J.: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2007.
JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji 2*. Bratislava 2006.
JANAS, K.: *Trenčianska župa (1940 – 1945). K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku.* Trenčín 2007.
KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie.* Bratislava 1991.
KÁZMEROVÁ, Ľ., KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora*. Bratislava 2006.
KLUBERT, T.: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom 2007.
KOČIŠ, A.: *Náš siedmy zjazd. Pamätnica VII. zjazdu HSĽS.* Bratislava 1936.
KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava 1999.
KRAMER, J.: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1928*. Bratislava 1962.
KUKLÍK, J.: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha 1998.
LACKO, M.: *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Bratislava 2008.
LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944.* Bratislava 2008.
LIPSCHER, L.: *Ľudácka autonómia – ilúzie a skutočnosť.* Bratislava 1957.
LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 2000.

ĽUPTÁK, Ľ.: *Čadca v boji o samostatnosť slovenského štátu – udalosti v prvých mesiacoch slovenskej samostatnosti.* Vydavateľské údaje neuvedené.
MAJERIKOVÁ, M.: *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov 2007.
MATULA, P.: *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938*. Prešov 2006.
MEDRICKÝ, G.: *Minister spomína*. Bratislava 1993.
MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007.
MILLA, M.: *Hlinkova mládež (1938 – 1940)*. Bratislava 2008.
MÁTEJ, J.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava 1976.
MISTRÍK, Ľ.: *HDG. Vznik a práca*. Bratislava 1941.
MURGAŠ, K.: *Národ medzi Dunajom a Karpatmi*. Turčiansky Svätý Martin 1940.
NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*. Praha 2006.
NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov 1999.
OSUSKÝ, S. Š.: *Služba národu*. Bratislava 1947.
PAUČO, J.: *Tak sme sa poznali.* Middletown, Pennsylvania.
PEJS, O. : *Slovenské vojenské duchovenstvo (1939 – 1945)*. Praha 1994.
PEKÁR, M.: *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov 2007.
RAŠLA, A.: *Civilista v armáde*. Bratislava 1967.
SIDOR, K.: *Moje poznámky k historickým dňom*. Middletown 1971.
SIDOR, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*. Bratislava 1943.
SIDOR, K.: *Takto vznikol slovenský štát.* Bratislava 1991.
SIVÁK, J.: *Z mojich pamätí*. Martin 2003.
STRIEŽENEC, R.: *Stráž na Východe*. Bratislava 1939.
ŠIMONČIČ, J.(zost.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava 1989.
ŠIPOŠ, P.: *Organizácia a činnosť Hlinkovej gardy v Tatranskej župe*. Diplomová práca. Ružomberok, Katolícka univerzita v Ružomberku 2003.
ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid.* Bratislava 1994.
ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš*. Bratislava 1998.
TEREN, Š. (zost.): *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994.
TOMANOVÁ, S.: *Organizácia a činnosť oddielov Hlinkovej gardy v Považskej Bystrici.* Diplomová práca. Ružomberok, Katolícka univerzita v Ružomberku 2009.
TŐNSMEYER, T.: Das *Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Padderborn 2003.
URBAN, M.: *Na brehu krvavej rieky*. Bratislava 1994.
VNUK, F.: *Dedičstvo otcov*. Toronto, Bratislava 1991.
VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991.
VNUK, F.: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín 1993.

ZBIERKY DOKUMENTOV

Akten zur Deutschen auswärtigen politik 1918 – 1945 D zv. 6. Baden Baden 1956.
BEŇKO, J. a kol. (zost.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998.
HOENSCH, J. K.: *Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas.* Mníchov, Viedeň 1984.
KENNAN, G. F.: *From Prague after Munich. Diplomatic papers 1938 – 1940*. Princetown 1968.
BYSTRICKÝ, V., LETZ, R., PODOLEC, O. (zost.): *Vznik slovenského štátu 1. 14. marec 1939*. Bratislava 2007.
LACKO, M.: *Proti Poľsku*. Bratislava 2008.
NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku I. Obdobie autonómie 6. 10. 1938 – 14. 3. 1939. Dokumenty.* Zvolen 2001.
NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie*. Bratislava 2003.
NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. (zost.): *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty.* Bratislava 2004.
NIŽŇANSKÝ, E. (zost.): *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava 2005.
PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*. Bratislava 1971.
SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (zost.): *Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakisches Staates. Dokumente I*. Bratislava 2008.
SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Bratislava 2008.
SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. 2. Buch Slovensko v jeseni 1944*. Bratislava 2008.
ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M. (zost.): *Okresný úrad v Trnave 1923 – 1945. Katalóg RH a KSČ*. Bratislava 1967. Katalóg je uložený v ŠA Bratislava – p. Trnava
Duchovná správa HG. Bratislava 1939 .
Organizačný poriadok HG. Bratislava 1941.
Organizačné zvesti HSĽS, apríl 1944. Bratislava 1944.
Pamätná kniha mesta Trnavy. (Kniha je uložená v ŠA Bratislava, p. Trnava).
Služobný poriadok HG.
Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a Prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku. Bratislava 1939.

PERIODIKÁ

A – zet, roč. 1938
Gardista, roč. 1939 – 1945
Grenzbote, roč. 1940, 1944
Naša meštianka, roč. 1939
Národní práce, roč. 1939
Náš boj, roč. 1940, 1944, 1945
Rodobrana, roč. 1926
Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady, roč. 1945
Slovák, roč. 1922, 1938 – 1945
Slovenská politika, roč. 1938, 1939
Slovenská pravda, roč. 1938, 1944
Slovenský zákonník, roč. 1939 – 1944
Štiavničan, roč. 1940
Trenčan, roč. 1938
Trnavské noviny, roč. 1938 – 1940
Trnavský kraj, roč. 1942
Úradné noviny, roč. 1938 – 1940
Večerník národní práce, roč. 1939
Večerní noviny, roč. 1939
Zem, roč. 1938

ARCHÍVNE FONDY

Archiv bezpečnostních složek Praha
f. 135

Archív Múzea SNP Banská Bystrica
f. Zbierka fotografií

Archív Ústavu pamäti národa
f. A 17
f. B 8 – 7
f. B 9/II
f. I. správa ZNB

Bundesarchiv Berlín
f. R 70 Slowakei

Národní archiv České republiky Praha
f. 136 (f. Zahraniční úřad, f. Auswärtiges Amt)
f. 200 (Zpravodajská ústředna od roku 1930)
f. 225 (Ministerstvo vnitra I. – prezidium)
f. Národní soud

Slovenský národný archív
f. Alexandrijský archív
f. Krajinský úrad
f. Ministerstvo vnútra
f. Národný súd
f. Policajné riaditeľstvo
f. Povereníctvo spravodlivosti
f. „S“
f. 209 (Ústredňa štátnej bezpečnosti)
f. 604 (Hlinkova garda)
Zbierka SNP
f. Zbierka STK

Štátny archív v Bratislave
f. Bratislavská župa
f. Ľudové súdy v bratislavskom kraji

Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava
f. Mestský úrad v Trnave
f. Okresný úrad v Trnave 1923 – 1944
f. Úrad práce v Hlohovci
f. Zbierka fotografií

Štátny archív v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves
f. Okresný úrad v Gelnici 1923 – 1945

Vojenský historický archív
f. Krajinské vojenské veliteľstvo
f. MNO dôverné
f. MNO tajné
Zbierka Slovensko
f. 53

Menný register

D

E

F

G

H

CH

I

J

K

L

M

N

O

P

Miestny register

S

T

U

V

Z

Prílohy

Teritoriálne rozdelenie HG

	oblastné veliteľstvá 1938	okresné veliteľstvá
1.	Bratislava	Bratislava-mesto
		Bratislava
2.	Malacky	Senica
		Skalica
		Malacky
3.	Trnava	Modra
		Hlohovec
		Sereď
		Trnava
4.	Piešťany	Piešťany
		Myjava
		Nové Mesto nad Váhom
5.	Trenčín	Bánovce nad Bebravou
		Ilava
		Púchov
		Trenčín
6.	Považská Bystrica	Považská Bystrica
		Veľká Bytča
7.	Žilina	Čadca
		Kysucké Nové Mesto
		Žilina
8.	Nitra	Nitra
		Zlaté Moravce

9.	Prievidza	Prievidza
		Topoľčany
10.	Banská Štiavnica	Banská Štiavnica
		Nová Baňa
11.	Zvolen	Lovinobaňa-Divín
		Krupina
		Modrý Kameň
		Zvolen
12.	Banská Bystrica	Banská Bystrica
		Brezno nad Hronom
13.	Hnúšťa	Hnúšťa
		Revúca
14.	Turiec	Kremnica
		Turčiansky Svätý Martin
15.	Námestovo	Námestovo
		Trstená
16.	Ružomberok	Dolný Kubín
		Liptovský Svätý Mikuláš
		Ružomberok
17.	Kežmarok	Kežmarok
		Poprad
		Spišská Stará Ves
		Stará Ľubovňa
18.	Spišská Nová Ves	Dobšiná
		Gelnica
		Levoča
		Spišská Nová Ves
19.	Prešov	Bardejov
		Prešov
		Sabinov
20.	Humenné	Humenné
		Medzilaborce
		Snina
21.	Vranov	Giraltovce

		Stropkov
		Vranov
22.	Michalovce	Michalovce
		Sobrance
		Trebišov

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 53 – 1. Organizačný rozkaz číslo 5

	župné veliteľstvá 1939 – 1940	okresné veliteľstvá
1.	Podunajská (Bratislava)	Bratislava-mesto
		Bratislava-okres
		Modra
		Malacky
		Senica
		Skalica
2.	Dolnopovažská (Trnava)	Trnava
		Piešťany
		Sereď
		Hlohovec
3.	Stredopovažská (Trenčín)	Trenčín
		Nové Mesto nad Váhom
		Ilava
		Myjava
		Púchov
4.	Hornopovažská (Žilina)	Žilina
		Považská Bystrica
		Veľká Bytča
		Kysucké Nové Mesto
		Čadca
5.	Fatranská (Ružomberok)	Ružomberok
		Liptovský Svätý Mikuláš
		Turčiansky Svätý Martin
6.	Oravská (Dolný Kubín)	Dolný Kubín
		Námestovo
		Trstená
7.	Tatranská (Poprad)	Poprad

		Spišská Nová Ves
		Kežmarok
		Levoča
		Stará Ľubovňa
		Spišská Stará Ves
8.	Nitrianska (Nitra)	Nitra
		Topoľčany
		Prievidza
		Zlaté Moravce
		Bánovce nad Bebravou
9.	Pohronská (Zvolen)	Zvolen
		Banská Bystrica
		Brezno nad Hronom
		Lovinobaňa
		Modrý Kameň
		Krupina
		Banská Štiavnica
		Pukanec
		Nová Baňa
		Kremnica
10.	Gemerská (Tisovec)	Tisovec
		Revúca
		Dobšiná
11.	Prešovská (Prešov)	Prešov
		Sabinov
		Bardejov
		Giraltovce
		Gelnica
12.	Vihorlatská (Michalovce)	Michalovce
		Vranov nad Topľou
		Humenné
		Snina
		Stropkov
		Medzilaborce
		Trebišov

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 53 – 6. Smernice pre reorganizáciu Hlinkovej gardy

Teritoriálne rozdelenie po roku 1940

Hlinkova garda bola rozdelená na 60 okresných veliteľstiev podriadených šiestim gardistickým župám, ktoré teritoriálne kopírovali prakticky slovenské župy:

I. Banská Bystrica,
II. Bratislava,
III. Nitra,
IV. Prešov,
V. Ružomberok,
VI. Trenčín.

Výnimkou bol okres Gelnica, ktorý bol priradený z komunikačných dôvodov do politicky vyčlenenej Šarišsko-zemplínskej župy.

Zdroj: Organizačný poriadok HG. Bratislava 1941, s. 3

Štruktúra Hlavného veliteľstva HG

Hlavné veliteľstvo HG (1939)

1. Najvyšší veliteľ HG
2. Hlavný veliteľ HG
3. Náčelník hlavného štábu HG
4. Ústredný inšpektor HG
5. Ústredný veliteľ Rodobrany
6. Hlavný štáb HG
   A, I. oddelenie organizačné a osobné
   B, II. oddelenie propagačné a tlačové
   C, III. oddelenie výcvikové a telovýchovné
   D, IV. oddelenie duchovnej správy a zdravotnej služby
   E, V. oddelenie hospodárske
   F, VI. oddelenie právne

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 53 – 6. Smernice pre reorganizáciu Hlinkovej gardy

V neskoršom období sa oddelenia HŠHG viackrát transformovali. Napríklad v roku 1941 malo HVHG tieto oddelenia:

A, I. oddelenie osobné
B, II. oddelenie spravodajské
C, III. oddelenie výcvikové
D, IV. oddelenie výchovné a propagačné
E, V. oddelenie hospodárske
F, VI. oddelenie sociálne
G, VII. oddelenie zdravotné.

Zdroj: Organizačný poriadok HG, s. 29

Začiatkom roka 1945 malo HVHG tieto oddelenia:

A, I. oddelenie osobné a organizačné
B, II. oddelenie spravodajské
C, III. oddelenie hospodárske
D, IV. oddelenie kultúrne
E, V. oddelenie zdravotnícke
F, VI. oddelenie právne
G, VII. oddelenie evakuačné

Zdroj: SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A – 921. Rozkaz HVHG č. 47 z 3. 11.1944, Tamže, mikrofilm II. A – 920. Zápisnica z 31. 5. 1946. Porovnaj KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945. Martin 2000, s. 190 – 193*

Hodnosti v HG

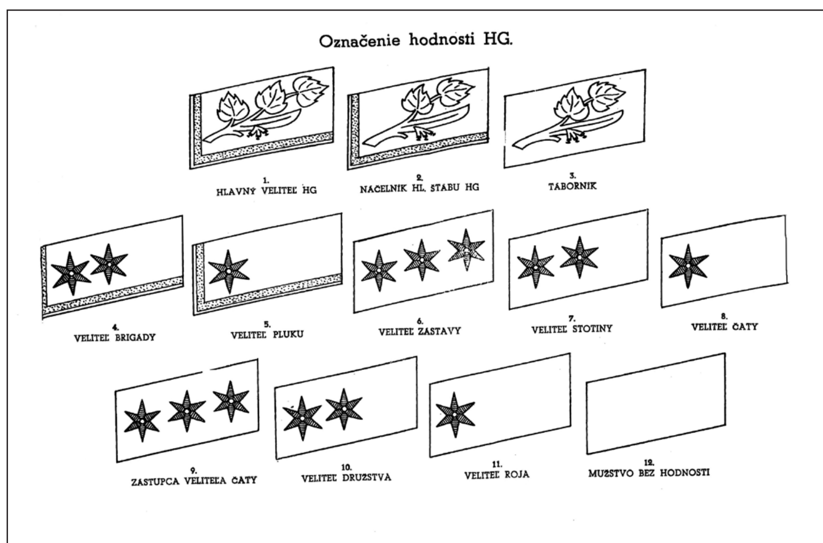
1939
Poddôstojníci:
slobodník – pôsobil vo funkcii zástupcu veliteľa družstva, desiatnik – bol veliteľom družstva
čatár – bol zástupcom veliteľa gardistickej čaty
Dôstojníci (podľa veliteľských funkcií):
veliteľ čaty,
veliteľ stotiny,
veliteľ zástavy,
veliteľ pluku,
veliteľ divízie,

veliteľ oddelenia,
veliteľ zboru,
hlavný veliteľ HG.

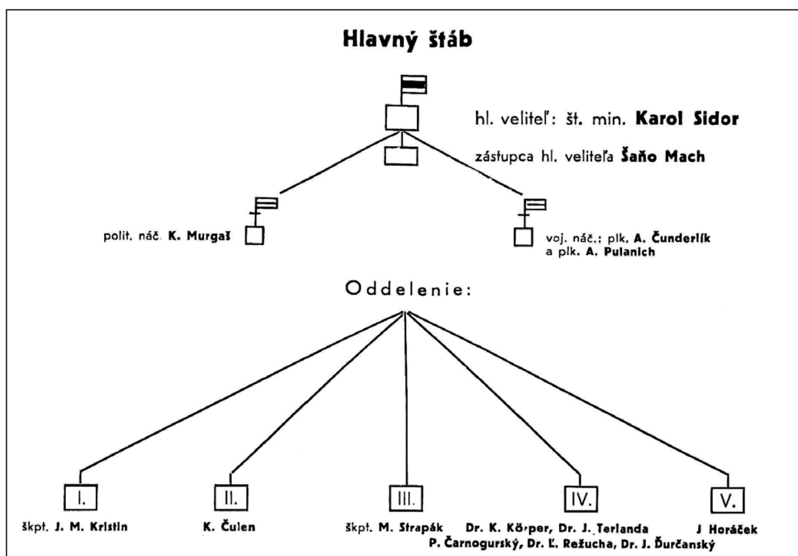
Zdroj: ŠA Bratislava, p. Trnava, f. OÚ v Trnave 1923 – 1944, 371 – 1939, 117, 107/ prez.

1942
Poddôstojníci:
rojník, družinár, zástupník
Nižší dôstojníci:
zbrojník, nadzbrojník, kapitán
Vyšší dôstojníci:
dozorník, podpráporník, práporník
Najvyšší dôstojníci:
skupiník, brigádnik, táborník.

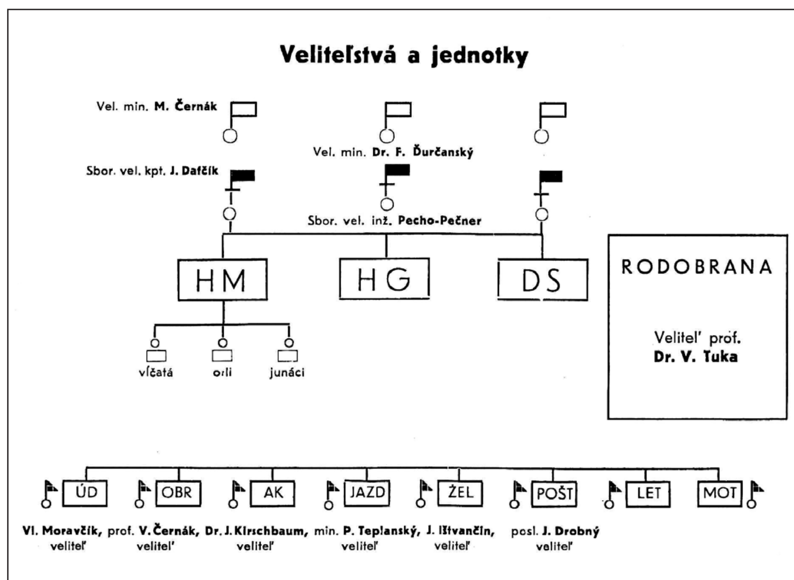
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4. Rozkaz HVHG č. 659/Nác.1942 župným inšpektorom na vedomie, okresným a miestnym veliteľom na prevedenie z 20. 1. 1942

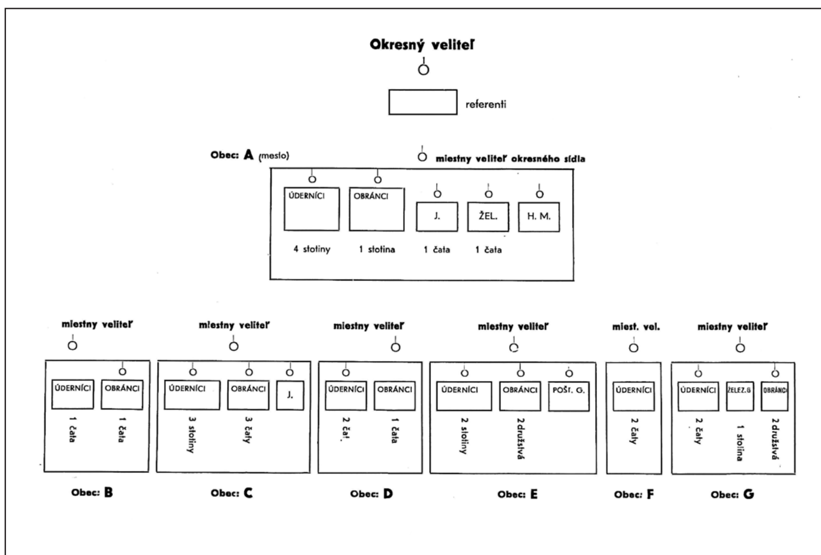

Hodnosti HG do roku 1941. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 99 – 3

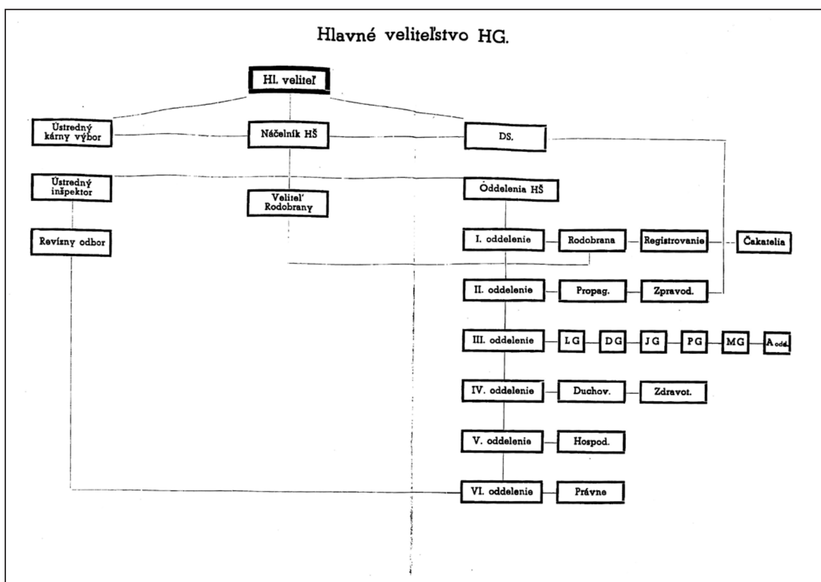

Organizačná štruktúra HŠ HG v roku 1938. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4

Organizačná štruktúra HG v roku 1938. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4

Organizačná štruktúra OV HG v roku 1938. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4

Organizačná štruktúra HVHG v roku 1938. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 99 – 7

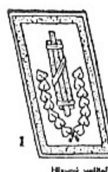
Hlinkova Garda.

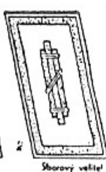
Dôležité upozornenie!

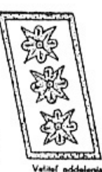
Výložky, hodnostné znaky, vyznamenania a iná výstroj a výzbroj smie nosiť každý len takú, aká mu patrí po udelení hodnosti hlavným veliteľom.

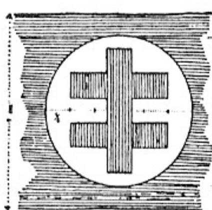
Všetky súčiastky výstroja a výzbroja sa už vyrábajú v dielňach HG a HM, tie budú zákonom chránené, len tie sa môžu kupovať a nosiť. Všetky budú opatrené registračným číslom a označením pôvodu.

Všetky práva vo veci výstroja a výzbroja budú zákonom chránené.

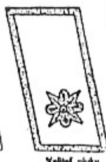

1 Hlavný veliteľ.

2 Sborový veliteľ Veliteľ HG, HM a aktívny minister.

Veliteľ oddelenia.

13 Páska na rameno (normalizovaná).

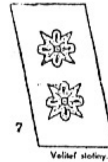

4 Veliteľ divízie.

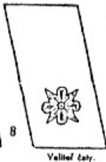

Veliteľ pluku.

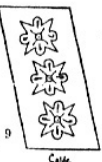

Veliteľ zástavy.

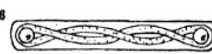

14 Náplecník hlavného veliteľa, sborového veliteľa HG a HM a aktívneho ministra.

15 Náplecník veliteľa oddelenia, divízie, pluku a zástavy.

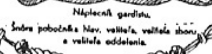

7 Veliteľ stotiny.

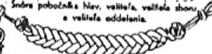

8 Veliteľ čety.

9 Čatár.

16 Náplecník veliteľa stotiny a čaty.

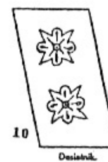

17 Náplecník čatára, desiatnika a slobodníka.

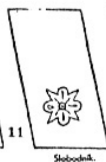

18 Náplecník gardistu.

19 Šnóra pobočníka hl. veliteľa, veliteľa sboru a veliteľa oddelenia.

10 Desiatnik.

11 Slobodník.

12 Gardista.

20 Vyznačenie trpiteľov. (ZA BOHA ŽIVOT, ZA NÁROD SLOBODU)

21 Vyznačenie legionárov a slov. dobrovoľníkov.

Číslo 1. **Výložky hlavného veliteľa:** V zlatom rámci tri Svätoplukove prúty, obrúbené do polovice lipovým vencom. Tri Svätoplukove prúty znamenajú svornosť, ktorá musí byť vedúcim činiteľom v HG i v celom slovenskom národe. Slavlansky lipový veniec znamená slávu, ktorej sa 6. okt. slovenský národ dožil.

Číslo 2. **Výložky sborového veliteľa:** V zlatom rámci, ktorý je 4 mm široký, tri Svätoplukove prúty.

Číslo 3. **Výložky veliteľa oddelenia:** Tri osemramenné zlaté hviezdy, výložka lemovaná tri milimetre širokou zlatou páskou.

Číslo 4. **Výložky veliteľa divízie:** Ako u veliteľa oddelenia, ale dve hviezdy.

Číslo 5. **Výložky veliteľa pluku:** To isté s jednou zlatou hviezdou.

Číslo 6. **Výložky veliteľa zástavy:** Na čistej výložke tri zlaté hviezdy.

Číslo 7. **Výložky veliteľa stotiny:** Dve zlaté hviezdy.

Číslo 8. **Výložky veliteľa čety:** Jedna zlatá hviezda.

Číslo 9. **Výložky čatára:** Na výložke tri strieborné hviezdy.

Číslo 10. **Výložky desiatnika:** Dve strieborné hviezdy.

Číslo 11. **Výložky slobodníka:** Jedna strieborná hviezda.

Číslo 12. **Výložky gardistu.** (Všetky výložky HG majú rozmery 3½×6½ cm.)

Číslo 13. **Páska na rameno:** 9 centimetrov široká. Priemer kruhu 7 cm šírka ramena kríža ⅐ priemeru zvislé rameno kríža ⅘ priemeru, vodorovné ramená ⅘ priemeru. Dôstojníci nosia na páske hore i dolu tri milimetre širokú zlatú lemovku.

Číslo 14. **Náplecníky hlavného veliteľa a sborového veliteľa HG a HM:** Zlatý trojprúdový pletenec na podložke vo farbe výložiek, pripevnený dvoma zlatými gombíkmi so značkou dvojkríža HG.

Číslo 15. **Náplecníky veliteľa oddelenia, veliteľa divízie, pluku a zástavy:** Pletenec dvojprúdový na podložke vo farbe výložiek.

Číslo 16. **Náplecníky veliteľa stotiny a čaty:** Jednoprúdový pletenec na podložke farby výložiek.

Číslo 17. **Náplecník poddôstojníkov** Strieborný jednoprúdový pletene bez podložky.

Číslo 18. **Náplecník gardistov:** Čierny jednoprúdový pletenec.

Číslo 19. **Šnóra pobočníka hlavného veliteľa, veliteľa sboru a veliteľa oddelenia.**

Číslo 20. Vyznačenie trpiteľom v boji za ideu samobytnosti národa slovenského. Na čiernom podklade strieborný veniec tŕňový 5 cm priemeru, vo vnútri strieborný dvojkríž, okolo neho nápis: Za Boha život, za národ slobodu.

Číslo 21. Vyznačenie legionárom a slov. dobrovoľníkom z roku 1918—21. Na čiernom podklade strieborný lipový veniec. V prostriedku erb Slovenskej krajiny, v striebornom poli zlatý kríž na zlatých troch kopcoch.

Číslo 22. **Letná rovnošata:** Do 1. júna 1939 donosia sa teraz zavedené bledobelasé košele. Keďže sa zistilo, že sa veľmi rýchlo špinia a pri slnečnom svetle blednú, zavádzame od 1. júna 1939 košeľu farby oceľovosivej. V horúčavách letných sa nosí miesto blúzy táto košeľa s náplecníkmi. Ostatné viď na obrázku.

Číslo 23. Rovnošata podľa obrázku.

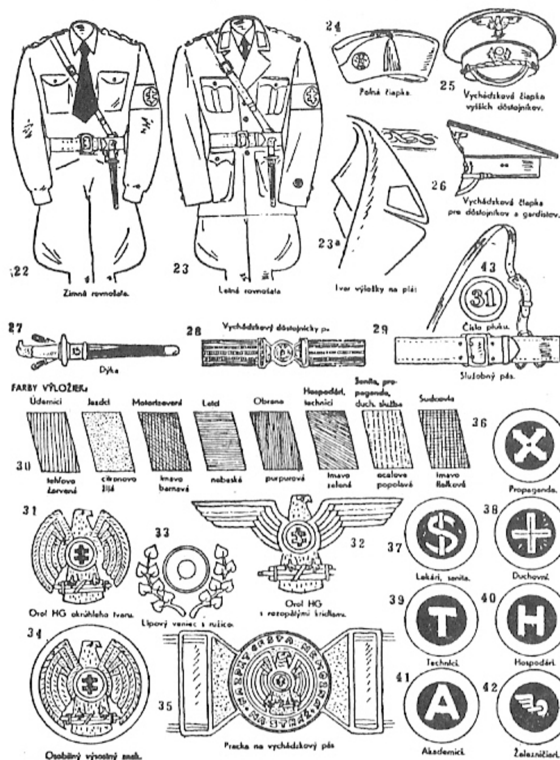
Číslo 23a. Tvar výložky na plášť.

Číslo 24. **Poľná čiapka:** Zavedený tvar. Dôstojníci so zlatým vyšívaným orlom, poddôstojníci s kovovým strieborným orlom, mužstvo s kovovým bronzovo kaleným.

Číslo 25. **Vychádzková čiapka pre vyšších dôstojníkov:** Túto čiapku nosí veliteľ oddelenia a vyšší velitelia. Je farby tej istej ako rovnošata, lemovaná trojmo vo farbe výložiek, so striechou z tej istej látky, ako celá čiapka. Nad čelom zlatý orol s rozpätými krídlami, na čele ružica v slov. nár. farbách v lipovom venci. Nad striechou zlatá pletená šnóra. Hlavný veliteľ a sborovi velitelia majú na strieš[illegible] centimetrovú zlatú obrubu.

Hodnosti a symbolika HG Zdroj: VHA, zb. Slovensko, šk. 29, 1266

Rovnošata, hodnosti a odznaky

Nosí sa na pravom vrecku pod klopňou.

Číslo 35. **Pracka na vychádzkový pás:** Zlatené, podľa obrázku.

Číslo 36. **Znak propagandy:** Na popolavom, 3½ cm kruhu menší čierny podklad, na ňom zlaté šípy podľa obrazu. Nosí sa na manžete ľavého rukáva. Viď obraz č. 23.

Číslo 37. **Lekári a zdravotná služba** ho nosia na tom istom podklade, okolo červenej palice zlatý had.

Číslo 38. **Duchovná služba.** Na tom istom podklade zlatý kríž so striebornými lúčmi.

Číslo 39. **Technická služba:** Na tom istom podklade strieborné veľké T.

Číslo 40. **Hospodári:** Na tom istom podklade strieborné veľké H.

Číslo 41. **Akademická garda:** Na tom istom podklade s veľkým strieborným písmenom A.

Číslo 42. **Železničiari.** Na tom istom podklade krídelko a strieborné koliečko.

Číslo 43. **Číslo pluku** sa nosí nad ramennou páskou. Razené je z mosadzného plechu.

Dôstojnícky sbor pri HM má rovnošatu a výzbroj tú istú ako dôstojníci HG, len na ramenách nosí dve zlaté pásky v šírke 3 mm od konca rukáva vzdialené na 7 cm, šírka medzi páskami 4 mm. Na plášti 13 cm od konca rukáva.

Rodobranci nosia tú istú rovnošatu ako údernici, len **košeľu nosia čiernu.**

Starí rodobranci, ktorí dokážu aspoň troma svedkami, že boli rodobrancami pred 6. októbrom 1938, môžu nosiť **na viazanke (v uzlíku) starý rodobranecký odznak.**

Predpísaný plášť HG je ako plášť letectva.

Pri spoločenských výstupoch sa môžu nosiť i **pantalonové nohavice** s tenkou lemovkou vo farbe výložiek, s pätlicami a biela košeľa.

I jazda nosí čierne nohavice.

Gombíčky dnes sa užívajú čierne, postupne sa zavedú pre dôstojníkov zlaté s dvojkrížom, pre poddôstojníkov strieborné a pre mužstvo čierne, všetky s dvojkrížom.

Ostrohy (tupé) na čižmách nosí len hlavný veliteľ, sboroví velitelia a jazda.

Vodiči motorových vozidiel a motocyklisti môžu nosiť čiapku so strechou čísla 26 **aj v službe,** keďže ich strieška chráni pred slnečnými lúčmi.

Číslo 26. **Vychádzková čiapka ostatných dôstojníkov:** Tá istá čiapka s koženou strechou, nad ňou remeň, lipový veniec a orol kovový, pozlácaný. Pre mužstvo tá istá čiapka s kovovými odznakmi.

Číslo 27. **Dýka:** V čiernej remennej pošve s pozlateným kovaním. Na samej dýke (na noži) nápis: „Hoj, mor ho, mor ho, detvo môjho rodu, kto kradmou rukou siaha na tvoju slobodu!" Nosia ju dôstojníci od veliteľa čaty nahor.

Číslo 28. **Vychádzkový dôstojnícky pás:** Čierny, pretkávaný zlatom, s červeným lemovaním, s prackou podľa obrázku s nápisom: „**Nazpäť cesta nemožná — Na stráž!"**

Číslo 29. **Služobný pás** z hnedého remeňa s jednoduchou prackou a s náplecným remeňom pre celú HG.

Číslo 30. **Farby výložiek:** Viď obrázok!

Číslo 31. **Orol HG okrúhleho tvaru:** Používa sa na poľnej čiapke, na pracke vychádzkového pásu a ako zvláštny výsostný odznak pod č. 34 na červenom súkne.

Význam okrúhleho orla HG: Je to starý slovenský tatranský orol, ktorý je v našom národnom hnutí v literatúre a v histórii tak dobre známy, ako symbol vzletu ducha, symbol slovenskej sily, vytrvanlivosti, odvahy a večnej mladosti. Ako taký symbolizuje aj štúrovské a hurbanovské revolučné hnutie. Pozerá vľavo, lebo od ľava prichádza červené, svet rúcajúce nebezpečenstvo. Orol tatranský je tu na stráži. Na prsiach nesie štít Hlinkovho nacionálneho znovuzrodenia sa slovenského národa. V pazúroch drží tri Svätoplukove prúty, ktoré v slovenskom živote vždy znamenaly svornosť a nerozbornú jednotu. HG stavia celé svoje hnutie na tomto Slovákom svätom symbole.

Číslo 32. Ten istý orol, len s rozpätými krídlami.

Číslo 33. **Lipový veniec s ružicou** v národných farbách na vychádzkovú čapicu.

Číslo 34. **Osobitný výsostný znak** na červenom podklade. Viď číslo 31.

Karol Siďor v. r.,
hlavný velitel HG.

Zoznamy veliteľov HG

Zoznam župných veliteľov HG po reorganizácii dňom 14. 8. 1939

Podunajská župa so sídlom Bratislava	Vojtech Horák Ing. Pecho-Pečner
Dolnopovažská župa so sídlom Trnava	Dr. Jozef Bányai
Stredopovažská župa so sídlom Trenčín	Jozef Ďuriš
Hornopovažská župa so sídlom Žilina	Koloman Horniš
Fatranská župa so sídlom Ružomberok	Anton Mederly
Oravská župa so sídlom Dolný Kubín	Ľudovít Baran
Tatranská župa so sídlom Kežmarok	Dr. Roman Fraštia
Nitrianska župa so sídlom Nitra	Peter Bubliak
Pohronská župa so sídlom Zvolen	Dr. Alexander Heretik
Gemerská župa so sídlom Tisovec	Ing. Jozef Cengeľ
Prešovská župa so sídlom Prešov	Ing. Jozef Kručko
Vihorlatská župa so sídlom Michalovce	Ondrej Zverin

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 60 – 5. Reorganizácia veliteľstiev HG, zoznam župných veliteľstiev HG

Zoznamy okresných veliteľov HG

	Okresné veliteľstvo	1939	1940
1.	Bánovce nad Bebravou	Juraj Brcko	nezmenené
2.	Banská Bystrica	Jozef Kollár	nezmenené
3.	Banská Štiavnica	Štefan Osvald	nezmenené
4.	Bardejov	Andrej Senecký	nezmenené
5.	Bratislava I.	Emil Kalina	Dr. Jozef Kralovič
6.	Bratislava II.	Jozef Török	Ernest Haluš
7.	Brezno nad Hronom	Ján Snopko	nezmenené
8.	Čadca	Gejza Remešík	nezmenené
9.	Dobšiná	Pavel Šulek	nezmenené
10.	Dolný Kubín	Michal Blaško	Július Dzurek

11.	Gelnica	Dr. Štefan Hajdučko	nezmenené
12.	Giraltovce	Dr. Vojtech Bartok	nezmenené
13.	Hlohovec	Ignác Kováč	nezmenené
14.	Hnúšťa	---	Ján Moncoľ
15.	Humenné	Arnold A. Klinčok	nezmenené
16.	Ilava	Pavol Krchňák	nezmenené
17.	Kežmarok	Eugen Klementis	Jozef Pitoňák
18.	Kremnica	Jozef Makovinský	nezmenené
19.	Krupina	Ján Gregor	nezmenené
20.	Kysucké Nové Mesto	Michal Radimák	nezmenené
21.	Levoča	Elo Bujna	nezmenené
22.	Liptovský Hrádok	Ladislav Medrický	Ing. Červienka
23.	Liptovský Sv. Mikuláš	Eugen Guzikiewicz	nezmenené
24.	Lovinobaňa	Dr. Ján Dudáš	Dr. Ján Dudáš
25.	Malacky	Gustáv Gelinger	nezmenené
26.	Medzilaborce	Andrej Zábradský	---
27.	Michalovce	Dr. Ondrej Kabina	nezmenené
28.	Modra	Dr. Anton Záleský	nezmenené
29.	Modrý Kameň	Cyprián Mihálka	nezmenené
30.	Myjava	Štefan Siváček	nezmenené
31.	Námestovo	Ondrej Čierny	nezmenené
32.	Nitra	Dominik Hamala	nezmenené
33.	Nová Baňa	Dr. Martin Schelling	nezmenené
34.	Nové Mesto nad Váhom	Štefan Durdík	nezmenené
35.	Piešťany	Ladislav Ištvanec	Emil Zelenay
36.	Poprad	Jozef Mikulecký	nezmenené
37.	Považská Bystrica	Jozef Bachratý	nezmenené
38.	Prešov	Anton Sabol-Palko	nezmenené
39.	Prievidza	Ján Nesselman	nezmenené
40.	Púchov	Alexander Hunčík	nezmenené
41.	Revúca	Koloman Sekula	nezmenené
42.	Ružomberok	Anton Turanec	nezmenené

43.	Sabinov	Štefan Kopčák	nezmenené
44.	Senica	František Málek	nezmenené
45.	Skalica	Imrich Lovecký	nezmenené
46.	Spišská Nová Ves	Ladislav Štassel	nezmenené
47.	Spišská Stará Ves	Július Kolbenheyer	nezmenené
48.	Stará Ľubovňa	Štefan Kolodzej	nezmenené
49.	Stropkov	Rudolf Huťka	nezmenené
	Tisovec	Ján Moncoľ	---
50.	Topoľčany	Štefan Streicher	nezmenené
51.	Trebišov	Jozef Groch	nezmenené
52.	Trenčín	Otto Čačala	---
53.	Trnava	Eugen Rott	nezmenené
54.	Trstená	Jozef Mišo	nezmenené
55.	Turčiansky Sv. Martin	Cyril Bodický	nezmenené
56.	Veľká Bytča	Štefan Jánošík	nezmenené
57.	Vranov nad Topľou	Eduard Džatko	nezmenené
58.	Zlaté Moravce	Ján Bitter	Rudolf Krušinský
59.	Zvolen	Fraňo Maicher	nezmenené
60.	Žilina	Vojtech Závodský	nezmenené

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 60 – 5. Reorganizácia veliteľstiev HG, zoznam okresných veliteľstiev HG

Číslovanie okresných veliteľstiev podľa SNA, f. 604, 604 – 53 – 6.

Abecedný zoznam okresných veliteľstiev HG

Okresné veliteľstvo	1942	1943
Banská Bystrica	Jozef Kollár	nezmenené
Banská Štiavnica	---	Anton Auder
Bardejov	Adam Rybár	František Drobniak
Bánovce nad Bebravou	Juraj Brcko	nezmenené
Bratislava I.	Dr. Jozef Královič	Anton Mazán
Bratislava II.	Ernest Petrík	nezmenené
Brezno nad Hronom	Andrej Lupták	nezmenené
Čadca	Gejza Remešík	nezmenené
Dobšiná	Daniel Baník	nezmenené

Dolný Kubín	Miloš Meško	Július Dzurek
Gelnica	Dr. Štefan Hajdúček	nezmenené
Giraltovce	Ján Čellár	Štefan Dzurovčák
Hlohovec	Karol Oravský	nezmenené
Hnúšťa	Michal Lumnitzer	nezmenené
Humenné	Arnold A. Klinčok	nezmenené
Ilava	Vojtech Remešík	nezmenené
Kežmarok	Dr. Roman Fraštia	nezmenené
Kremnica	Jozef Makovinský	nezmenené
Krupina	---	Dr. Eugen Šotkovský
Kysucké Nové Mesto	Michal Radimák	nezmenené
Levoča	Elo Bujna	Dr. Ján Babík
Liptovský Hrádok	---	---
Liptovský Sv. Mikuláš	Ján Král	nezmenené
Lovinobaňa	Dr. Koloman Ruttkay-Danko	Michal Teplan
Malacky	Gustáv Gelinger	nezmenené
Medzilaborce	P. Zvolenský	nezmenené
Michalovce	Dr. Ondrej Kabina	nezmenené
Modra	Eduard Šebo	nezmenené
Modrý Kameň	Jozef Benko	Ján Klkáč
Myjava	Ján Klikač	Štefan Čuvala
Námestovo	Ondrej Čierny	Peter Brtko
Nitra	Dominik Hamala	nezmenené
Nová Baňa	Viktor Šmatlák	nezmenené
Nové Mesto nad Váhom	Jozef Tvrdoň	Jozef Červinka
Piešťany	Emil Zelenay	Dr. Vojtech Bartok
Poprad	Štefan Gálik	nezmenené
Považská Bystrica	Jozef Bachratý	nezmenené
Prešov	František Minarčík	nezmenené
Prievidza	Peter Bubliak	Florian Surový
Púchov	Alojz Hunčík	nezmenené
Revúca	Július Sommer	Juraj Chlebuš
Ružomberok	Michal Blažko	nezmenené

Sabinov	Štefan Kopčák	nezmenené
Senica	Štefan Kozák	nezmenené
Skalica	Dr. Vladimír Mazanec	nezmenené
Spišská Nová Ves	František Kuchar	nezmenené
Spišská Stará Ves	Alexander Vnuk	nezmenené
Stará Ľubovňa	Štefan Kolodzej	nezmenené
Stropkov	Jozef Jakúbek	nezmenené
Tisovec	---	---
Topoľčany	Ladislav Ludwigh	nezmenené
Trebišov	Jozef Groch	nezmenené
Trenčín	Anton Martinček	nezmenené
Trnava	Dr. Vendel Šuran	nezmenené
Trstená	Jozef Mišo	nezmenené
Turčiansky Sv. Martin	Koloman Geraldini	nezmenené
Veľká Bytča	Jozef Čajka	nezmenené
Vranov nad Topľou	Eduard Džatko	nezmenené
Zlaté Moravce	Vojtech Rakovský	
	Rudolf Krušinský	nezmenené
Zvolen	Róbert Kubička	nezmenené
Žilina	Vojtech Závodský	nezmenené
Vyšný Svidník	---	A. Gargalovič

Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 60 – 5. Zoznam okresných veliteľov HG k č. 1667/42 prez., http://mailserver/intranet/data/sekcia-informatiky/okresne_velitelstva.html, zoznam dôstojníkov Hlinkovej gardy

Krycie mená POHG

POHG	Krycie meno
HVHG	Lipa
Bratislava	Gaštan
Bánovce nad Bebravou	Šípka

Dubnica	Osika
Hlohovec	Jelša
Holíč	Javor
Ilava	Breza
Kúty	Hruška
Kremnica	Egreš
Malacky	Bôr
Nitra	Buk
Nové Mesto nad Váhom	Smrek
Piešťany	Jedľa
Považská Bystrica	Slivka
Prievidza	Trnka
Prešov	Jaseň II.
Púchov	Sosna
Ružomberok	Ruža
Senica	Hrab
Skalica	Dub
Spišská Nová Ves	Čerešňa
Šaštín	Bez
Topoľčany	Vŕba
Trenčín	Agát
Trnava	Orech
Trstená	Jabloň
Turčiansky Sv. Martin	Višňa
Veľká Bytča	Jaseň
Zlaté Moravce	Lieska
Žilina	Topoľ

Zdroj: SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A – 899. Krycie značky POHG

Vojenskí dôstojníci – Slováci pridelení k HG 1938 – 1939

hodnosť	meno	útvar	pridelený k:
mjr. pech.	Ján Imro	p. pl. 26	Obl. v. Bratislava
mjr. pech.	Pavel Kuna	p. pl. 37	HVHG Bratislava
mjr. del.	Jozef Turanec	d. pl. 110	HVHG Bratislava
škpt. pech.	Martin Palkovič	cykl. pr. 3	Obl. v. Malacky
škpt. pech.	Rudolf Noskovič	p. pl. 41	HVHG Bratislava
škpt. pech.	Karol Hrabec	bran. pr. 9	Obl. v. Sp. Nová Ves
škpt. pech.	Štefan Schvartz	bran. pr. 9	Obl. v. Prievidza
škpt. pech.	Rudolf Singhofer	p. pl. 12	Obl. v. B. Štiavnica
škpt. pech.	Rudolf Štukovský	p. pl. 12	HVHG Bratislava
škpt. pech.	Oto Klement	p. pl. 26	Obl. v. Turč. Sv. Martin
škpt. pech.	Vojtech Klement	p. pl. 25	Obl. v. Bratislava
škpt. pech.	Jozef Gembala	p. pl. 32	Obl. v. Pov. Bystrica
škpt. pech.	Jozef M. Kristín	Vel. VII. zboru	HVHG Bratislava
škpt. pech.	Alojz Králik	p. pl. 28	HVHG Bratislava
škpt. pech.	Ondrej Zverin	p. pl. 12	Obl. v. Michalovce
škpt. pech.	Mikuláš Markus	PV P. Bystrica	Obl. v. B. Bystrica
škpt. pech.	Rudolf Tesárek	p. pl. 41	Obl. v. Žilina
škpt. del.	Štefan Majerčík	d. pl. 54	HVHG Bratislava
škpt. del.	Emil Perko	d. pl. 202	Obl. v. Kežmarok
škpt. jazd.	Štefan Hrubičko	PÚV 1	Obl. v. Trenčín
kpt. pech.	Ján Šmigovský	p. pl. 41	Obl. v. Ružomberok
kpt. pech.	Emil Kolener	p. pl. 42	Obl. v. Trnava
kpt. pech.	Ernest Spišiak	cykl. pr. 1	Obl. v. Nitra
kpt. jazd.	Štefan Bella	d. pl. 10	HVHG Bratislava
kpt. jazd.	Tibor Dualský	ÚÚV	Obl. v. Piešťany
npor. pech.	Anton Ciprich	p. pl. 13	Obl. v. Zlaté Moravce
npor. pech.	Emil Botka	p. pl. 25	Obl. v. Tisovec
npor. pech.	Jozef Fickuliak	p. pl. 25	HVHG Bratislava
npor. pech.	Michal Kolpak	p. pl. 32	Obl. v. Prešov
npor. pech.	Štefan Magyar	p. pl. 6	Obl. v. Zvolen
npor. jazd.	Štefan Šimko	d. pl. 10	HVHG Bratislava
npor. let.	Ján Krpelec	let. pl. 3	HVHG Bratislava
por. pech.	Ján Urminský	p. pl. 46	HVHG Bratislava

por. pech.	Štefan Humay	p. pl. 28	Obl. v. Vranov
por. pech.	Viktor Haverlík	p. pl. 28	Obl. v. Námestovo
por. pech.	Ján Fratrič	p. pl. 25	HVHG Bratislava
por. pech.			
v d. sl.	Ján Heer	hor. p. pl. 1	Obl. v. Humenné
por. pech.			
v d. sl.	Jozef Ropko	p. pl. 32	HVHG Bratislava
por. del.			
v d. sl.	Boris Horváth		d. pl. 110
ppor. pech.			
v d. sl.	Eugen Surovčík	p. pl. 17	HVHG Bratislava
ppor. pech.			
v d. sl.	Ján Juhász	cykl. pr. 5	HVHG Bratislava

Zdroj: VHA, f. KVV, 3 – 21 – 3, 4040. Odpis listu HVHG Bratislava KVV Bratislava „Pridelenie akt. dôst. k Hlinkovej garde“ z 17. 1. 1939

Hlavní velitelia HG

Karol Sidor

(16. 7. 1901 Ružomberok – 20. 10. 1953 Montreal, Kanada)

Najvyšší (hlavný) veliteľ HG od októbra 1938 do 14. marca 1939.
Prvý veliteľ HG, ktorý sa mal stať jej doživotným najvyšším veliteľom, po búrlivých udalostiach z marca 1939 však funkciu prenechal Alexandrovi Machovi a odišiel do Vatikánu, kde sa stal vyslancom slovenského štátu.
Základnú školu a piaristické gymnázium vyštudoval v rodnom meste. Dostal sa pod silný vplyv Andreja Hlinku, začal prispievať do *Národných novín* a rečniť na ľudových a študentských zhromaždeniach. Ako publicista uverejňoval články vo *Vatre*, neskôr od roku 1919 v tlačovom orgáne (H)SĽS *Slovák*. Ako viacerí politicky činní mladí ľudáci pracoval v mládežníckom spolku Orol. Po presťahovaní redakcie *Slováka* odišiel do Bratislavy, kde začal študovať na Právnickej fakulte UK. Stal sa silným polonofilom, čo sa prejavilo na viacerých jeho článkoch a dielach. V roku 1935 bol zvolený za poslanca Národného zhromaždenia za HSĽS v Prahe. Po smrti Andreja Hlinku sa pre možné nástupníctvo v čele strany dostal do roztržky s Jozefom Tisom. Po 6. októbri 1938 sa stal doživotným najvyšším veliteľom Hlinkovej gardy a predsedom ústredného Slovenského národného výboru. V decembri 1938 odišiel do Prahy, kde sa stal podpredsedom ústrednej vlády. Pre jeho radikalizmus je príznačné, že na jej zasadnutia chodil až do námietok kolegov v gardistickej uniforme, ktorú považoval za výraz slovenskej revolúcie.
Osudným sa mu stal marec 1939. Po odvolaní Jozefa Tisa z kresla predsedu vlády Slovenskej krajiny bol 11. 3. 1939 vymenovaný na jeho miesto, ktoré po váhaní s podmienkami prijal. Na nátlak Nemcov, ktorí ho žiadali, aby vyhlásil samostatný slovenský štát, odpovedal odmietavo, čím si prakticky znemožnil svoje politické postavenie. 14. 3. 1939 podal demisiu vlády a predsedníctvo snemu ho poverilo funkciou ministra vnútra. V ten istý deň sa vzdal funkcie hlavného veliteľa HG a nasledujúci deň abdikoval aj na post ministra vnútra. Pre nacistické kruhy sa stal neželaným a musel sa „stratiť zo Slovenska“. Odišiel do Vatikánu, kde sa stal vyslancom Slovenskej republiky pri Svätej stolici. Po skončení druhej svetovej vojny zostal v exile vo Vatikáne a neskôr v Kanade, kde aj zomrel. Pochovali ho na montrealskom cintoríne.

Alexander (Šaňo) Mach

(11. 10. 1902 Slovenský Meder, dnes Palárikovo – 15. 10. 1980 Bratislava)

Hlavný veliteľ HG od 14. 3. 1939 do 21. 5. 1940 a od 29. 7. 1940 do 5. 9. 1944.
Jeden z najaktívnejších organizátorov a funkcionárov HSĽS, publicista a funkcionár a organizátor Rodobrany a Hlinkovej gardy. Meštiansku školu absolvoval v Mederi, gymnázium v Nových Zámkoch. Študoval teológiu v Ostrihome a Trnave, štúdiá však nedokončil. Po návrate do rodnej obce (Medera) sa začal politicky aktivizovať v prospech (H)SĽS a mládežníckej organizácie Orol. Od roku 1923 sa stal jedným z najaktívnejších ľudáckych publicistov a rečníkov na ľudových zhromaždeniach. Začiatkom roka 1924 sa stal zamestnancom na generálnom sekretariáte strany a externým prispievateľom *Slováka*. Jeho politický profil sa kryštalizoval napojením na ideologického vodcu Vojtecha Tuku, vtedajšieho šéfredaktora novín. V tom istom roku však z Bratislavy odchádza, aby bol vymenovaný za župného tajomníka ľudovej strany v Trenčíne. Už nasledujúci rok sa vrátil do Bratislavy a nastúpil do funkcie ústredného tajomníka strany. Od roku 1926 sa stal jedným z najaktívnejších organizátorov obnovenej Rodobrany a redaktorom rovnomenného periodika. Okrem toho bol hlavným šéfredaktorom periodika *Roľník*, v neskoršom období redaktorom, zodpovedným redaktorom aj šéfredaktorom *Slováka, Slovenských ľudových novín, Slovenskej pravdy* a *Slovenského týždenníka*.
Počas prvej ČSR bol jedným z najaktívnejších šíriteľov myšlienky autonómneho postavenia Slovenska v rámci ČSR. Od 20. 10. 1938 do 1. 8. 1940 pôsobil ako šéf Úradu propagandy. Po založení a etablovaní Hlinkovej gardy sa stal zástupcom najvyššieho (hlavného) veliteľa HG Karola Sidora a náčelníkom politickej sekcie na HVHG v Bratislave. Pre množstvo povinností však organizačnú prácu vykonával v prvých mesiacoch po vzniku organizácie najmä Karol Murgaš. Po odchode Sidora z funkcie hlavného veliteľa HG zasadol 14. 3. 1939 na jeho miesto, z ktorého ho odvolal prezident republiky Jozef Tiso 21. 5. 1940 po viacmesačnej kríze prameniacej z rozličných názorov dvoch skupín politického spektra na smerovanie slovenskej politiky. Ako predstaviteľ radikálneho krídla žiadal najmä vyriešenie sociálnej a židovskej otázky. Jeho demisiu, ktorú podal krátko po gardistickom zjazde v Trenčianskych Tepliciach začiatkom roka 1940, síce Tiso neprijal, vo „vhodnej chvíli" ju však v máji tohto roku vytiahol a namiesto Macha vymenoval za hlavného veliteľa HG Františka Galana. Po nemeckej intervencii na salzburských rokovaniach mu 29. 7. 1940 opätovne pridelili funkciu hlavného veliteľa HG, ktorú zastával do

5. 9. 1944. Od júla 1940 do apríla 1945 vykonával aj funkciu ministra vnútra Slovenskej republiky. Jeho odvolanie z funkcie hlavného veliteľa HG urýchlilo najmä vypuknutie Povstania a tlak nacistov, ktorí ho spolu s viacerými radikálmi v HG pokladali za príliš mäkkého človeka, ktorý svojím konaním zavinil Povstanie. V roku 1945 ho zaistili americké vojenské orgány a vydali do ČSR. 15. 9. 1947 ho retribučný Národný súd odsúdil na 30 rokov väzenia, neskôr mu trest zmiernili na 25 rokov. Na základe amnestie bol z väznice v Leopoldove prepustený 9. 5. 1968.

František Galan

(31. 5. 1908 Viničné – 1945 Mauthausen)

Hlavný veliteľ HG od 21. 5. 1940 do 29. 7. 1940. Najmenej kontroverzná osobnosť na veliteľskom poste v HG. Študoval na gymnáziu v Bratislave, pokračoval v právnických štúdiách na Právnickej fakulte UK a v Brne, získal titul doktora práv. Okrem toho študoval aj teológiu v Bratislave a v Trnave. Pred svojím nástupom na post hlavného veliteľa HG pracoval ako Kirschbaumov pobočník na Generálnom sekretariáte HSĽS. Pravdepodobne od jeho nadriadeného vyšiel impulz k prezidentovi na vymenovanie Galana za hlavného veliteľa HG, ktorý mal byť začiatkom sústredeného tlaku na spacifikovanie odbojných kruhov v garde a jej tesnejšie napojenie na stranu. Napriek vynaloženej snahe Galana o získanie dôvery v gardistických radoch väčšina gardistov zostala „verná“ Machovi. Po salzburských rokovaniach Galana síce zbavili postu hlavného veliteľa HG, dostal však miesto župného inšpektora HG a lukratívnu funkciu zástupcu riaditeľa Obilnej spoločnosti Jána Klinovského. Z tejto funkcie, ako i z funkcie predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie sa mu podarilo do Banskej Bystrice predisponovať v prospech Povstania veľký počet materiálu a surovín, čo sa mu stalo osudným. Na jar 1945 ho gestapo uväznilo a previezlo do Mauthausenu, kde bol popravený.

Otomar Kubala
(26. 1. 1906 Lakšárska Nová Ves – 28. 8. 1946 Bratislava)

Náčelník štábu Hlinkovej gardy a zástupca hlavného veliteľa HG od 30. 7. 1940 do 20. 5. 1942 a od 7. 9. 1944, s praktickými právomocami ako hlavný veliteľ HG.
Jeden z najznámejších gardistických radikálov, povolaním učiteľ. V rokoch 1920 – 1924 študoval na učiteľskom ústave v Modre. Po štúdiách nastúpil na miesto učiteľa v Smoleniciach, neskôr v Kútoch a Uhorskej Novej Vsi. S jeho povolaním súvisí aj miesto tajomníka Združenia učiteľov – vojakov na Slovensku, ktoré zastával od roku 1932. V roku 1934 nastúpil na miesto riaditeľa štátnej meštianskej školy vo Varíne. V tejto dedine neďaleko Žiliny sa začal aktivizovať aj v radoch HG a stal sa miestnym veliteľom HG. O svojich schopnostiach presvedčil aj počas marcového vojenského zákroku na Slovensku v roku 1939. Prišiel do Bratislavy, kde pôsobil do mája 1940 ako referent HVHG a okrem toho bol riaditeľom školy v Rači. 30. 7. 1940 ho po salzburských rokovaniach vymenovali za zástupcu Alexandra Macha vo funkcii hlavného veliteľa HG a náčelníka štábu HVHG. Bol silne naviazaný na nemecké kruhy okolo Viktora Nagelera, ktoré ho považovali za vzor radikála a gardistu. Viackrát sa dostal do konfliktov s Jozefom Tisom a 20. mája 1942 bol z funkcie uvoľnený a vrátil sa k učiteľskému povolaniu. V jeho funkcii ho nahradil Karol Danihel. Po vypuknutí Povstania koncom augusta 1944 bol však opätovne povolaný a 7. 9. 1944 aj menovaný s podporou Nemcov za náčelníka štábu HVHG s faktickými právomocami ako hlavný veliteľ gardy, pretože Alexander Mach bol 5. 9. 1944 zosadený z funkcie a titul hlavného veliteľa HG zostal neobsadený, resp. si ho ponechal Jozef Tiso. Okrem HG velil aj jednotkám POHG. Od 11. 10. 1944 zastával aj post šéfa bezpečnosti. S ustupujúcimi gardistami evakuoval za hranice Slovenska, podobne ako A. Macha ho však zatkli a odovzdali retribučnému súdnictvu. Národný súd ho 24. 8. 1946 odsúdil na trest smrti, ktorý bol vykonaný o pár dní neskôr zastrelením.

14. √

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny zo dňa 28. októbra 1938

o zaistení majetku spolkov, korporácií a základín, ústredie ktorých je mimo Slovenska.

§ 1.

(1) Spolky, korporácie a základiny všetkého druhu, ktoré majú celoštátne ústredie mimo správnej oblasti Slovenska, sú povinné politickému úradu I. stolice:

a) predložiť súvahu a inventár majetku ku dňu 6. októbra 1938,

b) oznámiť svoju účasť na majetku ústredia,

c) oznámiť, akých práv, prípadne koncesií vlastnia.

(2) U nemovitostí treba označiť pozemnoknižného vlastníka a predložiť overený výťah z pozemkovej knihy.

(3) Horeuvedeným povinnostiam treba zadosť učiniť najneskôr do 15. novembra 1938.

(4) Inventár, označený v odstavci a) treba predložiť v lehote podľa predchodiaceho odstavca aj ministerstvu vnútra Slovenskej krajiny v Bratislave a to dvojmo.

§ 2.

(1) V § 1. označené spolky, korporácie a základiny môžu povoľovať výplaty zo svojich prostriedkov len na úhradu bežných výdajov a na platy zamestnancov.

(2) Právne úkony, ktoré presahujú bežnú správu (scudzovanie, trvalé zaťaženie a iné záväzky) do tých čias, kým sa neutvoria samostatné ústredné organizácie v Slovenskej krajine, sú dovolené len so súhlasom ministerstva vnútra Slovenskej krajiny.

§ 3.

(1) Spolky, uvedené v § 1. odst. 1. sú povinné súčasne ohlásiť majetok, ktorý podlieha ústrediu, alebo ktorý bol nim spravovaný, ak sa nachádza v oblastiach ich pôsobenia.

(2) Tento majetok prechádza dňom 6. októbra 1938 do správy, držby a vlastníctva organizácie, ktorá bude utvorená a schválená ministerstvom vnútra krajiny Slovenskej.

(3) Do tej doby spravujú majetok príslušné spolky s obmedzením, uvedeným v § 2. tohoto nariadenia.

(4) Ohlásenia podľa tohoto § dejú sa podľa ustanovení uvedených v § 1.

§ 4.

Prevod majetku z ústredí na slovenské jednotky, schválené ministerstvom vnútra Slovenskej krajiny, je od poplatku oslobodený.

§ 5.

Odvezenie majetku spolkov, označených v § 1. tohoto nariadenia ako aj porušenie verejného poriadku, spáchané nepočúvnutím ostatných ustanovení tohoto nariadenia sa trestá podľa odst. 1. čl. 3. zákona číslo 125/1927 Sb. z. a n.

§ 6.

Toto nariadenie nadobúda účinnosti dňom vyhlásenia. Prevedie ho minister vnútra v dohode s ministrom hospodárstva krajiny Slovenskej.

Bratislava, dňa 28. októbra 1938.

Dr. Jozef Tiso v. r.,

Dr. Ďurčanský v. r. **Teplanský** v. r.

Černák v. r. **Lichner** v. r.

15.

Nariadenie Slovenskej vlády

o rozpustení všetkých t. zv. polovojenských branných organizácií a uznaní Hlinkovej gardy, ako jedinej brannej organizácie na území Slovenskej krajiny.

§ 1.

(1) Okamžitou účinnosťou rozpúšťam všetky t. zv. polovojenské branné organi-

zácie, účinkujúce doteraz na území Slovenskej krajiny a to:

(¹) Národnú gardu, Sväz stráže slobody, Národnú streleckú jednotu, Streleckú jednotu, Ozbrojené formácie Sokola, RTJ, Orla, Sedliacku jazdu, Dunajskú stráž a im podobné organizácie.

(²) Odzbrojenie týchto organizácií prevedú miestne vojenské veliteľstvá a bezpečnostné úrady. Jednotlivé rozpustené organizácie odovzdajú svoje zbrane bezodkladne týmto veliteľstvám (úradom), ktoré ich deponujú. Ako treba ďalej naložiť s odovzdanými zbraniami, nariadi príslušné veliteľstvo armády svojimi posádkovými veliteľstvami.

(⁴) Okrem vojska, četníctva, policie a finančnej stráže nateraz na území Slovenska žiadna organizácia nie je oprávnená nosiť zbraň. Výnimky tvoria osoby, ktoré na nosenie zbraní majú od patričného úradu osobitné povolenie, alebo osoby, pridelené vojsku alebo bezpečnostným orgánom k výkonu strážnej služby.

§ 2.

(¹) Súčasne sa ustanovuje za jedinú oprávnenú brannú organizáciu na území Slovenskej krajiny Hlinkova garda so sídlom hlavného veliteľstva v Bratislave. Táto organizácia je oprávnená podľa predloženého organizačného poriadku vybudovať svoju organizačnú sieť na území celej Slovenskej krajiny.

(²) Hlinková garda, ktorá skladá sľub vernosti Slovenskej vláde, je mravným pomocným orgánom všetkých úradov, súc podriadená Slovenskej vláde, jej priamo podlieha a spolupracuje s jej pomocným sborom Ústredným slovenským národným výborom v Bratislave.

Bratislava, dňa 28. októbra 1938.

Dr. Jozef Tiso v. r.,

Dr. Ďurčanský v. r. **Teplanský** v. r.

Černák v. r. **Lichner** v. r.

16.

Zriadenie nových verejnonotárskych miest na Slovensku.

Minister pravosúdia Slovenskej krajiny zriadil podľa § 5 zák. čl. XXXV:1874 nové verejnonotárske miesta, a to v Dunajskej Strede (druhé), Feledinciach (prvé), Kráľ. Chlumci (druhé), Moldave n/B. (druhé), Novom Meste n/V. (druhé), Parkane (druhé), Piešťanoch (druhé), Pov. Bystrici (prvé), Prievidzi (druhé), Rim. Sobote (druhé), Topoľčanoch (druhé), Trenčíne (druhé), v Želiezovciach (prvé) a v Starej Ďale (druhé).

V Bratislave dňa 24. októbra 1938.

Minister:

Dr. Ďurčanský v. r.

17.

Zmeny v úradoch verejných notárov na Slovensku.

Na základe vládneho nariadenia z 18. X. 1938 č. 47 o úprave verejného notárstva na Slovensku minister pravosúdia Slovenskej krajiny p o z b a v i l dra Aladára V á r a d y h o v Komárne a dra Vladimíra H o r á k a v Prešove úradu verejných notárov, pretože pre svoju činnosť nie sú hodní dôvery, potrebnej pri vykonávaní úradu slovenského verejného notára.

Súčasne na základe tohoto nariadenia p r e l o ž i l verejných notárov a to dra Hugo M a t z n e r a v Trnave a dra Leo S i p o s a v Galante, oboch do Dunajskej Stredy, dra Artúra S t e r n e r a v Kremnici do Komárna, dra Vasila R a v l ú k a v Michalovciach do Kráľ. Chlumca, Bohuslava F r i d r i c h a v Bardejove do Želiezoviec, dra Viktora J e d r n í č k a v Kežmarku do Moldavy n/B., dra Karola K o v a č í k a v Levoči do Starej Ďali a dra Františka H l a d k é h o v Uh. Skalici do Parkanu, dra Michala E r d é l s k e h o v Dun. Strede do Sabinova a Hugo M a y e r a v Malackách do Rim. Soboty.

V Bratislave dňa 24. októbra 1938.

Minister:

Dr. Ďurčanský v. r.

ČASŤ I.

Novinové výplatné povolené riaditeľstvom pošt a telegr. v Bratislave č. 20.296-III-25. Podací poštový úrad Bratislava 2.

ÚRADNÉ NOVINY

Vydáva: Prezidium ministerskej rady. — Redakcia a administrácia: Bratislava (Vládna budova). — Telefon číslo 12 domácej ústredne Krajinského úradu. — Predplatky a peniaze za oznamy treba zasielať naším šekom číslo 27.140 na administráciu „Úradných Novín". — Predplatné na celý rok 100 Kčs, na štvrť 25 Kčs, na mesiac 10 Kčs. — Jednotlivé čísla i so Sbierkou zákonov a nariadení predávajú sa za 4 Kčs.

Ročník XX. BRATISLAVA, dňa 17. decembra 1938. Číslo 66.

70.

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny zo dňa 5. decembra 1938

o schválení stanov Hlinkovej gardy, rozpustení telovýchovných spolkov a o majetku týchto spolkov.

Vláda Slovenskej krajiny nariaďuje:

Oddiel I.

Schválenie stanov Hlinkovej gardy.

§ 1.

Stanovy Hlinkovej gardy, predostreté vláde Slovenskej krajiny, sa schvaľujú.

Oddiel II.

Rozpustenie telovýchovných spolkov.

§ 2.

Dňom účinnosti tohoto nariadenia k zamedzeniu rušenia verejného poriadku (odst. 2, § 113 Ú. L.) rozpúšťajú sa na území Slovenskej krajiny všetky telovýchovné spolky (jednoty a pod. útvary).

§ 3.

(1) Odo dňa uvedeného v § 2 je zakázané:

a) užívať odznakov, rovnošiat, zástav, zvláštnych pozdravov a akýchkoľvek iných symbolov alebo vonkajších znakov, ktorými sa naznačuje príslušnosť jednotlivých osôb alebo ich skupín alebo určitých vecí k spolkom (jednotám, útvarom) uvedeným v § 2;

b) konať akékoľvek schôdze, počítajúc v to aj schôdze obmedzené na zvané osoby, alebo sprievody, ktorými sa dáva najavo príslušnosť k rozpusteným spolkom (jednotám, útvarom), alebo ktoré slúžia — hoc aj zakryte — ich účelom, alebo zúčastniť sa takýchto schôdzí alebo sprievodov;

c) prijímať osoby do rozpustených spolkov (jednôt, útvarov) alebo ich organizovať pre takéto spolky (jednoty, útvary), ako aj sbierať hmotné prostriedky pre ne;

d) pristupovať k rozpusteným spolkom (jednotám, útvarom), s nimi sa stýkať, ich alebo ich príslušníkov v hlásaní, šírení alebo uskutočňovaní cieľov týchto spolkov (jednôt, útvarov) hmotne alebo akýmkoľvek spôsobom podporovať.

(2) Činnosť uvedená v odstavci I. je zakázaná taktiež spolkom (jednotám, útvarom) alebo v prospech spolkov, ktoré inde sledujú tie isté alebo podobné ciele, ako spolky uvedené v § 2.

§ 4.

Prestúpenie zákazov uvedených v § 3 trestá ako priestupok okresný (štátny policajný) úrad uzamknutím do 6 mesiacov alebo pokutou do 20.000 Kčs, ktorá sa v prípade nedobytnosti premení podľa zavinenia v uzamknutie do 6 mesiacov.

§ 5.

Pokiaľ nebude inak stanovené, prechádza dňom účinnosti tohoto nariadenia správa všetkého hnuteľného aj nehnuteľného majetku a iných majetkových práv a dôchodkov spolkov (jednôt, útvarov), uvedených v § 2 na Hlinkovu gardu.

Oddiel III.

Ustanovenie záverečné.

§ 6.

(1) Toto nariadenie nadobúda účinnosti dňom vyhlásenia.

(2) Prevedie ho minister vnútra Slovenskej krajiny.

Dr. Jozef Tiso v. r.
Dr. Ďurčanský v. r. **Teplanský** v. r.
Černák v. r. **Dr. Vančo** v. r.

71.

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny zo dňa 17. decembra 1938

o volebnom práve utečencov-Slovákov z obsadeného územia a štátnych občanov z osád a z častí, ktoré boly novými štátnymi hranicami od materských obcí odrezané.

So súhlasom prezidenta republiky vláda Slovenskej krajiny podľa úst. zmocňovacieho zákona zo dňa 17. decembra 1938, číslo 330 Sb. z. a n. nariaďuje:

§ 1.

Česko-slovenským štátnym občanom slovenskej národnosti, ktorí majú domovské právo na území Slovenskej krajiny bez ohľadu, či ide o odtrhnuté územie, ktorí bývajú teraz na území Slovenskej krajiny a na základe svojho bydliska na území, odstúpenom Nemecku, Maďarsku alebo Poľsku, keby toto územie nebolo odpadlo, boli by mali podľa čl. V. úst. zákona o autonomii Slovenskej krajiny číslo 299/1938 Sb. z. a n. a §§ 1 a 17 zákona o voľbách do krajinských a okresných zastupiteľstiev číslo 330/1920 Sb. z. a n. v znení zákona číslo 126/1927 Sb. z. a n. volebné právo do snemu Slovenskej krajiny, priznáva sa právo voliť do prvého snemu Slovenskej krajiny v obci, v ktorej majú teraz svoje bydlisko, prípadne svoj pobyt.

§ 2.

Pri prevádzaní ustanovení § 1 neplatia ustanovenia zákona číslo 330/1920 Sb. z. a n. v znení zákona číslo 126/1927 Sb. z. a n., pokiaľ pojednávajú o voličských soznamoch.

§ 3.

Toto nariadenie nadobúda účinnosti dňom vyhlásenia a prevedie ho minister poverený agendou ministerstva vnútra Slovenskej krajiny.

Dr. Hácha v. r.
Dr. Tiso v. r.
Dr. Ďurčanský v. r. **Teplanský** v. r.
Černák v. r. **Dr. Vančo** v. r.

72.

Vyhláška ministra hospodárstva Slovenskej krajiny zo dňa 5. decembra 1938, číslo 2530-PIII/1938,

o pridelení odborného úradníka vodoprávne-technickej služby k okresnému úradu v Prešove a o prenesení vodnej knihy z príslušných okresov k menovanému okresnému úradu.

Vyhlášku ministra zemedelstva z 26. júla 1928, číslo 69.243-7/1928, pozmeňujem v dohode s ministrom vnútra Slovenskej krajiny a s účinnosťou od 9. novembra 1938 natoľko, že odborný úradník vodoprávne-technickej služby, zadelený pred tým k okresnému úradu Košice-vonkov, je naďalej pridelený k okresnému úradu v Prešove. Pri tomto úrade nachodí sa tiež vodná kniha pre obvody príslušných okresných úradov.

Minister hospodárstva: **Teplanský** v. r.

487

Slovenský zákonník

Čiastka 51. Vydaná 20. septembra 1939. **Ročník 1939.**

220.

Vládne nariadenie zo dňa 5. septembra 1939

o Hlinkovej garde.

§ 1.

Každý občan mužského pohlavia, vo veku od 6 do 60 rokov, vynímajúc židov, koná okrem vojenskej povinnosti aj ďalšie služby (prípravu na ne) na ochranu vlasti.

§ 2.

(1) Služby v § 1 uvedené vykonávajú sa v útvaroch k tomu určených.

(2) Mládež od 6 do 18 rokov pripravuje sa na tieto služby vo zvlášť k tomu určených útvaroch.

§ 3.

(1) Občania slovenskej národnosti vykonávajú služby v § 1 uvedené v Hlinkovej garde (HG) a pripravujú sa na ňu v Hlinkovej mládeži (HM).

(2) O tom, kde vykonávajú túto službu občania inej národnosti, budú vydané osobitné predpisy.

§ 4.

Hlinkova garda je polovojenským, organizovaným sborom v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany národnej jednoty.)

§ 5.

Poslaním HG. je:

1. vychovávať slovenskému národu na život a na smrť oddaných vlastencov,

2. vykonávať predvojenskú a povojenskú výchovu, v rámci organizačného a služebného poriadku,

3. sledovať verejný život v Slovenskom štáte, pozorovať, či zákony, nariadenia a opatrenia štátnych orgánov sú dodržiavané a v tomto smere podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety,

4. spolupôsobiť s ostatnými zákonom určenými orgánmi pri obrane štátu a pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti,

5. plniť ďalšie úlohy, ktoré jej budú sverené zákonnými predpismi.

§ 6.

(1) Najvyšším veliteľom HG je prezident republiky.

(2) Najvyšší veliteľ menuje hlavného veliteľa HG.

§ 7.

Hlavný veliteľ HG:

1. so schválením najvyššieho veliteľa HG vydá organizačný, služobný a kárny poriadok HG,

Cena Ks 1.40.

2. udeľuje hodnosti so súhlasom príslušných funkcionárov strany,

3. určuje služobné povinnosti členov HG a zadeľuje ich do skupín, gardistov a ozbrojených jednotiek rodobraneckých.

4. určuje povinnosti čakateľov.

§ 8.

(1) Rodobranci pri výkone služby majú tie isté práva a zákonnú ochranu ako vojaci.

(2) Rodobranci pri obsadzovaní miest vo verejných službách majú pri jednakých podmienkach prednosť.

§ 9.

(1) Zamestnávateľ je povinný uvoľniť člena HG zo zamestnania, aby mohol vykonávať povinnosti v HG.

(2) Velitelia HG majú sa starať o to, aby zamestnávateľ neutrpel vykonávaním služby zamestnancov v HG podstatnú ujmu.

(3) Zamestnanec vykonávaním služby v HG nesmie utrpeť ujmu na svojich požitkoch.

§ 10.

Výdavky na HG (HM) zaobstará štát a zabezpečí ich v štátnom rozpočte.

§ 11.

Hospodárenie HG podlieha kontrole Najvyššieho účtovného kontrolného úradu.

§ 12.

Mimo Hlinkovej gardy a organizácií pripustených osobitnými predpismi podľa § 3, odsek 2 nesmú sa tvoriť žiadne iné ozbrojené spolky.

§ 13.

Rodobranci, gardisti a čakatelia podliehajú disciplinárnym sankciam, určeným v kárnom poriadku HG.

§ 14.

(1) Kto neoprávnene (ods. 2 až 4) verejne nosí rovnošatu Hlinkovej gardy alebo Hlinkovej mládeže potrestá sa — ak nejde o čin prísnejšie trestný — okresným (štátnym policajným) úradom peňažným trestom od 5.— Ks do 20.000.— Ks alebo zavretím do 2 mesiacov. Za nedobytný peňažný trest má sa uložiť náhradný trest zavretia podľa miery zavinenia až do 2 mesiacov.

(2) Ochrana rovnošaty Hlinkovej gardy vzťahuje sa na jej úpravu, ako je určená organizačnými predpismi, vydanými hlavným veliteľom Hlinkovej gardy. Úpravou rovnošaty Hlinkovej gardy rozumie sa strih a úprava odevu, výložiek, ramenných pások, odznakov, hodností a odznakov vôbec, úprava čapíc, podbradníkov a gombíkov, služobného a vychádzkového pásu a pobočnej zbrane.

(3) Organizačné predpisy, vydané hlavným veliteľom Hlinkovej gardy, upravujú právo, poťažne povinnosť príslušníkov Hlinkovej gardy nosiť jej rovnošatu.

(4) Nikto nesmie verejne nosiť rovnošatu Hlinkovej gardy, ak nemá k tomu podľa organizačných predpisov, uvedených v predchádzajúcom odseku, právo alebo povinnosť alebo verejne nosiť na tejto rovnošate odznaky hodnosti, ktorá mu nenáleží. Taktiež sa zakazuje verejne nosiť takú rovnošatu alebo ústroj, ktoré sú buď vcelku alebo len v niektorých súčiastkach rovnošate Hlinkovej gardy tak podobné, že ich možno od nej rozoznať len pri zvláštnej pozornosti, ak len nebolo nosenie takej rovnošaty alebo ústroja povolené podľa § 14 zákona č. 269/1936 Sb. z. a n. alebo nariadené zvláštnym ustanovením, vydaným v dohode s ministerstvom vnútra.

§ 15.

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny č. 15/1938 Úr. nov. a § 1 nariadenia vlády Slovenskej krajiny č. 70/1938 Úr. nov. sa zrušuje.

603

Slovenský zákonník

Čiastka 68. Vydaná 21. decembra 1939. **Ročník 1939.**

310.

Nariadenie s mocou zákona zo dňa 21. decembra 1939

o Hlinkovej garde.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 44 zákona zo dňa 21. júla 1939, č. 185 Sl. z., o ústave Slovenskej republiky, nariaďuje:

§ 1.

Hlinkova garda je podľa vojenských zásad organizovaný sbor v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany slovenskej národnej jednoty).

§ 2.

(1) Poslaním Hlinkovej gardy je:

a) vychovávať slovenskému štátu a národu oddaných vlastencov,

b) pestovať statnosť a ducha kamarátstva,

c) vykonávať brannú výchovu,

d) pozorovať verejný život a podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety,

e) byť nápomocnou právnymi predpismi určeným orgánom pri obrane štátu a pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister vnútra a minister národnej obrany,

f) plniť ďalšie úlohy, ktoré jej budú sverené osobitnými právnymi predpismi.

(2) K brannej výchove u Hlinkovej gardy je povinný prihlásiť sa, a to spôsobom, ako to určí zákon o brannej výchove, každý občan mužského pohlavia, ktorý ju nemá možnosť vykonať v iných, právnymi predpismi určených útvaroch.

§ 3.

(1) Príslušníkmi Hlinkovej gardy môžu byť len osoby mužského pohlavia slovenskej národnosti, prijaté do nej na základe dobrovoľnej prihlášky.

(2) Príslušnosť k Hlinkovej garde zaniká smrťou alebo vylúčením.

§ 4.

(1) Hlinkova garda sa organizačne rozdeľuje:

a) na sbor mládeže (Hlinkova mládež), do ktorého patria jej príslušníci od 6. do 18. roku, a

b) na sbor gardistov (Gardu), do ktorého patria príslušníci nad 18 rokov.

(2) Zo sboru gardistov na osobitné úlohy vybraní príslušníci tvoria Rodobranu.

§ 5.

(1) Na čele Hlinkovej gardy je hlavný veliteľ, ktorého menuje prezident republiky na návrh širšieho predsedníctva Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

(2) Ostatných veliteľov a funkcionárov menuje hlavný veliteľ.

§ 6.

Hlavný veliteľ Hlinkovej gardy:

a) so schválením predsedu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vydá organizačný, služebný a kárny poriadok Hlinkovej gardy (§ 16 zákona č. 245/1939 Sl. z.),

b) udeľuje hodnosti.

§ 7.

Pri plnení úloh podľa písm. e), § 2 sú gardisti oprávnení nosiť zbraň a ju použiť

Cena 1.— Ks.

ako bezpečnostné orgány (čl. I. zákona č. 28/1928 Sb. z. a n.) a požívajú ochrany ako tieto orgány (zák. čl. XL/1914).

§ 8.

Zamestnávateľ je povinný umožniť príslušníkovi Hlinkovej gardy, aby mohol vykonávať povinnosti v nej, bez toho žeby zamestnávateľ utrpel tým podstatnú ujmu.

§ 9.

(¹) Výdavky na Hlinkovu gardu sa hradia štátnymi prídelmi, príspevkami členov a inými vlastnými príjmami.

(²) Hospodárenie Hlinkovej gardy podlieha dozoru ministerstva vnútra.

§ 10.

(¹) Príslušníci Hlinkovej gardy môžu nosiť rovnošatu.

(²) O ochrane rovnošaty Hlinkovej gardy platí § 10 zákona č. 269/1936 Sb. z. a n. obdobne.

§ 11.

(¹) Priestupku sa dopúšťa a bude potrestaný okresným (štátnym policajným) úradom:

a) zamestnávateľ a každý iný, kto znemožňuje bez závažného dôvodu príslušníkovi Hlinkovej gardy plnenie povinností v nej,

b) zamestnanec, ktorý predstieraním výkonu povinností v Hlinkovej garde poškodzuje svojho zamestnávateľa, a

c) kto neoprávnene nosí rovnošatu Hlinkovej gardy.

(²) Priestupky uvedené v ods. 1 sa trestajú peňažným trestom do 5.000 Ks, ktorý sa má v prípade nedobytnosti premeniť na zavretie do jedného mesiaca.

§ 12.

Dňom účinnosti tohto nariadenia sa zrušuje vládne nariadenie č. 220/1939 Sl. z.

§ 13.

Nariadenie toto nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia; vykoná ho minister vnútra v dohode so zúčastnenými ministrami.

Dr. Tiso v. r.

Dr. Tuka v. r.

Dr. Ďurčanský v. r. **Dr. Fritz** v. r.

Dr. Pružinský v. r. **Medrický** v. r.

Sivák v. r. **Stano** v. r.

Čatloš v. r.

311.

Nariadenie s mocou zákona zo dňa 21. decembra 1939

o Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 44 zákona zo dňa 21. júla 1939, č. 185 Sl. z., o ústave Slovenskej republiky, nariaďuje:

§ 1.

Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend sú podľa vojenských zásad organizované sbory v rámci Deutsche Partei.

§ 2.

(¹) Poslaním Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend je:

a) vychovávať slovenskému štátu a nemeckej národnostnej skupine na Slovensku oddaných mužov,

b) pestovať statnosť a ducha kamarátstva,

c) vykonávať brannú výchovu,

d) pozorovať verejný život a podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety,

e) byť nápomocnými právnymi predpismi určeným orgánom pri obrane štátu a pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister vnútra a minister národnej obrany,

§ 5.

Tento zákon platí a nadobúda účinnosť 15. dňa po vyhlásení; vykoná ho minister pravosúdia.

Dr. Tiso v. r.
Dr. Sokol v. r.
Dr. Ďurčanský v. r.
za predsedu vlády.
Dr. Fritz v. r.

165.

Ústavný zákon zo dňa 26. júna 1940

o predbežnej vnútroštátnej účinnosti medzinárodných smlúv obchodných.

Snem Slovenskej republiky sa usniesol na tomto ústavnom zákone:

§ 1.

(1) Vláda sa splnomocňuje, aby so súhlasom prezidenta republiky vyhlásením v Slovenskom zákonníku uvádzala v predbežnú vnútroštátnu účinnosť medzinárodné smluvy obchodné, uzavreté Slovenskou republikou.

(2) Medzinárodné smluvy obchodné, vyhlásené podľa ods. 1, predloží vláda súčasne s ich vyhlásením Snemu na udelenie súhlasu [lit. h), § 24 Ústavy]. Ak Snem odoprie súhlas, vyhlási sa to bez meškania v Slovenskom zákonníku a dňom tohto vyhlásenia stráca smluva predbežnú vnútroštátnu účinnosť.

§ 2.

Všetky ustanovenia tomuto zákonu odporujúce, a to najmä zákon č. 158/1923 a čl. VII zákona č. 109/1926 Sb. z. a n., sa zrušujú.

§ 3.

Tento zákon platí a nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia; vykonajú ho všetci členovia vlády.

Dr. Tiso v. r.
Dr. Sokol v. r.
Dr. Ďurčanský v. r.
aj za predsedu vlády.

Dr. Pružinský v. r. — **Medrický** v. r.
Sivák v. r. — **Stano** v. r.
Dr. Fritz v. r. — **Čatloš** v. r.

166.

Zákon zo dňa 4. júla 1940

o Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži.

Snem Slovenskej republiky sa usniesol na tomto zákone:

Diel prvý

Hlinkova garda.

§ 1.

(1) Hlinkova garda (skrátene HG) je podľa vojenských zásad organizovaný sbor Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany slovenskej národnej jednoty).

(2) Hlinkova garda je samostatná právnická osoba.

§ 2.

Poslanie Hlinkovej gardy je:

a) vychovávať slovenskému štátu a národu oddaných vlastencov v duchu kresťanských zásad,

b) vykonávať brannú výchovu a spolupôsobiť pri povojenskom výcviku a výcviku pre pomocnú službu na obranu štátu podľa platných predpisov,

c) byť nápomocnou pri obrane štátu a právnymi predpismi na to určeným orgánom pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister národnej obrany alebo minister vnútra, pri čom jej členovia požívajú rovnakú ochranu ako úradné orgány (zák. čl. XL/1914). Pri plnení týchto úloh členovia Hlinkovej gardy sú oprávnení nosiť zbraň a používať ju ako bezpečnostné orgány (čl. I. zákona č. 28/1928 Sb. z. a n.),

d) pestovať telesnú výchovu, šport, zdatnosť a ducha kamarátstva,

e) plniť ďalšie úlohy, ktoré jej sveria osobitné právne predpisy.

§ 3.

Predseda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany slovenskej národnej jednoty — v ďalšom texte „strany“) je najvyšším veliteľom a podpredsedovia sú podľa svojho poradia zástupcami najvyššieho veliteľa Hlinkovej gardy.

§ 4.

(1) Hlavného veliteľa Hlinkovej gardy vymenúva predseda strany na návrh širšieho predsedníctva.

(2) Hlavný veliteľ alebo ním poverený funkcionár zastupuje Hlinkovu gardu navonok.

(3) Právnym zástupcom Hlinkovej gardy a jej složiek je Finančná prokuratúra. Na toto zastupovanie sa vzťahujú obdobne ustanovenia zákona č. 97/1933 Sb. z. a n. a vládneho nariadenia č. 82/1936 Sb. z. a n.

§ 5.

Organizáciu Hlinkovej gardy a službu v nej upravuje organizačný a služobný poriadok, ktorý vydá hlavný veliteľ so schválením predsedu strany.

§ 6.

Funkcionárov Hlinkovej gardy vymenúva hlavný veliteľ podľa predpisov organizačného a služobného poriadku (§ 5).

§ 7.

Členom Hlinkovej gardy je štátny občan slovenskej národnosti vo veku vyše 20 rokov, prijatý na základe dobrovoľnej prihlášky.

§ 8.

Členovia gardy majú pri rovnakých podmienkach prednosť pri obsadzovaní miest vo verejných a súkromných službách.

§ 9.

Na členov a na orgány Hlinkovej gardy vzťahujú sa právne predpisy o úradnom tajomstve.

§ 10.

(1) Členov gardy, ktorí neplnia svoje povinnosti, možno disciplinárne trestať:

a) napomenutím,

b) pokarhaním,

c) peňažnou pokutou do výšky Ks 500, ktorú možno vymáhať administratívnou exekúciou,

d) pozbavením funkcií,

e) pozbavením funkcií a odňatím spôsobilosti funkcie znova zastávať,

f) vylúčením z Hlinkovej gardy.

(2) Podrobnosti o disciplinárnych trestoch a disciplinárne pokračovanie určí disciplinárny poriadok, ktorý vydá hlavný veliteľ Hlinkovej gardy so schválením predsedu strany.

(3) Trestné súdy sú povinné začiatok a právoplatné dokončenie trestného pokračovania proti členovi Hlinkovej gardy oznámiť jej hlavnému veliteľstvu.

Diel druhý.

Hlinkova mládež.

§ 11.

(1) Hlinkova mládež (skrátene HM) je podľa vojenských zásad organizovaný sbor strany.

(2) Hlinkova mládež je samostatná právnická osoba.

§ 12.

Poslanie Hlinkovej mládeže je:

a) vychovávať slovenskému štátu a národu oddaných vlastencov v duchu kresťanských zásad,

b) vykonávať brannú výchovu a spolupôsobiť pri predvojenskom výcviku a výcviku pre pomocnú službu na obranu štátu podľa platných predpisov,

c) byť nápomocnou právnymi predpismi na to určeným orgánom pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti spôsobom, ktorý určí minister vnútra, pri čom jej členovia požívajú rovnakú ochranu ako úradné orgány (zák. čl. XL/1914),

d) pestovať telesnú výchovu, šport, zdatnosť a ducha kamarátstva,

e) plniť ďalšie úlohy, ktoré jej sveria osobitné právne predpisy.

§ 13.

Predseda strany je najvyšším veliteľom a podpredsedovia sú podľa svojho poradia zástupcami najvyššieho veliteľa Hlinkovej mládeže.

§ 14.

(1) Hlavného veliteľa Hlinkovej mládeže vymenúva predseda strany na návrh širšieho predsedníctva.

(2) Hlavný veliteľ alebo ním poverený funkcionár zastupuje Hlinkovu mládež navonok.

(3) Právnym zástupcom Hlinkovej mládeže a jej složiek je Finančná prokuratúra. Na toto zastupovanie sa vzťahujú obdobne ustanovenia zákona č. 97/1933 Sb. z. a n. a vládneho nariadenia č. 82/1936 Sb. z. a n.

§ 15

Organizáciu Hlinkovej mládeže a službu v nej upravuje organizačný a službobný

poriadok, ktorý vydá hlavný veliteľ so schválením predsedu strany.

§ 16.

Funkcionárov Hlinkovej mládeže vymenúva hlavný veliteľ podľa predpisov organizačného a služobného poriadku (§ 15).

§ 17.

Členmi Hlinkovej mládeže sú štátni občania slovenskej národnosti vo veku od 6 do 20 rokov, prijatí na základe dobrovoľnej prihlášky, a funkcionári Hlinkovej mládeže, i vyše dvadsaťroční.

§ 18.

Členovia Hlinkovej mládeže majú pri rovnakých podmienkach prednosť pri obsadzovaní miest vo verejných a súkromných službách.

§ 19.

Na členov a na orgány Hlinkovej mládeže vzťahujú sa právne predpisy o úradnom tajomstve.

§ 20.

(1) Disciplinárne predpisy pre členov Hlinkovej mládeže určí disciplinárny poriadok, ktorý vydá hlavný veliteľ Hlinkovej mládeže so schválením predsedu strany.

(2) Trestné súdy sú povinné začiatok a právoplatné dokončenie trestného pokračovania proti členovi Hlinkovej mládeže oznámiť jej hlavnému veliteľstvu.

Diel tretí.

Spoločné ustanovenia.

§ 21.

(1) Na výdavky Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže, pokiaľ na to nestačia ich vlastné príjmy, prispieva štát.

(2) Hospodárenie Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže podlieha dozoru Najvyššieho účtovného kontrolného úradu.

§ 22.

Výkon povinností v Hlinkovej garde a v Hlinkovej mládeži treba zariadiť tak, aby členovia neboli hatení v riadnom konaní povinností svojho povolania alebo iných svojich zákonitých povinností.

§ 23.

Členovia Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže môžu nosiť rovnošatu.

Diel štvrtý.

Trestné ustanovenia.

§ 24.

(1) Priestupku sa dopúšťa:

a) zamestnávateľ alebo iná osoba, ak bez závažného dôvodu znemožňuje členovi Hlinkovej gardy alebo Hlinkovej mládeže vykonávať služobné povinnosti,

b) zamestnávateľ, ktorý bez oprávneného dôvodu poruší ustanovenia §§ 8 a 18 tohto zákona,

c) zamestnanec, ktorý predstieraním vykonávania povinností v Hlinkovej garde alebo v Hlinkovej mládeži poškodzuje svojho zamestnávateľa,

d) kto neoprávnene nosí rovnošatu Hlinkovej gardy alebo Hlinkovej mládeže, jej súčiastky alebo iné ich odznaky,

e) kto verejne zneuctí alebo pohaní meno, vlajku, zástavu alebo iné, služobným poriadkom určené označenia alebo odznaky Hlinkovej gardy alebo Hlinkovej mládeže.

(2) Priestupky uvedené v ods. 1 tohto paragrafu tresce okresný (štátny policajný) úrad peňažným trestom do Ks 5000, ktorý treba premeniť — ak sa nedá vymôcť — na zavretie do jedného mesiaca.

Diel piaty.

Rozličné ustanovenia.

§ 25.

Okrem Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže zakázané je tvoriť iné spolky (ustanovizne) pre občanov slovenskej národnosti na ciele, uvedené v prvom a druhom diele tohto zákona.

§ 26.

Týmto zákonom sa zrušuje nariadenie s mocou zákona č. 310/1939 Sl. z., ako aj iné právne predpisy, ktoré mu odporujú.

§ 27.

Tento zákon nadobúda účinnosť 15. dňom po vyhlásení; vykoná ho minister

511

Slovenský zákonník

Čiastka 56. Vydaná dňa 23. decembra 1944. Ročník 1944.

231.

Nariadenie zo dňa 13. decembra 1944

o splnomocnení Robotníckej sociálnej poisťovne na poskytnutie jednorázovej výpomoci niektorým dôchodcom.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 2 zákona č. 200/1944 Sl. z. nariaďuje:

§ 1.

(1) Robotnícka sociálna poisťovňa v Bratislave môže dôchodcom invalidného a starobného, ako aj provízneho poistenia baníckeho — okrem Židov — poskytnúť za rok 1944 jednorázovú drahotnú výpomoc, a to:

a) Ks 250.— požívateľom invalidného a starobného dôchodku (provízie); táto výpomoc sa zvyšuje o Ks 100.— na každé dieťa mladšie 17 rokov, o ktoré sa požívateľ dôchodku (provízie) stará a ktoré by malo nárok na sirotský dôchodok v prípade jeho úmrtia,

b) Ks 200.— požívateľom dôchodku (provízie) vdovského (vdoveckého),

c) Ks 100.— požívateľom sirotského dôchodku (provízie), ak sú jednostranne osirelí,

d) Ks 200.— požívateľom sirotského dôchodku (provízie), ak sú obojstranne osirelí.

(2) Výpomoc podľa ods. 1 vyplatí Robotnícka sociálna poisťovňa tým požívateľom invalidného a starobného dôchodku (provízie), ktorí majú nárok na výplatu príslušného dôchodku (provízie) na mesiac december 1944.

(3) V prípade smrti požívateľa dôchodku (provízie) vyplatí Robotnícka sociálna poisťovňa výpomoc (ods. 1) jeho dedičom.

§ 2.

Toto nariadenie nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia; vykoná ho minister vnútra.

Dr. Jozef Tiso v. r.

Dr. Štefan Tiso v. r.

Mach v. r. Dr. Pružinský v. r.

Haššík v. r. Dr. Kočiš v. r.

Dr. Medrický v. r.

232.

Nariadenie zo dňa 13. decembra 1944

o podriadení príslušníkov Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a Slovenskej pracovnej služby vojenskej súdnej právomoci.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 2 zákona č. 200/1944 Sl. z. nariaďuje:

§ 1.

(1) Za brannej pohotovosti štátu príslušníci Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a Slovenskej pracovnej služby povolaní a konajúci službu podľa § 28 zákona č. 50/1944 Sl. z. alebo pribraní do služby v brannej moci podľa § 26 ods. 1 písm. c) zákona č. 30/1943 Sl. z. podliehajú pre súdne trestné činy vojenskej súdnej právomoci; pre administratívne priestupky a disciplinárne previnenia podliehajú disciplinárnej právomoci svojich veliteľov (nadriadených) podľa zákona č. 154/1923 Sb. z. a n. v znení vyhlášky ministra národnej obrany č. 65/1935 Sb. z. a n.

(2) Príslušníci Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a Slovenskej pracovnej služby sú viazaní od nastúpenia služby podľa ods. 1 služobnou povinnosťou až do prepustenia z tejto služby.

Cena Ks 1.—

§ 2.

Osoby uvedené v § 1 podliehajú ustanoveniam vojenského trestného zákona č. 19/1855 R. z., najmä tiež ustanoveniam II. dielu uvedeného zákona.

§ 3.

Ustanovenia §§ 31 až 35, 45 až 48 a 87 vojenského trestného zákona č. 19/1855 R. z. sa vzťahujú aj na hodnosti, ktoré osoby uvedené v § 1 nadobudly v sbore, ktorého sú príslušníkmi.

§ 4.

Ustanovenia tohto nariadenia platia pre trestné činy spáchané odo dňa nadobudnutia jeho účinnosti.

§ 5.

Toto nariadenie nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia; vykoná ho minister národnej obrany.

Dr. Jozef Tiso v. r.
Dr. Štefan Tiso v. r.
Mach v. r. **Dr. Pružinský** v. r.
Haššík v. r. **Dr. Kočiš** v. r.
Dr. Medrický v. r.

233.

Nariadenie zo dňa 13. decembra 1944

o prechodnej úprave niektorých zmenkoprávnych lehôt.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 2 zákona č. 200/1944 Sl. z. nariaďuje:

§ 1.

(1) Lehoty na uplatnenie a splnenie zmenkových nárokov sa predlžujú do 31. decembra 1945 pri tých zmenkách, v ktorých niektorá zo zmenkoprávne zaviazaných osôb alebo zmenkový veriteľ koná činnú vojenskú službu za brannej pohotovosti štátu (v ďalšom texte — „vojenská osoba v činnej službe").

(2) Vojenským osobám v činnej službe sa kladú naroveň:

a) osoby, vykonávajúce služby podľa § 26 ods. 1 písm. c) zákona č. 30/1943 Sl. z.,

b) osoby vykonávajúce osobné úkony podľa zákona o obrane štátu,

c) osoby vykonávajúce dobrovoľnú službu zdravotnú v armáde,

d) osoby, pridelené k službe armády, nakoľko nie sú už zahrnuté pod písm. a) až c).

§ 2.

Doba predĺženia podľa § 1 nezapočítava sa do doby premlčacej, ani do lehoty, v ktorej treba nárok zo zmenky uplatňovať alebo učiniť opatrenie na zachovanie práv zo zmenky.

§ 3

Toto nariadenie nadobúda účinnosť dňom 1. januára 1945; vykoná ho minister pravosúdia so zúčastnenými ministrami.

Dr. Jozef Tiso v. r.
Dr. Štefan Tiso v. r.
Mach v. r. **Dr. Pružinský** v. r.
Haššík v. r. **Dr. Kočiš** v. r.
Dr. Medrický v. r.

Tlač: Kníhtlačiareň Andreja v Bratislave.

33.

Nariadenie Slovenskej národnej rady zo dňa 15. mája 1945

o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.

Slovenská národná rada usniesla sa na tomto nariadení:

Diel I.

§ 1.

Fašistickí okupanti.

Cudzí štátny občan, ktorý

a) pričinil sa o rozbitie Československej republiky alebo zničenie jej demokratického štátneho poriadku, alebo

b) účastnil sa politického, hospodárskeho alebo iného útlaku slovenského národa, najmä terorizoval alebo drancoval slovenský ľud, bojoval s nemeckou armádou na území Československej republiky proti Červenej armáde, ostatným spojeneckým armádam, proti slovenskému povstaniu alebo proti partizánom na Slovensku, alebo dopustil sa pritom vraždy, lúpeže, podpaľačstva, vydieračstva, udavačstva alebo iných zverstiev a násilností, stál v službách nacistického Nemecka, horthyovského Maďarska, alebo nariadil a napomáhal odvlečenie slovenských príslušníkov do cudziny, alebo inak previnil sa proti slovenským národným záujmom,

potresce sa za zločin smrťou.

§ 2.

Domáci zradcovia.

Československý štátny občan, ktorý svojou činnosťou, menovite však ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií

a) pričinil sa o rozbitie Československej republiky alebo odstránenie jej demokratického poriadku alebo zavedenie fašistického režimu, menovite kto za tým účelom iniciatívne alebo exponovane pôsobil k 6. októbru 1938 a ku 14. marcu 1939 a najmä kto priamym vyjednávaním alebo iným spôsobom prispel k utvoreniu slovenského štátu pod ochranou Nemecka, alebo

b) podporil v značnej miere vojenské, politické alebo hospodárske záujmy nacistického Nemecka alebo horthyovského Maďarska, spôsobil škodu vojnovému úsiliu Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencov, alebo spôsobil škodu slovenskému národu, domácim demokratickým a protifašistickým organizáciám alebo skupinám, vedúcim boj za slobodu, alebo

c) akokoľvek sa pričinil o vypovedanie a vedenie vojny proti Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencom, bral na nej významnú účasť, alebo svojím jednaním, menovite násilnosťami a drancovaním poškvrnil česť slovenského národa, alebo

d) kto činnosť a ideje fašistických okupantov a domácich zradcov verejne propagoval, obhajoval alebo schvaľoval, verejne hanobil Sväz sovietskych socialistických republík, spojencov alebo ich štátne zriadenie a armády,

potresce sa za zločin smrťou.

§ 3.

Kolaboranti.

a) Kto akokoľvek napomáhal činnosť fašistických okupantov alebo domácich zradcov, s nimi spolupracoval s úmyslom napomáhať nemecké vedenie vojny, alebo poškodil vojnové úsilie Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencov, ako aj oslobodenecký boj slovenského národa, alebo

b) kto nariadil, organizoval alebo horlive vykonával perzekúciu demokratických a protifašistických osôb a organizácií pre ich politickú činnosť, kto spôsobil druhému protiprávnu ujmu pre jeho rasovú, národnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť a pre protifašistické presvedčenie, alebo kto nariadil alebo horlive prevádzal vysťahovanie slovenských ľudí do cudziny, do zaisťovacích táborov alebo na prácu v prospech nemeckého vedenia vojny, alebo

c) kto ako príslušník fašistických organizácií alebo za použitia politického vplyvu obohatil sa na úkor druhých občanov, alebo kto za spolupráce s nemeckými alebo maďarskými okupantmi alebo

domácimi zradcami alebo za využitia vojnových pomerov sa neprimerane obohatil, alebo

d) kto ako významný činiteľ verejného, politického, hospodárskeho alebo kultúrneho života dával svoje služby k dispozícii okupantom alebo fašistickému režimu, aby tým pomáhal tento režim budovať, udržovať a utrpenia slovenského národa predlžovať, alebo

e) kto činnosť kolaborantov [písm. a)—d)] verejne propagoval alebo schvaľoval,

potresce sa trestom na slobode do 30 rokov, za priťažujúcich okolností trestom smrti.

§ 4.

Zrada na povstaní.

a) Kto akýmkoľvek spôsobom maril boj slovenského národa proti zradcom alebo okupantom, za slobodu a za obnovenie Československej republiky, najmä kto maril prípravy národného povstania alebo účasť vojenských jednotiek na ňom, alebo

b) kto sa akokoľvek zúčastnil na úsilí fašistických okupantov alebo domácich zradcov v úmysle potlačiť slovenské národné povstanie alebo znemožniť partizánsky boj, alebo kto spolupôsobil pri prenasledovaní účastníkov povstania alebo partizánskeho boja, udával alebo inak pomáhal okupačným vojskám a orgánom, alebo

c) kto takúto zradcovskú činnosť propagoval, verejne obhajoval alebo schvaľoval,

potresce sa smrťou.

§ 5.

Previnilci fašistického režimu.

Kto bol v miestnom meritku zakladateľom, organizátorom alebo propagátorom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy alebo iných fašistických organizácií a svoju činnosť vyvíjal vo zmysle fašistického režimu, kto bol exponovaným propagátorom fašistických ideí, spolupráce s nacistickým Nemeckom alebo vojny proti Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencom, kto pracoval politicky ako nepriateľ demokratického systému Československej republiky, alebo kto sa zúčastnil na protidemokratických, protikomunistických, rasových alebo pod. akciách a štvaniach, kto sa obohatil na úkor iných občanov využijúc svojho politického postavenia, kto sa akokoľvek previnil v boji za slobodu slovenského národa alebo za vojny proti spojeneckému Sväzu sovietskych socialistických republík a ostatným spojencom, alebo kto utláčal druhých občanov, najmä ich nútil na prácu pre nemecké vojenské záujmy, alebo inak ich poškodil na životoch a majetkoch, alebo kto nesie zodpovednosť za príkorie občanov, spôsobené okupantmi a zradcami, v obci — pokiaľ táto činnosť nie je trestná podľa §§ 1—4 —

potresce sa zadelením do pracovného útvaru najdlhšie na dobu 2 rokov a pozbavením občianskych práv na dobu 2-15 rokov, alebo len verejným pokarhaním.

§ 6.

Zmiernenie trestu.

Ak pachateľ svojou neskoršou činnosťou, najmä účasťou na povstaní, význame sa zaslúžil o protifašistický boj alebo o záchranu slovenských životov, možno trest smrti premeniť na trest na slobode do 30 rokov, alebo v mimoriadnych prípadoch uložiť tresty vedľajšie ako tresty hlavné, prípadne pachateľa aj oslobodiť.

§ 7.

Strata práv.

Súd v odsudzujúcom rozsudku vysloví súčasne stratu občianskych práv vyjmúc prípad verejného pokarhania.

§ 8.

Výkon trestu.

(¹) Odsúdený odpyká trest na slobode v trestnici, prípadne časť alebo celý trest v osobitných pracovných útvaroch, ktoré budú za tým účelom zriadené.

(²) Celý majetok alebo časť majetku odsúdeného vyhlási súd za konfiškovaný v prospech štátu vyjmúc prípad odsúdenia podľa § 5.

Diel II.

§ 9.

Ľudové súdy.

Na potrestanie trestných činov podľa tohto nariadenia zriaďujú sa na území Slovenska tieto ľudové súdy:

a) Národný súd so sídlom v Bratislave,

b) okresné ľudové súdy so sídlom v sídle okresu,

c) miestne ľudové súdy v každej politickej obci.

§ 10.

Pokračovanie pred ľudovými súdmi.

(1) Ľudový súd nemôže pokračovať v neprítomnosti obžalovaného.

(2) Trestné oznámenie ľudovému súdu môže podať každý občan, úrad alebo bezpečnostný orgán. Obžalobca príslušný na pokračovanie preskúma trestné oznámenie, a ak je toho názoru, že sa má stíhanie odoprieť, predloží spisy so svojím návrhom ľudovému súdu, ktorý o veci rozhodne, ináč do 8 dní predloží obžalobný spis predsedovi ľudového súdu.

(3) O väzbe po započatí trestného pokračovania rozhoduje ľudový súd.

(4) Zaisťovacia väzba má byť celá zarátaná do uloženého trestu na slobode.

(5) Námietky proti obžalobnému spisu nie sú prípustné.

(6) Celé pokračovanie sa má viesť urýchlene tak, aby hlavné pojednávanie bolo zahájené do 14 dní po predložení obžalobného spisu predsedovi ľudového súdu.

(7) Rozsudok treba vyniesť a vyhlásiť hneď po ukončení hlavného pojednávania. Rozsudok sa má vyhlásiť „Menom republiky a slovenského národa".

(8) Proti rozhodnutiam ľudových súdov nie je prípustný opravný prostriedok.

Národný súd.

§ 11.

Národný súd sa zriaďuje v Bratislave pre celé územie Slovenska.

§ 12.

Do pôsobnosti Národného súdu patrí rozhodovať o trestných činoch, uvedených v tomto nariadení, oproti:

a) bývalému prezidentovi Slovenskej republiky,

b) členom slovenských vlád od 14. marca 1939,

c) poslancom Snemu Slovenskej republiky od 14. marca 1939,

d) členom Štátnej rady od 14. marca 1939,

e) členom Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a ich dôstojníckym funkcionárom od 14. marca 1939,

f) šéfom propagandy od 14. marca 1939,

g) vyslancom a splnomocneným ministrom od 14. marca 1939,

h) vedúcim národných skupín a ich zástupcom,

i) vedúcim funkcionárom v protirasovej činnosti,

j) prednostom Ústredne štátnej bezpečnosti,

k) členom Revízneho senátu Najvyššieho súdu a verejnému obžalobcovi pri ňom pôsobiacemu,

l) tým, ktorých Predsedníctvo Slovenskej národnej rady prikáže do pôsobnosti Národného súdu.

§ 13.

(1) Národný súd rozhoduje v 7-člennom senáte, ktorý sa skladá z predsedu a zo 6 prísediacich.

(2) Predseda senátu a jeho námestník musí byť sudca z povolania. Menuje a odvoláva ich Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.

(3) Prísediacich vymenúva a odvoláva Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.

§ 14.

Za prísediaceho senátu Národného súdu (náhradníka) možno vymenovať len osobu, ktorá:

a) dovŕšila 21. rok,

b) vie čítať a písať,

c) je štátnym občanom Československej republiky,

d) je mravne zachovalá a politicky bezúhonná.

§ 15.

(1) Obžalobu pred Národným súdom zastupuje obžalobca.

(2) Obžalobcu a jeho námestníka vymenúva a odvoláva Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.

(3) Obžalobca pri výkone funkcie podlieha Predsedníctvu Slovenskej národnej rady.

§ 16.

Obžalovaný pred Národným súdom môže si voliť obhájcu z radu advokátov

podľa soznamu sostaveného Povereníctvom Slovenskej národnej rady pre pravosúdie.

§ 17.

Súd rozhoduje väčšinou hlasov. Najprv hlasujú prísediaci, po nich hlasuje predseda.

§ 18.

Zápisnicu o hlavnom pojednávaní podpíšu všetci členovia senátu a zápisovateľ.

§ 19.

(1) Ak obžalovaný bol odsúdený na smrť, súd hneď po vypočutí obžalobcu sa usnesie na tom, či odsúdeného odporúča na milosť alebo nie. Ak súd odporúča udeliť milosť, hneď predloží spisy so svojím návrhom a s návrhom obžalobcu Predsedníctvu Slovenskej národnej rady. Ku spisom sa pripojí aj žiadosť o milosť, ktorú podal odsúdený alebo v jeho prospech hocikto.

(2) Ak súd neodporúča odsúdenému udeliť milosť, alebo ak síce odporúča udeliť milosť, ale milosť nebola udelená, trest smrti sa vykoná.

§ 20.

Právoplatne uložené tresty pri Národnom súde vykonáva príslušné štátne zastupiteľstvo.

Okresné ľudové súdy.

§ 21.

Okresný ľudový súd zriaďuje sa v sídle okresu pre obvod okresu.

§ 22.

Do pôsobnosti okresného ľudového súdu spadajú všetky trestné činy podľa tohto nariadenia okrem tých, ktoré sú výlučne prikázané do oboru pôsobnosti Národného súdu, a tiež tých, ktoré budú Predsedníctvom Slovenskej národnej rady z pôsobnosti okresného ľudového súdu vyňaté a prikázané Národnému súdu.

§ 23.

(1) Okresný ľudový súd rozhoduje v 5-člennom senáte, ktorý sa skladá z predsedu a 4 prísediacich.

(2) Predseda senátu a jeho námestník musí byť sudca z povolania. Menuje a odvoláva ich Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre pravosúdie pokiaľ možno na návrh príslušného okresného národného výboru.

(3) Prísediacich vymenúva príslušný okresný národný výbor.

§ 24.

(1) Obžalobu pred okresným ľudovým súdom zastupuje obžalobca.

(2) Obžalobcu a jeho námestníka vymenúva a odvoláva Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre pravosúdie z radu osôb práva znalých na návrh príslušného okresného národného výboru.

(3) Obžalobca pri výkone funkcie podlieha Predsedníctvu Slovenskej národnej rady.

§ 25.

Ustanovenia §§ 14 a 16 až 20 platia obdobne pre okresné ľudové súdy.

Miestny ľudový súd.

§ 26.

Pre obvod politickej obce zriaďuje sa miestny ľudový súd v sídle miestneho národného výboru.

§ 27.

Do pôsobnosti miestneho ľudového súdu spadajú všetky trestné činy podľa § 5 tohto nariadenia.

§ 28.

(1) Miestny ľudový súd rozhoduje v 5 až 11-člennom senáte, ktorý sa skladá z predsedu a 4 až 10 prísediacich.

(2) Predsedu a obžalobcu menuje a odvoláva okresný národný výbor.

(3) Prísediacich miestnych ľudových súdov menuje a odvoláva okresný národný výbor na návrh miestneho národného výboru.

(4) Ustanovenie § 14 platí obdobne aj pre miestne ľudové súdy.

§ 29.

Nad výkonom trestu, uloženého miestnym ľudovým súdom, dozerá obžalobca

pri okresnom ľudovom súde príslušného okresu.

§ 30.

Obžalovaný pred miestnym ľudovým súdom si môže voliť obhájcu, ktorý však nesmie byť z radu advokátov a sudcov.

§ 31.

Kancelárske práce vykonáva pre Národný súd Najvyšší súd, pre okresný ľudový súd príslušný okresný súd a pre miestny ľudový súd úrad miestneho národného výboru; pre obžalobcu na Národnom súde Generálna prokuratúra, pre obžalobcu na okresnom ľudovom súde príslušný okresný súd, pre miestneho obžalobcu príslušný úrad miestneho národného výboru.

§ 32.

Výdavky spojené so zriadením a funkciou ľudových súdov hradí štát v rámci rozpočtových prostriedkov Predsedníctva Slovenskej národnej rady.

§ 33.

Toto nariadenie nadobúda účinnosť hneď, platí na čas jedného roku a vykoná ho Predsedníctvo Slovenskej národnej rady so Sborom povereníkov.

Šmidke v. r. **Dr. Lettrich** v. r.

Tlač. „Pravda", grafické a vydavateľské podniky v Bratislave, Ružová ulica 12.

Prihláška do HG

Číslo: 242/18

53

Okresné velit. HG: Kremnica

Miestne velit. HG: Šváb

Priezvisko a meno: d s k ý Pavel

I. OSOBNÉ DÁTA:

1.	Bydlisko	miesto a ulica	Šváb čis.75
		okres	Kremnica
2.	Narodený	deň, mesiac, rok	.1909
		obec	~~Dunasuzin~~
		okres	Jugoslávia
3.	Príslušný	obec	Šváb
		okres	Kremnica
4.	Náboženstvo		rím.kat.
5.	Zamestnanie		baník
6.	Stav (slob., žen.)		ženatý
7.	Počet, pohlavie a vek dietok		Anna 8, Emilia Pavel 22
8.	Školské vzdelanie		6 tr.ľud.
9.	Znalosť rečí		slovenskej
10.	Kedy ste sa prihlásili do HG		25.XI.1938
11.	Doterajšie zadelenie v HG:	sbor	
		funkcia	
		hodnosť	Miestny velitel
12.	Máte rovnošatu?		Nie
13.	Zvláštny výcvik a znalosti		

II. VOJENSKÉ DÁTA:

4.	Hodnosť	slobodník
15.	Branný pomer, aktívny či záložný?	v zálohe
16.	Kmeňové teleso	peší pluk čis.26
17.	Odvodný ročník	1929
18.	Domáce doplň. okr. veliteľstvo	Lipt.Sv.Mikuláš
19.	Klasifikácia (A, B, C)	A
20.		
21.		
22.		
23.		
24.		
25.	Ste za mobiliz. od narukov. oslob.?	Nie
26.	Zvláštne určenie	Nemám
27.	Špeciálny voj. výcvik (kurzy)	kulometný kurz
28.	Koľko cvičení vo zbrani ste vykonali?	2 riadne 2 mimoriadne
29.	Zvláštne záznamy	

30. Datum složenia prísahy: 20.III.1941 /čj.:

Vyplňte **dvojmo** – písacím strojom – silnou čiarou ohraničené rubriky nevypĺňujte!
Kto sa včas neprihlási do HG, bude prísne trestaný!

Cena prihlášky 25 hal.

III. VŠEOBECNÉ DATA:

31.	Od kedy ste v HSĽS?		------------
32.	V ktorých politických stranách ste boli pred 6. X. 1938 a akú ste mali funkciu?		v roku 1936 v agrárnej
33.	V ktorých spolkoch ste boli členom pred 6. X. 1938 a akú ste mali funkciu?		--------
34.	Manželka:	náboženstvo	rím.kat.
		národnosť pri sčítaní ľudu v roku 1930	slovenska
		zamestnanie	domáca
35.	Mená rodičov prihláseného a ich náboženstvo		Jozef, Maria rod. ova zomrela rm.katol.
36.	Boli ste trestaný? Prečo a aké tresty?		Nie
37.	Kde ste boli od roku 1918 zamestnaný? (miesto, doba, zamestnanie)		od rku 1929 do 1936 u železnice od 1936 u bani
38.	Majetkové pomery (i manželkine)		Dom s manželkou
39.	Ste zamestnaný? Kde?		Som, štátne banské riad. v Kremnici
40.	Aké školy navštevovaly alebo navštevujú vaše deti?		slovenske
41.	Čo pokladáte za dôležité poznamenať vo váš prospech z minulosti?		od roku 1938 organizovaný u Kresť.odb.sdruže
42.	Vyhlasujem na svoju česť, že horejšie údaje sú pravdivé a nič som nezatajil. Sľubujem, že sverené mi úlohy a služby v HG budem vykonávať svedomite. *Tak mi Pán Boh pomáhaj!* Pavel Konovaly Vlastnoručný podpis.		

Prihláška za člena HG (osobné údaje sú vymazané).
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 104 – 4

IV. POSUDOK A NAVRH:

Posudok veliteľského sboru miest. vel. HG o prihlásenom a o pravdivosti údajov v prihláške uvedených:	Za správnosť údajov miest. vel. sbor
Návrh miest. veliteľského sboru na zavedenie do skupiny:	rodobrancov ~~gardistov~~ ~~[illegible]~~ podpis miest. vel. HG. podpis miest. predsedu HSĽS.

V. ROZHODNUTIE:

Rozhodnutie okres. veliteľského sboru HG o návrhu	s návrhom: súhlasíme – ~~nesúhlasíme~~ (v prípade nesúhlasu stručne odôvodnite) podpis okr. vel. HG. podpis okr. predsedu HSĽS.

VI. ZISTENIE VYŠETRUJÚCEJ KOMISIE HG:

Z rozkazu .... vel. HG sme odvolanie prihláseného vyšetrili a hlásime:

....
podpis.

VII. TRESTY V HG:	VIII. POCHVALY A VYZNAMENANIA V HG:
	Dostal pochvalný dekrét OLVHG, č. 1635 Bratislava, 17.II.1941

IX. ÚRADNÉ ZMENY A ZÁZNAMY V ČASOVOM PORADÍ:

Bežné číslo	Datum	Číslo	Rubr. číslo	Predmet
1.	8. 1.	244/0-41	13	Vykonal kurz pre veliteľov a referentov HG v Kremnici v dňoch 16.-22. marca 1941.
2.	1942	36/18		Dekrétom HVHG zo dňa 25.4.1941, čís. 5759/N, bol menovaný „miestnym veliteľom HG vo štábe“.
3.	27.8.942	896/42		Vydaná legitimácia HG, čís. 242/18

Slovenská ľudová kníhtlačiareň, Bratislava, Špitálska 18.

Gardista Alexander st. ,

narod. januára 1884 **č. leg.** **prisahal dňa** 25. januára 1941

hlavnému veliteľovi HG

Dr. Vojtech Tuka:

„Prísaha je zasľúbenie so smrťou. Každý nech si je toho vedomý, že zasväcuje svoj život smrti za národ. Vieme, že k tomu nedôjde, ale slovenský národ sa musí dozvedieť, že ste sa zasľúbili smrti za národ, aby mal pred Vami rešpekt, aby si Vás národ ctil, aby Vás miloval. Máte česť sľúbiť životy, vernosť a kamarátstvo svoje mužovi, ktorý by mohol byť pýchou i väčšieho národa, ktorý svojou minulosťou, svojou prítomnosťou dokázal, že vie a bude vedieť pracovať tak, ako to národ vyžaduje."

Šaňo Mach:

„Vžite sa do duší a sŕdc všetkých Slovákov-bojovníkov, ktorí od vekov viedli boj za národ! Cesta slovenského národa je cestou krvavou. Mnohí padli v boji. Myslime na nich, keď ideme prisahať! Myslime na tých, čo padli pred stá rokmi, či za svetovej vojny, alebo po nej, myslime na martýrov rodobraneckých, myslime na prvého mŕtveho gardistu Kopala, ktorý padol vtedy, keď sa naša sloboda rodila! Myslime na budúcnosť, na deti našich detí, aby žily slobodne, šťastne, aby celý národ mal zabezpečenú slobodu v samostatnom slovenskom štáte! Myslime na večného vodcu národa, Andreja Hlinku!"

Prísaha:

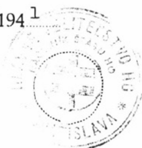
„Prisahám na živého Boha, že mi zákon večného vodcu, Andreja Hlinku: „Za Boha život – za národ slobodu", bude najvyšším rozkazom.

Prisahám, že verne budem plniť rozkazy nadriadených a radšej padnem, než by som zradil.

Tak mi Pán Boh pomáhaj!

Na stráž!

V Trnave dňa 25. januára 1941

podpis.

Prísaha člena Hlinkovej gardy (osobné údaje sú vymazané).
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 64 – 2

Prísaha

Meno: Ondrej

Veliteľstvo HG: Malé Ripňany

Čís. leg.:

Ja Ondrej (hodnosť v HG) miest. vel.

narodený dňa . II. 1900 složil som prísahu svojmu

hlavnému veliteľovi HG

do rúk dňa 22. februára 1941

v Nitre v tomto znení:

Prisahám na živého Boha, že mi zákon večného vodcu, Andreja Hlinku: „Za Boha život – za národ slobodu“, bude najvyšším rozkazom.

Prisahám, že verne budem plniť rozkazy nadriadených a radšej padnem, než by som zradil.

Tak mi Pán Boh pomáhaj!

Na stráž!

podpis prisahajúceho

65

Slovenská ľudová kníhtlačiareň v Bratislave

Prísaha člena Hlinkovej gardy (osobné údaje sú vymazané).
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 64 – 3

136 55

Príloha k rozkazu č.5/II a 4/III.

Čestné vyhlásenie.

Vyhlasujem na svoju česť,
že som nikdy nebol v organizácii slobodomurárov a Rotary clubu,
že som árijského pôvodu,
že som mravne a politicky zachovalý,
že žijem usporiadaným rodinným životom,
že zachovávam vždy a pred každým úradné tajomstv
že nič nevykonám,čo by smerovalo proti HG, Strane,proti záujmom národa a proti samostatnosti štátu.

Keď sa dozviem okolnosti,ktoré by mohly škodiť národu a štátu,tieto oznámim na príslušnom mieste.

Vykonám všetky rozkazy,ktoré mi budú mojími predstavenými dané.

Vyhlasujem,že som si vedomý trestov,ktoré mňa stihnú,keď by sa moje osvedčenie nezakladalo na pravde a keď by som nesplnil daný sľub.

Vyhlasujem,že som si vedomý povinností, vyplývajúcich z prísahy.

N a s t r á ž !

Pavel Konorecký
Podpis.

Čestné vyhlásenie gardistu.
Zdroj: SNA, f 604, 604 – 64 – 6

Kamaráti, na stráž!

Pochod Hlinkovej gardy.

Sme Hlinkove gardy, sme slovenská stráž,
Hlinka je náš otec, Sidor vodca náš.
Kto si rodom Slovák, staň si v Hlinkov šik,
nás nezlomí hrozba, nás nezlomí nik.
Kamaráti, na stráž,
velí vodca náš.
Na vrchu Kriváňa postavíme stráž.
Slovensko si ubránime,
a keď treba, uderíme.
Kamaráti, na stráž,
Kamaráti, na stráž!
Kto je Slovák, s nami nôti,
kto nie s nami ten je proti.
Kamaráti, na stráž,
Kamaráti, na stráž!

Slová:	Ondriš Jariabek.
Hudba:	Tibor Kemeneš.

Najznámejší pochod HG.
Zdroj: Archív autora

Zrodila sa silná armáda

„Hlinkova garda“

Dobrá myšlienka zvíťazila všade. Od veľkého mesta až po malú dedinku, všade sa organizujú HG. A jak tým statným junákom slušia nové rovnošaty, ktoré schválilo hlavné veliteľstvo v Bratislave v čele s pánom Daňčíkom.

HLINKOVA GARDA • BRATISLAVA • HLAVNÉ VELITEĽSTVO

Rovnošaty i plášte sú z dobrej látky, hladkej väzby, vo farbe černošedej. Strih je veľmi vkusný a fazonka prakitická. Za Kčs 290.— je rovnošata z trvanlivej vlnenej látky s klotovou podšívkou. Čapica stojí Kčs 20.—. Za Kčs 450.— je rovnošata z čistovlnenej látky, zvlášť trvanlivej s klotovou alebo hodvábnou podšívkou. Čapica Kčs 25.—. Konečne separátne sako Kčs 169.— a separátne rejtky Kčs 79.—. Plášť stojí len Kčs 250.— a je z vlnenej látky, celý vatelínom podšitý a má klotovú podšívku. Za Kčs 290.— je toho samého vypracovania, lenže má lepšiu látku. Plášť z čistovlnenej látky, celý vatelínom podšitý s prvotriednou klotovou alebo hodvábnou podšívkou stojí Kčs 450.—.

Ponuka ošatenia pre gardistov v týždenníku Gardista.
Zdroj: Gardista

K rovnošate

HLINKOVEJ GARDY potrebujete dokonalé vysoké čižmy. Také sú tieto dva druhy. VYBERTE SI!

159.-

229.-

OBDRŽÍTE ICH V KAŽDEJ PREDAJNI

Baťa

Reklama na obuv pre členov HG z gardistického týždenníka.
Zdroj: Gardista

Stráž Slovenska

HLINKOVA GARDA

Propagačný plagát v gardistickom periodiku
Zdroj: Gardista

Náčelník Hlinkovej gardy v Bratislave.

S V O L Á V A C Í   L Í S T O K

Matúš, gardista . 2. 1904

V smysle zákona číslo 166/40 Sl. zák. § 2 ods. c/ zo dňa 4. júla 1940 povolávam Vás do činnej gardistickej služby.

Nástup dňa 23. septembra 1944 o 9. hodine v Kultúrnom dome v Dubnici n/V.

Zo zamestnania ste uvoľnený a u svojho zamestnávateľa sa odhláste týmto svolávacím lístkom.

Na nikto urádne na mzde neutrpíte újmu

Cestovné výlohy Vám uhradí HVHG po prezentácii.

V Bratislave, dňa 22. XI. 1944

Na stráž!

Kubala v.r.
Náčelník HG:

Za správnosť vyhotovenia:

Zvolávací lístok do POHG. ZDROJ SNA, f. 604, 604 – 57 – 1, (osobné údaje sú vymazané)

Hlinkova Garda – Okresné veliteľstvo

Číslo: 744

Legitimácia

Brat Ondrej M

je členom, spravodaja dôverník **Hlinkovej Gardy**

Oddiel (zaradenie) dôverník m. Hg. v Dol. Srnie

Nové Mesto nad Váhom, 2/IV 1939.

Štefan Gavalec
miestny veliteľ.

okresný veliteľ.

Vnútorná časť gardistickej legitimácie. Zdroj: VHA, zbierka Slovensko, šk. 29, 1273 (osobné údaje sú vymazané)

VPO „L i p a".

SV,23.septembra 1944.

R o z k a z č. [illegible].

Čl.I, Ohlas gen.taj. HSĽS Dr.P.Opluštila.

Slováci – ľudáci! Hlinkova garda tak, ako v rokoch 1938-1939, znovu sa chopila zbrane na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti. V jej radoch sú tvrdí ľudácki rodobranci, odhodlaní na život a na smrť brániť slovenský národ a Slovenskú republiku proti všetkým nepriateľom.

So dňa na deň úlohy Hlinkovej gardy sa zväčšujú. Väčšie povinnosti vyžadujú nasadenie mužov činu. Zvýšený nápor prikazuje zvýšený odpor.

Slováci-ľudáci! Volám vás do radov ozbrojených bojovníkov Andreja Hlinku, volám vás do Hlinkovej gardy. Prihlasujte sa za jej členov, hláste sa do jej šíkov.

Keď ste zdraví a do zbrane súci, keď ste za život a slobodu národa, keď ste za samostatný slovenský štát, vaše miesto je v Hlinkovej garde. Národ vašu obetavosť ocení.

Slovenskí chlapi smelého a hrdého srdca, volám vás chrániť slovenskú česť. Nastúpte do zbrane, nastúpte do Hlinkovej gardy.

Na stráž !

Dr.Pavel Opluštil
v.r.
gen.taj.HSĽS.

Ohlas generálneho tajomníka HSĽS P. Opluštila vyzývajúci, aby sa Slováci prihlásili do POHG. Zdroj: VHA, zbierka Slovensko, šk. 28, 1195

Slávnostný sľub Hlinkových gardistov.

Aby naši organizátori a velitelia mali akýsi pevný vzor,ako treba skladať prísahu Hlinkovej gardy,podávame priebeh slávnostnej prísahy,ktorá bola 18.t.m. v národnom dome Andreja Hlinku v Bratislave.Prísahu skladaly : Akademická garda a štábny stotina.Tento spôsob prísahy určil a složil brat duchovný náčelník kanonik dr. Karol Körper.Môže slúžiť ako vodítko pre našich pracovníkov.

Vodná reč duchovného veliteľa.Spomienka Večného duchovného veliteľa Andreja Hlinku.Význam farieb a odznaku HG.Duševné a národné povinnosti.Biela povinnosť: mravnosť,čistota,charakter.

Modrá povinnosť: náboženstvo,poriadok,vernosť.

Červená povinnosť : láska k národu,obetavosť,sila.

DV: Slovenskí junaci! Veliteľstvo HG vás vyvolilo,aby ste v duchu Andreja Hlinku strážili slovenský národ.Preto teraz poklaknite na pravé koleno,složte naň svoje sopiaté ruky a mužsky sa pozerajúc na Ukrižovaného,pomodlite sa Otčenáš a Zdravas,aby ste naznačili,že sa budete modliť, a - potom vyznajte svoju vieru katolícku,aby sme vedeli v čom veríte.

Otčenáš,Zdravas,Verímboha,Sláva.

DV: Slovenskí junaci! Teraz vstante.Svojou modlitbou a svojím vierovyznaním ste dokázali,že ste verní synovia cirkvi svätej a preto HG bude mať vo vás verných strážcov poriadku,pokoja a celého národa pod Tatrami.Máme istotu,že čo sľubujete,to aj svedomite dodržíte.Nech milosť Božia vám v tom pomáha a orodovanie Patrónky slovenskej,Sedembolestnej Matky Božej.Amen.

DV: Brat hlavný Veliteľ! Ako hl.DV Ti hlásim,že títo tu stojaci, statní slovenskí junaci vo svojej šľachetnej duši úprimne si žiadajú vstúpiť do služby nášho slovenského národa,strážiť Hlinkovho ducha na Slovensku a udržať poriadok vo vlasti svojej.Máme záruky svojich verných,že ich úmyseľ je vážny a poctivý,ba práve teraz pred nami sa zbožne pomodlili a vyznávali svoju katolícku vieru,čo nám dáva pevnú nádej,že sa v nich nesklameme.Podľa svojho svedomia a vedomia ich teda odporúčam,aby si prijal od nich sľub vernosti a poslušnosti,aby sa tak stali Hlinkovými gardistami.

HV: Brat Duchovný Veliteľ,ďakujeme Cirkvi a národu,že nám vychoval týchto junakov ku vernej národnej službe.Nech sú nám vítaní.

HV: Slovenskí junaci! Odpovedte mi jasne a úprimne na tieto otázky:
Či viete,čo je povinnosťou Hlinkovej gardy?

Čakatelia: Áno,vieme.

HV: Či mi sľubujete,že tieto povinnosti budete verne konať?

Č.: Áno,sľubujeme.

HV: Či mne a všetkým vašim veliteľom sľubujete poslušnosť a oddanosť?

Č.: Áno,sľubujeme.

HV: Naznak toho,že tento Váš sľub je slávnostný ako prísaha a stály, ako tatranské skaly,pozdvihnite dohora svoju pravú ruku a hovorte: Tak nám Pán Boh pomáhaj a Panna Mária!

Č.: Opakuju.

HV.: Ďakujem Vám.Prijímam tento váš slávnostný sľub a vyhlasujem,že odteraz ste Hlinkovými gardistami.Odovzdám Vám ramennú pásku s červeným dvojkrížom.Podávam Vám svoju pravicu,aby sme naznačili,že med-

Slávnostný sľub HG podľa návrhu Karola Körpera. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 51 – 3

HLINKOVA GARDA

ZÁSADY GARDISTU

KNÍHTLAČIAREŇ ANDREJA, BRATISLAVA

Moto:
Za Boha a Národ — Buďme nepoddajní!

1. Gardista je verný. Je verný svetonázoru svojho Vodcu Andreja Hlinku, slovenskému hnutiu, svojmu ľudu a svojej vlasti. Kto ostáva verným, tomu veria, kto poruší vernosť, ten najde nedôveru i vo vlastných radoch.

2. Kto sa spojí s nepriateľom slovenského hnutia, svojím jednaním, činom alebo z nedbalosti slovenské hnutie poškodzuje, prípadne snaží sa ho poškodiť, alebo získané vedomosti o tomto úmyselne zamlčí, ruší svoj sľub vernosti a stáva sa zradcom.

3. Gardista je odvážny, rozhodný a nie váhavý. Vždy a všade priznáva sa k svojej zástave, neohrožene za ňu bojuje až do posledného dychu. V každom životnom položení je mu žiarivým príkladom boj jeho padlých kamarátov. Nedá sa odradiť od vykonávania svojich povinností zo strachu pred vlastným nebezpečím. Zbabelosť a pätolizačstvo sú pre neho obzvlášť zahanbujúce a nečestné. Povahy nerozhodné a váhavé nemajú miesta v Garde. Ráznosť, radosť zo zodpovednosti a výbojnosť sú vlastnosti gardistu.

4. Gardista rád počúva svojho veliteľa. Mužnosť a poslušnosť sú základom každej vojenskej jednotky. Kto sa nechce alebo nevie podrobiť, je neschopný a nepatrí do HG. Neposlušnosť voči služobnému rozkazu sa trestá.

5. Gardista je k službe ochotný a vedomý svojej zodpovednosti. Službu vykonáva presne a svedomite. Kto v službe alebo mimo služby pre opilosť stáva sa neschopným konať službu, má byť potrestaný. Opilstvo považuje sa vždy za ponižujúce pre gardistu.

6. Gardista je spoľahlivý, jeho hlásenia a výroky sú pravdivé. Vedome nepravdivé alebo z nedbalosti zabudnuté hlásenie sa trestá. V služobných veciach zachováva gardista najprísnejšiu mlčanlivosť.

7. Gardista miluje česť, priateľstvo a je ochotný vždy pomôcť. Žije so svojimi kamarátmi vždy v shode a nikdy ich v núdzi alebo nebezpečí neopustí.

8. Gardista je hovorný, ale nepodplatiteľný. Kto kradne, dáva sa podplatiť, alebo svojho služobného pomeru k tomu zneužije, aby si získal osobné výhody, okrem prísneho trestu stráca právo byť gardistom.

9. Gardista má byť viac, ako sa vidí. Kto svoju vlastnú osobu vyvyšuje, kto svoju životnú úlohu vidí v tom, že chce byť čo najčastejšie menovaný, fotografovaný a oslavovaný, kto sa derie všade do popredia — mimo boja —, kto sa chvastá a robí dôležitým, ten nemá miesta v Garde. To isté platí pre všetkých, ktorí svoje šatstvo a zbrane neudržujú v poriadku.

10. Všetky body platia aj pre veliteľov všetkých stupňov a doplňujú sa nasledovnými dodatkami:

Veliteľ má byť príkladom, má sa pečlive starať o svojich podriadených, je udatný, má radosť zo zodpovednosti, jasný v rozhodovaní, je osobnosťou a vychovávateľom. Aký veliteľ — taký oddiel. Velitelia sa rodia, sú z ľudu a jemu patria.

Gardisti chcú chlapsky žiť, chlapsky bojovať a chlapsky umierať vo vedomí, že i to posledné robia za Boha a národ. Nová štátna forma vyžaduje si ako základný predpoklad, vytvorenie nového myslenia a nového občana. Len premýšľajúci, presvedčený bojovník, ktorý je politicky spoľahlivý, duševne pružný a telesne zocelený, môže vyhovovať požiadavkám, ktoré sú spojené s pretvorením a vytvorením nového štátu. Preto je úlohou HG povzniesť a udržať brannosť slovenského národa, aby za každých okolností odolal vonkajším alebo vnútorným náporom. Kto chce túto úlohu prevádzať, musí pochádzať z ľudu a cítiť sa jeho súčiastkou. HG znamená politické a mravné vojsko. V tomto smysle sú všetky úlohy v HG zahrnuté a dajú sa len dobrovoľne vykonávať. Pravda, vyžadujú takú organizáciu, ktorá je široko rozvetvená, podržiava si koncentračnú možnosť pre rôzne stupne veliteľské a poskytuje možnosť jednotného vedenia. Najvyšší veliteľ HG udáva pracovný a ideový smer a dáva rozkazy. Jednotnosť HG predstavuje štáb najvyššieho vedenia. Sem sa majú priberať najcennejšie sily slovenského národa, oboznámené s naším svetonázorom a telesne zdatné.

NA STRÁŽI

Zásady gardistu. Zdroj: Archív autora

V Ružomberku, dňa 19-ho mája roku 1940.

Brat

Hlavný veliteľ HG. Alexander Mach,

t.č. v Ružomberku.

Podpísaní župní a okresní velitelia HG., týmto Ti slávnostne sľubujú, že stoja oddane s Tebou pri každom Tvojom kroku, ktorý podnikneš v záujme lepšej budúcnosti nášho samostatného štátu, presne budú plniť každý Tvoj rozkaz pre krajší zajtrajšok N á r o d a.

My velitelia aj so svojimi gardistami, dnes viac ako inokedy stojíme Ti ako muži so svojimi funkciami za každých okolností k dispozícii a len s Tebou chceme bojovať a zvíťaziť.-

Tedy viac ako inokedy ,,Nazpät cesta nemožná, napred sa ísť musí ! ,,

Na stráž !

List podpísaný gardistickými veliteľmi vyjadrujúci vernosť Machovi ako hlavnému veliteľovi HG.
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 60 – 5

Prísaha pohronských gardistov.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu. Bratislava 1940.

Prísaha dôstojníkov HG.
Zdroj: CINCÍK, J.:
Útokom k víťazstvu.

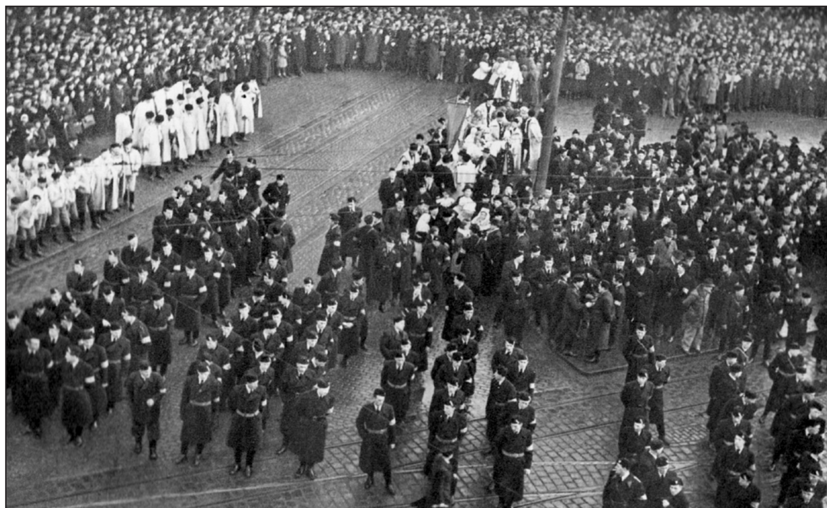

J. Tiso pri prísahe Akademickej HG (máj 1939).
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Čestná čata HDG na prehliadke v Bratislave 6. 8. 1939.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Gardisti pochodujú.
Zdroj: SNA, zbierka STK

Nástup HG pri sviatku 1. zasadnutia slovenského snemu 18. 1. 1939.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

HG a FS v B. Štiavnici pri oslave vzniku slovenského štátu.
Zdroj: Archív P. Mičianika

Jozef Tiso pozdravuje nastúpené jednotky HG a FS počas dožinkových slávností v Trnave 13. 8. 1939. Zdroj: SNA, zbierka STK

Gardisti počas osláv 14. marca. Zdroj: SNA, zbierka STK

Krojovaní gardisti.
Zdroj: SNA,
zbierka STK

HG v kroji.
Zdroj: Archív autora

Pohľad na manifestáciu za Pittsburskú dohodu 5. 6. 1938 v Bratislave.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Gardisti pozdravujú účastníkov 1. zasadnutia slovenského snemu.
Zdroj: AMSNP, zbierka fotografií

Gen. B. Homola.
Zdroj: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha 2005

A. Kopal.
Zdroj: BOHÚŇ, E., BEŽO, G.: Hlinkova garda a slovenská revolúcia. Bratislava 1940

Gen. H. Vojta.
Zdroj: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha 2005

Momentka z pohrebu A. Kopala. Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Situácia v bratislavských uliciach počas vojenskej akcie.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Gardisti v uliciach Bratislavy počas tzv. Homolovho puču.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Ozbrojení gardisti počas tzv. Homolovho puču.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Výbuch nástražného systému v Bratislave v predvečer vzniku slovenského štátu.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

Fotografia propagačného protimaďarského materiálu z alegorického sprievodu HG.
Zdroj: CINCÍK, J.: Útokom k víťazstvu

A. Mach, V. Tuka a F. Čatloš na tribúne po znovuobsadení slovenských území zabraných Poľskom. Zdroj: SNA, zbierka STK

Hlavný veliteľ HG A. Mach na inšpekcii. Zdroj: SNA, zbierka STK

A. Mach pri prejave. Zdroj: SNA, zbierka STK

A. Mach a O. Kubala. Zdroj: AMSNP, zbierka fotografií

A. Mach na lavici obžalovaných s J. Tisom pri retribučnom Národnom súde.
Zdroj: AMSNP, zbierka fotografií

Otomar Kubala pred tzv. Národným súdom. Zdroj: AMSNP, zbierka fotografií

Velitelia HG:

1. Cyril Bodický, Turč. Sv. Martin. 2. Anton Mederly, Ružomberok. 3. Jozef Lichardus, Ružomberok. 4. Anton Turanec, Ružomberok. 5. Ľudovít Baran, Dolný Kubín. 6. Gabriel Rieger, Dolný Kubín. 7. Jozef Kollár, Ban. Bystrica. 8. Jozef Pagáč, Ban. Bystrica. 9. Štefan Osvald, Ban. Štiavnica. 10. Ján Nesselmann, Prievidza. 11. Dr. Alexander Heretik, Zvolen-Malacky. 12. Inž. Ján Szomolányi, Zvolen. 13. Fraňo Maichel, Zvolen. 14. Eugen Guziekiewicz, Lipt. Sv. Mikuláš. 15. Dr. Roman Fraštia, Kežmarok. 16. Eugen Klementis, Kežmarok. 17. Jozef Pitoňák, Kežmarok. 18. Inž. Jozef Kručko, Prešov. 19. Ondrej Zverin, Michalovce. 20. František Gilia, Michalovce. 21. Dr. Andrej Kabina, Michalovce. 22. Arnold Klinčok, Humenné. 23. Inž. Jozef Cengeľ, Tisovec. 24. Ján Moncoľ, Tisovec.

Velitelia HG. Zdroj: AÚPN

Velitelia HG:

1. Dr. Jozef Bányai, Trnava. 2. Jozef Takács, Trnava. 3. Emil Kalina, Bratislava. 4. František Málek, Senica. 5. Gustáv Gellinger, Malacky. 6. Jozef Kreps, Malacky. 7. Ignác Kováč, Hlohovec. 8. Bohdan Vilček, Piešťany. 9. Jozef Murgaš, Piešťany. 10. Jozef Ďuriš, Trenčín. 11. Pavel Krchňák, Ilava. 12. Jozef Bachratý, Pov. Bystrica. 13. Koloman Horniš, Žilina. 14. Inž. Štefan Kada, Žilina. 15. Vojtech Závodský, Žilina. 16. Jozef Višňovský, Nitra. 17. Dr. Jozef Kubala, Bratislava. 18. Štefan Majerčík, Nitra. 19. Dominik Hamala, Nitra. 20. Štefan Streicher, Topoľčany.

Velitelia HG:

1. Dr. Karol Danihel, Bratislava. 2. Karol Murgaš, Bratislava. 3. Dr. Pavel Opluštil, Bratislava. 4. Dr. Jozef Kirschbaum, Bratislava. 5. Ján Dafčík, Bratislava. 6. Inž. V. Pecho-Pečner, Bratislava. 7. Matúš Černák, Berlín. 8. Rudo Strieženec, Bratislava. 9. Imrich Kubiš, Bratislava. 10. Štefan Suroviak, Žilina. 11. Vlado Čermák, Bratislava. 12. Dr. Jozafat Kralovič, Bratislava. 13. Jozef Török, Bratislava. 14. Ernest Haluš, Bratislava. 15. Paľo Holmik, Bratislava. 16. František Gavenda, Bratislava. 17. Otomar Kubala, Bratislava. 18. Peter Bubliak, Prievidza. 19. Dr. Dulka-Valec, Bratislava. 20. Mikuláš Žolnai, Bratislava.

76

Okresné veliteľstvo Hlinkovej gardy,

Liptovský Sv. Mikuláš.

Číslo: 122/1941 - dôv.

Predmet: Zákaz shromažďovania sa židov vo večerných hodinách.

Lipt. Sv. Mikuláš 3. februára 1941.

Odpoveď k číslu /193

Príl.:

Dôverné!!!

Okresný úrad

v Lipt. Sv. Mikuláši.

Zistili sme, že v poslednom čase až nápadne schádzajú sa židia v jednotlivých súkromných domácnostiach svojich súvercov a tiež v neskorých večerných hodinách v hlúčkoch sa z týchto domácich schôdzok rozchádzajú.

Toto len môže podporovať ich organizáciu - súdržnosť a prípadne môžu škodiť týmto spôsobom slovenskej veci.

Aby sa tomuto zamedzilo žiadame, aby táto otázka bola čím skôr rozriešená a to:

a/ aby stanovená bola záverečná hodina pre židov v zime na 20 hodinu a v lete na 21. hodinu.

b/ aby občasnými kontrolami za súčinnosti HG, bolo zisťované - či sa židia neshromažďujú v jednotlivých domácnostiach súvercov a - nakoľko nemáme možnosť úmysel a snahu židov čo týmito schôdzami zamýšľajú zisťovať, - žiadame, aby prestúpenie tohto zákazu bolo kvalifikované - ako trestný čin o zákaze shromažďovania sa.

Žiadame, aby vec bola urýchlene vybavená.

Na stráž!

V. Kačka
Vojtech Kačka
okresný veliteľ HG.

Rozkaz OVHG L. Mikuláš o zákaze zhromažďovania Židov.
Zdroj: SNA, f. 209, 209 – 865 – 3

Hlavné velitelstvo HG
v B r a t i s l a v e.

Čís.: 3121/II.odd.1941.

Vec : Protižidovské opatrenia-
spolupráca HG.

V Bratislave dňa 21.marca 1941.

Dôverné

Všetkým velitelstvám HG !

V posledných časoch vyskytujú sa prípady, že Židia a s nimi tiež rozličné pochybné individuá - "bieli Židia", využívajú umierneného konsolidačného postupu, ako i riešenie židovskej otázky. Tak sa stáva, že Židia a ich prisluhovači dopúšťajú sa doteraz nevídaných, ťažkých, politických a kriminálnych deliktov, svedčiacich znovu o velkej trúfalosti. Ako v minulosti, tak i teraz musí to byť HG, ktorá bude v každom mieste a v každom prípade čo najintenzívnejšie sledovať každý postup židov, odhalovať ich židovských pomáhačov a nedopustí, aby sa svojvolne hazardovalo s duchovným a hmotným majetkom národa.

Stáva sa, že Židia pri ich nekalých úmysloch obchádzaju zákonitu cestu a ak im v jednom mieste boly ich staré, dobre zabehané, plány zákonom prekazené, vyhladávajú nové cestičky a pri tom na ich špinavé úmysle naletia i naši ludia, so slabším charakterom. Je preto nanajvýš potrebné, aby HG bola tu znovu na stráži a splnila svoju úlohu.

Nariaďujem :

všímať si všetky podozrivé pohyby Židov, najmä v obciach a na železničných spojoch pohraničných a to:

a/ či sa obchodovanie židov deje v stanovených zákonných medziach čo do rozsahu zbožia a miesta obchodu,

b/ či azda neudržujú styky s úradnými, najmä zodpovednými činitelmi a či častejšie nedochádzajú jednotliví židia na úrady,

c/ pochod arizačný,

d/ nakupovanie u Židov najmä verejnými činitelmi v prípadoch, kde to nie je nevyhnutné,

e/ nakupovanie predmetov dennej potreby Židmi vo väčšom množstve,

f/ zásobovanie maloobchodníkov potravinami židovskými velkoobchodníkmi /vyskytujú sa ešte dnes prípady, že jednotlivé potravné články dostať iba u Židov./ atď.,

Obežník HVHG o spolupráci HG pri protižidovských opatreniach.
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 3

ROZKAZ
HLAVNÉHO VELITEĽSTVA HG

Ročník V. V Bratislave dňa 3. januára 1942. Čís.: 1.

Čl. I. Členstvo v HG - arijskosť.

Rozkazom HVHG č. 5. zo dňa 9. apríla 1941 /čís. 5140/I.odd.1941/ boly dané podmienky členstva v Hlinkovej garde.

Bod 4 ad d,/ doplňujem takto :

"Arijský pôvod musí byť dokázaný arijskosťou gardistu, jeho rodičov, oboch starých rodičov a jeho manželky."

Podľa toho gardistom nemôže byť :

1./ Kto zo svojich rodičov, zo svojich štyroch starých rodičov čo i len jedného mal Žida /či už podľa pôvodu či náboženstva/ alebo židovského miešanca.

2./ Koho manželka z jej rodičov, z jej štyroch starých rodičov čo i len jedného mala Žida /podľa pôvodu či náboženstva/ alebo židovského miešanca.

Prípady, v ktorých miestny veliteľ HG nebude vedieť sám rozhodnúť, postúpi služobnou cestou na rozhodnutie OVHG, poťažne na HVHG.

Dôkazy o árijskosti gardistu nepožaduje miestny veliteľ HG vtedy, ak nemá pochybnosti o árijskosti dotyčného gardistu.

Gardistov, ktorí nevyhovujú podmienke árijskosti, miestny veliteľ okamžite písomne vylúči, odoberie im legitimácie, odznaky, dekréty, vyradí ich z kartotéky a pretre v sozname členov HG.

Soznamy vylúčených predloží služobnou cestou na HVHG. V sozname uvedie tieto dáta :

Bežné číslo, meno a priezvisko, rok narodenia, číslo legitimácie, miestne veliteľstvo, poznámka.

Rozkaz HVHG určujúci podmieky árijskosti členstva.
Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4

77

Hlavné veliteľstvo HG
v B r a t i s l a v e.   Bratislava, dňa 7. apríla 1942.

Čís.: 2949/Náč. 1942.

Vec : Aktuálne prednášky v HG.

Nariaďujem, aby miestni velitelia HG umožnili kultúrnym referentom HG usporiadanie cyklu prednášok a to v najbližších dňoch na tieto témy :

1./ Židovská otázka a jej riešenie.

/Židovstvo ako pliaga na tele národa v minulosti, význam odstránenia Židov zo Slovenska a pod./.

Pri tejto prednáške zdôrazniť, že všetky ostatné otázky nie sú tak dôležitými, ako definitívne vyriešenie otázky židovskej, že na riešení tejto dôležitej otázky má najväčšiu zásluhu HG, je to uskutočňovanie dôležitého bodu programu HG, programu národného socializmu. Treba zdôrazniť ďalej, že HG je si vedomá i ojedinelých, z ľudského stanoviska nepríjemných prípadov, pri tomto konečnom riešení. Vie, že niektoré prípady individuelne posudzované sú bolastivé pre jednotlivcov. Ale si je tiež vedomá toho, že všetko čo robíme, robíme z lásky k svojmu národu a ten je viac, ako záujmy Židov celého sveta. Preto HG berie za toto riešenie plnú zodpovednosť a nedá sa zo započatého programu odviesť nikým a nijakými sentimentalitami. Odstránenie Židov zo Slovenska je nutnosťou v záujme národa, štátu a jeho budúcnosti a tento fakt HG povedie nekompromisne až do doby, kým posledný Žid opustí územie Slovenska.

2./ Národný socializmus.

Pre prednášku na túto tému nech je použitá ako pomôcka knižka "Až táto vojna skončí", ktorá obsahuje prejavy a prednášky odznelé na kurze kult.referentov v Trenčianskych Tepliciach.

Ďalej sa po tieto dni rozosiela brožúrka s prejavmi p. prezidenta a p. predsedu vlády.

Pri prednáške nesmie sa vyskytnúť nijaké obviňovanie miestnych činiteľov, vybavovanie osobných účtov. Prednáška nesmie vyznieť v zameraní proti niektorej konfesii, ba naopak musí byť zdôraznený fakt kladného pomeru národného socializmu k náboženstvu.

Aktuálne prednášky v HG. Zdroj: SNA, f. 604, 604 – 66 – 4

Náš boj

Rediguje: Redakčný kruh
Za redakciu zodpovedá: Štefan Rabina, Malacky
Redakcia: Bratislava, Sládkovičova 11
telefon: 70-77

Ročník I. — Číslo 17.

OBSAH:

Náklad: Štefan Rabina, Malacky — Tlač: „Grafik", Juraj Sustík, Bratislava, Ventúrska 7. — Dohliadací poštový úrad: Bratislava. — Podací poštový úrad: Bratislava 2. — Novinové výplatné povolené výnosom Min. dopr. a ver. prác č. 24731-III. 1-1943 — Aministrácia: Bratislava, Sládkovičova 11, tel. 70-77. Predplatné na Slovensku: Ks 65.— s poštou na celý rok, v Nemecku RM 7.—.

Protižidovská propaganda v periodiku Náš Boj. Zdroj: Náš boj

ROČNÍK I.
ČÍSLO 17.

NÁŠ BOJ

15. MÁJ 1943

Večný vodca slovenského národa Andrej Hlinka povedal:

„Žid ostane Židom i keď ho tisíc biskupov pokrstí, nie jeden!"

Platia tieto slová Andreja Hlinku aj dnes?

„Táto vojna nepovedie k zničeniu árijského ľudstva, ale k zániku židovskej rasy."

Adolf Hitler

„Urobili sme podľa príkazu božieho: Slovák, choď, zbav sa svojho škodcu!"

Dr. Jozef Tiso

Ctibor Pokorný:

Politika rasovej ochrany

Niet pochybnosti o tom, že židovská otázka patrí medzi veľmi často pretriasané problémy slovenskej žurnalistiky. Právom! Židovskú otázku nastolujú u nás často s hľadiska politicko-mravného a hospodársko-sociálneho, už menej s hľadiska kultúrneho. Židovský problém však veľmi zriedka naplňuje stĺpce našich novín vo svetle rasovej ochrany. Azda mýlne predsudky, azda zdanlivá nenaliehavosť sú príčinou toho.

Židovstvo je cudzorasovým živlom v slovenskom živote. Dejinný vývoj jasne dokazuje, že pokusy o asimiláciu tohto cudzieho živlu stroskotaly, alebo, čo je oveľa horšie, boly iba na škodu asimilujúcemu národu. Z tejto skutočnosti treba vyvodiť všetky dôsledky!

Vieme, čo všetko urobilo národne-socialistické Nemecko a fašistické Taliansko v oblasti ochrany, hoci tieto ríše boly menej vystavené židovskej bastardizácii než Slovensko. Vieme i to, že u nás — pri všetkej protižidovskej politike — ešte stále trvá stav, že Židia môžu voľne bastardizovať slovenskú pospolitosť. Židia ešte vždy prznia slovenskú krv! Tu musí prísť radikálna náprava! Tu nestačí iba protižidovská propaganda, tu sú potrebné energické vládne opatrenia.

Vidíme, že sú to práve židovskí miešanci, ktorí všemožne hatia protižidovskú ochrannú politiku vlády. Je to pochopiteľné. Dalo sa to vopred očakávať. Teraz, po hojných skúsenostiach z prvého roku samostatného národného života, bolo by na čase, aby rozhodujúce kruhy zásadne riešily túto chúlostivú otázku.

Nie je dosť v židovskej otázke ísť do šírky, ale načim ísť i do hĺbky, ísť až na koreň. Tu ne-

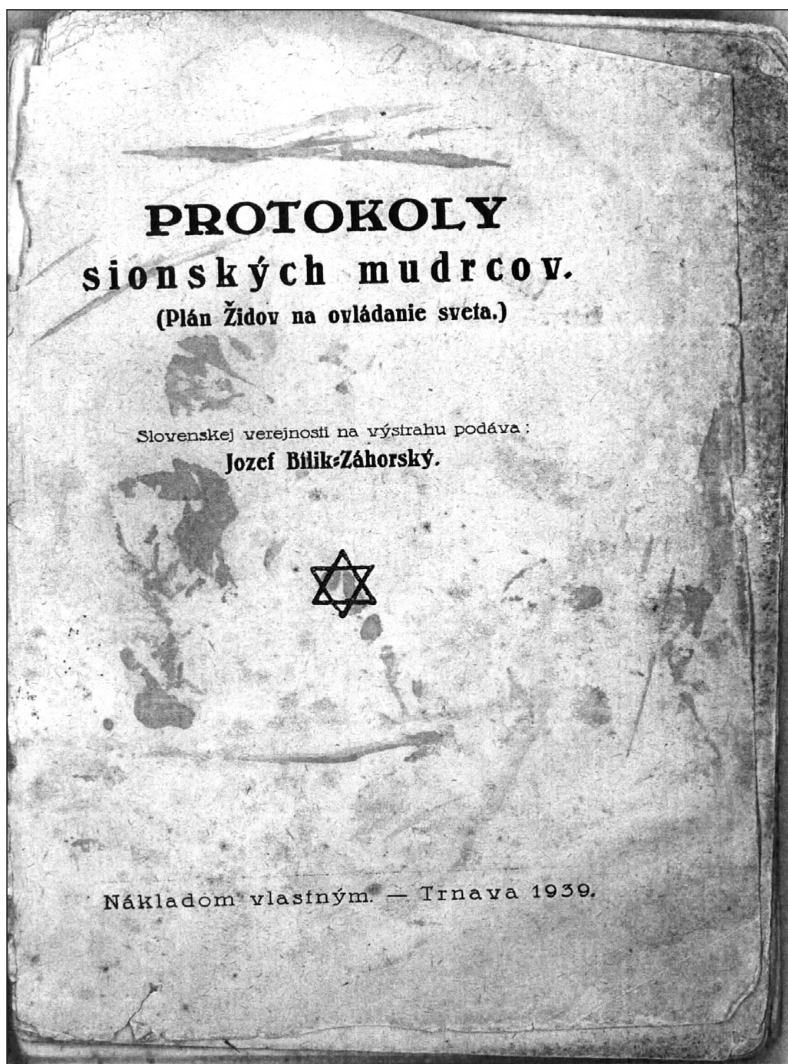

Takýto je rozdiel medzi Damoklesovým mečom a medzi pádnosťou protižidovských opatrení u nás.

GARDISTA 15

Z protižidovskej propagandy v Gardistovi. Zdroj: Gardista.

PROTOKOLY
sionských mudrcov.
(Plán Židov na ovládanie sveta.)

Slovenskej verejnosti na výstrahu podáva:
Jozef Bilik-Záhorský.

Nákladom vlastným. — Trnava 1939.

Titulná strana komentovaných Protokolov sionských mudrcov od radikálneho gardistu J. B. Záhorského. Zdroj: Archív autora

Bratislava, dňa 1. júla 1939. **Ročník I.** **Číslo 22.**

Za 50 halierov.
Vychodí každú sobotu.
Adresa redakcie a administrácie: Bratislava, Radlinského ulica 51. Predplatné 25 korún ročne. Kto si ponechá dve po sebe idúce čísla, považujeme ho za predplatiteľa. Novinové výplatné povolené Riaditeľstvom pôšt a telegrafov v Bratislave, číslo 9761/IIIa/1939 zo dňa 17. januára 1939. — Zodpovedný redaktor Karol Murgaš. —

Z obsahu: Obránci Tatier, Za tú našu slovenčin v širom svete, Slovenski l i idú snemovať. Moja pasti ina, Gardista doma. Slová mladším bratom, Gemer jeho nerastné bohatstvo. Manifestácia podtatranskej HG Post festam? Intervienti, majte trocha hanby! atď.

GARDISTA

Obránci Tatier

Gardisti zo Ždiaru na manifestácii v Spišskej Belej. Chlapi ako jedle ich tatranského kraja, mocní a odhodlaní ísť hoci aj život položiť za vlasť, keď Boh a národ zavolá.
(Foto: Georg Ebert)

Propagandistická titulka Gardistu. Zdroj: Gardista

PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (1981)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor história – slovenčina. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej práci sa venuje problematike spoločensko-politických dejín rokov 1938 – 1945 s dôrazom na organizáciu Hlinkovej gardy a región Trnavy. Je autorom viacerých štúdií, popularizačných článkov, spoluautorom syntéznej práce venovanej dejinám Trnavy a zostavovateľom zborníka *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945* (2008).

ISBN 978-80-89335-10-7

